VAK'ANÂME-İ CA'FER PAŞA

KOCA CAFER PAŞA'NIN SERHAD YILLARI (1688-1697)

MÜHÜRDÂR ALİ EFENDİ

TÜRKİYE
YAZMA
ESERLER
KURUMU
BAŞKANLIĞI

VAK‘ANÂME-İ CA‘FER PAŞA

Koca Cafer Paşa’nın Serhad Yılları (1688-1697)

MÜHÜRDÂR ALİ EFENDİ

TÜRKİYE YAZMA ESERLER KURUMU BAŞKANLIĞI YAYINLARI: 190

Tarih ve Toplum Bilimleri Serisi : 32

Kitabın Adı : VAK'ANÂME-İ CA'FER PAŞA
Koca Cafer Paşa'nın Serhad Yılları (1688-1697)

Müellifi : Mühürdâr Ali Efendi (ö. 1134/1722'den sonra)

Özgün Dili : Osmanlı Türkçesi

Hazırlayan : Abdulhadi Uysal
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi

Son Okuma : Dr. Göker İnan, Yazma Eser Uzmanı

Arşiv Kayıt : Macar İlimler Akademisi Kütüphanesi,
Şark Yazmaları, Török F. 60, O. 205

Kapak Görseli : Macar İlimler Akademisi Ktp., Şark Yazmaları, Török F. 60

Kitap Tasarım : AS-64 Basın-Yayın Tanıtım, Org. ve Paz. Ltd. Şti.
Divanyolu Cad. Erçevik İşhanı, No: 211, Sultanahmet-İst.
Tel: 0212 513 39 90 / www.as64.org • info@as64.org

Baskı : Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ş.
Dudullu OSB 1. Cadde No. 16 Ümraniye / İstanbul
Tel: 444 44 03 www.bilnet.net.tr / Sertifika No. 42716

Baskı Yeri ve Yılı : İstanbul 2021

Baskı Miktarı : 1. Baskı, 1500 adet

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
Library of Congress A CIP Catalog Record

Mühürdâr Ali Efendi

Koca Cafer Paşa'nın Serhad Yılları (1688-1697), *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*

1. Osmanlı Tarihi, 2. Serhad, 3. Tımışvar, 4. Zenta Muharebesi, 5. Koca Cafer Paşa,
6. Mühürdâr Ali Efendi

ISBN: 978-975-17-5017-4

Copyright © Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. Her hakkı mahfuzdur.
Bütün yayın hakları *Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı*na aittir. Başkanlığın izni olmaksızın tümüyle veya kısmen, hiçbir yolla ve hiçbir ortamda yayımlanamaz ve çoğaltılamaz.

T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı
Süleymaniye Mah. Kanuni Medresesi Sok. No: 5 34116 Fatih / İstanbul
Tel.: +90 (212) 511 36 37
Faks: +90 (212) 511 37 00
info@yek.gov.tr
www.yek.gov.tr

VAK‘ANÂME-İ CA‘FER PAŞA

KOCA CAFER PAŞA’NIN SERHAD YILLARI (1688-1697)

(İNCELEME - TENKİTLİ METİN)

MÜHÜRDÂR ALİ EFENDİ
(ö. 1722’den sonra)

Hazırlayan
Abdulhadi Uysal

TÜRKİYE
YAZMA
ESERLER
KURUMU
BAŞKANLIĞI

TAKDİM

İnsanlık tarihi, akıl ve düşünce sahibi bir varlık olan insanın kurduğu medeniyetleri, medeniyetler arasındaki ilişkileri anlatır. İnsan, zihnî faaliyetlerde bulunma kabiliyetiyle bilim, sanat ve kültür değerleri üretir, ürettiği kültür ve düşünce ile de tarihin akışına yön verir.

Medeniyetler, kültürler, dinler, ideolojiler, etnik ve mezhebî anlayışlar arasındaki ilişkiler kimi zaman çatışma ve ayrışmalara, kimi zaman da uzlaşma ve iş birliklerine zemin hazırlamıştır.

İnsanların, toplumların ve devletlerin gücü, ürettikleri kültür ve medeniyet değerlerinin varlığıyla ölçülmüştür. İnsanoğlu olarak daha aydınlık bir gelecek inşa edebilmemiz, insanlığın ortak değeri, ortak mirası ve ortak kazanımı olan kültür ve medeniyet değerlerini geliştirebilmemizle mümkündür.

Bizler, Selçuklu'dan Osmanlı'ya ve Cumhuriyet'e kadar büyük devletler kuran bir milletiz. Bu büyük devlet geleneğinin arkasında büyük bir medeniyet ve kültür tasavvuru yatmaktadır.

İlk insandan günümüze kadar gökkubbe altında gelişen her değer, hakikatin farklı bir tezahürü olarak bizim için muteber olmuştur. İslâm ve Türk tarihinden süzülüp gelen kültürel birikim bizim için büyük bir zenginlik kaynağıdır. Bilgiye, hikmete, irfana dayanan medeniyet değerlerimiz tarih boyunca sevgiyi, hoşgörüyü, adaleti, kardeşlik ve dayanışmayı ön planda tutmuştur.

Gelecek nesillere karşı en büyük sorumluluğumuz, insan ve âlem tasavvurumuzun temel bileşenlerini oluşturan bu eşsiz mirasın etkin bir şekilde aktarılmasını sağlamaktır. Bugünkü ve yarınki nesillerimizin gelişimi, geçmişimizden devraldığımız büyük kültür ve medeniyet mirasının daha iyi idrak edilmesine ve sahiplenilmesine bağlıdır.

Felsefeden tababete, astronomiden matematiğe kadar her alanda, Medine'de, Kâhire'de, Şam'da, Bağdat'ta, Buhara'da, Semerkant'ta, Horasan'da, Konya'da, Bursa'da, İstanbul'da ve coğrafyamızın her köşesinde üretilen değerler, bugün tüm insanlığın ortak mirası hâline gelmiştir. Bu büyük emanete sahip çıkmak, bu büyük hazineyi gelecek nesillere aktarmak öncelikli sorumluluğumuzdur.

Yirmi birinci yüzyıl dünyasına sunabileceğimiz yeni bir medeniyet projesinin dokusunu örecek değerleri üretebilmemiz, ancak sahip olduğumuz bu hazinelerin ve zengin birikimin işlenmesiyle mümkündür. Bu miras bize, tarihteki en büyük ilim ve düşünce insanlarının geniş bir yelpazede ürettikleri eserleri sunuyor. Çok çeşitli alanlarda ve disiplinlerde medeniyetimizin en zengin ve benzersiz metinlerini ihtiva eden bu eserlerin korunması, tercüme ya da tıpkıbasım yoluyla işlenmesi ve etkin bir şekilde yeniden inşa edilmesi, Büyük Türkiye Vizyonumuzun önemli bir parçasıdır. Bu doğrultuda yapılacak çalışmalar, hiç şüphesiz tarihe, ecdadımıza, gelecek nesillere ve insanlığa sunacağımız eserleri üretmeye yönelik fikrî çabaların hasılası olacaktır. Her alanda olduğu gibi bilim, düşünce, kültür ve sanat alanlarında da eser ve iş üretmek idealiyle yeniden ele alınmaya, ilgi görmeye, kaynak olmaya başlayan bu hazinelerin ülkemize ve tüm insanlığa hayırlar getirmesini temenni ederim. Aziz milletimiz, bu kutsal emaneti yücelterek muhafaza etmeyi sürdürecektir.

Recep Tayyip Erdoğan
Cumhurbaşkanı

Bu çalışmamı üzerimde emekleri bulunan kıymetli hocalarım
Prof. Dr. Kemal Beydilli, Prof. Dr. İlhan Şahin
ve Prof. Dr. Feridun M. Emecen'e ithâf ediyorum.

İÇİNDEKİLER

TAKDİM 4

ÖNSÖZ 11

KISALTMALAR 13

GİRİŞ 15

İNCELEME 17

A. MÜELLİF MÜHÜRDÂR ALİ EFENDİ'NİN HAYATI, MEMURİYETİ VE ŞAHSİYETİ 17

B. VAK'ANÂME-İ CA'FER PAŞA 29

1. Eserin İsmi 29

2. Eserin Telif Sebebi 31

3. Eserin Muhtevası 31

4. Eserin Kaynak Olarak Değeri 33

5. *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa* Üzerine Yapılan Çalışmalar ve Eserin Kaynak Olarak Kullanılması 36

6. *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*'nın Yazma Nüshaları 40

a. Török O. 205 41

b. Török F. 60 43

Nüshaların Müellif Hattı Olması Meselesi 44

Nüshaların Muhteva Bakımından Mukayesesi 50

7. Eserin Üslubu 62

8. Eserin Dil ve İmlâ Hususiyetleri 65

a. Harekeleme Hataları 66

b. Türkçenin Rumeli Ağzıyla Alakalı Olması Muhtemel Bazı İmlâ Hususiyetleri 66

c. Türkçeleşmiş Kelimeler ve Galat Kullanımlar 68

d. Sağır Kef 69

e. Farsça İzafetler ve Atıf Grupları 69

f. Arapça ve Farsça Asıllı Kelimelerin Yazımında Yapılan Hatalar 70

g. Ses Değişmeleri 71

i/e Meselesi 71

Kalınlaşma ve İncelme 71

Alıntı Kelimelerde Ünlü Türemesi 72
Ünlülerde Kısalma 72
Ünsüz Değişmeleri 72
İkizleşme 72
Sadalılaşma ve Sadasızlaşma 72
Süreklileşme 73
h. Dudak Uyumu 74
İsim Tabanlarında Dudak Uyumu 74
Ek Seslilenmesi 74
I. İsme Getirilen Ekler 74
II. Şahıs Ekleri 75
Şahıs Eklerinde Hatalı Yazımlar 78
III. İsme Getirilen Ekler 78
IV. Fiile Getirilen Ekler 79
V. Diğer Ekler 83
METİN TESİSİNDE TAKİP EDİLEN USUL 84
TENKİTLİ METİN 87
VAK'ANÂME-İ CA'FER PAŞA 89
Sebeb-i Tastîr-i Makāl ve Vak'anâme-i İcmâl 92
Vezîr-i Aristo-tedbîr Hazret-i Ca'fer Paşa-yı Müşîr Merhûmun Ne Vechile Tımışvar'a Ta'yîn Olunduğının Menâkıbıdır 93
Hikâye-i Seriyye-i Karye-i Varyaş der-Nezd-i Tımışvar 99
Hikâye-i Seriyye-i Lipova 101
Hikâye-i Feth-i Palanka-i Fenlak 111
Menâkıb-ı Seriyye-i Pançova ve Âmeden-i Mâhî der-Nehr-i Begay 119
Hikâye-i Menâkıb-ı Ignad Nâm La'în 121
Tımışvar'ın Civârında Zer' Olunan Zahîreyi Düşman Biçüp İhrâk ve Kal'ayı Taleb Eyledüğinin Menâkıbıdır 125
Menâkıb-ı Seriyye-i Çanad 136
Bu Ahvâl Sadr-ı A'zam Köprüli-zâde Mustafâ Paşa Merhûmun Niş ve Semendire ve Beligrad Kal'aların Eydî-i A'dâdan Halâs ve Müjde ile Siyarto Hüseyin Beğ'i Tımışvar'a İrsâl Eyledüğinin Menâkıbıdır 144

Menâkıb-ı Sefer-i Erdel-i Erzel 155
Ca'fer Paşa Merhûmun Bosna'ya Azîmeti ve Vâki' Olan Ahvâlin Menâkıbıdır 168
Bu Ahvâl Ca'fer Paşa Merhûmun Beligrad'a Me'mûriyyeti ile Kal'asının Müceddeden Ta'mîr ü İbnâsı ve Bin Yüz Dört Senesinde Vâki' Muhâsarasının Hikâyesidir 176
Hikâye-i Sefer-i Varadin ve Kam'-ı Tabor-ı Makhûr 209
Merhûm ve Mağfûrun-leh Sultân Mustafâ Hân *Aleyhi'r-Rahmetü ve'r-Rıdvân* Lipova Kal'ası'n Feth ve Feteran Nâm La'îni Bozup Titel Kal'ası'n Dahı Me'mûren Ca'fer Paşa Varup Aldığının Menâkıbıdır 224
Der-Beyân-ı Vekāyi' u Ahvâl ki der-Haleb Vukū' Yâfte Bûd 237
Hikâye-i Manzûm 242
Hikâye-i Subaşı Hasan 245
Hikâye-i Hâfız İmâm 247
Haleb'de Vâki' Kırlangıç-oğulları'nın ve Kara Hüseyin Nâm Düzd-i Bî-Sâmânın Hikâyeleridir 248
Hikâye-i Sefer-i Na'lkıran ve İnhizâm-ı Tabor-ı Makhûr der-Nezd-i Tımışvar 256
Ca'fer Paşa'nın Def'a-i Sânîde Tımışvar'a Muhâfız Olduğının Menâkıbıdır 275
Ahvâl-i Menâkıb-ı Ma'reke-i Senta 280
İstihâre-i Selîm Dede *Kuddise Sırruhû* 295
Hikâye-i Müzâkere-i İn'ıkād-ı Sulh-ı Kâzib ve Menâkıb-ı Tököli İmre Kral ve Şâhîn Mehemmed Paşa ve Yeniçeri Ağası İsmâ'îl Paşa'nın Ahvâlleridir ki Zikr Olunur 301
Menâkıb-ı Ceng-i Şâhîn Mehemmed Paşa Merhûm 309
Hâtime-i *Vak'anâme* 317
Münâcât-ı Kādıye'l-Hâcât li-Münşi'hî 333
KAYNAKÇA 339
DİZİN 347
EKLER 361

ÖNSÖZ

Yazma eser kütüphanelerinde ve arşivlerde mahfuz bulunan kaynak eserlerin ilmî usul ve esaslara uygun bir şekilde neşirlerinin yapılarak araştırmacıların istifadesine sunulmasının önemi izahtan varestedir. Takdim etmekte olduğumuz bu çalışma da bir kaynak eser ile alakalı olup Osmanlı İmparatorluğu'nun serhad şehirlerinden Tımışvar'da doğup büyüyen ve Büyük Türk Savaşları'nı (1683-1699) devrin önemli bir askerî figürü olan Koca Cafer Paşa'nın (ö. 1697) maiyetinde savaşın yaşandığı bölgelerde idrak eden Mühürdâr Ali Efendi'nin (ö. 1722'den sonra) *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa* isimli vekayinamesi üzerine yapılmış bir tetkik ve metin neşri çalışmasıdır.

Vak'anâme-i Ca'fer Paşa'nın günümüze ulaşan her iki yazma nüshası da Macar İlimler Akademisi Kütüphanesi'nin Şarkiyat Koleksiyonu'nun Türkçe eserler kısmında bulunmakta olup hoş bir tevafuk eseri olarak iki nüsha da müellifin kendi hattından çıkmıştır. Eser üzerine önemli Osmanlı kroniklerini Batı literatürüne kazandırmış olan Dr. Richard F. Kreutel'in (ö. 1981) Karl Teply (ö. 1991) ile birlikte büyük bir titizlikle hazırladığı Almanca tercüme haricinde bir çalışma bulunmamaktaydı. Yazma nüshaların yurt dışında bulunması ve eserin Türkçe metninin de şimdiye kadar neşredilmemiş olması sebebiyle bu eserden Osmanlı tarihi araştırmalarında çok sınırlı ölçüde istifade edilebilmişti. Bu çalışmada eser ve müellifi çeşitli yönleriyle incelenmeye çalışılmış, müellifin kaleminden çıktığı tespit edilen iki yazma nüsha esas alınarak tahkikli bir metin hazırlanmış ve araştırmacıların kullanımına arz edilmiştir.

Mühürdâr Ali Efendi'nin asker kökenli olması ve serhad bölgesinin sınırlı imkânları içinde eğitim görmesi sebebiyle eserde birçok imlâ ve üslup kusuru ile mahallî ağız hususiyetlerinin yazıya akseden örnekleri bulunmakta, ayrıca dudak uyumuna bağlı olan ve olmayan eklerin bir arada yer alması şeklinde ikili kullanımlar dikkat çekmektedir. Eserdeki bu kabîl dil hususiyetleri ve müellifin üslubu muhafaza edilmiş ve çalışmanın dil incelemesi bölümünde bu hususlarda izahat verilmiştir. Dolayısıyla metindeki farklı ve yer yer hatalı kullanımların müellifin imlâ tarzından kaynaklandığı ve bunların metin Latin harflerine aktarılırken yapılmış okuma yanlışları olarak mütalaa edilmemesi gerektiği bilhassa ifade edilmelidir.

Çalışmamın muhtelif safhalarında bilgi ve tecrübelerinden istifade ettiğim hocalarıma olan teşekkür borcumu eda etmek isterim. Eserden ve müellifinden ilk defa Osmanlı-Avrupa münasebetleri üzerine yazılmış klasik kaynak külliyatı ile modern araştırmalar hakkında derin bir kitâbiyât bilgisi olan değerli hocam Abdullah Güllüoğlu vesilesiyle haberdar oldum, yardımları dolayısıyla kendisine müteşekkirim. Çalışmama çok yakın alaka göstererek teşvik ve müzaheretini hiçbir vakit eksik etmeyen muhterem hocam Prof. Dr. Kemal Beydilli başta olmak üzere irşad ve ikazlarıyla bana daima destek olan kıymetli hocalarım Prof. Dr. İlhan Şahin, Prof. Dr. Feridun M. Emecen, Dr. Ertuğrul İ. Ökten, Prof. Dr. Seyfi Kenan, Prof. Dr. Ali Akyıldız ve Dr. Mehmet Y. Akbulut'a şükranlarımı arz ederim. Metnin bilhassa bazı manzum kısımlarının okunması hususundaki müşküllerimi çözen ve Farsça'dan tercüme ettiğim şiirleri kontrol ve tashih eden Doç. Dr. Ümran Ay hocama hâssaten teşekkür ederim. Mühürdâr Ali Efendi'nin akranı ve hemşehrisi olan Tımışvarlı Osman Ağa'nın hayatı ve eserleri üzerine çalışmaları bulunan Osmanlı-Habsburg serhaddi araştırmaları mütehassısı Dr. Ömer Gezer de çözemediğim bazı meseleleri vuzuha kavuşturmuştur, kendisine müteşekkirim.

İnceleme bölümünü okuyarak görüşlerini bildiren ve ulaşamadığım bazı kaynakları temin eden Faruk Akyıldız ile Burak Bilge, metinde yer alan hadîs-i şerîflerin tahrici ve Arapça şiirlerin tercümesi ameliyesini büyük bir vukufiyetle yapan Mücahid Bilgiç ve bazı problemli şiirlerin vezinlerini tespit ederek bunların doğru bir şekilde okunmasını sağlayan Fatma Zehra Çelik adlı arkadaşlarıma da teşekkürlerimi sunarım.

Eserin yazma nüshalarının dijital kopyalarının temin edilmesinde kolaylık gösteren Macar İlimler Akademisi Kütüphanesi'nden Nándor E. Kovács'a teşekkür ederim. Nihayet Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanı Prof. Dr. Muhittin Macit ile kurumun Çeviri ve Yayım Dairesi Başkanı Doç. Dr. Ferruh Özpilavcı'ya ve eserin en iyi bir şekilde neşredilmesinde emekleri bulunan yazma eser uzmanları İsmet İpek ve Dr. Göker İnan'a teşekkürlerimi arz ederim.

Abdulhadi Uysal
İstanbul 2021

KISALTMALAR

Alm. : Almanca
Bkz. : bakınız
BOA : Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi
C. : cilt
çev. : çeviren
DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
haz. : hazırlayan
İta. : İtalyanca
krş. : karşılaştırınız
Ktp. : Kütüphanesi
Mac. : Macarca
nr. : numara
ö. : ölüm tarihi
s. : sayfa numarası
st. : sütun
sy. : sayı
şrh. : şerh eden
thk. : tahkik eden
ts. : tarihsiz
Üni. : Üniversitesi
vr. : varak numarası
yy. : yayım yeri belirsiz

GİRİŞ

Bugün Romanya hudutları dâhilinde yer almakta olup 1552-1716 tarihleri arasında Osmanlı hâkimiyetinde bulunmuş bir Orta Avrupa şehri olan Tımışvar,[1] Büyük Türk Savaşları (1683-1699) döneminde Osmanlıların serhad bölgesindeki önemli askerî üsleri mesabesinde olan Budin'in 1686'da, Eğri'nin 1687'de ve Belgrad'ın da -kısa bir müddet için olmakla beraber- 1688'de elden çıkması ile savaşın cephelerinden biri hâline gelmişti.[2] Büyük savaşlar, askerî çatışmalar, kale muhasaraları, zaman zaman kıtlık ve kimileri için de esaret ile geçen uzun harp yılları, Tımışvar dâhil bütün Osmanlı Avrupası'nı derinden etkilemiştir. Bu meyanda, fethin ardından Tımışvar'ın bir Türk şehri hâline gelmesiyle birlikte burada teşekkül eden kültür muhitinde Tımışvarlı müelliflerce telif edilen tarih eserleri de şehrin tarihinde mühim bir yer işgal eden bu savaşı konu edinmiştir.

Tımışvar asıllı olan yahut savaş yıllarında Tımışvar'da bulunan ve umumiyetle asker kökenli oldukları bilinen bazı müelliflerin kaleme aldıkları eserler, hem savaşa hem de şehrin bu dönemdeki vaziyetine dair ilk elden müşahedeleri aksettirmeleri bakımından mühimdir.[3] Tımışvar Kalesi'nin humbaracılar halifesi Bayramoğlu Ali Ağa'nın (ö. muhtemelen 1718'den

---

1 Muhtelif çalışmalarda ve kaynak neşirlerinde bu şehrin Osmanlı dönemindeki adı "Tamşvar", "Tameşvar", "Tamışvar", "Tımışvar" veya "Temeşvar" gibi çok farklı şekillerde Latin harflerine nakledilmektedir. İsmin manası ve Osmanlılarca ne şekilde telaffuz edildiği meselesi şöyle açıklanabilir: Bu isim şehrin yakınında cari bir nehir olan "Temeş" (Macarca, Rumencesi: Timiş) ile Macarca "vár" (kale) kelimelerinden müteşekkil olup "Temeş Kalesi" manasına gelir. Macarcada "Temeşvár" (Temesvár) şeklinde telaffuz edilmekte ve Rumencede yine aynı manaya gelen "Timişoara" kelimesi kullanılmaktadır. XVI. yüzyıla ait bazı Osmanlı tarihlerinde ve arşiv kaynaklarında bu isim "Dımışkar" ve "Dimişvar" okunmaya müsait bir şekilde < دمشقار > ve < دمشوار > imlâlarıyla kaydedilmiş, bu kullanımlar bilahare yerini < طمشوار > imlâsına bırakmıştır. Şehrin adının XVII. ve XVIII. asırda Osmanlılarca ne surette telaffuz edildiğine bakılacak olursa Meninski'nin Latince-Türkçe lugatında bu ismin Türkçesini "Tımışvār" olarak kaydettiği görülmekte (*Complementum Thesauri Linguarum Orientalium*, Viennae, 1687, C. IV, st. 1654) ve ömrünün yaklaşık yirmi yılını Tımışvar'da geçiren Bartınlı İbrâhim Hamdi Efendi'nin de 1762'den önce kaleme aldığı coğrafya kitabında kelimeyi "Tımışvar" okunacak şekilde tarif ettiği tespit edilebilmektedir (*Atlas*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2044, vr. 251b). Bu hâliyle, kelimenin Osmanlı Türkçesindeki şeklinin ilk kısmı Rumencedeki kullanımı ve son hecesi ise Macarcadaki kullanımı andırır. Osmanlıların son heceyi Macarcada olduğu gibi uzun telaffuz edip etmediği ise meşkûktur.

2 Ömer Gezer, *Kale ve Nefer: Habsburg Serhaddinde Osmanlı Askeri Gücü (1699-1715)*, İstanbul, 2020, s. 139.

3 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*'yı Almancaya tercüme eden Kreutel burada sıraladığımız eserlerden bazılarının önemine ilk işaret eden araştırmacılardandır. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar, Erinnerungen an Ca'fer Pascha den Älteren, aufgezeichnet von seinem Siegelbewahrer 'Alî* (haz. Richard F. Kreutel - Karl Teply), Graz, 1981, s. 16.

sonra) eseri,[1] devrin renkli simalarından biri olan Tımışvarlı Osman Ağa'nın (ö. 1733'ten sonra) esaret hatıralarını ihtiva eden eseri,[2] hayatının önemli bir bölümünü Tımışvar'da geçiren ve burası hakkında değerli bilgiler veren Bartınlı İbrâhim Hamdi Efendi'nin (ö. 1750'den sonra) coğrafya kitabı[3] ve geç bir tarihte doğması sebebiyle hadiselere tam olarak yetişememiş olsa da dönem hakkında önemli bilgiler veren İbrâhim Naîmeddin Efendi'nin (ö. 1768'den sonra) *Hadîkatü'ş-Şühedâi's-Serhad* isimli kitabı[4] bu eserler arasında zikredilebilir.

Tımışvarlı Mühürdâr Ali Efendi (ö. 1722'den sonra) de efendisi Koca Cafer Paşa'nın Tımışvar'a muhafız olarak tayin edildiği 1687-88'den Zenta Savaşı'nda şehid düştüğü 1697 tarihine kadar paşa ile beraber Tımışvar, Belgrad, Bosna ve Haleb'de bulunduğu zaman zarfında yaşanan hadiseleri konu alan *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa* isimli bir eser telif etmiştir. Savaş yıllarını "cephe hattında" ve Cafer Paşa gibi devrin önemli bir askerî figürünün maiyetinde geçirmiş birisi olan Ali Efendi'nin naklettiği bilgilerin ve şahsî müşahedelerinin onun adı geçen eserini dönemin mühim kaynaklarından biri hâline getirdiğine şüphe yoktur. Aşağıda müellifin hayatı ve eseri, ilgili başlıklar altında çeşitli yönleriyle incelenmeye çalışılmıştır.

---

1 Bayramoğlu Ali Ağa, *Ümmü'l-Gazā: Harp Sanatı ve Aletleri* (haz. Salim Aydüz – Şamil Çan), İstanbul, 2013.

2 Osman Ağa'nın esaretnamesi üzerine ilk çalışma 1950'de H. Griesbach tarafından doktora tezi olarak yapılmış fakat eserin ilim camiasınca tanınır hâle gelmesi R. Kreutel ile O. Spies'in 1954'te yaptıkları neşir ile mümkün olmuştur. Osman Ağa'nın hayatı hakkında bilinenleri tevsi eden ve eserin muhtelif neşirleri hakkında bilgilerin yer aldığı son bir çalışma için bkz. Ömer Gezer, "Temeşvarlı Osman Ağa - Esir, Tercüman ve Yazar", *Türkbilig*, sy. 35 (2018), s. 73-88.

3 Bartınlı İbrâhim Hamdi, *Atlas*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2044. Müellif ve eseri hakkında bkz. Cengiz Orhonlu, "XVIII. Yüzyılda Osmanlılarda Coğrafya ve Bartınlı İbrahim Hamdi'nin Atlası", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, C. XIV, sy. 19 (1964), s. 115-140; Mahmut Ak, "İbrâhim Hamdi", *DİA*, C. XXI, s. 314-316. Bu eserin Rumeli ile alakalı bölümleri şu çalışmada incelenmiş ve metin kısmı Latin harflerine nakledilmiştir: Ahmet Yurdagül, *Bartınlı İbrahim Hamdi Efendi'nin Atlas'ında Rumeli*, Ege Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2019.

4 Tımışvârî İbrâhim Naîmeddin Efendi, *Hadîkatü'ş-Şühedâi's-Serhad* (haz. Mehmet Karataş - Mehmet Ali Yaşar), Ankara, 2019 (Bu çalışma maalesef sayısız hatayla dolu olduğu hâlde neşredilmiştir).

İNCELEME

A. MÜELLİF MÜHÜRDÂR ALİ EFENDİ'NİN HAYATI, MEMURİYETİ VE ŞAHSİYETİ

Mühürdâr Ali Efendi'nin hayatı hakkında bilinenler, onun tespit edilebildiği kadarıyla günümüze ulaşmış yegâne eseri olan *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*'dan istihraç edilen bilgilere dayanmaktadır. Eseri Almancaya tercüme eden Richard F. Kreutel tercümenin girişinde Ali Efendi'nin hayatının önemli safhalarından ve vazife yaptığı yerlerden kısaca bahsetmiş, ayrıca metin kısmına düştüğü birkaç not ile müellife dair bazı yorumlar yapmıştır.[1] Burada müellifin hayatı eserde kendisi hakkında verdiği bilgiler ile satır aralarından çıkarılabilen malumata istinaden incelenmeye çalışılacaktır.

Eserinde kendisinden bahsettiği yerlerde dönemin alışıldık üslubu gereği tevazuen "hakīr" lafzını kullanan ve Cafer Paşa'nın kendisine "Mühürdâr!" hitabıyla seslendiğini zikreden Ali Efendi,[2] yalnızca bir yerde -o da sonradan bir satırın üstüne ilave edilmiş olarak- kendisini şu şekilde tanıtır: "Bu hakīr, bu dehrin sâgar-ı pür-zehr-nûşı Alî bin Mehemmed ya'nî Nakşî..."[3] Şiirlerinde kullandığı "Nakşî" mahlasının ise maruf tasavvufî tarikatle ilgisi bulunmayıp hat ve tezhip sanatlarına olan alakası sebebiyle "resmeden/nakş eden" şeklinde anlaşılması gerektiği söylenebilir.[4] Bu mahlası taşıyan bazı şairler hakkında yapılmış çalışmalar mevcut ise de[5] bu şairlerin Ali Efendi ile farklı tarihlerde ve farklı bölgelerde yaşadıkları anlaşılmaktadır. Nakşî mahlası ile divan tertip eden şairlerin divanları arasında Ali Efendi'ye ait olabilecek bir nüshaya rastlayamadığımız gibi, incelediğimiz şair tezkirelerinde de kendisi hakkında bir bilgiyle karşılaşamadık. Mühürdâr Ali Efendi'nin "Bu âna değin şi'r ü ebyâta heves ettüğimiz yoğ-idi, bu vak'anâmenin sebebiyle ba'zı mahallerde birer kaçar beyt nazm edüp tahrîre cesâret kılındı."[6] şeklindeki beyanına bakılırsa kendisi

1 *Der Löwe von Temeschwar*, s. 14-17; ayrıca bkz. 49, 65, 73 vb. numaralı notlar.

2 "...dönüp hakīre dedi ki: "Mühürdâr! Yüzmek bilür misin?" Bkz. Mühürdâr Ali Efendi, *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, Macar İlimler Akademisi Ktp., Şark Yazmaları, Török, nr. F. 60, vr. 161a. Bundan sonraki atıflar aksi belirtilmedikçe neşre esas tuttuğumuz Török F. 60 numaralı nüshaya yapılacaktır.

3 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 3a. Bu ifade eserin diğer nüshasında yer almamaktadır.

4 Kreutel de bu mahlası "der Ornamentale" (süsleyen, bezeyen) şeklinde tercüme etmiştir. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 17.

5 Hikmet Atik, "Türk Edebiyatında Nakşî Mahlaslı Şâirler", *İstem*, sy. 5 (2005), s. 169-180.

6 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 95b.

belki de bir divan tertip etmemiş olup yazdığı Türkçe ve Farsça şiirlerin sadece *Vak'anâme*'de yer alanlarla sınırlı olduğu düşünülebilir.

Müellif henüz dokuz yaşındayken Viyana Seferi'ne (1683) katıldığına göre[1] muhtemelen 1674 yılı dolaylarında[2] Tımışvar'da dünyaya gelmiştir. Çocukluk yılları hakkındaki ilk bilgiler II. Viyana Kuşatması'na dair anlattıklarına dayanmaktadır. Ali, 1683'te maiyetindeki cebelüler, zâbitler ve zahire yüklü arabalar ile sefere gitmişti. Kendisinin Viyana surları önüne kadar gidip gitmediği açık değilse de Tımışvar eyaletine tâbi sancaklardan sefere katılan süvarilerin Yanıkkale önlerinde Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (ö. 1683) ile buluştuklarına şahit olmuş, ayrıca kendisine zeamet olarak iki köy verilmişti.[3] O yaşta bir çocuğun kuşatmaya muharip olarak katılamayacağı aşikâr olduğuna göre Ali, babasına tâbi olan timarlı sipahilerin başında durmak üzere sefere arka saflarda iştirak etmiş gibi gözükmektedir.

II. Viyana Muhasarası'nı takip eden yıllarda serhad bölgesinde yaşaması sebebiyle savaş ortamının içinde bulunan Ali'nin[4] küçük yaşta başından geçen bir başka hadise ise 1688 yılında meydana geldi. 1687 senesinin sonunda Tımışvar garnizonunda çıkan bir isyanda katledilen kale muhafızı Ahıskalı İbrâhim Paşa'nın yerine geçmek üzere kime teklif götürüldüyse bu tehlikeli bölgede görev yapmaktan kaçınmış, nihayet o tarihte İrig'de bulunan Diyarbekir valisi Cafer Paşa Tımışvar muhafazasına tayin edilmişti.[5]

---

1 "Beç senesi dokuz yaşımda iken sefere gittim." (*Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 37b [derkenar]).

2 Kreutel, müellifin 1683'teki kuşatmada dokuz yaşında olduğu bilgisinden hareketle doğum tarihini 1674 olarak tespit etmiştir (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 15 ve s. 256, 65. not). Ay ve gün bilinmese bile bu hesap hakikaten doğru olabilir. Zira müellif Viyana Kuşatması'nın vuku bulduğu hicri 1094 yılının ilk gününde (1 Muharrem) dokuzuncu yaş gününü idrak etmiş olsa dahi bu tarihin dokuz yıl öncesi miladi olarak 1674 yılı içerisine denk düşmekte, aynı şekilde bozgunun yaşandığı tarihten (20 Ramazan) dokuz yıl geriye gidildiğinde de miladi olarak 18 Aralık 1674 tarihine ulaşılmaktadır. Bununla beraber bir pürüz mevcut olup o da Osmanlıların/Müslümanların yaş telakkisidir. Cornell Fleischer Müslümanların yeni doğan çocuğu bir yaşında saymaları keyfiyetine temas ederek "Âlî'nin 16 dediği yaş bizim 15 saydığımız olabilir." demektedir (*Tarihçi Mustafa Âlî: Bir Osmanlı Aydın ve Bürokratı*, çev. Ayla Ortaç, İstanbul, 2002, s. 22, 31. dipnot). O hâlde müellifin doğum tarihini 1675 olarak kabul etmek de mümkündür.

3 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 37b (derkenar). Ayrıca eserinin iki yerinde daha çocukken zeamet sahibi olduğunu vurgulamaktadır: "…âlem-i sabâvette ze'âmetim olduğı ecilden..." (vr. 3a); Lipova'da kendisini esir alan kapudanın Ali hakkındaki sözleri: "Ay, ay! Küçük za'îmin bahtı var imiş." (vr. 16b).

4 "…Beç'ten berü vâki' olan seferler ve meterisler ve muhâfaza ve muhâsaralar ki her vak'a nakş-ı levh-i zamîrim olmağla..." (*Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 3a).

5 İbrâhim Paşa'nın ölümünün ve yerine Cafer Paşa'nın tayininin ne zaman vuku bulduğu açık değildir. Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa'nın 1099 Safer'inde meydana gelen olaylardan sonra naklettiği bu isyan hadisesi Kreutel'e göre 1687 Aralık'ından önce gerçekleşmiş olmamalıdır. Ayrıca Ali Efendi,

Cafer Paşa, 1688 Haziran'ında General Antonio von Caraffa'nın (ö. 1693) kumandası altında Erdel'den Lipova üzerine yürüyen Habsburg ordusunun durumu hakkında bilgi edinmek için "dil" ele geçirmeleri maksadıyla birkaç süvariyi bölgeye gönderdi. Yaşça büyük arkadaşları o tarihte on dört yaşlarında olan Ali'yi de "serhadlünün âdeti üzre çetelerde gözi açılsun ve inüp binmeğe alışsun deyü" yanlarına alarak Lipova'ya doğru yola çıktılar. Lipova'ya vardıklarının ertesi günü Caraffa kaleyi muhasaraya başladı ve 18 Haziran'da[1] kale teslim oldu.

Ali ile beraber esir düşen üç tecrübeli arkadaşı fidye miktarı takdir edilirken pahalıya mal olmaması için üstündeki değerli elbiseleri eskileri ile değiştirip kendilerini esir alan kapudanlara (kumandan, yüksek rütbeli askerî amir) onu öksüz ve fakir bir çocuk olarak takdim ettiler, Ali de üzerinde kıymetli taşlar bulunan yüzüğünü parmağından çıkararak "usûl ile" cebine sakladı. Ali'nin o tarihte hayatta olan babası, kapudanların dört arkadaşın hürriyeti için belirledikleri 150 altın tutarındaki fidyeyi tedarik ederek serhad bölgesinde cari olan uygulamalar gereği[2] yarısını Tımışvar'a gelen esir arkadaşlardan birisine teslim etti; bunun üzerine Ali'nin de kendi hissesini alıp getirmek üzere yola çıkmasına müsaade edildi. Tımışvar'da Ali'nin ailesi için kürk kaplayan Kürkçü Nikola adlı bir Sırp, onu çok daha yüksek bir fiyata satarak menfaat elde edebilmek için Lipova'nın Habsburglara tâbi kumandanına 500 altın vermeyi teklif etmişse de kumandan vaktiyle Ali'den ve babasından iyilik görmüş olan Nikola'nın bu niyetine sinirlenip teklifini kabul etmemiş ve onu yorulup usanıncaya kadar değnekle dövmüştür.[3] Bütün bu detaylar Ali'nin Tımışvar'da varlıklı bir zaimin evladı olarak büyüdüğüne işaret etmektedir.

---

paşanın kışı Tımışvar'da geçirdiğini ifade ettiğine göre Cafer Paşa'nın en geç 1688 başlarında kalede vazifeye başladığı açıktır. Bkz. *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 4b; *Der Löwe von Temeschwar*, s. 252, 5. ve 8. not; Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, *Zeyl-i Fezleke (1065-22 Ca. 1106 / 1654-7 Şubat 1695)*, (haz. Nazire Karaçay Türkal), Marmara Üni. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2012, s. 1112-1113.

1 *Der Löwe von Temeschwar*, s. 252, 10. not. Ali Efendi muhasaranın ertesi günü kalenin düştüğünü ifade ederken (*Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 4b ve 14b) Silâhdâr ise üç gün devam eden kuşatmadan sonra dördüncü gün kalenin vire ile teslim olduğunu kaydeder (*Zeyl-i Fezleke*, s. 1113).

2 Gezer, "Temeşvarlı Osman Ağa", s. 76-77. Ali'nin hürriyeti karşılığında fidyenin teslim ediliş şekli serhad bölgesinin o dönemdeki uygulamalarıyla uygunluk arz eder.

3 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 14b-16b.

Tıpkı Ali Efendi gibi savaş yıllarına dair telif ettiği eseriyle meşhur olan Tımışvarlı Osman Ağa ise Varad Kalesi'ndeki yeniçeri ve diğer kapıkullarının bir müddettir ödenemeyen ulufelerini Lipova'ya kadar götürmek üzere 1688 Haziran'ında Cafer Paşa tarafından gönderilen birlik içerisinde yer almaktaydı.[1] Kuşatma esnasında o da Ali gibi Lipova'da bulunuyordu, kalenin teslim olduğu gün Osman da esir olmuş fakat onun talihi yaver gitmemiş, 1699'daki firarına kadar çileli bir esaret hayatı sürmüştü. Eserlerinde birbirlerinin isimlerini zikretmeseler de akran ve hemşehri olmaları hasebiyle bu iki müellifin kuvvetle muhtemel tanışıklıkları vardı. İkisinin bir sonraki karşılaşması ise Osman Ağa'nın 1699'da firar ederek Belgrad muhafızı Moralı Ali Paşa'nın (ö. 1700) huzuruna çıktığı sırada olmuş gibi gözükmektedir; zira Mühürdâr Ali Efendi o tarihte paşanın kâtibi olarak Belgrad'da bulunmaktaydı.[2] Ali Efendi ile Osman Ağa'nın 1708 senesinde de yolları kesişti; o tarihte Osman Ağa Tımışvar'da divan tercümanı, Ali Efendi ise beylerbeyi Hasan Paşa'nın kethüdası idi.[3] Eserde yer alan bir başka kayıt da Osman Ağa'yla irtibatlandırılabilir: Ali Efendi 1722'den sonra ilave ettiği anlaşılan bir derkenarda Tımışvar'daki tanıdıklarının zaman içinde vefat ettiğini ifade edip "...kimesne kalmayup ancak hakīr ile akrân dört za'îm evlâdı ve iki nefer ağa oğulları kalmış idi. Anlar dahı bugüne dek vefât ve el-yevm bildüğüm iki nefer kimesne kalmışuzdur." diyerek belki de Osman Ağa'yı kastetmişti.[4]

---

1 Gezer, "Temeşvarlı Osman Ağa", s. 75-79. Ö. Gezer, makalesinde ulufe götürülen kalenin adını Osman Ağa'nın H. Tolasa tarafından neşredilen esaretnamesinden naklen "Arad" olarak kaydetmiştir. Bilahare kendisi ile yaptığımız bir görüşmede ise Tolasa'nın yazma nüshada ilgili kısmı "ve Arad" şeklinde okumasının muhtemelen yanlış olduğunu, doğrusunun aynı metnin Kreutel tarafından yapılan neşrindeki gibi "Varad" olabileceğini ifade etmiştir. Verdiği izahat için kendisine müteşekkirim. Krş. Harun Tolasa, *Kendi Kalemiyle Temeşvarlı Osman Ağa: (Bir Osmanlı Türk Sipahisi ve Esirlik Hayatı)*, Konya, 1986, s. 45, 10. dipnot; *Die Autobiographie des Dolmetschers 'Osmān Āga aus Temeschwar: Der Text des Londoner Autographen in normalisierter Rechtschreibung* (haz. Richard F. Kreutel), yy., 1980, s. 3.

2 Aslında Ali Efendi'nin bu vazifesini hangi tarihler arasında sürdürdüğü açık değildir. Moralı Ali Paşa 1698 Ekim'inden bir isyan neticesinde hayatını kaybettiği 31 Ekim 1700 tarihine kadar Belgrad muhafazasında idi. Bkz. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât - Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*, (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara, 1995, s. 646, 701; Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme, İnceleme - Metin (1106-1133 / 1695-1721)*, (haz. Mehmet Topal), Ankara, 2018, s. 579-580. Ali Efendi ise Karlofça Muahedesi'nin akdinden sonra Ali Paşa'nın yanında bulunduğunu bir vesile ile belirttiğine göre (*Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 17a) Osman Ağa bu tarihe uzak olmayan bir zaman zarfında Belgrad'a geldiğinde de görevi başında bulunduğu söylenebilir.

3 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 36a (derkenar); Gezer, "Temeşvarlı Osman Ağa", s. 79-83. Bu hususa dikkatimi çeken Dr. Ömer Gezer'e teşekkür ederim.

4 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 35b (derkenar).

Lipova'nın düşüşünden kısa bir süre sonra bilinmeyen bir tarihte Ali'nin babası vefat etmiş, timar ve zeametleri dağılan ve bunlardan faydalanamayan aile zor bir duruma düşmüştür. Ali'nin ifadesine göre Cafer Paşa vezir olmadan evvel Budin muhafızı Maglaylı Mahmud Paşa'nın kethüdası iken zaman zaman Tımışvar'da babasına misafir olmaktaydı. Bu vesileyle paşa ile babası arasında kurulan yakınlık sayesinde Ali ve ailesi bu dönemde paşadan yardım görmüş ve Cafer Paşa bir müddet sonra Ali'yi mühürdârı olarak yanına almıştır.[1] Eserinde verdiği bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla 1688-1690 yılları arasında Cafer Paşa ile beraber yahut onun emri ile Tımışvar civarında yer alan bazı kale ve palankalar üzerine çıkılan çete akınlarında bulunan Ali Efendi'nin[2] paşanın mühürdârlığı vazifesine ne zaman başladığı ise açık değildir. Müellifin 1690 Eylül'ünün sonunda Fâzıl Mustafa Paşa'nın (ö. 1691) Niş ve Semendire kalelerini geri aldığı haberi Tımışvar'a ulaştığı esnada Leva Kalesi'ne mektup yazmak üzere divit ve kâğıt hazırladığını ifade etmesi[3] o tarihte kesin olarak vazifesi başında olduğunu ortaya koymaktadır.

Ali Efendi, Cafer Paşa'nın mühürdârı olduğu zaman zarfında onun kâtipliğini yapıyor, üzerinde paşaya mahsus pençe bulunan vesikaları serhad bölgesinde müzehhib bulunmadığı için kabiliyeti ölçüsünde kendisi tezhipliyor[4] ve eserinde naklettiği mektup ile hatt-ı hümâyûn suretlerine[5] bakılırsa Cafer Paşa'ya gönderilen evrak muhtemelen onun da elinden geçiyor ve dolayısıyla kendisi bunların muhteviyatından haberdar oluyordu. Onun Cafer Paşa'nın bu kadar yakınında olması bazı mahrem meselelere muttali olmasını da beraberinde getirmekteydi. Mesela Cafer Paşa 1693'te muhafız sıfatıyla Belgrad'da iken şehrin kuşatılacağına dair bir haber gelmiş ve o sırada paşanın yanında hazır bulunan Ali Efendi bunu şöyle kay-

1 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 35b (derkenar). Kreutel, Cafer Paşa Tımışvar'a muhafız tayin edildiğinde vaktiyle kendisini misafir eden babası ile tekrar mülaki olması hakkında müellifin hiçbir bilgi vermemesini dikkat çekici bir durum olarak değerlendiriyorsa da (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 255, 49. not) müellifin kendisine dair verdiği sınırlı bilgilerin çoğu metne sonradan eklediği derkenarlarda yer aldığı için buna dair tafsilat vermemesi normal karşılanabilir.

2 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 7b-42b.

3 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 43a.

4 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 95b. Osmanlı diplomatiğinde "pençe" olarak bilinen imza benzeri bu şekil, müellif tarafından eserde "tuğrâ" adıyla zikredilmiştir.

5 Eserde yer alan hatt-ı hümâyûn suretleri için bkz. *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 134b, 136a-136b, 140a, 140b. Ayrıca muhtelif yerlerde özet olarak nakledilen birçok mektup sureti bulunmaktadır.

detmiştir: "Hizmetinde olup bu ahvâle mahrem olduğumdan hakīre tenbîh eyledi: "Bu sözi sakın kimesneye fâş etme!"[1]

Ali Efendi'nin genç yaşta mühürdâr olması ve bilahare telif ettiği eserinde -ciddi ölçüde imlâ ve üslup kusurları bulunmakla birlikte- Kur'ân-ı Kerîm âyetlerini, hadîsleri, Türkçe, Arapça ve Farsça şiirleri yerli yerinde kullanabilecek derecede sanatlı bir metin inşa edebilmesi onun medrese tahsili gördüğünü ve belli bir müktesebata sahip olduğunu akla getirmekle birlikte kendisinin eğitimi ile alakalı detaylara eserinde rastlanamamıştır. Kesin olan husus, onun bu vazifeye getirilmesinde güzel bir hatta sahip olmasının rolünün büyük olduğudur. Eserinin günümüze intikal eden her iki nüshası da kendi hattından çıkmıştır; bunlardan birini ta'lik ve diğerini de nesih ile yazmış olup bu hat türlerinde göze hoş gelen bir tarz yakaladığı söylenebilir. Ayrıca eserinde Tımışvarlı hattatlardan bahsetmesi[2] ve bir kimsenin hattatlık kabiliyeti varsa bunu özellikle belirtmesi[3] onun hüsn-i hatta olan ilgisine işaret etmektedir.

Tımışvar, iki buçuk seneden fazla bir süre boyunca mücavir bölgelerle irtibatı neredeyse tamamen kopmuş ve kuşatılmış bir vaziyette direndikten sonra 1690 sonbaharında Fâzıl Mustafa Paşa, aralarında Belgrad'ın da bulunduğu Rumeli'deki bazı kaleleri geri alınca kuşatma gevşemiş ve şehre uzunca bir müddet sonra ilk yardımlar gelmeye başlamıştı.[4] Bu tarihte Tımışvar muhafızı olan Cafer Paşa Ekim ayında Erdel prensi Tököli İmre'ye (ö. 1705) yardım etmek üzere Erdel'e gönderildi.[5] O sırada paşanın yanında hazır bulunan Ali Efendi, eserinin bir faslını Erdel Seferi'ne ayırmıştır. 1691 yılının Ocak ayına kadar devam eden bu seferden sonra Cafer Paşa bu defa Bosna beylerbeyiliğine tayin edildi.[6] Ali Efendi de paşa ile beraber

1 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 12a-12b.
2 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 37a (derkenar).
3 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 44a, 95b.
4 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 43a vd.; *Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116 / 1688-1704)*, (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara, 2000, s. 17; Üsküdârî Abdullah Efendi, *Vâkı'ât-ı Rûz-merre* (haz. Recep Ahıskalı), Ankara, 2017, C. II, s. 43-46.
5 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 49a-49b vd. Cafer Paşa'ya Erdel'deki kuvvetlerin başına geçmesini bildiren hüküm 1690 Ekim'inin sonuna tarihlenmektedir. Bkz. BOA, *Mühimme Defteri*, nr. C, s. 62, 224. hüküm.
6 Kreutel bu tayinin Ocak ayının son haftasında gerçekleşmiş olabileceğini ifade etmektedir (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 253, 103. not). Bununla beraber, Bosna eyaletinin idarî, kazaî ve askerî amirlerine yazılan ve Cafer Paşa'nın Bosna'ya tayin edildiğini, o varıncaya kadar yerine vekil olan kimselerin

aynı senenin Aralık ayına kadar Saraybosna'da ve Bosna eyaletinin muhtelif bölgelerinde bulundu. Aralık başlarında ise Cafer Paşa Belgrad muhafızlığına tayin edildi;[1] bilahare Adana ve ardından Haleb beylerbeyilikleri de uhdesine verildi.[2] Habsburg kuvvetleri 1693 Ağustos'unda Belgrad'ı kuşattığında Ali Efendi de Cafer Paşa ile birlikte şehirde bulunduğundan kuşatmaya şahit olmuştu. Hatta bir defasında bulunduğu yere isabet eden bir humbara kendisini yaralamış, kıyafeti de tutuşmaya başlayınca etraftaki yeniçerilerin su ile müdahalesiyle ancak kurtulabilmişti.[3] Müellif kuşatma günlerine dair müşahedelerini eserinde etraflıca nakletmiştir.

Ali Efendi, Cafer Paşa'nın 1694'te Haleb'de bulunan kardeşi Yusuf Bey'i ziyaret edip tekrar Belgrad'a "geldiğini" hiçbir tafsilat vermeksizin kısaca ifade ettiğine[4] göre muhtemelen paşa ile gitmeyip Belgrad'da kalmıştı. Cafer Paşa 1694 yazının sonlarında Belgrad'a döndükten sonra aynı senenin Eylül ve Ekim aylarında Sadrazam Sürmeli Ali Paşa'nın (ö. 1695) idaresinde çıkılan ve başarısızlıkla neticelenen Varadin Seferi'ne katılmış olup yine Cafer Paşa'nın maiyetinde bulunan Ali Efendi, eserinde sefere ve Varadin muhasarasına ayrı bir fasıl ayırmıştır.[5] Ali Efendi ertesi sene (1695) Cafer Paşa ile birlikte Sultan II. Mustafa'nın (1695-1703) I. Macaristan Seferi'ne de iştirak etmiş ve Eylül ayında paşa Titel'i fethettiğinde yanında bulunmuştur.[6]

---

yapmaları gereken işleri bildiren bir hüküm 13 Ocak 1691 tarihini taşıdığına göre bu tayin tarihini Ocak ayının başı yahut ortası olarak kabul etmek mümkündür. Bkz. BOA, *Mühimme Defteri*, nr. C, s. 112, 420. hüküm. Cafer Paşa'nın Saraybosna'ya varışı ise "hamsîn"in son günü (muhtemelen 21 Mart) vaki olmuştur. Bkz. *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 62b.

1 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 67b. Kreutel, Cafer Paşa'nın Belgrad'a tayin tarihini Silâhdâr'dan naklen 7 Aralık 1691 olarak kaydetmekle beraber ilgili kaynakta bu husus açık değildir. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 258, 115. not; krş. *Zeyl-i Fezleke*, s. 1392-1393. Paşa'ya tayinini bildiren hüküm ise evâhir-i Rebî'ulevvel 1103 (11-21 Aralık 1691) tarihlidir. Bkz. BOA, *Mühimme Defteri*, nr. CII, s. 93, 405. hüküm.

2 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 68b ve 71a. Haleb beylerbeyiliği ilk defa 1692 Ekim'inde Cafer Paşa'nın uhdesine verilmiş, 18 Aralık 1694'te bu vazife üstünden alınmış, 6 Ekim 1695'te paşa tekrar bu mansıba tayin edilmiştir. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 13-14; s. 263, 196. not.

3 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 83a-83b. Belgrad kuşatmasını konu edinen bölüm eserin 67b-92b varakları arasındadır.

4 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 93a.

5 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 92b-104b.

6 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 104b-115a.

1695 seferinden dönüşte Cafer Paşa tekrar Haleb beylerbeyiliğine getirildi[1] ve bu defa fiilen beylerbeyilik yapmak üzere 22 Aralık'ta Haleb'e gitmek üzere yola çıktı. Ali Efendi'nin paşanın önceki tayin yerlerine gidilirken yolda çekilen meşakkatleri ve uğranılan menzilleri eserinde zikretme itiyadında olmasına rağmen Belgrad'dan Haleb'e kadar yaklaşık iki ay süren bu uzun yolculuktan[2] hiç bahsetmemesi kitabının hacmini arttırmamak endişesinden kaynaklanmış olmalıdır. Zira Cafer Paşa'nın buradaki beylerbeyiliği sırasında yaşanan hadiselere bizzat şahit olduğuna dair hiç şüphe bırakmayacak tarzdaki anlatımı ve müşahedeleri,[3] müellifin paşa ile birlikte Haleb'de bulunduğunu göstermektedir. Cafer Paşa ve aralarında Ali Efendi'nin de bulunduğu maiyeti iki buçuk aya yakın Haleb'de durduktan sonra Sultan II. Mustafa'nın II. Macaristan Seferi'ne katılmak üzere 1696 Mayıs'ının ortalarında yola çıktılar.[4] Haziran ayında gelen bir emir üzerine yol üstünde bulunan Konya civarında zuhur eden eşkıyalık hareketleriyle uğraşıp[5] Semendire'de orduya iltihak ettiler ve 4 Ağustos 1696'da Belgrad'a vardılar.[6]

1696 seferi Cafer Paşa'nın da teklifiyle o sırada Habsburg kuvvetlerince kuşatılan Tımışvar'ın kurtarılması hedefine matuf olarak tertip edilmiş olup Ali Efendi kitabında bu seferi teferruatlı bir şekilde anlatmıştır.[7] Habsburg kuvvetleri kuşatmayı kaldırdıktan sonra 31 Ağustos günü kaleye giren Sultan II. Mustafa, Cafer Paşa'yı Tımışvar'a muhafız olarak tayin ettiğini bildirmiş, Ali Efendi'nin naklettiğine göre böyle bir tayini beklemeyen Cafer Paşa bu emrivakiyi kabule yanaşmayıp adeta padişahla tartışırcasına "Hünkârım, kulun bu kal'ada üç sene muhâfız olduğum hengâmda Sofya'ya varınca olan müdün ü emsâr düşmen-i bed-kirdâr yedinde olup çektüğüm âlâm u mihnet şevketlü efendimin mesmû'-ı hümâyûnları olmıştır. Bu kal'ada nöbetim savmış kulunum. Benden gayrı ordu-yı hümâyûnunda

1 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 114b. Cafer Paşa bu mansıba 6 Ekim 1695 tarihinde tayin edilmiştir. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 263, 196. not; *Nusretnâme*, s. 186.

2 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 115a. Haleb'e 21 Şubat 1696 tarihinde ulaşmışlardır.

3 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 115a-119b ve 124b-131b.

4 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 131b; *Der Löwe von Temeschwar*, s. 264, 199. not.

5 BOA, *Mühimme Defteri*, nr. CVIII, s. 291, 1244. hüküm.

6 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 131b; *Der Löwe von Temeschwar*, s. 264, 201. not; krş. *Nusretnâme*, s. 249.

7 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 131b-145a.

altı vezîrin dahı var, anlardan birini ta'yîn buyur." deyince padişah da "Paşa! Senin dedüğün vezîrlerim bu işe istihdâma sezâ vü elyak değillerdir." demiş, bunun üzerine Cafer Paşa padişahla "Bu makūle işe sezâ olmayup elinden gelmeyenlere vezâret niçün ihsân buyurursız?" şeklinde kinayeli bir üslupla konuşacak derecede sinirlenmişti. Hatta padişahın yanından ayrıldıktan sonra tayin münasebetiyle verilen kürkü bir kenara bırakıp "Ben bu kal'aya girmem!" diyerek çok sert bir tepki göstermişse de sadrazam ve şeyhulislâmın ikna etmesiyle mecburen Tımışvar'da kalmıştı.[1]

Bu hadise gerek Tımışvar ve gerek Belgrad gibi devamlı saldırıya maruz kalan serhad şehirlerinde çok zor şartlar ve imkânsızlıklar içinde yıllarını geçiren Cafer Paşa'nın artık buralarda görev yapmayı istemediğini oldukça açık bir şekilde göstermektedir. Nitekim Cafer Paşa Tımışvar'a ilk kez muhafız olduğu zaman şehrin kuşatılmış durumda bulunduğu ve hariçten hiçbir şekilde yardım alınamadığı günlerde İstanbul'daki devlet adamlarını kastederek teessüfle "Anların bize söyleyecek sözleri kalmadı ve itâb u ikāb edecek yüzleri dahı yok!" demişti.[2] Ali Efendi'nin 1691'de Cafer Paşa'nın Tımışvar'dan Bosna'ya tayin edildiği haberi geldiğinde memleketinden ayrılacak olmasına rağmen bu tayini sevinçle karşılaması[3] onun da paşa ile aynı ruh hâli içerisinde olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Cafer Paşa o kışı ve 1697 baharını Tımışvar'da geçirdikten sonra Sultan II. Mustafa'nın III. Macaristan Seferi'ne katılmak üzere içlerinde Ali Efen-

---

1 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 143a-143b. Bu konuşmalar eserin diğer nüshasında yer almamaktadır. Ali Efendi'nin hadiseyi bu şekilde nakletmesinde abartı olmamalıdır; zira muasır bir kaynakta da bu olay çok benzer bir tarzda ve başka detaylar da verilerek anlatılmıştır: "Taraf-ı hümâyûndan Ca'fer Paşa'ya âdem gidüp da'vet ve huzûr-ı hümâyûna vardıkda "Seni Tımışvar Kal'ası'nda muhâfazaya ta'yîn eyledüm." deyü buyurdular. Yer öpüp "Fermân şevketlü pâdişâhımındır. Ancak ben kulun bundan evvel üç sene bu kal'anın hidmet-i muhâfazasında bezl-i kudret edüp nevbetimi savdım. Kulların çok, birini dahi ta'yîn buyurun." deyüp niyâz-mend oldu. "Olmaz, sana i'timâdım vardır. Kürk!" deyüp kapucular kethudâsı kürkü ilbâs eyledi. Taşra çıkup vezîr-i a'zama "Allâhu Te'âlâ'dan havf eylemez mi? Ben üç sene bu kal'ada kelb ve kedi eti yiyüp bu kadar zahmet çekdim. Etbâ'ım durmaz, vüs'atim yok." deyü çok söz söyledi. "Pâdişâhımız murâd buyurdu. Benim haberim yok idi." deyü i'tizâr eyledi. Ca'fer Paşa dahı küsüp kalkup otağına gitdi. İki gün kal'aya girmedi. Şeyhülislâm Efendi ve vezîr-i a'zam "Gazab-ı Pâdişâhî'ye mazhar olursun, aklını başına devşir." deyü haberler gönderdiler. Hele ne hâl ise kal'aya girdi, bir dahi gelüp vezîr-i a'zam'a buluşmadı." (*Anonim Osmanlı Tarihi [1099-1116 / 1688-1704]*, s. 123-124). Kreutel de Abdülkadir Özcan'ın neşrettiği bu kaynağın yazma nüshasından aynı ifadeleri kısaca nakletmiştir. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 265, 223. not.

2 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 34b.

3 "Bu haberin vürûdı bize meserret ammâ (...) ahâlî-i vilâyete bâ'is-i hüzn ü melâlet oldı." (*Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 61a).

di'nin de bulunduğu kapı halkıyla Belgrad'a hareket etti. Burada toplanan harp meclisinde Cafer Paşa'nın teklifi ile harekâtın Tımışvar tarafına doğru icra edilmesi görüşü kabul edildi. Ali Efendi bu seferde Cafer Paşa'nın çok yakınında olup seferin Belgrad'dan sonraki safahatını, ordunun intikali esnasında paşalar arasındaki konuşma ve yazışmaları eserinde nakletmiştir.[1] Büyük Türk Savaşları'nın son halkasını teşkil eden Zenta Savaşı'nın vuku bulduğu 11 Eylül 1697 günü ordunun arka saflarında bulunan Ali Efendi, Cafer Paşa'nın yanına gitmek üzere Tisa Nehri üzerinde kurulan köprüye ulaştığında Prens Eugen'in (ö. 1736) idaresindeki Habsburg kuvvetlerinin köprüyü topa tutup nehrin karşı yakasındaki Osmanlı ordusunu imha ettiği ve Cafer Paşa'nın da hayatını kaybettiği bozguna şahit olmuş ve muharebe mahallinden büyük bir üzüntüyle ayrılarak ordunun kalan kısmıyla birlikte geri çekilmiştir.[2] Ali Efendi, Cafer Paşa'nın hatalı kararlarının hezimete sebep olduğu şeklinde o dönemde halk arasında yayıldığı anlaşılan[3] ve bazı vekayinamelere de girmiş olan[4] görüşe itiraz ederek Cafer Paşa'nın Tisa üzerine kurulacak köprünün Zenta tarafında değil Kanije Geçidi'nde kurulmasını teklif ettiğini, bu şekilde yapılmamasının paşayı da rahatsız ettiğini belirtmiştir.[5]

Vak'anâme-i Ca'fer Paşa, Cafer Paşa'nın Zenta'daki şehadeti ile son bulduğu için Ali Efendi'nin hayatının 1697'den sonraki safhaları hakkında çok az bilgi mevcuttur. Satır aralarından tespit edilen bilgilere göre Ali Efendi hangi tarihler arasında olduğu bilinmemekle birlikte 1698-1700 yılları arasında Belgrad muhafızı olan Ali Paşa'nın kâtipliğini yaptı.[6] 1708 Ekim'inde ise kethüdası olarak hizmetinde bulunduğu Yörük Hasan Paşa'nın Tımışvar'a beylerbeyi olarak tayin edilmesi[7] üzerine tekrar memleketine döndü.[8] Hasan Paşa 1709 senesinin Aralık ayında bu görevinden

1 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 149b-161b.
2 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 158a-159a.
3 "…ba'zı bilmeyen nâsın ekseri "Ol vak'aya sebeb Ca'fer Paşa'dır!" derler, kizb ü bühtân ederler." (*Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 159a; ayrıca bkz. vr. 180a).
4 Selim Hilmi Özkan, "Türk Tarihinin Kırılma Noktası: Zenta Faciası", *Turkish Studies*, sy. 4/3 (2009), s. 1785-1786.
5 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 157b.
6 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 17a, ayrıca bkz. yukarıda s. 20, 2. dipnot.
7 *Nusretnâme*, s. 868; Gezer, *Kale ve Nefer*, s. 370.
8 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 36a (derkenar).

azledilip Eğriboz muhafazasına getirildiğinde[1] Ali Efendi'nin de paşa ile beraber Eğriboz'a gittiği düşünülebilir. 1711'de Hasan Paşa Rumeli beylerbeyi sıfatıyla Prut Seferi'ne iştirak ettiğinde müellifin efendisinin maiyetinde bulunduğu ise kendi beyanıyla sabittir.[2] Hasan Paşa 1712'de ikinci defa Tımışvar'a tayin edildiğinde[3] onun paşanın yanında bulunup bulunmadığına dair bilgi yoktur. Ali Efendi'nin 1126/1714-15 yılında Tımışvar'da herkesin şahit olduğu bir hadiseyi arkadaşlarından duyduğu şekliyle nakletmesi kendisinin o sırada şehirde bulunmadığını düşündürmektedir.[4] 1717'de Belgrad düştüğünde orada olmadığını da "Elhamdülillâhi Te'âlâ ol vak'alarda bulunmadım." sözleriyle bizzat ifade etmiştir.[5]

Ali Efendi eserinin bir yerindeki beyanından anlaşıldığı kadarıyla muhtemelen 1719 yılında İstanbul'da idi.[6] Eserinin, sonunda ferağ kaydı bulunmayan ve muhtasaran kaleme aldığı ilk nüshasını (O. 205 numaralı nüsha) 1718-1722 yılları arasında bir tarihte Sadrazam Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa'ya (ö. 1730) takdim etti.[7] Bu takdimden sonra kendisine bir mansıb veya nakdî olarak bir mükâfat verilip verilmediği belirsizdir. 1722 yılında tamamladığı ve bizim neşre esas tuttuğumuz daha mufassal olan nüsha ise çok sayıda tashih, ekleme, çıkarma ve derkenarlar ile dolu olduğundan büyük ihtimalle herhangi bir makama takdim edilmeye hazır bir vaziyette değildi. Kitabın mukaddimesine dercettiği "Varup bir bâba mensûb oldı herkes ey gönül sen de / Der-i devlet-me'âb-ı lutf-ı Hakk'a intisâb eyle / Kilîd ü kufl-ı ümmîdim koma destinde mahlûkun / İlâhî kendi dest-i kudretinle feth-i bâb eyle"[8] şeklindeki mısralar tersinden yorumlanırsa Ali Efendi'nin 1720'li yılların başında İstanbul'da bir vazifeye tayin edilmeyi beklediği söylenebilir.

1 *Nusretnâme*, s. 888; Gezer, *Kale ve Nefer*, s. 371.
2 Mühürdâr Ali Efendi, *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, Macar İlimler Akademisi Ktp., Şark Yazmaları, Török, nr. O. 205, vr. 63b (Bu bilgi Török F. 60 numaralı nüshada yer almamaktadır).
3 Gezer, *Kale ve Nefer*, s. 371.
4 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 26a. Kreutel de aynı kanaatte olup 1716'da şehir düştüğünde de müellifin orada bulunmadığını tahmin etmektedir. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 253, 34. not.
5 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 93a (derkenar).
6 Müellif bu bilgiyi İstanbul'da Ali Ağa adlı bir akrabasıyla buluştuğunu anlatırken kaydetmiştir. Bu bilginin bulunduğu nüsha (Török F. 60) 1722'de kaleme alındığına göre müellifin en geç 1719 tarihinde İstanbul'da olduğu düşünülebilir: "Alî Ağa hâlâ Hotin'de sâkin olmağla tahrîr-i târîhden üç sene mukaddem İstanbul'a gelmekle esnâ-yı musâhabette...". Bkz. *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 9b (derkenar).
7 Bkz. aşağıda yazma nüshaların incelendiği 6. bölüm.
8 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 3a-3b.

Ali Efendi'nin hayatının 1722 yılından sonraki safhası kaynaklardan takip edilememektedir. *Vak'anâme*'nin ikinci telif merhalesini yansıtan Török F. 60 katalog numarasıyla kayıtlı nüshanın zahriyesinde "İstashabe abdü'l-fakīr Alî, kâtib-i dîvân-ı Ocak, sene 1148 [1735-36]" şeklinde bir temellük kaydı yer almakta, bunun biraz altında da "Alî" ibaresini ihtiva eden 1145/1732-33 tarihli bir mühür bulunmaktadır (bkz. Resim 1). İlk bakışta isim ve meslek benzerliği dolayısıyla bu mührün müellif Mühürdâr Ali Efendi'ye ait olabileceği düşünülse de müelliflerin kendi eserlerine mühür vurmalarının pek de rastlanan bir şey olmaması ve zahriyede genellikle vâkıflara ve mütemelliklere ait kayıt ve mühürlerin yer alması sebebiyle, yine mührün temellük kaydının hemen altında bulunması dolayısıyla söz konusu mührün de nüshayı bir dönem elinde bulundurduğu ve temellük kaydındaki ifadesinden bir Yeniçeri kâtibi olduğu anlaşılan "Ali" adlı zata aidiyetinin çok daha muhtemel olduğu söylenebilir.[1] İlaveten; Mühürdâr'ın kendi eserine, nüshanın tamamlandığı tarih olan 1722'den 11 sene kadar sonra (1732 veya 1733'te) mühür vurmuş olması mantıklı değildir.

Resim 1: Yazmayı temellük eden Yeniçeri kâtibine aidiyeti muhtemel "Alî" damgalı ve 1145/1732-33 tarihli mühür (*Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. V).[2]

1 Temellük kaydı ile mühür arasındaki 3 senelik tarih farkı kafa karıştırmamalıdır. İhtimal ki temellük kaydının sahibi olan Yeniçeri kâtibi 1145/1732-33 yılında kazdırdığı ve o zamandan beri kullanageldiği şahsi mührünü 1148/1735-36 yılında eline geçen nüshanın zahriyesine, temellük kaydını da düştüğü esnada vurmuştur.

2 Yazma eserlerde metin kısmının başladığı kabul edilen 1b numaralı varaktan önceki sayfaların Roma rakamlarıyla numaralandırılması teamülüne istinaden incelediğimiz nüshaların ilgili sayfalarına da ilk sayfanın "I" numaralı olduğu ve müteakip sayfaların "II, III, IV..." şeklinde ilerlerdiği kabul edilmek üzere bu şekilde atıf yapılmıştır.

Ayrıca temellük kaydının düşüldüğü tarihte şayet hayatta bulunuyor ise altmışlı yaşlarının başında bulunması lazım gelen Mühürdâr Ali Efendi'nin fiilen kâtiplik yapıyor olması uzak bir ihtimal gibi durmaktadır. Hatta eserinin bu müellif hattı nüshasını bir başkası sahiplendiğine göre Mühürdâr'ın bu temellük kaydının yazılmasından ve mührün basılmasından önce vefat ettiği dahi düşünülebilir. Dolayısıyla eserin zahriyesinde yer alan bu mühür de müellif hakkında bizi aydınlatıcı bilgi veremektedir.

B. VAK'ANÂME-İ CA'FER PAŞA

1. Eserin İsmi

Mühürdâr Ali Efendi metin içinde yeri geldikçe eserinden "vak'anâme"[1] ve "târîh"[2] isimleriyle bahseder. Török F. 60 numaralı yazma nüshanın ilk varaklarından birinde yer alan ve bir şemse içerisine eserin ismini ifade etmek üzere istif edilmiş olan "Târîh / Vak'anâme-i Ca'fer Paşa" yazısı (bkz. Resim 2) Ali Efendi'nin hat ve tezhip sanatlarındaki kabiliyeti sebebiyle muhtemelen kendi kaleminden çıkmış olmalıdır. Bu şekliyle eserin "Târîh" ve "Vak'anâme-i Ca'fer Paşa" olmak üzere iki ismi olduğunu kabul etmek gerekecektir.

1 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 2b, 8b, 95b, 180a, 190b, 192a.
2 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 9b (derkenar).

Resim 2: *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, VI numaralı varakta bulunan ve eserin isminin yer aldığı istif ("Târîh" kelimesi burada cezimlidir).

Kreutel'in bu istifte "Târîh" kelimesinin son harfinin cezimli yazılmış olmasını fark etmeyerek eserin ismini "Târîh-i Vak'anâme-i Ca'fer Paşa" şeklinde tespit ettiği[1] ve bu isimlendirmenin eserden bahsedilen diğer çalışmalarda da tercih edildiği görülmektedir. Bununla birlikte ilk kelimenin bu şekilde terkipli okunması anlam itibarıyla problemlidir; zira bu Farsça terkip "Cafer Paşa'ya dair vekayinamenin tarihi" gibi bir anlama gelir ki eserin Cafer Paşa'ya değil de onun hakkında yazılan başka bir esere dair olduğu şeklinde yanlış bir mana ortaya çıkar. Ali Efendi'nin eserinden bahseden araştırmacılar arasında sadece György Hazai kitabın adını "Vak'anâme-i Târîh-i Ca'fer Paşa" olarak kaydetmiştir.[2] Bu okuyuş manaca biraz daha uygun gözükse de her hâlükârda isimlendirmede dil açısından bir problem mevcuttur. Bu değerlendirmeler ışığında eserin yukarıda belirtildiği gibi iki adı olduğu kabul edilebilir. Mühürdâr Ali Efendi'nin *"Târîh"*i bu çalışmada daha ziyade *"Vak'anâme-i Ca'fer Paşa"* ismiyle zikredilmiştir.

1 *Der Löwe von Temeschwar*, s. 11.

2 Georges Hazai, "Macar İlimler Akademisinin Kitaplığındaki Türk Tarihi İle İlgili Yazma Eserler", *IX. Türk Tarih Kongresi: Ankara 21-25 Eylül 1981, Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. II, Ankara, 1988, s. 755.

2. Eserin Telif Sebebi

Mühürdâr Ali Efendi eserinin mukaddimesinde bazı kimselerin tarih kitaplarından ve sözlü rivayetlerden istifade ederek Kutsal İttifak Savaşları (1683-1699) döneminde vuku bulan muharebe ve kuşatmalara dair kitaplar telif ettiklerini, hâlbuki kendisinin Viyana Kuşatması'ndan beri hadiselerin bizzat içinde bulunup pek çok tarihî olaya şahit olduğunu vurgular ve maksadının önemli bir tarihî şahsiyet olduğuna işaret ettiği Cafer Paşa'nın devlete olan hizmetlerini konu alan bir eser kaleme alarak efendisinin hayırla yadedilmesini sağlamak olduğunu belirtir. Ali Efendi Viyana Seferi'nden sonraki savaş yılları kendisinin çocukluğuna rastlamakla birlikte o dönemi de hatırladığını fakat maksadı muvacehesinde eserinde yalnızca Cafer Paşa'nın Tımışvar muhafızı olduğu 1687-88 tarihinden 1699'daki sulhe kadar meydana gelen hadiseleri kaydedeceğini ifade eder.[1]

Ali Efendi "Hâtime-i Vak'anâme" isimli fasılda ise eserin telif sebebiyle alakalı olarak başından geçen bir olaya yer verir. Kendi ifadesine göre bir sohbet meclisinde tanımadığı iki kişinin Cafer Paşa'yı Zenta'daki mağlubiyetin müsebbibi ve zalim bir vezir olmakla itham etmeleri üzerine bu sözlere hayli üzülerek onlarla tartışmış ve velinimeti olan efendisinin meziyetlerini, faziletlerini ve hakkındaki hakikatleri yazmaya karar vermiştir.[2] Evvelce eserin mukaddimesinde geçtiğini belirttiğimiz "Varup bir bâba mensûb oldı herkes ey gönül sen de" mısraıyla başlayan manzumeden hareketle, eserin telif sebepleri arasında Ali Efendi'nin bu eseri sadrazama takdim ederek karşılığında bir mevki elde etme arzusunun da yer aldığı söylenebilir.

3. Eserin Muhtevası

Vak'anâme-i Ca'fer Paşa, esas itibarıyla "Koca" sıfatıyla anılan Cafer Paşa'nın Tımışvar'a muhafız olarak tayin edildiği 1687-88'den Zenta Savaşı'nda hayatını kaybettiği 1697 tarihine kadar vazife yaptığı serhad bölgelerinde meydana gelen hadiseleri savaşlar ile kale muhasaraları merkezinde ele alan ve mühürdârı Ali Efendi'nin telif ettiği bir vekayinamedir. Ali

1 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 2b-3b.
2 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 180a-180b.

Efendi yukarıda işaret edildiği gibi Karlofça Muahedesi'ne (1699) kadar yaşanan olayları ele alacağını ifade etmişse de eser Zenta Muharebesi ile son bulmaktadır.

Eser Allah'a hamd, Hz. Peygamber ile ashabına salat ve selam, yazıldığı devrin padişahı III. Ahmed'e (1703-1730) ve Sadrazam Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa'ya (1718-1730) dua ve sena ile telif sebebinin zikredildiği mutad bir başlangıçtan sonra Cafer Paşa'nın askerî kariyeri muvacehesinde kronolojik olarak başlıca şu hadiseleri ele alır: Cafer Paşa'nın Tımışvar'a muhafız olarak tayini (1687-88), Tımışvar havalisinde yer alan Varyaş, Lipova, Fenlak ve Pançova gibi bazı kale ve palankalar üzerine yapılan çete akınları (1688-1690), Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa'nın Niş, Semendire ve Belgrad'ı istirdadı (Eylül-Ekim 1690), Tököli İmre'ye yardım maksadıyla Cafer Paşa'nın idaresinde tertip edilen Erdel Seferi (Ekim 1690-Ocak 1691), Cafer Paşa'nın Bosna'ya beylerbeyi olarak tayin edilmesi ve Bosna'da ikameti (Ocak-Aralık 1691), Cafer Paşa'nın Belgrad muhafazasıyla vazifelendirilmesi (1690) ve Belgrad'ın Habsburg kuvvetlerince kuşatılması (1693), Varadin Seferi (Eylül-Ekim 1694), Sultan II. Mustafa'nın I. Macaristan Seferi ve Cafer Paşa'nın Titel'i fethi (1695), Cafer Paşa'nın Haleb'de beylerbeyi olarak bulunduğu zaman zarfında yaşanan hadiseler (Şubat-Mayıs 1696), Sultan Mustafa'nın II. Macaristan Seferi (1696), Cafer Paşa'nın ikinci defa Tımışvar'a muhafız sıfatıyla tayin edilmesi (Ağustos 1696) ve Zenta Savaşı'nda şehid olması (1697). Eserde kronolojik olarak bu sıra takip edildikten sonra serhadde Viyana Seferi'nin ardından vuku bulan bazı hadiselerden bahsedilmiş ve "Hâtime-i Vak'anâme" faslında eserin telifine sebep olan bir olay nakledilerek müellifin gözünden Cafer Paşa'nın faziletleri anlatılmıştır.[1]

Eserde nakledilen olayların büyük bir kısmı 1688-1697 yılları arasına teksif edilmiş olmakla birlikte, müellifin daha önceki ve sonraki tarihlerde yaşanmış vakalara da çeşitli vesilelerle atıfta bulunduğu görülmektedir. Siyasî ve askerî tarihin inceleme sahasına giren meseleler dışında serhad bölgesinin ahvali, reayanın içtimai hayatı ve kültür tarihine taalluk eden bazı hususlar eserde işlenen önemli konulardandır. Bunların haricinde,

1 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 165b-190a.

metinde ele alınan konuyla alakalı olarak istitrad kabîlinden ilave edilmiş olan ve bazılarının uzunluğu dört beş sayfaya varan derkenar yazıları da mevcuttur. Eserin biri muhtasar, diğeri ise mufassal olarak günümüze ulaşmış yazma nüshalarının muhteva bakımından farklılık arz etmekte olduğuna aşağıda temas edilecektir.

4. Eserin Kaynak Olarak Değeri

Vak'anâme-i Ca'fer Paşa'nın en önemli hususiyeti, esere adını veren Koca Cafer Paşa'nın hayatının 1688-1697 yılları arasındaki dilimine dair yazılmış monografik mahiyette bir eser olmasıdır. Eser, zikredilen tarihler arasında paşanın yanında bulunan mühürdârı Ali Efendi tarafından yazılmış olmasının tabii bir neticesi olarak Cafer Paşa'nın şahsiyeti ve serhad bölgesindeki faaliyetleri üzerine muasırları arasında en teferruatlı bilgileri ihtiva eden kaynaktır. Ali Efendi'nin Cafer Paşa'nın serhad bölgesindeki idarî ve askerî faaliyetlerine dair verdiği detaylı bilgiler ile naklettiği yazışma suretleri, devrin diğer kroniklerinde yer alan kayıtları muhteva bakımından tamamlayıcı ve zenginleştirici özelliktedir. Müellifin, Cafer Paşa'nın ağzından naklettiği konuşmalar ile paşanın şahsiyeti hakkındaki müşahedelerinin ise başka kaynaklarda bulunmayan önemli biyografik notlar olduğu söylenebilir.

Vak'anâme-i Ca'fer Paşa'nın başlıca kaynağı olarak Mühürdâr Ali Efendi'nin müşahedeleri ön plana çıkmaktadır. Ali Efendi metin içinde yeri geldikçe "bu hakīrin dahı ma'lûmıdır.",[1] "merhûmun ol vakit metânet ü gayretini müşâhede eyledim..."[2] ve "hakīr yanına oğradım ve bu ahvâlini re'yü'l-ayn müşâhede eyledim…"[3] gibi ifadeler kullanarak anlatımını inandırıcı hâle getirmeyi hedeflemiş ve verdiği bilgilerin kendi şahitliğine dayandığını "Sem' eyledüğüm sözleri derc eylemedim ben / Her ne ki gözüm gördi ise yazdım anı ben"[4] mısralarıyla vurgulamıştır. Tam olarak vakıf olamadığı hususları da "Efendimiz Sâhib-i Devlet'e varup ne söyledüğini

1 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 160a.
2 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 102b.
3 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 42a.
4 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 121b.

ve anların dahı cevâbları ne olduğın ıttılâ' hâsıl edemedim."[1] cümlesinde olduğu gibi belirttiği görülmektedir.

Ali Efendi'nin hayatı bahsinde zikredildiği gibi müellifin vazifesi sebebiyle görüp mündericatına vakıf olduğu mektuplar ile sair resmî evrak, eserinin bir diğer kaynağını oluşturmaktadır. Ali Efendi kullandığı ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla eserinde hatt-ı hümâyûnların "sûret"lerini aynen kaydetmiş, diğer mektupları da "icmâlen" nakletmiş gibi gözükmektedir.[2] Ayrıca "ber-mûceb-i defter"[3] tarzında ifadeler kullanması kendisinin sefer esnasında tutulan bazı kayıtlardan da haberdar olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Müellifin, memleketi Tımışvar hakkında yazdıkları eserin önemli bir cihetini teşkil eder. Eserde buna dair özel bir fasıl mevcut olmasa da Ali Efendi'nin çeşitli vesilelerle verdiği bilgiler Tımışvar'ın Büyük Türk Savaşları dönemindeki vaziyetine ışık tutmaktadır. Şehrin etrafıyla irtibatının kesildiği ve kuşatma altında bulunduğu zaman zarfında halkın içinde bulunduğu sıkıntılı durum, bunun beraberinde getirdiği kıtlık ve gıda fiyatlarında görülen olağanüstü artış[4] eserde üzerinde durulan hususlardandır. Ali Efendi'nin anlattıklarından anlaşıldığına göre Tımışvar'ın 1716'da Osmanlı hâkimiyetinden çıkmasının ardından ahalisi dağılmış; şehrin ileri gelenlerinin, manevi şahsiyetlerinin ve askerî zümresinin ise neredeyse tamamı eserin yazıldığı zamana gelinceye kadar vefat etmişlerdir.[5] Bu sebeple Ali Efendi'nin bir Tımışvarlı sıfatıyla şehrin Türk-İslâm hüviyetine ve burada Osmanlı döneminde teşekkül eden kültür hayatına dair verdiği detaylar oldukça mühimdir. Mesela bunlar arasında 1640 yılında "zuhur eden" Tımışvarlı şaire bir hanımın aşık olduğu bir Uşşâkî tarikatı şeyhine yazdığı şiir, ender bulunacak türden bir tarihî kayıt olarak dikkat çekmektedir.[6]

---

1 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 157b-158a.

2 Hatt-ı hümâyûnlar için bkz. *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 134b, 136a, 140a-140b; sair mektuplar için bkz. *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 9a, 11a, 104b-106a, 153a. Kreutel de bir mektupta Elmas Mehmed Paşa hakkında kullanılan ifadelerden hareketle eserde yer alan mektupların aynen nakledilmeyip muhtevalarının özet olarak -ve biraz da serbest bir şekilde- verildiğini belirtmiştir. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 262, 181. not; krş. *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 106b.

3 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 91b-92a.

4 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 5a-7a.

5 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 35b-36a, 37a (derkenar).

6 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 37a (derkenar).

Vak'anâme-i Ca'fer Paşa'nın ihtiva ettiği önemli konulardan bir diğeri Osmanlı-Habsburg serhaddinin ahvali ve Ali Efendi'nin de mühürdâr olmadan evvel mensup olduğu anlaşılan ve "serhad kulu" yahut "serhadlü" olarak bilinen askerî zümrenin hayat tarzıdır. Ali Efendi kaleme aldığı hadiselerin bizzat içinde bulunan bir kişi olarak savaşlardan, kale kuşatmalarından ve çete akınlarından bahsederken "serhad kānûnı üzre...",[1] "hilâf-ı kānûn-ı serhaddir…",[2] "serhadlünün âdeti üzre...",[3] "âdet-i serhadd üzre...",[4] "Serhadlerde bu makūle (...) deyü ta'bîr ederler…",[5] "Serhaddin bir âdetidir ki..."[6] şeklindeki ifadelerle serhad bölgesindeki teamüllerden serhad kullarının savaş adetlerine ve kıyafetlerine varıncaya kadar kendi müşahedelerine dayanan detaylı bilgiler verir. Ali Efendi'nin karşı tarafın savaş usulleri hakkında eserde yer verdiği görüşlerinin de aynı şekilde askerî tarih çalışmaları için önemli olduğu ifade edilebilir.[7]

Eser ayrıca esir mübadelesi, fidye işlemleri ve serhaddeki Osmanlı paşaları ile Habsburg kumandanları arasındaki münasebetlere dair dikkat çekici bazı bilgileri muhtevidir. Ali Efendi'ye göre iki tarafın askerleri ve idarecileri arasında zaman zaman yakın ilişkiler hasıl olabiliyordu. Mesela eserde nakledildiğine göre bir çatışmada o tarihte Lipova Kalesi'nin kumandanı olan General Dietrich Heinrich Freiherr von Nehem'in (ö. 1713) atı, seyisi ve köpekleri Tımışvarlı serhad kullarının eline geçmiş, kumandanın bunları Cafer Paşa'dan talep edip bedelinden fazlasını vermeyi vaad etmesi üzerine paşa bir karşılık beklemeksizin bunları kendi parasıyla mezatta satın alarak von Nehem'e göndermişti. Ali Efendi'ye inanmak lazım gelirse paşanın bu hareketinden hayli mütehassis olan ve ona karşı müsbet duygular beslemeye başlayan kumandan kuşatma altındaki Tımışvar'a zahire göndermiş, "Müslümân olsam şimdiki i'tibârımı bulup beni paşa ederler miydi?" gibi fikirlere kapılarak ihtida etmeyi düşünmüş; hatta 1693'te Varadin kumandanı iken Habsburg kuvvetle-

1 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 9a.
2 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 13b.
3 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 15a.
4 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 20b.
5 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 26a.
6 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 32b.
7 Mesela bkz. *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 23a-23b, 85b-86a, 93a (derkenar).

rinin Belgrad'ı kuşatmak üzere hazırlık yaptıklarını kale muhafızı Cafer Paşa'ya bildirmiştir.[1]

Adeta "danışıklı dövüş" olarak tavsif edilebilecek buna benzer hadiseler serhad ahalisi arasında da görülmekteydi. Mesela Ali Efendi kendilerine av için izin kâğıdı verilen ve serhad kullarının müdahale etmediği bazı Alman avcıların "Kal'amıza dünki gün Erdel'den dört yüz mikdârı katana geldi, kesret ü vefret üzrelerdir; avdet eylen, zîrâ bir gazabına oğrarsız!" diyerek Tımışvarlıları ikaz ettiklerini kaydetmiştir.[2] Serhaddin kendisine mahsus içtimai yapısının yansımaları olan bu ve buna benzer bilgilerin konuyla alakalı çalışmalar için önem arz ettiği açıktır.

5. *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa* Üzerine Yapılan Çalışmalar ve Eserin Kaynak Olarak Kullanılması

Vak'anâme-i Ca'fer Paşa üzerine ilk çalışma Macar Türkolog János Répiczky (ö. 1855) tarafından 1850-51 gibi oldukça erken bir tarihte yapılmış olup Répiczky, *Uj Magyar Muzeum*'da yayınlanan yazısında eseri tanıtmış ve iki bölümünü de Macarca'ya tercüme etmiştir.[3] F. Babinger'in (ö. 1967) Osmanlı tarih yazarları ve eserleri üzerine hazırladığı maruf çalışmasında[4] ise eserin adına rastlanamamaktadır. Eser üzerine yapılan esas büyük çalışma, ömrünü Osmanlı-Habsburg münasebetleri ve Kutsal İttifak Savaşları ile alakalı Türkçe kronikleri Almancaya tercüme ederek ilmî neşirlerini yapmaya vakfetmiş olan Dr. Richard F. Kreutel (ö. 1981) tarafından yapılmıştır. Eser, Kreutel'in projesi olan "Osmanische Geschichtsschreiber" (Osmanlı Tarih Yazarları) serisinin onuncu ve son kitabı olarak *Der Löwe von Temeschwar, Erinnerungen an Ca'fer Pascha den Älteren, aufgezeichnet von seinem Siegelbewahrer 'Alî* (Tımışvar Aslanı: Koca Cafer Paşa Hakkında Mühürdârı Ali'nin Hatıraları) ismiyle 1981 yılında neşredilmiştir.

1 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 9a-13b.
2 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 10b.
3 *Der Löwe von Temeschwar*, s. 18.
4 Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri* (çev. Coşkun Üçok), Ankara, 1992.

Giriş yazısında verdiği bilgilerden anlaşıldığına göre *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*'nın her ikisi de Macar İlimler Akademisi Kütüphanesi'nde bulunan yazma nüshalarından Török O. 205 katalog numarasıyla kayıtlı nüshasından haberdar olmayan Kreutel, Török F. 60 numaralı yazmayı eserin yegâne nüshası olarak takdim ederek[1] tercümeyi bu nüshaya istinaden hazırlamıştır. *Der Löwe von Temeschwar*, esere ve müellife dair kısa bir inceleme yazısı (s. 9-18); yazmanın manzum kısımlar, bazı derkenarlar ve Cafer Paşa'nın Haleb beylerbeyiliğini konu alan fasıllar haricinde kalan Türkçe metninin Almanca tercümesi[2] (s. 19-250), açıklamalı sonnotlar (s. 251-270), şahıs ve yer adları ile ıstılahların ayrı ayrı sıralandığı ayrıntılı bir dizin (s. 271-295) ve metinde geçen yer isimlerinin bulunduğu iki harita ilavesinden ibarettir. Metni tercüme ve notlandırma işlerini Richard Kreutel üstlenmiş, Karl Teply (ö. 1991) ise bilhassa eserdeki bilgilerin Batı kaynakları ile mukayesesi hususunda Kreutel'e yardımcı olmuştur.

Kreutel ve Teply hazırladıkları tercümede Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa'nın *Zeyl-i Fezleke* ve *Nusretnâme*'si gibi kaynaklardan ve Hammer'in Osmanlı tarihi gibi başlıca müracaat eserlerinden faydalanarak Ali Efendi'nin tarih vermeden naklettiği bazı hadiselerin ne zaman vuku bulduğunu tespit etmiş ve metindeki bilgileri diğer kaynaklarla mukayese ederek açıklamalı notlar eklemişlerdir. Ayrıca eserde tafsilat verilmeksizin nakledilen bilgilerin tercümede açıklaması yapılmış, müellifin yanlış naklettiği düşünülen kısımlar büyük bir dikkatle tespit edilerek not düşülmüş,[3] hicri ve rumi tarihler ile okka, kile ve arşın cinsinden kaydedilen ağırlık ve uzunluk birimlerinin bugünkü karşılıkları verilmiş, eserde yer alan bazı Türkçe atasözleri ile deyimler açıklandığı[4] gibi vefat edenlerin ruhu için Fâtiha Sûresi okumak gibi Alman okuyucuya yabancı gelebilecek İslâmî unsurlar da izah edilmiştir.[5]

---

1 "Die Handschrift, ein Unikum..." (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 18).

2 Kreutel Haleb'le alakalı fasılda zikredilen bazı hadiseleri kısmen tercüme etmiş ve metnin muhtevasını gözeterek bunları kitabın sonuna almıştır (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 245-249; s. 269, 288. not). Ayrıca eserin tercümeye dâhil edilmeyen kısımlarında ne anlatıldığını notlarda kısaca belirtmiştir. Birkaç örnek için bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 263-64, 198. not; s. 268, 258. not; s. 270, 293. not; s. 268, 267. not.

3 Birkaç misal için bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 257, 94. not; s. 258, 109. not; s. 268, 271. not; s. 270, 291. not.

4 *Der Löwe von Temeschwar*, s. 258, 109, 101. ve 119. notlar; s. 259, 123. not; s. 268, 271. not; s. 270, 291. not.

5 *Der Löwe von Temeschwar*, s. 251, 2. not.

Kreutel'in bazı kısımları eserin kendisine mahsus ifade kalıplarını bozmamaya çalışarak ve bir kültürü buna yabancı bir diyara mensup okuyuculara aktarma babında aynen tercüme ettiği dikkat çekmektedir. Mesela metinde Hz. Peygamber hakkında kullanılan "Fahr-i Âlem" ibaresini "der Stolze der Welt" şeklinde aynen çevirmiş,[1] "Erdel-i erzel" terkibini ise yine aynı şekilde "Siebenbürgen das Land der Schande" olarak tercüme ederek Osmanlı müverrihlerinin kaleme aldıkları eserlerde düşmanlarını ve onların memleketlerini böyle secili bir şekilde tahkir ettiklerini ifade etmiştir.[2] Kreutel Osmanlı paşalarının birbirlerine "baba" yahut "karındaş" şeklinde hitap etmeleri[3] ve Osmanlıların topları namlu çaplarına göre değil attıkları güllenin ağırlığına göre isimlendirmeleri[4] gibi birçok detayı izah ederek okuyucunun metne daha iyi nüfuz edebilmesini kolaylaştırmıştır. Kreutel'in ayrıca tercüme ettiği şiirlerin Almancalarının dahi kafiyeli olmasına[5] dikkat edecek derecede itinalı bir çalışma hazırladığı görülmektedir. *Der Löwe von Temeschwar*'ın bütün bu hususiyetleriyle örnek bir ilmî kaynak neşri olduğu ve hemen her çalışmada bulunması kaçınılmaz olan ve zühul eseri meydana gelen bazı hatalar[6] bir tarafa bırakılırsa Türkçe bilmeyen araştırmacıların bu esere müracaat edecekleri vakit bu Almanca tercümeyi güvenle kullanabilecekleri söylenebilir. Biz de çalışmamızın metin kısmında bilhassa yabancı şahıs ve yer adları ile bazı tarihlerin tespiti hususunda bu tercümeden çokça istifade ettik.

---

1 *Der Löwe von Temeschwar*, s. 62, 39. not.
2 *Der Löwe von Temeschwar*, s. 91, 85. not.
3 *Der Löwe von Temeschwar*, s. 257, 87. not.
4 *Der Löwe von Temeschwar*, s. 259, 139. not.
5 *Der Löwe von Temeschwar*, s. 71 ve 171.
6 Tercümeyi baştan aşağıya bu gözle incelememiş olsak da şu hatalar gözümüze çarpmıştır (Hataların yazmadaki ve tercümedeki yerlerine parantez içinde işaret edilmiştir): "Camcı" Mustafa Ağa'nın unvanı "Hacı" olarak okunmuş (vr. 77b, s. 129), "Kucur" lakabı "Mucur" şeklinde okunmuş (vr. 61b, s. 107), "Çekem-oğlı" hataen "Arztensohn" (Hekim-oğlu) olarak tercüme edilmiş (vr. 68b, s. 117), sadrazamı kastetmek üzere kullanılan "sâhib-i devlet" ifadesi padişah olarak anlaşılmış (vr. 67b, s. 115; mamafih yazmanın 90b numaralı varağındaki aynı ifade s. 145'te doğru olarak "sadrazam" şeklinde çevrilmiş), Hasekî/Hâsekî kelimesi tercümede mütemadiyen "Hasseki" olarak yazılmış (s. 61, 128, 142 vd.), 161. sayfada II. Ahmed'in vefatından bahsedilen kısım tercümede atlanmış (krş vr. 104b), "sekiz sâ'at mesâfe" ifadesi (vr. 152a) "sieben Wegstunde" (yedi saat mesafe) olarak çevrilmiş (s. 199), "Kasım günleri"nin miladi çevirileri bazı yerlerde doğru yapılmamış (mesela 128 ve 175. notlar), ayrıca birçok âyetin Kur'ân-ı Kerîm'de bulunduğu yer yanlış belirtilmiştir (26, 38, 69, 88, 256 numaralı notlar ve birkaç yerde daha).

Kreutel'in tercümesi üzerine yurt dışında muhtelif akademisyenlerce tanıtma yazıları yazıldığı gibi kitabın neşrini takip eden sene Türkiye'de de Nejat Göyünç tarafından kaleme alınan ve tercümenin girişindeki bilgilerin özetlenerek eserin tanıtıldığı bir yazı yayımlanmıştır. Göyünç yazısında da eserin Türkçe metninin de yayımlanması temennisini dile getirmiştir.[1] György Hazai de Macaristan'da bulunan Türkçe yazmaları ele aldığı bir tebliğinde eserin muhtevasından birkaç satırla bahsederek Kreutel'in tercümesine atıf yapmıştır.[2] Macar İlimler Akademisi'nde bulunan Türkçe yazmaların yayımlanmış kataloğunda da *Vak'anâme* hakkında bilgi verilmiş olup aşağıda bunun üzerinde durulacaktır.

Eserin Türkçe yazma nüshasının yahut Almanca tercümesinin bazı yabancı tarihçilerin araştırmalarında kullanıldığı görülmektedir. Tespit edilebildiği kadarıyla M. Ursinus Almanca tercümeyi kullanarak eserde Öküzöldüren Ahmed Paşa ile alakalı yer alan bilgilerden ve paşa tarafından yazılan bazı mektuplardan hareketle Ahmed Paşa'nın esaret günlerine dair bir makale yazmış[3] ve B. Sudár da Osmanlı Macaristanı'ndaki Bektaşî tekkeleri üzerine yaptığı bir araştırmasında Mühürdâr Ali Efendi'nin eserinin yazma nüshasından faydalanmıştır.[4] *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*'dan kaynak olarak en geniş ölçüde istifade eden araştırmacılardan olan M. Kurz ise Osmanlılarda tâbi-metbu, reaya-idareci ve hizmetli-efendi arasındaki itaat, intisap ve himaye ilişkilerini ele aldığı makalesinde eserin yazma nüshasını kullanarak incelediği konuyla alakalı kısımların tahlilini yapmış ve bazı bölümleri İngilizceye çevirerek iktibas etmiştir.[5]

---

1 Nejat Göyünç (tanıtan), "Der Löwe von Temeschwar, Erinnerungen an Ca'fer Pascha den Älteren, aufgezeichnet von seinem Siegelbewahrer 'Alî (Temeşvar arslanı, Koca Cafer Paşa hakkında Mühürdarı Ali'nin hatıraları), giriş, tercüme ve açıklamalar: Richard F. Kreutel, çalışma yardımcısı: Karl Teply, Styria Yayınevi, Graz, Wien, Köln 1981, 296 sahife ve 1 harita (Osmanische Geschichtsschreiber 10)", *Osmanlı Araştırmaları*, sy. 3 (1982), s. 352-354.

2 Hazai, "Macar İlimler Akademisinin Kitaplığındaki Türk Tarihi İle İlgili Yazma Eserler", s. 755.

3 Michael Ursinus, "Fünf Briefe Öküzöldüren Ahmed Paschas des Kriegsgefangenschaft vom 23 Juli 1690", *Osmanlı Araştırmaları*, sy. 24 (2004), s. 345-364.

4 Balázs Sudár, "Bektaşi Monasteries in Ottoman Hungary (16th-17th Centuries)", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, C. 61, sy. 1/2 (2008), s. 227-248. Bu çalışmada eserin adı "Târîh-i Vakiye-i Cafer Paşa" şeklinde yanlış yazılmıştır. Bkz. s. 237, 31. dipnot ve bibliyografya kısmı.

5 Marlene Kurz, "Gracious Sultan, Grateful Subjects: Spreading Ottoman Imperial 'Ideology' throughout the Empire", *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, sy. 102 (2012), s. 135-156. Burada Türkçe metinden nakledilen bazı kısımların yanlış okunduğu görülmektedir: gördürüb (<gözedüp), en'am (<in'âm) s. 105; saha (<sehâ) s. 106.

Vak'anâme-i Ca'fer Paşa Büyük Türk Savaşları devrine dair önemli bir Osmanlı kroniği olmasına rağmen muhtemelen yazma nüshalarının yurt dışında bulunması ve Türkçe metninin de neşredilmemiş olması dolayısıyla Türk tarihçileri arasında çok sınırlı ölçüde ilgiye mazhar olmuş gibi gözükmektedir.[1] Erhan Afyoncu ve Necdet Öztürk'ün Osmanlı kronikleriyle alakalı çalışmalarında eser hakkında bilgi verilmiş[2] olup ayrıca Afyoncu'nun Zenta Savaşı'yla alakalı kaleme aldığı ansiklopedi maddesi ile bir kitap bölümünde de eserin Török F. 60 numaralı yazma nüshasının ilgili kısımlarından istifade ettiği görülmektedir.[3]

6. Vak'anâme-i Ca'fer Paşa'nın Yazma Nüshaları

Vak'anâme-i Ca'fer Paşa'nın tespit edilebildiği kadarıyla günümüze ulaşan iki yazma nüshası mevcuttur. Her iki nüsha da Macar İlimler Akademisi Kütüphanesi'nin Şarkiyat koleksiyonunun Türkçe eserler bölümünde mahfuz olup "Török O. 205" ve "Török F. 60" katalog numaralarıyla kayıtlıdır. Bilindiği kadarıyla eserin iki nüshası olmasına rağmen Hazai "Yazma eserin ilginç yanı yazarın kaleminden çıkmış birkaç orijinalinin var olmasıdır. Bunun iki cildi Budapeşte koleksiyonunda bulunmaktadır." şeklinde bir beyanda bulunmuş fakat -şayet gerçekten mevcut ise- diğer nüshanın/nüshaların nerede bulunduğundan bahsetmemiştir.[4]

Macar İlimler Akademisi Kütüphanesi'ndeki Türkçe yazma eserlerin İ. Parlatır ve G. Hazai tarafından müştereken hazırlanan kataloğunda

---

1 Şu iki Türkçe makalede de eserin Almanca tercümesi kullanılmıştır: Abdullah Güllüoğlu, "Büyük Bozgun'un İlk Senelerinde Osmanlı Diplomasisi (1683-1685)", *Deutsch-Türkische Begegnungen: Festschrift für Kemal Beydilli = Alman Türk Tesadüfleri: Kemal Beydilli'ye Armağan* (haz. Hedda Reindl-Kiel - Seyfi Kenan), Berlin, 2013, s. 88-105; Hüseyin Şevket Çağatay Çapraz, "İmre Tököly'nin Kâtibi Yanoş Komáromi'nin Günlüklerinde Osmanlılar", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. XX, sy. 1 (2016), s. 171-201.

2 Erhan Afyoncu, "Osmanlı Siyasi Tarihinin Ana Kaynakları: Kronikler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. I, sy. 2 (2003), s. 152. Burada Nejat Göyünç'ün tanıtma yazısı sehven başkasına aitmiş gibi gösterilip künye bilgisi de yanlış verilmiş ve Afyoncu'nun *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi* (İstanbul, 2014) isimli eserinde bu hata tekrar etmiştir (s. 78, 330 numaralı dipnot); Necdet Öztürk, *İmparatorluk Tarihinin Kalemli Muhafızları: Osmanlı Tarihçileri - Ahmedi'den Ahmed Refik'e*, İstanbul, 2015, s. 134-135. Öztürk bu çalışmasında Almanca tercümeden faydalanarak *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa* hakkında bilgiler vermiştir.

3 Erhan Afyoncu, "Zenta", *DİA*, C. XLIV, s. 279-281; Feridun M. Emecen - Erhan Afyoncu, *Savaşın Sultanları: Osmanlı Padişahlarının Meydan Muharebeleri*, C. II, İstanbul, 2018, s. 278-347.

4 Hazai, "Macar İlimler Akademisinin Kitaplığındaki Türk Tarihi İle İlgili Yazma Eserler", s. 755.

eser hakkında bazı yanlış bilgiler yer almaktadır. Katalogda Török O. 205 numaralı nüshanın zahriyesindeki yazılara aldanılarak eserin adı "Vak'a-i Ca'fer Paşa ve Sefer-i Tımaşvar" şeklinde yanlış tespit edilmiş, eserin 1599'da ölen Cafer Paşa'nın 1595 yılındaki "Timişvar" seferine dair olduğu herhangi bir kaynağa işaret edilmeksizin kaydedilmiş ve dahası, eserin müellifi olarak eserde nakledilen hadiselerden altmış sene evvel vefat etmiş olan şair Veysî (ö. 1628) gösterilmiştir.[1] Mühürdâr Ali Efendi'nin Török F. 60 numaralı nüshada eserine dercettiği beyit ve kıtaların başına umumiyetle bunların hangi şaire ait olduğunu belirtmek üzere yaldızlı yahut kırmızı mürekkeple şair isimlerini yazma itiyadında olması dolayısıyla eserin son bölümünde Veysî'den aldığı bir şiiri de "Veysî" başlığı altında nakletmesi[2] kataloğun naşirlerini bu hataya sevk etmiş gibi gözükmektedir. Halbuki eserin yaprakları üstünkörü bir şekilde karıştırıldığı takdirde bile birçok yerde XVII. yüzyılın son çeyreğine dair hadiselerin tarih verilerek zikredildiği fark edilebilir ve mukaddimede III. Ahmed ile sadrazamı İbrâhim Paşa'nın isimlerinin geçmesinden eserin XVIII. asrın başlarında yazıldığı birkaç dakika içinde tespit edilebilirdi.

a. Török O. 205

Siyah deri ciltli, kâğıdı filigranlı, varak ebadı 214x160 mm. ve yaldızlı çerçeve içerisindeki metin kısmı ise 161x100 mm. ebadında bir nüshadır.[3] 1b numaralı varakta yer alan serlevha tığlı, mihrabiyeli ve tezhiplidir. Nüsha mensur kısımların talik, manzum kısımlar ile âyet-i kerîme, hadîs-i şerîf ve darbımesellerin ise nesihle yazılmış olduğu ve her bir sayfasında 19 satır bulunan 104 varaktan ibarettir. Nüshanın yaprakları numaralandırılırken arka arkaya gelen iki varağa da yanlışlıkla "60a" numarası verilmiştir (Çalışmamızda bu varaklardan ikincisine atıf yapılırken mükerrer olduğunu belirtmek üzere "60ma" ibaresi kullanılmıştır). Ayrıca 73b numaralı varağının reddâdesi ile 74a'nın ilk kelimelerinin uyuşmaması ve metindeki

1 İsmail Parlatır ve György Hazai, *Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi'ndeki Türkçe El Yazmaları Kataloğu*, Ankara, 2007, s. 381-382. Ayrıca metnin ilk kelimeleri nakledilirken de bazı hatalar yapılmıştır (< زار میشه > [mîşe-zâr] yerine < مشتزار > yazılması gibi).

2 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, Török F. 60, vr. 191b; Török O. 205, vr. 105b (O. 205'te şiirin Veysî'ye ait olduğu belirtilmemiştir).

3 Parlatır ve Hazai, *Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi'ndeki Türkçe El Yazmaları Kataloğu*, s. 381.

kopukluk dolayısıyla nüshanın iki varağının eksik olduğu anlaşılmaktadır. Nüshada ferağ kaydı bulunmamaktadır.

Fasıl başlıkları yaldızlı mürekkeple, manzum kısımları ifade etmek üzere yazılan "Beyt" ve "Kıt'a" gibi ibareler ise umumiyetle kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Nüshada tezhipli durak işaretleri ile reddâde mevcuttur. Bazı şahıs ve yer isimlerinin üstlerine kırmızı mürekkeple çizgi çekildiği görülmektedir. Yazmanın zahriyesinde Sultan I. Abdülhamid'in (1774-1789) tuğrası ile her bir sayfadaki satır sayısına ve varak adedine işaret eden bir kayıt bulunmakta ve eserin muhtevasını tam olarak aksettirmeyen "Fütûhât-ı Vak'a-i Ca'fer Paşa min-Zamâni Sultân Ahmed Hân" ve "Vâkı'a-i Ca'fer Paşa der-Sefer-i Tımışvar" şeklinde yanlış isimlendirmenin eseri olan yazılar yer almaktadır. Ayrıca bir okuyucunun metnin ilk varaklarındaki bazı Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçelerini sayfa kenarına not ettiği dikkat çekmektedir. Nüshanın fiziki durumu iyi olup yalnızca son yapraklarının alt taraflarında bazı siyah lekeler göze çarpmaktadır.

Mühürdâr Ali Efendi bu nüshayı Sadrazam Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa'ya takdim etmiştir. Bu husus, müellifin eserin mukaddimesinde İbrâhim Paşa hakkında dua ve senada bulunmasından[1] ve Török F. 60 numaralı nüshanın sonunda yer alan bir başlıkta daha önce telif ettiği bu nüshaya "Sâhib-i Devlet'e Arz Ol[un]an Vak'anâme" şeklinde atıf yapmasından[2] anlaşılmaktadır. Buna göre eser, paşanın sadarete geldiği 1718 yılı ilâ Török F. 60 numaralı nüshanın tamamlandığı 1722 yılı arasındaki bir tarihte tamamlanıp takdim edilmiş olmalıdır. Mamafih İbrâhim Paşa'nın kütüphanesindeki kitaplarda bulunan vakıf mührü[3] bu nüshada yer almamaktadır.

Nüshanın Sadrazam Damad İbrâhim Paşa'ya takdim edilmesinin yanı sıra zahriyesine eserin adı ile varak ve satır sayısının kaydedilmiş olması, vaktiyle İstanbul'da bir kütüphanede mahfuz bulunduğunu göstermekte ve Sultan I. Abdülhamid'e ait tuğranın mevcudiyeti de yazmanın XVIII. asrın sonlarında hala İstanbul'da olduğuna işaret etmektedir. Yazma nüshanın Osmanlı topraklarından ne şekilde çıkarılıp Macaristan'a intikal ettiği

1 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, Török O. 205 vr. 1b-2a; Török F. 60 vr. 2a-2b ve ilgili derkenar.
2 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 196b.
3 Bkz. M. Münir Aktepe, "Damad İbrâhim Paşa, Nevşehirli", *DİA*, C. VIII, s. 441'te görüntüsüne yer verilen mühür.

ise belirsizdir. Eserin Macar tarihiyle alakalı bilgiler ihtiva etmesi sebebiyle tıpkı Török F. 60 numaralı nüsha gibi bu nüshayı da yazma eser meraklısı bir Macar'ın ülkesine götürmüş olması muhtemeldir.

b. Török F. 60

Bordoya yakın renkte deri ciltli, cildi yaldızlı gömme şemseli, kâğıdı filigranlı, varak ebadı 280x175 mm., metin kısmı ise 200x110 mm. ebadında olup reddâdeli bir nüshadır.[1] Her sayfasında 17 satır bulunan nüshanın metin kısmı 194 varaktan müteşekkildir. 194a numaralı varakta yer alan ferağ kaydına göre eser 15 Ramazan 1134 (29 Haziran 1722) tarihinde tamamlanmıştır. Nüsha nesih hattı ile yazılmış olup bazı manzum kısımlar ve derkenarlar talik hattı iledir. Fasıl başlıklarının ekserisi yaldızlı mürekkeple yazılmış ve çevresi siyah mürekkeple çizilmek suretiyle harfler belirginleştirilmiştir. Az sayıda başlığın ise kırmızı (vr. 115a) ve hatta turkuaz denebilecek renkte bir mürekkeple (vr. 124b) yazıldığı görülmektedir. Mensur kısımlar siyah mürekkeple; manzum kısımlar, âyet-i kerîme, hadîs-i şerîf ve darbımeseller ise kırmızı mürekkeple yazılmış olup bu kısımları birbirinden ayıran "Nazm", "Nesr", "Beyt" ve "Kıt'a" gibi başlıklar ile bazı hatt-ı hümâyûn suretleri de genellikle yaldızlı mürekkeple, bazen de sürhle yazılmıştır. Nüshada tezhipli durak işaretleri vardır, bazı şahıs ve yer adlarının üstü kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Ali Efendi kendi şiirlerini "Li-münşi'ihî" ibaresiyle belirtmiş, iktibas ettiği şiirlerin şairlerini ise -her zaman olmamakla beraber- "Sa'dî", "Attâr", "İbn-i Kemâl" ve "Hayretî" şeklinde isimleriyle kaydetmiştir. Ayrıca nüsha çok sayıda tashih, ekleme, çıkarma ve bazıları sayfalarca devam eden derkenarlar ile dolu bir vaziyettedir. Yazmanın fiziki durumu iyi olup cildinde yahut varaklarında göze çarpan bir problem yoktur.

Eserin zahriyesinde muhtemelen Yeniçeri Ocağı'na mensup bir kâtibin kaleminden çıkan "İstashabe abdü'l-fakīr Alî, kâtib-i dîvân-ı Ocak, sene 1148 [1735-36]" şeklinde bir temellük kaydı ve -muhtemelen yine aynı zata ait olup- üzerinde "Alî" ibaresi yer alan 1145/1732-33 tarihli bir mühür bulunmaktadır. Ayrıca nüshanın varak ve satır sayısı yazılarak

1 Parlatır ve Hazai, *Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi'ndeki Türkçe El Yazmaları Kataloğu*, s. 382.

"Kayd şüd" şeklinde bir kayıt düşülmüş olması, bu yazmanın da vaktiyle bir Osmanlı kütüphanesinde mahfuz bulunduğunu göstermektedir. Eserin ilk sayfası olan 1b ile üzerinde kütüphane mührü taşıması gereken 1a numaralı sayfadan müteşekkil varağın kopmuş/koparılmış olması ise yazmanın gayrıkanuni bir şekilde bulunduğu kütüphaneden çıkarılmış olabileceğini düşündürmektedir. Zahriyeden sonra gelen varakta kenarları kırmızı bir şemse içerisine eserin ismi istif hâlinde yazılmıştır (bkz. Resim 2). Nüshanın ilk varaklarında bir mektup yazmak için deneme mahiyetinde olduğu anlaşılan karalama yazıları ile bir güzel koku terkibinin tarifi yer almaktadır. Metnin bittiği kısımdan sonra gelen 196b numaralı varakta ise Török O. 205'te bulunmayıp bu nüshada yer alan fasıllar sıralanmıştır. Bir diğer metin dışı unsur ise yazmanın arasına sonradan girmiş olan ve üzerinde bir kilise ile manzara tasvirinin bulunduğu bir kâğıttır.

Türkçe ve Farsça yazma eserlere meraklı bir Macar olan Dr. István Maróthy (ö. 1846) eserin ilk varaklarından birine yazdığı bir nottan anlaşıldığına göre bu yazmayı 19 Kasım 1841 tarihinde Üsküdar'da kim olduğu tam olarak tespit edilemeyen Selim Paşa adlı birisinden satın almış[1] ve eserin muhtevasına dair bilgileri nüshanın metin kısmından önce gelen bir varağına Macarca olarak yazmıştır.[2] István Maróthy'nin 1825-1845 yılları arasında İstanbul ve İran'da bulunduğu zaman zarfında eline geçen bir Farsça yazmanın onun ölümünü müteakiben kardeşi Mátyás Maróthy (ö. 1850) tarafından 1848 yılında Macar İlimler Akademisi'ne bağışlandığı bilindiğine göre,[3] *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*'nın bu nüshasının da aynı şekilde akademi kütüphanesine intikal ettiği düşünülebilir.

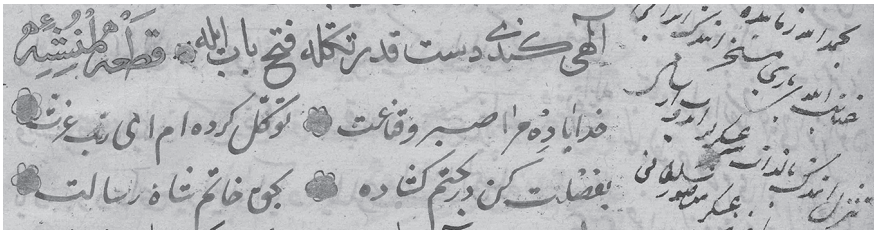
Nüshaların Müellif Hattı Olması Meselesi

Yukarıda kısaca temas edildiği gibi bu yazmaların aynı metnin istinsah edilmiş iki kopyası olmayıp eserin telif merhalelerini aksettiren, biri muhtasar ve diğeri de mufassal olmak üzere Mühürdâr Ali Efendi'nin kendi kaleminden çıkmış iki nüsha olduğu kanaatindeyiz. György Hazai de eser-

1 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. VIII; *Der Löwe von Temeschwar*, s. 18.
2 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. VI.
3 Benedek Péri (Mojdah Mohammadi ve Miklós Sárközy ile birlikte), *Catalogue of the Persian Manuscripts in the Library of the Hungarian Academy of Sciences*, Leiden-Boston, 2018, s. 7.

den birkaç satırla bahsettiği kısa yazısında nüshaların müellif hattı olduğunu herhangi bir delil getirmeksizin ifade etmiştir.[1] Esasen Ali Efendi'nin kâtiplik ve mühürdârlık vazifelerinde bulunması ve hüsn-i hat ile tezhip sanatlarına alaka duyması dolayısıyla eserinin yazma nüshalarını bizzat kendisinin kaleme almış olması tuhaf karşılanacak bir husus olmaktan çıkmakta ve hakikaten yazmalar incelendiğinde bu fikri destekleyen birçok delil bulunduğu görülmektedir.

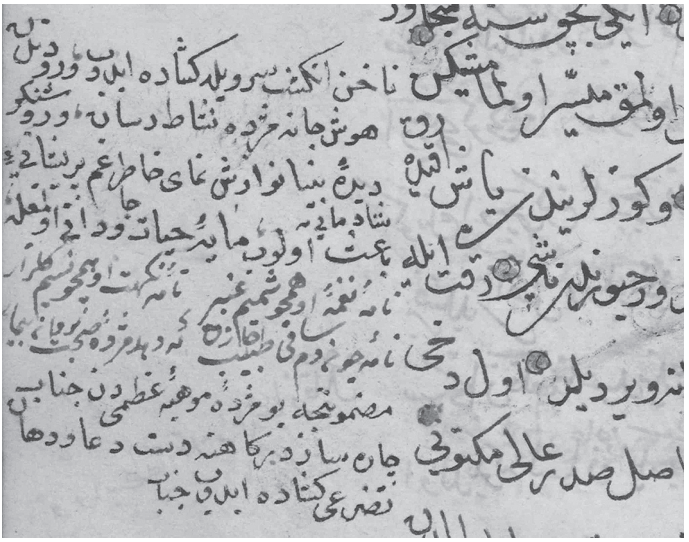
Török F. 60 numaralı nüshada talik hattı ile yazılmış bazı derkenarların birinci şahıs ağzından nakledilen ve yalnızca müellif tarafından yazılmış olabilecek otobiyografik unsurları (mesela "Bu tahrîrimiz...", "tahrîr eyledüğüm işbu vak'anâmede..."[2] ve "[Ca'fer Paşa beni] yanına alup mühürdârı eylediler."[3]) muhtevi olması bunların Ali Efendi'nin kaleminden çıktığı hususunda şüphe bırakmamaktadır. Bu derkenarların birinde talik ile yazılan bir tarih manzumesinin metin kısmında görülen aynı nesih hattı ile nüshanın son tarafında temize çekilmiş olması[4] yazmanın hem esas metin kısmının hem de derkenarlarının müellif tarafından yazıldığını göstermektedir. Ayrıca derkenarlardaki hattın asıl metinde talik ile yazılmış diğer kısımlarla da yazı karakteri bakımından benzerlik arz ettiği görülmektedir (bkz. Resim 3).

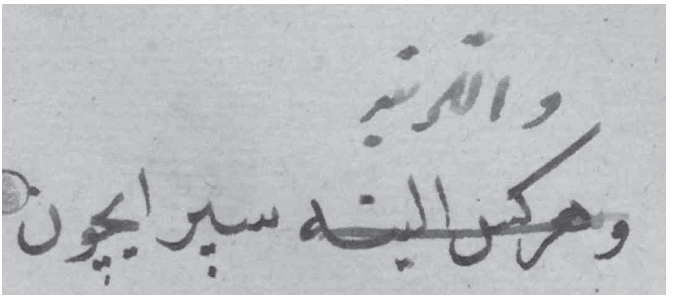
Resim 3: Metinde ta'lik hattı ile yazılmış bir kıt'a ile müellifin derkenara ilave ettiği bir şiir yan yana görülmektedir (Török F. 60, vr. 3b).

1 Hazai, "Macar İlimler Akademisinin Kitaplığındaki Türk Tarihi İle İlgili Yazma Eserler", s. 755.
2 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 8b (derkenar).
3 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 36a (derkenar).
4 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, krş. vr. 3a ve 195b.

Bu nüshada üstü çizilmiş, tashih edilmiş, eklenmiş ve çıkarılmış kısımlardan oluşan çok sayıda düzenlemenin müellifin metne redaksiyon mahiyetinde yaptığı müdahaleler olduğu açıktır. Bu düzenlemeler de talik yahut nesih hattı ile yapılmış olup asıl metin kısmındaki yazı ile örtüşmektedir (bkz. Resim 4-5).

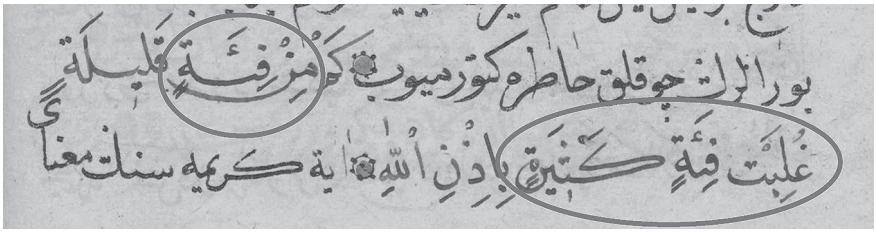
Resim 4: Derkenardaki ilavelerin mensur kısımlarının asıl metinde olduğu gibi aynı kalemden çıkan bir nesih hattıyla yazıldığı görülmektedir (Török F. 60, vr. 44a).

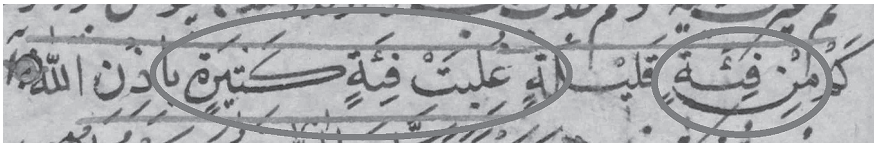
Resim 5: Yazmada üstü çizilip değiştirilen ibarelere bir örnek (Török F. 60, vr. 96b).

Bunun yanı sıra nüshanın sonunda "Sâhib-i Devlet'e Arz Ol[un]an Vak'anâmeden Sonra Tertîb Ol[un]an Menâkıblardır" başlığı[1] altında Török O. 205'te bulunmayan fasılların isimleri sıralanmıştır ki bir müstensihin bu bilgiye sahip olması çok zayıf bir ihtimaldir.

Yazma nüshaların yazı ve imlâ bakımından mukayeseli bir şekilde incelenmesi de bunların aynı elden çıktığını göstermekte ve dolayısıyla Török O. 205'in de müellif hattı olduğunu ortaya koymaktadır. Her ne kadar nüshalardan biri ta'lik, diğeri de nesih ile yazılmış olsa da nesihle yazılmış nüshada bazı manzum kısımların ta'lik ile, ta'lik ile yazılmış nüshada da aynı şekilde bazı kısımların nesih ile yazılmış olması bunları karşılaştırmaya imkân vermektedir. Birkaç örnek verilecek olursa, evvela metinde yer alan bir âyet-i kerîmenin imlâsına nazar edilebilir. Mezkûr âyet-i kerîmenin yazma nüshalarda ne şekilde imlâ edildiği aşağıya görüntüleriyle birlikte dercedilmiş olup burada bilhassa < من > ile < كثيرة > ibarelerinin yazımındaki ayniyet açıkça görülmektedir. Ayrıca âyetteki ﴿غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً﴾ ibaresi her iki nüshada da < غُلِبَتْ فِئَةٍ كَثِيرَةٍ > şeklinde yanlış harekelenmiştir (bkz. Resim 6-7).

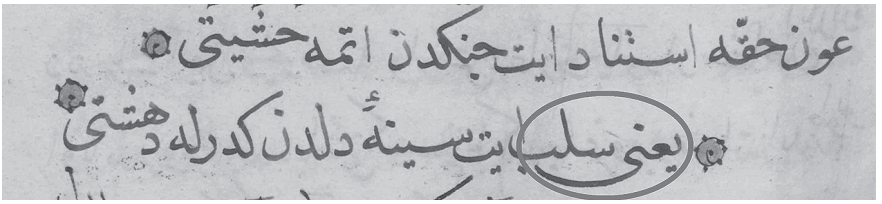
Resim 6: Kur'ân-ı Kerîm, Bakara, 2/249 (Török F. 60, vr. 17b).

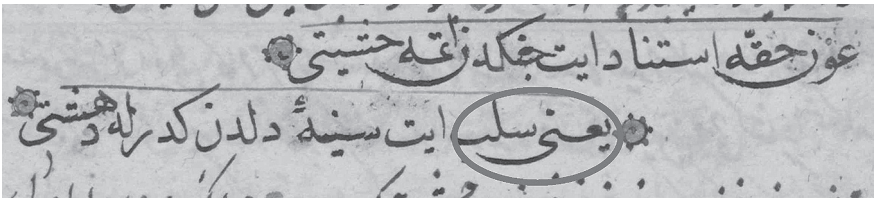
Resim 7: Kur'ân-ı Kerîm, Bakara, 2/249 (Török O. 205, vr. 13a).

1 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 196b.

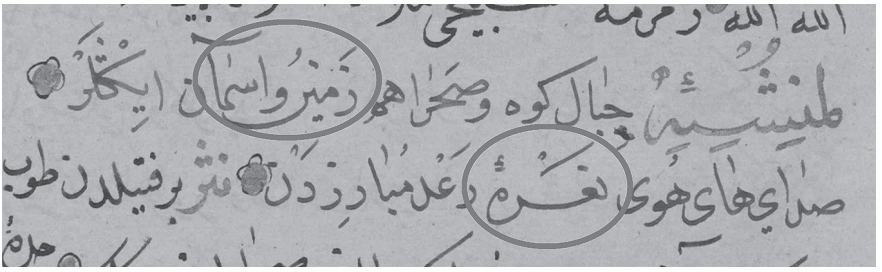
Aşağıda yer alan iki beytin her iki nüshadaki yazılış tarzı da bunların aynı kalemden çıktığına delil olarak gösterilebilir. Bilhassa 8. ve 9. resimlerdeki "ya'nî" ile 10. ve 11. resimlerdeki "zemîn" ve "na'ra" kelimelerinin iki nüshadaki şekli arasında büyük bir benzerlik söz konusudur.

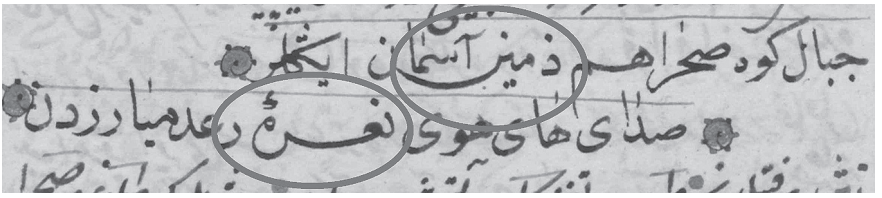
Resim 8: Török F. 60, vr. 19a.

Resim 9: Török O. 205, vr. 14a.

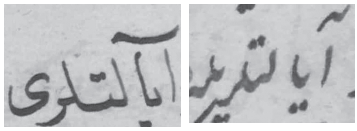

Resim 10: Török F. 60, vr. 86b.

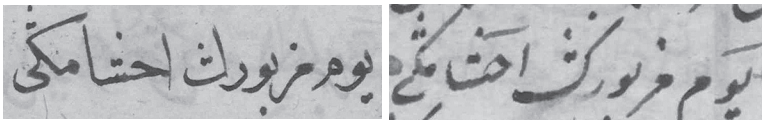

Resim 11: Török O. 205, vr. 55b.

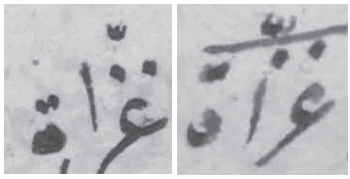
Mühürdâr Ali Efendi'nin bazı kelimeleri galat şekilleriyle kullanması, Arap alfabesinde üç dört farklı harf ile ifade edilen fakat Türkçede tek bir ses ile karşılanan seslerin bulunduğu kelimeleri yazarken zaman zaman hataya düşmesi ve bazı ekleri Osmanlı Türkçesinin kalıplaşmış imlâ kaidelerine ters düşecek şekilde yanlış yazması gibi imlâ hususiyetleri her iki nüshada da görülmektedir (Bunlara aşağıdaki dil incelemesi bölümünde teferruatıyla yer verilmiş olup birkaç örnek için bkz. Resim 12-17). Nüshalar farklı müstensihlerin elinden çıkmış olsaydı hiç şüphesiz bu hatalar aynı şekilde tekrar etmez ve ilave olarak bazı farklı hatalar ile imlâ hususiyetleri de görülebilirdi.

Resim 12-13: "eyâlet" kelimesinin her iki nüshada da galat olarak "ayâlet" şeklinde yazılmasına örnek
(Török F. 60 vr. 22a/1; Török O. 205 vr. 16a/6).

Resim 14-15: "Sağır kef"in yanlış kullanımına bir örnek: "yevm-i mezbûrun <u>ahşamını</u>"
(Török F. 60, vr. 7a/8; Török O. 205, vr. 5b/10).

Resim 16-17: "guzât" kelimesinin galat olarak her iki nüshada da "guzzât" şeklinde yazılmasına örnek
(Török F. 60, vr. 54a/5; Török O. 205, vr. 8a/10).

Nüshaların Muhteva Bakımından Mukayesesi

Mühürdâr Ali Efendi eserini ikinci kez kaleme alırken her ne kadar "…bu def'a tahrîr eyledüğüm işbu vak'anâmede mutavvel olmamak içün her ahvâli kasr edüp muhtasar etmişimdir."[1] şeklinde bir beyanda bulunmuşsa da önceki nüshada (Török O. 205) olmayan yeni fasıllar ekleyip bazı bölümleri daha da tafsilatlı hâle getirerek eserinin hacmini neredeyse iki katı nispetinde genişletmiştir. Török O. 205 katalog numarasıyla kayıtlı nüshada 17 fasıl bulunmaktadır, Török F. 60 numaralı nüshada ise manzum hikâyelerle birlikte fasıl sayısı 27'ye çıkmıştır. Aşağıda fasıl başlıkları ve bunların nüshaların hangi varakları arasında yer aldığı listelenmiştir (bkz. Tablo 1). Nüshalardaki başlık isimlerinde bazı farklılıklar bulunmakta olup bunlara dipnotlarda işaret edilmiştir.

Müellifin sonradan ilave ettiği kısımlar haricinde kalan ve her iki nüshada da mevcut bulunan ortak metinde üslup bakımından bazı farklılıklar dikkat çekmektedir. Ali Efendi eserinin mufassal olan nüshasını kaleme alırken bazı kısımları genişletmiş ve ifade bakımından düzenlemeler yapmış, ayrıca muhtemelen daha sanatlı bir metin inşa edebilmek gayesiyle önceki nüshada yer alan Türkçe asıllı bazı kelimeleri Arapça ve Farsça mukabilleriyle değiştirmiş, bazen de tam tersini yaparak önceki nüshadaki kelimelerin Türkçe müteradiflerini kullanmayı tercih etmiştir. Manaya tesir etmeyen bu küçük farklılıkların tamamına metin kısmında işaret edildiği takdirde metin dipnotlara boğulacağından bu yol takip edilmeyip müellifin bu tasarrufuyla alakalı bir fikir vermesi maksadıyla aşağıda her iki nüshadan seçilen bazı bölümlerin karşılıklı olarak sıralanmasıyla iktifa edilmiştir (bkz. Tablo 2). Bununla beraber manaya taalluk eden en küçük farklar bile metin kısmında dipnot düşülerek belirtilmiştir.

---

1 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 8b (derkenar). Ali Efendi ayrıca eserin bir yerinde kullandığı "Vak'anâme-i İcmâl" ibaresinin yanı sıra (vr. 2b) şu mısralarda da eserini muhtasaran kaleme aldığını belirtir:

Anunçün binde birin etmedim şerh
Getürmedim ayân ile beyâna

Kılup evsâf-ı *Vak'anâme*'yi kasr
Niçesin tarh edüp attım yabâna (vr. 190b).

Tablo 1: Nüshalara Göre Fasıl Başlıkları

	Başlıklar	Török O. 205	Török F. 60
1	Mukaddime (Besmele, hamdele, salvele, dua ve sebeb-i telif)	1b-3a	1a-3b
2	Vezîr-i Aristo-tedbîr Hazret-i Ca'fer Paşa-yı Müşîr Merhûmun Ne Vechile Tımışvar'a Ta'yîn Olunduğının Menâkıbıdır	3a-5b	3b-7a
3	Hikâye-i Seriyye-i Karye-i Varyaş der-Nezd-i Tımışvar[1]	5b-6b	7a-8a
4	Hikâye-i Seriyye-i Lipova	6b-12b	8a-17a
5	Hikâye-i Feth-i Palanka-i Fenlak	12b-17a	17a-23b
6	Menâkıb-ı Seriyye-i Pançova ve Âmeden-i Mâhî der-Nehr-i Begay	—	24a-26a
7	Hikâye-i Menâkıb-ı Ignad Nâm La'în	—	26a-28b
8	Tımışvar'ın Civârında Zer' Olunan Zahîreyi Düşman Biçüp İhrâk ve Kal'ayı Taleb Eyledüğinin Menâkıbıdır[2]	17a-22a	28b-35b
9	Menâkıb-ı Seriyye-i Çanad[3]	22a-27b	35b-42b
10	Bu Ahvâl Sadr-ı A'zam Köprüli-zâde Mustafâ Paşa Merhûmun Niş ve Semendire ve Beligrad Kal'aların Eydî-i A'dâdan Halâs ve Müjde ile Siyarto Hüseyin Beğ'i Tımışvar'a İrsâl Eyledüğinin Menâkıbıdır[4]	27b-32a	42b-49b
11	Menâkıb-ı Sefer-i Erdel-i Erzel	32a-40a	49b-61a
12	Ca'fer Paşa Merhûmun Bosna'ya Azîmeti ve Vâki' Olan Ahvâlin Menâkıbıdır[5]	40a-43b	61a-67b
13	Bu Ahvâl Ca'fer Paşa Merhûmun Beligrad'a Me'mûriyyeti ile Kal'ası'nın Müceddeden Ta'mîr ü İbnâsı ve Bin Yüz Dört Senesinde Vâki' Muhâsarasının Hikâyesidir[6]	43b-59b	67b-92b

1 Török O. 205: "Hikâye-i Karye-i Varyaş"
2 Török O. 205: "Tımışvar Civârında Top Menzili Olan Mahallerde Zer' Olunan Zahîreyi Düşman Biçüp İhrâk ve Kal'ayı Taleb Eyledüğinin Menâkıbıdır"
3 Török O. 205: "Hikâye-i Seriyye-i Çanad"
4 Török O. 205: "Sadr-ı A'zam Köprüli-zâde Merhûm Niş ve Semendire Kal'aların Fethedüp Siyarto Hüseyin Beğ'i Müjde ile Tımışvar'a Gönderdiği ve Lipova Kal'ası'nın Fethi Menâkıbıdır"
5 Török O. 205: "Ahvâl-i Reften be-Bosna"
6 Török O. 205: "Bu Ahvâl Ca'fer Paşa'nın Beligrad'a Ta'yîn Olundığı ve Kal'asının Müceddeden İbnâ ve Ta'mîr ile Yüz Dört Senesinde Vâki' Muhâsarasının Hikâyesidir"

14	Hikâye-i Sefer-i Varadin ve Kam'-ı Tabor-ı Makhûr	59b-66a	92b-104b
15	Merhûm [ve] Mağfûrun-leh Sultân Mustafâ Hân *Aleyhi'r-Rahmetü ve'r-Rıdvân* Lipova Kal'ası'n Feth ve Feteran Nâm La'înî Bozup Titel Kal'ası'n Dahı Me'mûren Ca'fer Paşa Varup Aldığının Menâkıbıdır[1]	66a-79b	104b-115a
16	Der-Beyân-ı Vekāyi' u Ahvâl ki der-Haleb Vukū' Yâfte Bûd	—	115a-119b
17	Hikâye-i Manzûm	—	119b-122a
18	Hikâye-i Subaşı Hasan	—	122a-123a
19	Hikâye-i Hâfız İmâm	—	123b-124b
20	Haleb'de Vâki' Kırlangıç-oğulları'nın ve Kara Hüseyin Nâm Düzd-i Bî-Sâmânın Hikâyeleridir	—	124b-131b
21	Hikâye-i Sefer-i Na'lkıran ve İnhizâm-ı Tabor-ı Makhûr der-Nezd-i Tımışvar[2]	—	131b-145a
22	Ca'fer Paşa'nın Def'a-i Sânîde Tımışvar'a Muhâfız Oldığının Menâkıbıdır	79b-82b	145a-149b
23	Ahvâl-i Menâkıb-ı Ma'reke-i Senta[3]	82b-90b	149b-161b
24	İstihâre-i Selîm Dede *Kuddise Sırruhû*	90b-92b +93b'ye kadar tarih manzumesi	161b-165b
25	Hikâye-i Müzâkere-i İn'ıkād-ı Sulh-ı Kâzib ve Menâkıb-ı Tököli İmre Kral ve Şâhîn Mehemmed Paşa ve Yeniçeri Ağası İsmâ'îl Paşa'nın Ahvâlleridir ki Zikr Olunur	—	165b-172b
26	Menâkıb-ı Ceng-i Şâhîn Mehemmed Paşa Merhûm	—	172b-179b
27	Hâtime-i Vak'anâme	93b-103a	180a-194a

1 Török O. 205: "Merhûm [ve] Mağfûrun-leh Sultân Mustafâ Hân *Aleyhi'r-Rahmetü ve'l-Ğufrân* Lipova Kal'ası'n Feth ve Feteran Nâm Herseği Bozup Askerinin Umûmen Tu'me-i Şimşîr ve Titel Kal'ası'n Dahı Me'mûren Varup Ca'fer Paşa'nın Feth Eyledüği Menâkıbıdır"

2 Bu fasıl ayrı bir başlık altında bulunmamakla beraber Török O. 205'in 72a numaralı varağını takip eden kısımda mevcuttur.

3 Török O. 205: "Hikâye-i Vak'a-i Senta"

Tablo 2: Nüsha Farkları

Török O. 205	Török F. 60
…kal'anın şimdiki metânetinden öşr ü aşîri yoğ-idi (4b).	…kal'anın şimdiki metânetinden onda biri yoğ-idi (5a).
…âh u enîn ü zârî ile teslîm-i rûh ederlerdi (5a).	…âh u enîn ü nâle ile bâlîn-i gehvâre-i ademe baş komışlardı (6a).
Ol vak'ada Paşa efendimizden iki sâ'at mukaddem varmış idim, hattâ kâfirler bir Müslümân avratın meme yanında küçük uşacığıyla esîr eylemişlerdi, mezbûre avratı tabor ettükleri arabanın üzerine koyup uşağı dahı kucağında meydânda oturup belki berü tarafdan üç binden mütecâviz tüfenk atılup ve birkaç def'a yürüyüşler olunup anlar arabaların içinden ve biz taşradan yaka yakaya, şöyle ki içerden kâfirler kemâl-i perîşânlıklarından nâşî havf u haşyetlerinden kılıç keselerinde olan peksimatların çehremize atup niçe kefere mürd ve niçesi zahm-dâr olmış iken bi-sıyânetillâhi Te'âlâ avrata ve uşağına aslâ zarar u gezend erişmeyüp ol vartadan sâlimen halâs oldılar (6a).	Ol vak'ada Paşa efendimizden iki sâ'at mukaddem varmış idim, hattâ kâfirler bir Müslümân avratın meme yanında bir sağīr uşağıyla esîr eylemişlerdi ve mezbûre avratı tabor ettükleri arabanın üzerine koyup uşacığın dahı der-âgūş ve meydânda câlis olup belki berü tarafdan dört binden mütecâviz tüfenk atılup ve birkaç def'a yürüyüşler olunup anlar arabaların içinden ve biz taşradan yaka yakaya, şöyle ki içerde olan kâfirler kemâl-i perîşânlıklarından nâşî kılıç keselerinde olan peksimatı çehremize atup niçe kefere mürd ve niçesi zahm-dâr olmış iken bi-sıyânetillâhi Te'âlâ avrata ve uşağına aslâ zarar u gezend erişmeyüp ol varta-i hevl-nâkten sâlimen halâs oldılar (7b).
Hattâ çetebaşı olan Çorbacı Mûsâ Ağa zağarları vermemek murâd eyledi. Devletlü efendimiz dahı "Köpeğin köpeğini incitme, varsun gitsün!" deyü fermân etmekle, ve'l-hâsıl vardıkta kumandan-ı mesfûr ol kadar memnûn ve mesrûr olmış ki bir haylî zamân sandalyesinde oturmayup sürûrından odanın içinde gezüp tekrâr-betekrâr mîrâhorın söyledüp Paşa efendimizin bu gûne lutfından dünyâlar kendünün olmış (7b).	Hattâ ol seriyyenin ser-kârı olan Çorbacı Mûsâ Ağa zağarları vermemek diledi. Devletlü efendimiz dahı "Köpeğin köpeklerini incitme, varsun gitsün!" deyü fermân etmekle, ve'l-hâsıl vardıkta kumandan ol kadar memnûn olmış ki bir haylî zamân sandalyesinde karâr edemeyüp sürûrından odasının içinde raks u reftâr ve tekrâr-betekrâr mîrâhorın söyledüp Paşa efendimizin bu gûne lutfından dünyâlar kendünün olmış (9b).

...maksûdları savbına âzim-i râh olup nisvân u sıbyân dahı sedd-i ramak edecek nafakaları tedâriki ümmîdiyle torbaları omuzında çeteyi te'âkub ederek ser ü pâ-bürehne yola revân ve biz dahı kal'aya avdet edüp niçe zamân bu ahvâlin tefekküri ile vâlih ü hayrân u dem-beste kaldık (13b-14a).	...maksûdları savbına reh-revân ve nisvân u sıbyân sedd-i ramakları ümniyyesiyle birer boş torbaların omuzlarına alup seriyyeyi te'âkub ederek ser ü pâ-bürehne yola revân oldılar. Ve biz dahı kal'aya ric'at edüp niçe zamân bu ahvâlin tefekküri ile vâlih ü hayrân u dem-beste kaldık (18b-19a).
…[Ca'fer Paşa] birini bir def'a çetebaşı nasb eylese bir vakt-i âharda anı baş etmezdi, gayrısın ederdi. Anun içün ki birbirlerine hâtırları kalup buğz u adâvet eylemesünler, farazâ "Ol âdemdir ve iş-güzâr ve yarardır; ben değil miyim?" dememek içün ve hem bu takrîb ile garaz ü nefs edüp de bir perîşânlığa sebeb olmasun. Baş olanın emrine muhâlefet tarafın tutmak lâzım geldükte ol askerin hâli dîger-gûndur (15b-16a).	…[Ca'fer Paşa] bir def'a birini çetebaşı nasb eyleseler vakt-i âharda anı etmeyüp gayrısın ederlerdi. Niçün? Birbirlerine hâtırları kalmasun, farazâ "Ol âdemdir ve iş-güzâr [ve] yarardır, ben değil miyim?" dememek maslahatı içün ve bu takrîb ile nefsâniyyet edüp de bir perîşânlığa sebeb iş zuhûra gelmesün. Ol seriyyelerde her ağanın neferi ve muhibbi olan kimesneler mevcûd bulunurdı, anlar dahı ağalarının i'tibârda olduğın isterlerdi. [Ca'fer Paşa] ana binâ'en gâh birin ve gâh birin baş ederlerdi. Zîrâ asker[e] baş olanın emrine muhâlefet tarafın tutmak ve başlar dahı her biri "Benim sözüm olsun!" deyü birbirlerine mugāyir ve muhâlif hareket etmek lâzım geldükte ol askerin hâli dîger-gûndur (21b).
…ol havâlîde vâki' palanka ve şans kapudanları on dört bin mikdârı kefer[e] ile Bolond ve Anton nâm Nemçe ceneralleri on pâre top ve dört pâre havan alup... (18a).	…ol havâlîde vâki' palanka ve şans kapudanları on binden mütecâviz Macar ve Sırf ve dört bin Nemçe ile Bolond ve Anton nâm Nemçe ceneralleri on pâre şâhî ve kolomborna top ve dört havan ile gelüp... (29b)
…düşman kıçın kıçın çekilmeğe başlayınca... (18b).	…düşman ayak ayak çekilmeğe başlayınca... (30b).

…Murâdiyye Câmi'-i şerîfinin yesârında alaylarımız ârâste ve cenge âmâde olduğumuzı düşmen-i dîn müşâhede eyledükte âheste âheste üzerimize yürümeğe başlayup kuruşun menzili mahalle geldükte Nemçe alaylarından illerü Paldeyak ve Şemşeyi nâm la'înler küme küme alayların düzüp tahmînen üç bin mikdârı Macar süvârîsi ile çarhacı şeklinde yakın geldükte bizim ancak seksen kadar süvârîmiz olup piyâde askerimizin ardında kümelenüp rezme müheyyâ durmağla, Hasekî Ömer Ağa yeniçeri ile orta kolda durup "Mâdem ki tüfenk atup cenge şürû' etmedükçe yemîn ü yesârda olanlardan bir ferd cenge mübâşeret eylemeye!" deyü tenbîh eylemiş idi (19a-19b).	…Murâdiyye Câmi'-i şerîfinin yesârında alaylarımız ârâste ve cenge âmâde olduğumuzı düşmen-i dîn re'yü'l-ayn müşâhede edince âheste âheste üzerimize yürümeğe başlayup kuruşun menzili mahalle geldükte Nemçe alaylarından illerü Macar atlusı ile Pal Deyak ve Şemşeyi nâm la'înler tahmînen üç bin mikdârı süvârî ile çarhacı şeklinde yakın gelüp bizim ancak seksen kadar süvârîmiz olmağla piyâde askerimizin ardında kümelenüp rezme müheyyâ ve ﴿رَبَّنَآ اَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْراً وَثَبِّتْ اَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ﴾ âyet-i kerîmesin tekrâr ve Cenâb-ı Kādıye'l-hâcât dergâhına huşû' u huzû' ile niyâzda ve terakkuben durduğumuz mahalde ki Hasekî Ömer Ağa yeniçeri ile ortada ve sâyir ağalar cenâheyn olup "Mâdem ki orta koldan bir tüfenk atup cenge şürû' etmeyince yemîn ü yesârda olanlardan bir ferd cenge mübâşeret etmesün!" deyü Hasekî Ömer Ağa tenbîh eylemiş idi (31b)
Hemân keferenin pîş-rev olan atlu katanası iki bölünüp meğer getürdükleri on pâre topların dahı müheyyâ eylemişler (19b).	Hemân keferenin illerüde olan atlusı tarafeyn olup meğer getürdüği on pâre topların dahı gerüde piyâdesi ile müheyyâ eylemiş (31b-32a).
"Sizin zahmet çeküp gideceğiniz kal'anın yılanları gelüp bu gece gelüp pusuya girmişler." (22b).	"Sizin zahmet çeküp gideceğiniz kal'anın ef'îleri gelüp bu gece pusuya girmişler." (36a)

Üçünci güni Dobrusın varoşı kurbına nüzûl olunup iki gün asker-i İslâm ve Tatâr-ı encüm-şümâr ile meks olunup üçünci güni ol mahalden dahı göç edüp kefere kal'alarından Sakmar ve Kalo ve sâyir "Orta Macar" ta'bîr olunur memleketin içinden Minkaç Kal'ası'na doğru yemîn ü yesârımızdan keferenin topları sadâsı gûşumuza gelerek dördünci güni Erdel Boğazı'na dâhil olduk (33a-33b).	Üçünci güni Dobrusın'a dâhil ve kurbında olan sahrâya nüzûl ve darb-ı hıyâm olunup üç gün meks ü karâr eylediler. Hattâ mevcûd olan sultânlar ve Şırın beğleri ol şitâyı Dobrusın'da ve havâlîsinde kışlamak içün beynlerinde meşveret edüp Kalgay Sultân'a ve Bahâdır Ağa'ya ifâde eyledüklerinde anlar dahı devletlü Paşa efendimize ifhâm ve münâsib midir deyü istîzân ile re'y-i sedâdlarına havâle etmeleriyle Paşa efendimiz dahı "Gerçi bu emir dîn ü devlete bir hizmettir ve benim dahı zamîrime gelmiş iştir. Bu etrâfda kışlansa avn ü inâyet-i Bârî ve reh-nümûnî-i karîn-i yâver ü yârîleri birle mu'âvenet-i asker-i bî-şümâr-ı süreyyâ-nizâm ile Orta Macar'ı kabza-i tasarrufa idhâle âsân görinür emirden olmağla, velâkin mâdem ki Erdel levs-i asker-i düşmen-i dînden tathîr ve dâhil-i kabza-i İslâm olmadukça Orta Macar memleketi zîr-i nigîn-i hükûmet-i İslâm'da ber-karâr ve askerîsi hulûs-ı tâmm ile bel bağlayup kulluk ile istikrâr bulmak emr-i muhâldir. Husûsâ kralları olan Tököli Kral asker-i İslâm ile Erdel içinde cüst ü cû ve düşmen-i bed-âyîn ile ceng ü cidâl ve harb ü kıtâl üzrelerdir; henüz içinde olan düşmen-i dînden tathîr olunmadı. Öyle oldukta bu emrin husûli gayr-ı mutasavverdir. Husûsâ Süleymân Paşa merhûmun azli te'hîr ü terâhî ile ayak sürümesinden neş'et etmekle inâyetlü efendilerimizin aksâ-i murâdları şimdilik ol memleketin kabza-i İslâm'a dâhil olmasıdır ve yine ma'kūl ve münâsibi budur." dedükte cümlesi mülzem olup dördünci güni asker-i İslâm ve umûmen Tatâr-ı encüm-nizâm ile Dobrusın Sahrâsı'ndan hareket ve Tököli'nin kendi kal'ası olan Minkaç Kal'ası'na doğru Sakmar ve Kalo ve Filek ve Kaşa kal'alarının semtinden "Orta Macar" ta'bîr olunur kal'aların beynlerinden yemîn ü yesârımızdan keferenin topları sadâsı gûşumuza gelerek üçünci güni Erdel Boğazı'na dâhil olduk (51b-52a).

…Tököli Kral ile olan asker ne mahaldedir bir haberi olmadığından haber alınmak için ol varoşta bir-iki gün meks iktizâ eyledi. Ve illerü Tatar askerinden bir mikdâr güzîde Tatar ile yalıağasın gönderüp... (35a).	...tevakkufa sebeb dahı Tököli Kral'dan haber alınmak için bir mikdâr güzîde Tatar ile Yalıağası Osmân Ağa'yı illerü göndermişlerdi (55a).
…Tököli Kral dahı Erdel'den çıkmış, iki tabor mâ-beyninde kaldığımızdan... (35b).	…Tököli Kral yanında olan asker ile Erdel'den çıkup gitmiş ve iki taborun arasında kaldık (55b).
Bi-emrillâh ol sene dahı şiddet-i sermâdan berfin vefreti bir mertebede idi ki dağlarda mızrak boyunca [kar] olup çığırdan aslâ sapılmazdı. At ve deve ve katırın bir takrîb ile ayağı kayacak olursa sad-hezâr su'ûbet ile ihrâc ederlerdi (43b).	…ol şitâ bi-emrillâhi Te'âlâ berfin kesret ile nüzûlünden güzer eyledüğimiz dağların karı mızrak boyunca idi. Çığırdan kenâra çıkmak bir vechile mümkin olmayup at ve devenin ayağı bir takrîb ile kayacak olursa tarîka ihrâc edinceye değin sad-hezâr su'ûbet ile bir sâ'at tevakkufa muhtâc idi (68a).
…mukaddemâ Serdâr Koca Halîl Paşa asker-i İslâm ile Beligrad'da iken tabordan ahz olunup kal'ada mahbûs Andreya nâm kefere mi'mârlık ilminde mâhir bir kefere olmağla anı getürdüp teklîf edince "Fermân sizindir." deyü cümlenin üzerine mi'mâr nasb u ta'yîn edüp yüz kadar çerehor dahı taşra karyelerden getürtmekle binâsına şürû' eylediler (44b-45a).	...halîfeleri olan Kara Vasil nâm zimmî dedi ki: "Mukaddemâ Serdâr Halîl Paşa asker-i İslâm ile Beligrad'da iken tabordan ahz olunup kal'ada mahbûs Andreya nâm Rûmiyyetü'l-asl keferenin mi'mârlık ilminde mahâreti olmağla anı getürüp her ne yüzden ta'lîm ederse biz ana göre ta'mîrine sarf-ı kudret ederiz." deyü cevâb verdüğinde Paşa efendimiz ol sâ'at mesfûr mi'mârı ihrâc ve getürüp teklîf ettüklerinde "Fermân sizindir." deyü iktizâ eden mâ-lâzımesin defter ve lâzım gelen çerehorların taşra karyelerden ihzâr için dizdâra tenbîh ve ol dahı âdemler perâkende edüp üç-dört gün içinde cümlesin kal'a hizmetine mevcûd ettürdükten sonra mesfûr Andreya Mi'mâr'ı cümlenin üzerine baş nasb eyleyüp binâsına şürû' eylediler (70a).
"Hey Paşa kardaş! Bana dahı mîrîden verir olsa ben dahı taleb ederim. Kelin yağı olsa başına çalardı." (46a).	"Hey Paşa kardaş! Kelin yağı olsa kendi başına sürerdi." (71b).

…Tuna tarafında kal'aya mukābil vâki' ada askerden hâlî olup düşman adaya girüp meteris almazdan mukaddem donanma levendâtı mahall-i mezbûrda meteris alup hıfz u hırâset eylemek münâsib görülmekle Tuna kapudanı olan Bağana Alî Paşa'ya fermân olunmağla ol gece Alî Paşa donanmadan iki bin kadar levend ihrâc ve metîn ü müstahkem hendek hafr edüp kal'ada olan balyemez toplardan yigirmi dört kıyye atar "burut topı" [ismi] ile müsemmâ ve şân vermiş topı ve andan mâ-adâ üç pâre beşer ve yedişer kıyye atar kolomborna top ihrâc... (50b).	…donanma kapudanı olan Bağana Alî Paşa, efendimize arz eylediler ki Beligrad ile Zemin mâ-beyninde olan ada askerden ve meterisden hâlî olup düşmen-i dîn duhûl ile zabt etmeden donanma levendâtı ile varup meteris almak üzre ve bu takrîb ile donanmamızı sıyânet ve hem keferenin Zemin'de olan donanmasın darb-ı top ile gerü çevirmek içün birkaç pâre balyemez dahı vaz'ı münâsib olduğını ifâde eyledükte gāyet istihsân görüp hemân ol sâ'at fermân etmekle ol gece donanmadan vâfir âdem ihrâc ve metîn ü müstahkem meterisler alup kal'ada olan balyemez toplardan yiğirmi dört vukıyye atar "burut topı" ismiyle şân vermiş topı ve andan mâ-adâ üç pâre on birer kıyye atar ve üçer kıyye atar iki pâre topları ihrâc... (79b).
...ve topçıya dahı "Ne dursun, dahı bakacağın nedir? Âteş eyle!" dedükte... (52a).	...dönüp topçıya dahı "Ne dursun, âteş eyle!" dedükte... (82a).
Ertesi kaba kuşluk vaktinde Yalıağası Osmân Ağa üç-dört bin güzîde Tatâr-ı sabâ-reftâr ile Sava Köprüsi tarafına seğirdüm edüp kendin gösterdükte keferenin dahı ziyâde perîşânlıklarına bâ'is olmağla dahı ertesi gece top sadâsın kesüp ancak humbaradan on pâre havan alıkoyup anı dahı sabâha karşu ihrâc ve dördünci güni kendüsi dahı meterislerin boşadup ve ordu-yı menhûsın kaldırup karşu yakaya güzer etmekle... (58a).	Ertesi zuhr vaktinde Yalıağası Osmân Ağa üç-dört bin mikdârı güzîde Tatâr-ı hasmşikâr ile Sava Köprüsi tarafına seğirdüm edüp kendin izhâr eyledükte keferenin dahı ziyâde perîşânlıklarına bâ'is olmağla dahı ertesi gece [küffâr] top sadâsın kat' ve humbaradan ancak on aded havan alıkoyup anı dahı sabâha karşu ihrâc ve dördünci güni kendüsi dahı meterislerin boşadup tahliye ve ordu-yı menhûsın kaldırup Sirem yakasına güzer eyledi (90a).

Her ne kadar âciz olsa ol vakit her biri cengâver olacağına şübhe olmayup yüz bin kâfir tu'me-i şimşîr olmaklığa iki ol kadar asker dahı ifnâ-yı vücûd eylemeğe muhtâcdır ki ol mikdâr düşmanın hakkından geline. Anın içün her ne kadar kalîl dahı olsa cenkte düşmanın bir tarafın küşâde eylemek şarttır. Zîrâ selâmet tarafı nümâyân oldukta herkes *"bi-şarti's-selâme"* deyü meyl ü rağbet etmesi mukarrerdir. Köprüli-zâde şehîd olduğında Varadin tarafından asker-i İslâm düşmanın firâr edecek semtin almasalar ol vakit düşman firâr edeceğine şübhe yoğ-idi. Ol mertebe düşmanın cengi bi'z-zarûrî olduğına kendüleri dahı mu'terifdir ve hezâr-kerre kendülerinden dahı istimâ'ımız olmıştır (59a).	Her ne kadar âciz olsa ol vakitte her biri bahâdır u cengâver olur, yüz elli bin kâfir mürd olmaklığa ekall-i kalîl bir ol kadar asker ifnâ-yı vücûd eylemeğe muhtâcdır ki ol mikdâr düşmanın hakkından geline (91a).
…[Ca'fer Paşa] humbaracıların garazı nümâyân olunca katl etmek murâd eylediler. Paşalar niyâz etmekle afv edüp velâkin mezbûrları bir dahı humbara hizmetine istihdâm ettürmediler. Bunların böyle vakitte hıyânetleri dahı eksik olmaz. Hem bilmezler ve hem bilenlere dahı gedükleri havfından isnâd ederler. Buna misâl Moskov senesi Rumeli Vâlîsi Hasan Paşa efendimizin kethudâlığı hizmetinde olup otuz pâre şâhî top kolımıza ta'yîn olunmış idi. Ol gün ki tabora mülâkī olundı, topları iki-üç yaylım kadar atınca topçılar "Hartuçumuz dükendi." deyü özr ile cenk yerinden topları gerü çekmek içün bahâne eylediler. Topların ise ekall-i kalîl on beşer yaylıma varınca hartuçları mevcûd olmaludur. Hasan Paşa efendimiz barut içün âdem göndermek murâd eder. Hakīr illerü vardığımda şâhîlerin sandûklarını küşâde içün topçılara ibrâm eyledim, açmak istemezler. Paşa efendimiz dahı ikdâm edince küşâde ve sandûklar hartuç ile leb-ber-leb memlû olduğı âşikâre olmağla efendimiz birkaçına topuz ile darb edüp ba'dehû topları işletmeğe başladılar (63b).	…[Ca'fer Paşa] başlarının başını tîğ-i hûn-rîze havâle edince paşalar ve ağalar niyâz etmekle afv edüp velâkin Arnavud humbaracıların işe istihdâm eylemediler, beldârlık pâyesiyle âhar işe ta'yîn eylediler. Bunların böyle vakitte hıyânetleri dahı eksik olmaz, hem bilmezler ve hem bilenleri dahı gedükleri havfından garaz ve isnâd ederler (99b).

Varadin senesi dahı ol şitâyı Beligrad'da edüp asker-i İslâm'ın avdetinden sonra birkaç eyyâm mürûr ettükte cülûs-ı Sultân Mustafâ Hân *aleyhi'r-rahmetü ve'r-rıdvân* vâki' olmağla... (66a).	Ol sene-i amîmetü'l-meymenede dahı ki bin yüz altı senesidir, Beligrad meştâsında olup üç ay mürûrından sonra mesned-nişîn-i evreng-i cihân-bânî Sultân Ahmed bin İbrâhîm Hân saltanat-ı sûriyyeden cüdâ ve râhat-güzîn-i civâr-ı Hudâ olmağla cülûs-ı sa'âdet-fânûs-ı Sultân Mustafâ Hân *aleyhi'r-rahmetü ve'r-rıdvân* vâki' olmıştı (104b).
…asker-i süreyyâ-nizâm u encüm-ihtişâm ile Alaman düşmanı üzerine âzim ü câzim iken... (67b).	…asker-i süreyyâ-nizâm u encüm-ihtişâm ile Nemçe üzerine âzim ü câzim iken... (106b).
…Tımışvârî Payo-oğlı nâm serhadlü Tımışvar yakasından Nehr-i Begay'ın Tisa'ya mülhak olduğı mahal ki Titel'in karşusıdır, bir nefer süvârî ile gelüp karşudan tüfenk atup ya'nî haber etmekle kayık varup kendüsin getürdükte ordu-yı hümâyûn tarafından bir kıt'a fermân-ı şerîf ile Sâhib-i Devlet'in bir mektûbı vürûd ve mefhûmında "Titel Kal'ası bu âna değin ber-taraf olmadı ise dahı lâzım değil. Hemân Beligrad'da alıkoduğumuz askeri ale'l-acele bu tarafa irsâl edesiz." deyü ikdâm u ihtimâm ile tahrîr ve tenbîh ü te'kîd olunmış (71b).	…Tımışvârî Payo-oğlı nâm serhadlü Tımışvar yakasından Nehr-i Begay'ın Tisa'ya mülhak olduğı mahal ki Titel'in karşusıdır, bir nefer süvârî ile nümâyân ve tüfenk atup ya'nî haber etmekle kayık gönderilüp bu tarafa ubûr eyledüğinde ordu-yı hümâyûn tarafından bir kıt'a fermân-ı şerîf ile Sâhib-i Devlet'in bir mektûbı vârid olup mefhûmında "Eğer bu âna değin Titel Kal'ası bir sûrete ifrâğ olunmadıysa dahı lâzım değildir. Hemân Beligrad'da alıkoduğumuz askeri ale'l-acele ordu-yı hümâyûna irsâl edesiz." deyü el-hâsılı tahrîr ile tenbîh ü te'kîd olunmış (112b).
…bir-iki def'a Paşa efendimiz "Bre bu asker niçün durur gitmez?!" deyü, hattâ Sadr-ı A'zam'ın kapusı halkı ile Fazlullâh Kethudâ dahı Paşa efendimiz ile ma'an olup "Rumeli askeri ne vakit düşmana hücûm eder ki biz dahı kafâdârlık edüp akablerinden yürüyelim." deyü nigerân üzre durmakta; âkıbet Paşa efendimiz "Bre şundan kimesne yok mı? Bu askerin baş u buğı nice oldı?" deyü illerü kapucılar kethudâsın gönderdükte sağ kol alaybeğisi Hüseyin Beğ gelüp Paşa efendimiz dahı "Baş u buğunuz ve vâlîniz nerededir ve siz ne dursız?!" deyü gazab-âlûd hitâb eyledükte... (vr. 74a).	…bir-iki def'a Paşa efendimiz "Bre bu asker niçün durur? Neye gitmezler?!" deyü, hattâ Sadr-ı A'zam'ın kapusı halkıyla Fazlı Kethudâ dahı ma'an Paşa efendimiz ile durup Rumeli askerinin yürümesine muntazırlar idi. Âkıbet Paşa efendimiz kapucılar kethudâsın gönderdükte sağ kol alaybeğisi Hüseyin Beğ gelüp Paşa efendimiz dahı "Baş u buğunuz ve vâlîniz nerededir ve siz ne dursız?" deyü tehevvürâne cevâb verdüğinde... (137b-138a)

…[Pâdişâh'ın] fermân-ı vâcibü'l-imtisâlleri sudûra cilve-ger ve "Kürk!" deyü kapucılar kethudâsına fermân buyurdukta Paşa efendimiz dahı hezâr özr ü niyâz ile def'ine ikdâm ve bir vechile mümkin olmaduğından bir sevb-i semmûra kaplu hil'at-i fâhire ilbâs olunup ve aşağı indükten sonra ata süvâr ve orduya gelmekle ve me'mûriyyetleri üzre üçünci gün Tımışvar'a nakl edüp, ba'dehû asker-i İslâm dahı ertesi güni Sahrâ-yı Tımışvar'dan Beligrad savbına azîmet... (79b).	…[Pâdişâh'ın] fermân-ı vâcibü'l-imtisâlleri sudûra cilve-ger ve "Kürk!" deyü kapucılar kethudâsına fermân buyurdukta Paşa efendimiz dahı hezâr özr ü niyâz ile def'ine ikdâm ve bir vechile mümkin olmaduğından âkıbetü'l-emr "Hünkârım, kulun bu kal'ada üç sene muhâfız olduğum hengâmda Sofya'ya varınca olan müdün ü emsâr düşmen-i bed-kirdâr yedinde olup çektüğüm âlâm u mihnet şevketlü efendimin mesmû'-ı hümâyûnları olmıştır. Bu kal'ada nöbetim savmış kulunum. Benden gayrı ordu-yı hümâyûnunda altı vezîrin dahı var, anlardan birini ta'yîn buyur." deyü niyâz etmekle şevketlü Pâdişâh-ı cihân-penâh hazretleri dahı "Paşa! Senin dediğün vezîrlerim bu işe istihdâma sezâ vü elyak değillerdir." deyü buyurduklarında tekrâr cevâba mütesaddî olup "Hazret-i Allâh Pâdişâhımı tûl-i ömr-ile mu'ammer eyleye. Bu makûle işe sezâ olmayup elinden gelmeyenlere vezâret niçün ihsân buyursız?" deyü bu mertebeye kelimât varınca "Sana benim her vechile i'timâd-ı külliyyem olduğından ana binâ'en seni me'mûr eyledim." deyü tekrâr kapucılar kethudâsına "Kürk!" deyü emir buyurduklarında bir sevb-i semmûra kaplu hil'at-i fâhire ilbâs edüp, [Paşa efendimiz] nerdübândan nüzûl etmezden nısf-ı nerdübânda kürki dûşından bıragup kapucılar kethudâsına "Ben bu kal'aya girmem!" deyü cevâb-dâde olup ol tehevvür ve perîşânlık ile ata süvâr ve haymeye gelmezden mukaddem Sadr-ı A'zam'a varup niçe yüzden kelimât söyledükten sonra anlara dahı "Ben kal'aya girmem!" deyü intihâ-i kelâm ile atına süvâr ve gelüp haymede karâr eyledi ve girmemekliğe azîmet edüp ölümün ihtiyâr etmiş iken sıyânet-i nâmûs-ı Devlet-i Aliyye içün fâriğ olup kal'aya girmeğe sebeb oldı. Ve me'mûriyyetleri üzre üçünci gün Tımışvar'a nakl edüp, ba'dehû asker-i İslâm dahı ertesi güni Sahrâ-yı Tımışvar'dan Beligrad savbına hareket... (144a-144b).

"Fârisân Ağası Mestân Ağa'nın ahz eylediği dilin takrîri; bu sene-i mübârekede Fransız'ın ziyâde galebesi olmağla Nemçe'nin umûm üzre askeri Fransız tarafına ta'yîn olunup karavulcı şeklinde on iki regimend ve bir mahalde dahı üç regimendleri olmağla bundan ziyâde askerleri olduğı ma'lûmum değildir." (84a).	"Fârisân Ağası Meçan Ağa'nın ahz eylediği dilin takrîri; bu sene askerleri Fransız üzerine ta'yîn olunmağla Nemçe keferesi gâyet ile perîşânü'l-hâl ve muztaribü'l-ahvâl olup hemân karavulcı şeklinde on iki regimend ve bir mahalde dahı üç regimendleri olmağla bundan ziyâde askerleri oldığı ma'lûmımız değildir." (152a-152b).
…düşmanın geleceği mukarrer idi, velâkin ol gün geleceğine iştibâh var idi (88b).	…düşmanın geleceğine iştibâh yoğ-idi, ammâ ol gün geleceği mülâhaza olunmazdı (158b).
Müfettiş olduğı vakit ne vakit idi ki ol asrı bilür dahı çoktur; Celâlîlerin kesretinden Anadolı Arab saçı misillü birbirine karışmış idi (95a).	Husûsan müfettiş olduğı vakit ne vakit idi ki el-ân ma'lûm-ı âlemiyândır; Celâlîlerin kesretinden Anadolı mûy-ı zengî-vâr birbirine âmîhte idi (182a).

7. Eserin Üslubu

Mühürdâr Ali Efendi'nin, eserini Arapça ve Farsça kelimelerle kurulmuş terkipler, Kur'ân-ı Kerîm âyetleri, hadîs-i şerîfler ve Şark'ın üç büyük lisanıyla yazılmış şiirler ile süsleyerek XV. asırdan itibaren Osmanlı sahasında yazılmış birçok örneği bulunan sanatlı bir tarih metni ortaya koymaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Bununla beraber eserin dili ağır değildir, metinde nakledilen diyaloglar haricinde de konuşma diline mahsus ifadeler ve deyimler çokça kullanılmıştır. Üzerinde durulması gereken bir diğer husus ise metinde adeta kopukluk olduğunu ihsas edecek derecelerde göze çarpan bazı ifade bozukluklarının, muğlak ve tamamlanmamış gibi görünen cümlelerin ve Osmanlı Türkçesinin yazı dilinde pek karşılaşılmayan birtakım kullanımların bulunması keyfiyetidir. Metin tesis edilirken anlaşılması güç olan yerlerde not düşülmesi yahut köşeli parantez içinde gerekli ek ve kelimelerin ilave edilmesi tercih edilmiş, diğer yerlere ise müellifin üslubunu bozmamak için müdahale edilmemiştir. Zikredilen üslup kusurlarına aşağıda birkaç örnek verilmiştir:

– "…Kara Hüseyin tekrâr bunların üzerine te'âkub eyledüğinden Kara Hüseyin dönüp karşuladukta..." (vr. 128a. Burada bahsedilen şahsın isminin cümle içinde kısa bir arayla iki defa yazılması üslup kusuru olarak yorumlanabilir).

– "…topçıbaşı dahı zûr-ı bâzûsına pesend ü tahsîn etmekle Sâhib-i Devlet'e keyfiyyet-i hâli arz edüp der ki: "Bugün Tophâne'den üç kantâr bir küçük şâhî topı bir şahıs bir eliyle koltuğı altına alup taşra götürürken nöbetçiler haber eylediler. Kendüsin getürüp su'âl eyledüğimde..." tahrîr olunduğı üzre cevâb verdüğini ifâde edince Sâhib-i Devlet dahı görmek murâd eder." (vr. 177a-177b. Müellif bu kısmı topçubaşının ağzından naklederken birden üçüncü şahıs gözüyle anlatmaya devam etmiştir).

– < سلّه سيف > [selle seyf] (<sell-i seyf) Török F. 60 24b/12; Török O. 205 18b/14.

– "Hele pek i'timâd etme, belki sonra zahmet çekersin!" deyü göndermemek üzre ayak basmış, ceneral dinlemeyüp irsâl eyledi." (vr. 11b. Müellif burada başkasından duyduğu bir hadiseyi naklet-miştir, dolayısıyla "irsâl eylemişti" yazması beklenirdi).

– "mücidd ü sâ'î eylemek" (<mücidd ü sâ'î olmak) (vr. 73b).

– "kal'a-i mezbûrları" (vr. 47a. "kılâ'-ı mezbûreyi" şeklinde yazılması beklenirdi).

– "mühim etmeyüp" (vr. 59b).

– "memhûrıyla olan mektûbına" (vr. 11b. Bunun tuhaf bir kullanım olduğu söylenebilir, "mühriyle memhûr olan mektûbına" şeklinde yazılması beklenirdi).

– "…ol mahalle nüzûl olunmak tasmîm iken..." (Her iki nüshada da aynı şekilde yazılmıştır (Török F. 60 vr. 154a; Török O. 205 vr. 85b). "musammem iken" veya "tasmîm olunmış iken" şeklinde yazılması icap ederdi).

Bunları Ali Efendi'nin asker kökenli olmasına ve eğitimini serhad bölgesinin sınırlı imkânları içinde almasına hamletmek mümkündür. Nitekim Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi (ö. 1644[?]) ve müellifle aynı dönemde yaşamış olan Tımışvar'ın humbaracılar halifesi Bayramoğlu Ali Ağa'nın eserlerinde de bu kabîlden üslup hatalarının bulunduğu ifade edilmektedir.[1]

Müellifin metne dercettiği âyet, hadîs ve şiirleri vermek istediği mesajı tekit edecek bir şekilde dikkatle seçtiği ve yerli yerinde kullandığı söylenebilir. Mamafih bazı Kur'ân-ı Kerîm âyetlerini ve hadîsleri iktibas ederken her iki nüshada da yanlış harekelemiş olması[2] müellifin dikkatsizlik ettiği veya bunları aslî kaynaklarına müracaat etmeden ezberinden yazdığı şeklinde yorumlanabilir. Kendisine ait olan Türkçe ve Farsça şiirler umumiyetle sadedir, birçoğunda vezin bozuklukları tespit edilmiştir.[3] Şairlikte iddialı olmayan Ali Efendi eserinin bir yerinde kitabını telif ettiği ana değin şiire pek heves etmediğini ifade ederek yapmış olabileceği hatalardan ötürü "erbâb-ı ma'ârif"in kendisini mazur görmesini rica etmiştir.[4]

Mühürdâr Ali Efendi'nin eserinde kendi şiirlerinin yanı sıra Hayretî (ö. 1534), Bâkî (ö. 1600) ve Veysî (ö. 1628) gibi şairlerin Türkçe şiirleri ile Firdevsî (ö. 1020[?]), Nizâmî-i Gencevî (ö. 1214[?]) ve Sa'dî-i Şîrâzî (ö. 1292) gibi şairlerin Farsça şiirlerine yer verdiği görülmektedir. Ali Efendi'nin esere dercettiği şiirlerin kaynakları arasında Osmanlı döneminde çok okunan Sa'dî'nin *Gülistân*'ının ayrı bir yeri vardır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla metinde *Gülistân*'dan alınmış sekiz Farsça ve bir de Arapça beyit bulunmaktadır. Ayrıca metinde geçen bir âyetin aynı zamanda *Gülistân*'da da bulunuyor olması[5] müellifin iktibas ettiği âyet, hadîs ve şiirleri her zaman asıl kaynaklarından almayıp başka kitaplar vasıtasıyla da eserine dercetmiş olabileceğini düşündürmektedir.

---

1 Bayramoğlu Ali Ağa, *Ümmü'l-Gazā*, s. 33-34.
2 Mesela bkz. *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 17b, 18a, 112a, 161a ve ilgili dipnotlar.
3 Mesela bkz. *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 119b'de başlayan manzum hikâye, 122a'da başlayan manzum hikâye, 191b'de başlayan şiir vb.
4 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 95b.
5 Krş. *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 39b ve Sa'dî-i Şîrâzî, *Gülistan* (çev. Hicabi Kırlangıç), İstanbul, 2018, s. 25.

8. Eserin Dil ve İmlâ Hususiyetleri

Osmanlı Türkçesinin kalıplaşmış imlâ kaidelerinin XVI. asırdan sonra Türkçe kelime ve ekler ile Arapça ve Farsçadan alınan kelimelerin telaffuzunu aksettirmekten uzak bir hâl aldığı[1] ve donuklaşan imlânın dildeki gelişmeyi gizlediği bilinmektedir.[2] Mühürdâr Ali Efendi'nin yaşadığı dönem olan XVII. yüzyılın sonu ile XVIII. yüzyılın başı ise Osmanlı Türkçesinde eklerin dudak uyumuna bağlanması noktasında bir geçiş devresi olarak kabul edilir. Bu döneme ait metinlerin karakteristik hususiyeti dudak uyumuna bağlı olan ve olmayan kullanımları ("yüzine" ve "yüzüne" gibi) bir arada ihtiva etmesi olup[3] *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*'da da bu tarz birçok örnek mevcuttur.

Mühürdâr Ali Efendi sanatlı bir tarih metni kaleme almaya çalışmışsa da önceki bölümde de zikredildiği gibi dil ve üslup bakımından eserinde bazı kusurlar bulunmaktadır. Müellifin yer yer kalıplaşmış imlâ kaidelerine riayet etmeyerek telaffuzu esas almasının bir neticesi olarak metinde imlâ hataları ile galat kullanımların ve bunların yanı sıra bazı tutarsızlıkların (pabuc 162b/1, papuc 162b/2; dolâb < دولاب > 130a/2, < طولاب > 130a/7 gibi) bulunduğu görülmektedir. Bu durum, genelgeçer bazı esaslar belirlenerek imlâda birlik sağlanması yerine yazmaların dil yönünden incelenerek metin tesisinin buna göre yapılmasını zaruri kılmaktadır. Aşağıda yazma nüshaların dil ve imlâ hususiyetleri muhtelif başlıklar altında incelenmiş ve Osmanlı Türkçesi üzerine yapılmış araştırmalardan da faydalanılarak metnin Latin harflerine aktarılmasında tercih edilen esaslar açıklanmıştır. Sıralanan dil ve imlâ hususiyetlerinin eserin her iki nüshasında da yer alıyor olması yukarıda ilgili bölümde üzerinde durulduğu gibi bunların müellif hattı olduğunun delillerindendir.

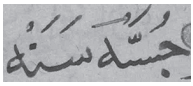
1 Musa Duman, *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyılda Ses Değişmeleri*, Ankara, 1995, s. 1.

2 Hayati Develi, *XVIII. Yüzyıl İstanbul Hayatına Dair Risâle-i Garîbe*, İstanbul, 1998, s. 50-55.

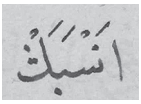
3 *Vak'anâme*'den yaklaşık iki yıl önce istinsah edilen ve bir dil incelemesi ile yayımlanan *Risâle-i Garîbe* bu tür eserlere güzel bir misaldir (bkz. bir üstteki dipnot).

a. Harekeleme Hataları

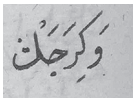
Eserin her iki nüshası da büyük ölçüde harekesiz yazılmış olmakla beraber harekeli örneklere de rastlanmaktadır. Müellifin birçok kelimenin harekelenmesinde hata yaptığı ve "kesre" yerine "fetha" harekesini kullandığı (bkz. Resim 18-22) dikkat çekmekte olup metin kısmında bunlar doğru şekilleriyle yazılmıştır.

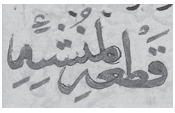
Resim 18: "cüssesine" (176b/6).

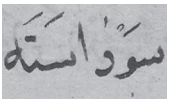
Resim 19: "ensebin" (107a/1).

Resim 20: "ve kirecin" (71a/5).

Resim 21: "kıt'a" (23b/15).

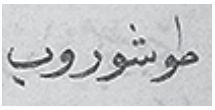
Resim 22: "sevdâsına" (178b/17).

b. Türkçenin Rumeli Ağzıyla Alakalı Olması Muhtemel Bazı İmlâ Hususiyetleri

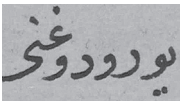
Anadolu ve Rumeli'nin bazı kesimlerinde görülen ve birtakım heceler ile eklerin kelimelere dil uyumuna aykırı bir surette bağlanmasıyla meydana gelen ses hadisesinin yazıya akseden örneklerine *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*'da çokça rastlanmıştır. Bu konu üzerine bir çalışması bulunan M. Duman, bazı metinlerde görülen bu tür dil uyumsuzluklarının önemsiz imlâ hataları olmayıp bilakis "günümüzdeki ağızlarda karşılaştığımız uyumsuzluk örneklerinin tarihsel şahitleri oldukları" kanaatindedir.[1]

1 Musa Duman, "Klasik Osmanlı Türkçesi Döneminde Dil Uyumuna Aykırı Örnekler Üzerine", *Makaleler: Eski Türkiye Türkçesinden Osmanlı Türkçesine*, İstanbul, 2013, s. 75-79.

Aşağıda sıralanan örneklerde bazı kelimelerin ilk hecelerinin kalınlık-incelik bakımından standart İstanbul Türkçesi ile farklılık arzetmesi, ayrıca son eklerin ince olması beklenirken kalın, kalın gelmesi beklenirken ince olması Rumelili olan Ali Efendi'nin dâhil olduğu ağız grubunun hususiyetleri ile alakalı olmalıdır. Nitekim müellifin hemşehrisi olan Tımışvarlı Osman Ağa'nın kendi kaleminden çıkan eserlerinde de buna benzer uyumsuz örneklerin görülmesi[1] ve imlâdan anlaşıldığı kadarıyla Ali Efendi'nin "duşmek" ve "yurumek" şeklinde yazdığı fiillerin (bkz. Resim 23-24) Türkçenin Vidin ağzında da aynı şekilde yer alması[2] bu tür yazılışların bir anlamı olduğuna işaret etmektedir.

Resim 23: "duşürüp" (Török F. 60, vr. 38a/1).

Resim 24: "yuruduğını" (Török F. 60, vr. 154b/4).

Metinden derlenen bu kabîlden örneklerin bir kısmı aşağıda sıralanmıştır. Müellifin diğer nüshada da aynı şekilde bir imlâ tatbik etmesi bunların sehven yazılmadığının ve müellifin konuştuğu ağzın hususiyetlerini yansıttığının bir başka delili olarak mütalaa edilebilir. Ayrıca bazı kelimelerin hem dil uyumuna bağlı hem de aykırı olmak üzere iki şekilde de yazıldığı dikkat çekmektedir. Eserin üslubunu bozmamak için bu yazılışlar aynen muhafaza edilmiştir:

alabildukları 38b/9, arabacilik 20a/12, âteşlık 80a/9, buluştükte 45b/7, dil-firîblık 21a/10 (F. 60) 64a/13 (O. 205), duşürüp 38a/1, düşürüp 83b/6, kendü kendüluklarına 80b/2 (F. 60) 51a/7 (O. 205), mihmân-dârîlık 54b/2, öldürduğı 122a/5, örkündüluk 97b/4, örkündülük 158a/17, peşkîrcilık 97b/15 (F. 60), peşkîrcilik 62a/11 (O. 205), sâ'atlık 141a/6, selâmetlık 33b/17, serptukları 61b/6 (O. 205), serptüklerinden 75b/6, sezmeduğum 112a/8, siperlenduğı

1 Bazı örnekler: esîrlık, gecelık, günluk, gelduk, götürduk, eyledığı, yedığı, düşdığım, çıkdik, kirâladik, arardik, yazdiğiniz, çağırdiğimizde (*Die Autobiographie des Dolmetschers 'Osmān Aġa aus Temeschwar*, s. XVII). Kreutel, Ali Efendi'nin eserini bu yönden incelememiştir.

2 Gyula Németh, *Folklorik ve Dinî Metinler Üzerinde Vidin Türkleri Ağız Araştırmaları* (çev. Abdurrahman Güzel), Ankara, 2014, s. 270 ve 298.

83a/15 (F. 60) 71a/17 (O. 205), suruyüp 31b/19 (O. 205), sürduklerinden 46a/2 (F. 60) 29b/10 (O. 205), sürüyüp 49b/3, şâdîlıklar 47a/15 (F. 60) 30b/1 (O. 205), tecâvüzluklarından 115b/1, tutardik 17a/4 (F. 60) 12b/8 (O. 205), yanaşabildık 158a/12, yenildukten 61a/4, yuruduğını 154b/4 (F. 60) 85b/10 (O. 205), yurudukleri 28a/10 (F. 60) 75b/7 (O. 205), yürüdüği 23b/5, yürüdüklerinden 75a/14 (F. 60) 53b/14 (O. 205).

Eserde bu dil uyumsuzluklarının yanı sıra muhtemelen konuşma dilinde yer alan ve standart Türkçeden ayrılan bazı nesne-yüklem uyumsuzluklarına da rastlanmıştır: "Ca'fer Paşa'yı [<Paşa'ya] gāyet ile acıdım." (vr. 13a), "tavâyif-i askeri [<askere] vilâyetlerine gitmek üzre izin verüp..." (vr. 60a), "Her vechile hukūk-ı ezeliyyeyi [<ezeliyyeye] mürâ'ât ile..." (vr. 67a), "hem bilmezler ve hem bilenleri [<bilenlere] dahı gedükleri havfından garaz ve isnâd ederler." (vr. 99b), "üç gün ol meterisi [<meterise] yastanup..." (vr. 100b), "anı [<ana] baktık ki..." (vr. 173b).

c. Türkçeleşmiş Kelimeler ve Galat Kullanımlar

Metinde bazı kelimelerin değişen telaffuzlarının yazıya yansıyan örneklerine de rastlanmıştır. Bunlara müdahale edilmeyerek metin kısmında aynen muhafaza edilmiştir. "Kā'ime", "sâ'ir" ve "tâ'ife" gibi bazı kelimelerde bulunan hemze yazma nüshalarda < ء >, < ى > yahut her ikisi ile birden ifade edilmiş olup metin kısmında "y"li şekilleriyle yazılması tercih edilmiştir.

âyâb u zehâb (<iyâb u zehâb) 77a/17, câyiz 108a/1, çeyrek 137a/7, davulcı 39a/6 (O. 205) (ama "tablcı" 60a/1 [F. 60]), esbâb (<esvâb) 47b/13 (F. 60) 33b/6 (O. 205), gûsifend (<gûsfend) 41a/17, 138b/6, hoca < حوجه > 172b/5, gıdâ 57a/3, kāyime 152a/16, kuruşun 96b/15 (F. 60) 91b (derkenar) 16b/16 (O. 205), leş (<lâşe) 88a/1 (F. 60) 56b/13 (O. 205), tegerek (<tegerk) 77b/9, teşennüş (<teşennüc) 84b/12, usta 69b/5.

d. Sağır Kef

Eserin yazıldığı dönemde geniz ünsüzü olan "ŋ"nin diş ünsüzü "n"ye dönüşmeye başladığı ve bu gelişmenin ileri bir safhaya ulaştığı bilinmektedir.[1] Ayrıca metnimizde de bu sesi temsil eden < ڭ > harfinin gelişigüzel kullanılması ve gerektiği yerlerde yazılmayıp gerekmediği yerlerde yazılması dolayısıyla bu ses hususi bir işaret kullanılmayarak "n" harfiyle belirtilmiştir.

bunı < بوڭى > 157a/12, [senin] bıraktuğun < براقدوغـن > 91b (derkenar), eylen < ايلـڭ > 18a/7, eylen < ايلـن > 18a/16, götüren < گوتـورڭ > 12a/15 (O. 205), mektûbun < مكتوبـن > 61a/16 (F. 60), olduğın < اولدوغـڭ > 16a/8 (F. 60) 40a/8 (O. 205), yenilüp < يڭيلوپ > 130a/17, [onun] yüzüne < يوزوڭه > 121a/13.

e. Farsça İzafetler ve Atıf Grupları

Farsça gramer kaidelerine göre kurulan atıf tamlamalarında müellifin her iki nüshada da umumiyetle aradaki < و > [vâv] harflerini yazmadığı görülmektedir. Tespit edilen bazı harekeli kullanımlardan ve aynı terkibin bazen vâv harfi konularak bazen de konulmayarak yazılmasından hareketle bunun iki sebebi olduğu söylenebilir: İlk sebep yanlış kullanımlarla alakalıdır, arada vâv bulunmayan kimi terkiplerde ilk kelimenin son harfinin esre ile harekelendiği görülmektedir ki dilde yerleşmiş bu gibi muharref kullanımlara dönemin diğer eserlerinde de rastlanabilmektedir.[2] Bu imlâ hususiyetlerine dipnotlarda işaret edilerek metin içinde bunların doğru şekilleri yazılmıştır: burc-ı bârû (<burc u bârû) 143a/17, mihr-i vefâ (<mihr ü vefâ) 138b/4, tavr-ı nesak (<tavr u nesak) 119b/10.

İkinci sebep ise müellifin bağlama vâvlarını kasıtlı olarak yazmama tasarrufunda bulunmasıdır. Bu husus bazı yerlerde arada vâv olmayan ilk kelimenin son harfi üzerinde ötre bulunmasından yahut aynı terkibin bazen aynı varakta bile hem vâv konularak hem de konulmadan yazılmasından anlaşılmaktadır. Mesela "re'y ü tedbîr" 13a/10'da vâv ile, 13a/11'de vâv'sız;

1 Develi, *Risâle-i Garîbe*, s. 56.

2 Develi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre XVII. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar*, Ankara, 1995, s. 52-53.

"seyr ü temâşâ" 130a/11'de vâv'sız, 130a/14'te vâv ile yazılmıştır. Yani arada yazılmamış olsa bile zımnen bir vâv harfi vardır. Bu sebeple bağlama vâvları gerekli yerlerde köşeli parantez kullanılmaksızın gösterilmiştir. Ayrıca metnin bazı yerlerinde terkip i'sinin < ی > harfi ile yazıldığı dikkat çekmektedir:

ağa-yı mûmâ-ileyh < اغایی مومی الیه > 167a/7, cemî'-i sağīr ü kebîr < جمیعی صغیر کبیر > 51a/4, emvâc-ı girdâb < امواجی کرداب > 56b/9 (F. 60) 36b/2 (O. 205), haber-i esahh < خبری اصح > 113a/3-4, hadîs-i şerîf < حدیثی شریف > 180b/8 (F. 60) 94a/8 (O. 205), hâsıl-ı kelâm < حاصلی کلام > 29b/2 (F. 60) 17b/18 (O. 205), mahall-i mezbûr < محلی مزبور > 36a/3 (F. 60) 62a/9 (O. 205), tabor-ı makhûr < طابوری مقهور > 115a/1-2.

f. Arapça ve Farsça Asıllı Kelimelerin Yazımında Yapılan Hatalar

Arapça ve Farsça kelimelerin *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*'nın birçok yerinde yanlış yazıldığı dikkat çekmektedir. Yanlışların büyük ölçüde Arap alfabesinde üç dört farklı harf ile ifade edilen fakat Türkçede tek bir ses ile karşılanan seslerin bulunduğu kelimelerin yazımının karıştırılmasından kaynaklandığı söylenebilir:

Allâhu a'lem < الله و اعلم > 130a/4-5, 'ârî < آری > 85a/10, batî' < بطیع > 40a/5 (F. 60) 45a/7 (O. 205), berekât < بره کات > 46a/17 (F. 60) 29b/19 (O. 205), bî-muhâbâ < بی مهابا > 30b/9, cesûr < جثور > 51a/1, çâbük < چابوك > 88b/13, çâk < چاق > 40b/9 (F. 60) 25b/19 (O. 205), elbette < البتّده > 33a/3 (F. 60) 23b/19 (O. 205), ferih < فریح > 32b/10 (F. 60) 20a/5 (O. 205), fürûht < فرخت > 115b/17, gürbüz < کُرُبُز > 176b/7, hâfız < خافظ > 123b/2, hâsıl < خاصل > 120a/6, havan < خوان > 90a/7, Haleb < خلب > 125a/16, hatt < حط > 183a/3, helvâ < خلوا > 91a/5, hevl-nâk < حولناك > 37a/9, hırs < حرس > 121a/17, hibe < هیبه > 64a/2 (F. 60) 41b/17 (O. 205), Hüseyin < خسین > 85b/12, îkāz < ایقاز > 171a (derkenar), izniyle < ایزنیله > 91b/7, kākum < قاقوم > 142b/4, mekâtîb < مکاتب > 26b/2 (F. 60) 94a/19 (O. 205), merâhil < مراخل > 68a/2, mısrâ' < مصرع > 150a/10, muzhik < مزحك > 43b/2 (F. 60) 28a/6 (O. 205), müstesnâ

< مستسنى > 20a/15 (F. 60) 60ma/9 (O. 205), peydâ < پيداء > 68b/6, reviş < رويش > 42b/1 (F. 60) 57b/4 (O. 205), rezîl < رزيل > 10a/16, rûhânî < روخانى > 93b/11, sahan < صحان > 51a/14, seher < سخر > 27b/8, tehevvür < تحور > 34a/14 (F. 60) 21a/7 (O. 205), terakkīli < تره قيلى > 103a/15, tıbb < طيب > 26a/17, Trâblusşâm < طره بلوس > 92b/13 (F. 60) 60b/5 (O. 205), ücret < اوجرت > 188a/14, üstâd < اوستاد > 70a/15 (F. 60) 45a/8 (O. 205), vilâyet < ويلايت > 179b/7.

g. Ses Değişmeleri

Ünlü Değişmeleri

i/e Meselesi

Eserin yazma nüshalarında kök hecesinde "i" sesi bulundurup zaman içerisinde "e" istikametinde gelişme göstermiş kelime ve fiillerin kalıplaşmış imlâ kaidelerine göre hem < ى > ile (< ايتمك > gibi) hem de < ى > harfi bulunmaksızın (< اتمك > gibi) yazıldığı görülmektedir. Ayrıca "kesreli" birkaç örneğe de rastlanmıştır. Yapılan çalışmalardan kök hecedeki bu sesin eserin yazıldığı devirde büyük ölçüde "e" yönünde gelişme gösterdiği tespit edildiğinden[1] "et-", "de-", "ye-" gibi fiil ve kelimelerin < ى > ile yahut -birkaç yerde- harekeli olarak yazılmış olmaları yazı dilinin değişmeyen bir imlâ hususiyeti olarak kabul edilerek metin kısmında "e"li şekilleriyle yazılması tercih edilmiştir.

etmek < اتمك > 83a/5, ider < اِيدَرْ > 23b/19 (O. 205), ire < اِرَهْ > 150a/12, itmeleriyle < اِتملريله > 25a/10, virmeden < وِيرْمَدَنْ > 65a/12, verilüp < وريلوب > 61b/5, yemeklik < يمكلك > 61b/13, yerler < يرلر > 92b/2, yire < يِيرَهْ > 172a/15.

Kalınlaşma ve İncelme

aman < آمان > (<emân) 111b/7, ayâlet < آيالت > (<eyâlet) 22a/1 (F. 60) 16a/6 (O. 205), paralanup < پرالنوپ > (<pârelenüp) 98b/13, sarrâc < صرّاج > (<serrâc) 59b/4, tedârik < تداريك > (<tedârük) 155b/6.

1 Musa Duman, "Klasik Osmanlı Türkçesi Döneminde i/e Meselesine Dair", *Makaleler*, s. 41-74 ve 53-58. sayfalarda yer alan örnekler.

Alıntı Kelimelerde Ünlü Türemesi

ba'zılarını < بعضیلرینی > 32b/12 (F. 60) 20a/6 (O. 205), cisir < جسیر > 82b/13, ecir 75b/17 (vezin icabı), emir < اَمِرْ > 105b/12, hüsün < حُسُنْ > 176b/4, ömür < عُمُر > 89a/2, mühür < مُهُر > 16b/12, zehir 149b/17 (vezin icabı).

Ünlülerde Kısalma

evza' (<evzâ') 181b/10, divid (<devât) 43a/9, mısra' (<mısrâ') 95b/2.

Ünsüz Değişmeleri

cilit (<cirit) 62a/6, depe 55b/14 (ama "tepe" 66b/10), der (<ter) 41b/10, dutılan 5a/12, dutup 25a/11, dükenmiş (ama "tükenüp" 36a/17 [O. 205]) 56a/11, dütsü 84b/12, Kanice (<Kanije) 172b/6, nîme nîme 176a/17 (<lîme lîme), nispet 137a/17.

İkizleşme

Şedde kullanılmasına bakılacak olursa bazı kelimelerdeki ünsüzlerin ikizleştiği fark edilmektedir. Bu galat kullanımların bir kısmı müellifin üslubunu bozmamak için muhafaza edilmiştir: guzzât 79b/5, elviyye 151b/12, mersiyye 163b/16, ümmîd 18b/13, semmüz 52b/16. Hangi kelime olduğu anlaşılamayacak kadar asıl hâlinden uzaklaşan yahut nasıl telaffuz edileceği açık olmayan örnekler ise lugattaki şekilleriyle yazılmıştır:

ciziyye (<cizye) 188a/14 (F. 60) 99a/10 (O. 205), ettibâ < اَتِبـاع > (<etbâ') 182b/16, < قریّه > (<karye) 57a/1, < منجّر > (<müncer) 6b/4.

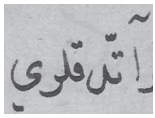
Sadalılaşma ve Sadasızlaşma

Yazmada sadalılaşmanın/ünsüz yumuşamasının yer yer gösterilmemesi bir imlâ hususiyeti olarak kabul edilerek metin tesis edilirken gerekli yerlerde yumuşama belirtilmiştir:

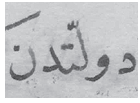
çardağın 162a/12 < چارطقـك >, Rusçuk'a 114b/11 < روسـچغه >, hendeğin < خندقك > 150a/4, yaylağa < یایلاقه > 63b/1.

Osmanlı Türkçesinin kalıplaşmış imlâ kaidelerine göre yazıda sadasızlaşmanın/ünsüz sertleşmesinin tebarüz ettirilmediği bilinmektedir. *Vak'anâme*'nin her iki nüshasında da < ت > [te] harfinin ardından < د > [dal] harfinin geldiği durumlarda "te"nin üzerine bir şedde konulmuş olması sadasızlaşmaya işaret ettiği gibi "dal" harfinin kalıplaşmış imlânın bir tezahürü olarak orada yer aldığını ve telaffuz söz konusu olduğunda hiçbir hükmünün bulunmadığını ortaya koymaktadır. Eser, "d sınıfı" eklerde sadasızlaşmanın gerektiği hemen her yerde şedde kullanılması bakımından dikkat çekicidir (bkz. Resim 25-29). Ayrıca < قره قوللقچي > [karakullukçı] (5b/13) kelimesinin yazımında görüldüğü gibi "k sınıfı" eklerde de sadasızlaşma örneği tespit edilmiştir. Bu değerlendirmeler ışığında metnin gereken yerlerinde ünsüz sertleşmesi belirtilmiştir:

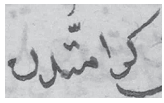
attukları 97a/2, devletten 12a/1, ettükten 79a/3, kerâmetten 51a/5, oldukta 6a/14, olmıştı 118a/11, yaptılar 71a/12, yattuğı 19b/4 (F. 60) 14a/17 (O. 205).

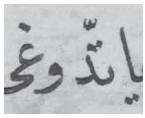
Resim 25: "attukları"

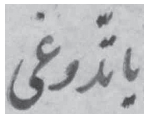
Resim 26: "devletten"

Resim 27: "kerâmetten"

Resim 28: "yattuğı" (F. 60)

Resim 29: "yattuğı" (O. 205)

Süreklileşme

Metnimizde bu ses hadisesinin birkaç örneğine rastlanmıştır: çıkmaya < چيقمايه > (<çıkmağa) 128b/8, söyüş < سيوش > (<sögüş) 57b/5. Metin kısmında < اولمغه > ve < ايلمكه > gibi ifadelerde bulunan < غ > ve < ك > harfleri "ġ" ve "g" yerine "ğ" ile yazılmıştır.

h. Dudak Uyumu

Aşağıda Osmanlı Türkçesinde dudak uyumu meselesine taalluk eden belli başlı ekler sıralanarak eserin yazma nüshalarından elde edilen veriler ve yapılan araştırmalar ışığında metin tesisinde belirlenen esaslar ifade edilmiştir. Burada zikredilmeyen diğer eklerin ise yazma nüshaların imlâsına sadık kalınarak yahut dudak uyumuna bağlı olarak Latin harflerine aktarıldığı ifade edilmelidir.

İsim Tabanlarında Dudak Uyumu

akındu 74a/4, kendi (57 yerde), kendü (148 yerde), ikindü (12 yerde), ikindi 45b/11 ve 154a/6 (2 yerde), illerü (32 yerde), illeri 157b/8 (1 yerde), kırağu 52b/11, kurı 95b/3 (O. 205), kuru 182b/4 (F. 60).

Ek Seslilenmesi

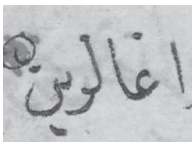
I. İsme Getirilen Ekler

{+(n)In} İlgi Hâli Eki

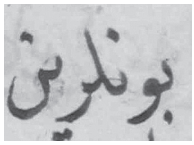
Yazma nüshaların pek çok yerinde müellifin kalıplaşmış imlâ kaidelerinin hilafına ilgi hâli ekini < ك > ile yazacağı yerde < ـين - > [-ın/-in] şeklinde yazdığı sayısız örnek bulunmaktadır (bkz. Resim 30-33). Bu imlâ hususiyeti, müellifin bu eki dudak uyumuna bağlı olarak okuduğuna işaret etmekte olduğundan çalışmamızda ilgi hâli ekini bu şekilde kelime gövdesine bağladık. Ayrıca kalıplaşmış bir ifade olan "anunçün"de olduğu gibi eski imlâ ile yazılmış bir örneğe de rastlanmıştır.

Uyumlu örnekler: ağaların 44a/14, bunların 39a/2, gāzîlerin 37a/2, hânelerin 57a/4, kâfirlerin 19b/15, katanaların 38a/12, keferelerin 20a/6, mektûbların 33b/4, palankaların 47a/3, suyun < صويون > 26a/1, şehîdlerin 41a/5, topların 32b/4.

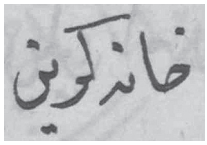
Uyumsuz örnekler: anun-içün < انوكيچـون > 123a/9, anunçün < انوكچون > 190b/15.

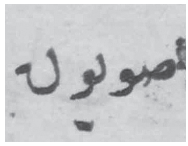
Resim 30: "ağaların"

Resim 31: "bunların"

Resim 32: "hânelerin"

Resim 33: "suyun"

II. Şahıs Ekleri

Aşağıda sıralanan şahıs eklerinin birçoğunun metinde hem uyumlu hem de uyumsuz örneklerine rastlanmıştır. İkili yazımların muhafaza edilmesi ve hareke yahut okutucu harf bulunmadığı için nasıl telaffuz edileceği anlaşılmayan kısımların ise dudak uyumuna bağlı olarak yazılması tercih edilmiştir.

{+(I)m} Teklik 1. Şahıs İyelik Eki

destime 192a/10, elime 14a/16, refîklerim 59b/2, üzerimde 59b/6.

{+(I)n} Teklik 2. Şahıs İyelik Eki

başın 110b/7, eline 64b/13, hazretüne 193a/17.

{+(I)m(I)z} Çokluk 1. Şahıs İyelik Eki

ardumuzdan 26b/19 (O. 205), boynumuza 129b/17, çamaşurımız 51a/9, dördimizi 15a/3, duhûlimizden 54b/15, gözimize 29a/2, gözümüzle 119b/7, havfımızdan 186a/14, kirpüğümüz 33a/8, ma'lûmımız 14a/2, me'mûlimizin 55a/4, önümüzden 40a/9, üzerimize 31b/5, vusûlimiz 66b/7, yolımız 41a/14, yolumuz 103b/16.

{+(s)I} 3. Şahıs İyelik Eki ve {+I} Yükleme Hâli Eki

Bu ek Osmanlı Türkçesinin kalıplaşmış imlâ kaideleri sebebiyle kelime sonlarında daima < ى > ile yazılmakta ve dudak uyumuna bağlı olup olmadığı anlaşılamamaktadır. Ekin eserin yazıldığı devirde henüz uyuma tam manasıyla bağlanmamış olduğu tespit edildiğinden[1] metnin imlâsı muhafaza edilerek düz ünlülü olarak yazılmıştır. Harekeli örneklerden yahut < و > harfinin kullanılmasından kelime ortasında dudak uyumuna bağlı olduğu anlaşılan kelimelere ise aşağıda yer verilmiştir. Aynı kelimenin uyumlu ve uyumsuz örneklerine (mesela "yüzine", "yüzüne") rastlanması da dikkat çekicidir. Ayrıca bu ekin kelime sonunda araya kaynaştırıcı bir < ى > harfi konulmaksızın hemze ile gösterilmesinin (zahîrei < ذخيـرۀ > 10a/6, eşkıyâı < اشـقيائى > 27a/11 vb.) metnimizde birçok örneği bulunmaktadır. Aynı kelimeye gelen ekin bazen hemze ile bazen de kaynaştırma ünsüzü gösterilerek yazılması (kahvei 119a/8, kahveyi 10a/8; kal'ai 28b/14, kal'ayı 45b/13; Tököli'i 167b/3, Tököli'yi 167b/1 gibi) dolayısıyla bu tür yazılışlar söyleyişi aksettirmeyen bir imlâ hususiyeti olarak mütalaa edilerek gereken yerlerde kaynaştırma "y"si ilave edilmiştir.

Kendinden sonra bir çekim eki gelmediği zaman

güci 25b/9, İstanbul'ı 34a/5, kapusı 125b/3, ordusı 158a/7, sürüsi 24b/11, yüzi 29b/17.

Kendinden sonra bir hâl eki geldiği zaman

Uyumlu örnekler: boynuna 135b/17, böğründen 124a/8, döşüne 116/8, koncundan 103a/1, kontoşunun 176b/17, koynunda 128b/15, kürküni 59b/7, lu'büne 157b/3, nüzûlünden 100b/16, önüne 40a/2, 76b/4, 99b/3; önünden 92b (derkenar) ve 128a/13, ucundan 120a/11-12, yokuşuna 80b/16, yüzüne 28a/6 ve 130b (derkenar), yüzünün 128b/5.

1 Yavuz Kartallıoğlu, *Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni (16, 17 ve 18. Yüzyıllar)*, Ankara, 2011, s. 152-153, 165.

Uyumsuz örnekler: gözini 22b/2, huzûrına 115b/12, mîrâhorına 9a/15, oğurına 64b/18 (O. 205), omuzına 9b/4, sözine 11b/9, taborına 114a/8, vürûdına 72b/15, yeryüzine 71b/16, yüzine 9b/3, 88b/11, 122b/6, zuhûrına 108a/12.

{+n} yükleme hâli ekinden önce

Bu ekin birçok yerde < ك > ile yazıldığı görülmektedir, yazmada hareke ile veya okutucu harf kullanılarak aksi belirtilmediği müddetçe genellikle son heceyi düz ünlülü olarak ("kusûrın" gibi) yazmayı tercih ettik:

boynun 175a/12, kendüsin 21a/8, kapusın 19b/11, kolun 92a/5, köprüsin 154a/15, kusûrın 68b/15, lu'bün 62a/6, menhûsın 21b/16, olduğın 19b/14, ordusın 74a/1, ölümün 144b/12, önün 139a/14, suyun 20a/3, Şarköy'in 44b/1, yükin 115b/7, yüzün 18b/1.

{+sIn} Teklik 2. Şahıs Eki ve {+sIz} Çokluk 2. Şahıs Eki

+sIn ekinin XVIII. yüzyılda uyuma geçiş safhasında olduğu belirtilmektedir.[1] Metnimizde kelime sonlarında umumiyetle < سن > şeklinde yazılmış ve yalnızca "olupsun < اولوپسون >" örneğinde (101a - derkenar) ekin müellif tarafından nasıl telaffuz edildiği tespit edilebilmiş olup diğer yerlerde de uyumlu olarak yazılması tercih edilmiştir. Henüz tam manasıyla uyuma bağlanmamış olan ve < سز > imlâsıyla yazılan çokluk ikinci şahıs ekinin[2] ise metin tesis edilirken düz ünlülü (+sız/+siz) olarak yazılması tercih edilmiştir. Eserde bu ekin +sInIz şekli de yer almaktadır: "Çok ararsınız ve bulamazsız." (161a/16).

{+Am}, {+Im} Teklik 1. Şahıs Eki

âdemim 13b/2, değilem 35a/3, dilerin 2b/7 (bu eski form bir şiirde geçmektedir), kādirem < قادرام > 189a/5, keserem 183a/6.

1 Kartallıoğlu, *Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni*, s. 511.
2 Kartallıoğlu, *Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni*, s. 519-521.

{+Uz} Çokluk 1. Şahıs Eki

değiliz 14a/2, düşmanız 169b/4, edegelmişüzdür 125b/16, etmeyüz 125b/17, eylemişiz 133b/10 (F. 60) 73a/2 (O. 205), fâriğiz 64a/5, görmemişiz 191a/14 (F. 60), görmemişüz 101b/7 (O. 205), görüriz 149a/9, kayıruruz 60b/1, öldürmeyüz 82a/8, münkādız 34b/2, olabilürüz 55b/15, olmayuz 63b/5, Ümmet-i Muhammed'deniz 43b/5, vermeyüz 35a/15, yoldaşız 15a/11-12.

{+(U)nUz} Çokluk 2. Şahıs İyelik Eki

askerinizi 33a/11, dolâblarınızı 130a/2, huzûrınıza 71a/17, manzûrınız 99b/2, murâdınız 180a/13.

{-DUnUz} Çokluk 2. Şahıs Eki

aldınız 97b/14 (O. 205), buyurdınız 63a/16.

Şahıs Eklerinde Hatalı Yazımlar

Tespit edilen şu hatalar metin kısmında doğru şekilleriyle verilmiştir:

"yolına" (<[senin] yoluna) 101a (derkenar), "meknûzına" (<[senin] meknûzuna) 101a (derkenar), "gözine" (<[senin] gözüne) 127b/2, "sözime" (<sözüme) 160a/11, umûrın (<umûrun) 168a/1.

III. İsme Getirilen Ekler

{+CI} İsimden İsim Yapma Eki

Bu ekin eserin kaleme alındığı dönemde dudak uyumuna tam olarak bağlanmadığı tespit edildiğinden[1] söz konusu ek yazma nüshaların imlâsına (جی - ve چی -) riayet edilerek düz ünlülü olarak yazılmıştır: kapucı 146a/4, karakullukçı < قره قوللقچی > 5b/13, karavulcı 19b/9, oduncı 146a/14.

1 Kartallıoğlu, *Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni*, s. 106-111.

{+lU} İsimden İsim Yapma Eki

Metinde bu ekin uyumlu ve uyumsuz örnekleri bir arada görülmektedir, hatta aynı kelimenin "hayrlı/hayrlu" örneğindeki gibi iki türlü de yazılabildiği dikkat çekmektedir. Ekin telaffuzu yansıtmayan kalıplaşmış bir imlâ ile yazılmış olup olmayacağı hususunda kesin bir hüküm verilmeyerek bu ikili kullanımlara ve uyumsuzluklara müdahale edilmemiştir:

Ahıskalı 4a/4 (F. 60), Ahıskalu 3a/18 (O. 205), bataklı 156b/4, Bozoklı 158a/6, devletli 18a/17 (1 yerde), devletlü (56 yerde), havuzlı 82b/6, hayrlı 167a/13, hayrlu 32b/15, humbaralı 58b/4 (O. 205), humbaralu 90a/17 (F. 60), Köprüli 17a/1, Osmânlu 142a (derkenar), öküzli 9b/13, nezâketli 163a/3, sulı 156b/3, şiddetli 146b/9.

{+lUK} İsimden İsim Yapma Eki

Meninski lugatında umumiyetle düz ünlülü ve uyumsuz olarak görülen[1] bu ekin metnimizde uyumlu örneklerine rastlanmış ve dudak uyumuna bağlı olarak yazılması tercih edilmiştir: doğruluğundan < دوغرولوغندن > 11b/13, süstlük < سستلُك > 32a/7.

IV. Fiile Getirilen Ekler

{-dI} Görülen Geçmiş Zaman Eki

< دی - > şeklinde yazılan bu ekin eserin yazıldığı devirde dudak uyumuna tam olarak bağlanmamış olması[2] sebebiyle metnin imlâsı muhafaza edilerek düz ünlülü olarak yazılmıştır: alıkodı 125b/15, alurdı 101a/1, gördi 9b/3, oldı 124b/2.

{-DUK} Sıfat Fiil Eki

Metinde bu ekin ekseriyetle yuvarlak ünlü ile yazıldığı görülmektedir, düz tabanlara gelen uyumlu örneklerin yanı sıra "kapanduğı/kapandığı" örneklerindeki gibi aynı kelimenin iki türlü de yazıldığı vakidir. "Varmak" ve "almak" fiillerinin daha ziyade düz ünlü ile yazıldığı dikkat çekmekte-

1 Tulum, *XVII. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı,* s. 114-115.
2 Kartallıoğlu, *Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni*, s. 114-119.

dir. Metin kısmında okutucu harf bulunmadığı için nasıl telaffuz edileceği açık olmayan yerlerin yuvarlak ünlü ile yazılması tercih edilmiştir. Yuvarlak tabanlardan sonra < دیغی - > şeklinde "ters uyumsuz" ek gelmesi ("oldığı" gibi) söyleyişi yansıtmayan bir imlâ hususiyeti olarak kabul edilerek yuvarlak ünlü ile ("olduğı" gibi) yazılmıştır. Bu belirlediğimiz esaslar {-DUKCA} ve {-DUKDA} eklerinde de tatbik edilmiştir.

{-DUK}: başladuğı 27b/5, çıktuğı 109b/7, etmedüklerinden 143b/12, ettükleri 2b/1 (O. 205), geldüği 11a/13, gördüği 22b/5, kapanduğı 159b/9, olduğı 105b/7, olmaduğı 21a/9, söylettüğinde 53b/14, verilmedüğinden 111b/9, yıkılduğı 128b/5.

{-DIK}: aldığı 82a/11, 93a (derkenar), ayrıldığı 36b/16, gönderdiği 167b/16, kalmadığı 24a/3, kaldığını 172a/1, kapandığı 3a/14, olmadığı 92b (derkenar), olmadığını 38b/4 (F. 60) 72b/13 (O. 205), olundığı 25a/8, vardığı 112b/17, yuvarlandığı 25a/7 (O. 205).

{-DUr-} Fiilden Fiil Yapma Eki

Bu ek metnin birçok yerinde okutucu harf kullanılmaksızın yazılmıştır, okutucu harf kullanılan yerlerde ise yuvarlak ünlülü olarak yazıldığı tespit edilmiştir. Metnin genelinde görülen ikili kullanımlar ve ekin bu dönemde dudak uyumuna bağlanma safhasında olması[1] dikkate alınarak okutucu harf bulunmayan yerlerde dudak uyumuna bağlı olarak yazılması tercih edilmiştir:

eriştürebilür 100a/8, ettürebilür 138b/5, kesdürüp 24a/16, yetiştürebilür 81b/2.

{-IncA} Zarf-Fiil Eki

Metinde yalnızca "vurınca" < اوُرِنْجَه > (88a/17) örneğinde harekeli kullanımına rastlanmış olup diğer yerlerde dudak uyumuna bağlı olarak yazılması tercih edilmiştir.

1 Kartallıoğlu, *Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni*, s. 273-274.

{-(I)n-} ve {-(I)l-} Fiilden Fiil Yapma Ekleri

Metnimizde daha ziyade düz ünlülü ve uyumsuz olarak yazılmış olmakla birlikte uyumlu örnekleri de mevcuttur. Okutucu harf yahut hareke bulunmayan yerlerde uyumlu olarak yazılması tercih edilmiştir.

{-(I)n-}: dokunur 39a/4, görinen 29a/6, görinürdi 37a (derkenar), görünürdi 37a (derkenar), örtündüm 59b/12-13.

{-(I)l-}: buyurılan 106a/10, dökilüp 23a/8, 92b/5, dutılan 5a/12, göçilüp 54a/13, koşılup 48b/15, koşulup 169b/14, kurılup 81a/17, kuruluncaya 155a/8, sökilüp 23a/2, sürilüp 70a/11, vurılup 77b/12, yorılup 16b/4.

{-IyUr} Şimdiki Zaman Eki

Ek bünyesinde bugünkü "o/ö" sesinin mevcut olup olmadığı Arap harfli metinden anlaşılamadığı için dönemin Latin harfli lugat ve gramer kitaplarındaki verilere[1] istinaden dar ünlü ile (edeyür 22a/15, geliyür 53a/10 gibi) yazılması tercih edilmiştir.

{+mI} Soru Eki ve {-mIş} Öğrenilen Geçmiş Zaman Eki

Metnimizde kalıplaşmış imlâ kaidelerine göre < مى - > ve < مش - > imlâlarıyla yazılmış olup uyumlu örneklerine rastlanamamıştır. Bu eklerin *Vak'anâme*'nin kaleme alındığı dönemde yazı dilinde uyumsuz olarak kullanılması[2] sebebiyle metnin imlâsına sadık kalınmıştır.

{+mI}: alur mısız 185b/8, bilür misin 16a/3, oldı mı 179b/15, olunur mı 125b/4.

{-mIş}: durmış 15a/4, getürmiş 30a/13, görmiş 16a/15, olmış 7b/15.

1 Develi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre XVII. Yüzyıl Osmanlı Türkçesi*, s. 96-98; Tulum, *XVII. Yüzyıl Türkçesi*, s. 129.

2 Kartallıoğlu, *Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni*, s. 136-140, 231-232.

{-sUn} Emir Eki

Metinde bu ekin umumiyetle < سـون - > imlâsıyla yazıldığı görülmektedir. < و > harfinin bulunmadığı yerlerde de yuvarlak ünlü ile yazılması tercih edilmiştir: varsun gitsün < وارسـون کتسـون > 9b/7, yazsun < یازسـن > 194a/15.

{–(U)n} Çokluk 2. Şahıs Emir Eki

Okutucu harf kullanılarak yazılan çok az örneğe rastlanmış, metinde bunların haricinde kalan kısımların dudak uyumuna tâbi olarak yazılması yoluna gidilmiştir:

buyurun 69b/4, durun 138b/3, varun < واروڭ > 130a/2.

{-Up} Zarf Fiil Eki

Bu ekin metinde birkaç yer hariç hemen her yerde < و > harfi ile yazıldığı görülmektedir. Bazı manzum kısımlarda bu ekin eski formu olan {-UbAn}'a da rastlanmıştır. Metin tesis edilirken imlâya sadık kalınarak bu ekin yuvarlak ünlü ile yazılması tercih edilmiştir:

alup 4b/13, çıkup 4a/4, edüben 120a/5, geberüp 124b/2, girüp 167a/13, varup < وارب > 3a/1 (O. 205), yilüp < یلـب > 36b/3.

{-Ur-} Fiilden Fiil Yapma Eki

Bu ekin okutucu harf kullanılan yerlerde yuvarlak ünlülü olarak yazıldığı (geçürüp 7a/7, yaturup 14a/14, yitürüp 20a/4) tespit edilmiştir. Metnin genelinde görülen ikili kullanımlar dikkate alınarak bu ekin okutucu harf bulunmayan yerlerde dudak uyumuna bağlı olarak yazılması tercih edilmiştir.

{-Ur} Geniş Zaman Eki

Bu ekin metnin birçok yerinde nasıl telaffuz edileceği açık olmayan bir şekilde (< وارر > gibi) yazıldığı görülmüş ve okutucu harf kullanılan yerlerde ise yuvarlak ünlülü olarak yazıldığı tespit edilmiştir. Bu ek, metnin genelinde görülen ikili kullanımlar dikkate alınarak okutucu harf bulunmayan yerlerde dudak uyumuna bağlı olarak yazılmıştır:

çalışur 26b/13 (O. 205), 138b/5, girür 64b/14, güvenür 22b/2, varılur 114a/13, verür 55b/11, verürlerdi 20a/10 (O. 205), yaturdı 172b/1.

V. Diğer Ekler

{+DIr} Bildirme Eki

Bildirme eki {+DIr}, Evliya Çelebi'nin incelediğimiz eserin telif tarihine yakın bir dönemde kaleme aldığı *Seyahatnâme*'sinde büyük ölçüde düz ünlü ile yazılmış[1] olmakla beraber yapılan çalışmalarda bu ekin dönemin diğer eserlerinde hem düz hem yuvarlak ünlülü şekilleri tespit edilmiş ve bu dönemde uyumsuzluk safhasında olduğu belirtilmiştir.[2] Eserde okutucu harf ve hareke kullanılarak yazılmış yalnızca üç örnek mevcut olup bunların birisi düz ünlü iledir. Metinde bu ekin dudak uyumuna bağlı olarak yazılması tercih edilmiştir:

dişidür < دیشی دُر > 130b (derkenar), kavmdür < قَومْدُر > 171a/9, kimdir < کیم دیر > 171a (derkenar).

1 Develi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre XVII. Yüzyıl Osmanlı Türkçesi*, s. 71-72.
2 Kartallıoğlu, *Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni*, s. 262.

METİN TESİSİNDE TAKİP EDİLEN USUL

Vak'anâme-i Ca'fer Paşa'da yer alan âyet-i kerîmeler, hadîs-i şerîfler, Arapça ve Farsça yazılmış muhtelif dua, şiir ve ibareler metin kısmında asli harfleri ile dizilmiş ve dipnotlarda bunların tercümeleri verilmiştir. Bunların haricinde kalan Türkçe metnin Latin harflerine aktarılmasında ise büyük ölçüde F. M. Meninski'nin (ö. 1698) devrin Türkçesinin dil ve telaffuz hususiyetlerini anlamamıza imkân veren lugatından[1] istifade edilmiştir. Meninski'nin eserinde geçen ve "boğday" (buğday), "groş" (guruş/kuruş), "oğramak" (uğramak) ve "oyanmak" (uyanmak) gibi günümüz Türkçesine göre telaffuzlarında farklılık olan bazı kelimeleri metin kısmında kullanmamız yadırganmamalıdır; zira Ali Efendi'nin eserinin birçok yerinde de Meninski'nin lugatında kaydedilenler ile örtüşen "farklı" kullanımlara rastlanmıştır. Örneğin: "berâberlık" (74b/3, krş. s. 399), "igdic" (172b/9, krş. s. 954), Latın (26a/11, krş. s. 1161), poşta (12b/17, krş. s. 1469), souk (52b/12, krş. s. 1607).[2] Yine büyük ölçüde Meninski'ye dayanılarak metinde imlâsı ile telaffuzu arasında fark bulunan az sayıdaki kelimenin telaffuz esas alınarak yazılması tercih edilmiştir ("ceb" < جیب >, "demir" < تیمور >, "ekmek" < اتمك >, "ötürü" < اوتوری >, "vurmak" < اورمق > gibi).

Metin tesis edilirken "ḫâdim" ve "ẕaḫr" gibi eş sesliliyle karışması muhtemel az sayıdaki kelime haricinde hususi transkripsiyon işaretleri kullanılmamış ve mutedil bir sistem tatbik edilmiştir. < ء > [hemze]'yi belirtmek üzere apostrof ['] kullanılmış, < ع > harfi ise kelime ortasında ve sonunda kullanılmak üzere ters apostrof [‘] ile gösterilmiştir. < غ > ve < ق > harflerinden sonra gelen uzun heceler çizgi işaretiyle ("kātil" ve "hakīr" gibi), diğer harflerden sonra gelenler ise şapka işaretiyle ("gâhîce" ve "fürûzân" gibi) gösterilmiştir. Müellif tarafından unutulduğunu düşündüğümüz kelimeler köşeli parantez içinde metne ilave edilmiş, okunamayan kelimeler köşeli parantez içerisinde üç nokta ile "[...]" şeklinde gösterilerek dipnotlarda bunlar hakkında açıklama yapılmış, okunuşunda tereddüt

1 Francisci à Mesgnien Meninski, *Thesaurus Linguarum Orientalium*, 1680, Viennae, C. I-III; Tulum, *XVII. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*, Ankara, 2011.

2 Karşılaştırmalarda Török F. 60 numaralı nüsha ile M. Tulum'un neşrine atıf yapılmıştır.

hasıl olan kelimeler ise parantez içinde soru işareti ile belirtilmiştir. Eserin yazma nüshalarında < ع > kısaltmasıyla verilen şiirler "Mısrâ'" başlığı altında Latin harflerine aktarılmış, mensur kısımları manzum kısımlardan ayırmak üzere yazılmış olan < نثر > ibaresi ise metne dâhil edilmemiştir.

Eserden daha kolay bir şekilde istifade edilebilmesini temin etmek için müellifin verdiği bilgiler Kreutel ve Teply tarafından hazırlanmış Almanca tercümedeki açıklamalı notlar, dönemin kaynakları ve muhtelif araştırmalarda yer alan bilgiler ile kıyaslanmış, izaha muhtaç hususlar için açıklayıcı mahiyette dipnotlar düşülmüş, tarih kaydedilmeksizin nakledilen hadiselerin hangi tarihlerde vuku bulduğu belirtilmiş, hicri ve rumi tarihlerin miladi karşılıkları verilmiş ve müellifin hataya düştüğü kısımlar tespit edilerek bunların doğruları ifade edilmiş, ayrıca bazı şahıs, yer isimleri ve ıstılahlar ile alakalı metinde ilk geçtikleri yerde malumat verilmiştir. Eserde yer alan Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinin meallerinin verilmesinde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın internet sitesinde yer alan mealden[1] faydalanılmıştır. Türkçe tercümeleri yayımlanan Arapça ve Farsça şiirler için ilgili tercümeler kullanılmış, diğer şiirler ile hadîs-i şerîfler tarafımızdan çevrilmiştir. Eserde kime ait olduğu belirtilmeksizin iktibas edilen bazı şiirlerin şairleri kitabî kaynaklardan yahut internet üzerinden hizmet veren antoloji sitelerinden[2] tespit edilmiş olup bunlara dipnotlarda işaret edilmiştir.

1 https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf

2 Farsça şiirlerin şairlerinin tespit edilmesinde şu siteden istifade edilmiştir: https://ganjoor.net

TENKİTLİ METİN

VAK‘ANÂME-İ CA‘FER PAŞA

Koca Cafer Paşa’nın Serhad Yılları (1688-1697)

[1b][1]

[VAK'ANÂME-İ CA'FER PAŞA]

Bismillâhirrahmânirrahîm

Li-münşi'ihî: برسر هر سورهٔ نظم كريم[2]

Hamd-i bî-hadd ve senâ-yı lâ-yuhsâ ve lâ-yu'add ol Sâni' u Kirdigâr Allâhu Azîmü'ş-şân'a olsun ki Ümmet-i Muhammed'i cemî'-i milelden mümtâz ve dîn-i İslâm ile müşerref edüp gazâ vü cihâd ile mu'azzez ü ser-efrâz eyledi.[3] *Fe-kāle:* الحمد لله الذى فرض الجهاد على عباده ﴿وَجَاهِدُوا فِى اللهِ حَقَّ جِهَادِهِ﴾[4]

Beyt: Evveli yok evveli bî-ibtidâ
Âhiri yok âhiri bî-intihâ

Ve salât u selâm-ı bî-gāye Hayru'l-Enâm olan Resûl-i Müctebâ, Server-i Enbiyâ, Hazret-i Muhammedü'l-Mustafâ *sallallâhu te'âlâ aleyhi ve sellem* üzerine ve anın Âl-i İzâm'ı ve Sahb-ı Kirâm'ı üzerine olsun ki ilâ-yevmi'l-kıyâm.

Kemâl: كحل ما زاغ سرمهٔ بصرش
ما طغى وصف پاكئ نظرش **[2a]**

قائد الخلق بالهدا والعون
شاه لولاك ماخلقت الكون[5]

Ale'l-husûs sultân-ı selâtîn-i cihân ve zübde-i havâkīn-i devrân, vâris-i mülk-i Süleymân, bâsitu'l-emni ve'l-emân, sânî-i İskender-i Zülkarneyn, ḫâdimü'l-Haremeyni'ş-Şerîfeyn Hazret-i Sultân Ahmed Hân bin Sultân Mehemmed bin İbrâhîm Hân *meddallâhu devletehû ilâ inkırâzi'z-zamân*

---

1 Török F. 60 katalog numarası ile kayıtlı yazmada 1b numaralı varak zayi olduğundan eksik olan kısım Török O. 205 numaralı yazma nüshadan tamamlanmıştır.

2 "Kur'ân-ı Kerîm'deki her surenin başında (bulunur)." Bu ifade ile Kur'ân'da -Tevbe Sûresi hariç- her sûrenin başında bulunan "Besmele"ye atıf yapılmıştır.

3 "Kulları üzerine cihadı farz kılan Allah'a hamd olsun."

4 "Allah uğrunda hakkıyla cihad edin." Hacc, 22/78.

5 "Gözlerindeki sürme gördüğünü şaşırmasına sebep olmadı ve bakışlarındaki temizliğin vasfına bir halel de getirmedi. O Allah'ın hidayetine, yardımına ve *'Sen olmasaydın alemi yaratmazdım.'* sözüne mazhar olmuş insanların önderi ve [peygamberlerin] şâhıdır." İlk iki mısrada ﴿مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَ مَا طَغَى﴾ ("Göz (gördüğünden) şaşmadı ve (onu) aşmadı." Necm, 53/17) âyet-i kerîmesine telmih vardır. Âyetin anlaşılabilmesi için önceki ve sonraki âyetlerle birlikte okunması gerekmektedir. Son mısrada geçen ve kudsî hadîs olduğuna inanılan söz hakkında ise Aclûnî (ö. 1749) şöyle demiştir: "Sağânî hadîsin mevzû olduğunu söylemiştir, ancak bu söz hadîs olmasa da manası doğrudur." (Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*', C. II, 164.)

hazretlerinin hemîşe fânûs-ı devlet ü ikbâlleri sâha-i şevket-i tâc-dârîde şem'-i şeb-efrûz ve hıfz u sıyânet-i nâ-mütenâhî ile pür-nûr olmak da'avâtı edâsından sonra,

Nazm li-münşi'ihî: İlâhî ber-devâm eyle bu şâhı
Ki sensin pâdişâhlar pâdişâhı

Ebed kıl ömr ü devletle mu'ammer
Ki olmaya cihânda hîç mükedder

Vücûdı devletiyle kāyim olsun
Serîr-i saltanatta dâyim olsun

Ba'd-ez-ân[1] mesned-ârâ-yı vezâret-i uzmâ ve sadr-pîrâ-yı vekâlet-i kübrâ olan vezîr-i Âsaf-ı sâhib-re'y, ekremü'l-uzamâ, efhamü'l-vükelâ, düstûr-ı sütûde-şiyem ve sipeh-sâlâr-ı mu'azzam, dâmâd-ı mükerrem ü muhterem Hazret-i İbrâhîm Paşa *yesserallâhu bi'l-hayri ve's-sa'âde mâ-yürîdü ve mâ-yeşâ'* hazretleri ki gülistân-ı sehâvetin **[2b]** ebr-i nîsânı ve ummân-ı sa'âdetin dürr-i yektâsı olup ahlâk-ı hamîde ve evsâf-ı pesendîdeleri tavsîf olunmak lâzım gelse fihrist-i kitâb değil niçe cild kitâb rakam-zede-i zîver-i kilk olmak iktizâ eyledüğinden ihtisâr kılınup maksûda rücû' ile tayy-i makāl kılınmıştır.

Li-münşi'ihî: Sadr-ı Âsaf-rütbe-i Cem-câh u Dârâ-menzilet
Kim odur şimdi zamânın Bermekiyy-i Hâtem'i

Yümn ü ikbâl-i kudûminden serâser kâyinât
Şâd u handân oldılar çün kim alınca hâtemi

Dilerin Bârihudâ'dan ol vezîr-i kâmilin
Ola hüsn-a'mâle makrûn evveli vü hâtemi[2]

---

1 Yazmada < بعد ز آن > [ba'd zi-ân] şeklinde imlâ edilmiştir.

2 **Derkenar:** Hakîkat-i ayn-ı insâf ile nazar ve tetebbu'-ı ahvâl-i hayr u şer eyleyen erbâb-ı basîrete mahfî vü mestûr değildir ki serdâr-ı sâhibü't-tedbîr a'nî hazret-i müşîr-i müşârun-ileyhin hüsn-i sülûkleri hakkında adem-i ta'bîr ü ta'rîf ile güncâyiş-pezîr ve havsala-i takrîri muhît olmayan âsârındandır ki niçe harâbe yerleri ma'mûr u âbâdân edüp husûsâ Sa'dâbâd'a verdükleri revnak ve ol kusûr-ı ferah-fezâlar ki her biri mânend-i Kasr-ı Havernak olup mutlak i'mâr-ı memleket ve nüzhetgâh-ı erbâb-ı devlet içün zamânında ağniyâ vü fukarâ hoş-hâl ve devâm-ı devlet-i ebed-peyvend-i pâdişâhîye iştigāl eylemeleriyçün karîha-i sabîhalarından neş'et edüp ma'mûr u âbâdân eylemişlerdir; ol mevzi'-i safâ-engîze şu'arâ-i zamânenin her biri fesâhat ü belâgat ile musanna' târîhler deyüp **[3a]** bu hakīr dahı ol kusûr-ı dil-küşâya şikeste-beste dedüğüm târîhdir:

Şehinşâh-ı mu'azzam şâh-ı âlem Gāzî Ahmed Hân
Cihân durdukça evreng üzre kāyim eylesün Yezdân

Gülistân-ı safâda ömr ü devletle ola bâkī
Şeb-i Kadr-i sa'îd ü ıyd-i Nevrûz ile handân

Kodı vefretle âsâr-ı celîle dâr-ı dünyâda
O düstûr-ı mükerrem ya'nî dâmâd-ı şeh-i devrân

Bu câ-yı dil-küşâ ismini Sa'dâbâd ile telkīb
Edüp âfâka saldı bir nev-nâm u sa'îd-unvân

Münakkaş tâk bir kâşâne-i âlî kılup bünyâd
Göreydi anı ressâm-ı hıred olur idi husrân

Küşâde kılmış ol kasrın der-i lutf-ı cenâhını
Eder îmâ ki ede bezl erbâb-ı niyâz-mendân

Sehâ vü adl ü insâfı cihânı etti âsûde
Nigâh u lutf u her hâli yeri eyledi âbâdân

Hudâyâ merkez-i rif'atte anı ber-karâr eyle
Bu çarh-ı nüh-felek ettükçe her bir burc[ın]ı seyrân

Edince yümn ile itmâm dedim teşrîfine târîh
Bu Sa'dâbâd'ı mes'ûd ede Ahmed Hân'a Deyyân

بوسعدابادی مسعود ایده احمد خانه دیّان < Sene 1134 >

[M. 1722; 195b numaralı varakta bu şiirin 10 Zilka'de 1134 (22 Ağustos 1722) tarihinde tamamlandığı bilgisi yer almaktadır].

Fî nefsi'l-emr cevher-i zâtü's-sıfâtları âsâr-ı hasene-i uhreviyyeden hayrât u hasenâta dahı mâ'il olup niçe cevâmi' u mesâcid ve medreseler ta'mîr ü ibnâ ve selsebîller ihyâ edüp akl u firâset-i kâmilelerinden cümleden biri kemerlerde müceddeden ihdâs eyledükleri havuzlar ve derûnlarında müctemi' olan âb-ı sükkerler İstanbul'a cârî olup âb ile sükkânı kāni' eylemişlerdir. Ale'l-husûs İstanbul Kal'ası'nın nice seneden berü burc u bârûları harâba müşrif ve bu âna değin meremmâtına kûşiş olunmadığından anı dahı dâyiren-mâ-dâr ta'mîr ü ibnâ ve gereği gibi istihkâm vermişlerdir. Cümleden kat'-ı nazar nîm-nigâh-ı işâretle memâlik-i Îrân'dan niçe müdün ü emsâr, husûsâ taht-ı Âzerbaycân olan Tebrîz-i nüzhet-engîzi **[3b]** kabza-i zabta idhâl ve zamîme-i mülk-i hâkānî eyledi.

Bi-hamdillâh zamânında olup ihsân-ı Sübhânî
İnâyet eyledi Bârî müsahhar ettin Îrân'ı

Tenezzül etmedin bi'z-zât ser-askerler edüp irsâl
Yürüttün üç tarafdan asker-i mansûr-ı sultânı

Edüp ednâ[-yı] himmet gönderüp Tiflîs'e ser-asker
Getürdün kabza-i zabta Revân ile Hemedân'ı

Ki Îrân tahtını kıldın zamîme milket-i Rûm'a
Alup Hoy ile Tebrîz'i dahı Gence Luristân'ı

Devâm-ı devlete Nakşî du'âcındır gece gündüz
Revâdır eylesen lutf amelimden zerre ihsânı

İlâhî fazl u lutfundan kerem kıl Âl-i Osmân'a
Ala tâ mülk-i Efrenk'i vü feth-ede Alaman'ı

Sebeb-i Tastîr-i Makāl ve Vak'anâme-i İcmâl[1]

Ba'zı ashâb-ı ma'ârif ü me'âlin derc ettükleri vak'anâmelerde keşîde-i silk-i sütûr buyurdukları ma'reke ve kal'a muhâsaraları ve niçe niçe hikâyet-i garîbe ve rivâyet-i acîbeler ki ekser muhbirândan istimâ' ile ve ba'zı kütüb-i tevârîhden istihrâcât ile rivâyet ü terkīm ve ihtisâs buyurmalarıyla bu hakīr-i pür-taksîr Beç senesinden[2] berü bi-nefsihî re'yü'l-ayn müşâhede edüp başımızdan güzer eyleyen ser-encâm ki zamân-ı kalîlde vâki' olmağıla cümlesin bir yere derc ü beyân eylemek lâzım gelse bir hikâye-i şehd ü şîr-âmîz olmak me'mûlinden mâ-adâ bu takrîb ile merhûm Ca'fer Paşa **[3a]** efendimizin dahı sahîfe-i rûzgârda nâmı kem olmayup her gâh ki ashâb-ı safâ çeşm-i insâf ile nâzır olalar, merhûmun sadâkat ve istikāmet ile dîn ü Devlet-i Aliyye'ye güzer eyledüği hizmeti ve sebkat eden emeği zikr olundukça rûhını Fâtiha-i Şerîf ile yâd ve du'â-yı hayr ile âbâd eylemeleri melhûz olunmağla

Beyt: Nazar kıl ayn-ı şefkatle dilâ hayr-ile yâd eyle
Ki derler yarlıgar Bârî kulı kulun du'âsıyle

pes ana binâ'en tastîre ictirâ kılınmıştır. Bu hakīr, bu dehrin sâgar-ı pür-zehr-nûşı Alî bin Mehemmed ya'nî Nakşî âlem-i sabâvette ze'âmetim olduğı ecilden ayâletimiz vâlîsi ve sancağımız askeriyle Beç'ten berü vâki' olan seferler ve meterisler ve muhâfaza ve muhâsaralar ki her vak'a nakş-ı levh-i zamîrim olmağla iktizâsı üzre ba'zı mahallerde zikr edüp velâkin hadd-i bulûğa erişüp ve cenge kādir olduğum âvândan berü ki merhûm Ca'fer Paşa efendimizin Tımışvar'a kapandığı vakitten sulh u salâha gelince ba'zı vak'aların bi-tevfîkıllâhi Te'âlâ zikr ü tahrîrine şürû' olunmak tasmîm olunmıştır. و الله المستعان و عليه التكلان[3]

Kıt'a: Varup bir bâba mensûb oldı herkes ey gönül sen de
[3b] Der-i devlet-me'âb-ı lutf-ı Hakk'a intisâb eyle
Kilîd ü kufl-ı ümmîdim koma destinde mahlûkun
İlâhî kendi dest-i kudretinle feth-i bâb eyle[4]

---

1 Bu kısım eserin her iki nüshasında da başlık olduğuna delalet edecek şekilde farklı yazılmamasına rağmen tarafımızdan başlık formunda ve bold harflerle dizilmiştir.

2 II. Viyana Seferi'nin yapıldığı 1683 yılı.

3 "Kendisinden yardım istenecek zat Allah'tır ve ancak O'na tevekkül edilir."

4 Sayfa kenarında metinle ilgisiz gibi gözüken ve son bir iki kelimesi sayfa arasında kaldığı için okunamayan şu ibareler yer almaktadır: "Bu bâbda nihâde-i tabakçe-i takrîr kılınan ahvâl [...]"

Kıt'a li-münşi'ihî:

خدایا ده مرا صبرو قناعت
توکّل کرده ام ای ربّ عزّت
بفضلت کن دربختم گشاده
بحقّ خاتم شاه رسالت[1]

Emmâ ba'd, âgāz-ı dâsitân-ı pelengân-ı kûhsâr-ı vegā[2] ve hünerverân u şîrân-ı mîşe-zâr-ı arsa-i heycâ ya'nî Tımışvar muhâfazasında Ca'fer Paşa ile mahsûr kalan guzzât-ı Müslimîn'in ser-encâm-ı hâlleri ve bin yüz dokuz senesinde vâki' Senta Ma'rekesi'ne gelince Tımışvar muhâfazası ahvâli ve Erdel Seferi ve Bosna serhaddi muhâfazası ve Beligrad Kal'ası muhâsarası ve Varadin Kal'ası ve tabor-ı[3] menhûsun kal' u kam'ı ve Titel Muhârebesi ve Na'lkıran Cengi ve tekrâr Tımışvar muhâfazası ve Senta Vak'ası ve ba'zı ahvâlin zuhûr u şüyû'ı ve vukū'ı beyânındadır ki zikr olunur.

Vezîr-i Aristo-tedbîr Hazret-i Ca'fer Paşa-yı Müşîr Merhûmun Ne Vechile Tımışvar'a Ta'yîn Olunduğının Menâkıbıdır

[4a] Târîh-i Hicret-i Nebî *aleyhi efdalü'ş-salâti ve's-selâm*ın bin doksan dokuzuncı senesi târîhinde Vezîr Süleymân Paşa vak'asından[4] sonra vezîr-i a'zam-ı sâbık Kara İbrâhîm Paşa kethudâlığından vezâret ile çıkup Şâm vâlîsi, ba'dehû Tımışvar'a muhâfız ta'yîn olunan Ahıskalı İbrâhîm Paşa[']nın] sükkân-ı memlekete ve gerek tavâyif-i askeriyyeye[5] ba'zı evzâ'-ı nâ-pesendîdesi zuhûrından eşkıyâ hücûmıyla Tımışvar'da katl olunduğı[6] haberi Beligrad'a vardıkta ol asırda serdâr-ı asker-i İslâm olan Hazînedâr Hasan Paşa mevcûd bulunan vüzerâ-yı izâmdan Osmân Paşa-zâde Ahmed Paşa'ya ve mîr-i mîrândan Niğdeli Alî Paşa ve Deli Ömer Paşa ve sâyirlerin-

---

1 "Allah'ım bana sabır ve kanaat ihsan eyle, sana tevekkül ettim ey yüce Rabbim! Son Nebî hakkı için fazlınla bahtımı açık kıl."

2 Yazmada sehven < کوهسار وُغا > şeklinde imlâ edilmiştir.

3 < طابور > [tabor] <tábor (Mac.): Düşmana ait askerî kamp, arabalarla çevrili kamp, ordu, birlik. Bkz. Ahmet Şefik Şenlik, *Tiryâkî Hasan Paşa Gazavâtnâmesi ve Bazı Filolojik Notlar*, s. 102-103.

4 1686 ve 1687 yıllarında Macaristan'da birçok kalenin kaybedilmesinin ve seferlerdeki aksaklıkların müsebbibi olarak görülen Serdâr-ı Ekrem Sarı Süleyman Paşa'nın 1687 Eylül'ünde ordudan firarı ve İstanbul'da saklanmakta iken 14 Ekim 1687'de idam edilmesi hadiselerine atıf yapılmaktadır. Bkz. Abdülkadir Özcan, "Süleyman Paşa, Sarı", *DİA*, EK-II, s. 541-544.

5 Török O. 205: "gerek tavâyif-i askeriyyeden yeniçeri tâyifesine" (vr. 3a).

6 İbrâhim Paşa'nın ölümünün ne zaman vuku bulduğu belli değildir. Silâhdâr'ın 1099 Safer'inde meydana gelen olaylardan sonra naklettiği bu isyan hadisesi Kreutel'e göre 1687 Aralık'ından önce gerçekleşmiş olmamalıdır. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 252, 5. not; krş. *Zeyl-i Fezleke*, s. 1112-1113.

den her kime teklîf eylediler ise ber-muktezâ-yı asr emre muhâlefet edüp âkıbet Ca'fer Paşa hazretlerine hüsn-i mülâyemet ü niyâz tarîkıyle teklîf eyledüklerinde

Beyt: بشیرین زبانی و لطف خوشی
توانی که پیلی بمو می کشی[1]

﴿سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا﴾[2] deyüp ve kürk geydirüp i'zâz u ikrâm ile vedâ' ve üçünci güni Beligrad'dan hareket edüp Semendire üzerinden Ahram'a ve andan Nehr-i Tuna'yı ubûr ve Palanka-i Cedîd'e nüzûl edüp bir gün meks ve ertesi Tımışvar'a revâne olup, ve'l-hâsıl dâhil-i kal'a olduklarında[3] tedrîc ile zorbaların **[4b]** işin tamâm ve kimi dahı havf u haşyetlerinden firâr etmekle nizâm-ı kal'a ve intizâm-ı serhadd-i mansûreye müte'allik umûra mübâşeret edüp sâyir askere ve ahâlîsine rû-yı dil ile istimâlet ve yaramazı tahvîf ve ehl-i ırzı sıyânet etmekle kûşiş ü ihtimâm üzre olup, ol şitâ güzer ve eyyâm-ı sayf erdükte kal'anın ba'zı ta'mîre muhtâc yerlerin ve top mazgalların ve sepetlerin mümkin mertebe ta'mîr ü termîme şürû' ve gece gündüz hâb u râhatı terk edüp kal'a bedenlerinde cüst ü cû ve meremmâtına sarf-ı kudret üzre iken Erdel tarafından Karafa[4] dedükleri nâm hersek-i[5] la'în on beş bin mikdârı Nemçe ve on bin Macar ve Sırf askeriyle Erdel'den Tımışvar niyyetiyle Varadiya Boğazı'ndan Lipova Kal'ası üzerine çıkup ve Lipova Kal'ası'n muhâsara etmekle iki günde kal'a-i mezbûrı kabza-i tasarrufına idhâl[6] ile içinde bulunan Ümmet-i Muhammed'i esîr edüp bir vezîr ağası ile Yanova Kal'ası'nın mevâcibi mâlı dahı ma'an bulunmağla alup kabz u zabt eyledi. Andan Tımışvar'a gelmek üzre iken tabor-ı

---

1 "Tatlı dil, lütuf ve güzellik sayesinde / Bir fili bir kılla çekebilirsin." (Sa'dî-i Şîrâzî, *Gülistan*, çev. Hicabi Kırlangıç, s. 123).

2 "İşittik ve itâat ettik." Bakara, 2/285.

3 Ali Efendi metnin devamında paşanın kışı Tımışvar'da geçirdiğini ifade ettiğine göre Cafer Paşa'nın en geç 1688 başlarında kalede vazifeye başladığı açıktır. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 252, 8. not.

4 Antonio Graf von Caraffa (ö.1693), Habsburg imparatorluk ordusunun 1685-91 yılları arasında Macaristan'da görev yapan bir generali idi (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 274).

5 < هرسك > [hersek] <der Herzog (Alm.): Ordu başkumandanı anlamında bir soyluluk unvanıdır. "Hersek"in Fransızca karşılığı olan "dük" ve "arşidük" kelimeleri de Türkçede bilinmektedir. Kelimenin Türkçeye Güney Slav dillerinden yahut Macarcadan geçtiği tahmin edilmektedir. Bkz. Şenlik, *Tiryâki Hasan Paşa Gazavatnâmesi ve Bazı Filolojik Notlar*, s. 67-68.

6 Lipova 18 Haziran 1688 tarihinde vire ile teslim olmuştur (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 252, 10. not).

menhûslarından başhersekleri olan Parfiş-i[1] la'înden âdem gelüp taleb etmekle Lipova'dan kalkup Nehr-i Morış kenârıyla Arad ve Fenlak ve Çanad üzerinden Segedin tarafına revâne ve andan Nehr-i Tisa'yı güzer edüp Baçka **[5a]** yakasında tabor-ı makhûrlarına mülâkī ve kalkup Beligrad Kal'ası üzerine müstevlî oldılar.

Ol sene bi-emr-i Rabbânî Yeğen Osmân Paşa'yı kaçurup ve Beligrad Kal'ası'n muhâsara etmekle yiğirmi dokuzuncı güni Kal'a-i Beligrad'ı dahı yürüyüş ile alup[2] derûnında olan Ümmet-i Muhammed'i[n] kimini şehîd ve kimini esîr-i bend ü bâr etmekle kal'a-i mezbûre dâhil-i kabza-i küffâr olduğından mâ-adâ Nehr-i Tuna yalılarında olan kılâ' ve palankalar[3] Vidin'e varınca ve ertesi sene Vidin ve Niş kal'aları dahı giriftâr-ı dest-i düşmen olup Niğbolı'ya ve Sofya'ya varınca olan kılâ' u bikā' ve müdün ü emsâr düşmen-i bed-kirdâr yedine giriftâr olmağla Tımışvar ve Yanova ve Göle ve Varat kal'aları ki dört pâre kal'adır, düşman içinde kameri hâle ihâta eder gibi kalup asker-i İslâm ve Pâdişâhımız ne mahalde ve vezîr-i a'zam kimdir ve ne işte dir aslâ habîr ü âgâhımız olmayup ancak dutılan ba'zı dillerin takrîrlerinden asker-i İslâm'ın mûhiş haberleri istimâ' velâkin ser-i kârda olan devletlülerden netîce-i hayr alınmayup bu siyâk üzre derûn-ı kal'ada mahsûr kalan ricâl,[4] nisvân ve sıbyândan mâ-adâ dört bine bâliğ olmayup ve kal'anın şimdiki metânetinden onda biri yoğ-idi. Cevânib-i erba'ada olan re'âyâ dahı kılıç kuşanup **[5b]** dört tarafdan kal'aya hücûm etmeleriyle bahr-i hayrete gark olup Cenâb-ı Çâre-sâz dergâhına tazarru' u niyâz ile her gün cevâmi' u mesâcidlerde du'â vü niyâz olunup

1 Max Emanuel von Bayern (ö. 1726), Bavyera elektörü. 1688 yılında Belgrad düştüğünde Habsburg imparatorluk ordularının Macaristan'daki başkumandanıydı. Yazmada "Parfiş" olarak geçen isim "Bayerfürst"ün (Bavyera prensi) muharref şeklidir. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 281.

2 6 Eylül 1688 (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 253, 11. not; İsmail Hâmi Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul, 1972, C. III, s. 466).

3 < پلنقه > [palanka] <palánk (Mac.): "Genellikle iri tomrukların dikey vaziyette konarak birbirine raptedilmesi suretiyle inşa edilip çevrelenen askerî korunak. Palankalar, inşalarında ana malzeme olarak taş yerine tomruk kullanılmaları hasebiyle, daha ziyade geçici bir ordugâh gibidirler." (Şenlik, *Tiryâki Hasan Paşa Gazavatnâmesi ve Bazı Filolojik Notlar*, s. 91).

4 Török O. 205: "derûn-ı kal'ada mahsûr kalan tavâyif-i askeriyye" (vr. 4a).

Beyt: Eflâke çıkardı velvele-i arsa-i zemîn
İnerdi zemîne gulgule-i âsmâniyân[1]

mazmûnınca Beligrad Kal'ası istihlâs buluncaya değin gülbâng-i tazarru' u niyâzı savma'a-i melekûta yetürüp dört bin âdemden ancak bin sekiz yüz âdem kalmıştı. Kusûrı kimi düşman ile cenkte şehd-i şehâdeti nûş ve ekseri şiddet-i cû'dan ki tahammüli tâkat-i beşeriyyeden dûr [olup] hasret-i rîze-i nân ile gece gündüz eşk-i fürkatlerin dîdelerinden zemîne rîhte edüp şerbet-i câm-ı eceli çeşîde ve sürme-i fenâyı dîde-i cânlarına keşîde kılmışlardı.

Li-münşi'ihî: Şehâdet şerbetin gûnâgûn içüp sâkī-i mevtten
Fenâ dârından azm edüp bekāyı ettiler mesken

Bu elem ü ıztırâb ile mahsûr kalan Ümmet-i Muhammed hayret-efgen olduğından mâ-adâ melbûsât-ı sâyire makūlesinden dekâkîn-i tüccârda şey kalmayup bi'l-iktizâ enderûn huddâmına çadır ve çergelerin mâ'î ve kırmızı bezlerinden kapama ve çakşır ve deve mefreşlerinden pabuç, mest ve çizme ve karakullukçılara dahı çadır ve çergelerin jengârından demirkoparan ve beyâzından şalvâr yaptırılup her biri bir acâyib renge girmişlerdi.

Me'kûlât kısmı dahı ziyâde girân-bahâ [ve] mezkûrü'l-ism ma'dûmü'l-cism kabîlinden olmağla farazâ bulunduğı mahallerde bir vukıyye boğday bir buçuk groşa ve bir vukıyye erzen bir groşa,[2] revgan-ı sâde ve tuzun kıyyeleri onar groşa ki dirhemi birer paraya düşer ve bir vukıyye lahm bir groşa ve bir re's **[6a]** inek buzağusı ile yüz seksen groşa ve üç-dört seneden berü hâne köşelerinde kurumış ve çürümiş cild-i gâv yiğirmi groşa ki bıçak ile yünin kazıyup parça parça cildin su ile âteşte puhte ve dondurup tutkal gibi oldukta[3] yiğirmişer dirhem almaz küçük çanaklar içinde birer paraya fürûht olunup ve bî-nân u bî-nemek fukarânın nisvân u sıbyânları yeşil ot yiyerek gözlerinin ağı ve vücûdları sebz-reng bağlayup ve şişüp istiskā olmağla âh u enîn ü nâle ile bâlîn-i gehvâre-i ademe baş komışlardı.

---

1 Bâkî'ye (ö. 1600) ait olan bu beytin şairin divanındaki vezne uygun asıl hâli şu şekildedir: "Eflâke çıkdı velvele-i arsa-i zemîn / İndi zemîne gulgule-i âsmâniyân" (*Bâkî Dîvânı - Tenkitli Basım*, haz. Sabahattin Küçük, Ankara, 1994, s. 6).

2 Török O. 205: "bir vukıyye acı erzen yarım groşa" (vr. 4b).

3 **Derkenar:** "ve tutkal-misâl dondurup"

Kıt'a:

اگر در نامه درد دل نویسم
شود گلگون ز آب دیده نامه
و گر با خامه سوز سینه گویم
علم بیرون زند آتش زخامه[1]

mefhûmından kat'-ı nazar bu mertebe müstevlî olan kaht u galâ beriyyede olan vahşî sibâ'a te'sîr edüp gecelerde kal'a hârici parmaklığa[2] duhûl ve şiddet-i cû'dan hânelerin terk ve sokāklarda saçak altlarında ve dîvâr köşelerinde feryâd u figān eden nisvân u sıbyânın niçeleri tu'me-i gürg-i hûn-hâr olmışlardır.

Nazm li-münşi'ihî:

Niçe etfâl-i nâz-perverîde
Olup dendân-ı zi'b ile remîde

Enîn ü âhla şîrîn-i cânı
Kılurlardı fedâ nân içün anı

[6b] Giyâh-ı sebzeyi nân u nemeksiz
Yemekten sebz-reng olmıştı şeksiz

Niçe gün görmemiş nisvân u sıbyân
Düşüp esvâka ederlerdi efgān

Ederlerdi kemâl-i saht-ı cû'dan
Bekā iklîmine âheng-reften

Bu derd ile ederler idi nâlân
Hilâfım yok bi-hakk-ı ism-i Furkān

اللّهم صبرنا بصبرٍ جميلٍ[3] deyü bu mesâ'ib-i azîme ile rûz u şeb gâh "Ahvâlimizin encâm-ı kârı neye müncer ola?" deyü gam u gussa ile bahr-i hayrete gark ve gâh Cenâb-ı Bârî'nin fazl u keremine nihâyet olmaduğın mülâhaza ederek sürûr-ı kalb hâsıl edüp

---

1 "İçimdeki dertleri mektuba yazacak olsam gözyaşlarım kağıdı gül rengine çevirir, gönlümdeki yangını kaleme alacak olsam kalemden ateş sıçrar."

2 "Parmaklık" yahut diğer adıyla "şaranpo", kale ve palankaların en dışında ve hendeğin ötesinde yer alan ve düşmana karşı ilk direnişin gösterildiği yerleri koruyan kazıklardan teşkil edilmiş savunma hattı manasındadır. Bkz. Gezer, *Kale ve Nefer*, s. 123-124.

3 "Allahım, bize güzel bir sabır ihsan eyle."

Arabî: اذا ضاقت بك البلوى تفكّر فى ﴿اَلَمْ نَشْرَحْ﴾
فعُسرٌ بين يُسْرَيْنِ اذا فكّرته فافرح [1]

deyü inşirâh-ı sadr ile

Hayretî: Bâdenin vardır humârı âlem-i aşkın gamı
Her safânın bir gamı var her gamın bir âlemi

Hâke mihnet âba girye bâda âh nâra aşk
Dest-i kudret böyle tahmîr etti cism-i âdemi

deyü bu terennümâtı âgāz ile der-sâz edüp, takviyet-i kulûb ile serhad gāzîleri durmayup ahz-ı intikām-ı a'dâ içün seriyyeler ile gâh Lipova ve gâh Lugoş ve Beçey ve Beçkerek ve Pançova ve ekser Çanad altlarına seğirdüp ganâyim-i bî-şümâr ile tüfenk atarak envâ'-ı sürûr ve şenlikler ile gelüp tahsîl eyledükleri gazâ mâllarından ber-muktezâ-yı kānûn-ı serhad humusın devletlü Paşa efendimiz içün ifrâz ve kusûrın beynlerinde tevzî' u taksîm edüp ve bir tarafa dahı akın etmekle diyâr-ı düşmeni gāret ü hasâretten hâlî değiller idi. Ve düşmen-i dîn dahı üç kol edüp meselâ Lipova'da **[7a]** olan Pal Deyak[2] nâm Macar kapudanı[3] kendüye tâbi' altı yüz güzîde Macar katanası[4] ile ve Lugoş'ta olan Şemşeyi[5] nâm Macar kapudanı dört yüz Macar ve Sırf katanasıyla ve Çanad'da olan Radosav nâm Sırf kapudanı yüz elli Sırf katanasıyla[6] alâ tarîkı-münâvebe Baba Hüseyin Tekkesi tarafından ve Vam'dan ve Hisârardı'ndan[7] kal'a altına seğirdümler edüp guzzât u mücâ-

1 "Dertlerden daraldığın zaman *"e-lem neşrah"* âyetini tefekkür et. Zorlukla beraber birçok kolaylık vardır, bunu düşünüp ferahla." İlk mısraın sonunda ﴿اَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ﴾ ("Senin göğsünü açıp genişletmedik mi?" İnşirâh, 94/1) âyet-i kerîmesine telmih vardır. Şiir Utbî'ye (ö. 1036) nispet edilmektedir. Bkz. Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî, *el-Keşfü ve'l-Beyân an-Tefsîri'l-Kur'ân* (thk. Ebû Muhammed b. Âşûr), Beyrut, 2002, C. X, s. 235.

2 Pál Deák von Mihály (ö. 1707), Macar albayı. 1688-90 yılları arasında muhtemelen Lipova'da faaliyet gösteren Macarlardan müteşekkil bir süvari birliğinin kumandanı idi (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 281).

3 < قپودان > [kapudan] <cápitan (İta.): "Kaptan, kumandan, yüksek rütbeli askerî âmir, amiral." Hem Avrupalı hem de Osmanlı askerî liderleri için kullanılmaktadır. Bkz. Şenlik, *Tiryâki Hasan Paşa Gazavatnâmesi ve Bazı Filolojik Notlar*, Ankara, 2017, s. 74-75.

4 < قطانه > [katana] <katona (Mac.): "asker". Macarcada piyade yahut süvari olması fark etmeksizin asker manasında kullanılmakla beraber Osmanlıların bu kelimeyi süvari/atlı asker anlamında kullandıkları anlaşılmaktadır.

5 László Semsey (ö. ?), 1688'de Lugoş Kalesi'nde yüzbaşı rütbesiyle kumandan vekili olarak bulunmaktaydı (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 282).

6 Török O. 205: "Çanad'da olan Radosav nâm Sırf kapudanı iki yüz kadar Sırf katanasıyla" (vr. 5b).

7 Tımışvar Kalesi'nin kapılarından olan "Vam Kapusı" ve "Hisârardı"na işaret edilmektedir. Bkz. Yurdagül, *Bartınlı İbrahim Hamdi Efendi'nin Atlas'ında Rumeli*, s. 274-275.

hidîn her gün ceng ü cidâl ile eyyâmların geçürüp gelmedükleri gün gûyâ eyyâm-ı ta'tîl gibi yevm-i mezbûrun ahşamını edemezlerdi. Ve'l-hâsıl her ne kadar ki gelseler inâyet-i Bârî ile bizim galebemiz ve anların mağlûbiyyetleri müşâhede olunup sürûr-ı kalb herkesde mevcûd olmağla aslâ havf u haşyet hâtıra hutûr etmezdi. [1]﴿هٰذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّی﴾ Cenâb-ı Perverdigâr'ın fazl u inâyeti olduğına şekk ü şübhe olmayup keremine mazhar olmış idik ki şükrinin edâsına bir vechile kādir değil idik.

Kıt'a li-münşi'ihî: Bi-hamdillâh ki avn-i Bârî ile
Olurduk havf u haşyetten müberrâ

Kemâl-i fazl u ihsânıyla anın
Kederden hem berî gamdan mu'arrâ

Hikâye-i Seriyye-i Karye-i Varyaş der-Nezd-i Tımışvar

[7b] Tımışvar'a on sâ'at mesâfe Varyaş nâm karyede[2] seriyyemiz taşrada bulunmağla Çanad Kal'ası'nın seksen kadar güzîde piyâde haydûd eşkıyâsına râst gelüp şakī-i mesfûrlar arabaların tabor edüp[3] ve içine kapandukları haberi Tımışvar'a geldükte merhûm Ca'fer Paşa bi-nefsihî kalkup imdâda gittüğimizde yüğrük bayrağı bir sâ'at yerden göründüği gibi pîş-rev olanlar yürüyüş edüp cümlesin tu'me-i şimşîr eylediler. Ol vak'ada Paşa efendimizden iki sâ'at mukaddem varmış idim, hattâ kâfirler bir Müslümân avratın meme yanında bir sağīr uşağıyla esîr eylemişlerdi ve mezbûre avratı tabor ettükleri arabanın üzerine koyup uşacığın dahı der-âgūş ve meydânda câlis olup belki berü tarafdan dört binden mütecâviz tüfenk atılup[4] ve birkaç def'a yürüyüşler olunup anlar arabaların içinden ve biz taşradan yaka yakaya, şöyle ki içerde olan kâfirler kemâl-i perîşânlıklarından nâşî kılıç keselerinde olan peksimatı çehremize atup niçe kefere mürd ve niçesi zahm-dâr olmış iken bi-sıyânetillâhi Te'âlâ avrata ve uşağına aslâ zarar u gezend erişmeyüp ol varta-i hevl-nâkten sâlimen halâs oldılar.

1 "Bu Rabbimin bana bir lütfudur." Neml, 27/40.
2 Török O. 205: "Tımışvar'a on iki sâ'at mesâfe Varyaş nâm karyede" (vr. 5b).
3 Yazmada manayı daha anlaşılır kılan "edüp" kelimesinin üstü çizilmiştir.
4 Török O. 205: "üç binden mütecâviz tüfenk atılup" (vr. 6a).

[8a] Li-münşi'ihî: Çü bir kulun sıyânet ede Mevlâ
Tüfeng ü top ana kâr etmez aslâ

Ol ma'rekede kefere arabaların tabor edüp ve kapanup etrâfın ihâta eyledüğimizde taşradan yiğirmiden mütecâviz gürg-i gürisne kan râyihasın istişmâm ve gelüp ikişer ve üçer kuruşun menzili yerden bizi ihâta eyleyüp âdetçe cengimize nigerân üzre gâh durup cevelân ve gâh yatup vakt-i fursata intizâr çeküp, hem kefere ile cenk etmekteyüz ve hem bunların temâşâsında olup bi-lutfillâhi Te'âlâ haydûdlar bi'l-cümle tu'me-i şimşîr-i âb-dâr oldukta ma'reke yerinden ok menzili ayrılduğumuz gibi iştihâ-i mâ-lâ-yutâk ile intizâr-keşîde olan ma'hûd kurdlar kefere leşleri üzerine gelüp her biri ekle başladılar.

Li-münşi'ihî: Tu'me-i zi'b oldı cümle lâşe-i murdârları
Tîğ-ı hûn-âşâm ile encâma erdi kârları[1]

---

1 **Derkenar:** Latîfe: Mübâlağa-gû bir herîf zamânıyla dağa varır, geldükte yoldaşlarına der ki: "Birâderler, bugün dağda üç yüz kurda râst geldim ve güc-ile halâs oldum!" dedükte anlar dahı "Üç yüz kurd bir mahalle cem' olmak hiç olmış ve işidilmiş değildir, hele ne mikdâr idi?" deyü tekrâr su'âl eyledüklerinde "İki yüz kadar var idi", hele hele "yüz mikdârı var idi", dahı dahı "elli", ve'l-hâsıl "bir." Nihâyetinde "Bir sadâ gûşuma geldi, gālib ihtimâl kurd âvâzı idi." deyü cevâb vermiş. Bu tahrîrimiz ana kıyâs buyurulmaya, bu ahvâli bilür el-ân çoktur ve inşâ'allâhu Te'âlâ **[8b]** bu def'a tahrîr eyledüğüm işbu vak'anâmede mutavvel olmamak içün her ahvâli kasr edüp muhtasar etmişimdir. Ol muhâsarada bi-emrillâhi Te'âlâ kurdların bir mertebe kesret ile hücûmı var idi ki bâlâda ihtisâren zikr ettüğüm üzre kal'a hâricinde gece ile kaptukları nisvân u sıbyânı istihlâs içün karavulcılar gecelerde hây u hûy ve tüfenk atmak ile halâsa çâre edemeyüp taşra parmaklık hendeğinin arzı dört arşun idi, kaptuğı uşak ile pertâb ve karşu güzer ederdi ve çağırta bağırta götürüp giderdi. Hattâ bu hakîrin peder-mânde bir câriyemizi ere vermiş idik, kūt tedâriki içün parmaklık hâricinde hırâset olunan tarlalardan derd-mend hûşe-çîn etmek içün asr vaktinde gittükte bir gürg-i gürisne karşusına çıkar, ol dahı parmaklığa firâr eyledükte akabinden erişüp ve ensesinden kaptuğıyla boynı üzerine endâhte eder, nöbetçiler hây hûy ederler, aslâ ayna almayup taşra doğru çakırdırak götürüp gitti. Bunlar şöyle dursun, nisvân u sıbyân makūlesidir, **[9a]** husûsâ şiddet-i cû'dan bî-dermân olup her biri bere ve gûsifend kadar olmazlardı.

Eğreli bir bâlâ-bülend, şâhbâz yiğit parmaklık hâricinde baruthâne kurbında vâki' arsada bostân ekmiş idi, semeresin hıfz içün varup gece ile hıfz ederdi. Bir gün ale's-seher bî-tâb u tâkat u zahm-dâr hânesine geldi. Keyfiyyeti su'âl eyledüklerinde "Bu gece bostânda idim, üzerime bir gürg müstevlî oldı. Yanımda olan tüfengi çaktım, [âteş] almadı, kılıca el etmeğe vakit komayup üzerime pertâb ve sağ kolumdan kaptı. Ben dahı sol elimle kulağından yapıştım, iki sâ'at mikdârı kendüsiyle güreştim ve âkıbet tâb u tâkatim kesilüp beni bî-dermân eyledi. Nâçâr teslîm ve kazâya rızâ göstermek üzre iken yan cebimde olan çakı hâtırıma geldi. Serhadlünün sıkma çakşırı cenbinde yan cebi olur, ekser çakıların bend-i şalvâr ile ol cebde hıfz ederler. Gönlüme geldükte ol çakıyı almak içün sol elimi kurdun kulağından alup sağ kolum ki dehân-ı zi'bde idi, gayret edüp dahıce ağzına verdim ve sol elimle sağ tarafımda olan cebime el eyledim ve çakıyı aldım. Kurd iki ayağı üzerinde iken şikemine yürüttüm, bir def'a bağırup ve elimi salıverdi ve firâr eyledi. Bu takrîb ile elinden rehâ-yâb oldum." dedi. Sağ kolı dendân-ı zi'b ile şöyle mecrûh ki kalemin dahı şikest eylemiş, dört ay kadar zahm zahmetin çeküp gerçi ifâkat buldı ammâ çolak kaldı.

Bir gün [bir kurd] ahşama karşu hâric-i kal'adan bir kefere duhterin **[9b]** kapup der-gerden götürürken Forforoz Çekmesi'nin azebân ağası el-Hâc Alî Ağa bu hakîrin tayzesi oğlıdır, çekme kapusında karavul beklerken hemân elinde olan boylu tüfengine âteş edince ol duhterin gerdeninden ve kurdun

Hikâye-i Seriyye-i Lipova

Fasl-ı rebî'de Tımışvar'a on sâ'at ba'îd olan Lipova Kal'ası kumandanının atları çayırda olup ol niyyet ile yüz elli kadar süvârî cem' olup bir gün ikindüden sonra Baba Hüseyin Tekkesi'ne çıkup ve her ne vakit seriyye gitse mahall-i mezbûrda cem' ve Paşa efendimiz dahı ulemâdan birkaç nefer kimesneyi yanına alup du'â ettükten sonra çeteyi yollamak âdet-i me'lûfları olmağla bunları **[8b]** dahı vech-i meşrûh üzre du'â edüp yolladuktan sonra ol gece seriyyemiz ılgar edüp ale's-seher mahall-i mezbûra vardıklarında Lipova'nın altı yüz mikdârı Macar katanası mevcûd olup bunlar kalîl olduğından اَلْحَرْبُ خُدْعَةٌ[1] mazmûnıyla amel olunup yüz elli neferden altmış kadar atlarına ve yürüklerine dayanan şehbâz ayrılup kusûrı kemîngâhda kalup ve mîşe-zâra câ-be-câ üç yere bayrak gibi birer alâmet vaz' edüp bu tertîbi ettükten sonra seğirdüm ile çayırda olan atların durduğı mahalle[2] vardıklarında bekçi tarîkıyle mevcûd bulunan kırk elli kadar Nemçe ve Sırf haydûdlarının kimini tu'me-i tîğ-ı alef ve kimini esîr edüp kimi dahı firâr etmekle, ve'l-hâsıl kumandanın on beş kadar güzîde bârgîrlerin ahz ve mîrâhorın dahı esîr edüp taşrada bulunan hayvânâtın cem' ve tiziyye avdet eyledüklerinde kal'adan top atılup keferenin atlusı çıkup tüfenkleşerek dağda vaz' eyledükleri pusuya geldükte mîşe-zâra vaz' olunan bayrakları müşâhede ve berü tarafdan sipâhî ve gönüllü bayrakları zâhir olunca kesret kıyâsıyla "Belki piyâdeleri dahı kemînde olmak vardır." deyü

---

sağ çenesinden boğazına doğru râst getürüp kuruşun güzer edince dehânından kızı bıragup ve o zahm-ile kurt dahı rehâ-yâb olamayup helâk eylediler ve duhter ol zahmdan ifâkat buldı. Alî Ağa hâlâ Hotin'de sâkin olmağla tahrîr-i târîhden üç sene mukaddem İstanbul'a gelmekle esnâ-yı musâhabette ol kefere duhterin su'âl eyledüğimde "Hâlâ Vidin'de hayâttadır, saçlı sakallı birkaç evlâdı el-ân biledir. Her ne kadar beni görse "Hayâtıma sen sebeb oldun!" deyü du'â eder." deyü cevâb eyledi.

Hattâ seriyyemiz her ne kadar taşra akına gitseler gecelerde nüzûl eyledükleri mahalde düşmandan ziyâde gürgden kendülerin hıfz ederlerdi ve birine kazâ-yı hâcet iktizâ eylese cümle te'hîr edüp yalınız komazlardı. Ol asırda kurdların bu mertebe müstevlî olduğına bazı ihtiyârlar derlerdi ki: "Taşrada köy kend olmayup ol sahrâlar mevâşîden hâlî olmağla ekl edecek devâb olmadığından şiddet-i cû'dan anlar dahı müstevlî oldılar." derlerdi.

Hilyetü'l-Evliyâ'da eydür ki: "Arslan kimesneyi yemez, illâ mücrim olanı yer." Ve *Buhârî*'de eydür ki: "Hazret-i Resûl-i Ekrem *sallallâhu te'âlâ aleyhi ve sellem* bir avrata beddu'â eyledi: "Seni arslan yesün!" deyü buyurdı. Ol avrat arslana oğradı, hemân-dem pâreledi." Ebâ Hureyre *radıyallâhu anh* nakl eder ki: "Hazret-i Peygamber *sallallâhu aleyhi ve sellem* bir gün buyurdılar ki: "Arslan gemrendüği vakit ne dedüğin bilür misiz?" Eyittiler: "Allâh ve Resûlü a'lem." **[10a]** Buyurdılar ki: "Arslan eydür: اللّهم لا تسلّطنی علی أحدٍ من أهل المعروف Ya'nî "Ey Çalab'ım, beni âşinâlardan bir ahad üzerine musallat eyleme." der." *Sadeka Resûlullâh.* Kurd dahı bir nev'idir, Hakk katında niçe cürm ü isyânımız olmağla ol dahı ol mertebe musallat olduğı çok değildir.

1 "Harp hiledir." Buhârî, Cihâd, 157.

2 Török O. 205: "davarların durduğı mahal" (vr. 6b).

Sa'dî: هر بیشه گمان مبر که خالیست
شاید که پلنگ خفته باشد[1]

[9a] mazmûnı havfıyla düşman atlusı çekilüp cenkten fâriğ olmalarıyla ganâyim-i mevfûre ile Tımışvar'a dâhil oldılar. Getürdükleri doyumlukları fürûht olunup penc-i yekten dört bin groş Paşa efendimizin tarafına âyid olup ifrâz ve serhad kānûnı üzre fukarâya ve dul avratlara ve tekkelere hisselerin çıkarduktan sonra giden guzzâtın her birine yüzer groştan mütecâviz isâbet etmekle tevzî' u taksîm eylediler.

Çetemiz geldüği günün ertesi Lipova kumandanından Paşa efendimize mektûbı gelüp mefhûmında demiş ki:

> "Benim dostum, çeteniz geldi ve davarlarımızı bi'l-cümle alup götürdiler. Aslâ binecek bârgîrimiz kalmadı. Kendümüzün ahz olunan bârgîrde mahsûs bir eşheb kır bârgîrimiz var idi, anı dahı bile götürdiler. Mezâdda her ne mikdâra çıkarsa on groş izdiyâdıyla bu dostunuz içün alıverüp gönderirseniz ziyâde memnûn olurum. Ol bâbda lutf sizindir."

deyü hatm-i kelâm eylemiş. Paşa efendimiz dahı bârgîri getürüp bir kuyruksuz Nemçe bârgîri olduğından iki yüz elli groşa ve mîrâhorın dahı seksen groşa alup bârgîri dahı mîrâhorına teslîm ve üzerine bindirüp ve hîn-i ahzda iki re's Nemçe zağarları ki kumandanın başı ile berâber düşeğinde ma'an yatup ve tırabzasında hem meze ve hem kâse **[9b]** olan kelblerden olmağla mîrâhora ve bârgîrlere uyup kendüluklerinden gelmişlerdi. Çün ki mîrâhor bârgîre binüp gitmek tedârikin gördi, anlar dahı hâzırlanup gâh bârgîrin yüzine ve gâh mîrâhorun omuzına sıçrayup ve yüzün yalayup hezâr-gûne temelluklar göstermekle revâne oldılar. Hattâ ol seriyyenin ser-kârı olan Çorbacı Mûsâ Ağa zağarları vermemek diledi. Devletlü efendimiz dahı "Köpeğin köpeklerini incitme, varsun gitsün!" deyü fermân etmekle, ve'l-hâsıl vardıkta kumandan ol kadar memnûn olmış ki bir haylî zamân sandalyesinde karâr edemeyüp sürûrından odasının içinde raks u reftâr ve tekrâr-be-tekrâr mîrâhorın söyledüp Paşa efendimizin bu gûne lutfından dünyâlar kendünün olmış, "Acabâ ben bu iyiliğin mukābelesine Paşa'ya ne ikrâm eylesem?" deyü

1 "Her ormanın boş olduğunu sanma. Belki içinde kaplan uyuyordur." (Sa'dî-i Şîrâzî, *Gülistan*, çev. Hicabi Kırlangıç, s. 27).

Beyt: Binâ olalı bu dehr-i pür-âfât
Yine ihsândır ihsâna mükâfât

bir gün dörder öküzli iki aded arabaya yağ ve bal ve pirinç ve dakīk-i hâss ve on vukıyye kahve tahmîl edüp ale's-seher parmaklık çekmesinde zâhir ve nöbetçiler gelüp haber verdüklerinde gelen arabacı re'âyânın birini getürüp keyfiyyeti su'âl buyurduklarında Lipova kumandanının mektûbın çıkarup **[10a]** mefhûmında hezâr-gûne du'â vü senâdan sonra ferâde ferâde şu kadar zahîre ihdâ vü irsâl olunmıştır deyü tahrîr-i defter eylemiş. Paşa efendimiz dahı "Zâhir zahîre ile müzâyakaları vardır deyü bize me'kûlât kısmı göndermişler. Elhamdülillâhi Te'âlâ bundan böyle taşradan beş seneye dek zahîre gelmese bizim me'kûlât kısmı ile müzâyakamız olmaz." deyü mîrî anbârda memlû olan birkaç göz zahîreyi göstermek içün gelen arabacıların yanına âdem koşup ve gösterüp müşâhedeleri olduktan sonra kahvenin iktizâsı vardır deyü ancak kahveyi alıkoyup ve kusûr-ı zahîreyi kabul etmeyüp gerü avdet ettürdiler, ancak kahveden mahzûz olduklarını müş'ir kumandana redd-i cevâb mektûbın tahrîr eylediler. Hâlbuki ol Ramazân-ı Şerîf'i bir buçuk vukıyye revgan ile geçürdiler. Kilârda ve matbahlarında yağ eseri yoğ-iken ve zahîreye eşedd-i ihtiyâc ile muhtâclar iken ve arabalar ile gelen zahîre Tımışvar'da fürûht olunmak lâzım gelse dört keseden mütecâviz semen takdîr ü tahmîn olunmış iken gayret-keşliklerinden nâşî iltifât edüp kabûl eylemediler.

Kıt'a li-münşi'ihî: Kişi izhâr-ı acz ile rezîl olmaktan a'dâya
Er olan terk eder cânın duyurmaz hâlin a'dâya

[10b] Ne denlü kıllet el verse yemez erte gamın aslâ
Demez cömerd olan kalsun bugünki güni ferdâya

Ba'dehû kumandan-ı mesfûr çetecilerimiz havfından dağda ve sahrâda gezüp sayd u şikâr eyleyen iki nefer Nemçe sayyâdlarının emniyyeti içün buyuruldı niyâz etmekle iltimâs [ve] ilticâsına müsâ'ade edüp guzzât u mücâhidîn her ne mahalde râst gelür ise nüfûs u mâllarına zarar u gezend eriştürmemek üzre emân kâğıdı dahı i'tâ buyurdılar ve birkaç def'a râst gelinüp rencîde olunmadılar. Hattâ bir def'a seriyyemize râst geldüklerinde "Kal'amıza dünki gün Erdel'den dört yüz mikdârı katana geldi, kesret ü

vefret üzrelerdir; avdet eylen, zîrâ bir gazabına oğrarsız!" deyü haber dahı eyledükleri vâki' olmış idi. Ve kumandan-ı mesfûrun dahı hakīkat cihetiyle sonradan birkaç ahvâli zuhûr etmekle, gerçi mutavveldir ammâ tahrîri münâsib olmağla işâret olundı:

Ca'fer Paşa efendimiz Beligrad'a muhâfız ta'yîn olunduklarında[1] kumandan-ı mesfûr Varadin'de kumandan bulunmağla, Nem Ceneral[2] dedükleri kâfirdir, ceneral-i mesfûr serhad ahvâline müte'allik ve ba'zı üsârâ husûsına dâyir[3] mektûb tahrîr ve efendimiz tarafından redd-i cevâbı ne ise verilürdi. Bundan evvel Beligrad muhâfızı iken derûn-ı kal'ada esîr ü giriftâr olan Öküzöldüren Ahmed Paşa'nın beş bin altun bahâsı olmağla vezîr-i a'zam-ı sâbık Silâhdâr Mustafâ Paşa **[11a]** hazretleri sadra teşrîf eyledüklerinde oğlı arzıhâl edüp merhamet etmekle beş bin altunı mîrîden ihsân ve halâsı içün irsâl eyleyüp oğlı ile Beligrad'a gönderdükte devletlü Paşa efendimiz Varadin ceneraline mektûb tahrîr etmekle mefhûmı icmâlen bu idi ki:

> "Öküzöldüren Ahmed Paşa'nın beş bin altun bahâsı olduğı ihbâr olunmağla tarafınızdan kâğıd yazup ve Beç'ten paşa-yı mûmâ-ileyhi Varadin'e nakl ve her ne vakit dâhil-i Varadin olur ise tarafımıza haber edesiz ki iktizâ eden bahâsını bu tarafdan irsâl ve halâs edelim."

deyü işâret eylemişlerdi. Mektûb vardığı sâ'at mesfûr Beç'e âdem gönderüp zamân-ı kalîlde paşa-yı mûmâ-ileyhi Varadin'e nakl ve bahâsının irsâline te'hîr etmeyüp yanına âdem ta'yîn ve İriyg nâm mahalle irsâl etmekle mahall-i mezbûra geldüği haberi Beligrad'a gelüp henüz âdem ta'yîn ve bahâsı olan meblağı irsâl etmeden Öküzöldüren Beligrad'a gelmeğin[4] Paşa efendimiz haylî ta'accüb eylediler. Hemân der-ân-sâ'at bahâsı olan beş bin altunı poştanın yedine teslîm ve irsâl eylediler. Meğer Öküzöldüren'i Beç'ten Va-

1 1691'in sonu, ayrıca bkz. bu çalışmanın inceleme bölümünde yer alan müellifin hayatıyla ilgili kısım. Kreutel'in Almanca tercümenin bu kısmına not düşerek Silâhdâr'dan naklen verdiği Kasım 1692 tarihi Cafer Paşa'nın Belgrad'a ilk tayin edildiği tarih olmayıp o sırada sürdürdüğü Belgrad muhafızlığı vazifesinin yine kendisine tevcih edildiği tarihtir. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 253, 17. not; krş. *Zeyl-i Fezleke*, s. 1473.

2 General Dietrich Heinrich Freiherr von Nehem (ö. 1713), 1688'de Lipova ve 1691'den itibaren Varadin komutanı (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 280). Yazmada < جنرال > imlâsıyla yazılan "ceneral" (günümüz Türkçesinde general) kelimesi ise eserin yazıldığı dönemde Avrupa ordularındaki üst düzey subaylar için kullanılan bir kelime olup bunun Osmanlılardaki mukabilinin "paşa" kelimesi olduğu söylenebilir.

3 Török O. 205: "ba'zı üsârâ-i Müslimîn husûsına dâyir" (vr. 8a).

4 Öküzöldüren Ahmed Paşa Belgrad'dan hareketle 26 Mart 1694'te Edirne'ye ulaşmıştı (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 253, 18. not; *Zeyl-i Fezleke*, s. 1527).

radin'e getüren kral âdemîsi cenerale demiş ki: **[11b]** "Paşanın bi't-tamâm bahâsı Varadin'e gelmedükçe göndermeyesin deyü tenbîh olunmıştır!" dedükte, ceneral dahı "Sen bilmezsin! Ca'fer Paşa senin anladuğun ve anların bildüği gibi vezîr değildir. Yüz bin altun dahı olsa ben anın memhûrıyla olan mektûbına i'timâd eder, gönderirim." dedükte "Hele pek i'timâd etme, belki sonra zahmet çekersin!" deyü göndermemek üzre ayak basmış, ceneral dinlemeyüp irsâl eyledi. Ve bir tarafdan der-akab tamâmen bahâsı vardıkta ceneral Beç'ten gelen Çasar[1] âdemini getürüp "Gördün mi Ca'fer Paşa ne şekil vezîrdir, sözine nice sâbit-kademdir? Hezâr kerre ben kendüsin tecrîbe etmişimdir ki bir işte ve bir sözde hilâf çıktuğı yoktur."

Li-İbn-i Kemâl: Doğruluk kıl doğruluk ey nîk-re'y
Doğruda aç görmedim eğride bay

Doğruluğundan varur menzile ok
Eğriliğinden kalur yerinde yay

deyü vâfir medh edüp ve dört sene kadar efendimiz muhâfız oldılar. Niçe üsârâ-i Müslimîn'den mukaddemâ serhadlerde alınup ve nâm u nişânları nâbûd, kiminin vâlidesi ve kiminin babası ve oğlı ve karındaşı **[12a]** Devlet-i Aliyye'de ba'zı ricâl-i devletten kimesnelere mensûb olup tecessüs ve halâsları içün şefâ'at mektûbları geldükte der-akab eşkâlleri ile ceneral-i mesfûra tahrîr ederlerdi, ol dahı iltizâm edüp küffâr memleketinde tecessüs ve tefahhus ederek bi-eyyi-hâl buldurdup irsâl ederlerdi ve bahâsını zikr edüp tahrîri üzre bilâ-tereddüd irsâl olunurdı. Hattâ Beligrad Kal'ası muhâsara olunmazdan[2] bir ay mukaddem bir esîr ahvâlini bahâne edüp bir nefer Müslümân poştasıyla bir mektûbı geldi. Mefhûm u ma'lûm olduktan sonra Paşa efendimiz mezbûr poştayı tenhâya çeküp "Ne var, ne yok?" deyü haber su'âl buyurdılar. Mezbûr dahı cevâb eyledi ki: "Efendim, kulun zindânda idim, ceneral beni çıkardı. "Al şu mektûbı Paşa'ya götür." dedi. Ben dahı "Ya cevâbın tez alup getüreyim mi; yohsa ben geleyim, cevâbını Paşa hazretleri sonra mı göndersün?" dedim. Tebessüm eyledi ve "Gel!" dedi. Odanın içine girdim. "Yakın gel yakın!" [dedi], vardım. "Türk, tez gelebilür misin?" dedi. "Emir senindir." dedim. "Yok gelemezsen ancak Beligrad'da dahı durma, gidebi-

1 < چاسار > [Çasar] <császár (Mac.): imparator, kayser. Kelimeyle Habsburg imparatoru kastedilmektedir.
2 Habsburg kuvvetlerinin 3 Ağustos 1693'te başlattıkları kuşatmaya işaret edilmektedir.

lürsen Tımışvar'a var ve Segedin'den berü gel. Gelmezsen dahı sen bilürsün. Paşa benim dostumdur, ben kendülerin **[12b]** severim, bizim şimdiki hâlde meşveretimiz vardır ve askerlik üzeri olmağla zindânlar bend olunmak içün fermân gelmiştir. Benden Paşa'ya lisânen selâm eyle, Drava Suyı[1] Tuna'ya bulanık akmağa başladı, gāfil olmasun!" dedi." Ol sâ'at Paşa efendimiz bildi ki tabor Beligrad üzerine gelecektir. Hizmetinde olup bu ahvâle mahrem olduğumdan hakīre tenbîh eyledi: "Bu sözi sakın kimesneye fâş etme!" deyü taşra çıkup[2] ba'zı tedârike ziyâde ihtimâm eylediler.

Li-İbn-i Kemâl: Eylik eyledim bilinmedi deme
Hîç ziyânın kimse görmez eyliğin

Eylik eyle sen yavuzlara dahı
Hakk katında zâyi' olmaz eyliğin

Bir dîn ayru kâfirin bu mertebe dostluk ve sırren ifhâma sebebi hemân Lipova'da iken gönderilen bir kuyruksuz bârgîr ile mîrâhorı dedükleri bir Kazak kâfiri ki cümlesi üç yüz groşa bâliğ değil idi. Bu ifhâm yalınız yüz bin groş eder ki niçe mühimmât-ı lâzıme bu sebeb-ile vücûda gelmeğe bâ'is oldı. Ve'l-hâsıl buna misâl şeyleri çok.[3] Cümleden biri "Müslümân olsam şimdiki i'tibârımı bulup beni paşa ederler miydi?" deyü Poşta Hasan nâm **[13a]** esîre dedüğini münâsebetle bir gün efendimize takrîr eyledi.

Hattâ Senta Ma'rekesi'nden sonra vâki' sulh u salâhda[4] üsârâ mübâdelesine Devlet-i Aliyye'den me'mûr Re'îsli Şeyh Ahmed Efendi Beligrad'a geldükte husûs-ı mezbûr içün Varadin'e gitmek iktizâ eyledi. Vardıkta ceneral-i mesfûr ile esnâ-yı musâhabette Ca'fer Paşa zikr olunmış, ceneral demiş ki: "Ahmed Efendi, Ca'fer Paşa'yı gāyet ile acıdım. Bir gereklü vezîr idi." Ahmed Efendi dahı latîfe yüzünden "Belî, bize gereklü ammâ size değil idi. Mukadder böyle imiş, çâre yok." deyü cevâb verdükte "Haha! Bilürüm diyeceğini, ya'nî bir re'y ü tedbîr sâhibi âdem idi, bize çok yüzden rahnesi dokundı diyeceksin. Lâ! Vallâhi ol ma'nâya değil, biz re'y ü tedbîr sâhibi, hayrı ve şerri bilür, husûsâ sözine durur âdemi severiz. Yohsa her iş Tanrı Te'âlâ'nın

1 **Derkenar:** "Nehr-i Drava Osek'te cârî olan sudur."
2 Török O. 205: "taşra gelüp ve bedenlere çıkup" (vr. 9b).
3 Török O. 205: "Ve'l-hâsıl buna misâl şeyleri çok. Tahrîr olunsa tevârîh olur." (vr. 9b).
4 1699'da Osmanlı Devleti ile Kutsal İttifak devletleri arasında akdedilen Karlofça Muahedesi kastedilmektedir.

elindedir. Ancak Ca'fer Paşa bir metîn ve hilâf söylemez ve bu serhadlerde cevâb verüp cevâb almak ve sözi üzerine ölmek ihtiyâr eder bir âdem idi ve sizin dahı ancak bir vezîriniz var idi. Bunca zamândan berü cenk var iken söz verüp söz almakta zahmet çekmedik; şimdi sulh u salâh oldı, birbirimizin **[13b]** cevâbını anlamamağa başladık. Ca'fer Paşa'nın ben niçe şeyinden hisse-mend olmış âdemim, çok şeyleri var. Velâkin bir ahvâli dahı tutılan Sırf haydû[d]larına aslâ emân vermeyüp kazığa vururdı. Bir gün Sırf kapudanları bize geldiler ve şikâyet eylediler ki: "Bundan sonra biz dahı ahz eyledüğimiz Müslümânı öldürürüz!" dedüklerinde Ca'fer Paşa'ya bir kâğıd tahrîr eyledim ki: "Benim dostum, bu serhadlerde, cenklerde eceli gelen ölür, sağ kalup esîr olanlara min-ba'd kılıç olmaz; husûsâ kal'aya dâhil olduktan sonra hilâf-ı kānûn-ı serhaddir, öldürmezler. Siz tutılan Hristiyan tâyifesini kal'aya vardıkta eşedd-i ukūbet ile kazığa sancup helâk edersiz ve ma'lûmunuzdur ki o makūlenin biri katl olundukta üsârâ-i Müslimîn'den birini yerine öldürmek kānûn-ı serhaddir ve siz dahı böyle edersiz. Olan oldı, gitti;[1] serhadde bir yeni âdet olur, etmeyesiz!" dedüğümde

Ya'nî: Kan ile kānûn eyleme
Âyîn ile hûn eyleme

nezâketin zu'm-ı fâsidesi üzre îmâ etmekle deyü tahrîr eyledüğinde Ca'fer Paşa dahı redd-i cevâbında **[14a]** tahrîr eylemişler ki:

> "Benim dostum, gönderdüğünüz mektûbun mefhûmı ma'lûmımız oldı. Bu serhad kānûnını biz bilmez değiliz. Bu âna değin tutılan Nemçe ve Macar'dan kal'aya geldükten sonra bir ferdini öldürüp o makūle cezâ tertîb ettüğimiz yoktur. Nemçe ve Macar kadîmî kılıç kuşanup bizimle cenk eder düşmanımızdır ve dostluk ettüğimizde dahı yine dostumuzdur. Ammâ bu Sırf tâyifesi bunca seneden berü nân u ni'metimiz ile perverde ve her vechile himâye vü sıyânetimiz altında re'âyâmız iken kendi veliyy-i ni'metlerine âsî olup ve mûcib yoğ-iken ra'iyyetlerin terk edüp mutlak hıyânet kasdıyla kılıç kuşanup ve bu serhadlerde kendülerin hoş tutmış ve lutfların görmiş ağalarının ve za'îmlerinin ehl ü ıyâllerini, meselâ sabî evlâdlarını gözlerine karşu ve babalarını ve vâlidelerini evlâdlarının gözlerine karşu şişe sancup

1 Török O. 205: "Serhadlerde buna misâl çok vâki' olmıştır; olan oldı, gitti." (vr. 10a).

âteşe karşu ve kimini yaturup koyun ve kuzu gibi boğazlayup buna misâl envâ‘ dürlü eziyyet ve ukūbet ile katl eyleyen Sırf keferesi değil midir? Hâyin oldukları ecilden Sırf tâyifesinden her ne mikdâr elime girerse eğer dünyâ dolusı mâl verüp ve mukābelesine esîr dahı âzâd ederlerse **[14b]** ne mâl ve ne esîre bakmayup ve gayrı ölüm ile dahı öldürmeyüp böğürlerinden kazığa vurmağa ahd eylemişim. Benim dostum, Sırf keferesi ol serhad kānûnına dâhil tâyifeden değillerdir!"

deyü hatm-i kelâm eylemiş.

Fi'l-vâki‘ Ca‘fer Paşa'nın sözi gerçektir ve hâyin kavimdir ve ol kānûna dâhil değillerdir. Merhûm efendimizin bu cevâbını tasdîk içün benim bir ser-encâmımdır ki, mukaddemâ Lipova Kal‘ası'n Karafa aldukta[1] henüz Paşa efendimize intisâb etmemiş idim. Taborun Erdel'den çıktuğı haberi geldükte zümremizden birkaç nefer süvârî dil almak içün[2] ta‘yîn olunmağla ben dahı uşaklığım hasebiyle mezbûrlara uyup ma‘an Lipova'ya vardığımız gibi ertesi ale's-seher tabor kal‘a altına gelüp muhâsara ve ikinci güni alup, mukadder imiş, ben dahı esîr oldum. Kal‘a muhâsara olduğı gibi ahvâlimizin encâm-ı kârı neye müncer olacağın ilme'l-yakīn müşâhede eylemiş idik.

Beyt: دور از چمن وصل یکی مرغ اسیرم
ترسم که شوی غافل و در دام بمیرم[3]

mazmûnı havfıyla nâlân u giryân dâm-ı belâda esîr ü giriftâr olduğumda üzerimde olan libâsım serhadlünün sîm düğmelü ve kopçalu a‘lâ melbûsâtından olmağla ol kıyâfet ile alınmak lâzım gelse bahâ takdîrinde zahmet çekilür deyü refîklerim üzerimden indirüp bir abâ dolama ve bir köhne çakşır geydirmişlerdi. **[15a]** Çün ki esîr olduk, dört nefer kimesne idik ki ikimiz bir kapudanın ve ikimiz dahı bir kapudanın hisselerine düştük. Mesfûrlar karındaş bulunmağla dördimizi birden bahâya kat‘ etmek murâd eylediler. Kapudanın biri Galata'da durmış Türkçe fasîh bilür bir dînsiz idi. Beni görünce refîklerime su'âl eyledi: "Bu ne şekil uşaktır?" Refîklerim dahı "Kimsesi yok, bir öksüz fakīr oğlandır." dedüklerinde tekrâr edüp "Gerçi üzerinde olan melbûsâtına göre fakīr görinür ammâ çehresinden bir

1 Lipova 18 Haziran 1688 tarihinde vire ile teslim olmuştur (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 252, 10. not).
2 Török O. 205: "haber ve dil almak içün" (vr. 11a).
3 "Vuslat çayırından uzakta esir bir kuşum, korkarım ki gafletin yüzünden tuzağa düşüp öleceğim." (Vahşî-i Bafkī [ö. 1583], *Güzîde-i Eş‘âr-ı Vahşî-i Bafkī*)

kişi-zâdeye benzer." dedükte parmağımda bir sîm yemenî taşlu pederimin mühri var idi, usûl ile çıkarup cebime koydum. Kapudan elimden tutup refîklerime dedi ki: "Bu oğlan at tîmâr etmemiş." Anlar dahı cevâb eylediler ki: "Biz dört nefer yoldaşız. Uşag olduğından çokluk iş sipâriş etmeyüz, serhadlünün âdeti üzre çetelerde gözi açılsun ve inüp binmeğe alışsun deyü bile götürürüz." dedüklerinde "Hele şimdi ol su'âller dursun, bakalım ne bahâ verebilürsünüz?" dedi. Aramızda olan refîkimizin birine Canbekli[1] Halîl derlerdi, sekiz def'a serhadlerde esîr olup halâs olmış, **[15b]** serhaddin kurdı idi. Âdem başına onar altun verdi, anlar beş yüz altun taleb ettiler. Ve'l-hâsıl dördimizi yüz elli altun bahâya kat' eylediler ammâ refîkimin üçi dahı garîb kimesneler olmağla beşer altuna kudretleri yok. Ne hâl ise kabûl eyledik ve benim mâlikim olan kapudan Lipova'da kumandan kalmağla, Türkçe bilür karındaşı asker-i menhûslarıyla yıkılup gitti.

Üçünci güni refîkimin birini Tımışvar'a irsâl eyledim. Vâlidim merhûm sağ olduğum haberini istimâ' edince bütün bahâlarımızı ki yüz elli altundur, teslîm eylemiş. Ammâ def'aten getürmek münâsib olmadığından nısf-ı bahâmız olan yetmiş beş altunı getürüp teslîm ve kumandandan beni taleb eyledi ki "Bu uşag dahı gitsün ve hissesine isâbet edenden bir mikdârını ola ki bu dahı peydâ edeydi." deyü izn ü iltimâs etmekle kumandan dahı izin verüp ve bir araba dahı verdi. Binüp Tımışvar'a revâne olduğumuzda Lipova'dan bir sâ'at mesâfe gitmeden Tımışvar keferelerinden varoşta sâkin Kürkçi Nikola nâm bir Sırf kâfiri ki yine nân u ni'metimizle perverde olup Tımışvar'dan firâr ve haydûd olmak, belki hemân beni satun **[16a]** almak niyyetiyle Lipova'ya gelmiş ve kumandana gelüp yalınız benim içün beş yüz altun arz eylemiş. Kumandan dahı su'âl eylemiş ki: "Ya ol uşağın ol mikdâr akça vermeğe kudreti var mıdır, sen bilür misin?" dedükte cevâb eylemiş ki: "Nice bilmem! Ben Tımışvar'da doğup ve büyüyüp ve hezâr kerre anlara kürk kaplamışım, hilâf mı söylerim? Sen gerü döndür, ben beş yüz altunı verürüm." dedükte kumandan dahı "Güzel, güzel... Tımışvar'da doğup ve büyüyüp anlara kürk kapladuğunı dahı anladım ve bildim ve ol uşağın kudreti olduğın dahı bildim. Velâkin bahtı küşâde imiş, böyle gitti. Şimdi sen anı beş yüz altuna benden aldığın hâlde sen dahı beş yüz altun fâ'ide istersin, ol dahı

1 Bu yer isminin Macaristan'ın Peşte şehrine bağlı bir kasaba olan Zsámbék'in Türkçeleşmiş hâli olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 275.

ol mikdâra belki kudreti olmaya ve olduğı sûrette mâl cândandır, ikrâr edinceye değin hezâr zecr ü eziyyet ve değnek ile mecrûh etsen gerektir. Husûsâ bu kadar zamândan berü ekmeğin yiyüp belki kendüsinden ve babasından lutf dahı görmiş olasın. Bre hâyin ü bî-dîn! Siz dahı kime dost olsanız gerek ki dâyimâ ekmek yedüğünüz yere hıyânet eder bir tâyifesiz!" deyü

Beyt: هرکه بد گردد بدام بد رسد
نیک را نیکی و بد را بد رسد[1]

[16b] mazmûnınca vâkı'â nân u nemek yolına gelüp hemân kumandan elinde olan kapudan değneği ile Kürkçi'nin etrâfını dâyire çizüp kānûnları ol dâyireden çıkmak olmaz ve çıkarsa bilâ-emân katl ederler. Ve'l-hâsıl zikr olunan hezârân değnek[2] ile yorılup osan gelince ol kadar darb eder ki Kürkçi kâfirini bî-hod kaldırırlar. Bu ahvâli kalan iki nefer refîkimiz müşâhede ve sonradan kusûr-ı bahâmızı götüren poştamıza kumandan lisânen demiş ki: "Ay, ay! Küçük za'îm[in] bahtı var imiş, ucuz halâs oldı." Ya'nî bu Sırf tâyifesi bir hâyin millettir. Müslümân dahı olsa sıdk-ile olmaz ve kölesi aslâ hayr eylemez, âkıbet efendisinin başına veyâhûd mâlına kasd eder. Niçe kerre tecrîbe olunmıştır.

Sadedimiz Nem Ceneral'in hikâyesinde idi. Sonra Ahmed Efendi'ye demiş ki: "Beç senesinden bugüne gelince on yedi senedir mühür sâhibi vezîrlerinizden kaç vezîriniz geldi?" Ahmed Efendi dahı maktûlden[3] sonra gelen vezîrleri ferden ferden add eylemeğe başladukta "Yok, yok" demiş, "Anları ism ü resmleriyle bilürüm, öyle demem; iş bilür vezîr söylerim." dedi. Ahmed Efendi tekrâr edüp "Bizim vüzerâmızın her biri intihâb olunmış vezîrlerdendir." dedükte "Yok, öyle değil. İki vezîriniz geldi; biri merhûm **[17a]** Köprüli-zâde Mustafâ Paşa ve biri Varadin senesi olan Defterdâr Alî Paşa'dır.[4] Elmâs Mehemmed Paşa dahı bahâdır vezîr idi ancak biz iki vezîr add ederiz. Ve Ca'fer Paşa'yı cümleden ziyâde tutardık. Zîrâ cenk ahvâlin

---

1 "Her kim ki kötü olursa kötü bir tuzağa düşer, iyiliğin karşılığı iyilik, kötülüğünki ise kötülüktür."

2 < هزاران > [hezârân] Hindistan gibi sıcak memleketlerde yetişen kamışlardan yapılan bir tür değnek, sopa. "Hezâren", "hazürân" gibi isimlerle de bilinmektedir. Bkz. James W. Redhouse, *A Turkish and English Lexicon*, Beyrut, 1987, s. 2163; Tulum, *XVII. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı,* s. 896.

3 Mağlubiyetle neticelenen Viyana Kuşatması'nı müteakib Belgrad'da idam edilen Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (ö. 1683) kastedilmektedir.

4 Sürmeli Ali Paşa'ya (ö. 1695) ve serdar-ı ekrem olarak 1694'te çıktığı ve başarısızlıkla neticelenen Varadin Seferi'ne işaret edilmektedir. Bkz. Feridun Emecen, "Ali Paşa, Sürmeli", *DİA*, C. II, s. 427.

ve tedbîr ü tedârikin bilür vezîr idi. Hazret-i Îsâ hakkıyçün ma'reke yerinde[1] Ca'fer Paşa'yı çok tecessüs eyledim, meyyitini bir dürlü bulamadım. Yohsa bulmış olsam ol mahalde defn ettürdüp ve üzerine bir azîm kubbe yaptırsam gerek idi. Öyle âdemin yeri ve türbesi bellü olup niçe zamân dillerde dâsitân ola." deyü cevâb verdüğini Ahmed Efendi gelüp ayniyle Beligrad'da dest-i zaleme-i eşkıyâ ile şerbet-i şehd-i şehâdeti nûş eyleyen Alî Paşa efendimize[2] takrîr eyledüğinde hizmet-i kitâbetlerinde olduğum hasebiyle mevcûd bulunduğumdan bu mahalle tahrîr ve işâret olundı.[3]

Hikâye-i Feth-i Palanka-i Fenlak[4]

Tımışvar'a on sâ'at mesâfe Nehr-i Morış kenârında vâki' Fenlak demekle ma'rûf palankanın derûnına yedi-sekiz yüz mikdârı haydûd eşkıyâsı tahassun edüp ve süvârîmizden dahı cümle altmış kadar atlumuz kalmış idi. Taşra çeteye gitmekliğe dahı tâkat **[17b]** ü dermân kalmayup halka açlık bir mertebe müstevlî olmış idi ki avrat u oğlan gece ile taşra çıkup dağlarda meyve kısmından cem' edüp düşmana râst gelenlerin kimini şehîd ve kimini esîr edüp selâmet-yâb olanlar arkalarında getürdüği şey ile birkaç gün sedd-i ramak ederler iken Fenlak Palankası'nda bir mikdâr hayvânât [olduğın] haber alınup ve gece ile varup sürmek sadedine zâhib ve hem ahz-ı intikām-ı a'dâya câzib olup devletlü Paşa efendimizden izin taleb eyledüklerinde müsâ'ade ve me'zûnen altmış kadar süvârî ve iki yüz nefer piyâde hâzırlanup Baba Hüseyin Tekkesi'nde ikindüden sonra cem' olmalarıyla Fenlak Palankası Lipova Kal'ası'na altı sâ'at ve Çanad'a dört sâ'at olup Tımışvar'a on sâ'at mesâfe olmağla zikr olunan kal'alarda ân-ı vâhidde yedi-sekiz yüz Macar ve Sırf katanası atlanmak mümkin iken bu mikdâr fi'e-i kalîle ile on sâ'at mesâfe gitmek kuvvet-i hatâdan, belki dâyire-i akıldan hâric bir iş iken hem gayret-i dîniyye ve hem cezb-i kalb-i

---

1 Savaşın vuku bulduğu yer olan Zenta kastedilmektedir.

2 31 Ekim 1700 tarihinde bir isyan neticesinde hayatını kaybeden Belgrad muhafızı Moralı Ali Paşa'dan bahsedilmektedir. Bkz. *Nusretnâme*, s. 579-580.

3 Ali Efendi'nin ifadesine göre Ahmed Efendi bunları Karlofça Muahedesi'nin akdinden (26 Ocak 1699) sonra Belgrad'da muhafız olarak bulunan Moralı Ali Paşa'ya anlatmıştır. Ali Paşa 1700 Ekim'ine kadar Belgrad muhafızı olarak vazife yaptığına göre (bkz. bu çalışmanın inceleme bölümünde müellifin hayatının konu edildiği kısım) müellifin bahsettiği bu görüşme bu tarihler arasında gerçekleşmiş olmalıdır.

4 *Vak'anâme*'yi Almancaya tercüme eden Kreutel bu fasılda nakledilen hadiselerin 1690 yazında geçtiğini tahmin etmektedir. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 253, 25. not.

asker olduğından buraların çokluk hâtıra getürmeyüp ﴿كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللهِ﴾[1] âyet-i kerîmesinin ma'nâ-yı **[18a]** şerîfin penâh ﴿وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللهِ فَهُوَ حَسْبُهُ﴾[2] deyüp hâzır u âmâde ve du'âya muntazırlar iken derûn-ı kal'a ve parmaklıktan yüz elli mikdârı dul avratlar ve fukarânın sabî erkek ve kızları omuzlarına birer boş torba alup yalın ayak başı kaba[3] gûyâ arsa-i Arasât'a gider gibi mahall-i mezbûra geldüklerinde Paşa efendimiz dahı "Bunlar ne yere giderler? Bu mahalde mevcûd olmalarının sebebi nedir? Su'âl eylen." dedükte Kapucılar Kethudâsı el-Hâc Osmân Ağa illerü varup su'âl ettükte "Seriyyemiz ne mahalle giderse biz dahı anlar ile bile gideriz." deyü cevâb-dâde olduklarında gelüp haber vermeğin hemân Paşa efendimiz ve Selîm Dede ve Vâ'iz Hasan Efendi ve Müftî İsmâ'îl Efendi ve sâyir du'âya hâzır olan ulemâ efendiler Paşa efendimiz ile ma'an illerü varup nasîhat yüzünden bunlara hitâb eylediler ki: "Bu dediğünüz iş hîç olacak iş midir? Seriyye ile on yaşında sabî oğlan ve avrat on sâ'at mesâfe yere piyâde gitmeğe tahammül eder mi, yâhûd eyledüği hâlde münâsib midir? Tez gerü avdet eylen!" deyü lisânen tenbîh edince cümle avrat u oğlan bere ve gûsifend-misâl bir âvâz olup dediler ki: "Devletli, bir aydır **[18b]** ve kimi iki aydır ve kimi dahı ziyâde ekmek yüzün görmeyüp tuzsuz yeşil ot yiyerek tâb u tâkatimiz kalmadı. Acımızdan helâk olmaktan ise ya varup bir mikdâr yabân meyvelerinden tedârik edüp gelürüz yâhûd düşmen-i dîne esîr mi olur, şehîd mi oluruz; her nice ölürsek emir Hudâ'nındır. Peygamber aşkına olsun bizi avdet ettürmekle rencîde etme!" dedüklerinde Paşa efendimizin gözlerinden yaş revân olup Selîm Dede ve sâyir mevcûd olan ulemâ efendiler makramaların yüzlerine tutup bükâya başlayınca cümle mevcûd bulunan ricâl ü nisvân u sıbyân yer yerden bir gırîv ü feryâd kopardılar ki ta'bîri mümkin olmayup feryâd u figândan du'âya dahı vakit kalmayup seriyyeyi Cenâb-ı Perverdigâr'a emânet ve melîl ü mahzûn ol mahalden kal'a[ya] ric'at olunup guzzât u mücâhidîn ile ol derd-mendler rızkları tedâriki ümmîdiyle bu makāli gûyâ ederek

1 "Allah'ın izniyle büyük bir topluluğa galip gelen nice küçük topluluklar vardır." Bakara, 2/249. Âyet-i kerîmedeki ﴿غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً﴾ ibaresi her iki nüshada da < غُلِبَتْ فِئَةٍ كَثِيرَةٍ > şeklinde yanlış harekelenmiştir.

2 "Kim Allah'a tevekkül ederse O kendisine yeter." Talâk, 65/3. Âyette ﴿يَتَوَكَّلْ﴾ olarak harekelenmesi gereken ibare yazmada sehven < يَتَوَكُّلْ > okunacak şekilde harekelenmiştir.

3 < قبا > [kaba] imlâsıyla yazılan bu kelimenin metnin siyak u sibakına göre "yalın ayak başı kaba[k]" şeklinde tamir edilmesi düşünülmüşse de diğer nüshada da bu şekilde yazılması (vr. 13a) dolayısıyla müdahale edilmemiştir.

Arabî: توكلت على الله ولا ارجو سِوَى الله
مَا رِزْقٌ من الناس بل الرِزْقُ على الله[1]

deyü maksûdları savbına reh-revân ve nisvân u sıbyân sedd-i ramakları ümniyyesiyle birer boş torbaların omuzlarına alup seriyyeyi te'âkub ederek ser ü pâ-bürehne yola revân oldılar. **[19a]** Ve biz dahı kal'aya ric'at edüp niçe zamân bu ahvâlin tefekküri ile vâlih ü hayrân u dem-beste kaldık. Ammâ Cenâb-ı Kibriyâ'nın verâ-i perde-i gaybından zuhûra gelüp cilve-ger olacak işi ve lutfı var imiş.

Beyt li-münşi'ihî: Avn-i Hakk'a istinâd et cenkten etme haşyeti
Ya'nî selb et sîne-i dilden kederle dehşeti

mefhûmınca derûnlarından dehşeti giderüp bî-bâk ü bî-pervâ ol gece seriyyemiz ılgar edüp subha değin Fenlak Palankası altına yaklaştuklarında kal'aya karîb kuruşun menzili mahalde kemîngâha girüp[2] kal'aya gûş-dâr olarak sipâhî bahâdırlarından Çavdar Sipâhî ve Selîm Sipâhî illerü ayrılup âheste âheste hendek kenârına geldüklerinde kapu üzerinde olan karavulhânede ancak bir kâfir kā'ide-i kabîhaları üzre *"Berdu!"*[3] deyü çağırup gayrı sît u sadâya müte'allik istimâ' eylemedüğinden derûn-ı kal'ada olanlar bilâ-havfin her şeyden emîn seher uyhusına vardıklarını ilme'l-yakîn müşâhede ettüklerinde bilâ-te'hîr avdet ve seriyyebaşılarına haber vermeleriyle hemân kal'aya hücûm eylemek üzre ittifâk u ittihâd eyledüklerinden sonra, yine mezbûr **[19b]** Çavdar Sipâhî "Siz âheste âheste gelmek üzre olun, ben bir dahı varayım." deyüp yalın kılıcın eline alup karanulukta hendek kenârına gelüp ve hendeğe duhûl, ba'dehû sarmaşup kal'a burcına çıktukta karavulhânede olan bekçi yattuğı yerden mesbûku'z-zikr *"Berdu!"* diyerek ecel uyhusına varmış. Gāzî Çavdar müşâhede eyledükte "Oyandırup ba'dehû başını kessem belki çağırup

---

1 "Allah'a tevekkül ettim, O'ndan başkasını istemem. Rızkı veren insanlar değil, ancak Allah'tır." Bu kısım Török F. 60 numaralı nüshada harekesiz yazılmışken Török O. 205'te (vr. 13b) harekeli yazıldığı ve bazı harekeleme hatalarının yapıldığı görülmektedir: < مـاَ رِزْقٌ > < مـاَ رَزَقَ >, < بَـلِ الـرِزْقِ > < بَـلِ الـرِزْقُ >).

2 Török O. 205: "şâfi'î vaktinden mukaddem kal'aya karîb tüfenk menzili mahalde kemîngâha girüp" (vr. 14a).

3 < بَـرْدُو > [Berdu] <Wer du? (Alm.): "Kimsin sen?" Müellifin aslı Almanca olan bu ifadeyi duyduğu şekliyle ve biraz farklı olarak yazıya geçirdiği anlaşılmaktadır. Kreutel'in "Berdu"nun karşılığı olmak üzere kullandığı "Werda!" (Kim var orada?) ifadesi cümlenin siyak ve sibakına daha uygun düşmekle beraber müellifin yazma nüshada tercih ettiği şekilden farklıdır. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 44.

şamâta eder, duyuluruz. Hemân yeğreği bîdâr etmemektir."[1] deyü kulaktan kulağa tırâş etmekle

Beyt: هرکه دراین جای کند خوابگاه
یا سرش از دست رود یا کلاه[2]

mazmûnınca karavulcı kâfiri başıyla külâhın birden gidermekle derhâl Çavdar Sipâhî aşağı inüp kal'a kapusına vardıkta kal'a kapusın dahı küşâd ve sâyir guzzât dahı erişüp kimi kapudan ve kimi dahı mânend-i ankebût burc u bârûya sarmaşup içerü girdükler[i] gibi gülbâng-i Muhammedî birle *"Allâh Allâh"* sadâsı dervâze-i çarha peyveste olduğın hânelerinde mest ü lâ-ya'kıl ve kimi mahmûr bir alay kâfirlerin gûş-ı bî-hûşlarına vâsıl olunca "Âyâ bunun aslı nedir?" [deyü] don paça odasının kapusından "Baş gösterüp göreyim." diyenlerin gāzîler kapudan tarafı alup henüz kimdir görmeden top-misâl kelleleri önlerine düşüp **[20a]** ân-ı vâhidde dört yüzden mütecâviz kefere tu'me-i şimşîr-i âb-dâr olmağla kimi dahı endâhte-i cân ârzûsıyla kal'anın ardından Morış Suyu'n karşu geçmek tasavvurıyla suya vuranlar şaşkınlıklarından tetiklerin yitürüp gark olmalarıyla, ve'l-hâsıl yedi-sekiz yüz mikdârı Sırf haydûdlarından ancak yiğirmi kadarı taş kulleye tahassun etmekle rehâ-yâb oldılar.

Derûn-ı kal'ada keferelerin üç-dört yüz mikdârı arabaları öküzleri ile hâneleri kurbında hâzır u müheyyâ bulunmağın zâd u zahîreden mevcûd-ı anbâr bulunan dakīk ve boğday ve şa'îr ve erzen ve hânelerinde mahfûz ve kendüleriyçün küplerde memlû vü meşhûn tedârik eyledükleri revgan ve asel ve sâyir hubûbât makūlesinden zâd u zahîreye müte'allik olanı bi'l-cümle arabalara tahmîl ve öküzlerin koşup, ve'l-hâsıl üç-dört sâ'atte sepetleri ve çuvalları ile gereği gibi arabalara yükledüp piyâde olan guzzât dahı arabacilik ederek ve giden avrat u oğlanın torbaların diledükleri zahîreden doldurup ve kendülerin dahı arabalara bindirüp yola azîmet eylediler.[3]

1 Gazi Çavdar'ın nöbetçi düşman askerinin başını uykudayken kesmek yerine niçin önce askeri uyandırıp sonra kesmek istediği düşünülebilir. Kreutel bu durumu düşmanı uykudayken öldürmenin serhad bölgesinin teamüllerine ters ve namertçe bir iş olduğu şeklinde yorumlamaktadır. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 253, 27 numaralı not.

2 "İşte bu yol üzerinde uyuyup kalanların ya başları elden gider, ya külâhları." (Nizâmî-i Gencevî [ö. 1204?], *Mahzen-i Esrar* (çev. M. Nuri Gencosman), Ankara, 1960, s. 113). Beytin aslında bulunan *"râh"* (yol) kelimesinin yerini yazmada *"cây"* (yer) almıştır.

3 Török O. 205: "zikr olunan zehâyiri sepetler ve çuvallar ile arabalara tahmîl ettürmekte, mürd olan haydûdların ıyâllerine dahı i'ânet ettürdüp üç sâ'atte cümle arabaları kal'adan taşra çıkarup" (vr. 14b-15a).

Ol asırda seriyyemiz avrat u oğlan esîr etmezlerdi. Her ne kadar mümtâz ve müstesnâ olsa kaht u galâ sebebiyle mezâdda üç groş etmezdi. İ'tibâr olmadığından Fenlak'ta olan esîrleri dahı yerlerinde alıkoyup ağaçtan mebnâ kal'ayı[1] ve hânelerini bi'l-külliyye **[20b]** ihrâk bi'n-nâr etmeleriyle ganâyim-i kesîre ile avdet ve ertesi ale's-seher dâhil-i kal'a oldılar. Mezbûrlar kal'aya duhûl ettükleri gibi cevânib-i erba'ada olan kefere kal'alarının bin kadar süvârî katanası erişüp Ümmet-i Muhammed'in selâmet ile kal'aya dâhil olduklarını müşâhede ettüklerinde dest-der-begal hâyib ü hâsir ve me'yûs u mağbûn avdet eylediler, *fe-lillâhi'l-hamd*. Guzzât u mücâhidîn geldüklerinde hâsıl eyledükleri mâl-ı ganâyimi ortaya getürüp envâ'-ı sürûr u şâdî birle ucuz ucuz fürûht ve gitmeyenler dahı peşîmânlıklarına göre anlar dahı gitmiş gibi herkes birer ve ikişer aylık zahîre peydâ eylediler.

Beyt li-münşi'ihî: Kıl tevekkül Hakk'a dâyim kūt içün olma melîl
Kullarının rızkına Oldur kefîl ü hem vekîl

mefhûmınca ol doyumluk fürûht olunup âdet-i serhadd üzre fukarâya ve dul avratlara hisse ve tekkelere surreleri ihrâc olunduktan sonra devletlü Paşa efendimiz içün ihrâc u ifrâz eyledükleri humusdan yedi bin beş yüz groştan mütecâviz olmağla giden gāzîler ikişer yüz groşa bâliğ ve mevcûd bulunan avratlara ve uşaklara on beşer yiğirmişer groş isâbet etmekle alup cümlesi **[21a]** şükr-i Yezdân eylediler. Cenâb-ı Râzıku'l-erzâk kat'an me'mûl ü melhûz olunmayan tarafdan kısmetlerin erzânî eyledi. Bu ahvâlin vukū'ı ne vakittir ki cevânib-i erba'amız düşman ve hem açlık şiddeti Ümmet-i Muhammed'i bir mertebe muztarib ve bî-dermân eylemişti ki kalem-i dü-zebân ile beyân olunması emr-i muhâl olup böyle iken nâsda gayret olduğından kahr u tedmîr-i a'dâya sarf-ı kudret ve bezl-i himmet ederlerdi. Nitekim demişlerdir: Umûr-ı cenkte askerde cezb-i kalb ve ser-askerde dahı askere rûy-ı dil ile sehâ vü istimâlet ve bu takrîb ile kendüsin askere sevdirmek şarttır. Ya'nî zâtî olmaduğı hâlde ârızî kerem ile dil-firîblık semti lâzımdır ki asker dahı muhabbet edüp emrine cân u baş ile râm ola ve mutî' u münkād oldukta lutf-ı Hakk'la ol asker mansûr u muzaffer olagelmiştir.

1 Török O. 205: "ağaçtan mebnâ palankası ile" (vr. 15a).

Her ne kadar seriyye tarîkıyle gitseler üç-dört bayrak sâhibi ol seriyyede mevcûd bulunurlardı. Hîn-i vedâ'da Paşa efendimiz aralarından birini intihâb ederlerdi ve cümlenin muvâcehesinde ismi ile "Fülân ağa, berü gel!" deyü da'vet ederdi. Farazâ kırk beş bölüğün çorbacısı Mûsâ Ağa'yı ve gâh alaybeğiyi ve gâh gönüllü ağasını getürüp baş u buğ nasb ederlerdi **[21b]** ve hüsn ü kubhını andan bilürdi. Ol kimesne dahı herkese mülâtafet semtin gösterüp seriyyede olan sağîr ü kebîr ya'nî a'lâ vü ednâ emrine râm olup sözinden taşra ve re'yinden hâric işe cesâret edemezlerdi ve bir def'a birini çetebaşı nasb eyleseler vakt-i âharda anı etmeyüp gayrısın ederlerdi. Niçün? Birbirlerine hâtırları kalmasun, farazâ "Ol âdemdir ve iş-güzâr [ve] yarardır, ben değil miyim?" dememek maslahatı içün ve bu takrîb ile nefsâniyyet edüp de bir perîşânlığa sebeb iş zuhûra gelmesün. Ol seriyyelerde her ağanın neferi ve muhibbi olan kimesneler mevcûd bulunurdı, anlar dahı ağalarının i'tibârda olduğın isterlerdi. [Ca'fer Paşa] ana binâ'en gâh birin ve gâh birin baş ederlerdi. Zîrâ asker[e] baş olanın emrine muhâlefet tarafın tutmak ve başlar dahı her biri "Benim sözüm olsun!" deyü birbirlerine mugāyir ve muhâlif hareket etmek lâzım geldükte ol askerin hâli dîger-gûndur.

Buna misâl Ostrogon senesi[1] düşman Uyvar[2] Kal'ası'n alup[3] üzerimize geldükte ol hengâm cenge kādir değil idim, ancak hâtır-nişânımdır: Bir gün düşman taborı gelüp karşumuza ordu-yı menhûsın kurdukta çarhacımız düşman ile bir mikdâr elleşüp ammâ düşmen-i dîn çün ki mukābelede ordusıyla **[22a]** ma'an durdı, paşalar ayâletleri ile ve sâyir asker-i İslâm herkes kollı kolında düşmana karşu alayların ârâste edüp durdılar ve bu siyâk üzre ahşamlayup durdukları yerde kaldılar. Düşman taborı ile ordu-yı hümâyûnun beyninde bir batak ve ortasında bir mikdâr âb-ı cârîsi dahı olmağla, ***el-âye:*** ﴿مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ (١٩) بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ﴾[4]

1 Melek İbrâhim Paşa'nın idaresindeki Osmanlı kuvvetlerinin Karl von Lothringen kumandasındaki Habsburg ordusu karşısında Ostrogon Kalesi önünde mağlup olduğu 1685 yılı. Muharebenin tam tarihi 16 Ağustos 1685'tir. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 253, 28. not; Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. III, s. 460.

2 Bu ismin yazmada daima < اُگْواز > imlâsıyla yazılmış olması müellif tarafından "Ügvar" şeklinde telaffuz edildiği ihtimalini düşündürmektedir.

3 Uyvar Kalesi 19 Ağustos 1685'te Osmanlı hâkimiyetinden çıkmıştır. Bkz. Vojtech Kopčan, "Uyvar", *DİA*, C. XLII, s. 254; *Der Löwe von Temeschwar*, s. 253, 29. not.

4 "(Rabbiniz) iki denizi salıvermiştir; birbirine kavuşuyorlar. (Fakat) aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmıyorlar." Rahmân, 55/19-20.

fehvâ-yı sa'âdet-ihtivâsı ayniyle müşâhede ve nümûdâr olup ol batağı düşman bu tarafa geçmeğe cerâ'et edemedi ve mukābelede dahı dursa asker-i İslâm dahı ubûr etmeyeceğin ilme'l-yakīn müşâhede edince hîleye sâlik olup ol gece çadırları önünde kesret ile âteşler sûzân ve meş'aller fürûzân edüp ve sabâha karşu çadırların bozup gûyâ firâr eder gibi asker-i menhûsın gerü çeküp avdet edince karavulcılarımız müşâhede ve gelüp Şâm Vâlîsi Vezîr-i mükerrem Şâhîn Mehemmed Paşa'ya ve vâlîmiz Kethudâ Ahmed Paşa'ya ve Eğre Beğlerbeğisi Osmân Paşa-zâde Ahmed Paşa'ya[1] haber edüp, anlar dahı "Düşman firâr edeyür!" deyü serdâr-ı asker-i İslâm olan Melek İbrâhîm Paşa'ya i'lâm ve küffârın ardından gitmek üzre izin taleb eylediler. Ser-asker dahı "Sabâha dek dursun bakalım, **[22b]** ba'dehû iktizâsı üzre hareket ederiz." dedükte, Şâhîn Mehemmed Paşa hazretleri gözini budaktan sakınmaz, mızrağına güvenür merd-i dilîr; fe-emmâ "Yanında olanlar bakalım senin gibi düşmana varup cenk ederler mi?" mülâhazası olmadığından gayrı düşmanın mekr ü hîlesin bilmez ve sefer gördüği yok,

Mısrâ': بسیار سفر باید تا پخته شود خامی[2]

mazmûnınca ahvâlden bî-haber, nâm u şân sâhibi olmaklığa nev-heves devletlü. Ve Kethudâ Ahmed Paşa dahı vezârete nâmzed olmış,[3] ol dahı "Böyle âsân-nümûdâr olan işte bulunayım ki benim dahı mikdârım bellü ola." [der]. Osmân Paşa-zâde ise keyfiyyeti ma'lûm, âkıbetin mülâhaza etmez. Hemân düşman gerçekten firâr etti zannı ile "Bah, düşman kaçtı gitti, sabâha değin dağları aşar. Ne olmaz iştir, hâzır helvâ ayağımıza gelmişken böyle gitsün mi?" deyü bilâ-izn-i Serdâr ma'hûd batağa oğrayup üftân ü hîzân batarak çıkarak askerle geçmeğe başladılar.

Mısrâ': Ber-murâd olmaz ol iş ki anda sürûr çok olur

Ve'l-hâsıl anlar mürûr edince Siyâvuş Paşa'ya dahı haber olunup anlar dahı askeriyle geçmeğe başlayınca kâfir firâr eyledi deyü yer yer asker ba-

---

1 Kreutel'in de dikkat çektiği gibi Silâhdâr'a göre Osman Paşazâde Ahmed Paşa o tarihte Pojega sancakbeyi olarak Osek muhafazasında bulunuyordu. Kreutel, Ahmed Paşa'nın *Vak'anâme*'de belirtilenin aksine bu savaşa katılmamış olabileceğini ifade etmiştir (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 253, 31. not; *Zeyl-i Fezleke*, s. 1007 ve 1010).

2 "Ham olan (kişinin) pişmesi için birçok sefer yapıp (tecrübe kazanması) lazımdır." (Sa'dî-i Şîrâzî, *Dîvân*).

3 Török O. 205: "Kethudâ Ahmed Paşa iki tuğlu vezârete nâmzed olmış" (vr. 16b).

taktan geçtüğini Serdâr [İbrâhîm Paşa] dahı müşâhede edince umûmen asker-i İslâm ile anlar dahı güzer edüp **[23a]** ve pîş-rev olan ceyş-i İslâm kemâl-i sür'at ü şitâb ile düşmanı te'âkub ederek şafak dahı sökilüp ve bi-emrillâhi Te'âlâ bir duman dahı vâki' olmağla, şöyle ki nâs birbirini görmekten kalmışlardı. Hulâsa-i kelâm; dahı illerü ikdâm ettüklerinde düşmen-i dîn alayların bezeyüp safların bağlamış, müheyyâ ve rezme nigerân u âmâde olup göğüs göğüse geldüklerinde "Hay, tabor bunda imiş!" diyesiye kalmayup bir yaylım top ve tüfengin serpince pîş-rev olanlar rû-keşîde olup kemâl-i şitâb ile ric'at eyledüklerinde yeniçeri üzerine dökilüp ve çinleyüp külliyyet ile ihtilâl vermekle zikr olunan berzahı gerü geçmeğe herkes ikdâm edüp ve tekrâr dönüp mukāvemet etmeğe dahı gayret edemedüklerinden süvârî ve piyâde askerinin ma'hûd batakta birbiri üzerine kalanın nihâyeti olmadığından mâ-adâ, inhidâma sebeb ve kesr-i ırza bâ'is olmalarıyla ordu-yı hümâyûnı dahı bıragup Budun'a gelince aslâ bir mahalde tevakkuf u ârâm eylemediler. Düşmen-i dîn bu cenkte kendüsini firâr etti dedirtmekle zafer buldı, yohsa evvel geldüği gibi berzahı berü tarafa geçmiş olsa çok kelleler meydânda galtân olurdı.

Dâyimâ Nemçe düşmanının işi te'ennî vü âl iledir. Farazâ cenge şürû'ında **[23b]** üzerine varmağa berüden isti'câl olunmasa alaylarını sabâhdan ikindüye dek düzer ve gâh yürür gâh durur ve sağda olan alayın sola ve solda olanın sağa ve illerüsin gerüye ve gerüde olanın illerü yürüdüp te'hîr ü te'ennî ile ikindüden sonra tertîb-i alay ile yürümeğe başlar ve yürüdüği durduğı ile fark olunmaz, ba'dehû cenge mübâşeret eder. Ve ahşama karîb yürümesinin sebebi dahı askerine inhizâm vâki' olursa te'âkub-ı İslâm'dan halâs içün olmağla ekser-i umûr-ı cenkte hîleden bir hîleye sâlik olur. Gâh askerin ihfâ ettürmekle ve gâh "Kalîldir." dedirtmekle ve gâh hastalıg-ıla ve "Zâd u zahîresi yok. Hay bre hay, askeri dağılmaktadır!" [dedirtmekle] ve gâh böyle firâr semtin göstermekle elbette bir yüzden dâm-ı tezvîr ile hîle tarafına sülûk edegelmiştir. Ahvâlinden habîr olanlar bu makūle tezvîrâtına dil-firîb olmayup ve tutılan dillerin akla mülâyim olmayan sözlerine amel etmeyüp dürûğa haml ile tedbîr ü tedâriklerine ziyâde istihkâm verüp vakt-i fursata nigerân ile cenge şürû' ederler.

Kıt'a li-münşi'ihî: Dürûğ-ı bî-fürûğ efsâne-gûya
Kulak tutmak değil kâr-ı hıred-mend

Kemend-i dâm u tezvîr-i adûya
Düşünce eylemez tedbîr-i sûd-mend

[24a] Menâkıb-ı Seriyye-i Pançova ve Âmeden-i Mâhî der-Nehr-i Begay

Ol hengâm ki şiddet-i cû' günden güne terakkī ve ekser-i nâsda tâb u tüvân kalmadığı eyyâmlarda

Mısrâ': Mükedder olmamıştı halk-ı âlem bir zamân öyle

yine gayret-i tâmm olunup asker-i İslâm'dan bir haber alınmak ümmîdi ile dil almak me'mûli ve hem bir mikdâr hayvân sürüp getürmek niyyetiyle süvârîmizden kırk nefer süvârî [1] متوكّلًا على الله القدير deyü Pançova tarafına revâne oldılar. Bir gün ve bir gecede palanka-i mezbûr kurbına vardıklarında âdet-i serhadd-i mansûre üzre münâsib olan mahalde kemîngâha girüp sabâh oldukta Pançova Palankası'nın çekme kapuları küşâde ve derûnında olan hayvânât ra'y içün çerâgâha çıkup sükkânı dahı bî-bâk ü bî-pervâ bâğ u bakçalarına perâkende ve zer' u harsa meşgūl oldukları hâlde vakt-i fursat hulûliyle kemîngâhdan mânend-i rîh-ı sarsar hurûc ve palanka kurbında vâki' varoşun parmaklığı içine duhûl ile derûn-ı varoşta olan hayvânâtların dahı ale'l-fevr önlerine katup ve taşrada olanların parmaklık kapusından kesdürüp keferelerin kimini tu'me-i şimşîr ve kimi dahı birer tarafa firâr ve ihtifâya çekilmekle **[24b]** şikârların almış şâhîn gibi Tımışvar savbına avdet ve Peskoluk[2] tarafına revâne olduklarında palankada mevcûd olan düşman bunların kalîl oldukların müşâhede edince seksen kadar süvârî ve yiğirmi beş arabanın beher birine beşer nefer piyâde tüfenk-endâzlar vaz' edüp çetecilerimizin ardından sür'at ü şitâb ile te'âkub ve eriştüklerinde guzzât u mücâhidînin aldıkları hayvânâtı bıraktırmak zu'mıyla gayret-i câhiliyye-

1 "Gücü her şeye yeten Allah'a tevekkül ederek."

2 Bu yerin nerede olduğu ve isminin ne şekilde telaffuz edildiği açık değildir. Müellifin 45b'de verdiği bilgiye göre Peskoluk, Tuna Nehri'nin Pançova yakasında olup buradan Belgrad gözükmektedir. Yazmada < پسقولق > imlâsıyla yazılmış olmasına rağmen eserin Almanca tercümesinde "Peschfoluk" olarak kaydedilmiş ve burasının muhtemelen bugünkü "Banatsko Novo Selo" olabileceği tahmininde bulunulmuştur. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 288.

lerin izhâr ve bî-muhâbâ üzerlerine bir yaylım kuruşun serpüp yürüdüklerinde bunlar dahı merdâne hareket ile bî-bâk ü bî-pervâ koyun tuza ve atşân suya gider gibi üzerlerine ric'at ve hücûm ve der-ân-sâ'at düşmanın süvârîsini gerü döndürüp hınzır sürüsi gibi arabalarının üzerlerine oğraduklarında guzzât u mücâhidîn akablarından münfekk olmayup sell-i seyf[1] ardlarından kimini tu'me-i tîğ-ı âb-dâr ve kimini attan zahm-dâr zemîne ser-nigûn eyleyüp kefere-i müşrikîn arabalarına dahı istinâd edemeyüp kal'alarına doğru girîzân olmalarıyla bir mikdâr te'âkub edüp ba'dehû herkes "Erlik ise ancak olur." deyü avdet eylediler.

Beyt: ندیده ز آنرا دشمن بد گمان
بجز روی شمشیرو پشت کمان[2]

Ve selâmet ile dâhil-i **[25a]** kal'a olup getürdükleri hayvânâtın vusûliyle nâs bir mikdâr gınâ hâsıl edüp ta'ayyüşlerine medâr olmağla fürûht olundukta dört bin groşa bâliğ; Paşa efendimize humus ve sâyir fukarâya ve tekkelere surreler ihrâc olunduktan sonra seriyyede olan guzzâtın beher birine ikişer yüz groş mikdârı isâbet etmekle ganâyim-i kesîreye müstağrak olup sükkân-ı vilâyetten dahı kudreti olanlar birer mikdâr gûşt peydâ etmekle birkaç gün sedd-i ramak eylediler, velâkin almağa kudreti olmayup leyle-i aşâya muhtâc olan fukarâ zikr olunan hayvânâtın zebh olundığı mahalle çanak ve çömlek ile varup hîn-i zebhde çanak ve çömleklerin tutup kanın cem' ve su ile mahlût âteşte puhte etmeleriyle ciğer misillü parça parça dutup ve bî-nemek ü nân ekl ederlerdi. Fukarânın çoğı andan dahı hisse-mend olmayup âh u enîn ü nâle ile ﴿رَبَّنَآ اَنْزِلْ عَلَيْنَا مَآئِدَةً مِنَ السَّمَآءِ﴾[3] du'âsını tekrâr ederlerken, Cenâb-ı Râzıku'l-erzâk bahr-i kudretinde olan mâhîlerden ki ol diyârda misli sebkat etmeyüp görülmiş ve işidilmiş değil iken bir gün Tımışvar etrâfında cârî Nehr-i Begay üzerinden su ile mahlût mâhîsi sudan çok gûnâ-gûn balıklar ile cârî olmağla a'lâ vü ednâ ve nisvân u sıbyân **[25b]** bu ahvâli müşâhede edince suyun kenârlarına dökilüp herkes kimi peştemâl ve kimi yorgan çarı ile, farazâ sekiz-dokuz yaşında uşacıklar kendülerine münâsib su peşkîrleri ile, kimi suyun kenârında ve kimi

1 "Sell-i seyf" terkibi yazmada mütemadiyen < سلّه سیف > şeklinde yazılmıştır.
2 "Kötü niyetli düşman kılıcın yüzünden ve yayın sırtından başka bir şey görmedi." Beytin ikinci mısraındaki atıf vâv'ı yazmada "ve" okunacak şekilde harekelenmiştir.
3 "Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofra indir." Mâ'ide, 5/114.

içine girüp sayda meşgūl olmalarıyla mâhîler bî-dermân, aslâ muhâlefet semtin göstermeyüp gûyâ "Biz sizin kısmetiniz olup geldik. Âsân vechile her ne mikdâr sayd edebilürseniz gücünüz yettüği mertebe elinizden geleni dirîğ etmen!" deyü lisân-ı hâl ile ifhâm; nâs dahı çün ki zahmetsiz, sayda kābil şikâr ellerine düşti, insâfdan bîrûn herkes güci yettüği mertebe ihrâc ve bu siyâk üzre ol mâhîler üç gün ve üç gece cârî olup ve cümle sükkân yüklerin dutup fukarâ dahı bî-nemek ve olanlar nemek ile pastırma edüp ikişer aylık me'kûlâtların tedârik eylediler. Mâ'ide-i Yezdânî olduğına kat'â iştibâh olmamağla Cenâb-ı Perverdigâr'ın bu yüzden lutf u keremine mazhar olup sad-hezâr hamd ü şükr eylediler.

Hattâ yiğirmi altı senesinde[1] Tımışvar Kal'ası giriftâr-ı a'dâ olmazdan mukaddem misli sebk ettüği mertebe kesret ile değil, velâkin ana misâl ol nehr ile cârî balıklar gelüp ve evvel gelen balık bî-tâb suyun üzerinde âheste âheste cârî **[26a]** idiler, sonra gelenler ot yemiş dîvâne gibi suyun üzerinde sağa sola pertâb ederek gelüp nâsın kimi sayd edüp ve kimi dahı "Böyle dîvâne balığı yemekten yememek evlâdır." deyü mukayyed olmamışlar ve "Sayd edüp yiyenler kimi öksürüğe ve kimi ishâle, elbette bir maraza mübtelâ oldı." deyü ahbâbımızdan birkaçı nakl eylediler. Hikmet-i Bârî, evvel mahsûr olan Ümmet-i Muhammed'e hem nafaka ve hem devâ ve sonradan yiyenlere dâ' olduğı garîb ahvâldir. Mülâhaza olunsa ibret alacak mevâddan olduğı mübeyyendir. فسبحان الله المَلِكِ القدير[2]

Hikâye-i Menâkıb-ı Ignad Nâm La'în

Tımışvar sâkinlerinden olup serdâr-ı asker-i İslâm Kethudâ Ahmed Paşa'nın tercümânı ve hekîmi Ignad[3] nâm kâfir aslınd[a] Latın olup Nemçe dînine girmiş idi. Serhadlerde bu makūle Latın'dan ve Macar'dan Nemçe

1 Hicri 1126 senesi miladi 17 Ocak 1714 ile 7 Ocak 1715 tarihleri arasına denk düşmektedir.

2 "Mutlak hükümranlık sahibi olup her şeye gücü yeten Allah'ın şanı ne yücedir!"

3 *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*'nın Almanca tercümesinde, metinde ismi geçen Ignad'ın Barbier Ignatius von Verebell (Verebelli Cerrah Ignatius) ile aynı şahıs olması ihtimali üzerinde durulmaktadır. Metindeki Ignad'ın tabiplikten anladığı göz önünde bulundurulursa bu tahmin doğru olabilir. Almanca tercümede ayrıca ismi bilinmeyen ve Tımışvar'da Ignad'dan sonra tercümanlık görevine getirilen bir şahsın Ignatius'un Tımışvar'ın vaziyeti hakkındaki şifahi raporunu 15 Mart 1689 tarihli bir mektup ile Hermannstadt'ta (Sibin) bulunan General Veterani'ye ilettiği ifade edilir. Almanca tercümenin naşirleri Viyana'da saray arşivinde bulunan bu belgenin Tımışvar'da tercümanlık yapan Hristiyanların Habsburglar namına ne denli önemli casusluk faaliyetlerinde bulunduklarına işaret ettiğini belirtmektedirler. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 254, 35 numaralı not.

dînine girenlere "Papşite"[1] deyü ta'bîr ederler, bu dahı böyle idi. Tımışvar'da her gelen vüzerâya intisâb ile tercümânlık hizmetine istihdâm ederlerdi. La'în-i mezbûr bu sebeb-ile i'tibâr bulup mülk ü emlâk sâhibi olmış idi. Hem dört-beş lisân ile okuyup ve yazup tercümânlık ederdi ve hem ilm-i tıbdan haberdâr olup ilm-i nücûm tarîkında dahı **[26b]** zu'mınca sat pat yorga[2] geçinürdi. Bu takrîb ile kefere tarafından gelen mekâtîbleri tercüme içün Ca'fer Paşa efendimize dahı intisâb edüp niçe yüzden lutflarına mazhar olmış idi. Hattâ çetecilerimiz ile çetelere gitmek ve sınarı keferelere kuruşun atup cenk etmek ve niçe def'a dil ve kelle getürmek dahı vâki' olmış idi. Külliyyet ile i'timâd hâsıl ettürdüp ehl ü ıyâlin terk ve firâr edeceğine şekk var idi. Bir gün ol dînsiz dahı ehl ü evlâdın terk ve firâr edüp Erdel cenerali olan Hayzer'e[3] doğru gitti ve varup Tımışvar'ın keyfiyyet-i hâlin bir bir takrîr eyledi. Hayzer dahı bunun fehm ü firâsetin ve re'y-i dirâsetin müşâhede edince azîm iltifât u ikrâm eyledi. Ol dahı Tımışvar'a dört sâ'at mesâfede olan Çakova Palankası'n ihyâ ve içine süvârî ve piyâde kefere cem' etmek ve bu takrîb ile Tımışvar'a ziyâde rahne verüp dört-beş ay içinde kal'anın miftâhlarını kendi eliyle Hayzer'e götürüp teslîm etmeğe ta'ahhüd edüp Hayzer dahı Lugoş ve Şebeş kapudanların Ignad kâfirinin emrine râm ve hükmine fermân-ber eyleyüp binbaşı-kapudanlık pâyesiyle Çakova Palankası'nın kapudanlığın verüp **[27a]** ve her ne vakit Ignad tarafından Lugoş ve Şebeş ve Mehâdiye ve ol civârda olan kılâ' kapudanlarına haber varur ise emrine muhâlefet etmeyüp piyâde ve süvârîleri ile hizmetinde olmak üzre tenbîh ü te'kîdi müş'ir eline kâğıd dahı vermiş idi. La'în-i mezbûr yüz kadar süvârî ve iki yüz mikdârı piyâde haydûd keferesin başına cem' edüp ve gelüp Çakova Palankası'nın müceddeden i'mârına ikdâm göstermekle zamân-ı kalîlde tahassun edecek mertebe ta'mîr ve derûnına

---

1 < پاپۆشـه > [Papşite] <Papisten (Alm.): "Papaya tâbi, Katolik". Meninski de kelimeyi "Papişta" olarak kaydederek aslının Macarca olduğunu belirtmiştir. Bkz. Tulum, *XVII. Yüzyıl Türkçesi*, s. 1161.

2 "Sat pat" tabirinin bugün "çat pat" şeklinde kullanılan ve "az çok", "şöyle böyle" manasına gelen tabirin eski formu olması ihtimal dâhilindedir. "Yorga" ise Meninski lugatına göre "eşkin" (iyi yürüyen) anlamında olup "yorgalamak" da "segirtmek", "koşmak", "yürümek" anlamlarına gelmektedir (Tulum, *XVII. Yüzyıl Türkçesi*, s. 1907). "Yorga"nın burada "bir sahada at koşturmak, yed-i tûlâ sahibi olmak, bir alana vâkıf olmak" anlamında kullanılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Dolayısıyla Mühürdâr "zu'mınca sat pat yorga geçin-" tabiri ile Tercüman Ignad için "Kendi zannınca ilm-i nücûmda dahi şöyle böyle bilgili geçinirdi." demek istemiş olmalıdır.

3 Graf Donat Heißler (ö. 1696), Habsburg imparatorluk ordusunun Erdel/Transilvanya'daki generali (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 276).

girüp sâkin ü mutavattın oldı. Devletlü efendimiz bu ahvâlin vukū'ından ziyâde elem çekti. Zîrâ dînsiz, kal'anın beher husûsına ve sükkânın her ahvâline vukūf tahsîl etmiş kâfir idi ve nefsinde bir tedbîr ü tedârik sâhibi ukalâdan olup bu mertebe ruhsat dahı verildüğinden başına niçe eşkıyâyı cem' edüp husûsan kurbiyyeti hasebiyle mazarratı her vechile âşikâre idi. Ve'l-hâsıl dînsiz, nizâmın verdükten sonra câ-be-câ taşrada bakça vü bostânlarda olan Ümmet-i Muhammed'den niçelerini şehîd ve esîr etmeğe başladı ve ehl ü evlâdı içün Ümmet-i Muhammed'den ahz eyledüği birkaç nefer Müslümânı sürüp ehl ü ıyâlin dahı halâs eyledi.

Günden güne rahne vermeğe başlayup i'tibârı keferede terakkī buldı ve çün ki nücûmda **[27b]** mâhir geçinürdi, tâli'in yoklayup karîben Tımışvar Kal'ası'na gireceğini ve anda temkîn edeceğini istihrâc eylemiş ve Tımışvar'ı zu'm-ı fâsidesince alurum deyü bu sevdâya zâhib olup etrâf u eknâfa haberler perâkende edüp on bin mikdârı kâfir cem' ile Tımışvar'a gelmeğe ve tedârikin görmeğe başladuğı haberi şüyû' buldukta, devletlü efendimiz dil almak içün otuz kırk kadar süvârî şehbâzların Çakova altına irsâl eylediler. Vardıklarında pusuya girüp ale's-seher palanka tarafına gûşdâr u çeşm-dûhte iken Ignad dedükleri la'în on beş yiğirmi kadar süvârî ve on kadar araba piyâde ile palanka kurbında vâki' dağdan ta'mîr eyledüği palanka içün kerâste nakl etmek üzre revâne olduğını gāzîler kemîngâhdan müşâhede etmeleriyle bir mikdâr te'hîr edüp ol vakte dek ki Ignad palankadan ayrılup ve pusuda olanları dahı dağa doğru güzer ettükte kemîngâhdan çıkup ve kal'a tarafından ardların kesdürüp hücûm edince Ignad kâfiri gāzîlerin bu ahvâlin müşâhede edince kal'a tarafından nâ-ümmîd olduğı hâlde girîzân ve yanında olan süvârîden dahı ayrılup ferden Lugoş tarafına firâr ve süvârîmizin birkaçı ardından sür'at ü şitâb ve kemâl-i ikdâm ile te'âkub ederek **[28a]** üç sâ'atten sonra ki Lugoş Kal'ası'nın nısf yolıdır, altında olan bârgîri tekerlenüp hâke pest olmağla nâ-çâr kalup bi'z-zarûrî Ignad'ı diri ahz eylediler ve dest-beste edüp ata süvâr ettürdüklerinde kendüsin attan zemîne bıragup tekrâr süvâr ettürdüp ve yine zemîne bıraktukta "Niçün böyle edersin? Bârgîre bin gidelim!" deyü ibrâm eyledüklerinde dînsiz redd-i cevâbında "Ben sağ gitmem, zîrâ Paşa'nın yüzüne bakacak yüzüm

yoktur ve başıma gelen [...][1] anın bana olan eyliği ve yedirdüği ekmeğidir, yoluma geldi. Beni öldürün!" deyü niyâz etmekle serhadlüler dahı "Yok, biz seni öldürmeyüz, Paşa efendimize götürürüz. Kendüleri nice dilerlerse öyle ederler." deyü cebren ve kahren ata süvâr ettürdüp yurudukleri gibi tekrâr kendüsin zemîne bıragup ve bir dürlü bedenen götürmek[2] mümkin olmadığından başını gövdesinden cüdâ, ser-i maktû'ın âvîhte vü bend ü beste-i fitrâk edüp lâşe-i murdârını mahall-i mezbûrda tu'me-i zâğ u zegan eylediler ve kellesin Tımışvar'a getürüp Horos Kapusı'nda burc u bârûya vaz' ve ibret-nümâ-yı âlem eylediler.

Beyt: نماند ستمکار بد روزگار
بماند براو لعنت بی شمار[3]

Doğrusı nücûm ilminde mahâreti olduğını bu istihrâcı ile isbât eyledi ve kal'aya başıyla girüp temkîn **[28b]** dahı eyledi, velâkin noktada sehv ü galatı olduğından hayât ile memâtı tefrîk u teşhîs ile gāzîlerin kemîngâha girüp kendüye kasd eyledüklerin istihrâc edememiş. Buna münâsib kendüsi yabânda iken hânesine duhûl u hurûc edenleri ve avratı kimin ile görüşür, alup vermesinden dahı müneccim-i derd-mend bî-haberdir.

Sa'dî: ای که براوج فلک چه دانی چیست
چه نه دانی که در سرای تو کیست[4]

mazmûnı ma'lûm u ma'rûfdur. Hâsıl-ı kelâm; bu ahvâlin böyle vukū'ından devletlü efendimiz ve gerek cümle ahâlî-i vilâyet memnûn u mahzûz oldılar. Ve Çakova'da olan kefereler dahı Ignad kâfirinin böyle ölmesi ile kendülere ye's geldüğinden mâ-adâ havflarından karâr u temkîn edemeyüp her biri başların alup firâr ve Çakova Palankası'n hâlî bıragup gittiler ve guzzât-ı İslâm sonradan varup derme ve çatma olan ağaçların ihrâk bi'nnâr ve hâk-ile yeksân eylediler.

---

1 Metnin siyak u sibakına göre muhtemelen "musibet" ve "bela" anlamında olduğu anlaşılan ve görülebildiği kadarıyla < برح > imlâsıyla yazılan bu kelime okunamamıştır.

2 Yazmada "götürmeğe" yazılmıştır.

3 "Kötü tabiatlı zalim baki kalmaz. Ancak ona sürekli lanet kalır" (Sa'dî-i Şîrâzî, *Gülistan*, çev. Hicabi Kırlangıç, s. 49).

4 "Sen kendi evinde kim olduğunu bilmezken göğün zirvesinde ne olduğunu nerden bileceksin?" (Sa'dî-i Şîrâzî, *Gülistan*, çev. Hicabi Kırlangıç, s. 133).

Tımışvar'ın Civârında Zer' Olunan Zahîreyi Düşman Biçüp İhrâk ve Kal'ayı Taleb Eyledüğinin Menâkıbıdır

Bâlâda zikri sebk eden Fenlak Palankası'nın fethinden mukaddem vâki' Ramazân-ı Şerîf'in altıncı güni[1] on bin mikdârı süvârî ve piyâde küffâr askeri etrâf re'âyâsın[2] dahı tırpan ile **[29a]** ihrâc ve gelüp Ümmet-i Muhammed'in bin cânıyla müterakkıb ve intizâr çektüği ekinlerini südde iken top menzilinden hâric olanı nehâren ve dâhil olan tarlaları leylen biçüp ve püşteler edüp gözimize karşu bi'l-cümle ihrâk bi'n-nâr etmekle cümle mahsûr olan guzzât-ı İslâm'ın a'lâ vü ednâsı, bir seneden berü çektükleri zahmet ü meşakkatleri hebâ'en mensûr[3] olduğından gayrı ricâl ü nisvânın zâhirde görinen nafakaları buna münhasır olup düşmen-i dîn ihrâk u itlâf etmekle cümlesi me'yûs ve hâyib ü hâsir kaldılar.

Sa'dî:

ای کریمی که از خزانهٔ غیب
گبرو ترسا وظیفه خورداری

دوستان را کجا کنی محروم
تو که با دوشمنان نظر داری[4]

Düşmanlarına nazar eden Cenâb-ı Bârî hâşâ ki dostların mahrûm eyleye. Velâkin inâyet ü ihsânı perde-i gaybda mestûr olmağla kullarına olacak atıyye vü ihsânı ne yüzden cilve-ger olacaktır, akl-ı kāsır ihâta edemediğinden zâhiren me'ûnetimiz olacak, ümmîdimiz bu idi. Fe-emmâ bâtınen ez'âf-ı muzâ'af[5] lutf u ihsân etmekle

Arabî:

الا لا تحزن اخوان البليّة
فَلِلرَّحْمٰنِ أَلْطافٌ خفيّة[6]

---

1 13 Haziran 1690. Metinde tarih verilmemekle beraber nakledilen hadiselerin 1101/1690 yılında geçtiği tahmin edildiğinden bu şekilde çevrilmiştir. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 254, 36. not.

2 Török O. 205: "etrâf re'âyâsından beş-altı bin mikdârı re'âyâ" (vr. 17b).

3 Bu ibare ﴿وَقَدِمْنَآ اِلٰى مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَآءً مَنْثُورًا﴾ ("Onların yaptıkları bütün amellerine yöneldik ve onları *dağılmış zerreciklere* çevirdik." Furkān, 25/23) âyet-i kerîmesinde geçmektedir.

4 "Ey Kerîm! Senin gayb hazinenden / Mecusi de Hristiyan da rızık yer / Sen düşmanları böyle gözetirken / Dostları mahrum kılmana imkân mı var?" (Sa'dî-i Şîrâzî, *Gülistan*, çev. Hicabi Kırlangıç, s. 12).

5 Bu ibare ﴿يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَأْكُلُوا الرِّبٰوٓا اَضْعَافًا مُّضٰعَفَةً وَّاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ﴾ ("Ey iman edenler! *Kat kat* arttırılmış olarak faiz yemeyin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz." Âl-i İmrân, 3/130) âyet-i kerîmesinde geçmektedir. Ancak mezkûr ibare *Vak'anâme*'de geçtiği yerde faizle ilgili olarak değil bambaşka bir hususta, Allah'ın mü'minlere "kat kat" ihsanda bulunacağı zımnında kullanılmıştır.

6 "Belalara düçar olan kardeşlerim, üzülmeyin! Rahmân'ın nice gizli lütufları vardır." İkinci mısraın ilk kelimesi yazmada < فلرّحمنْ > [fe-li'r-Rahmânu] şeklinde yanlış imlâ edilmiş ve yanlış harekelenmiştir. Bu beyit Sa'dî tarafından yazılıp yazılmadığı kesin olmamakla beraber *Gülistân*'da da yer almaktadır. Bkz. Sa'dî-i Şîrâzî, *Gülistan* (çev. Hicabi Kırlangıç), s. 44.

veznince ol vakitte düşmanın hasâreti olan ekinlerimizin mükâfâtını sonradan Fenlak Palankası'nın fethi ile anbârlarında hâzır ve mevcûd bulunan zahîre ki Tımışvar'a nakl olunmış idi, iki kat ziyâde **[29b]** tahmîn olunmış idi.

Beyt: مشو ملول که فتّاح باب مشکلها
دری که ببندد هزار بگشاید[1]

Hâsıl-ı kelâm; ancak parmaklık hâricinde kuruşun menzilinde olan ba'zı tarla[2] ve besâtîn kalmış idi. Fenlak tahrîbi ile Ignad Vak'ası ve Çakova'nın ihrâkından sonra ol acının intikāmı ile tekrâr Lugoş ve Şebeş ve Mehâdiye ve Lipova ve Varadiya ve Beçey ve Beçkerek ve Pançova ve Çanad ve Arad ve Segedin kal'alarının ve bi'l-cümle ol havâlîde vâki' palanka ve şans[3] kapudanları on binden mütecâviz Macar ve Sırf ve dört bin Nemçe ile Bolond[4] ve Anton[5] nâm Nemçe ceneralleri on pâre şâhî ve kolomborna[6] top ve dört havan ile gelüp Tımışvar'ın kuruşun menzili mahallerinde bakıyye kalan tarla ve besâtînin biçüp gāret ve varoşa duhûl ile zabt eylemek niyyetiyle bir gün Hisârardı tarafından gelüp ve gece ile gûyâ meteris alur şeklinde parmaklık kurbına yaklaşup biçmeğe başladukları istimâ' olundukta parmaklıktan tüfenk ve darbzenler[7] ile cenge âgāz ve müdâfa'asına ikdâm u ihtimâm gösterildükte bir mikdâr hasâret eyledi, ancak bi-lutfillâhi Te'âlâ gāzîlerin cengine tâkat getüremeyüp ol gece yüzi **[30a]** karalığıyla askerin gerü çekti. Ve ertesi ale's-seher devletlü Paşa efendimiz kal'ada olan tavâyif-i askeriyyenin ser-kârlarından olup umûr-dîde ve ceng-âzmûdelerinden evvelâ kırk beş bölüğün çorbacısı Mûsâ Ağa ve Eğre Ağası Muharrem Ağa seksen yaşında pîr ü ihtiyâr bu makūle cenklerde ömrin ifnâ eylemiş kâr-güzârlardan olmağla ve Tımışvar'ın Azebân-ı Evvel Ağası Tutkun-zâde Osmân Ağa ve Kanlıkulle

---

1 "Mahzun olma, zorluk kapılarını açan (Allah) bir kapı kapattıysa bin tanesini açar."

2 Török O. 205: "ba'zı darı tarlası" (vr. 17b).

3 < شانس > [şans] < die Schanze (Alm.): "Askeri terminolojide kalenin ana gövdesinden ayrı ve bağımsız bir savunma tahkimatını ifade eden kelime zamanla kaleye bitişik bütün istihkâmlar için kullanılır olmuştur ki Osmanlılar da farklı yapıdaki istihkâmları bu sözcükle ifade etmiş görünürler." (Gezer, *Kale ve Nefer*, s. 124-125).

4 Franz Wilhelm Pollandt (ö. 1696), Habsburg imparatorluk ordusunun tahminen 1688'den sonra Macaristan'da görev yapan albaylarındandır (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 281).

5 Antonio Zichy (ö. 1695), Şebeş'teki Sırp kuvvetlerinin başında "Oberhauptmann" rütbesiyle görev yapan Macar asıllı bir kumandan (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 273).

6 < قلمیرنه >: Demir gülle atan ağır bir top cinsi.

7 Török O. 205: "darbzen ve saçma ile" (vr. 18a).

Ağası Mustafâ Ağa sonradan Tımışvar beğlerbeğisi olup[1] ba'dehû Kızılhisâr sancağına ber-vech-i arpalık mutasarrıf iken vefât etmekle nefsine bahâdır u şehbâzlık ile müşârun-bi'l-benân[2] olmağın ve Mîr-i Alay Ömer Ağa ve Gönüllüyân Ağası İbrâhîm Ağa ve sâyir ağalar ki her biri meydân-ı rezmin bebr ü pelengleri ve niçe def'a düşmen-i dînden diller ve kelleler getürmiş gāziyândan olup çetebaşılardan evvelâ gönüllüyândan Kara Hasan Bölükbaşı ve oğlı Mustafâ ve Yağşı Ahmed ve Eğreli Beşîr ve sipâhiyândan Selîm Sipâhî ve Gāzî Çavdar ve Lağata Mustafâ Sipâhî ve Ramazân Sipâhî ve Apardı-oğlı Hüseyin Sipâhî; her biri[3] başka başka şehbâzlık ile **[30b]** düşman içinde nâm u şân vermiş serhaddin şîr-i nerleri olmağla

Beyt: Gazâ meydânının bebr ü pelengi
Cihâd iklîminin şîr ü nehengi

olup sekiz yüz mikdârı ölüm erleriyle ma'an Paşa efendimiz dahı taşra çıkup düşmen-i dîn gördüği gibi alayların ârâste ve berü tarafdan biz dahı bakça hendeklerin meteris edüp düşmana karşu cenge nigerân iken hemân kefere alaylarıyla yürüyüp bî-muhâbâ üzerimize geldükte cenge şürû' ve iki sâ'at mikdârı ceng ü cidâl ve harb ü kıtâl olunmağla niçe kelleler ve diller alınup haylî düşman zahm-dâr olmağın evvel bir mikdâr mağlûbiyyetimiz ve sonradan galebemiz nümâyân oldukta düşman ayak ayak çekilmeğe başlayınca guzzât u mücâhidîn yer yer hendeklerden kendülerin taşra atup tîğlerin uryân ve üzerlerine hamleler etmekle bi-fazlillâhi Te'âlâ yüz karalığıyla münhezimen avdet ve inâyet-i Bârî birle Ümmet-i Muhammed yüz aklığı ile kal'aya ric'at edüp ol cenkte on beş kadar yaralu ve sekiz kadar şehîd olmağla[4] düşmen-i dîn dahı Hisârardı tarafından çün ki matlûbı hâsıl **[31a]** olmadı, ol gece baruthânenin üsti yanında Moşniça Karyesi kurbından Nehr-i Begay'ı güzer ve ertesi Baba Hüseyin Tekkesi tarafına geçüp

1 Eserin Almanca tercümesinde, metindeki bilgilerin dönemin kaynaklarında Tımışvar beylerbeyi olarak geçen Mustafa isimli dört paşa ile alakalı bilgilerle uyuşmadığı fakat "Tımışvar Tercümanı"nın mahrem raporuna göre (bkz. yukarıda "Ignad" ile alakalı dipnot) bu Mustafa Ağa'nın emri altındaki 60 adamıyla birlikte tıpkı eserde nakledildiği gibi Kanlıkule ağası olarak vazifede bulunduğu ifade edilmiştir. Keza aynı rapora göre Azebân-ı Evvel Ağası Osman Ağa'nın 160 adamı, Gönüllü Ağası İbrâhim Ağa'nın 80 süvarisi vardı ve Cafer Paşa'nın kendi maiyetinden muharip olanlar ise yalnızca 100 süvariden ibaretti. Raporda bunlar için "ayak takımı" ifadesi kullanılmıştır. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 254, 37. not.

2 Yazmada < مشاهر بالبنان > şeklinde geçmektedir.

3 Her iki nüshada da "her birinin" şeklinde yazılmıştır.

4 Török O. 205: "ol cenkte on beş kadar zahm-dâr ve on kadar şehîd olmağla" (vr. 18b).

ol gün dûrâ-dûr alayların gösterüp ahşam oldukta yine gayret-i câhiliyye ile misli sebkat ettüği hareketini izhâr ve gece ile parmaklığa karîb olan besâtîn ü zehâyiri biçüp çinletmek kasdıyla geldükte parmaklıktan tüfenk ve darbzen ve saçma toplar ile cenk olunup anda dahı merdânın ceng ü perhâşına tâkat getüremeyüp münhezimen avdet etmekle, ertesi güni tekkeden yokaru top güllesi varmaz menzilde kal'aya karşu alayların saf bağlayup gûyâ "Er iseniz meydâna gelin, sizinle bir dahı görüşelim!" demek gibi göğsün gerüp durdukta derûn-ı kal'ada olan bin sekiz yüz âdemin on dört bin mikdârı kefereye karşu çıkup cenk etmeğe ne haddi ola; velâkin gayret-i dîn-i İslâm cûşa gelüp çün ki kâfirler meydâna çıkup cenk talebinde oldılar, bunlar dahı متوكّلاً على الله الأكبر[1] deyü mevcûd olan askerimizin nısfı kal'a muhâfazasında devletlü Paşa efendimiz ile ma'an toplar yanında ve çekme kapuları hıfzında oldılar ve nısfı dahı Kapukulı Ağası Hasekî Ömer Ağa[2] **[31b]** ile mesbûku'z-zikr ağalar ve seriyye-başıları bayrakları ile parmaklıktan taşra yürüyüp kuruşun menzilinden hâric mahalde vâki' Murâdiyye Câmi'-i şerîfinin yesârında alaylarımız ârâste ve cenge âmâde olduğumuzı düşmen-i dîn re'yü'l-ayn müşâhede edince âheste âheste üzerimize yürümeğe başlayup kuruşun menzili mahalle geldükte Nemçe alaylarından illerü Macar atlusı ile Pal Deyak ve Şemşeyi nâm la'înler tahmînen üç bin mikdârı süvârî ile çarhacı şeklinde yakın gelüp bizim ancak seksen kadar süvârîmiz olmağla piyâde askerimizin ardında kümelenüp rezme müheyyâ ve ﴿رَبَّنَآ اَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْراً وَثَبِّتْ اَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ﴾[3] âyet-i kerîmesin tekrâr ve Cenâb-ı Kādıye'l-hâcât dergâhına huşû' u huzû' ile niyâzda ve terakkuben durduğumuz mahalde ki Hasekî Ömer Ağa yeniçeri ile ortada ve sâyir ağalar cenâheyn olup "Mâdem ki orta koldan bir tüfenk atup cenge şürû' etmeyince yemîn ü yesârda olanlardan bir ferd cenge mübâşeret etmesün!" deyü Hasekî Ömer Ağa tenbîh eylemiş idi.

Herkes mütenebbih olup düşman alayları dahı ol kadar karîb geldi ki bir kuvvetlü âdem taş atsa varurdı. Hemân keferenin illerüde olan atlusı tarafeyn **[32a]** olup meğer getürdüği on pâre topların dahı gerüde piyâdesi

1 "En yüce zat olan Allah'a tevekkül ederek."
2 Török O. 205: "kapukulı ağası vekîli Hasekî Ömer Ağa" (vr. 19a).
3 "Ey Rabbimiz! Üzerimize sabır yağdır, ayaklarımızı sağlam bastır ve şu kâfir kavme karşı bize yardım et." Bakara, 2/250.

ile müheyyâ eylemiş, bir fitilden âteş edince kal'adan dahı Paşa efendimizin hâzır eyledüği dört pâre havan ve on beş kadar balyemez[1] toplara âhenk etmekle düşman alayların yül yül edüp ve humbaralar dahı kazâ-i âsumânî gibi nâzil olunca kefereleri birbirlerine katup tedbîr ü tedârikleri-ne ve nizâm-ı alaylarına haylî şikestlik vermekle

Li-münşi'ihî: Verüp toplar alaylarına süstlük
Dahı humbaralar bî-hadd şikestlik

Düşmanın toplarından ancak el-Hâc Mehdî nâmında bir ihtiyâr Müslümân şehîd olup andan mâ-adâ bir ferde ziyân erişmemekle kefere atlusı toplardan sonra hınzır topı olup birden üzerimize hücûm edince bir yaylım kuruşun serpilüp ve gülbâng-i Muhammedî [ve] *"Allâh Allâh"* sadâsı âsumâna peyveste oldukta düşmen-i bî-dînin niçeleri zemîne ser-nigûn ve nâr-ı cahîme revân ve niçeleri meydânda zahm-dâr kalup ve niçelerinin bârgîrleri helâk ve kendüleri piyâde kalmağla ser-bürehne kalb-i alaylarına girîzân, ve'l-hâsıl pîş-rev olan üç bin atlusı inhidâma rû-gerdân oldukları gibi zikr olunan seksen mikdârı süvârîmiz **[32b]** te'âkub etmekle kafâdârları olan iki binden mütecâviz Nemçe piyâdesinin üzerine vardıkta bi-emrillâhi Te'âlâ anlar dahı kuruşun atamayup kalb-i askerlerine varınca kıra kova kaçurup topları dahı meydânda kalmağla kalb-i alayı gayret-i câhilâne ile meydân-ı rezmgâhda kalan topların bin derd-ile halâs ve aslâ tevakkuf u ârâm eylemeyüp meşeliğe doğru girîzân ve anda dahı karâr etmeyüp taraf-ı Bârî'den kalblerine müstevlî olan havf u haşyetlerinden firâra yüz tutup dâru'l-fücûrları semtine yıkılup gittiler. الحمد لله على الآئه[2] Hakk Sübhânehû ve Te'âlâ hazretlerinin ulüvv-i inâyeti ve Fahr-i Âlem *sallallâhu te'âlâ aleyhi ve sellem*in mu'cizâtı berekâtıyla ehl-i İslâm muzaffer ü mansûr ve a'dâ-i bed-liyâm her vechile menkûb u makhûr olup ferih fahûr hânelerimize avdet eyledik.

Serhaddin bir âdetidir ki bu makūle cenklerden sonra adı bellü yiğitlerden ba'zılarını Macar kapudanları ve hadnakleri[3] adıyla "Fülân ağa!" deyü çağırup ke-ennehû hâl u hâtır soruşurlar. Bu def'a dahı birbirleriyle

1 < باليمز > [balyemez]: Bir ağır top cinsi, büyük top, batarya topu. Kelime ve kökeni ile alakalı bilgilerin bir değerlendirmesi için bkz. Şenlik, *Tiryâkî Hasan Paşa Gazavâtnâmesi ve Bazı Filolojik Notlar*, s. 39-41.

2 "Nimetlerinden dolayı Allah'a hamd olsun."

3 < حدناك > [hadnak] <hadnagy (Mac.): "teğmen".

görüştüklerinde "Zahîreyi biçmek ve çinletmek kasdıyla gelüp hasâret eyledüğimizden eleminiz olmasun, bu işler size hayrlu ve bize yaramazdır." "Niçün?" dedüklerinde "Aslı var, sonra duyarsız." deyü cevâba mütesaddî olmışlardı. Tutılan dillerin takrîrinde asker-i **[33a]** İslâm'ı Sofya'da ve kimi dahı berülerde ve bir mikdâr asker dahı Erdel tarafında olduğın haber verürlerdi ve netîcesin dahı bilmeyüp meşkûk cevâb ederlerdi. Elbette asker-i İslâm'ın tecemmu'ı muhakkak, ammâ bize medâr olacak âsârlarını kat'an me'mûl etmeyüp kendi ahvâl-i pür-melâlimiz ile gece gündüz tennûr-ı gamda büryân ve encâm-ı kârımız neye müncer ola deyü bahr-i amîk-i hayrete gark u giryân olduğumuzdan dillerin dahı sözlerine çokluk kulak tutmayup hayret-efgen ve dîdemize kirpüğümüz diken iken Erdel cenerali olan Hayzer nâm la'înden on beş günde bir ve ayda bir Paşa efendimize mektûbı te'âkub ederdi. Mefhûmlarında kal'ayı taleb edüp:

> "Niçeye dek vermezsiz? Askerinizi bozup ve kaçurup Sofya'ya varınca bütün Rumeli'n zabt eyledik ve İstanbul üzerine gitsek gerek. Bundan sonra dahı baktuğunuz ve ümmîdiniz nedir? Ehl ü ıyâlinize ve nüfûs u mâlınıza bir dürlü zarar u ziyân eriştürmemek üzre mahsûs kralımızın kendi memhûrıyla[1] emân kâğıdı getürüp diledüğünüz mikdârı araba ve zâd u zahîrenizi verüp murâdınız olan mahalle dek emîn ü sâlim götürüp teslîm edelim. Hemân kal'ayı boşadup bize teslîm edesiz! **[33b]** Yok derseniz askerinizin keyfiyyeti ma'lûm, İstanbul'ı dahı aldığımızda gitmek dahı murâd ederseniz gidecek yeriniz kalmaz, cümleniz esîr olursız!"

deyü tahvîfi müş'ir müzahrefât ile memlû mektûbları te'âkub ve efendimiz gelen mektûbların mefhûmına ıttılâ' hâsıl ettükten sonra aslâ kimesneye fâş etmeyüp hıfz u ihfâ ederlerdi.

Nazm: Nice zîbâ demiş ol merd-i hüşyâr
Gerekse ser sakın sır etme izhâr

Niçesin keşf-i sır serden çıkardı
Niçe serdârı efserden çıkardı

La'în-i mezbûr gördi ki Paşa tarafından mektûbun hayran ve şerren redd-i cevâbı yok, hîleye sâlik olup bir gün nasîhat yüzünden tahvîfi müş'ir

1 Török O. 205: "kendi mühriyle" (vr. 20a).

Tımışvar ağalarına dahı bir mektûb tahrîr edüp poştanın biriyle irsâl ve mefhûmında bâlâda zikr olunduğı üzre;

> "Askerinizi bozup ve kaçurup Sofya'ya varınca Rumeli'n zabt eyledik ve İstanbul üzerine gitsek gerek. Birkaç def'a paşanıza mektûb yazup kal'ayı taleb eyledim. Paşanız bir mu'annid âdem ve hem kal'ayı verdükte öldürürler deyü Pâdişâh'dan korkar, size benim cevâbımı demez. Benim cevâbım sizin içündür ve hem ehl ü evlâdlarınızın selâmetlığı içündür. İmdi, âgâh olasız ki sizi **[34a]** sıyânet eyledüğimden iki bin araba vereyim, kifâyet etmezse talebiniz mertebe arabalar verüp Tuna'ya vardığınızda odalı çam sefîneleri ile emîn ü sâlim her ne mahalle murâd ederseniz ulaştırayım. Eğer siz dahı inâda musırr olursanız bundan sonra size dahı mektûb yazmam ve İstanbul'ı aldığımızda gitmek dahı murâd ederseniz gidemezsiz. Cümlenizi kılıçtan geçürüp ehl ü evlâdınızı esîr ederim. Mektûbumun redd-i cevâbını bir gün evvel irsâl eyleyesiz!"

deyü müzahrefât-ı kelâmın hatm eylemiş.[1]

Çün ki bu kâğıd ağalara vâsıl oldı ve mektûbun mefhûmını setr etmeyüp sükkâna fâş ettükten sonra Azebân-ı Evvel Ağası Osmân Ağa ma'hûd mektûbı alup Paşa efendimize getürdiler.[2] Efendimiz dahı mefhûmına ıttılâ' hâsıl ettükten sonra hitâb eyledi ki: "Bu âna değin on dört mektûbdur ki Hayzer-i la'înden bana gelüp ve her gelen mektûbın ihfâ eyledim. Siz bir mektûbı ihfâ edemediniz mi ki bu gûne müzahrefât kelâmı a'lâ vü ednâya, ricâl ü nisâya şâyi' eylediniz!" deyü tehevvürâne cevâb verdüğinden herkes dem-beste olup derûnlarında olanı bilmek ve kendi zamîrinde olanı dahı sükkâna bildirmek içün

1 Eserin Almanca tercümesinde müellifin verdiği bu bilgileri detaylandıracak dikkate değer hususlara yer verilmiştir. Buna göre, Tımışvar kuşatması sırasında bu tarz psikolojik harp tedbirlerinin icrasına 1689 yılı ilkbaharında tanzim edilen ve günümüze intikal eden bir Viyana Saray Harp Şûrası talimatı şehadet etmekte ve burada "kâğıtların dışarıdan içeriye [kaleye] atılması" ifadesi yer almaktadır. Ayrıca Habsburglara casusluk yapan "Tımışvar Tercümanı" (bkz. yukarıda "Ignad" ile alakalı dipnot) General Veterani'ye yazdığı mahrem raporda da "akıllı bir adam" olarak tavsif ettiği Cafer Paşa'ya generalin mektubunu (*Vak'anâme*'de Veterani yerine Hayzer/Heißler'in mektubu olduğu ifade edilmiştir) okuyup tercüme ettiğini bildirmiş ve şehirdekileri huzursuz etmek için ağalara da bu minvalde ayrı ayrı mektuplar yazılmasını rica etmiştir. Almanca tercümenin naşirleri hadiselerin devamına bakarak Habsburgların bu arzularının kısmen de olsa gerçekleştiği yorumunu yapmışlardır. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 254, 40. not.

2 Almanca tercümenin naşirleri bir önceki dipnotta bahsedilen raporda "mükemmel bir birlik kumandanı" olarak tavsif edilen Tutkunzâde Osman Ağa'nın bu hareketine bakarak ağanın Cafer Paşa'ya olan sadakatiyle öne çıktığı yorumunu yapmaktadırlar. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 254, 41. not.

Li-münşi'ihî: Zamîrin yokladım kasdın nedir ilme'l-yakīn bildim
Derûnun zâhire uymaz murâdın aks imiş bildim

deyü zamm-ı kelâm edüp dâhil-i meclis olmayan ağalara ve efendilere ve ahâlîden söz sâhibi olan ba'zı kimesnelere ve esfelden dahı birkaç neferi da'vet ve dâhil-i meclis eyledüklerinden sonra tekrâr kelâma mütesaddî olup hitâb eylediler: "Hayzer-i la'în size mektûb tahrîr eylemiş ve cevâb istemiş, **[34b]** ne dersiz?" dedükte ağalar ve efendiler dahı kelâma bed' edüp "Başımız efendimin re'y-i rezînine merbût ve fermânına mutî' u münkādız. Her ne yüzden emir buyurursanız fermân efendimizindir." dedüklerinde Paşa efendimiz dahı anlardan rû-gerdân olup "Size su'âl etmem! Cevâbım karşuda duran fukarâyadır." dedi. "Siz söylen, bu iltimâsa cevâbınız nedir, ne dersiz?" dedi. Anlar dahı cevâb eylediler ki: "Efendim, Allâh Sübhânehû ve Te'âlâ hazretleri seni niçe yıllar dahı mu'ammer eyleye ve sâyeni üzerimizden dûr etmeye. Biz ne diyelim? Evvelâ sen ne buyurursun? Biz senin zamîrinde olanı bilelim, ba'dehû biz dahı cevâb verelim." dedüklerinde Paşa efendimiz dizinin üzerine gelüp "Dinlen Ümmet-i Muhammed! Evvelâ Hayzer-i la'în demiş ki: "Paşanız Pâdişâh'dan korkar, çıktukta kendüsin öldürür. Anın içün kal'ayı vermekte elem çeker." demiş. Hilâf edüp kizb eylemiş! Ben ancak beni yoktan var eyleyen Hazret-i Cenâb-ı Bârî'den korkarım. Belî, me'mûr âmirden elem çeker ve havf eder; velâkin bundan sonra ben ol korhuları ve elemleri ber-taraf eyledim. Zîrâ anların bize söyleyecek sözleri kalmadı ve itâb u ikāb edecek yüzleri dahı yok. Kal'ayı versem ve bu zahmeti çekmesem ve size çektirmesem olur ve Nemçe'nin bize araba verüp mâlımız ve cânımız ile selâmete çıkaracağın ilme'l-yakīn bilürüm. Velâkin ben dahı sağ olursam bu kal'ayı vâfir zamân vermem ve bundan sonra **[35a]** düşman gelüp top ve cebehânesiyle meterise girüp kal'ayı darb-ı destle alacağın bilsem kendi nefsime şehâdeti kabûl eder ve rızâm ile kal'ayı verenlerden değilem!" deyü kelâma encâm verdükte

Beyt: Kişi sengîn gerek mânend-i kuh-sâr
Gerekmez yel gibi olmak sebük-bâr

Fukarâ dahı "Sultânım! Senin cânın sana nice tatlu ise bizim dahı cânımız bize öyledir. Husûsâ bu kal'a senin vatan-ı asliyyen değil ve bunda mülk ü emlâkin yok. Bir muhâfız devletlü iken ve bundan selâmete çıktuğunda mansıblara varup zevk u safâ edecek iken bunları terk edüp kendi cânını

oğur-ı dîn-i mübîne fedâ eyledükten sonra bu diyâr bizim vatan-ı asliyyemiz ve maskat-ı re'simiz iken ve mülk ü emlâkimiz olup terk ile diyâr-ı âhara çıktuğumuzda el vilâyetinde saçaklar altında ve hân köşelerinde derd ü mihnet çekeceğimiz günden ayân iken vermeğe nice râzı olalım? Mâdem ki kuşça cânımız tendedir, biz dahı çalışup dîn-i mübîn oğurına fedâ eder, vermeyüz! Yine fermân senindir." dedüklerinde gerek Paşa efendimiz ve gerek mevcûd olanlar bükâya başlayup bu cevâblardan sonra bir mikdâr sâkit oldılar.

[Beyt]: Ederdi sûz-ı dilden nâle vü âh
Felek âyînesin eylerdi siyâh

[35b] Ba'dehû herkese izin verilüp evlerine gittiler.[1] Meğer def'a-i sânîde düşmanın zahîremizi biçmeğe geldüği vakit ol hengâm imiş ki Hay-

---

1 **Derkenar:** Hazret-i Allâh cümlesinin rûhlarını şâd edüp cenn[â]t-ı âliyâtta cezâlar ihsân eyleye. Beç'ten mukaddem vâki' Filek ve Kaşa seferleri vaktinden tâ ol asra gelince zu'amâ ve erbâb-ı tîmârdan ve neferât ağalarından Tımışvar'da doksan beş kadar müsâfir kalınur hânedân sâhibi âdem var idi. Yetiştim, bilürüm; gece ve gündüz kapuları kapanmazdı, küşâde dururdı ve kapu kapamak ol asırlarda diyârımızda ziyâde ayb idi. Gerek hâne sâhibi evde olsun ve gerek yabânda olsun açık dururdı. Gelen müsâfir her kangısına murâd ederse hân gibi nüzûl ederlerdi. Hâne sâhibinin hizmetkârları atların alup ve gezdirüp ahora çekerlerdi ve kendülerin i'zâz u ikrâm ile odaya çıkarup yer gösterirlerdi. Beş gün, on gün, dahı ziyâde, her ne kadar dururlardı ise yem ve yeyeceklerin görüp şöyle ki taşradan bir akçalık şey getürdüklerine râzı değiller idi.

Bin kırk [1630-31] târîhinde bir şahs gelüp Azeb Kapusı'ndan hâric bir hân binâ eylemiş. Hikmet-i Hudâ hîn-i mübâşerette dedüğüm hânedân sâhiblerinden kimesne bulunmayup Budun muhâfazasında olduklarından hânı itmâm eylemiş. Geldüklerinde hânın binâ olduğın müşâhede edince bir yere gelmişler. "Bu ne olmaz iştir!" deyü binâ eden şahsı da'vet ederler. Meclise geldükte su'âl ederler ki: "Bu hânı şehrimizde ne içün binâ eyledin?" Ol dahı "Ba'zı âyâb u zehâb eden ebnâ-i sebîl müsâfirlerin nüzûlleri içün binâ eyledim." dedükte "Ya bizim hânelerimiz senin hânın içün battâl mı olsun? Tez var, hânını hedm eyle ve ger istesen fürûht eyle. Yohsa varup ittifâk ile âteşe vurup ihrâk ederiz!" **[36a]** deyü tenbîh eyledüklerinde herîf dahı ettüği işe nâdim olup mu'terif olmağla "Bilmezlikle bir iş eyledim, afv eylen." deyü niyâz etmekle anlar dahı hâna sarf eyledüği meblağı beynlerinde tevzî' u taksîm ve bi't-tamâm herîfe teslîm ettükten sonra hânın kapusın dîvâr ederler ve ol hân dururdı. Paşaların âyâb u zehâbında develerini ve katârlarını kondurup göçerlerdi.

Yüz iki [1690-91] târîhine gelince[ye] değin doksan yaşında, yüz yaşında ol kimesnelerden vâfir hânedân sâhibi kimesneler hayâtta idiler ve kiminin dahı evlâdları babaları yerine kā'im idiler. Hattâ Ca'fer Paşa merhûma intisâbım dahı evâyil-i hâlinde vezîr ağası iken ve Budun muhâfızı Çavuşbaşı Maglaylı Mahmûd Paşa'nın ve Cânpolad-oğlı'nın kethudâsı iken ekser ol serhadlerden güzer eyledükte pederim merhûma müsâfir olurlarmış ve hukūk kesb etmekle doksan dokuz [1687-88] târîhinde Tımışvar'a muhâfız olduklarında tîmâr ve ze'âmetlerimiz perâkende ve perîşân ve hakīr dahı bî-kes kalduğumdan getürüp in'âm u ihsân ile ol muhâsarada peder-mânde vâfir câriyelerimiz ile ve vâlidem merhûm[e] hayâtta olup aksâm-ı zehâyir ile gözedüp zahmet çekmedik. Ve sonra yanına alup mühürdârı eylediler. Yüz on dokuz [1708] târîhinde merhûm Yörük Hasan Paşa efendimizin kethudâlığı hizmetinde olup Tımışvar kendülere tevcîh olunup vardığımızda ol diyârda olan bu kadar hânedândan ne kendüleri ve ne hod evlâdlarından ve etbâ' u levâhıklarından kimesne kalmayup ancak hakīr ile akrân dört za'îm evlâdı ve iki nefer ağa oğulları kalmış idi. Anlar dahı bugüne dek vefât ve el-yevm bildüğüm iki nefer kimesne kalmışuzdur. Cümlesi âhirete intikāl eylemişlerdir.

Kıt'a: Hoş safâ idi visâl-i yâr firâkı olmasa
Hûb idi cem'iyyet hâtır perîşân olmasa
Haylî âbâdân idi ma'mûre-i mülk-i vücûd
Âkıbet vîrân olup hâk-ile yeksân olmasa

[37a numaralı varağın sol kısmından başlayıp 37b numaralı varağın üst ve sağ kenarı boyunca devam eden derkenar yazısının başında müellif tarafından "Bâlâdaki kıt'adan sonra tahrîr olunacaktır." ifadesi yazılmış olduğu için buraya nakledilmiştir:]

Çün ki Tımışvar'ın keyfiyyeti bu mikdâr tatvîle cevâz gösterildi, evvelden olan âb-ı nâblığın ve ma'mûriyyetin ve nâsının meks-şinâslığın dahı bir mikdâr tahrîr edelim: Beç Seferi senesinden yüz on [1698-99] târîhîne gelince şu'arâdan ve gerek hüsn-i hattıyla ma'rûf kimesnelerden Mü'ezzin Nâbî Çelebi ve Karlak za'îmi Mustafâ Beğ ve Helvâcı-oğlı Mehemmed Çelebi nesih tahrîri ile meşhûrlar olup, hattâ bin altmış [1650] târîhînde şâ'ire bir avrat dahı zuhûr edüp meşâyih-ı kirâmdan Uşşâkī tarîkatı şeyhlerinden Ahmed Efendi-zâde Alî Çelebi'ye ta'aşşuk edüp hakkında söylediği gazellerdendir ki bu mahalle tahrîr olunmıştır:

Ol çeşm-i şehe yanarım kasd-ı dil ü cân eyler
Bir gün bilürüm beni rüsvâ-yı cihân eyler

Aşk âteşi yaktukça dil hânesini şâhım
Gökler yüzüni âhım kapkara duhân eyler

Tennûr-ı gam-ı hicrin etti cigerim büryân
Efkârımı vaslınla hoş [...] [eyler]

Feryâd ederek kaçtım dün gece mahallinden
Âşıklarını gördüm Mevlâ'ya figân eyler

Ya'nî dervîşler "Hû Hû" deyü zikr etmelerini "Âşıklarını gördüm Mevlâ'ya figān eyler" dediğini îmâ etmiştir [...].

[37b] Beç senelerinden Sakmar ve Kalo ve Filek ve Kaşa seneleri ve Beç senesi Tımışvar sancağı bir deftere [...] tîmârı yüz yiğirmi kayd olup ayâletin altı pâre sancağı ile üç yüz altmış kaydettiler. Beç senesi Yanık altında maktûl Vezîr-i A'zam Mustafâ Paşa'ya alay gösterdüklerinde iki bin beş yüz süvârî add ve üç yüzden mütecâviz yedek ile alay göstermişlerdi. Tîmârlarının hâsılı üçer dörder keseye ve ze'âmetlerinin beşten on beşe varınca ze'âmet var idi. Hakīr sabî idim ve ze'âmetim anlara kıyâs değil idi. Ancak bilâ-müşterek iki pâre karye idi. Biri seksen hâne ve biri yüz yiğirmi hâne idi. Bir hâne ta'bîr olunur bir re'âyâmın hânesinde seksen kaşık (?) nisvân u sıbyân cinsi add olunmıştı ve seksen hâneli karyemde kırk bin baş lahana öşür gelürdi ve destesine göre yedi bin ve on bin kıyye asel öşür alınurdı. Karyelerimden senede ikişer bin beşer yüz kese hınta ve şa'îr ve sâyir hubûbât öşür alınurdı. Beç senesi dokuz yaşımda iken sefere gittim. Beş nefer yarar meteris cebelüsi ve dört nefer zâbitân yanımdan olmak üzre dokuz öküz arabası ve dört Sirem koçusı zahîre bile nakl eylemişlerdi. Elli nefer zâbitân, yiğirmi beş araba zahîre nakl eylemiş zu'amâdan âdemler var idi. Alaybeğimiz maktûlün mühürdârlığından çerâğ olunmış [...] Muslı Ağa alaybeğimiz idi. Sâyir âdemlerinden başka on beş sîm tîr-keşlü mızraklı iç oğlanı kafâsında giderdi.

[36a] Sâyirden dahı an-aslından Tımışvarlı olanlardan hayâtta [olanlar] on nefer[e] bâliğ değillerdir. Hîn-i ma'rekede bulunanlar gerek erbâb-ı tîmâr ve gerek ağalardır. Ale's-seviyye diyâr-ı âhardan serhadlerin bî-âr u bî-nâmûslarından ve esfeldendir, niyyetleri ve Bosna'dan avârızdan ve paşa harcından firâr eden esfelleri[nden] gelüp sâkin olanlardır. Şimdiki hâlde su'âl edenlere "Cümle Tımışvarlıyuz." deyü cevâb ederler ve sürünüp gezerler.

[36b] Ol ahdde Tımışvar'da sâkin kürsî şeyhlerinden a'lemü'l-ulemâ, efdalü'l-fuzalâ Hasan Efendi *rahmetullâhi aleyh* âlim ü fâzıl ve kutbü'z-zamân idüğine şübhe olmayup niçe yüzden kerâmâta dâ'ir menâkıbları kesîrdir. Velâkin cümleden biri bu ki; vefâtından on gün mukaddem Tımışvar'ın câmi'lerini devr edüp her birinde birer gün halka va'z u nasîhat ve emr ü nehy etmek içün birerini tahsîs ve halk dahı ol mahalle cem' olurlardı. Nihâyetinde "Yarın inşâ'allâhu Te'âlâ Câmi'-i Kebîr'de dahı bir va'zım vardır." dedükte üslûb-ı sâbık üzre nâs ol mahalle varırlar ve nasîhatten sonra cümleye vedâ' edüp hitâb ederler ki: "Allâhu a'lem bugünki nasîhatimiz intihâ-i nasîhatimdir." Ve sağīr ü kebîr ile

zer-i la'înin askerini Erdel'de Çerkes Ahmed Paşa merhûm ile Tököli[1] Kral bozup kendüsin dahı esîr eylemişler[2] ve merhûm Köprüli-zâde Mustafâ Paşa dahı Niş Kal'ası'n muhâsara eylemiş.[3] Serhadlülerimize katanaların "Bu size hayr ve bize şerdir." dedükleri bu ma'nâya imiş, ancak tafsîl edüp aslın demezlerdi, zu'mlarınca gûyâ remz ederlerdi. Çün ki def'a-i sânîde küffâr askeri Tımışvar altından yüzi karalığıyla münhezimen avdet ve her biri menkûb u mağlûb kal'alarına perâkende oldılar ve haberleri geldükte çetebaşılardan birkaç nefer adı bellü mesbûku'z-zikr gāzîlerden Paşa efendimize gelüp düşman diyârına akın etmeğe izin taleb eylediler.

Li-münşi'hî: Yaraşmaz hâne-gîr olmak vegā hengâmı merdâne
Eder azm-i gazâya cezb-i kalb ile levendâne

---

helâlleşüp hânesine vardıkta vefât ederler. Sinni yüzden mütecâviz idi derlerdi, *rahmetullâhi aleyh*.

Ale'l-husûs kutbü'l-ârifîn, şeyhu'l-vâsılîn Selîm Dede *kuddise sırruhû*nun niçe niçe kerâmâtı zâhir ve ekser seriyyemiz düşman diyârına akın etmek murâd eyledüklerinde varup kendüsinden istîzân ederlerdi. Ol dahı "İstihâre edeyim." deyü cevâb ederdi ve ertesi guzzât varup "İzne ruhsat var mıdır?" dedüklerinde tebessüm ederek "Oğullar, varun Allâh'ın emânında olun." deyü izin verürdi. Gâhîce "Birkaç gün sabr eylen, sabır selâmettir." deyü izne ruhsat vermedüği vakitte serhadlülerin bazıları ayak basup "Bre ne olmak ihtimâli vardır? İş Tanrı'nın elindedir, şimdi haberimiz var, vakt-i fursattır." deyü gittüklerinde elbette bir kazâya giriftâr olurlardı. Merhûm yüz otuz yaşında vefât eyledi, *rahmetullâhi aleyh*.

Bunlardan gayrı ulemâdan Müftî İsmâ'îl Efendi ve sâyir e'imme ve kürsî şeyhlerinden ve sulehâdan zühd ile ârâste ve takvâ ile pîrâste çok kimesneler var idi. **[37a]** Ve bunların cümlesi Paşa efendimize mu'âvin idiler ve her-bâr meclislerinde mevcûd bulunurlardı ve ittifâk u ittihâdları bir mertebede idi ki vasf olunmaz. Cenâb-ı Allâh eyülerin yüzi suyı hürmetine düşmandan hıfz edüp emîn eylemiş idi. Ba'zı keferelerin sonradan serhadlülere nakilleridir: "Tımışvar altına seğirdüme gidüp pusuya girdüğimizde ale's-seher kal'aya nazar ederdik. Tımışvar'ın kullelerini gördüğimizde her biri bir ejderhâ gibi eflâke siper çekmiş mehîbü'l-heykel gözümüze görünürdi ve yüreğimize korhu düşerdi." deyü sarhoşluklarında söylerlerdi. Zâhiren öyle âdemlerin olduğı yerde mehâbet-i kudsiyyeleridir ki anların gözlerine görinürdi. Bu def'a yiğirmi yedi [1715] târîhinde ki hîn-i muhâsarada şudur diyecek ulemâdan bir ferd bulunmadı. Peçuyî Pîrî Efendi yiğirmi altı [1714-15] târîhinde cihetlerinin kimini oğlına ve kimini âhara tefvîz edüp ve "Bu diyârda Allâhu a'lem bir vak'a-i azîm görinür." deyü terk-i diyâr ve ehl ü evlâdın alup Medîne-i Münevvere'ye revâne oldı, ömür dahı vefâ etmeyüp ol mevzi'-i mübârekede vefât eyledi, *rahmetullâhi aleyh*.

1 Bu isim yazma nüshanın farklı yerlerinde < طوقلی >, < توقلی > ve < توکلی > imlâlarıyla yazılmıştır.

2 Zarneşti ve Tochanu muharebelerine (21 Ağustos 1690) atıf yapılmaktadır. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 255, 44. not.

3 Niş muhasarası 16-17 Ağustos 1690 gecesi başlamıştır (*Vâkı'ât-ı Rûz-merre*, C. I, s. 377; Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. III, s. 469). Almanca tercümede ise 5 Ağustos tarihi verilmiştir (15 yerine sehven 5 yazılmış olabilir). Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 255, 45. not.

Menâkıb-ı Seriyye-i Çanad

Devletlü Paşa efendimiz guzzâtın iltimâsına müsâ'ade ile arkaların sığayup ba'zı latîfe ile hâtırların aldıktan sonra Allâh'a emânet etmekle anlar dahı tedâriklerin görüp ve ertesi Baba Hüseyin Tekkesi'ne cem' olmağa başladılar.[1] Efendimizin atlarından dahı ancak kadıkırı ve bir de al ma'nekî[2] kalmış idi. Anı dahı enderûn ağalarına **[36a]** verüp ve kendüleri bârgîre süvâr olup Selîm Dede ve Vâ'iz Hasan Efendi ve Müftî İsmâ'îl Efendi ve sâyir ulemâ efendiler ile Hasekî Ömer Ağa ma'an varup mahall-i mezbûrda du'â ettükten sonra kendüleri kal'aya ric'at ve seksen kadar süvârî Çanad'a doğru revâne oldılar. Ol gece ılgar ve mahalline vusûllerinde kemîngâha girerken bir re'âyâ kâfiri Nehr-i Morış kenârında sayd-ı mâhî ederken müşâhede ve varup Çanad kapudanına haber etmekle meğer Erdel'de Hayzer-i la'îne imdâd içün gitmek üzre Budun mukābilinde olan Peşte Kal'ası kapudanı ve Zirin[3] memleketinin meşhûr kılâ'ından olan Leva ve Nitra kal'alarının kapudanları dört yüz mikdârı güzîde Macar atlusı ile Çanad'a gelüp ve Tımışvar altına seğirdüp ba'dehû Erdel'e gitmek üzre kavl ü karâr eylemişler. Çün ki seriyyemiz varup kal'a altında pusuya girdükleri haberi Çanad kapudanına varur, müjde ile mesfûr kapudanlara varup demiş ki: "Sizin zahmet çeküp gideceğiniz kal'anın ef'îleri gelüp bu gece pusuya girmişler, ale's-seher kal'a altına seğirdirler. Sizi zahmete komamışlar!" dedüklerinde cümlesi şâd u handân olup ol gece sabâha değin dolular içüp ale's-seher Tımışvar**[36b]**lıların kimin kesüp ve kimin bağlayup Erdel'e Hayzer'e pîşkeş götürecek olmışlar.

Beyt: چو بیشه تهی گردد از نرّه شیر
شغال اندر آید به بیشه دلیر[4]

---

1 Török O. 205: "ertesi ikindü vaktinde Baba Hüseyin Tekkesi'ne cem' olmağa başladılar." (vr. 22a)

2 Eserin Almanca tercümesinde zikredilen bu ikinci at "bir cins safkan Arap atı" şeklinde tarif edilmişse de (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 293) biz atlarla ilgili literatürden bunu teyit edemedik.

3 Osmanlı kaynaklarında "Zirin/Zirrin" şeklinde geçen bu isim Hırvat asıllı Zrinsky hanedanını ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Zirinsky hanedanının Habsburglara tabi olarak bugünkü Macaristan'ın doğusunda ve Hırvatistan'da hâkim oldukları bilindiğine göre (Şenlik, *Tiryâki Hasan Paşa Gazavatnâmesi ve Bazı Filolojik Notlar*, s. 109-110) "Zirin memleketi"nden kastedilen yer bu coğrafya olmalıdır. Török O. 205 numaralı nüshada ise "Zirin-oğlı memleketi" şeklinde yazılmıştır (vr. 22b). Zikredilen Leva (Levice) ve Nitra kaleleri ise bugün Slovakya'dadır.

4 "Çakal, aslanın olmadığı ormana cesurca girermiş." Yazmada < بیشه > [bîşe = orman] kelimesi < پیشه > [pîşe = iş, meslek] şeklinde yanlış yazılmıştır. Ayrıca ilk mısraın sonu vezni ve manayı bozacak şekilde < نرّهٔ شیر > [nerre-i şîr] olarak yazılmıştır.

mazmûnınca her biri yilüp yüpürüp, esüp savurup çetecimizi kıllet cihetiyle gözlerine kesdürüp fursattır deyü nice lâf u güzâf ile dilîrlik da'vâsın eylemişler. Kemîngâhda olan derd-mendlerin bu tedbîr ü tedârikten aslâ haberleri olmayup "Âyâ ne vakit kal'anın çekmesi açılur ve taşra çıkarlar?" deyü çeşm-dûhte ve intizârda olmalarıyla Çanad kapudanı dahı geceden iki yüz kadar güzîde piyâde haydûdın intihâb ve taşra çıkarup çetecimizin kal'aya seğirdecek mahal ki tarîk-ı câdde olup yemîn ü yesâra çıkılmaz tarafını bâğ u bakça hendekleri olmağla kal'aya karîb yerde pusuya vaz' ve ihfâ ettürmekle ve zikr olunan atlu katanaları dahı kal'anın ardından ki Segedin tarafıdır, kemîne koyup nizâm verdükten sonra Çanad kapudanı ale's-seher kal'anın çekmesin kendi eliyle indirüp ve kapusın küşâde etmekle derûn-ı kal'ada olan hayvânı taşra sürüp kal'adan ayrıldığı gibi guzzât u mücâhidîn vakt-i fursattır deyü kırk kadar süvârî pusudan ayrılup tarîk-ı mezbûr ile kal'aya doğru sür'at **[37a]** ü şitâb ettüklerinde Peşte ve Leva ve Nitra kapudanları dört yüz Macar katanasıyla seğirdüme giden gāzîlerin ol tarîk-ı żîḳ üzre oğurların kesdürüp karşuladuklarında bunlar dahı ahvâli müşâhede edince akılları çâk ve bahr-i hayrete gark olup mât u mütehayyir kalmalarıyla, ammâ ne çare; eğer dönüp firâr etseler Tımışvar on iki sâ'at mesâfe, bir alay dinç sarhoş kâfirden halâs muhâl-ender-muhâl. Ol sahrâ-yı bî-pâyânda kova kova cümlesin ahz ve bir ferd kurtulmak mümkin olmaduğın yakînen müşâhede edince gāfilen çün ki böyle varta-i hevl-nâke kadem-nihâd oldılar, bi'l-iktizâ

Beyt: Yâre yol iki kademdir birisini câne bas
Çün ki bu meydâna geldin ayağın merdâne bas

deyü merdâne vü dilîrâne kadem-i sübûtı meydân-ı kâr-zârda cânlarına basup Cenâb-ı Çâre-sâz dergâhına yüzlerin döndürüp dediler:

Li-münşi'ihî: Ey bizi yoktan var eden Allâh
Sığınup eyledik sana penâh

mazmûnınca hemân Gāzî Çavdar Sipâhî seğirdümde olan filandra bayrağın bayrakdârdan alup ve hem-inân olan dilâverâna yüzün döndürüp "Gāzîler! Bundan kaçup kurtulmak muhâldir ve bu fânîde niçeye dek **[37b]** bu ta'b u zahmeti ihtiyâr edelim? Ecr-i âhireti kesb edecek gün bu-

gündür! Vermek Hudâ'nındır, sizinle bunlara dalkılıç olup hücûm edelim!" dedükte herkes hayâtlarından nâ-ümmîd oldukları hâlde miyânlarında olan tîğ-ı hûn-âşâmların uryân ve Çavdar Sipâhî filandra bayrağın sarup *"Allâh Allâh"* deyü tekbîr ile karşudan gelen düşmanın üzerine göğüs göğüse hamle eyledüklerinde pîş-rev-i düşmenden sîm çelenklü ve kaplan postlu bir hadnak ahşamdan doluyı çok içmiş ve dolamasının düğmelerini çözüp sîne-küşâde cümleden evvel elinde olan garabinasıyla[1] Çavdar'a karşu gelüp garabinasın çaktukta bi-sıyânetillâhi Teʿâlâ âteş almadığı gibi Gāzî Çavdar dahı filandra mızrağı ile üzerine hücûm ettükte

Beyt: Çü şâhîn hamle kıla bir şikâre
Nedir bî-çârelikten özge çâre

hadnak kâfirin cânın şikâr eylemek kasdıyla mızrağın yalmanı üzerine havâle ve ecel râyihasın istişmâm edince vâlih ü hayrân kalup filandra yalmanı uryân göğsünün ortasından güzer ve iki talusı[2] mâ-beyninden nişân vermekle kâfir öküz gibi böğürüp ve gāzînin biri dahı elinde olan tîğ-ı bîdirîğ ile Nitra kapudanının kellesin top-misâl **[38a]** duşürüp hâke galtân ve sâyir guzzât-ı İslâm'ın her birinin ellerinde olan yalın kılıçların şaʿşaʿaları gözlerin hîrelendirüp teʿâkub eden düşmen-i bî-dîne dehşet ve ol tarîk-ı żîḳ üzre salâbet-i şimşîr ve sadme-i gāziyâna tâkat getüremeyüp karârı firâra tebdîl etmeleriyle

Li-münşi'ihî: Eder mansûba elbette neberd erbâb-ı aʿdâya
Sürer şatranc-ı rezm içre atın rûhın şikâr eyler

bunlar dahı at sürüp akablerinden şitâb-ı tâmm ederek kıra kova pusuya vazʿ ettükleri piyâdenin üzerine oğraduklarında mahlût oldukları ecilden piyâdesi dahı kuruşun atamayup keferenin süvârîleri iki yüz kadar kendi piyâdelerin at ayağı altına pây-mâl ve bunlar dahı aslâ göz açtırmayup ve ardlarından münfekk olmayup katanaların üzerlerinde olan bahâda çelengi ağır ve kemhâya kaplu kaplan postının nısf kıyye gelür sîm düğmelüsin intihâb edüp[3] kaplan postlarına halel getürmemek üzre ardından erişenler garabinanın ucıyla postın kaldırup altından âteş eyledükte duhânı kâfi-

1 < غرابينه > [garabina] <carabina (İta.): Kısa bir tüfek çeşidi.
2 Talu: İki kürek kemiği arası (*Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, Ankara, 1993, C. X, s. 3815).
3 Török O. 205: "büyük, üsti başı geyimlü olanların intihâb edüp" (vr. 24a).

rin yakasından çıkup atından ser-nigûn ve kimi dahı serhadlünün ma'hûd uzun şişleriyle böğürlerinden sancup kâfirler endâhte-i cân ile kal'a **[38b]** kapusına vardıklarında içerde olan Çanad kapudanı bu musîbeti müşâhede ve guzzât u mücâhidînin böyle mehâbet ile gelmelerinden ma'an kal'aya duhûl ederler havfıyla kal'a kapusın bend ve çekmelerin sedd eyleyüp duhûle mecâl olmadığını mu'âyene ile Segedin tarafına rû-gerdân ve firâr etmeleriyle esnâ-yı girîzlerinde Peşte kapudanının[1] dahı Paşa efendimizin mîrâhorı Mehemmed Ağa yetişüp başın gövdesinden cüdâ ve üzerinde olan altun çelengin ve bebr postın alup bu siyâk üzre iki sâ'at mikdârı ko[v]duktan sonra avdet edüp Nitra ve Peşte kapudanlarının kellelerini ve acele ile alabildukları kellelerden otuz kadar kelle ve Leva kapudanı ile sâyirlerden on beş kadar diri ile ferih fahûr kemîngâhlarına geldüklerinde pusuda kalanlardan ne nişân ve ne eser, kodukları yerde yerlerinde yeller eser; "Acabâ ne hâl oldılar?" deyü fikirlerinde iken, meğer bunlar seğirdümci atlumuzun oğradukları vartayı müşâhede edince anların işleri tamâm ve hayâtları encâm buldı deyü من نجا برأسه فقد ربح[2] mazmûnınca kendi cânlarının halâsına ikdâm ile necât tarafın tutup Tımışvar'a doğru firâr ve niçe zamân **[39a]** ardlarına dahı bakmayup kaba nakl ve doludizgin giderken aralarından birkaç neferi yüreklenüp "Be cânım! Bunların cümlesi birden ölmedi,[3] elbette firâr ederi dahı olurdı. Bu sahrâ-yı bî-pâyânda iki sâ'at mesâfeden âdem görinür. Elbette gelür olsa görürdük, ne hâl oldı?" deyü gayretlenüp avdet eyledüklerinde bunlar dahı aldıkları şikârları ile mesrûren şitâb ederek ric'at ve esnâ-yı râhda birbirlerin müşâhede ve gelüp hezâr şerm ü hayâ ile mülâkī oldılar. Ol muhârebede guzzâttan Paşa efendimizin etbâ'larından Surna-zen Yûsuf ile Tatar Köle şehîd olup Tımışvar zu'amâsından Üjiçeli Alî Beğ hîn-i ma'rekede piyâde-

---

1 *Vak'anâme*'nin Almanca tercümesinde mevzubahis kişinin Viyana Saray Harp Şûrası Arşivi'ndeki bazı vesikalarda Peşte kapudan vekili olarak adı geçen Nikolaus Motesitzky olabileceği ifade edilmiştir. 1690 Kasım'ına tarihlenen bir dilekçede babası Paul Motesitzky oğlunun imparator için hayatını feda ettiğini ifade etmiştir. Ayrıca Saray Harp Şurası'nın 30 Kasım 1690 tarihli kararında Segedin kapudanına "Tımışvar'da bir mızrakta takılı bulunan oğlunun kesik başını temin etme hususunda Paul Motesitzky'ye yardım etmesi" emredilmiştir. Almanca tercümenin naşirleri bu bilgilerden hareketle Mühürdâr Ali Efendi'nin bahsettiği çatışmanın 1690 yazında vuku bulduğunu tahmin etmektedirler. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 256, 68. not.

2 "Kelleyi kurtaran kazanır."

3 Török O. 205'te daha anlaşılır bir şekilde ifade edilmiştir: "Bunların cümlesi kimi şehîd ve kimi esîr olmadılar." (vr. 24b).

nin üzerine oğraduklarında atı tekerlenüp kendüsi mecrûh olmağla piyâde keferesi ahz u esîr eyledi. Sâyirleri sıhhat ü selâmet birle envâ'-ı sürûr u şâdî ile tüfenklerin atarak dâhil-i kal'a oldılar. Çetebaşıları hil'atler geyüp, dil ve kelle getürenler bahşişler alup ber-kâm oldılar. Çün ki pusuda kalanlar firâr eylemişlerdi, devletlü Paşa efendimiz keyfiyyetlerine muttali' oldukta, bu makūlelerin başlarına şikenbe geydirüp gezdirmek serhaddin âdeti imiş; murâd olundukta yine إِنَّ اللهَ عَفُوٌّ يُحِبُّ العَفْوَ[1] **[39b]** mefhûm-ı şerîfi ﴿وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ ۗ وَاللهُ يُحِبُّ المُحْسِنِينَ﴾[2] âyet-i kerîmelerinin mazmûn-ı sa'âdet-ihtivâları üzre amel edüp bu cürmleri afv ile pûşîde olunmağın, ancak getürdükleri gazâ mâlından hisse-mend olmayup hâyib ü hâsir kaldılar ve şerm-sârlıklarından niçe zamân çârşûda ve pâzârda kabâhatli ve haste-mizâc olup yürüdiler ve çoğı gayretlerinden hastalanup vâfir eyyâm sâhib-firâş oldılar. Bu vak'a[da] Gāzî Çavdar'ın cesâreti cümleye takviyet verdüğinden mâ-adâ elinde olan filandra mızrağının heybet ile güzeri ve kâfirin öküz gibi böğürdüği ve Nitra kapudanının kellesi at üzerinden top-misâl hâke galtân olduğı te'âkub eden düşmana dehşet vermekle bi-inâyetillâhi Te'âlâ firâr eylediler. Yohsa dört yüz atlu kırk âdemden firâr eylemek dâyire-i tasavvurdan hâric iştir. Ammâ cenk ahvâli bir tetiktir derler, gerçektir ve hem mücerrebdir.

Buna misâl bu ahvâlin zuhûrından bir sene mukaddem[3] bir gün yüz elli kadar süvârî Lipova Kal'ası altına revâne olduk. Ke-ennehû çalup çarpup hayvânâttan her ne bulunur ise getürmek niyyetiyle vardığımızda bir mahalde pusulanup, ertesi ale's-seher kal'anın çekme kapuları açılup hayvânâtı taşra çıktukta yetmiş kadar süvârî ayrılup seğirdüme gittik ve etrâfında olan koyun **[40a]** ve sığırı ale'l-fevr cem' edüp sürmeğe başladık. Sığırın ahvâli âsân, sürüsinin önüne yalın kılıç ile süvârînin biri düşüp her ne kadar şitâb eylese bi-hikmetillâhi Te'âlâ ol süvârînin ardından ayrılmayup anlar dahı ol kadar gitmeğe sür'at ederler, ammâ koyun sağa ve sola perâkende olup sür'atte batî' olmağla te'hîrimize bâ'is olduğından kal'adan top atılup ân-ı vâhidde dört-beş yüz Macar katanası ardımızdan erişmekle birdenbire üzerimize hücûma dahı cerâ'et edemeyüp dûrâ-dûr tüfenkleşerek te'âkub

1 "Allah affedicidir, affetmeyi sever." Hâkim, *el-Müstedrek*, 8155.
2 "Onlar (...) öfkelerini yenenler, insanları affedenlerdir. Allah iyilik edenleri sever." Âl-i İmrân, 3/134.
3 Yani 1689 yılında (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 256, 70. not).

ettüklerinde iki def'a avdet olunup üzerlerine vardığımızda hınzır topı gibi önümüzden firâr ederlerdi. Gittükçe âteş-i harb îkād bulup dört-beş yüz Macar katanası inhidâma rû-keşîde olmışlarken arabalar ile iki yüz kadar Nemçe piyâdesi erişüp boylu dirhemli tüfenkler ile üzerimize hücûm ve bi'l-âhıre aldığımız ganem ü ganâyimi bıraktırup elimizden aldılar.

Nazm li-münşi'ihî: Sıyânet eyleyüp nâmûs-ı nengi
Ederdik sıdk-ile âheng-i cengi

Neberd içre olurdı her dilâver
Kağan aslan yâ bebr ü pelengi

Olur bir Müslümân on kâfire denk
Derûnında eğer olmazsa jengi

Sataşmıştı acâyib renge kâfir
Ne-bâşed în çünîn bih-ter zi-rengî[1]

Macarın hâli olmıştı diger-gûn
Erişüp gelmese imdâda Frengi

[40b] Arabalar ile olan piyâde
Beher sûdan çakup boylu tüfengi

Çü gittikçe terakkī buldı düşmen
Göze ol deşt-i pehnâ oldı tengî

Bu siyâk üzre hem cenk edüp ve hem dağ cânibine cân atup giderken mâ-beynimizde bir batak zâhir oladüşti. Kâfir batağın karşusında ve biz berü tarafından giderken yüz kadar Nemçe süvârîsi ile Lipova kumandanı dahı tıranpetesin çalarak erişti. Düşmana ziyâde takviyet olunca bir kâfir cümleden illerü atın depredüp batak kenârına geldükte elinde olan dirhemli boylu tüfengine âteş edince bi-takdîrillâhi Te'âlâ Ahmed nâmında bir serhadlü şehbâzının çâk göğsünden râst getürüp at üzerinden batağa ser-nigûn düşünce başı göğsüne varınca batağa saplanup ayakları yokaru durmağla, karındaşı bu ahvâlin gördükte derûn-ı sûz-ı dilden bir âh-ı serd çeküp "Âh kardaş!" deyü âteş-i gayret ü hasret ile gözin karardup bî-muhâbâ ol batağa vurup karşu güzer ve tüfenk ile karındaşın şehîd eyleyen

1 < نباشد این چنین بهتر زرنگی >: "Bundan daha iyi bir hile olamazdı."

kâfire top güllesi gibi erişüp elinde olan şimşîr-i hûn-fişânın havâle ve ser-i bî-devletine râst getürünce cân-ber-cehennem ettükten sonra avdet edüp batakta garka-i hâk ü hûn olan karındaşının yanına geldükte kâfirler anın dahı üzerine hücûm ve ol dilâveri dahı birâderinin yanında **[41a]** rîze rîze edüp şehîd eylediler.

Beyt li-münşi'ihî: Oldı hûn-ı ihveteyn ile mülemma' balçığı
La'l-reng idi libâsı ile tîğ balçağı

mazmûnınca iki kardaş kanı ile ol batak sürh-reng bağlayup kâfirler zikr olunan şehîdlerin başların ve bârgîrlerin almak kasdıyla yürüdüklerinde gözümüze karşu vermek lâyık değildir deyü gayret ile biz dahı hücûm eyledüğimizde birkaç nefer kimesneler dahı şehîd ü zahm-dâr olup galebe-i düşmen-i dîn âşikâre olmağla kumandanları piyâde ve süvârîsin önüne katup tıranpetesin ve borusın çalarak umûm üzre yürüyünce الفرار ممّا لا يطاق من سنن المرسلين mefhûmını pîşvâ ve اگر خواهی سلامت[1] mazmûnını gûyâ ederek ol meydân-ı kâr-zârda pâ-yı sebâtı firâra tebdîl edüp kâfirlerin yüğrük atlusı ayrılup kovmağa başladılar[3] ve erişüp kimin şehîd ve kimin attan yıkup esîr etmekle giderek yolımız bir yokuşa müsâdif düşti. Vâki' olan tarîk ziyâde muzîk olduğından gayrı iki bin mikdârı ganem[4] ki mukaddem birkaç nefer süvârî ile illerü gitmişti, ol tarîk-ı żîḳta râst gelinüp kendi kesbimizden olmağla; بر کنارست[2]

Li-münşi'ihî: چو ما بگریزمت آن راه تنگی
نه کردیمت گذر بر گوسفندی[5]

[41b] Ammâ çâre yok, bi'z-zarûrî ol râh-ı tengden koyunun üzerinden yokuş yokaru çinleyerek oğradık. Haylî kimesneler tekerlenüp attan cüdâ düşmekle esîr oldılar. Bu yüzden firârda iken Tımışvar alaybeğisi Ömer Alaybeği'nin mezbûr koyun sürüsi içinden geçerken bi-kazâ'illâhi Te'âlâ çubuk üzengüsi ile ayağının arasına otuz kıyye gelür burma boynuz-

1 "Güç yetirilemeyecek şeylerden uzak durmak peygamberlerin sünnetlerindendir." Bu sözün mevzû bir hadîs olduğuna dair *Keşfü'l-Hafâ*'da Alî el-Kārî'nin (ö. 1605) şu görüşüne yer verilmiştir: "Bu hadîsin kaynağı yoktur, manası da batıldır." (Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ'*, II, 99).

2 İlk mısraı < به دریا در منافع بی شمار است > olan bu beytin Türkçesi şu şekildedir: "Denizde sayısız faydalar varsa da / Selamet istiyorsan kenardadır." (Sa'dî-i Şîrâzî, *Gülistan*, çev. Hicabi Kırlangıç, s. 44).

3 Török O. 205: "ardumuzdan kovmağa başladılar" (vr. 26a).

4 Török O. 205: "bin beş yüz kadar ganem" (vr. 26b).

5 "Biz üzerinden bir koyun bile geçirmediğimiz o dar yoldan seni kurtardık."

lı bir Başka koyunı boynuzın geçürüp, şöyle ki aslâ ayağın çıkarmak ve bir takrîb ile halâs olmak mümkin olmayup koyun dört ayağın diremiş, gitmez. Alaybeği hay bre hay bârgîre mahmuz edüp ve kılıç ile koyunun başını kesmeğe çalışup ikdâm eder; vakit ise gāyet teng, ol dahı mümkin değil. Ve'l-hâsıl altında olan bârgîri kan dere müstağrak olup yokuş yokaru tâb u tâkati kesilmiş, enseden katana dahı Macar lisânı ile *"Ad magat!"*[1] ya'nî "Virel!" demektir, na'ra etmekten firârîlerden yanına oğrayup geçenler alaybeğinin bu hâlin görüp tama'ına haml ile gûyâ alaybeği koyunı bağlamış, götürmek murâd eder zannı ile "Behey beğ! Vakti midir, koyunı n'eylersin? Salıver gitsün!" deyü sağdan soldan çağırmakta, kendünün giriftâr-ı mihnet olduğı keyfiyyetinden habîr değiller. Bu elem ü ıztırâb ile hayâtından nâ-ümmîd olup me'yûsen giderken hele hâtırına hutûr etmiş ki koyunun **[42a]** başını kesmekten ise üzengünün zahme tokasını çeküp ve çizmeden ayağın almak dahı âsândır deyü hemân zahmeyi ucundan tutup çektüği ayağın dahı âsân vechile çizmeden ihrâc eyledükte üzengü ile çizme koyunun boynuzında âvîhte kalmağla bin derd-ile koyunun mazarratından rehâ bulup bir ayağı üzengüde ve biri dahı üzengüsüz ikdâm edince te'âkub eden kâfirlere fâsıla vermeğin halâs oldı. Hattâ selâmete çıktuğumuzda hakīr içün demiş ki: "Yanıma oğradı, koyun ikimizin beyninde bulunup sıkıştırmağla boynuzın geçürdi." Mahz-ı isnâddır, zâhiren hicâbından olmak gerek. Gerçi hengâm-ı girîzde hakīr yanına oğradım ve bu ahvâlini re'yü'l-ayn müşâhede eyledim ve kendüsin geçüp gittim, velâkin benden mukaddem bu kazâya giriftâr olmış idi.

Mısrâ': Kazâ-i âsumânîydi ne bendendi ne andandı

Hâsıl-ı kelâm; herkes *"nefsuhû nefsî"*[2] olup firârda iken Paşa efendimizin hazînedârları Alî Ağa ve Enderûn çokadârı Bekir Ağa ve rahtvân Lipka Hüseyin Ağa ric'at edüp iller[ü]de şitâb ile te'âkub eden kâfirlerin birini kelle ve birini attan yıkup dest-beste etmeleriyle sâyirleri dahı mezbûrların bu gûne **[42b]** dilîrâne revişlerinden ve şîrâne cünbişlerinden ibret alup atlarının başını keşîde ve ko[v]maktan fâriğ oldılar, ammâ seksen kadar

1 < آد مغات > [Ad magat] <Add magad! (Mac.): "Teslim ol!"

2 Kıyamet ile alakalı bazı hadîs-i şerîflerde geçen ve insanların Kıyamet günü "ben ben" diyerek kendi nefislerinin derdine düşeceğini ifade eden bu ibarenin aslı *"nefsî nefsî"* olmakla birlikte Osmanlı döneminde ibarenin metinde geçtiği şekilde kullanıldığı bu gibi örnekler de mevcuttur.

âdemimiz ol vak'ada kimi şehîd ve kimi esîr oldılar. Bu tafsîlden maksûd; bâlâda cenk ahvâli bir tetiktir demiş idik, anı tasdîk içün. Ol Müslümânın at üzerinden batağa ser-nigûn yıkılması ve karındaşının sûz-ı derûn ile "Âh kardaş!" demesi cümlemize dehşet ve hem cenkten ye's geldi. Gâh olur bir merd-i şehbâzın tahrîki ve cünbiş ü hareketi ile sâyir askere takviyet olur ve gâh bir nâ-merdin sebebiyle askere perîşânlık el verür.

Li-münşi'ihî: Merd olan cömerd olup merdlik eder
Bin muhannes tutamaz bir merd yerin

Rezm eyyâmında bir merdin işin
Göremez nâ-merd olan binde birin

Bu Ahvâl Sadr-ı A'zam Köprüli-zâde Mustafâ Paşa Merhûmun Niş ve Semendire ve Beligrad Kal'aların Eydî-i A'dâdan Halâs ve Müjde ile Siyarto Hüseyin Beğ'i Tımışvar'a İrsâl Eyledüğinin Menâkıbıdır

Azzame'l-Bârî Te'âlâ şânuhû sânehü'l-lutfî ammâ şânuhû ve amme nevâluhû hazretlerinin inâyet ü ihsânı perde-i gaybdan cilve-ger olup zikr olunan muhâsara hengâmı ki sükkân kal'anın perîşânlıklarından nâşî vâdî-i hayrette dem-beste vü ser-gerdân olup Cenâb-ı Çâre-sâz'dan imdâd u isti'ânet ve du'â vü niyâz ile imdâd talebi içün

Mısrâ': یا رب دعای خسته دلان مستجاب کن[1]

makālini tezkîr ve subh u şâm cevâmi' u mesâcidlerde hâzır olup gırîv ü feryâd ile eşk-i hûn-âlûdların zemîne mütekātır ve dest-i du'âyı savb-ı semâya küşâde eylemişlerdi.

[Beyt]: هر ناوک دعا که گشادند اهل زار
از بازوی نیاز همه بر هدف رسید[2]

veznince bi-hamdillâh hedef-i icâbete makrûn olup bâlâda zikri sebk eden Çanad Vak'ası'nda ahz olunan Leva Kal'ası kapudanı **[43a]** hâsıl olan humusdan devletlü Paşa efendimizin hisselerine isâbet etmekle alup bend-i zindân eylemişlerdi. Kapudan-ı mesfûr Beç senesi Tımışvar vâlîsi iken Beç altında vefât eden Defterdâr Ahmed Paşa'nın kölelerinden peşkîrcisi ol-

1 "Allah'ım, yaralı gönüllerin dualarına icâbet eyle."
2 "Ağlayıp inleyen mazlumların attığı her dua oku duanın gücü sayesinde hedefine ulaştı."

mağla aslından dînsiz kapudan-zâde olduğından ol vak'ada firâr etmekle giderek kapudan olup Türkçe bilür ve kâr u nakş[1] okur, şûh-tabî'at, latîfe-gû bir kâfir idi. Bir gün ale's-seher zindândan ihrâc ve takdîr olunan iki bin altun bahâsiyçün Leva'ya mektûb tahrîr etmek üzre divid ve kâğıd getürüp yazmak üzre iken taşrada bir gulüvv ü hengâme koptı ki odalarımızda hayrette kaldık. "Âyâ aslı nedir? Gâfilen düşman mı basup kal'aya girdi?" deyü hezâr endîşe ile taşra çıktuğumuzda kal'anın ricâl ü nisvânı sarâydan içerü girüp Paşa efendimizin odasına doğru yürüyüp giderler.

Beyt: Erişmiş kadr-i vasla rûze-i hecr
Selâmün fihi hattâ matla'i'l-fecr[2]

[Mısrâ']: Beşâretler zemîne âsumânın gözleri aydın[3]

Meğer Köprüli-zâde Niş ve Semendire kal'aların feth edüp[4] Tımışvar'dan bir haber almak içün Siyarto[5] Hüseyin Beğ'i on kadar serhadlüler ile Semendire'den Nehr-i Tuna'yı ubûr ve sür'at ü şitâb ile Tımışvar'a irsâl, anlar dahı gelüp, Hisârardı tarafından dağda vaz' olunan **[43b]** bir nefer piyâde karavulcılardan "Toylı" demekle ma'rûf beyne'l-ahâlî bir muzhik, şûh-tabî'at ve ayyâr-sîret serhadlü [var] idi; Siyarto Beğ'i gelürken dağdan müşâhede eyledükte "Âyâ kangı kal'anın katanalarıdır?" deyü im'ân ile nazar ederken Türkçe musâhabetlerin istimâ' etmekle hemân dağdan âvâz edüp "Siz kimlersiz?" dedükte mezbûrlar dahı "Biz Ümmet-i Muhammed'deniz." deyü redd-i cevâb etmeleriyle Toylı dahı "Çün ki Ümmet-i Muhammed'densiz; itmînân-ı kalb içün her biriniz başka başka şehâdet kelimesin getürün, ben dahı sizin Müslümân olduğunuza i'timâd edüp taşra çıkayım." dedüğinde her biri şehâdet kelimesin getürüp ba'dehû Toylı dahı "Eğer bundan sonra Hristiyan olursanız günâhım sizin boynunuza olsun!" deyü latîfe ederek

1 "Kâr" ve "nakş" Türk mûsikîsindeki yer alan iki form ismidir. Bkz. Yavuz Demirtaş, *XVII. Yüzyıl İstanbul'unda Mutasavvıf Musikişinaslar*, İstanbul, 2017, s. 34.

2 Bu ibare ile ﴿سَلَامٌ هِيَ حَتَّى مَطْلَعِ الفَجْرِ﴾ ("O gece, tan yerinin ağarmasına kadar bir esenliktir." Kadr, 97/5) âyet-i kerîmesi çağrıştırılmıştır.

3 Müellif bu mısraı Bâkî'nin bir kasidesinden almıştır. Bkz. *Bâkî Dîvânı - Tenkitli Basım* (haz. Sabahattin Küçük), s. 16.

4 Osmanlı ordusu Niş'i 14 Eylül 1690 tarihinde geri almıştır. Bkz. *Vâkı'ât-ı Rûz-merre*, C. I, s. 412 (Danişmend'e göre 8 yahut 9 Eylül'de, bkz. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. III, s. 469). Semendire ise 27 Eylül'de istirdad edilmiştir (*Zeyl-i Fezleke*, s. 1314). Eserin Almanca tercümesinde her iki hadise için sadece 24 Eylül 1690 tarihi zikredilmektedir. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 256, 74. not.

5 Bu lakap Macarca "szijgyártó" (deri, kayış, kemer vb. imal eden kimse) kelimesinden gelmektedir. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 276.

çıkup görüştüklerinde keyfiyyetlerin su'âl ve mezbûrlar dahı Niş ve Semendire kal'alarının fethi haberin ifâde edüp asker-i İslâm'dan geldüklerini haber verince Toylı'nın sabr u kararı kalmayup bî-ihtiyâr önlerine düşüp kal'aya geldükte âhâlî-i kal'a dahı mezbûrları müşâhede ve "Âyâ kimlerdir?" deyü ardlarına düşüp ol hengâmenin sebebi birbirlerini te'âkub ederek kesret ü izdihâmlarından nâşî imiş.

Bizim dahı görmedüğimiz birkaç nefer kimesneler acabâ kimlerdir deyü tefekkür ile devletlü Paşa efendimizin yanına vardığımızda herîfler efendimizin dâmenin bûs eyledüklerinden sonra efendimiz dahı dehân-küşâde edüp "Yoldaş! Kimlersiz ve ne mahalden gelürsiz?" deyü su'âl eyledükte Hüseyin Beğ dahı redd-i kelâma mütesaddî olup "Efendim, kuluna Siyarto derler. Asker-i İslâm'dan, Vezîr-i A'zam'dan gelürüm." **[44a]** dedükte "Ya şimdi vezîr-i a'zam kimdir?" deyü istihbâr buyurduklarında "Köprüli-zâde Mustafâ Paşa hazretleridir." dedi. Efendimiz tekrâr eyidüp "Asker-i İslâm ile kendüleri ne mahaldedir ve sen nice gelebildin?" dedükte "Efendim, Niş ve Semendire kal'aları fazl u inâyet-i Bârî ile feth olunup kulun müjde-resânlık ile Semendire'den Nehr-i Tuna'yı ubûr edüp geldim." deyü Sadr-ı A'zam'ın mektûbını mânend-i hilâl-i ıyd çıkarup cümle mahsûr olan Ümmet-i Muhammed'in bu haber-i meserret-engîz gûş-ı hûşlarına vâsıl ve takrîr-i esahhı istimâ' ettüklerinde sürûr-ı mevfûrlarından cümle mevcûd olanlara bir bükâ-i sürûr-ı nâ-mahsûr[1] ârız olup bî-muhâbâ herkes oğur oğur nâle ile bükâya başladılar. Mektûb dahı Paşa efendimizin hayretinden elinde kaldı.

Beyt: يا رب اين منشور اقبال از كجا حاصل شده
كز وصولش كار مشتاقان بكام دل شده[2]

Şöyle ki iki buçuk seneden mütecâviz kîse-i kâlâya beste mektûba destres[3] ile tesliyyet-i hâtır-ı cân-bahş olmak müyesser olmamış iken[4] nâhun-ı engüşt-i ser[5] ile küşâde edüp vürûdından hûş u cána müjde vü neşât-resân ve rûşen-ger-i dîde-i bînâ nevâziş-nümâ-yı hâtır-ı gam ve perîşânî-i şâd-mânîye bâ'is olup mâye-i hayât-ı câvidânî olmağla

1 Yazmada sehven "gayr-ı nâ-mahsûr" şeklinde imlâ edilmiştir.
2 "Ya Rabbi, bu uğurlu mektup da nereden geldi! Onun gelişiyle aşıkların gönülleri muradına erdi."
3 Yazmada: < دست رسته > [dest-reste] şeklinde yazılmıştır.
4 Török O. 205: "kumaş keseli mektûbun iki seneden berü küşâdesi müyesser olmamış" (vr. 28b).
5 Yazmada < سرو > [serv] şeklinde yazılmıştır.

[Nazm]: نامهٔ نغمهٔ او همچو شمیم عنبر
نامهٔ نکهت او همچو نسیم گلزار
نامهٔ چون دم ساقی طبیب حاذق
که دهد مژدهٔ صحت بروان بیمار[1]

mazmûnınca bu müjde-i mevhibe-i uzmâdan Cenâb-ı Çâre-sâz dergâhına dest-i du'â vü dehân-ı tazarru'ı küşâde edüp Cenâb-ı Bârî'nin lutf u inâyetin müşâhede ve gözlerinden yaş akıdarak kesenin kozağın[2] alup mektûbı ihrâc ve kemâl-i sürûr u hubûrından nâşî rikkat ile giryeden kırâ'at edemeyüp Müftî Efendi'nin eline verdiler. Ol dahı kemâl-i eşk-i firâkından[3] nazara dahı imkân olmamağla, ve'l-hâsıl Sadr-ı Âlî mektûbı dâhil-i meclis-i girye vü ferah-efzâ olan efendilerin ve ağaların birbirlerine teklîf ile elden ele devr etmeğe başladı. Her kime verildi ise sürûr ile bükâdan kırâ'ate mecâl olmamağla nihâyetinde zu'amâdan "Karlak za'îmi" demekle şehîr Mustafâ Beğ nâmında bir ihtiyâr u köhne-sâl hem zu'amâdan ve hem erbâb-ı ma'ârifden hüsn-i hatt ile ma'rûf hattât kimesne olmağla âkıbet teklîf olundukta **[44b]** mektûbı alup kırâ'ate âgāz etmekle hılâl-i sütûrında münderic olan va'd-i mukarrer ve hubûr-ı muharrer[i] incâzları nemek-pâş-ı hâtır olmağla mutâva'a-i dürer ü gurer-i cân-fezâsının kelâm-ı fesâhat-beyânı

Nazm: Beyâzı gurre-i subh-ı sa'âdet
Sevâdı dîdeden ehl-i nazardır
Hurûf içre olan ma'nâ-i rûşen
Sevâd-ı dîde-i nûr-ı basardır
Sevâdı tûtiyâ-yı dîde-i cân
Beyâzı nûr-bahş u çeşm-i ümmîd
Beyâzı rûh-bahş-ı âb-ı hayvân
Hutûtı cevher-i menşûra benzer
Kelâmı lü'lü-i manzûma benzer

mazmûnı üzre mektûb-ı ma'âlî-redîflerinin mefhûm-ı mersûmında:

---

1 "Onun mektubunun nağmesi anber kokusu gibidir. Mektubu gül bahçesinde esen bahar rüzgârı gibi güzel kokuludur. O mektup sâkînin sunduğu şarap gibidir, mahir bir hekimin hastanın ruhuna verdiği sıhhat müjdesi gibidir."

2 Török O. 205: "kozalağın" (vr. 28b).

3 Yazmada sehven < کمال فراق اشکندن > [kemâl-i firâk-ı eşkinden] şeklinde yazılmıştır.

"Bi-inâyetillâhi Teʿâlâ Şarköy'in[1] ve Niş ve Semendire kalʿaların feth edüp eydî-i aʿdâdan kabza-i İslâm'a nasîb oldı. Ve tahrîr-i varakanın ertesi Beligrad Kalʿası niyyetiyle azîmet etmek üzreyüz. Ol serhadd-i mansûrede mahsûr ulemâ ve sulehâ ve mesâkînden isticlâb-ı duʿâ-yı hayr edüp [...][2] ferâmûş etmeyüp vâkiʿ olan ahvâl ü âsârınızı müşʿir mektûb ile ale't-taʿcîl tahrîr ü iʿlâm eyleyesiz[3] ve oğur-ı dîn-i mübînde sizinle maʿan cân u başların fedâ eden Ümmet-i Muhammed'in sağîr ü kebîrine selâmımızı teblîğ eyleyesiz."

deyü hüsn-i hitâm vermekle, devletlü Paşa efendimizin açık yeşil çokaya kaplu ancak bir semmûr kürki kalmış idi, anı dahı Siyarto Hüseyin Beğ'e ilbâs edüp ikrâm eylediler ve iktizâsı üzre redd-i cevâb-ı mektûblarını yazup üçünci güni[4] ordu-yı hümâyûn savbına irsâl eylediler. Ve alâ rağmi-adüvv günde üç kerre üçer nevbet kalʿada olan yüz elli üç pâre toplara bir fitilden âteş verilüp hezâr-gûne şenlikler ve sürûr u şâdî izhârıyla sükkân-ı kalʿa Iydeyn'de[5] dahı birbirlerine böyle tehniye ederler miydi, ol kadar mesrûr oldılar ki lisân-ı âciz ile beyânı ve vâsıta-i aklâm ile ayânı kābil-i iʿlâm ve mümkin-i ifhâm değildir.

Nazm li-münşi'ihî: Erişti enf-i câna bû-yı nusret
Nice nusret ki ahbâr-ı meserret
Erişmiş idi nezʿa cânı halkın
Olup bu müjdeden cân-bahş ne minnet

[45a] Ne müjde kim hayât-ı kūt-ı cândır
Ki bîmâra devâdır câna kuvvet
Bu müjdeyle hayâta erdi âlem
Semâʿ-ı kalbe çün erdi beşâret
Sürûrından ederdi halk-ı âlem
Hezârân hamd ü şükr-i Rabb-i izzet

1 Silâhdâr'a göre Şarköy (Şehirköy) 11 Ağustos 1690 tarihinde geri alınmıştır (*Zeyl-i Fezleke*, s. 1303-1304). Eserin Almanca tercümesinde ise 10 Ağustos tarihi verilmektedir. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 257, 77. not.

2 Burada, satırın bittiği yerden devam edilerek yazmanın iki varağının arasına doğru yazılmış birkaç kelime mevcuttur. Yazmanın dijital kopyasından görünemediği için okunamamıştır.

3 Török O. 205: "vâkiʿ olan ahvâl ü âsârınızı "hâmil-i mektûb" mahlası ile ale't-taʿcîl iʿlâm eyleyesiz." (vr. 28b)

4 Török O. 205: "ikinci güni" (vr. 28b).

5 Bu tabir "iki bayram" anlamında olup bununla Ramazan ve Kurban bayramları kastedilmiştir.

Ki şefkat kıldı mahsûr kullarına
Edüp in'âm u ihsânını kesret

Erişti çün ki eltâf-ı ilâhî
Kulûb-ı müşrikîne verdi dehşet

Adû-yı dîn havf u haşyetinden
Bıragup kaçtı niçe hısn metânet

Alâ rağmi-adüvv top u tüfenkler
Atıldı kal'adan bî-hadd ü gāyet

Sürûr-ı kalb ile şenlikler oldı
Adû-yı bed-likāya erdi nekbet

Bi-hamdillâh ki gamdan olduk âzâd
Ferah şâdî redîf eşvâk-ı vefret

[45b] Mısrâ': Müjde ey dil [...][1]

Bu sürûr u hubûr ile gecemiz Kadr ve gündüzümüz ıyd iken asker-i İslâm dahı Beligrad'a varup kal'asın muhâsara ettükten sonra Sâhib-i Devlet hazretleri Tatâr-ı sabâ-reftârdan Orak-oğulların üç bin mikdârı güzîde Tatâr-ı hasm-şikâr ile Pançova yakasına geçürüp Tımışvar'a irsâl etmeğin anlar dahı bir gün Tımışvar'a dâhil olduklarında Orak-oğulları ve sâyir mîrzâları gelüp Paşa efendimize buluştükte efendimiz Beligrad ahvâlin su'âl edüp asker-i İslâm meterise duhûl ettüklerinin altıncı güni Nehr-i Tuna'yı Pançova yakasına güzer ve ertesi Tımışvar'a revâne olup "Peskoluk" demekle ma'rûf mahalle geldüklerinde ki ol mahalden Beligrad Kal'ası nümâyândır, ikindi vakti idi, bir azîm sadâ peydâ oldı.[2] Gerü baktuğumuzda Beligrad Kal'ası görinürken görünmez oldı. لَا يَعْلَمُ الْغَيْبَ إِلَّا اللهُ[3]

1 Yazı silik olduğu için mısraın devamını okumak mümkün olmamıştır. Okunabilen kısımlar 47a numaralı varaktaki beytin ilk mısraını andırdığından buradaki mısraın müellif tarafından kasıtlı olarak silinip metindeki yerinin değiştirilmiş olması da ihtimal dâhilindedir.

2 8 Ekim 1690 günü Osmanlı ordusundan atılan iki humbaranın Belgrad Kalesi'nin cephaneliğine isabet etmesi ve meydana gelen patlama ile büyük bir gedik açılması hadisesine işaret edilmektedir. Açılan gedikten yapılan umumi taarruz neticesinde Belgrad o gün istirdad edilmiştir. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 257, 79. not; Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. III, s. 470.

3 "Gaybı ancak Allah bilir." Buhârî, Tevhîd, 4. Yazma nüshada < غيب > kelimesinin başında bulunması gereken harf-i ta'rîf yer almamaktadır.

Lağım ile kal'ayı atup yürüyüş eylediler.[1] Zîrâ ertesi "Top sadâsın dahı istimâ' edemedik." deyü haber verdiler ve efendimizden akın iltimâs eylediler. Paşa efendimiz Lugoş ve Şebeş tarafına işâret buyurmalarıyla Tımışvar'ın yetmiş seksen kadar süvârîsin kulağuzluk içün ma'an koşup revâne oldılar. Varup **[46a]** Lugoş ve Jidovar varoşların ihrâk bi'n-nâr ve bi'l-cümle avrat u oğlanın esîr edüp hayvânâtların sürduklerinden gayrı etrâf u eknâfında olan karyelerin devâbb u mevâşîsin ve me'kûlât u meşrûbâta müte'allik zâd u zahîrelerin ve mümtâz u müstesnâ avrat u oğlanın esîr ve önlerine katup, üçünci güni Tımışvar'a dâhil olduklarında boğdayın kıyyesi bir groşa iken elli kıyye alur "cağ" ta'bîr olunur çuvalları birer zolotaya[2] ve yarımşar groşa, ve yedişer sekizer kıyye alur kabaklar[3] içinde sarı inek yağları yarımşar groşa ki mukaddem dirhemi birer paraya fürûht olunurdı.[4] Ve tuzun dahı dirhemi birer paraya iken otuz kıyye gelür kayaları onar paraya ve lahm kıyyesi bir groşa iken yüz seksen kıyye gelür Macar öküzleri birer buçuk ve ikişer groşa[5] ve bir re's koyun otuz groşa iken her re'si yiğirmişer çürük paraya[6] "Konak benden al!" diyenin nihâyeti olmayup ve altmış kıyye elekten geçmiş dakīk-i hâss bir groşa ve otuzar kırkar kıyye gelür tulumlar ile asel birer zolotaya ve sâyir hubûbât makūlesi, kantâr ve terâzû yok, "Hemân konak ne verürsen ver!" [diyenin] beşer onar para ellerine verüp "Berekât versün, dahı lâzım mı, getüreyim?" deyü teklîf etmeleriyle **[46b]** kız oğlan esîrlerine kim bakar, Tatar'ın her birinde birer ve ikişer güneş yüzün görmemiş ra'nâ dilberler ki ta'bîri kalem-i dü-zebân ile tahrîri mümkin olmayup getürdükleri ganâyimin kimini fürûht ve kimini koşları(?)[7] yanında varoşta bıragup ale'l-fevr Lipova ve Çanad taraflarına ve Façet semtine akın etmeleriyle ol tarafları dahı dolu vurmış tarlaya döndürüp ehl ü ıyâllerin esîr ve mâl u erzâkların nehb ü gāret ile zehâyirlerin

---

1 Török O. 205: "kal'ayı atup yürüyüş eylediler ve inşâ'allâhu Te'âlâ feth eylediler." (vr. 29b).

2 Gümüş Leh kuruşu. Kelime Slavca'dan gelmekte olup bu dilde de telaffuzu "zolota" şeklindedir. Yazmada < ذولته > ve < ظولته > imlâlarıyla yazılmıştır.

3 Török O. 205: "altışar-yedişer kıyye alur kabaklar" (vr. 29b).

4 Török O. 205: "dirhemi birer paraya fürûht olunup ol dahı bulunmazdı." (vr. 29b).

5 Török O. 205: "ve lahm kıyyesi bir groşa iken yüz elli kıyye gelür inek ve sığır birer buçuk ve ikişer groşa" (vr. 29b).

6 Török O. 205: "bir re's koyun on paraya" (vr. 29b).

7 Yazmada < قوشلرى > şeklinde yazılmıştır. Bu kelimenin "sulanacak tarlanın suyun dağılmasına elverişli yüksek yerinde yapılan depo" anlamındaki "koşa" kelimesiyle bir alakası olabilir. Bkz. *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, C. VIII, s. 2932.

arabalara tahmîl ve kimin terkileri ile Tımışvar'a nakl ve ucuz ucuz fürûht etmeleriyle kefere-i müşrikîn dahı mu'cize-i Muhammedî birle sadme-i İslâm'ı müşâhede ve neye oğradıklarını henüz fehm ü idrâk eylediler.

Nazm li-münşi'ihî: Gelüp gāret-gerân-ı ceyş-i İslâm
Diyâr-ı düşmeni etti nigûn-sâr

Kurâ vü beldenin dûd-ı şerârı
Olup tâ evc-i eflâke nümûdâr

Yakup yıkup ilin eyledi talan
Cüyûş-ı Deşt-i Kıpçak ya'nî Tatar

Asker-i Tatar il ve memleketlerin harâb u yebâb ve her kangı kal'a ve palankanın altına varup avdet eyledilerse derûnlarında **[47a]** olan melâ'în-i hâsirîn bakıyye kalan avrat u oğlanların arabalara tahmîl ve mâl u erzâkların hânelerinde bıragup kal'a ve palankaların tahliye etmekle kimi Erdel tarafına ve kimi Segedin'e doğru firâr eylediler ve firâr ettüklerini müş'ir her tarafın knezleri[1] kal'a ve palankaların miftâhları irsâliyle âdemler gönderüp haber verdüklerinde Lugoş muhâfazası içün Paşa efendimiz tarafından kethudâ vekîlleri olan Yûsuf Beğ'i Şebeş pâyesiyle beğ edüp bir bayrak piyâde ile irsâl ve Çanad Kal'ası muhâfazasına dahı ağalardan Kara Velî-oğlı Mehemmed Ağa'yı Çanad sancağı beği edüp bir bayrak piyâde ile anı dahı irsâl edüp kal'a-i mezbûrları ve civârında olan palankaları zabt eylediler. Düşmana bir mertebe havf târî oldı ki bir palankanın derûnına dörder ve beşer Müslümân tahassun etmekle civârında olan re'âyâ itâ'at u inkıyâd ve kılıç kuşanan haydûdları kılıcın ve tüfengin bıragup ra'iyyeti ihtiyâr ve ser-fürû eylemişlerdi.

Li-münşi'ihî Beyt: Müjde ey dil yine erişti beşâret haberi
Erdi cân-gûşına nev-feth-i meserret haberi

1 Yazmada < كنز > şeklinde imlâ edilmiştir. Avrupa dillerinde umumiyetle "prens" manasında kullanılmaktadır. Osmanlılarda ise "knez", Balkanlar'daki gayrımüslim tebanın devlet nezdindeki temsilcileri mesabesinde olan kimseler için kullanılan "kocabaşı" kelimesinin bilhassa Sırplarla (ve muhtemelen Slav asıllı diğer milletlerle) meskûn bölgelerde kullanılan şekliydi. Bunlar gayrımüslim ahali ile Osmanlı idaresi arasındaki irtibatı temin eden, idare ettikleri bölgede asayişi sağlayan, vergi tahsil eden ve Osmanlı makamları için istihbarat toplayan yani bir nevi muhtar mevkiinde bulunan Hristiyan idareciler idiler. Aynı vazifeyi ifa eden gayrımüslimler için kullanılan isim bölgeden bölgeye değişmekle beraber bunlar yukarıda ifade edildiği gibi genel olarak "kocabaşı" olarak bilinirlerdi. Bkz. L. S. Stavrianos, *The Balkans Since 1453*, New York, 1958, s. 224.

Beligrad Kal'ası'nın dahı fethi[1] haberi gelmekle tekrâr top ve tüfenk şenlikleri ve envâ'-ı sürûr u şâdîlıklar olunmakta iken Erdel'de Tököli Kral ile olan askere imdâd içün Beligrad fethinden sonra Sivas Vâlîsi Vezîr-i mükerrem Silâhşör **[47b]** Süleymân Paşa hazretleri ayâleti askeri ve kapusı halkı ile ve Anadolı ayâleti ve bir mikdâr terakkīli ve Devlet Giray Hân ol asırda kalgay[2] olmağla Selîm Giray Hân'ın vezîri Bahâdır Ağa ile Hân'ın kapusı halkı ve umûmen Tatâr-ı adû-şikâr ile üzerlerine cebecibaşılıktan ma'zûl Daltaban Mustafâ Ağa dahı nâzır ve mübâşir şeklinde ta'yîn olunup bir gün asker-i bî-şümâr ile dâhil-i Sahrâ-yı Tımışvar oldılar. Devletlü efendimiz içün Köprüli-zâde üç bin altun ve bir[3] kürk ve iki kat libâs kendi hazînelerinden in'âm u ihsân ve Tımışvar ve Göle ve Yanova ve Varat kal'alarında olan guzzât u mücâhidînin rükûbları içün yedi yüz at ve bârgîr ihdâ vü in'âm etmekle[4] vüzerâ-yı izâm ve beğlerbeğiler ve sâyir ricâl-i Devlet-i Aliyye'den başka başka her birinden kiminden at ve bârgîr ve kiminden hâzır dikilmiş esbâb ve kaplanmış kürkler ve çamaşurlar ve sâyir bokçalıklar gelüp her birlerinden dil-nüvâzlıkları müş'ir mektûb ile taltîf ve cezb-i hâtır eylediler. Devletlü efendimiz dahı çadır ve çerge bezlerinden kapama ve çakşırı olanlara gelen esbâb ve bokçalıkları tevzî' u in'âm eyledüklerinden gayrı gelen üç bin altunun iki bin beş yüzini herkesin hâline göre **[48a]** etbâ'ına bahşiş edüp ve atlardan dahı herkesin gözi tutup beğendüği atı dahı verüp ân-ı vâhidde cümlemiz geyinüp ve kuşanup ve atlanup, harçlıklanup cemî'-i gamdan berî olduğumuz hâlde taşraların seyr ü seyrâna tabî'at ikbâl etmekle efendimiz dahı asker-i İslâm ile ma'an kalkup Tımışvar'dan iki pâre kolomborna top ve iki havan alup makām-ı Çârgâh ile mehterhânesin çalarak Lipova Kal'ası niyyetiyle revâne olduk.

Ertesi Lipova altına varup ve meterise girilüp dahı ertesi varoşı yürüyüş ile dâhil-i kabza-i İslâm oldukta ahşam namâzından sonra derûn-ı kal'ada müctemi' olan küffâr *"El-amân!"* deyüp vire bayrağın burc u bâruya nasb

1 8 Ekim 1690 (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 257, 79. not; Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. III, s. 470).

2 "Kalgay", Kırım Hanlığı'nda veliahta verilen unvandır. Bkz. Halil İnalcık, "Kalgay", *DİA*, C. XXIV, s. 259.

3 Török O. 205'te bulunan "bir" kelimesi F. 60'ta unutulmuştur.

4 Üsküdarî Abdullah Efendi ise 15 Ekim 1690 günü Belgrad'da bulunan ordugahtan Tımışvar'a bin beş yüz kadar at gönderildiğini eserinde kaydetmiştir. Bkz. *Vâkı'ât-ı Rûz-merre*, C. II, s. 45-46.

etmeleriyle ber-mûceb-i mu'ciz-redîf-i hadîs-i şerîf-i [1] اَلْعَفْـوُ زَكَاةُ الظَّفَـرِ emân verilüp, hattâ Tatar askeri yağma etmek murâd etmekle devletlü efendimiz Kalgay Sultân'a ve Bahâdır Ağa'ya haber gönderüp bir sultân[2] ile Şırın beğlerinden[3] birkaç mîrzâ ve hân sekbânlarından bölükbaşılar ta'yîn ettürmekle

Li-münşi'ihî: Emân isterse ger düşmen rızâ-dâd olmamak olmaz
Sımak yok ahd ü mîsâkı sıyanlar ber-murâd olmaz

mefhûmınca cenkten halâs olan keferenin cân u mâlına ve ehl ü ıyâllerine gezend eriştürülmeyüp **[48b]** yanlarına Tatar'dan ve asker-i zafer-peyker-den muhâfazacılar ta'yîn olunup kimi Nehr-i Morış'tan sefîne ile ve kimi karadan Segedin tarafına emîn ü sâlim yollayayup kal'ayı zabt ve muhâfazasına elli sekiz bölüğün çorbacısı Hasan Ağa'yı ortasıyla ta'yîn ve ağa vekîli nasb eylediler, Tımışvar Kal'ası azebânından ağası ile [berâber] bir bayrak nefer ta'yîn ve hizmet-i muhâfazaya me'mûr eylediler. Tımışvar'da beşinci cemâ'atten gayrı cemâ'at olmayup cümlesi beş oda yeniçeri idi ki dördi bölük olup cemâ'at olmadığından bi'l-iktizâ bölük ile ta'yîn eylediler. Ba'dehû asker-i İslâm ile Süleymân Paşa merhûm savb-ı me'mûriyyetleri olan Erdel cânibine âzim olmalarıyla Lipova Kal'ası'nda olan iki pâre balyemez toplar ki her biri altuna benzer nice bin groş ile husûle gelmeyenlerden iki kıt'a havan topı dahı kefereden kalmağla devletlü efendimiz Lipova'da alıkomaklığı münâsib görmeyüp ihrâc ve Tımışvar'dan götürdüğimiz kolomborna top ve havanlar ile ma'an alup kifâyet mikdârı öküzler koşılup ve yanına Tımışvar alaybeğisin ta'yîn edüp kendüleri dahı muhâfaza ederek on sâ'at yeri kona ve göçe sahrâlarda ve ormanlarda teferrüc ederek dört günde Tımışvar'a **[49a]** dâhil olduk. Topları ve havanları kal'aya münâsib olan mahalle vaz' eylediler.

---

1 "Affetmek zaferin zekâtıdır." Hadîs kaynaklarında tespit edilememiştir.

2 Kırım Hanlığı'nda hanedan mensubu erkek evlatlara verilen unvandır. Bu sultanlar savaş vukuunda mevkilerine münasip kuvvetlere kumanda ederlerdi. Sultanların Osmanlı padişahı yahut hanlık aristokrasisi tarafından Kırım hanı olarak intihap edilmeleri mümkündü. Bkz. Halil İnalcık, "Kırım" [Kırım Hanlığı (1441-1783)], *DİA*, C. XXV, s. 456.

3 "Şırın", Kırım Hanlığı'ndaki en nüfuzlu ve köklü kabilelerden birinin adıdır. Şırınların beyi için "başkaraçı" yahut "başbey" unvanları kullanılmakta olup ailenin birçok üyesi de han sülâlesi mensupları gibi "Giray" unvanını taşımaktaydı. "Şırınlar'ın beyi Kırım'da handan ve hânedana mensup sultanlardan sonra en yüksek mevkii işgal etmekteydi" (İnalcık, "Kırım" [Kırım Hanlığı (1441-1783)], *DİA*, C. XXV, s. 455-456).

Köprüli-zâde merhûmun bu husûsda kerâmet misillü ahvâlidir ki Lipova Kal'ası'n alup dördünci güni Tımışvar'a dâhil olduğumuzda Süleymân Paşa'nın azli îcâb eder hâli dahı yoğ-idi.[1] Gerçi re'y ü tedbîrde sâde-dil, fe-emmâ cerâ'ette çatal yüreklü bir devletlü idi. Peymâne dahı dolmış, eğer merhûm Ca'fer Paşa'yı serdâr edüp müte'âkiben göndermeseler idi askere küllî ihtilâl verilmesi emr-i mukarrer idi. Lipova fethinden sonra anlar Erdel tarafına ve biz Tımışvar savbına azîmet ve dâhil-i kal'a olduğumuzda Paşa efendimiz Garb Kapusı'ndan kal'aya duhûl ve sarâya geledururken[2] sâbıkā Küçük Mîrâhor Hasan Ağa Hisârardı tarafından gelüp biz berüden, ol dahı öteden sarây kapusı önünde karşu-be-karşu mülâkī ve Hasan Ağa attan inüp efendimiz ile görüştükte nerdübândan yokaru ma'an çıktılar ve odaya girüp câlis olduktan sonra fermân-ı şerîfi ihrâc ve efendimizin eline verdiler. Mefhûmı bu idi ki:

> "Erdel'de Tököli Kral ile olan asker-i İslâm'a i'ânet içün ordu-yı hümâyûn **[49b]** tarafından ta'yîn olunan asker-i zafer-peykere baş u buğ nasb olan Silâhşör Süleymân Paşa ednâ habere i'timâd ile ayak sürüyüp böyle emr-i hatîrde müsâmaha ve ihmâl üzre vakt-i fursat fevt olduğından azl ve yerine sen ser-asker ta'yîn olunmışsındır. Fermân vusûlinde kat'â te'hîr ü tevakkuf eylemeyüp kalkup askere erişüp kal' u istîsâl-i a'dâda merdâne vü dilîrâne hareket ve oğur-ı dîn-i mübînde bezl-i kudret eyleyesin."

deyü te'kîd olunmağla Süleymân Paşa'nın ahvâlinden gitmekte ve kalmakta aslâ hayran ve şerren bir şey zikr olunmamağla ancak Hasan Ağa'nın lisânen cevâbında "Paşa efendimiz ma'an götürürler mi, yohsa muhâfazanın birinde alıkorlar mı?" [dedükte] re'yine havâle olunduğını tefhîm etmekle efendimiz dahı ma'an götürmek üzre tasmîm buyurmışlardı.[3]

1 Silâhdâr'a göre Köprülüzâde Mustafa Paşa, Süleyman Paşa'yı kendisinden izin almadan Lipova'yı kuşatıp askeri kırdırdığı için azletmiştir (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 257, 84. not; *Zeyl-i Fezleke*, s. 1339).

2 Török O. 205: "Garb Kapusı'ndan mehterhânemiz çalarak sarâya geledururken" (vr. 31b).

3 Török O. 205 numaralı nüshada ferman metninin bittiği yerden fasıl başlığına kadar olan kısım ifade bakımından daha düzgün ve anlaşılırdır: "...bezl-i kudret eyleyesin." deyü te'kîd olunmağla Süleymân Paşa'nın ahvâlinden gitmekte ve kalmakta aslâ hayran ve şerren bir cevâb zikr olunmamağla devletlü efendimiz su'âl ettüklerinde Hasan Ağa lisânen cevâb eyledi ki: "Size havâle olunmıştır; ma'an götürür misiz, yohsa serhaddin birinde alıkor mısız? Ne yüzden münâsib görürsünüz, ana göre bizimle ordu-yı hümâyûna i'lâm edersiz." dedükte Paşa efendimiz dahı ma'an götürmek üzre tasmîm buyurmış idiler." (vr. 32a).

Menâkıb-ı Sefer-i Erdel-i Erzel

Bu sefer-i zafer-nümûn bin yüz iki senesi Rûz-ı Kāsım'ından on bir gün sonra[1] vâki' olmış idi. Hasan Ağa ile vürûd eden fermân-ı şerîf mûcebince ertesi güni yüz elli mikdârı kapumuz halkı ile Tımışvar'dan hareket ve alâ cenâhi'l-isti'câl **[50a]** Lipova üzerinden Yanova'ya ve Yanova'dan Varat'a doğru azîmet edüp ikinci güni Yanova'ya vardığımızda Şâhîn Mehemmed Paşa merhûm bir gün salıvermeyüp dahı ertesi Yanova'dan kalkup Bator Palankası nâm mahalle nüzûl ve ertesi Varat Kal'ası'na bir buçuk sâ'at kalarak asker-i İslâm'a mülâkī olundı.

Meğer merhûm Süleymân Paşa ile Lipova Kal'ası altından müfârakat olundukta bi-emrillâhi Te'âlâ hastalanup günden güne mizâcı inhırâf bulmağla; ol gün ki mülâkī olduk, at üzerinde durmağa mecâli kalmayup Tatar salı üzerinde giderlerdi. Ale'l-gafle Ca'fer Paşa merhûmı görünce ziyâde havf edüp kethudâsı olan İsmâ'îl Ağa'yı çağırup "Aceb düşman söziyle hakkımızda fermân mı var? Ca'fer Paşa'nın böyle habersiz gelmesi hayr alâmete benzemez. Bir haber al, eğer bir şey var ise ben dahı at üzerinde ku'ûda kudretim vardır." deyü, anı gördük ki kethudâsı alaydan ayrılup merhûm efendimize doğru geldiler. Attan inüp Süleymân Paşa'nın selâmın teblîğ ettüklerinde Paşa efendimiz dahı "Süleymân Paşa karındaşımıza ne oldı? Sebeb-i inhırâf-ı mizâcları nedendir?" deyü su'âl buyurduklarında İsmâ'îl Ağa **[50b]** dahı cevâba mütesaddî olup "Efendim ziyâde hastadır ve ishâl zahmeti ile elem-zedelerdir." deyü cevâb-dâde olduğında devletlü efendimiz İsmâ'îl Ağa'nın bu mertebe acele ile geldüğinden "Câyiz ki Süleymân Paşa'nın hâtırına bir havf hutûr eylemiştir." deyü[2] def'-i keder içün kendülere hitâben sâdır olan fermân-ı şerîfi at üzerinden kethudâya gösterüp "Me'mûriyyetimiz böyledir, bundan gayrı bize ve Paşa karındaşımıza müte'allik cevâb yoktur. Bir dürlü elem üzre olmasunlar. Bizden kendülere du'âlar eyle, hâtırların su'âl ederiz. Ve bizim çadırımız yok, inşâ'allâh bugün Varat'a varılup biz kal'aya nüzûl ederiz ve yarın ale's-seher Paşa karındaşımıza varup görüşürüz. Yine asker-i İslâm hayme-endâz olduğı üzre

1 5 Teşrînisânî 1101/15 Kasım 1690. Müellifin verdiği 1102 tarihi hicri takvime göredir. Ayrıca Kreutel'in bu tarihin karşılığını 28 Ekim 1690 şeklinde hesaplaması doğru olmamalıdır. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 257, 86 numaralı not.

2 Yazmada "deyü mülâhazasıyla" şeklinde imlâ edilmiştir.

Paşa karındaşımızın dâyiresinde konsunlar." deyü cevâb verdiler. İsmâ'îl Ağa bu cevâb ile avdet edüp Varat muhâfızı olan Hıra Alî Paşa karşu gelüp istikbâl etmekle Paşa efendimizi paşalara mahsûs olan kendi sarâyına nüzûl ettürdüp, ol gece nısfu'l-leylde ber-mûceb-i âyet-i kerîme-i ﴿كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ الْمَوْتِ﴾[1] fehvâ-yı sa'âdet-ihtivâsı üzre Süleymân Paşa dâr-ı fenâdan dâr-ı bekāya intikāl eylediler. [2]﴿إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّآ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾ **[51a]** Zâtında bir cerî vü cesûr gāzî vezîr idi. Niş altında bahâdırlığın[3] nakl ederler, zamânenin Kahramân'ı ve Rüstem ü Neyrem'i idüğine şübhe yoğ-idi. Çün ki vefâtı haberi ol gece efendimize geldi, cemî'-i sağīr ü kebîr Köprüli-zâde'nin bu yüzden hareketini kerâmetten gayrıya haml eylemediler. Ya devletlü efendimizin ahvâli ve bizim keyfiyyetimiz? Gerçi Erdel tarafına revâne olduk ammâ[4] bir mertebe salt u sebük-bârız ki

Mısrâ': بار و پنگاه همه بر پشت موش تحمیل توان[5]

veznince ne çadır ve ne çerge ve ne altımıza ferş ve ne üzerimize pûş edecek birer yağmurluğumuzdan gayrı nesne nemiz olmayup birer kat çamaşurımız herkesin heğbesi ile terkilerinde olmağla

Mısrâ': خانه بردوش در میان کیش تیر در دست و کمان[6]

Ancak Paşamızın sâyebân edecek sekiz hazîne bir çadırı ve bir bârgîr üzerinde iki ihrâm ve bir yastık ve kendülerinin giyecek bir kat esbâbı ve bir yük dahı enderûn kilârcısının yemekliğe müte'allik şeyleri ve taşra kilâra ve matbaha müte'allik üç tencere ve beş sahan bi'l-cümle üç bârgîr yüki ağırlığımız olmağla merhûm Süleymân Paşa vefât edince çadırlarından on ikişer hazîne dört çadır ile içerüsi çit bir köhne obasın ve matbaha müte'allik birkaç tencere ve sahanın ve dört katâr devesin alup efendimiz zabt eyledi. Kusûr bi'l-cümle eşyâsın **[51b]** kethudâsına teslîm ve kapusı halkına gerü avdet ettürdiler ve kendüleri dahı ertesi orduya nakl edüp dahı ertesi Dobrusın varoşı tarafına revâne oldılar.

---

1 "Her canlı ölümü tadacaktır." Âl-i İmrân, 3/185.

2 "Biz şüphesiz Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz." Bakara, 2/156.

3 Süleyman Paşa 24 Eylül 1690'da Niş Kalesi'nin istirdadı sırasında Habsburg kuvvetlerine ağır kayıplar verdirmişti. Bkz. *Zeyl-i Fezleke*, s. 1306. Kreutel bu hadise için sehven 29 Eylül tarihini vermiştir. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 257, 89. not.

4 Török O. 205: "Erdel tarafına revâne oldılar ammâ çadır ve çerge Tımışvar'da iken kapama ve çakşır ve demirkoparan yapılmış idi." (vr. 33a).

5 "Herkesin yükü ve ağırlığı (o kadar hafîfti ki) fare sırtında bile taşınabilirdi."

6 "Aba omuzda, sadak belde, ok ve yay elde."

Üçünci güni Dobrusın'a dâhil ve kurbında olan sahrâya nüzûl ve darb-ı hıyâm olunup üç gün meks ü karâr eylediler. Hattâ mevcûd olan sultânlar ve Şırın beğleri ol şitâyı Dobrusın'da ve havâlîsinde kışlamak içün beynlerinde meşveret edüp Kalgay Sultân'a ve Bahâdır Ağa'ya ifâde eyledüklerinde anlar dahı devletlü Paşa efendimize ifhâm ve münâsib midir deyü istîzân ile re'y-i sedâdlarına havâle etmeleriyle Paşa efendimiz dahı "Gerçi bu emir dîn ü devlete bir hizmettir ve benim dahı zamîrime gelmiş iştir. Bu etrâfda kışlansa avn ü inâyet-i Bârî ve reh-nümûnî-i karîn-i yâver ü yârîleri birle mu'âvenet-i asker-i bî-şümâr-ı süreyyâ-nizâm ile Orta Macar'ı kabza-i tasarrufa idhâle âsân görinür emirden olmağla, velâkin mâdem ki Erdel levs-i asker-i düşmen-i dînden tathîr ve dâhil-i kabza-i İslâm olmadukça Orta Macar memleketi zîr-i nigîn-i hükûmet-i İslâm'da ber-karâr ve askerîsi hulûs-ı tâmm ile bel bağlayup kulluk ile istikrâr bulmak emr-i muhâldir. **[52a]** Husûsâ kralları olan Tököli Kral asker-i İslâm ile Erdel içinde cüst ü cû ve düşmen-i bed-âyîn ile ceng ü cidâl ve harb ü kıtâl üzrelerdir; henüz içinde olan düşmen-i dînden tathîr olunmadı. Öyle oldukta bu emrin husûli gayr-ı mutasavverdir. Husûsâ Süleymân Paşa merhûmun azli te'hîr ü terâhî ile ayak sürümesinden neş'et etmekle inâyetlü efendilerimizin aksâ-i murâdları şimdilik ol memleketin kabza-i İslâm'a dâhil olmasıdır ve yine ma'kūl ve münâsibi budur." dedükte cümlesi mülzem olup dördünci güni[1] asker-i İslâm ve umûmen Tatâr-ı encüm-nizâm ile Dobrusın Sahrâsı'ndan hareket ve Tököli'nin kendi kal'ası olan Minkaç Kal'ası'na doğru Sakmar ve Kalo ve Filek ve Kaşa kal'alarının semtinden "Orta Macar" ta'bîr olunur kal'aların beynlerinden yemîn ü yesârımızdan keferenin topları sadâsı gûşumuza gelerek üçünci güni[2] Erdel Boğazı'na[3] dâhil olduk.

Ol mahalde olan boğazın bir tarafı Leh sınırı ve bir tarafı Orta Macar hudûdı ve bir tarafı Erdel ve bir tarafı dahı Varat'tan yokaru itâ'at ü inkıyâd eden tîmâr ve ze'âmet karyelerinin toprakları ki hudûd-ı İslâm'dan add olunur, **[52b]** dört memleketin sınırı müctemi' olduğı mahaldir. Tımışvar tarafında olan Deva Boğazı gāyet ile teng ü dirâz olmağla askerin âyâb u

1 Török O. 205: "üçünci güni" (vr. 33a).
2 Török O. 205: "dördünci güni" (vr. 33a).
3 Erdel'in kuzeybatı sınırında Someş Nehri üzerinde yer alan ve metnin devamında "Koloşvar Boğazı" olarak geçen geçit kastedilmektedir. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 257, 90. not.

zehâbında[1] usret kemâlde olduğından gayrı boğazın içerüsinde "kırıntı" ta'bîr olunur azîmü'l-cism ağaçları kesüp tarîkın sedd ü bend ve tüfenk-endâzları müheyyâ durduğından Varat üzerinden dolaşmağa bâ'is oldı. Ol boğaza "Koloşvar Boğazı" derler; arzı iki sâ'atten ziyâdedir ve hem sahrâdır, ba'zı yerlerinde żîḳ mahalleri var. Velâkin sağdan ve soldan piyâde ve süvârînin güzer edecek âsân semtleri olmağla asker-i Tatar misâl-i cünd-i cerâd aslâ tarîka oğramayup yemîn ü yesârda dağlardan güzer eylediler.

Ol mahalle dâhil olduğumuzda Rûz-ı Kāsım'dan yiğirmi sekiz gün mürûr etmiş idi.[2] Havalar kurak olduğından seherlerde bir parmak kırağu müşâhede olunurdı, azîm souklar çekerdik. Tatâr-ı adû-şikâr etrâf u eknâfa mânend-i rîh-ı sarsar reftâr edüp ordumuza bir mertebe zahîreyi getürüp ganî eylediler ki koyun ve sığır ile ordumuz mâlâ-mâl olup menâzil ü merâhilde kendi kendilerine giderlerdi. Her ne mahalde nüzûl olunsa semmüzin intihâb ve zebh edüp orman kebâbları ve gecelerde âteş kenârlarında helvâlar ve sohbetler edüp teferrüc ederek **[53a]** savb-ı maksûda âzim iken Koloşvar'a varmazdan bir gün mukaddem Erdel'de olan tabor-ı menhûslarına haber varmış ki Koloşvar Boğazı'ndan bir mikdâr Tatar askeri ile serhadlü süvârîsi Erdel karyelerin gāret etmek kasdıyla duhûl ve def'i içün regimend-başıları[3] ve iki ceneralleri ile beş bin âhen-pûş Nemçe süvârîsi tabor-ı makhûrlarından ayrılup ale's-seher biz dahı konak yerinden hareket ve bir sâ'at mikdârı kat'-ı menâzil etmeden ale'l-gafle pîş-rev-i ceyş olan bir mikdâr Tatar'a râst gelüp ve tüfenkler atılmağa başlayınca "Âyâ aslı ne ola?" derken birkaç kelleler ile Tatarlar gelüp[4] haber verdiler ki tabor geliyür.

Bi-emrillâhi Te'âlâ ol gün bir azîm duman dahı vâki' olmağla gece karanuluğı gibi birbirimizi görmekten âciz idik. Tatarlar dahı dumandan asker-i düşmen ne mikdâr olduğın müşâhede edemedüklerinden tabor zannı

---

1 Aslı "iyâb u zehâb" olan bu tabir metinde geçtiği her yerde galat olarak < آیاب و ذهاب > şeklinde imlâ edilmiştir.

2 Verilen tarih 2 Aralık 1690'a tekabül etmektedir.

3 < رکمند > [regimend] <das Regiment (Alm.): "alay". Yazma nüshada kelimenin sonunun < د > ile yazılmasının sebebi muhtemelen Osmanlı Türkçesinin imlâ hususiyetleri ile alakalıdır. Bu kelime hakkında kendisine danıştığımız Dr. Hedda Reindl-Kiel şu bilgiyi verdi: "Regiment'in "regimend" olarak yazılması Bavyera/Avusturya şivesinin bir özelliği olabilir. Biz kelimenin son sesini kuzeyde olduğu gibi pek sertleştirmiyoruz."

4 Török O. 205: "'Âyâ aslı nedir?' deyü illerüde olan serhadlü kulavuzlardan dört-beş kadar süvârî haber içün irsâl olundukta birkaç kelleler ile Tatarlar gelüp" (vr. 34a).

ile haber verdüklerinde alaylarımız ârâste edüp, gittükçe şerâr-ı cenk terakkī bulmağla illerüde olan Tatar'ı gerü sürüp üzerimize getürdüklerinde bir yaylım kuruşun serpilüp düşman dahı seriyye ve kalîl asker kıyâsıyla bu mertebe cidd ü ikdâm etmekle çün ki üzerimize gelüp mehterhâne sadâsın gûş ve alayları müşâhede eyledüğinden gayrı cevânib-i erba'ada olan dağ **[53b]** ve[1] sahrâ asker-i Tatar'ın âvâze-i dâr u gîri ile memlû vü meşhûn olup gûş-ı bî-hûşlarına vâsıl oldukta kendi başlarının tedâriklerine düşüp firâra rû-gerdân oldılar; ammâ her kangı cânibe ki döndiler, fevc fevc asker-i Tatar'ın üzerine oğradılar. Ve'l-hâsıl beş bin âhen-pûş kefereden bir ferd halâs mümkin olamadı. Bir sâ'atin içinde kimi tu'me-i şimşîr-i âbdâr ve kimi giriftâr-ı dest-i Tatâr-ı hasm-şikâr olmağla ol gün Daltaban merhûm dahı bir Nemçe'yi ahz u dest-beste[2] Paşa efendimize getürdükte latîfe yüzünden efendimiz dahı "Tatar'dan kaç akçaya satun aldın?" dedükte "Efendim, Allâh seni dâyim eyleye. Kulun öyle değilem ki akça ile alup da efendime getüreyim. İnşâ'allâhu Te'âlâ illerüde dahı çoğına râst geldüğimizde kulunı ol vakit müşâhede edersiz." deyü[3] buna kıyâs latîfe edüp, ba'dehû Paşa efendimiz dönüp "Ber-hordâr ol, ben seni bilmez değilem!" deyü ahz olunan ol Nemçe'yi söylettüğinde beş bin nefer olduklarını ve bu mertebe vefret-i askerden bî-haber olup seriyye tarîkıyle bir mikdâr Tatar ve serhadlü olduğı istimâ'ı ile geldüklerini haber verdi.

Ol gece illerü gidilmeyüp ol ma'reke mahalli bir vîrân karye yurdı olup câ-be-câ hâne**[54a]**leri dahı olmağla nüzûl olunup ertesi ol mahalden dahı hareket ve Koloşvar'a dâhil olduğumuzda kal'asına Nemçe kapanup hâric-i kal'a olan varoşı yalın kat taş dîvâr olmağla bir sâ'at mikdârı varoşında cenk edüp ba'dehû yürüyüş olundukta hücûm-ı guzzât-ı İslâm'a tahammül edemeyüp firâr ve derûn-ı kal'aya tahassun etmekle varoşta bulunan Nemçe ve Macar'dan bin kadar kefere tu'me-i tîğ-ı bî-dirîğ olup emvâl ü eşyâları yağma ve hânelerin bi'l-külliyye ihrâk bi'n-nâr etmeleriyle kal'ası haylî metîn ve hendeği su ile memlû olup tiziyye yürüyüş ile alınacak kal'adan olmayup birkaç gün meterise muhtâc olmağla Tököli Kral ile olan askere imdâd içün gittüğimizden sür'at dahı olunup muhâsaraya vakit teng olmağla

1 Török F. 60'ta unutulan "ve" bağlacı Török O. 205'ten ilave edildi (vr. 34a).
2 Török O. 205: "ol gün Daltaban merhûm dahı bir nefer Nemçe'yi kelle ve birin ahz edüp" (vr. 34b).
3 Török F. 60 numaralı nüshada unutulan "deyü" ibaresi Török O. 205'ten ilave edildi (34b).

ertesi ol vâdîden dahı göçilüp Turda nâm varoşa dâhil olduk. Anın dahı bir küçük kal'ası olup velâkin Macar elinde olmağın kapudanı istikbâl edüp gerek efendimize ve gerek Kalgay Sultân'a izhâr-ı ubûdiyyet etmekle iktizâ eden zâd u zahîreyi müheyyâ ve derûn-ı varoşta konaklar âmâde **[54b]** ettürdüp, hattâ Paşa efendimizi kapudan kendi sarâyına nüzûl ettürmekle icrâ-yı merâsim-i mihmân-dârîlıkta dakīka fevt etmeyüp ri'âyet ü ikrâm ve kulluğın hadd-i kemâle eriştürüp üç gün kârgîr, münakkaş ve musanna' sobalarında kuş tüyi düşeklerde istirâhat eyledik.

Zikr olunan Turda varoşı öyle bir mahaldedir ki Sibin[1] ve Erdel Beligradı kal'alarının mâ-beyninde vâki' olmağla tevakkufa sebeb dahı Tököli Kral'dan haber alınmak içün bir mikdâr güzîde Tatar ile Yalıağası Osmân Ağa'yı illerü göndermişlerdi.[2] Ol habere müterakkıben Turda'da meks ve habere muntazır iken gerüden Prinç Luy[3] nâm hersek yiğirmi bin Nemçe ve on bin Macar ve Sırf askeri ve top cebehânesiyle bizi te'âkub edüp mukaddemâ varoşın ihrâk eyledüğimiz Koloşvar Kal'ası'na dâhil ve kal'a kurbında tabor-ı menhûsın kurduğı haberi vürûd etmekle ve illerüye Tököli Kral'dan haber içün giden yalıağası birkaç dil getürüp Tököli Kral bizim Erdel'e duhûlimizden on beş gün mukaddem Braşov Boğazı'ndan çıkup Eflak yakasına güzer eyledüğini ve Feteran[4] nâm hersekleri ki Sultân Mustafâ Hân *aleyhi'r-rahmetü ve'l-ğufrân* ile Şebeş'te **[55a]** cenk eden la'îndir, gerek kendüsinin ve gerek esîr olan Hayzer ceneralin askeri dahı başına müctemi' olmağla otuz binden mütecâviz asker ile Sibin'den kalkup üzerimize geldüği haberini getürmeleriyle me'mûlimizin aksi vâki' olup[5] iş gayrı yüzden rû-nümâ olmağla, gerçi Tatar'dan otuz bin mikdârı Tatar ve ayâlet[6] ve bir mikdâr terakkīli, mecmû'ı yedi bin kadar karaltı

1 Eserin Almanca tercümesinde Sibin'in burada sehven yazıldığı, bunun yerine Klausenburg (Koloşvar) Kalesi'nin yazılması gerektiği ifade edilmiştir. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 257, 94 numaralı not. Turda'nın haritadaki mevkii göz önüne alındığında bu düzeltmenin yerinde olduğu görülmektedir.

2 Török O. 205: "Tököli Kral ile olan asker ne mahaldedir bir haberi olmadığından haber alınmak içün ol varoşta bir-iki gün meks iktizâ eyledi ve illerü Tatar askerinden bir mikdâr güzîde Tatar ile yalıağasın gönderüp" (vr. 35a).

3 Markgraf Ludwig Wilhelm von Baden (ö. 1707), 1689-92 yılları arasında Habsburg imparatorluk ordusunun Macaristan'daki kuvvetlerinin başkumandanı idi (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 278).

4 Graf Friedrich Veterani (ö. 1695), Habsburg imparatorluk ordusunun Erdel/Transilvanya'daki birliklerinin kumandanı (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 283).

5 Török O. 205: "yiğirmi bin mikdârı Nemçe ve sekiz bin Macar ve Sırf askeriyle Braşov tarafından üzerimize geldüğini haber vermekle me'mûlimizin aksi vâki' olup" (vr. 35b).

6 Török O. 205: "iki ayâlet" (vr. 35b).

askerimiz var; velâkin cenk erbâbı cümle on beş bine ancak bâliğ olur, anlar dahı haylî esîr alup yüklerin tutmışlardı. Ba'zı itâ'at ü inkıyâd üzre olan Macar ve Saz[1] ve Eflâku'l-mille re'âyâyı Tatar askeri gâret edüp ahz eyledükleri esîrlerden ayâlet halkı dörder beşer groşa esîr alup tama'larından nâşî esîrleri kendi bârgîrlerine bindirüp ve kendüleri ekser-i tarîkta piyâde yürümeleriyle devletlü efendimiz bu makūlelerin çoğını te'dîb ve esîrlerin bıraktırup bin kadar avrat u oğlan esîrlerini Turda varoşı kapudanına teslîm eylemişlerdi ve Kalgay Sultân dahı Tatar'dan alabildüği esîrleri mahall-i mezbûrda kapudan-ı mesfûra teslîm edüp bir mikdâr sebük-bâr oldılar. Ammâ musammem olan tedbîr Tököli Kral ile birlenüp ahz-ı intikām-ı a'dâya ve zabt u rabt-ı memlekete müte'allik husûsa ihtimâm eylemek üzre niyyet olunmış idi. Tedbîr muvâfık-ı takdîr olmamağ-ıla **[55b]** Tököli Kral yanında olan asker ile Erdel'den çıkup gitmiş ve iki taborun arasında kaldık. Mukāvemet emri müşkil göründi, bi'l-iktizâ ﴿وَشَاوِرْهُمْ فِى الْأَمْرِ﴾[2] ile amel olunup Kalgay Sultân ve hân vezîri Bahâdır Ağa ve sâyir Şırın beğleri ve Tatar mîrzâları ve ayâletlerin defter kethudâları ve alaybeğileri ve terakkīli ağaları ile meşveret olunup اَلْعَوْدُ اَحْمَدُ[3] muktezâsınca ric'at olunmak üzre ma'kūl ve münâsib gördiler. Çün ki tîr-i mes'ûl vâsıl-ı hedef-i kabûl olmadı,

Beyt: Zîrâ eyvân-ı çarh-ı buklemûn
Küllü emrin bi-vaktihî merhûn[4]

veznince insırâfa cevâz ve bi'l-iktizâ avdet olundı. Velâkin avdet edüp güzer edeceğimiz mahalli tabor meteris edüp kemâl-i su'ûbet mukarrer olmağla, mukaddemâ Varat'tan birkaç nefer kulağuzlar alınmış idi, anlar dağdan aşmak üzre yol bilürler imiş. Ve dedükleri dağ bir cebel-i azîm ki Kûh-ı Elburz ve Demâvend'den nişân verür, gāyet ile sa'bü'l-mürûr olduğından gayrı "Üç sâ'atte bâlâ-yı kûha ve üç sâ'atte dahı esfeline, cem'an altı sâ'atte aşılur. Ve andan öte bir nehr-i azîmi kırk yerden ubûr ve niçe dağlar ve dereler ve depeler olup altı günde ancak Varat Kal'ası'na dâhil olabilürüz."

1 Saslar (Saksonlar): Erdel'de yaşayan Alman asıllı bir topluluk. Bkz. Kemal Karpat, "Erdel", *DİA*, C. XI, s. 280.

2 "İş konusunda onlarla müşavere et." Âl-i İmrân, 3/159.

3 "Geri çekilmek övgüye daha layıktır." İlk kelime eserin her iki nüshasında da *"el-ûdü"* okunmaya müsait bir şekilde < العُودُ > şeklinde imlâ edilmiştir.

4 < كلّ امر بوقته مرهون > : "Her iş ancak vakti geldiğinde gerçekleşir."

deyü haber vermeleriyle hemân متوكّلاً على الله[1] deyü ol savba atf-ı inân-ı azîmet olunup ve tarîk-ı mezbûr Koloşvar Kal'ası'na ancak bir sâ'at mesâfe **[56a]** mahal olmağla[2] merhûm Seydî Ahmed Paşa'nın Rakoçi[3] ile cenk eyledüği yerdir, ikindü vaktinde mahall-i mezbûra varılup vakt-i ışâya dek asker-i Tatar ve sâyir asker-i İslâm ile eflâka ser çekmiş ol dağın nısfına varıldı. Ve'l-hâsıl nısfu'l-leyli bir-iki sâ'at güzer edince emîn ü sâlim aşup sabâha değin anda meks ve ertesi hareket olunup "Kırk Geçid" ta'bîr olunur ol nehr-i azîmi kırk dört yerden güzer eyledik. Ba'zı mahalde üzengüde ve ba'zı mahalde tegeltide ve üç-dört yerinden yeldirüp mürûr eyledik.

Dağlarda kar üzengüde olup "boran" ile "serçe başı" ta'bîr olunur karın nüzûlünden mâ-adâ ısız dağlarda herkesin zâd u zahîresi dahı dükenmiş idi. Ol Hudâyî kûhların içinde kalup vefret-i bürûdet [ve] selc ü matardan develerimiz dahı ol sularda ve yokuşlarda bi'l-cümle helâk olmağla nân makūlesinden ancak efendimizin enderûn kilârcısının çantasında bir peksimat bulunmağla Paşa efendimize verüp üç gün ol peksimat ile sedd-i ramak eylediler. Velâkin zikr olunan dağlarda karye yurdları ve atîkten kalmış harâbe bakçalarında elma ve emrûd ve ceviz ağaçları zeylinde, kar altında meyvelerinden firâvân bulunmağla mevcûd olan asker-i İslâm üç gün ol meyveler ile geçinüp altıncı güni Varat'a **[56b]** dâhil olduk. Üç gün Varat'ta meks edüp dördünci güni üç günlük zahîreyi alup Yanova'ya doğru azîmet eyledik. Esnâ-yı râhda menzil mahalli olan Bator Palankası ziyâde balkan ve batak olmağla yokaru Halmaş Nâhiyesi tarafı münâsib görülmekle ol savba teveccüh ve revâne ve bir mahalde nüzûl, ba'dehû ertesi güni kalkup dağdan bir nehri güzer ve andan öte bir nehri dahı güzer edüp bir harâbe karyeye nüzûl ve ol gece karâr edüp ertesi azîmete murâd olundukta ancak nüzûl eyledüğimiz karye bir ada gibi kalup cevânib-i erba'amız deryâ-misâl seyl ile mâlâ-mâl olmağın, şöyle ki emvâc-ı girdâb-ı ademden nümûdâr ve efvâcından Tûfân-ı Nûh âşikâr olup cümlemiz bahr-i hayrete gark ve girdâb-ı mihnete müstağrak olup ne kendümüz içün

1 "Allah'a tevekkül ederek."

2 Török O. 205: "bir sâ'at karîb yesârında vâki' olmağla" (vr. 35b).

3 II. György Rákóczi (ö. 1660), 1648-60 yılları arasında Osmanlılara tabi Erdel prensi idi. Rákóczi'nin isyan etmesi üzerine Budin Beylerbeyi Seydi Ahmed Paşa'nın gönderilip onu mağlup etmesi 22 Mayıs 1660 tarihinde Koloşvar'a 10 km. uzaklıktaki Gilau'da vuku bulmuştur. (*Der Löwe von Temescwar*, s. 258, 100 numaralı not; Mücteba İlgürel, "Köprülü Mehmed Paşa", *DİA*, C. XXVI, s. 259).

sedd-i ramak edecek zâd ve ne hod atlarımız içün ekl edecek kat'â zâd olmayup bu hayret ile

Beyt: Sofra-i ümmîd hâlî gayrıdan yok fâ'ide
Kıl terahhum *Rabbenâ enzil aleynâ mâ'ide*[1]

dest-i niyâzı ber-âverde-i Kādıye'l-hâcât edüp ol berzahdan halâsa etrâf u eknâfa cüst ü cû ve güzeri kābil bir ma'ber dahı bulunmayup mütevâliyen on gün vâlih ü hayrân ve dem-beste vü ser-gerdân kalup, bârgîr boğazlayup **[57a]** bî-nân u bî-nemek gûşt-i esbi Tatâr-vâr ekl ve karyenin birkaç seneden berü hânelerinin tavanlarında kurumış ve çürümiş elma ve emrûd ve erik makūlelerin bulup su içinde puhte ve gıdâ ve davarlarımıza dahı hânelerin pûşîdeleri olan çürümiş otluk ve samanı ve bâğ u bakçalarının çubuklarını ve fidanlarını yedürüp ve siyâk üzre dört gün mürûrından sonra olduğumuz mahallin fevkı olan cebel-i azîm Kûh-ı Elburz'dan nişân verür, sakfı âsumâna hem-ser, belki eyvân-ı Keyvân'a berâber sengistân dağın semtinden mahall-i ma'ber olmak ümmîdiyle tecessüs ederek dörtbeş kadar atlu âdemlerimizden dağa doğru sahrâda müctemi' olan âb-ı seyle متوكّلاً على الله[2] deyü kendülerin vurup gâh suda yürüyüp ve gâh ba'zı mahalde yeldirarak bi-fazlillâhi Te'âlâ selâmet ile dâmen-i kûha güzer ve bir tarîk-ı żîḳ ile hezâr-gûne mihnet ü meşakkat çekerek revâne olup giderek Halmaş Palankası'na dâhil olduklarında derûn-ı kal'ada birkaç nefer Müslümân bulunup dizdârına ahvâli ifhâm eyledüklerinde dizdârı altı re's koyun ve iki re's gâv ve Ümmet-i Muhammed'in hânelerinde bulunan kara darı ve "kokoroz" ta'bîr olunur ekmekten bir mikdâr **[57b]** ekmek ve dakīk cem' u tedârik ve birkaç vukıyye tuz dahı peydâ edüp bârgîrlere tahmîl ve kal'a neferâtından üç nefer kimesneleri berüden gidenlerin yanlarına kulağuz koşup ertesi ale's-seher varan âdemlerimiz ile ma'an dâhil oldılar. Gûyâ Hızır idiler, imdâdımıza eriştiler.

Tiziyye koyunların kimini kebâb ve kimini söyüş edüp ol getürdükleri ekmekleri halka tevzî' ve dakīki dahı ekmek edüp altı gün mikdârı anın ile iktifâlanup dokuzuncı güni[3] etrâfımız[ı] ihâta eden seyl bi-lutfihî Te'âlâ

1 ﴿رَبَّنَآ أَنزِلْ عَلَيْنَا مَآئِدَةً﴾: "Ey Rabbimiz, bize gökten bir sofra indir." Mâ'ide, 5/114.
2 "Allah'a tevekkül ederek."
3 Török O. 205: "beş gün mikdârı anın ile iktifâlanup ba'dehû onuncı gün" (vr. 37a).

revân olup ol mahalden hareket ve bir sâ'at mikdârı batak ve balçık içinde hezâr dürlü elem ve zahmet ile yürüyüp bir ırmak kenârına dâhil olduk ki arzı on beş arşun ve umkı her ne mahalden yoklandı ise on kulaçtan noksân bulunmadı.[1] Aslından su yirintisi olmağla suların tuğyânından memlû vü meşhûn olup şiddet-i cereyânından havadan kuşı kapar. Bir dürlü güzer mümkin olmayup bi'l-iktizâ ol gece ol nehrin kenârında balçık içinde âteşler sûzân ve sabâha değin ayag üzerinde kāyim olup ale's-seher cümle ağalar ve defter kethudâları ve alaybeğileri bir yere gelüp zikr olunan ırmağı güzere her ne kadar tedbîr eyledilerse bir yüzden çâresi bulunmayup herkes âciz **[58a]** ve fürû-mânde kaldukta, âkıbet Paşa efendimiz sipâhîden ve terakkīliden on kadar âdeme beşer onar altun bahş edüp ve baltaların miyânlarına bend ettürdüp yüzerek karşuya ubûr eyledüklerinde ırmak kenârında vâki' azîmü'l-cism ağaçları birer mikdâr nâ-tamâm kat', rub'ı mikdârı kökünde kalup[2] suya düştükte berü taraftan dahı karşusına hem-çünân ağaçları düşürüp birbiri üzerine gelmekle aralığına zu'amâ ve erbâb-ı tîmâr ağaçlar vaz' ve resen yerine yabân asması ile birbirlerine akd ü bend edüp üzerine çalı ve yaprak düşeyüp dahı üzerine yüksek yerlerden toprak hafr ve torbalar ile nakl etmeleriyle bir muhtasar köprü binâ ettürdiler. Herkes davarların ellerine alup piyâde karşuya güzer eylediler.

Ol gün ahşama dek ve ahşam sabâha dek geçilüp Kalgay Sultân ile olan Tatar askeri dahı kimi köprüden ve kimi dahı bâlâ-yı kûha varup ba'zı mümkin mahallerinden sal ile güzer etmeleriyle[3] ertesi ol vâdîden hareket ve dahı ertesi güni Yanova'ya dâhil olduk. Tatar askeri te'hîr etmeyüp Lipova üzerinden Demirkapu cânibine revâne oldılar. Ayâlet askeri ve terakkīliler ile Paşa efendimiz Yanova'da kalup asker-i İslâm kal'a kurbında olan Mokra Dağı tarafında ormanlık **[58b]** içine girüp ve Paşa efendimiz Şâhîn Mehemmed Paşa'ya müsâfir oldılar. Altı gün meks ve yedinci güni vedâ' edüp Lipova'ya doğru revâne oldılar. İkinci güni Lipova'ya dâhil olduğumuzda Lipova Kal'ası'nda hîn-i fetihde keferenin zahîreye müte'allik fuçılar ile vâfir dakīk ve alefi kalup efendimiz hıfz ettürmişlerdi, Erdel'de iken

1 Müellifin bu ifadesine göre bahsedilen nehrin 10,5 metre genişliğinde ve 18 metre derinliğinde olması gerekir ki Kreutel de bunu abartılı bularak derinlik hususunda verilen bilginin hatalı olduğunu belirtmiştir. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 258, 101. not.

2 Török O. 205: "ve ağaç devrildükte kökünde rub'ı mikdârı kalup" (vr. 37b).

3 Török O. 205: "sal ile ve şinâverlik ile güzer etmeleriyle" (vr. 37b).

bir mikdârın Şâhîn Mehemmed Paşa Yanova'ya nakl et[tür]düp kusûrı mahfûz idi; Lipova['ya] geldüklerinde ol dakīki asker-i İslâm'a tevzî' edüp herkes varoş keferelerine ekmek ve peksimat yaptırdup ve alefi dahı beşer altışar günlük olmak üzre yemlerin verdükten sonra üçünci güni asker ile Lugoş tarafına azîmet eylediler.

Tımışvar'a varılmaduğının sebebi iki vech idi: Biri bu idi ki, varılsa kıllet-i zehâyire bâ'is olup sâkin olan Ümmet-i Muhammed'i sıyânet içün idi. İkinci, Devlet-i Aliyye'den habere müterakkıb üzre olunduğından Lugoş ve Şebeş nâhiyeleri re'âyâ ile memlû ve aksâm-ı zehâyiri vefret ile mevcûd nevâhîlerden olmağla ol semte atf-ı inân-ı azîmet buyurdılar. Lipova'dan hareket olunduğı günün gecesi bi-emrillâhi Te'âlâ "serçe başı" ta'bîr olunur bir azîm kar boşanup lâ-yenkatı' bir gün iki gece ârâm vermeyüp kesret ile nüzûlünden üzengüden yokaru çıkmağla; ol gün ki âzim-i râh **[59a]** olmış idik, ahşama karîb dağda bir mahalde nüzûl olunmağla yem ve yeyeceğimiz herkesin terkilerinde mevcûd, hattâ Paşa efendimizin yedeklerinde cağlar ile atların yemleri bile idi. Ol dağda ahşamlayup sermânın kemâl-mertebe şiddetinden herkes *"nefsuhû nefsî"* olup âteş yakacak yerin karını ayaklarıyla küreyüp bir mekân etmek sadedine düştiler. Devletlü Paşa efendimiz dahı bir dıraht-ı müntehânın zeyline nüzûl edüp Gürci kölelerinden Peşkîrci Halîl ile enderûn mehterbaşısı Pîr Alî Ağa'yı çağırup karşusında olacak âteşin tedârikinde oldılar. Hattâ kendüleri dahı i'ânet edüp alçak olan meşelerin yapraklarından kendi eliyle kırup ve kurıcalarından cem' edüp yapraklarını altına ferş ve kurıcaların âteş için tedârik etmekle ol şitâ Erdel Seferi'nde olan askerin a'lâ vü ednâsında üstünde ve başında olan kisveden yanmamış âdem yoğ-idi; kiminin kapaması ve kiminin kürki ve üzerinde olan yağmurluğı ve kiminin kavuğı. Aransa elbette herkesin üstünde ve başında bir nişânı bulunurdı. Ancak Paşa efendimiz kalmış idiler. Ol gece kendülerinin dahı altında ferş olan yaprak âteşe karşu kızup âteş isâbet **[59b]** etmekle üzerinde olan kapamasının bir tarafdan eteği yanup cümle ile yeksân oldılar.

Refîklerim dahı âteş tedârikine ikdâm etmeleriyle bir mikdâr mizâcım inhırâf üzre olduğından aslâ âteş tedârikine mühim etmeyüp hemân yanmak niyyetiyle sarrâcımı getürüp bir mikdâr yaprak kurusı tedârik ve ayağımız ile yatacak kadar karı dağıtup ve bir mekân peydâ eyledik ve yaprağı ferş eyledükten sonra Tatâr-vâr üzerimde olan melbûsâtım ihrâc ve kartal kanadı beden kürküni yaprağın üzerine düşeyüp kılıcı ve palaskayı ve En'âm-ı Şerîf'i yağmurluk kesesi ile başım altına vaz', ba'dehû kapamamı altından ve boy kürkümi üzerinden, yağmurluğı dahı üzerinden örtüp yattım. Kar dahı yağmakta ve bir lezîz uyhu dahı aldı ki ta'bîr olunmaz. Ve'l-hâsıl gûyâ Rumeli'nde olan sobaların birine girdim ve altıma penbe ve kuş tüyi düşekler düşedim ve üzerime birkaç kat yorganlar örtündüm. Râhata vardığımda karın nüzûliyle üzerim etrâfım ile yeksân olup nısfu'l-leylden sonra borular çalınmış, cümle halk hâzır olup alay çavuşları "Bin a bin!" deyü çağırmakta, benim aslâ haberim yok. İstirâhat ile uyumakta, refîklerim beni tecessüs edüp eserim nâ-peydâ olduğını müşâhede edince devletlü efendimize ifâde eylemişler. Efendimiz dahı "Bre bakın **[60a]** nice oldı!" deyü ol etrâfı tecessüs ederlerken[1] meğer davulcının biri elinden bârgîrin boşandırup tutmak içün ardınca giderken üzerime oğrayup ayağı dolaşmağıla kendi bir tarafa ve davulı bir tarafa yuvarlanup davulun sadâsından ve kendünün üzerime düştüğinden bîdâr olup "Kör misin herîf!" deyü hitâb eyledüğimde "Hay bunda imiş! Kalk, ne dursun!" dedüklerinde baktım cümle hâzır u müheyyâ olmışlar. Ben dahı râhat ile yattuğumda[n] derleyüp bi-lutfillâhi Te'âlâ mizâcım sıhhate mukārin olmağla

Beyt: Safâ-yı vuslatı hicre giriftâr olmayan bilmez
Huzûr-ı sıhhatı derdâ ki bîmâr olmayan bilmez

şükr-i Yezdân edüp fi'l-hâl geyinüp ata süvâr oldum.[2] Ol gün asker-i İslâm ile Lugoş'a dâhil olduğumuzda odalara nüzûl ve ısıcak ta'âm yiyüp râhat eyledik. Dört gün mürûrından sonra Eflak beği[3] tarafından Sadr-ı A'zam hazretlerinin mektûbı ile bir fermân-ı şerîf sûreti vürûd etmekle mefhûmında

1 Török O. 205: "Sarrâcım "Buralarda yatmış idi ammâ yeri bellü değil." [deyüp] ol etrâfları karanulukta tecessüs etmekte" (vr. 39a).
2 Török O. 205: "esbâbım geyüp ve silâh u bisâtım kuşanup ata süvâr oldum." (vr. 39a).
3 O tarihte Eflak voyvodası Constantin Brâncovenau (1688-1714) idi (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 258, 102. not).

> "Yanında olan asker-i İslâm ile Erdel'den avdet eyledüğün istimâ' olunmağla ma'an me'mûr olan tavâyif-i askeri vilâyetlerine gitmek üzre izin verüp ve cenâbınız yine Tımışvar'a varup birkaç eyyâm Tımışvar'da meks edesiz. İnşâ'allâhu Te'âlâ sizi anda komayup an-karîb **[60b]** bir mansıb ile kayıruruz."

deyü va'd buyurmalarıyla devletlü efendimiz fermân ile mektûbun aslını su'âl buyurduklarında "Yollar muhâtara olduğından Eflak beği aslını göndermeğe havf etmekle sûretin ihrâc ü irsâline bâ'is oldur." deyü gelen boyarı[1] haber verdükte efendimiz dahı ayâlet defter kethudâlarını ve alaybeğilerini ve terakkīli ağalarını da'vet edüp fermân ve mektûbun mazmûnını kendülere ifhâm ve ellerine birer buyuruldı verüp cümleye izin vermekle[2] asker-i İslâm kalkup Şebeş ve Mehâdiye üzerinden Demirkapu Boğazı'na ve Eflak yakasına mürûr ve biz dahı üç-dört gün Lugoş'ta meks edüp, ba'dehû kalkup "Eski yâr, eski hammâm." deyü Tımışvar savbına revâne olduk. Ve dâhil-i kal'a olduğumuzun beşinci cum'a güni Tımışvar ağaları Paşa efendimize gelüp kahve ve şerbetten sonra dediler ki: "Efendim, bu Tımışvar'ın birkaç seneden berü çıkup etrâfında olan karacalarını sayd eylemedik. İnşâ'allâhu Te'âlâ yarınki cum'a-ertesi günidir, izn-i âlîleri erzânî buyurulmasını recâ ederiz." dedüklerinde efendimiz dahı "Pek ma'kūl, ben dahı ma'an giderim." deyü redd-i cevâbından cümlesi mesrûren kalkup ol gün kal'anın süvârî ve piyâdesi hâzır u âmâde olmağla ertesi efendimiz ile ma'an Zabran Korusı tarafın **[61a]** sürgün edüp haylî karaca ve tavşan ve tilki ve kurt ve sâyir cerende ve perendesinden sayd edüp cümleden kesîr kırk yedi karaca şikâr olunmağla ba'dehû yemekliğe nüzûl olunup ve yemek yenildukten sonra tekrâr sayd u şikâr ederken devletlü efendimizin enderûn mehterlerinden Mehter Abdullâh Tımışvar'dan sür'at ile gelüp[3] avâtıf-ı aliyye-i Cihân-dârî'den Bosna ayâleti inâyet ü ihsân buyurulduğını tebşîr ve Sadr-ı Âlî hazretlerinin delibaşısı Hasan Ağa ile fermân-ı şerîfin vürûd eyledüğini haber vermekle Paşa efendimiz hemân at başın çevirüp Tımışvar'a avdet eylediler. Bu haberin vürûdı bize meserret ammâ şikârda olan ahâlî-i vilâyete bâ'is-i hüzn ü melâlet oldı.

---

1 < بویار > [boyar] (Slavca): Toprak sahibi asilzade anlamındadır. Bkz. Kemal Karpat, "Eflak", *DİA*, C. X, s. 467; Redhouse, *A Turkish and English Lexicon*, s. 412.

2 24 Ocak 1691 tarihinde sefer son bulmuş ve askerlere izin verilmişti (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 258, 102. not; *Zeyl-i Fezleke*, s. 1342).

3 Török O. 205: "sür'at ile gelüp ve at üzerinden Paşa efendimize yanaşup" (vr. 40a).

Ca'fer Paşa Merhûmun Bosna'ya Azîmeti ve Vâki' Olan Ahvâlin Menâkıbıdır

Ol gün zikri sebk eden şikârdan avdet ve gelüp sarâya nüzûl eyledüklerinde Hasan Ağa dahı fermânı ve mektûbı teblîğ etmekle ba'de'l-kırâ'at mektûbun hâşiyesinde

> "Benim karındaşım, Tımışvar muhâfazasına ümerâdan Kurt Beğ ta'yîn olunmağla **[61b]** her ne vakit dâhil-i kal'a olur ise olsun, siz ana müterakkıb olmayup bir gün evvel hareket ve mansıbınıza revâne olup ayâlet-i Bosna'nın hıfz u hırâseti ile mukayyed olasız."[1]

deyü iş'âr buyurulmağla, gelen Delibaşı Hasan Ağa'yı Kanlıkulle Ağası Mustafâ Ağa'ya konak verilüp Paşa efendimiz dahı dört gün meks ve tedârikin görüp beşinci güni reh-revân oldılar. Virsence tarafı şenlik olmağla üzerinden ve Peskoluk'tan üçünci güni Pançova'ya dâhil ve ertesi Vişençe karşusından Nehr-i Tuna'nın buzı üzerinden Beligrad yakasına güzer eylediler.[2] Beligrad'da ser-asker olan Kemânkeş Ahmed Paşa ve kal'a muhâfızı olan Bostâncıbaşı Hüseyin Paşa ve mîr-i mîrândan Palı Paşası Kucur Mehemmed Paşa, kapuları halkı ve Mısır beği yedi ocak ağalarıyla Vişençe'de istikbâl ve yemeklik etmeleriyle ba'de't-ta'âm hareket olunup anlar sâde nagara[3] ve biz mehterhânemiz çalarak azîm şenlik ve alay ile Beligrad'a dâhil olup Kemânkeş merhûm Köprüli-zâde Ahmed Paşa'nın hayrâtı olan medresede olmağla Paşa efendimizi kendülerinin konağına nüzûl ettürdüp altı gün salıvermediler. Envâ' **[62a]** dürlü ri'âyetler ile donanmış atlar pîşkeş çeküp sâyir paşalar ziyâfetler etmekle anlar dahı atlar ve hediyyeler verüp yedinci güni Beligrad'dan hareket ve yine paşalar ile ma'an Nehr-i Sava'yı buz üzerinden Arab-alayı yedi-sekiz yüz süvârî birden oğramağla ba'zı enderûn ağaları "Bu dahı bir nâm olsun!" deyü buz üzerinde at sıçratup "harharî cilit" lu'bün eylediler. Ol gün Beligrad'dan bir mikdâr te'ennî

---

1 Bosna eyaletinin idarî, kazaî ve askerî amirlerine yazılan ve Cafer Paşa'nın Bosna'ya tayin edildiğini, o varıncaya kadar yerine vekil olan kimselerin yapmaları gereken işleri bildiren bir hüküm 13 Ocak 1691 tarihini taşıdığına göre bu tayin tarihini Ocak ayının başı yahut ortaları olarak kabul etmek mümkündür. Bkz. BOA, *Mühimme Defteri*, nr. C, s. 112, 420. hüküm.

2 Török O. 205: "Virsence üzerinden Pançova'ya revâne olduk. Bir mertebe şitânın şiddeti var idi ki kalem-i dü-zebân ile şerh olunmak mümkin değildir." (vr. 40a).

3 Meninski, yazmada < نغره > ve < نغاره > imlâlarıyla yazılan bu kelimeyi "nakāre"nin (vurmalı saz, küçük davul) halklılaşmış şekli olarak kaydetmiştir. Bkz. *Thesaurus Linguarum Orientalium*, 1680, Viennae, C. III, st. 5231.

ile hareket olunmağın Zemin Kasabası'na nüzûl olunup paşalar Zemin'den vedâ' ve avdet eylediler.

Paşa efendimiz ol gece Zemin'de muhâfız olan Bosnevî Selmân Paşa'ya müsâfir oldılar. Beligrad fethinde Varadin ve Ilok kal'aların kefere bıragup firâr eylemişlerdi.[1] Varadin muhâfazasında Serhadlü Mehemmed Paşa ve Ilok'ta Katana Mustafâ Beğ muhâfazada olup Sirem Sahrâsı gezend-i eşkıyâdan me'mûn olmağla ertesi Zemin'den kalkup Bejaniya Karyesi'ne ve dahı ertesi Böğürdelen Kal'ası'na dâhil olup tekrâr Nehr-i Sava'yı Beligrad yakasına ubûr[2] ve muhâfazasında olan mîr-i alem Bosnevî Mustafâ Paşa'ya müsâfir oldılar. Andan dahı hareket olunup Belene Kasabası'na ve dahı ertesi İzvornik Kal'ası'na nüzûl olunup livâ-i mezbûr mutasarrıfı **[62b]** Sefer Beğ'e müsâfir olup i'zâz u ikrâm eylediler. İzvornik kurbında cârî olan Nehr-i Drin'i üstiaçıklar ile güzer edüp üç gün İzvornik'te meks ü ârâm olunmağla Ayâlet Defter Kethudâsı Ferhâd Paşa-zâde Mustafâ Beğ ve Mîr-i Alem Murâd Beğ ve Tîmâr Defterdârı Alî Efendi ve Tezkireci Mehemmed Efendi ve Çavuşlar Kethudâsı Haydar Ağa Bosna'nın defterhânesi ile gelüp istikbâl, ba'dehû dördünci güni altı sâ'at mesâfe Yeni Kasaba'ya nüzûl, ve'l-hâsıl beşinci güni ki hamsînin âhir güni olmağla Saraybosna'ya dâhil oldılar.[3]

Ol şitânın şiddetini at arkasında geçürüp cümle meksimiz yiğirmi dört gün olmıştır.[4] Çektüğimiz âlâm, mihnet ü meşakkat ve açlık ve souk lisân ile beyânı mümkin olmayup sermânın şiddetinden sabâh kalktuğumuzda iki sâ'at mikdârı mesâfeyi donmış kar üzerinden giderdik. Ba'dehû güneş kuşluk yerine gelince i'tidâle rû-nümâ olup câ-be-câ atlarımızın ayakları batmağa başlayınca çığıra girüp ol şitâyı bu siyâk üzre geçürmiş idik. Yanımızda olan asker-i İslâm[5] bu mertebe mihnet ü meşakkate ve açlık ve souğa sabr u tahammül edüp, husûsâ niçelerinin atları helâk olup[6] piyâde kalmağla bir günden bir güne dil uzadup **[63a]** "Be cânım! Bizim çektü-

1 Török O. 205: "Beligrad fethinde Varadin ve Ilok kal'aların Osek'e varınca kâfirler bıragup firâr eylemişlerdi." (vr. 40b).
2 Török O. 205: "Beligrad yakasına ubûr ve ol gece Böğürdelen'de yatup" (vr. 40b).
3 Muhtemelen 21 Mart 1691.
4 Török O. 205: "cümle meksimiz yiğirmi üç gün olmağla" (vr. 41a).
5 Török O. 205: "Yanımızda olan tavâyif-i asker ki Erdel Seferi'nde mevcûd idiler." (vr. 41a).
6 Török O. 205: "erbâb-ı tîmâr ve terakkīlilerin çoğının altında olan atları helâk olup" (vr. 41a).

ğimiz nedir?" [deyü] tayın ya ulûfe talebiyle itâle-i lisân eylemediler. Hem gayretlerinden ve hem zâbitlerinden hicâb edüp bir dürlü hilâf hareketleri zuhûr etmedi. Şimdi ise Rûz-ı Kāsım'a iki ay var iken Sancağ-ı Resûlullâh'ı bıragup vilâyetlerine gitmeğe cân atarlar. Hemân Hazret-i Allâh ıslâh edüp insâf vere.

Ol kış Bosna'ya dâhil olduk. Üzerimizde olan esbâbımızın kimi Erdel Seferi'nde âteşe yanup ve kimi yollarda çalılara ilişüp rîze rîze olmağla ahâlî-i memleket bu hâlimizi görüp insâf eylediler. Bilâ-talebin bir gün çavuşlar kethudâsı bir defter getürmekle ayâlet-i Bosna'nın kazâlarını ve her kazâdan vâlîlere veregeldükleri kaftan-bahânın nısfını sebt-i defter edüp ale's-seher efendimizin eline verdiler. Manzûrları olduktan sonra çavuşlar kethudâsına "Bu nedir?" deyü su'âl buyurdılar. Merkūm dahı cevâba mütesaddî olup dedi ki: "Efendim, selefiniz Topal Hüseyin Paşa karındaşınız efendimin teşrîflerinden iki ay mukaddem ayâletten tamâm kaftan-bahâyı almışlardı. Şimdi siz dahı teşrîf buyurdınız. Cümle fukarâ niyâz ederler, bu def'a kaftan-bahânın nısfını kabûl buyu[r]un da inşâ'allâhu Te'âlâ **[63b]** sa'âdet ile yaylağa teşrîfinizde yine tamâmiyle tekmîl olunur." deyü cevâb-dâde olduğında efendimiz dahı "Ya Hüseyin Paşa karındaşımız kaftan-bahâyı aldılar mı?" [deyince] "Evet efendim, azillerinden iki ay mukaddem cümlesin aldılar." dedükte "Öyle olunca biz kendülerden kaftan-bahâ talebinde olmayuz." deyü defteri çavuşlar kethudâsının eline verdiler. Çavuşlar kethudâsı dahı defteri alup ahâlî-i vilâyete götürünce kendi zu'mlarınca eyledükleri işe nâdim olup birbirlerine:

-"Senden oldı!"

-"Yok, senden oldı!"

-"Ben demedim mi?[1] Bu münâsib değildir, Hüseyin Paşa vezîrdir."

-"Bu değil mi?"

deyü beynlerinde niçe kīl ü kāl den sonra ittifâk u ittihâdları ile bütün kaftan-bahâyı defter edüp çavuşlar kethudâsı vesâtatıyla arz eyledüklerinde efendimiz dahı "Geçen gün bu husûsa cevâb vermiş idik. Tekrâr bunun aslı nedir?" dedükte çavuşlar kethudâsı dahı "Efendim, Hazret-i Allâh seni

1 Török O. 205: "Gördün mi, nısf-ı kaftan-bahâyı kabûl eder mi?" (vr. 41b).

mu'ammer eyleye. Kenâr âdemîsi çokluk kā'ideyi bilmezler ve bilmezlikle bir iş ettiler ve nâdim oldılar. Cümlesi hâk-i pâye yüz sürüp cürmlerini afv ile mestûr buyurmanızı recâ ederler." deyü tekrâr dâmenin bûs edince "Yok yok çavuşlar kethudâsı! Anların mülâhazaları gibi değildir; velâkin Bosna dahı serhaddir ve halkı fukarâdır. Bir koyundan **[64a]** iki deri olmaz. Cümlesine bizden selâm eyle, bize âyid olacak kaftan-bahâyı biz kendülerine hibe eyledik. Ancak hem serhadden ve hem seferden geldik, bizim ahvâlimiz dahı ma'lûmdur.[1] Mümkin mertebe kapumuz halkına verecek zahîremizi tedârik eylesünler, kaftan-bahâdan fâriğiz." dedükte çavuşlar kethudâsı bu haber ile varup ifâde eyledüğinde cümle sağīr ü kebîr el kaldırup hayr du'â eylediler. Ve yine "Zahîre verilmesi tâ öteden berü âdet olmış bir iştir, yalınız zahîre vermekle seferden ve serhadden gelmiş bir vezîri savmak lâyık ve insâf değildir. Zahîre me'kûlât kısmıdır, melbûsâta ve sâyir masârıfa harçlık lâzımdır." deyü cümleden on beş kese akça nukūd ve sekiz yüz arşun çoka ve iki yüz arşun kumaş tedârik edüp hediyye tarîkıyle arz ettüklerinde "Biz bu mâddeyi in'âm eyledik ve cevâb verdükten sonra tekrâr bu teklîfi niçün ederler? Bu hod benim hilâf-ı meşrebimdir ki bir sözi söyledükten sonra tekrâr hilâfına cevâb-dâde olam." deyü redd eylediler. Ba'dehû Saray[2] mollâsı ve Abdülkerîm-zâde Abdullâh Efendi ve Sîm-zâde ve Mevlevî Şeyhi Abdülfettâh Efendi ve sâyir ağaları gelüp "Efendim, bu kaftan-bahâ karşuluğı değil, cümleden efendime hediyyedir." **[64b]** deyü hezâr recâ vü niyâz ile kabûl ettürdiler. Ba'dehû cümlemize yıllık verilüp kusûr-ı şitâyı Saraybosna'da geçürdiler. Ve Ramazân-ı Şerîf dahı karîb olmağla[3] efendimizin olduğı konak bir imâmın hânesi olmağla Atîk Cânpolad-oğlı'nın binâ eyledüği paşa sarâyı harâba müşrif olduğından müceddeden ta'mîr ü termîmine şürû' ve Ramazân-ı Şerîf'in on beşine değin[4] itmâm edüp sarây-ı cedîde nakl ve Iyd-i Şerîf'i ol sarâyda eylediler.

Hattâ birâder-i muhteremleri Yûsuf Beğ merhûm evvel bahâra karşu Saraybosna'ya dâhil olmışlardı. Köprüli-zâde, Bosna mansıbı serhaddir ve hem bî-hâsıldır deyü devletlü Paşa efendimize Gümülcine hâssın medâr-ı

1 Yazmada "ahvâlimiz bizim dahı ma'lûmdur" şeklindedir.
2 Burada kastedilen Saraybosna'dır.
3 1102 senesinin Ramazan ayının ilk günü miladi 29 Mayıs 1691 tarihine denk düşmektedir.
4 12 Haziran 1691.

ma'îşet ihsân buyurmışlardı. Yûsuf Beğ merhûm İstanbul'da iken bir gece bir rü'yâ görür ve ertesi ale's-seher Mu'abbir Hasan Efendi'ye varup gördüği vâkı'ayı nakl eder. Hasan Efendi dahı "Beğ, sana müjde olsun! Bugün eline on dokuz akça girür. Bizi dahı hâtırdan çıkarma." deyü latîfe yüzünden söyledükte Yûsuf Paşa merhûm dahı kalkup konağına gelince der-ân-sâ'at çavuşbaşı olan Ermeni Mehemmed Ağa'dan taleb içün çokadârı gelmekle Yûsuf Paşa merhûm dahı kalkup çavuş**[65a]**başıya vardıkta Gümülcine hâssının fermânını Yûsuf Paşa'nın eline verür ve hem dönüp der ki: "Beğ, eğer tarafınızdan zabt etmeyüp fürûht edecek isen peşin bütün mâlını edâ eylemek şartıyla karâbetimizden bizim Mehemmed Ağa'ya ver." dedükte hemân Yûsuf Beğ Gümülcine'nin fermânını tekrâr çavuşbaşı ağanın eline verüp "Siz a'lemsiz, her kime verürseniz verin." dedükte meğer Mehemmed Ağa dahı meclisde dâhil imiş. Çavuşbaşı ağa fermânı teslîm edüp "Var, mâlını beğe teslîm eyle." dedükte hazîne odasına varup on dokuz kese akçayı bi't-tamâm altun olmak üzre teslîm ve Yûsuf Beğ bu sürûr ile konağa dahı gelmeyüp doğru Hasan Efendi'nin olduğı mahalle varup esnâ-yı râhda iki yüz altunı bir dest-mâlin içine vaz' edüp ve varup henüz dahı selâm vermeden Hasan Efendi "Hayrola beğ? İnşâ'allâh böyle tiziyye gelmenizden vâkı'anın âsârı zuhûra gelmiştir." deyü bu cevâb ile karşuladuğında Yûsuf Paşa merhûm dahı dest-mâl ile surreyi önüne koyup ahvâli ifâde eyledüğinde vâkı'anın ta'bîri üzre vukū'ından ziyâde memnûn ve mahzûz olup, hattâ "Altun çoktur, bu mikdârı kabûl etmem." deyü **[65b]** niçe kīl ü kālden sonra yüz altunın kabûl ve kusûrın gerü redd eyledüğini Yûsuf Beğ merhûm Bosna'da Paşa efendimize nakl etmekle bu mahalle işâret olundı, *rahmetullâhi aleyh*. Şimdiki mu'abbirlere bu mikdâr şey ihdâ eder dahı yok ve ne anların istirdâdı dahı istimâ' olunmamıştır.

Ve'l-hâsıl zikr olunan sarây-ı cedîdde Iyd-i Şerîf'i eyledükten sonra Şevvâl'in yiğirminci güni[1] ayâlet-i Bosna'nın aynü'l-fi'linde olan Vitovla Yaylağı'na[2] hareket olunup, yaylak-ı mezbûr cevânib-i erba'ada olan serhadlere nâzır mahaldir, ayâlet askeri ve kapuları halkı ile varup hayme-endâz

1 17 Temmuz 1691.

2 Eserin Almanca tercümesinde bu yaylağın Saraybosna'nın batısında 2112 m. rakıma sahip Bitovnja dağ silsilesi içinde bulunduğu bilgisi verilmiştir. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 258, 108. not.

oldılar ve atları dahı ol yaylakta çayırladup dört aya[1] karîb meks ü tevakkuf eylediler. Ve mahall-i mezbûrda cevânib-i erba'aya gûş-dâr u dîde-küşâ üzre iken ordu-yı hümâyûnun Niş'e duhûli ve Niş'ten kalkup Beligrad tarafına revâne olduğı haberiyle mükemmel kapuları halkı ve ayâletleri askeriyle ordu-yı hümâyûna erişmek içün fermân-ı şerîf ile Hüseyin Beğ nâmında bir vezîr ağası gelüp ve bu yüzden acele ile hareket iktizâ eyledüğinden gerçi taşrada bulunmış olduk, fe-emmâ ayâlet içinde olduğumuzdan niçe mühimmât-ı lâzımenin tekmîli dahı lâzım gelmekle[2] noksân olan şeylerin **[66a]** tekmîli içün ertesi yaylaktan hareket olunup Travnik Kasabası'na nüzûl ve cevânib-i erba'ada olan ba'zı zu'amâ ve erbâb-ı tîmâr ve tavâyif-i askeriyyenin müsâra'aten erişmeleri içün buyuruldılar perâkende olunup ve sâyir mühimmât-ı seferiyyeyi iktizâsı üzre tedârik ve tekmîline bezl-i iktidâr olunmağla, ve'l-hâsıl yedinci güni Travnik'ten hareket ve Nehr-i Sava kenârında olan Körinburot Palankası tarafına revâne olup iki konak yer gittüğimizde[3] takdîr-i Rabbânî ile asker-i İslâm'ın mûhiş haberi ve Sadr-ı A'zam'ın şehâdeti[4] haberi vürûdından herkes gırîv ü feryâd ve yas ve mâtem ile vâlih ü hayrân kalmağın ol mahalden yine avdet olunup Vitovla Yaylağı'na revâne olduk ve kemâ-fi'l-evvel ayâlet-i Bosna'nın etrâfında olan düşmanın hareket-i bî-bereketlerine nigerân iken tabor-ı menhûsun başherseği olan Prinç Luy nâm la'în umûmen asker-i menhûsı ve top cebehânesiyle Bosna üzerine yürüyüp Nehr-i Sava'dan güzer eylemek üzre haberi geldükte efendimizin yanında müctemi' ancak dört-beş bin mikdârı asker olup ve harb ü darba kādir ayâletin cümle ricâlini nefîr-i âmm tarîkı ile cem' ve düşmana karşu gitmek üzre **[66b]** etrâf u eknâfa ekîd ü şedîd buyuruldılar irsâl edüp iki günden sonra kendüleri dahı Vitovla'dan kalkup Banaluka cânibine atf-ı inân-ı azîmet ile "Orahoviça" denmekle ma'rûf cebel-i azîmden güzer iktizâ etmekle bâlâ-yı kûha nüzûl ve hayme-endâz olunup cevânib-i erba'adan nefîr-i âmm askerinin vürûdına müterakkıb

1 Kreutel'in de işaret ettiği gibi bu ifade sehven yazılmış olup doğrusu muhtemelen "dört hafta" olmalıdır (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 258, 109. not). Mamafih O. 205 numaralı nüshada da aynı şekilde yazılmıştır: "dört aya karîb ol yaylakta meks eylediler." (vr. 42a).

2 Török O. 205: "ayâlet içinde bulunduğumuzdan tekmîlen sefer tedâriki yoğ-idi ve hâtıra dahı gelmezdi." (vr. 42b).

3 Török O. 205: "bir konak yer gittüğimizde" (vr. 42b).

4 Osmanlı ordusunun 19 Ağustos 1691 tarihinde vuku bulan Salankamen Muharebesi'ndeki mağlubiyetinden ve Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa'nın bu savaşta şehid düşmesinden bahsedilmektedir.

ve karîb olan yerlerin askeri ve Saray halkı mollâsı ile erişüp orduya dâhil olmağla[1] zikr olunan cebel-i azîme vusûlimiz eyyâmından Rûz-ı Kāsım'a kırk günden mütecâviz idi[2] ki her pâresi el ayası kadar bir azîm kar boşanup iki gün ve iki gece lâ-yenkatı' ârâm vermeyüp vefret ile nüzûlünden çadırlarımızın ancak yeşil tepeleri taşrada kalup ve tavlada olan atların ancak kulakları müşâhede olunurdı. Bu siyâk üzre dağlarda kar ve dâmen-i kûh ki Bosna diyârına kıyâs ile "süheyl" ta'bîr olunur mahallerdir, kesret ile nüzûl-i bârândan her dere bir nehir ve her nehir bir deryâ olmağla Bosna üzerine müstevlî olan tabor-ı makhûrun arabaları ve topları batak ve balçıktan ve sulardan güzere mümkin olamayup bu takrîb ile taraf-ı Bârî'den askerlerine dahı küllî za'f târî olmağla me'yûsen dâru'l-fücûrlarına avdet etmeleriyle, **[67a]** bu haber-i meserretin vusûliyle cümle Ümmet-i Muhammed şâd u handân olup Cenâb-ı Perverdigâr'a hezâr hamd ü şükr eylediler. Hemân ertesi mahall-i mezbûrdan hareket olunup nefîr-i âmm askerine dahı izn ü ruhsat verilmekle Paşa efendimiz ancak kapuları halkı ile İskopya Kasabası'na nüzûl ve Rûz-ı Kāsım hulûline[3] değin anda meks edüp ba'dehû Kāsım'dan üç-dört gün sonra hareket ve Saraybosna'ya dâhil oldılar. Elhamdülillâhi Te'âlâ ol sene-i mübârekede taraf-ı düşmenden Bosna diyârına bir dürlü zarar u gezend erişmeyüp ahâlîsi dahı her vechile me'mûn-ani'l-ekdâr olmağla etrâf serhadlerinin seriyyeleri diyâr-ı düşmeni gāret ü hasâret ile diller ve kelleler getürüp niçe yüzden mazhar-ı lutf-ı Rabb-i izzet ve muvaffak-karîn-i fevz ü nusret oldılar.

Efendimiz Saraybosna'ya teşrîf eyledüklerinden mukaddem Arpakulı ya'nî Arabacı Alî Paşa'nın vezârete ku'ûdı haberi gelmiş idi. Evâyil-i hâlinde efendimize mensûb ve niçe lutfların görüp kendüleri ile hukūk-ı kadîmeleri olduğından nâşî Ebû Kavuk Mehemmed Paşa re'îsü'l-küttâb ve Daltaban Mustafâ Paşa yeniçeri ağası olmağla cümle ile kapu yoldaşlığı ve kemâ-yenbağī hukūk u hulûs ile pâ-ber-câ olan ahbâblarından olup, hattâ gelen mektûblarında hezâr-gûne dil-nüvâzlık ile "Her-bâr Sâhib-i Devlet efendimizin meclis-i âlîlerinde sultânımın ahvâli tezkîr olunmaktadır. Her vechile hukūk-ı ezeliyyeyi mürâ'ât ile karîben rikâb-ı **[67b]** hümâyûna

1 Török O. 205: "on beş binden mütecâviz asker orduya dâhil olmağla" (vr. 43a).
2 1691 Eylül'ünün sonu.
3 5 Kasım 1691.

nakl ve kāymakām-ı âlî-makām rütbesiyle nâ'il ü ber-kâm olmanıza iştibâh buyurmayup birkaç def'a lisânları ile va'd buyurdılar." deyü mektûblarında işâretten hâlî değillerdi. Bu haberin iktizâsına göre her gün ve her sâ'at âsârına müterakkıb idiler. Hattâ Bosna'da nüzûl buyur[du]kları sarâyın ba'zı nâ-tamâm yerleri kalmağla bir eserimiz olsun deyü itmâmına takayyüd edüp ve kemâl-i ikdâm u ihtimâm ile itmâm-pezîr olmış idi. "Şimden sonra rikâb kāymakāmlığı dahı olmazsa bu şitâyı râhat ile Bosna'da geçürürüz." deyü me'mûlinde iken

Sa'dî: هر که آمد عمارتی نو ساخت
رفت منزل بدیگری پرداخت[1]

mazmûnı üzre ayâlet-i Bosna, Topal Hüseyin Paşa kethudâsı Mehemmed Paşa'ya tevcîh ve Paşa efendimiz bilâ-mansıb u ma'îşet kapusı halkıyla Beligrad'ın derûn kal'ası muhâfazasına me'mûr olmağla[2] mukaddem vürûd eyleyen haber-i meserretlerin gayrı ve lutf me'mûl ettükleri devletlüden me'mûl ü melhûzlarının aksi zuhûr eyledi. [3] لله درّ قائله

Kıt'a: Nef'i yoktur ihtimâm u himmetin
Çün ki merhûndur umûr evkātına
Vakti geldükte ne lâzım ihtimâm
Erişür her dem umûr evkātına

1 "Her gelen yeni bir bina yaptı. Göçüp gitti de evi başkasına bıraktı." (Sa'dî-i Şîrâzî, *Gülistan*, çev. Hicabi Kırlangıç, s. 16).

2 Kreutel, Cafer Paşa'nın Belgrad'a tayin tarihini Silâhdâr'dan naklen 7 Aralık 1691 olarak kaydetmekle beraber ilgili kaynakta bu husus açık değildir. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 258, 115. not; krş. *Zeyl-i Fezleke*, s. 1392-1393. Paşa'ya tayinini bildiren hüküm ise evâhir-i Rebî'ulevvel 1103 (11-21 Aralık 1691) tarihlidir. Bkz. BOA, *Mühimme Defteri*, nr. CII, s. 93, 405. hüküm.

3 "Allah bunu söyleyenin iyiliğini versin."

Bu Ahvâl Ca'fer Paşa Merhûmun Beligrad'a Me'mûriyyeti ile Kal'asının Müceddeden Ta'mîr ü İbnâsı ve Bin Yüz Dört Senesinde Vâki' Muhâsarasının[1] Hikâyesidir

Çün ki ahvâl bu yüzden vukū'a geldi, devletlü Paşa efendimiz tedârikin görüp **[68a]** sekizinci güni Saraybosna'dan hareket ve Şâhîn Paşa Ocağı'na nüzûl edüp tayy-ı merâhil ve kat'-ı menâzil ederek dördünci güni Nehr-i Drin sâhilinde olan Srebreniça Kasabası'na dâhil olup ertesi Drin Nehri'n üstiaçıklar[2] ile güzer ve dahı ertesi Semendire sancağında olan Valeva Palankası'na ve andan Paliş ve Duboko Potok palankalarından dördünci güni ki Saraybosna'dan hareket olunduğı günden dokuzuncı güni Beligrad'a dâhil oldılar. Zikr olunan dokuz günde çektüğimiz âlâm u mihnet ta'rîf ü tavsîfden bîrûn olmağla ol şitâ bi-emrillâhi Te'âlâ berfin kesret ile nüzûlünden güzer eyledüğimiz dağların karı mızrak boyunca idi. Çığırdan kenâra çıkmak bir vechile mümkin olmayup at ve devenin[3] ayağı bir takrîb ile kayacak olursa tarîka ihrâc edinceye değin sad-hezâr su'ûbet ile bir sâ'at tevakkufa muhtâc idi. Etbâ'dan ya'nî karakullukçı ve sâyir hizmetkârlardan dört nefer kimesneler telef-i nefs edüp ondan mütecâviz etbâ'ın eli ve ayağı ve burnı [ve] kulağı düşüp alîl oldılar.

Beyt: يخ اندر زير آتش بر زبر يابند بالنّسبه
بتخت اخگر و تخت هوا اجزای خاکستر[4]

Ve'l-hâsıl üftân u hîzân dâhil-i Beligrad olduğumuzda derûn-ı kal'ada sâkin olacak ancak kal'a-i bâlâ mü'ezzini Mustafâ Çelebi'nin iki odalı bir hânesi **[68b]** olmağla Paşa efendimiz ol hâneye nüzûl edüp sâyir enderûn huddâmı ve mehterleri[5] muhâfazada olan dört bayrak mîrî Arnavud levendâtının kendüleri içün hafr ettükleri zîr-i zemînlerden altı kadar zîr-i zemîni birer mikdâr akça verüp tahliye etmeleriyle sâkin oldılar. Taşra

1 Bu fasılda mevzubahis olan Belgrad kuşatması 3 Ağustos-12 Eylül 1693 tarihleri arasında vuku bulmuştur. Bkz. Halil İnalcık, *Devlet-i 'Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-III, Köprülüler Devri*, İstanbul, 2015, s. 304; Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. III, s. 474-475 (Bu ikinci eserde kuşatmanın başlangıcı için 7 Ağustos tarihi verilmiştir).

2 Török O. 205'te mevcut olan (vr. 43b) "üsti" kelimesi Török F. 60'ta unutulmuştur.

3 Török O. 205: "at ve deve ve katırın" (vr. 43b).

4 "Hava ve ateş tahtında oturan toprak parçaları altta buza, üstte ateşe sığındılar." (Muhteşem-i Kâşânî [ö. 1588])

5 Yazmada < مِهْتَر > [mihter] şeklinde imlâ edilmiştir.

etbâ'ı kal'a hâricinde vâki' vîrân hânelerde çitten çubuktan kābil-i süknâ olacak mertebe birer mekân peydâ edüp ol şitâyı hezâr-gûne su'ûbet ile geçürdiler. Me'kûlât kısmı ziyâde kıllet üzre olduğından dakīkın kıyyesi on paraya ve yem on beşer paraya fürûht olunup sâyiri buna kıyâs olmağla zahmet ü meşakkat çekilüp evvel bahâr erdükte ser-asker olan Topal Hüseyin Paşa'nın mutasarrıf olduğı Adana ayâleti avâtıf-ı aliyyeden Ca'fer Paşa efendimize ihsân ve Haleb ayâleti dahı Topal Hüseyin Paşa'ya inâyet buyurulmağla efendimiz Adana mütesellimliğin yine kendi etbâ'larından Çekem-oğlı vekîl-i harc Mehemmed Ağa'ya seksen beş keseye verüp on beş kese mikdârı peşin ve kusûrın mansıbdan irsâl eylemek üzre temessük verüp der-uhde-i iltizâm eyledi. Ol asırda Adana'nın mîrîsi dahı paşalara ihsân olunurdı. Mehemmed Ağa yiğirmi kese akçadan mütecâviz intifâ' eyledüği ma'lûmımız olmıştır.

[69a] Ve'l-hâsıl eyyâm-ı sayf erdükte bir gün Paşa efendimiz kal'anın burc u bârûsın ve tabya ve hendeklerin seyr ü temâşâ ederken Nehr-i Sava tarafında olan kapuya gelüp taşrasına nazar ettükte müceddeden bir tabya temelin müşâhede etmekle dolaşup nezzâreye aldığında "Âyâ bu tabyanın temeli kefereden mi kalmış, yohsa sonradan mı vaz' olunmış?" deyü kal'a-i bâlâ dizdârını da'vet ve su'âl eyledükte temeli kefereden olup velâkin bir mikdârın dahı Serdâr Koca Halîl Paşa asker-i İslâm ile avdette yapmak üzre mübâşeret edüp ba'dehû şiddet-i şitâ hulûliyle ferâgat eyledüğini ifâde ettükte ertesi güni Paşa efendimiz ser-asker olan Topal Hüseyin Paşa'ya varup ifâde etmekle Hüseyin Paşa dahı "Belî, ol tabyayı binâ eylemek üzre on bin groşa keşf olunup ve cenâbınızın teşrîfinden mukaddem der-i devlete i'lâm eylemiş idim. Dört aydan mütecâviz oldı, bir dürlü haber ve eseri zuhûr etmedi." dedükte Paşa efendimiz dahı "Ya siz mübâşeret buyursanız olmaz mı?" deyü cevâb eyledüğinde "Paşa kardaş! Benim hazînemde akçam yok ve mîrîden dahı bana mâl havâle edüp alıkomadılar ki kal'aya ve tabyalara harc u sarf eyleyem." deyü redd-i cevâb etmekle Paşa efendimiz dahı **[69b]** aslâ söz söylemeyüp konağa geldüklerinde dizdârı çağırup "Hânelerinize kireç iktizâ eyledükte ne mahalden getürürsiz?" deyü su'âl edince dizdâr dahı "Efendim, kulunun mutasarrıf olduğum karye ahâlîleri cümle kireççilerdir, bir murâd-ı aliyyeniz var ise emir buyurun getüreyim."

dedükte Paşa efendimiz dahı "Yok, kireç istemem. Hemân kireç hark edici ustalardan birkaç neferin getür." dediler.

Ertesi âdem gönderüp dört-beş nefer dahı getürdüp ihzâr eyledüğinde efendimiz dahı "Taşrada binâlardan yıkılup yerde yatan taşlardan kangısından kireç olur?" deyü su'âl buyurduklarında mesfûrlar dahı numûnesin getürüp manzûrları olunca Sava tarafında iki aded kireç furunı hafr[1] ettürdüp iktizâ eden hatabın mîrî üstiaçıklar ile nakl ve dört günde iki furun kireci ihrâc ve ba'dehû iki furun dahı ihrâc, ve'l-hâsıl sekiz furun kireç müheyyâ olduktan sonra kal'ada olan otuz kadar ulûfelü mîrî neccârları ihzâr ve tabyanın ta'mîrini kendülere tenbîh eyledükte anlar dahı "Biz bu makūle müceddeden tabya ve kal'a binâ eyledüğimiz yoktur. Bizim ancak ba'zı dîvâr ve hâne ta'mîrâtına vukūfumuz olup mechûlimiz olan bu makūle binâya dest-res ile belki encâmında bir halel erişmek ihtimâli olur ise itâba mazhar oluruz." deyü i'tizâr eyledüklerinden nâşî **[70a]** halîfeleri olan Kara Vasil nâm zimmî dedi ki: "Mukaddemâ Serdâr Halîl Paşa asker-i İslâm ile Beligrad'da iken tabordan ahz olunup kal'ada mahbûs Andreya[2] nâm Rûmiyyetü'l-asl keferenin mi'mârlık ilminde mahâreti olmağla anı getürüp her ne yüzden ta'lîm ederse biz ana göre ta'mîrine sarf-ı kudret ederiz." deyü cevâb verdüğinde Paşa efendimiz ol sâ'at mesfûr mi'mârı ihrâc ve getürüp teklîf ettüklerinde "Fermân sizindir." deyü iktizâ eden mâ-lâzımesin defter ve lâzım gelen çerehorların taşra karyelerden ihzâr[3] içün dizdâra tenbîh ve ol dahı âdemler perâkende edüp üç-dört gün içinde cümlesin kal'a hizmetine mevcûd ettürdükten sonra mesfûr Andreya Mi'mâr'ı cümlenin üzerine baş nasb eyleyüp binâsına şürû' eylediler. Ve altı-yedi gün içinde sekiz furun kireç sürilüp dört ol kadar kireç ile husûle gelmeyeceği ayne'l-yakīn ma'lûm olmağla Andreya Mi'mâr gelüp dedi ki: "Efendim, vilâyet re'âyâsının furunları küçük ve hem işleri batîdir; velâkin eğer emriniz olur ise zindânda Nemçe esîrleri var, anların

1 Yazmada harekeli olarak < خُفْر > [hufr] şeklinde yazılmıştır.

2 Kandiyeli Andrea Cornaro (ö. 1701), kale mühendisi sıfatıyla Habsburg İmparatorluğu'na hizmet ederken 1690 yılında vuku bulan Belgrad muhasarasında Osmanlılara esir düşmüştü. Bu tarihten sonra Osmanlılar için çalışan Cornaro'nun idaresinde Belgrad Kalesi tahkim edilmiş ve şehrin savunma sistemi düzenlenmiştir. Andrea Cornaro'nun yaptığı kale tahkimatının Habsburgların 1693'te Belgrad önlerinde başarısızlığa uğramasında önemli bir rolü olduğu ifade edilmektedir. Bkz. Gezer, *Kale ve Nefer*, s. 130-131, 203-205; *Der Löwe von Temeschwar*, s. 258, 118 numaralı not.

3 Török O. 205: "yüz kadar çerehor dahı taşra karyelerden getürtmekle" (vr. 45a).

beyninde hem üstâd kireççi[1] ve hem dülgerler çoktur. Aclarından mertebe-i helâke varmışlardır, iktizâsı üzre kifâyet mikdârı nânların ihsân buyurun ve bîhûde zindânda duracaklarına hıdemât-ı aliyyeye istihdâm **[70b]** eylen." deyü üsârâ-i mesfûrûndan haber verince Paşa efendimiz dahı Beligrad defterdârı olan Yalınızkürek-dâmâdı Hüseyin Efendi'yi da'vet edüp zindânda olan Nemçe esîrlerinin keyfiyyetlerin su'âl buyurdılar. Defterdâr efendi dahı cevâba mütesaddî olup dedi ki: "Mesfûrlar Beligrad fethinde Poreça Adası'na kapanup cenk eden Nemçelerdir ki vire ile çıkup ba'dehû Köprüli-zâde şehîd Mustafâ Paşa'ya arz olundukta Poreça kal'a olmayup ada olduğından virelerin dutmayup cümlesin esîr ü zindân-bend eylemişlerdi. Niçeleri aclarından helâk olup kalan üç yüz mikdârı ancak olur." deyü haber verdi. "Hattâ Varat Kal'ası'n düşman aldıkta çıkan Ümmet-i Muhammed'i dört ay Köröş ve Keşkemet sahrâlarında şiddet-i şitâda gezdirüp[2] adadan çıkan Nemçeleri almadukça salıvermediler."[3]

Ol esîrleri bu yüzden efendimiz haber aldıkta "Ya bunlar hem esîr ola ve hem bunlara mîrîden tayın vermez misiz? Aclarından niçün helâk olurlar, lâyık mıdır?" dedükte defterdâr efendi dahı "Efendim, yevmiyye yüzer dirhem ekmekleri var ve kifâyet etmez. Birkaç def'a Serdâr hazretlerine ifâde eyledim, cevâb vermediler." dedükte hemân efendimiz mesfûrları taşra ihrâc edüp ayaklarında olan demirleri ile **[71a]** hıdemât-ı aliyyeye istihdâm edüp kimini kireç furunları ta'mîrine ve ihrâkına ve kimini taş kat'ı ve nakline ve kimini kal'a ta'mîrine ta'yîn eylediler ve yevmiyye vefâ edecek nânların verüp anlar dahı bir mertebe hizmete bel bağlayup yedi günde iki kireç furunını kârgîr olmak üzre ibnâ ve kirecin ihrâk eylediler. Her furunı yüz bin kıyye olur deyü tahmîn olunmağla mukaddem re'âyânın ihrâc eyledükleri furunlar yiğirmişer bin kıyye add olunmış idi.

---

1 Török O. 205: "üstâd kireççi ve taşçı ve hem dülgerler çoktur." (vr. 45a).

2 Eserin Almanca tercümesinde bu kalenin 6 Haziran 1692'de düştüğü, dolayısıyla cümlenin devamında kışın soğukluğundan (şiddet-i şitâ) bahsedilmesinin yanlış olduğu ifade edilmiştir (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 258, 119. not). Bununla beraber, Bartınlı İbrâhim Efendi'nin de Varad'ın vire ile teslim olmasına rağmen ahalisinin Habsburg kuvvetlerince "on sekiz ay kadar" alıkonulup "kûh u sahrâ"larda kötü şartlar altında esir olarak tutulduklarını ifade etmesi Mühürdâr'ın ifadelerini teyit etmekte ve Almanca tercümedeki bu yorumun doğru olmadığını ortaya koymaktadır. Bkz. Yurdagül, *Bartınlı İbrahim Hamdi Efendi'nin Atlas'ında Rumeli*, s. 295.

3 Török O. 205: "Sekiz yüzden mütecâviz idiler, ba'dehû kefere Varat Kal'ası'n vire ile aldıkta dört-beş ay kadar Varatlıları salıvermeyüp ol kefereleri bahâne etmekle âkıbet ol kefereleri göndermedükçe Varat'tan çıkanları dâr-ı İslâm'a göndermediler. Cümle üç yüz mikdârı kalmış idi." (vr. 45a).

Ve'l-hâsıl tabya-i mezbûrı on sekiz günde itmâm eylediler ve ertesi turnacıbaşı olan İskender Ağa'ya haber gönderüp yeniçerileri ve yerlü neferâtlarını ağalarıyla ve kapu huddâmını dahı kethudâ vekîli Hazînedâr Hasan Ağa ile getürdüp iktizâ eden toprağın dahı nakl ü vaz' etmeleriyle dahı ertesi serdâr olan Topal Hüseyin Paşa hazretleri dahı[1] "Bakalım Ca'fer Paşa karındaşımız tabyayı nice yaptılar?" deyü gelüp sâyebâna nüzûl ve manzûrları oldukta "Âferîn Paşa karındaş! Ey gayret eyledin, ben hîç ümmîd etmezdim ki bu tabya bu mertebe husûle gele." deyü hezâr tahsînden sonra "Ne mikdâr akça harc eyledin?" dedükte Paşa efendimiz dahı "Akçanın ne mikdâr sarf olunduğını defterdâr efendi bilür, hem verdüği akçanın henüz defterini beyâz eylemedi. İnşâ'allâhu Te'âlâ ba'de'l-itmâm huzûrınıza arz eyledükte **[71b]** mûcebince muhâsebesine mahsûb içün sened ihsân edersiz." dedükte hemân Hüseyin Paşa "Lâ! Vallâhi ben karışmam! İş sizin, masraf sizin, yine siz bilürsiz. Zîrâ bana fermân olunmadı ve sipâriş olunmış umûrdan değildir. Bu makūle mîrî masrafı bilâ-fermân edemem." deyü cevâb-dâde olduğında Paşa efendimiz tebessüm edüp "Ya bizim harçlığa müzâyakamız oldukta mîrîden ihsân etmez misiz?" dedükte "Hey Paşa kardaş! Kelin yağı olsa kendi başına sürerdi."[2] deyü bu gûne levendâne musâhabet edüp, ba'dehû Hüseyin Paşa merhûm tabyada iken iki pâre balyemez top dahı çıkarup ve tabyanın itmâmını i'lân u işâ'at içün alâ rağmi-adüvv şenlik edüp tabyanın ismini "Ak Tabya" kodılar.[3]

Beyt: کار نه این گنبد گردان کند
هر چه کند همت مردان کند[4]

Kemâl-i Hakk himmetiyle Tabya-i Beyâz itmâm-pezîr olduktan sonra Hüseyin Paşa dahı gayret edüp Paşa efendimizin ibrâmıyla kıble tarafında olan Tabya-i Kebîr binâsına şürû' eylediler. İki vezîr sâyebânların kurup ve mehterhânelerin döğüp tavâyif-i askeriyyeye pilav ve zerdeler ve envâ'-ı ni'metler yedirüp şenlikler ve sürûrlar ile kemâl-i ikdâm u ihtimâm ile temellerini hafr ve dîvârları dâyiren-mâ-dâr ikişer ve üçer arşun mikdârı yer-

1 Török O. 205: "yiğirminci güni serdâr Topal Hüseyin Paşa dahı" (vr. 45b).
2 Török O. 205: "Hey Paşa kardaş! Bana dahı mîrîden verür olsa ben dahı taleb ederim!" (vr. 46a).
3 Ak Tabya günümüzde Belgrad'da Donjogradski Bulevar'da bulunan Nebojša Kulesi'nin yaklaşık 400 m. güneybatısında bulunuyordu (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 259, 122. not).
4 "Hiçbir şey gökten zenbille inmez, her ne olur ise insanın gayreti ile olur."

yüzine çıktukta[1] Sadr-ı A'zam el-Hâc Alî Paşa hazretleri asker-i zafer-encâm ile dâhil-i Sahrâ-yı Beligrad **[72a]** oldılar.[2] Ol sene-i mübârekede karşu Sirem yakasına geçilmeyüp Vezîr-i A'zam ve Yeniçeri Ağası İsmâ'îl Paşa ve Anadolı Vâlîsi Mısırlı-zâde İbrâhîm Paşa ve Konya Vâlîsi Hasan Efendi çerâğı Halîl Paşa umûmen Yeniçeri Ocağı ve ayâlet askerleriyle her gün alâ tarîkı-münâvebe kal'anın ve tabyaların ta'mîr ü istihkâmına sarf-ı kudret edüp ba'dehû Tımışvar'a zahîre nakli iktizâ etmekle bir mikdâr asker ile Topal Hüseyin Paşa'yı ta'yîn edüp Tımışvar'a vardıkta muhâfazasına me'mûr olmağla ma'an olan asker-i İslâm avdet ve Hüseyin Paşa me'mûriyyeti üzre hizmet-i muhâfazada kalup Paşa efendimize Hüseyin Paşa'nın mansıb[ı] olan ayâlet-i Haleb'i ihsân ve Beligrad'a ser-asker ta'yîn buyurulmağla[3] asker-i İslâm dahı Rûz-ı Kāsım'a değin te'hîr ve ba'dehû Kāsım hulûlinden on gün sonra[4] Beligrad Sahrâsı'ndan hareket ve Edirne savbına ric'at ü azîmet eylediler.

Derûn-ı kal'ada kābil-i süknâ olacak hâneler olmaduğından bi'l-iktizâ sarây ibnâsına şürû' etmeleriyle[5] yiğirmi güne değin mümkin mertebe hâneler ta'mîr ve duhûl ile ol sermâyı geçürüp[6] evvel bahâr-ı huceste-âsâr duhûlinde Tımışvar Kal'ası'nın zahîresi nakli fermân buyurulmağla araba ve deve olmaduğından dörder **[72b]** beşer bin vukıyye alur kayıklar ve onar bin vukıyye alur "braşnayka"[7] ta'bîr olunur sefîneler[8] ile iktizâsı mikdârı zahîre tahmîl edüp ve muhâfazası içün erbâb-ı tîmârdan serdengeçtilik şartıyla muhâfazada olan sekiz yüz yetmiş nefer zu'amâ ve erbâb-ı

1 Török O. 205: "Gece gündüz bi'l-cümle muhâfızîn olan asker-i İslâm ile ikdâm-ı tâmm ve ihtimâm-ı mâ-lâ-kelâm edüp tabyanın on beş güne dek temelini yeryüzüne çıkarup" (vr. 46a).

2 2 Ağustos 1692 (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 259, 126. not; krş. *Vâkı'ât-ı Rûz-merre*, C. III, s. 317).

3 Silâhdâr tam tarih vermemekle birlikte bu tevcihi 1692 Ekim'inin ikinci yarısında geçen hadiseler arasında zikreder (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 259, 127. not; *Zeyl-i Fezleke*, s. 1473), Üsküdârî Abdullah Efendi ise ilginç şekilde iki ay sonrasını, yani 15 Aralık tarihini verir. Bkz. *Vâkı'ât-ı Rûz-merre*, C. IV, s. 122-123. Metinde bu tevcihin Rûz-ı Kāsım'dan (5 Kasım) önce yapıldığı bilgisine bakılacak olursa Silâhdâr'daki kayıt esas alınmalıdır.

4 14 Kasım 1692.

5 Török O. 205: "Derûn-ı kal'ada kābil-i süknâ olacak hâneler olmaduğından gerek Paşa efendimiz ve gerek etbâ' cümle taşrada olmağla asker-i İslâm'ın azîmetinden sonra sarây ta'mîrine şürû' edüp" (vr. 46b).

6 Török O. 205: "ol kış[ı] râhat ile geçürüp" (vr. 46b).

7 < براشنايقه > imlâsıyla yazılmış olup bir gemi türü olduğu anlaşılmaktadır. *Vak'anâme*'nin Almanca tercümesinde kelimenin ilgili literatürde tespit edilemediğine temas edilerek Sırp-Hırvatçadaki "brašno" (un) ile bir alakasının olup olmadığı tereddüt izhar edilerek ifade edilmiştir (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 259, 131. not).

8 Török O. 205: "onar-on beşer vukıyye alur "braşnayka" ta'bîr olunur sefîneler" (vr. 46b).

tîmârı ve yerlü neferâtından ve yeniçeriden bin mikdârı piyâdeyi sefînelere vaz‘ edüp taraf-ı berden bin süvârî dahı sefînelerin etrâfını kollayarak nigehbân misillü ta‘yîn edüp Nehr-i Tuna'dan Tamış'a ve Nehr-i Tamış ile Tımışvar'a iki sâ‘at mesâfe olan Ordu Köprüsi'ne nakl[1] ve mahall-i mezbûrdan ahâlî-i Tımışvar arabalar ile gelüp kal‘aya îsâl ve teslîm-i anbâr ettürmeleriyle varup gelince değin on günde ol iş dahı husûle makrûn ve itmâm-pezîr[2] olmağla, efendimizin me'lûf olduğı hıdemât-ı lâzıme-i mühimmeden yine kal‘anın ba‘zı kusûr kalan tabya ve mazgalların ve top sepetleri ile parmaklıkların ta‘mîr ü termîmden hâlî olmayup rûz u leyâl bezl-i iktidâr üzre kûşiş ü ihtimâmda ve asker-i zafer-makrûnun vürûdına müterakkıb ve intizârda iken mu‘asker-i zafer-peykerin Erdel tarafına teveccüh ü azîmeti[3] haberi vürûd etmekle asker-i İslâm'dan ancak Arnavud Ca‘fer Paşa ve Âdem Paşa yüz ellişer nefer kapuları halkı ile **[73a]** yedi nefer hâss beğleri dört yüz kadar piyâde Arnavud ile[4] ve Niğbolı sancağı mutasarrıfı Hıra Alî Paşa iki yüz mikdârı kapusı halkı ile ve Bosnevî Fazlullâh Bölükbaşı bin beş yüz nefer mîrî Bosna levendâtı ile gelüp hizmet-i muhâfazada kıyâm eylemişlerdi.

Ba‘dehû asâkir-i İslâm Nehr-i Tuna'yı Eflak yakasına ubûr ve Erdel cânibine atf-ı inân-ı azîmetleri muhakkak olduğı şüyû‘ buldukta Prinç Kuroy[5] nâm hersekleri ol sene keferenin serdârı olmağla umûmen tabor-ı makhûr ve donanma-yı menhûsı ile Varadin'den kalkup ikinci menzilde[6] Zemin Sahrâsı'na hayme-endâz-ı nuhûset ettükte devletlü Paşa efendimiz Köprü Ağası Mahmûd Ağa'yı Rumeli pâyesiyle hil‘at ilbâs ve Semendire muhâfazasına ta‘yîn edüp ve Pançova'da muhâfız olan Arab Abdünnebî Paşa'ya Pançova Palankası'n tahliye ve ricâl ü nisvânı ile Semendire'ye varup Mahmûd Paşa'nın re'y-i istisvâbı üzre hareket eylemesi içün fermân göndermekle Göğercinlik ve Tahtalugirdâbı semtlerin keyd ü mazarrat-ı

1 Török O. 205: "Pançova'dan Tımışvar'a iki sâ‘at mesâfe ile "Ordu Köprüsi" denmekle ma‘rûf mahalle îsâl" (vr. 46b).

2 Török O. 205'te mevcut olan "-pezîr" ibaresi (vr. 46b) Török F. 60'ta unutulmuştur.

3 Sadrazam Bozoklu Mustafa Paşa'nın başında bulunduğu Osmanlı ordusu 5 Temmuz 1693'te Edirne'den hareket etmişti (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 259, 132. not; *Zeyl-i Fezleke*, s. 1491).

4 Török O. 205: "ve hâss beğleri cümle bin kadar piyâde ve süvârî ile" (vr. 46b).

5 Herzog Karl Eugen von Croy (ö. 1702), 1689-93 yılları arasında Macaristan'da Habsburg imparatorluk ordusunda feldmareşal olarak görev yapmıştır (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 274).

6 Török O. 205: "ikinci güni" (vr. 47a).

a'dâdan hıfz u hırâset içün kendülerinin ser-i dîvânegânı olan Murâd Ağa'ya Vize sancağın tevcîh ve Göğercinlik Kal'ası'na muhâfız edüp irsâl eylediler ve Böğürdelen'de olan Şarkan İbrâhîm Paşa'ya[1] **[73b]** Böğürdelen Kal'ası'nda olan guzzât u mücâhidîne takviyet ve kal'asına metânet ü istihkâm verüp hıfz u hırâseti emrinde mücidd ü sâ'î eylemek üzre Paliş ve Duboko Potok ve Belene palankalarının neferâtların dahı palanka ve kasabaların tahliye ve varup Böğürdelen'i muhâfaza eylemeleriyçün ve sâyir Niş'e varınca tarîk-ı câddede vâki' palankaların kimi Semendire'ye ve kimi Niş'e varup muhâfazalarında olmaları içün başka başka fermânlar irsâl ve bu yüzden tertîb ü nizâm verdükten sonra keyfiyyet-i hâli gerek rikâb-ı hümâyûna ve gerek ordu-yı hümâyûna tahrîr ve menziller ile âdemler irsâl eylediler.

Tabor-ı makhûr dahı ertesi Zemin Sahrâsı'ndan kalkup Bejaniya Karyesi'ne ki Çingane Adası'nın yokaru ucı ve intihâsıdır, idbâr ile nüzûl ve Sava Nehri üzerinde iki kıt'a cisr binâsına şürû' edüp ol gün ikindüye değin köprünün ikisin dahı itmâm ve ertesi Beligrad tarafına mürûra başlayup iki günde cümle asker-i menhûsı ve top ve cebehânesi ve umûmen araba ve ağırlığı süvârî ve piyâdesi ile güzer ve kalkup Beligrad'ın kıble tarafı olan Viraçar Sahrâsı'na Abaza Köşki etrâfına çadırların kurup sâyir asker-i nuhûset-eseri[2] Nehr-i Sava'dan Nehr-i Tuna'ya varınca **[74a]** vâki' kûh u sahrâya tınâb-der-tınâb ordusın kurduktan sonra ertesi güni Çingane Adası'nın yokaru ucunda olan cisrlerini iki başlarından kat'[3] ve beher köprünün ikişer başına birer ve ortalarına birer âdem koyup suyun akındusı ile âheste âheste, şöyle ki cisrin bir başı ol bir başını tecâvüz ve tefâvüt etmeyüp hendese ile top güllesi erişmez menzile geldükte tarafeynden başlarını akd ü bend ve iki cânibine dahı tabyalar ve toplar ile muhâfazacılar vaz' edüp kusûr-ı araba ve zahîresin geçürdükten sonra evvelâ kal'a tarafından emniyyet ü tahassunı içün Nehr-i Tuna'dan Nehr-i Sava'ya varınca sekiz arşun arzı ve altı arşun umkı bir hendek hafr ve itmâm oldukta sâniyen kıble tarafından ki asker-i zafer-nümûnun geleceği semttir, hem-çünân bir

1 Bu unvan "ejderha" anlamındaki Macarca "sárkány" kelimesinden gelmektedir. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 277.

2 Török O. 205: "asker-i nuhûset-eseri cenâheyn olup" (vr. 47a).

3 Török O. 205: "Çingane Adası'nın öte başında kurduğı iki kıt'a cisirlerini iki başından kat' edüp" (vr. 47b).

hendek kazup dâyiren-mâ-dâr ordu-yı menhûsını tabora aldıktan sonra donanmamız dahı gece ile firâr eylemesün deyü Tuna'nın "Kayaburnı" ta'bîr olunur mahallinden karşu Porça yakasına varınca Vişençe'de olan Tuna değirmenlerin getürüp[1] at başın berâber eder gibi birbiri yanına nizâm edüp zincirler ile muhkem akd ü bend ve lengerler yerine çubuktan odalar gibi sepetler vurup derûnına taş ve toprak memlû varak-dem(?)[2] edüp yabân asmasından resenler ile suya ilkā **[74b]** etmekle değirmenlere bu yüzden istihkâm verüp on beş günde cümlesin itmâm eyledi.

Ba'dehû on altıncı günün gecesi ki mübârek Iyd-i Adhâ gecesi idi,[3] vakt-i ışâdan sonraca namâzgâh[4] berâberlığı ile meterise girmeğe başlayup kazma ve kürek sadâsı istimâ' olunca kal'adan ve taşra tabyalardan sâ'ika-girdâr u âteş-fişân toplara ve saçmalara yer yer âteşler verilüp parmaklıkta olan guzzât u mücâhidîn dahı tekbîr ü tehlîl ile bir fitilden tüfenklere âhenk edince kefere-i müşrikîn-i dûzah-mekîn bir vechile tâb u tâkat getüremeyüp ellerinde olan kazma ve küreklerin zemîne bıragup nuhûset ü idbâr ile gerü çekildiler. Bir sâ'at mikdârı tevakkuf edüp ba'dehû gayret-i câhiliyye ile tekrâr hücûm[5] ve çün ki nihânî râzları ayâna geldi, anlar dahı tüfenklerine nizâm verüp bârân-misâl sabâha değin tarafeynden top ve tüfenk ve havâyî humbaralar ile ceng ü âşûb olunmağla, ve'l-hâsıl düşmen-i bî-dîn-i sakar-mekîn istedüği gibi ol gece meterise girüp ertesi anlar meterisden ve guzzât-ı Müslimîn içerden tüfenk cengi edüp öyleden sonra cümle paşalar ve ağalar efendimize gelüp düşmanın meterislerin basmak üzre tertîb ü tedârikin meşveret eylediler.

Herkes ma'kūl ve münâsib **[75a]** gördükten sonra kol kol mu'asker-i nusret-esere haber olunup herkes rezme âmâde ve kavl ü karâr olunduğı üzre cân u başların oğur-ı dîn-i mübîne fedâda bin cân ile dil-dâde iken bi-fazlihî Te'âlâ ebr-i nusretten bârân-ı rahmet dahı nüzûle başlayup fe-

1 Török O. 205: "Nehr-i Tuna'nın yiğirmiden mütecâviz değirmenlerin getürüp" (vr. 47b).

2 Yazma nüshada < وَرَقْدَمْ > şeklinde imlâ edilmiştir.

3 12 Ağustos 1693. Müellifin "on altıncı gün" ifadesinden kasdı Belgrad muhasarasının on altıncı günü ise bu doğru değildir. Zira kuşatma 3 Ağustos günü başlamıştı. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 259, 135. not; krş. İnalcık, *Devlet-i 'Aliyye III*, s. 304.

4 Osmanlıların Belgrad'da namazgâh olarak kullandıkları mahal iç kalenin güneydoğusuna 600 metre mesafede ve günümüzde Studentski Trg ve Etnografya Müzesi'nin bulunduğu yerin yakınlarında idi. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 259, 136. not.

5 Török O. 205: "İki sâ'at kadar fâsıla verdükten sonra tekrâr gelüp" (vr. 47b).

lek-i hurde-sâl ol rezmgâhda şerbet-i şehd-i şehâdeti nûş edecek şehîdlerin dâru'n-na'îmde inâyet ü ihsân-ı Perverdigârî olan kusûr-ı ferah-efzâ ve merâtib-i celîle vü derecât-ı âlîlerine reşk ile sürûrından dîde-i eşkin dürr-i şehvâr gibi bisât-ı zemîne fişân etmekle kefere-i dûzah-karârın tüfenklerinde olan ağız otları nüzûl-i bârândan balçık gibi oldukta derûn-ı kal'ada olan guzzât ﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحاً مُبِيناً﴾[1] sûre-i mübârekesin tilâvet ederek iki taraftan kal'a kapuların küşâde ﴿وَيَنْصُرَكَ اللهُ نَصْراً عَزِيزاً﴾[2] âyet-i kerîmesin rehnümâ etmeleriyle gürg-i gürisne-vâr meterisleri üzerine âzim ve tarafeynden hurûc eden piyâde askerine parmaklıkta olanlar dahı mahlût olup yürüdüklerinden gayrı Sultân Süleymân Kullesi kurbında "Sipâhîler Tabyası" ismiyle müsemmâ olan tabyada kapu halkından mâ-adâ sekiz yüz mikdârı süvârî ile Katana Mustafâ Beğ ve Kurt Mehemmed Beğ ve üzerlerine baş u buğ nasb olan Hıra Alî Paşa dahı derûn-ı varoştan hâneler arasından **[75b]** kendülerin pinhân ederek Hâbil Efendi Câmi'-i şerîfi ki düşman meterislerinin ardıdır, dolaşup; piyâde olan guzzât u mücâhidîn parmaklıktan boşanup açıktan *"Allâh Allâh"* deyü sell-i seyf hücûm eyledüklerinde süvârîlerimizin dahı müte'âkıben âsârını mu'âyene ile meterisde olan kefere bu sadme-i İslâm'ı müşâhede ve hirâsânlıklarından nâşî tüfenklerinin kimi âteş alup ve kimi almayup bir yaylım tüfenk serptüklerinden sonra ellerine harbelerin alup Ümmet-i Muhammed'e karşu cenge âgāz eylediler. Guzzât u mücâhidîn aslâ tüfenk ve harbelerine bakmayup bî-bâk ü bî-pervâ yalın kılıçlar ile meterislerine duhûl, ﴿وَقُلْ جَآءَ الْحَقُّ وَ زَهَقَ الْبَاطِلُ اِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا﴾[3] medlûlince düşmen-i dîn bir vechile tâkat getüremeyüp bi'z-zarûrî meterisden taşra hurûc ve firâra rû-gerdân ile üç kat meterislerin bıragup ve boşadup on beş bin mikdârı kâfir ordu-yı menhûsları tarafına girîzân oldılar. Gāzîler cüst ü çâpük direnüp kimini meterisde ve kimini meterisden çıkarken başların gövdelerinden cüdâ ve meydân-ı kâr-zârda top gülleleri gibi garîk-ı hâk ü hûn, hâke galtân edüp süvârîlerimiz dahı taraf-ı yesârdan içlerine at karıştırmağla bir nâzik gazâ eylediler ki vasf olunmaz.

1 "Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik." Fetih, 48/1. Müellif, Fetih Sûresi'nin ilk âyeti olan bu âyet-i kerîmeyi sûrenin ismi olarak ittihaz etmiştir.

2 "Allah sana şanlı bir zaferle yardım etsin." Fetih, 48/3.

3 "De ki: Hak geldi, batıl yok oldu. Şüphesiz batıl yok olmaya mahkûmdur." İsrâ, 17/81.

Nazm li-münşi'ihî: Yürüdiler yayan olup gazâya
Ecir kesb etmeğe rûz-ı cezâya

[76a] Alemler kaldırup tekbîr olundı
Ki ya'nî rezme hengâme kuruldı

Adûya şöyle dehşet verdi a'lâm
Ve hem tesbîh-i *hû*-i asker-i İslâm

Çeküben tîğlerin ettiler uryân
Ki her biri sanasın bebr ü aslan

Meterislerine çün vardı guzzât
Süvârîler de sürdi düşmene at

Ki bir sâ'at idi ferhunde meymûn
Tulû'-ı necm-i nusret bahta makrûn[1]

Meterisden çıkup bıraktı vü kaçtı
Kaçup Koskı Mahallesi'ni geçti

Düşüp ardlarına guzzât-ı İslâm
Gazâ edüp niçesi oldı ber-kâm

Kızıl kana bulandı tîğ-ı elmâs
Ki jengden verdi saykal gitti hem pas

Olup çün küştelerden püşte peydâ
Çü deşt-i lâle-zâra döndi sahrâ

Görüp düşmen niçe yüzden nedâmet
Nedâmet san Kıyâmet'ten alâmet

Bi-hamdillâh ki fursat verdi Bârî
Kılup nusret inâyet bahtiyârî

Adûnun tâli'i ber-geşte oldı
Niçe kâfir o demde küşte oldı

Hezîmet buldı çün bî-ihtiyârî
Firâra eyledi tebdîl karârı

1 Török O. 205: "Ki bir sâ'at idi ferhunde kutlu / Kırışma eylediler cengi tatlu" (vr. 48b).

Hezârân hamd ü şükr olsun Hudâ'ya
Salât-ı lâ-yu'add hem Mustafâ'ya

Gāzîlerin tekbîri ve kefere-i müşrikînin gırîv ü feryâdı âsumâna peyveste olduğın taborda olan düşmen-i dîn bu sadâ-yı **[76b]** sehm-nâki istimâ' eyledükte süvârî vü piyâdesi çadırlarından taşra oğrayup imdâd u i'ânetleriyçün alay alay kefere-i müşrikîn meterislere doğru yürümeğe başlayınca süvârî vü piyâde askerimizin alabildükleri kellelerden Paşa efendimizin önüne getürüp bahşiş verildüği sekiz yüz yetmiş beş kelle[1] add olunmağla mansûr u muzaffer avdet eylediler.

Ertesi süvârîlerimiz taşra çıkup ahz eyledükleri dilin takrîri iki bin dört yüz kâfir tu'me-i şimşîr ve bin üç yüzden mütecâviz yaraluları olduğın ihbâr eylediler. Guzzât u mücâhîdinden dahı otuz yedi şehîd ve elliden mütecâviz zahm-dâr olmağla[2] anların dahı bahşişleri verilüp mutayyebü'l-hâtır oldılar. Asker-i mansûr parmaklıkta ve gerek tabyalarda herkes me'mûr oldukları gedüklerde kollı kolında pâ-ber-câ olup kefere dahı bu mu'cize-i Muhammedî'den sonra meterislerine kemâl-mertebe metânet ü istihkâm vermekle süvârî askerlerinden meterisde olanlara hîn-i iktizâda mu'âvenet içün meterislerinin ardı ki Koskı Câmi'i semtidir, alçaklık olmağla üç-dört bin süvârî kafâdâr olmak üzre ta'yîn ve rûz u şeb muhâfazası emrinde oldılar.

Dördünci güni serdengeçti ağaları zağarcıbaşı olan Çelebi Mehemmed Ağa'ya **[77a]** varup tekrâr kefere meterislerin basmak üzre izin talebi içün Mehemmed Ağa'yı önlerine katup efendimize geldüklerinde zağarcıbaşı cevâba mütesaddî olup dedi ki: "Serdengeçti ağaları kullarının efendimden niyâzları var, emriniz olur ise hâk-i pâye arz edelim." dedükte efendimiz dahı "Buyurun!" deyü cevâb etmekle tahrîr olunduğı üzre meterislere yürümek husûsını ifâde eylediler. Efendimiz dahı "Düşman meterislerin kavî eyledi, basmak münâsib midir?" deyü Küçük Ca'fer Paşa'ya ve Hıra Alî Paşa'ya ve Abdüllatîf Paşa'ya ve Arab Abdülkādir Paşa'ya ve Âdem Paşa'ya ve Seksarlı İbrâhîm Paşa ve ümerâdan Katana Mustafâ Beğ'e ve Kurt Mehemmed Beğ'e ve Titel beği Mustafâ Paşa ve Turnacıbaşı İbrâhîm Ağa'ya ve

1 Török O. 205: "sekiz yüz yetmiş altı kelle" (vr. 48b); "sâyir mürd olup zahm-dâr olanları ancak kendülerinin defterlerinden ma'lûm olup" (vr. 48b).

2 Török O. 205: "Bizden on yedi şehîd ve elliden mütecâviz zahm-dârımız olup" (vr. 48b-49a).

Koca Hasekî Mehemmed Ağa'ya ve İsmâ'îl Paşa karındaşı Hasekî Hüseyin Ağa'ya ve Cebecibaşı Vekîli Abdurrahmân Kethudâ'ya ve Topçıbaşı Vekîli Ahmed Kethudâ'ya ve Fazlullâh Bölükbaşı'ya ve hâss beğlerine ve alaybeğlerine ve sâyir ağalara âdem gönderüp cem' olduklarında bu ahvâli müşâvere eylediler. "Düşmen-i dîn evvel meterislerine istihkâm vermemiş idi, duhûl ve hurûc âsân idi. Şimdi her vechile metânet verüp âyâb u zehâbında kemâl-i su'ûbet mukarrer idüğinden bir vechile **[77b]** münâsib değildir."[1] deyü ittifâk ile cümlesi cevâb verdükten sonra serdengeçti ağaları mülzem olmayup "Elbette izin ihsân buyurun!" deyü niyâz ile ayak bastılar. Efendimiz dahı "Elbette verâ-i perde-i gaybda hayrdan ve şerden her ne ise elbette zuhûra gelecek vardır." deyü "Siz bilürsiz." cevâbını tekrâr edince cümlesi dâmen-bûs edüp ferah u sürûr ile me'mûr oldukları gedüklere perâkende ve ol gece birbirlerine haber edüp ale's-seher[2] yer yer parmaklıkların kapularını küşâde ve kefere meterislerine yürüdüklerinde melâ'în-i hâsirîn gâfil bulunmayup anlar meterisden ve bunlar açıktan tüfenklere âhenk ve tegerek-misâl[3] kuruşun dânelerin yağdırup serdengeçti ağalarından ayak basup "Efendim, izin ihsân eyle!" deyü niyâz eyleyen Arnavud Ahmed Ağa dört yerinden[4] kuruşun ile vurılup şerbet-i şehâdeti nûş ve Camcı Mustafâ Ağa iki yerinden[5] yaralanup, bundan mâ-adâ üç nefer serdengeçti ağaları[6] ile seksen kadar serdengeçti dilâverleri şerbet-i şehd-i şehâdeti[7] nûş ve Iyd-i Adhâ kurbânı olup yüzden mütecâviz yiğitler dahı zahm-dâr olmağla gerü parmaklığa avdet eylediler.

Devletlü efendimiz ziyâde elem çektiler ammâ ne çâre! Akacak kan damarda durmaz ve va'desi **[78a]** yitene şerbet-i devâ assı etmez. Anların bu yüzden ibrâm u ısrârları, zâhiren niçeleri yaralanup ve niçeleri şehîd olacak imiş, takdîre havâle olunup zahm-dârlara bahşişlerin verüp cerrâhlara tîmâr etmek üzre sipâriş eylediler ve yine cenk umûrına müte'allik ahvâ-

1 Török O. 205: "Şimdi kemâl-mertebe metânet verüp süvârî askerin dahı takviyet içün kafâdâr etmekle çendân münâsib görülmeyüp" (vr. 49a).
2 Török O. 205: "ale's-seher şâfi'î vaktinden sonra" (vr. 49b).
3 Bu Farsça kelimenin aslı < تگرك > [tegerk] olup "(yağan) dolu" manasındadır. Yazmada harekeli olarak < تَگَرَكْ > [tegerek] şeklinde yazılmıştır.
4 Török O. 205: "sekiz yerinden" (vr. 49b).
5 Török O. 205: "dört yerinden" (vr. 49b).
6 Török O. 205: "dört nefer serdengeçti ağaları" (vr. 49b).
7 Yazmada < شهد شربت شهادتی > [şehd-i şerbet-i şehâdeti] şeklinde imlâ edilmiştir.

le dâmen-der-miyân edüp hezârân değnek ile piyâde kal'a ve tabyaları ve taşra parmaklıkları dolaşup her bayrağa geldükte ağasına ve neferâtlarına bahşişler verüp hezâr yüzden dil-nüvâzlık ve va'd ü va'îdler edüp herkesi Cenâb-ı Rabbü'l-izzet'in vahdâniyyetine sipâriş ederlerdi ve her kime ne iktizâ eylese kethudâya ve kapucılar kethudâsına istîzân ile duhûl etmeyüp bilâ-vâsıta doğru kendüsine giderlerdi ve lisânen kendüye ifâde edüp her ne ise cevâbların bi'l-muvâcehe alurlardı. Yemek vakti ise her ne kadar ednâdan olur ise yemeğe oturdup gûnâ-gûn rû-yı dil ile istimâlet ve celb-i hâtır ederlerdi. Ve herkes me'mûr olduğı gedükte ki cenk yeridir, günde birer ve ikişer kerre Paşaların görürlerdi, "Acaba Paşa ne mahaldedir?" deyü arayup tecessüs etmezlerdi. Yalınız cenk esnâsında değil **[78b]** âsûdeliği hâlinde dahı arzıhâl ile gelen erbâb-ı mesâlihden ayağı çarıklı re'âyâ dahı olsa bevvâblar "Dur! Nereye gidersin?" deyü men'e cerâ'et edemezlerdi, ayağının çamurı ile olduğı odanın içine duhûl ve arzıhâlin verüp karşusında her kim bulunur ise elinden arzıhâlini alup verürlerdi ve murâd u maksûdı her ne ise söylerdi. Olacak mevâddan ise kendi eliyle buyurup ve rîkleyüp eline [i'tâ] ederdi, olmayacak ise cevâbın alup giderdi. Ve sonradan olmayacak mâddeyi şefâ'at ile veyâ akça vermekle ferd-i vâhidden söylemeğe kimesne kādir değil idi ve söylese itâba mazhar olurdı. Anın içün olduğı odaları dehlîz idi ki erbâb-ı mesâlihe "Ayağın çamurlıdır, çizmeni ve çarığını çıkar!" deyü kimesne söz dememek maslahatı içün idi, enderûn mehterleri günde bir ve iki günde bir dehlîzin çamurlarını sungerler ile pâk ederlerdi. Ve [Paşa efendimiz] kemâl-mertebe ahvâle vukūf tahsîl etmedükçe bir kimesnenin söziyle ferd-i vâhide itâb etmezdi, garaza haml edüp söylenilen söz bühtân mıdır gerçek midir künhine[1] vukūf tahsîl eyledükten sonra her ne ise icrâ ederdi. Garaz ise söyleyen **[79a]** herîf garâmetin çeküp neye oğradığını bilmezdi, gāyet menfûrı olurdı. Anınçün olur olmaz cevâbı dahı kimesne demeğe cerâ'et edemezdi.

Ve'l-hâsıl kefere-i dûzah-karâr meterise duhûl ettükten sonra top ve humbara tabyaların yapup on günde tekmîl eyledi. On birinci güni Sava tarafında olan tabyaya[2] on pâre kolomborna top ve namâzgâh kurbında

1 Yazmada < کهنه > [kühnine] şeklinde yazılmıştır.

2 Török O. 205: "Onuncı günün gecesi Sava tarafında cisrimiz olduğı mahalde binâ eyledüği tabyaya" (vr. 50a).

kal'aya Havâle dîvârından yüksek yaptuğı tabyaya altmış pâre on birer kıyye atar kolomborna top vaz' ve ardında yiğirmi dört pâre havan yerleştirüp Zemin tarafında dahı on bin mikdârı askeriyle dokuz pâre top ve karşu Porça İskelesi ki gümrükhâne karşusıdır, on pâre top ile yiğirmi bin mikdârı asker ile Hayzer-i la'în ordu-yı menhûsın kurup[1] karşudan Dizdâr Kapusı'n[2] ve Zemin'den donanma-yı hümâyûnı döğmek üzre[3] vaz' u müheyyâ eyledükten sonra bir fitilden cümle toplara âteş[4] ve yiğirmi dört pâre havana âhenk etmekle günde altmış yaylıma varınca gerek top ve gerek humbarasın add eylemişlerdi. Kat'an ârâm vermeyüp[5] bu siyâk üzre yiğirmi dört pâre havanın humbaraları derûn-ı kal'a ve parmaklıkları mangala çukurı gibi çukur çukur eylemişti **[79b]** ve darb-ı gülûleden burc u bârûsın odalar gibi hendeğe düşürüp taşra parmaklık ağaçlarını orta yerinden topa yedirüp kırup geçürmiş idi. Ardında aslâ tahassun edecek yer komayup bir vechile penâh[6] mümkin olmaduğından parmaklıkta olan guzzât meteris alup ber-kā'ide anlar dahı meterise girmişlerdi.

Bu yüzden cenk ederlerken donanma kapudanı olan Bağana Alî Paşa, efendimize arz eylediler ki Beligrad ile Zemin mâ-beyninde olan ada[7] askerden ve meterisden hâlî olup düşmen-i dîn duhûl ile zabt etmeden donanma levendâtı ile varup meteris almak üzre ve bu takrîb ile donanmamızı sıyânet ve hem keferenin Zemin'de olan donanmasın darb-ı top ile gerü çevirmek içün birkaç pâre balyemez dahı vaz'ı münâsib olduğını ifâde eyledükte gāyet istihsân görüp hemân ol sâ'at fermân etmekle ol gece do-

1 Török O. 205: "ve karşu Ofça yakasında Hayzer-i la'în yiğirmi bin mikdârı asker ile ordusın kurup" (vr. 50a).

2 Belgrad Limanı o devirde Nebojša Kulesi'nden yaklaşık 200 m. içeriye doğru aşağı kalenin kuzeydoğu surları boyunca uzanmaktaydı. Yukarı kalenin kuzeydoğu cenahının sonunda bulunan "Dizdar Kapısı" bugün hâlen mevcut olup Sırp-Hırvatçada "Dizdareva Kapija" adıyla anılmaktadır. Gümrük binası ise bugünkü Dunavska Ulica ve Pariska Tadeuša Košćuškog caddelerinin kuzeydoğu köşesinde bulumaktaydı. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 259, 140. not.

3 Török O. 205: "Dizdâr Kapusı'n ve Tuna Tabyası'n döğmek üzre dört tarafdan toplara âteş" (vr. 50a).

4 Török O. 205: "Ertesi ale's-seher bir fitilden âteş etmekle" (vr. 50a).

5 Török O. 205: "Ahşam erdükte topın kesüp sabâha değin humbara ve tüfenk ile cenk ve bir ân ârâm vermeyüp" (vr. 50a).

6 Török F. 60 numaralı nüshada unutulan bu kelime Török O. 205'ten (vr. 50a) ilave edildi.

7 Batı literatüründe "Die Große Kriegsinsel" (Alm.), "Great War Island" (İngilizce) ve "Велико ратно острво" ([Sırpça]= Veliko Ratno Ostrvo) isimleriyle yer alan ada kastedilmektedir. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 260, 142 numaralı not. Adanın Türkçe adı tespit edilememiştir, Silâhdâr da adadan isim vermeksizin tarif yoluyla bahsetmektedir: "ova tarafında Nehr-i Tuna'dan ayrılmış küçük adanın" (*Zeyl-i Fezleke*, s. 1553).

nanmadan vâfir âdem ihrâc[1] ve metîn ü müstahkem meterisler alup[2] kal'ada olan balyemez toplardan yiğirmi dört vukıyye atar "burut topı" ismiyle şân vermiş topı ve andan mâ-adâ üç pâre on birer kıyye atar ve üçer kıyye atar iki pâre topları[3] ihrâc ve donanma levendâtı **[80a]** i'ânetiyle karşu geçürüp topçılar çavuşı olan İbrâhîm Çavuş sonradan kethudâ olup Senta Vak'ası'nda şehîd olmağla top ilminde ziyâde mahâreti olduğından karşuya nasb olan topların üzerine ta'yîn olunmağla varup topları yerlü yerine gereği gibi vaz' ve ale's-seher henüz görünmeğe başlayınca İbrâhîm Çavuş ol burut topı ismiyle müsemmâ olan gāzî topı kâfirin Zemin burnında duran kalyonlarından kebîrini nişâna alup âteş edince yiğirmi dört vukıyye olan güllesi sâ'ika-vâr gıjgırarak bi-inâyetillâhi Te'âlâ kalyonun âteşlığına râst gelüp âteşi sağa ve sola perâkende edince seher rûzgârı gayrete gelüp revgan [ve] zift ile âlûde, güvertesi üzerinde bulunan yelken ve âlât-ı sâyiresine ulaşup bir ince duhân zâhir oladüşti. Gittükçe ziyâdelenüp her ne kadar ki ıtfâsına takayyüd eylediler, bir vechile mümkin olamayup terakkī bulduğı gibi derûnında olan kefereler sandallara dolup taşra cân atmağla berüden cümlemiz bu ahvâli seyr ü temâşâ edüp, tâ ol vakte değin ki kalyonun karada akd eyledükleri resenlerin kesüp sûzân olarak âteş gemisi gibi akındu ile donanmamızın üzerine gelmeğe başladı. Direklerinin her biri necm-i gîsû-dâr **[80b]** gibi par par şu'le vererek yanup içinde olan topları ve el humbaraları kendü kendüluklarına şenlikler ederek âkıbet cebehânesine âteş isâbet edince havaya perrân olup üç bîle direği[4] katı yaydan ok çıkar gibi havâyî fişek menendi alev ü şerârın fişân ederek göğün bir katına çıkup ba'dehû yokarudan dönüp suya düşmekle kalyonun teknesi suya berâber kalup ve karşu Porça yakasına kenâra yanaşmağla donanmamızın kapudanları varup suya berâber kalan sekiz pâre demir topların ihrâc ve kondaklayup adada olan meterise vaz' eylediler. Ba'dehû donanma-yı menhûsların top güllesi erişmez menzile çektüklerinde donanma-yı hümâyûn şaykaları ve fırkataları ve galitaları[5] ale'l-umûm Zemin'de olan

1 Török O. 205: "donanmadan iki bin kadar levend ihrâc" (vr. 50b).
2 Török O. 205: "metîn ü müstahkem hendek hafr edüp" (vr. 50b).
3 Török O. 205: "üç pâre beşer ve yedişer kıyye atar kolomborna top" (vr. 50b).
4 Bîle direğinin gemi direklerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Meninski, lugatında "bîle" için "büyük ve yassı olan demren" manasını vermiştir. Bkz. *Thesaurus Linguarum Orientalium*, C. I, st. 1005.
5 < غاليطه > [galita] <galeotta (İta.): Dokuz ilâ on iki kürekli eski bir savaş gemisi.

tabor-ı makhûrları üzerine hücûm edüp dört-beş yüz pâre toplarına âteş ve kazâ-yı nâgehânî gibi gülleleri ordu-yı menhûslarını elek elek eleyüp[1] haylî kâfir mürd ve devâb makūlesin helâk etmekle bir dürlü tahassuna çâre bulamaduklarından çadırların tahliye ve tehî bıragup Zemin yokuşuna doğru firâr eylediler. Ancak meterislerinde topları yanında olan dört-beş bin mikdârı kefere müdâfa'aya ikdâm göstermekle **[81a]** dayanup iki sâ'at mikdârı şerâre-i harb îkād bulmağla ba'dehû donanmamız gerü ric'at ve gelüp adanın etrâfını ihâta ile lenger-endâz oldılar. Kapudan Paşa'nın yedek şaykasına gülleden darb erişüp bir mikdâr şikestlik vermekle limana nakl ve kalafat eylediler.

Bu ahvâl vukū'ından sonra Porça tarafında olan Hayzer-i la'în on bin kadar süvârî ile on pâre kolomborna top alup Tuna değirmenleri olduğı mahal ki fırkata ve galitalarımızın lenger-endâz oldukları mahal idi, ol yerden kaçurup meteris almak zu'mıyla geldükte donanma levendâtı gayret-i tâmm ile gelen düşmana top güllesin yağdırup bu mertebe ikdâm ile ceng ü perhâşa düşmanın adem-i tâb u tüvânından nâşî Hayzer-i la'înin altında olan bârgîrini gülle ile helâk ve kendüsi ser-bürehne vü piyâde firâr eylediği dehşetten cümlesi girîzân ve ol sevdâdan fâriğ olup bir dahı donanmamızın üzerine gelmeğe cesâret edemediler.

Ba'dehû ertesi güni Paşa efendimiz Kemânkeş Tabyası'na[2] varup keferenin meterislerin ve ordu-yı menhûsesin seyr ü temâşâ ederken köprüleri başında on beş kadar çadır toptan kurılup haylî âyâb u zehâb ve kalabalık müşâhedeleri **[81b]** oldukta Topçıbaşı Ahmed Ağa'ya hitâb edüp "Köprü başında nümâyân olan çadırlara gülle yetiştürebilür misin?" dedükte, aslından bir lâf-zen ve kendüsinden büyük söz söyler âdem idi, "Efendim, ana değil dahı ötesine eriştürmeğe kādir kulunum. Kuluna Tophâneli Ahmed derler, top ilminde tozkoparan menziline erişmiş kulunum." deyü lâf ü güzâf ile Kemânkeş Tabyası'nda olan toplardan beş vukıyye atar bir kolombornayı nişâna alup ve topçının birine "Âteş eyle!" deyü emr etmekle topçı dahı elinde sûzân fitil ile illerü varup âteş edince, meğer topun içine gülle vaz' olunmamış; top gürül[de]dükte gülleden eser olmaduğın cümle

1 Yazmada "eyleyüp" şeklinde yazılmıştır.

2 Eserin Almanca tercümesinde verilen bilgiye göre bu tabya yukarı kalenin kuzeybatı tarafında bulunuyordu. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 260, 144. not.

mevcûd olanlar müşâhede eyledüklerinden gayrı, meterisde olan keferenin dahı ma'lûmı oldı. Efendimiz bir mikdâr tehevvür eylediler, velâkin sabr edüp bir söz söylemediler. Zağarcıbaşı hüsn-i ta'bîr edüp "Öyle olur, cenkte hatâ olagelmiştir." deyü topçıbaşıyı sıyânet tarafın dutup topçıbaşı dahı hicâbından nâşî gazab-âlûd [ve] tehevvür ile tabya-i mezbûr toplarının üzerinde olan çorbacıya itâle-i lisân ve neferâtına âzâr edüp ve tekrâr sirke[1] getürdüp ma'hûd topı topçıbaşı kendüsi doldurup ve sıkılayup güllesin vaz' **[82a]** ettükten sonra yine i'timâd hâsıl etmeyüp gülle vaz' olunmış mı deyü ihtiyâten tekrâr tomâr salup ve kulak dutup tomâr güllenin üzerine dokunduğı sadâsın istimâ' eyledükten sonra kendüsi özenüp üstâdından gördüği gibi gâh topun başın yokaru ve gâh aşağı indirüp ve bindirüp *"Diriça"*[2] deyü sağa ve sola çeküp çevirdükten sonra bildüği gibi karârın buldurup ve Paşa efendimize dedi ki: "Ey efendim! İnşâ'allâh bu top şol ortada olan iki direkli beyâz çergeye nişâna alınmıştır. Nazar buyurun, ol çerge olmazsa berüde veyâhûd üsti yanında olan çadırlardan birine dokunur." dedi ve dönüp topçıya dahı "Ne dursun, âteş eyle!" dedükte topçı elinde sûzân olan fitil ile illerü varup ağalarının nişâna aldığı top hilâf mı gider deyü âteş eyledükte kazâ-i Samedânî birle taşra parmaklıkta olan cebeci serdengeçtilerinin bayrakdârı bir dilâverin başına râst gelüp şehîd edince hemân Paşa efendimizin karârı kalmayup cellâd-ı bî-emâna işâret ve topçıbaşının yakasından tutup meydân-ı siyâsetgâha çökerdüp defter-i hayâtın dürmek üzre iken zağarcıbaşı ve turnacıbaşı ve Küçük Ca'fer Paşa ve Abdüllatîf Paşa **[82b]** ve Cebecibaşı Abdurrahmân Ağa birden efendimizin ayağına düşüp "Kul hatâsız olmaz, husûsâ cenk günlerinde buna misâl hatâ olagelmiştir. Pâdişâh başıyçün âzâd eyle!" deyü hezâr recâ vü niyâz ile ölmekten halâs ve afv ettürdüp zindân-bend olunmak üzre fermân eylediler. Öyle vakitte humbaradan ve toptan tüfenkten emîn olan zindân, kişinin fevvâreli [ve] havuzlı mülk hânesinden ve yalısından a'lâ olmağla

Beyt: Dûr olur gerçi kim ahibbâdan
Hele a'dâ yüzün dahı görmez

1 Yazmada < سرکی > şeklinde imlâ edilmiştir.

2 < دِریچَه > [Diriça] <"Drizza!" (İta.): "Çevir!" manasındadır. Esasen "bir taraftan bir tarafa dönme" manasında bir denizcilik terimi olan bu kelime emir kipi hâlinde "Çevir!" anlamını taşımaktadır. Bkz. Andreas Tietze, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı / Sprachgeschichtliches und etymologisches Wörterbuch des Türkei-Türkischen*, C. I, İstanbul-Wien, 2002, s. 627.

mazmûnınca kûşe-i vahdette fâriğü'l-bâl olup adada olan topçılar çavuşı İbrâhîm Ağa'yı getürüp topçılar kethudâlığı ile kaftan ilbâs ve beyne'l-akrân ser-efrâz edüp cümlenin üzerine topçıbaşı nasb eylediler. Mûmâ-ileyh İbrâhîm Kethudâ hakkā ki hem top atmak ilminde mâhir ve hem nefsine yarar ve cerî vü cesûr âdem idi. Ertesi güni köprü başında olan ol çadırları darb-ı top ile ref' ve câ-be-câ cisirlerine dahı gülle eriştürmeğe başladı. Kal'ada olan toplarımızı düşmanın topları battâl etmiş idi. İbrâhîm Kethudâ gayret-i tâmm ile topları işledüp gereği gibi nizâm vermişler idi.

Bu ahvâlin zuhûrından üç gün sonra ahşam ile yatsu beyninde Paşa efendimiz Dizdâr Kapusı tarafından bedene **[83a]** çıkup zağarcıbaşı ve Abdüllatîf Paşa ve ağalardan birkaç nefer kimesneler kal'a bedenlerin ma'an dolaşup ba'dehû taşra parmaklıkları ve tabyaları gezüp halka istimâlet vermek üzre giderken kıble tarafında sonradan küşâde olunan kapu mahalli[1] ol vakitte bedene top nakl etmek içün köprü idi, mahall-i mezbûra gelindükte taraf-ı düşmenden bir kazgan humbarası havadan kazâ-i âsumânî ve belâ-yı nâgehânî gibi nâzil olup kimi geçer ve kimi geçmez deyü kandîllendükte üzerimize olduğı nümâyân olunca her birimiz birer tahassun edecek yer gāyilesine düşüp, Paşa efendimiz durduğı yerde top tekerleği yanına istinâd ve zağarcıbaşı köprünün ortasında ve Abdüllatîf Paşa berü başında, hakīr dahı Abdüllatîf Paşa'ya karîb köprünün korkuluğı ardına tahassun edüp

Beyt: Kaçan kim düşse deryâya bir âdem
Meded çöpten umar ol demde âdem

mefhûmınca ke-ennehû siperlenüp kazâya rızâ gösterdüğimizde zikr olunan humbara efendimizin siperlenduğı topun sepeti üzerine düşüp ba'dehû sepetten aşağı yuvarlanup fırıl fırıl[2] döne döne olduğumuz köprüye doğru geldükte Abdüllatîf Paşa ile hakīrin arasında şikest olup **[83b]** Abdüllatîf Paşa'nın mak'adın iki ayağı arasından götürüp içinde olanın tathîr, hemân boş sepet misâli alıkoyup şehîd ve Paşa efendimizin dahı sağ uyluğına bir

1 Török O. 205: "orta kapu mahalli" (vr. 53a).
2 Yazmada harekeli olarak < فَرَلْ فَرَلْ > [ferel ferel] şeklinde yazılmıştır.

parça köprü tahtasın çarpup[1] zağarcıbaşıyı köprüden hendeğe ve hakīri dahı rûzgârı mızrak boyı havaya kaldırmağla on beş adım mikdârı yere top tahtası üzerine düşürüp üzerimde olan divid ve terkeşi parça parça edüp libâsımı meş'al gibi fürûzân etmekle yeniçeri yoldaşları sağdan ve soldan kimi su ile ıtfâ ve kimi çeküp rîze rîze etmekle halâs eylediler. İki nefer muhzır ağa yoldaşların dahı şehîd, ve'l-hâsıl üç neferi zahm-dâr ve üç neferin şehîd etmekle Paşa efendimizi ol mahalden tabyalarına nakl ve biz dahı mecrûhen mekânımıza vardığımızda zahm-dârlığımızı herkese ifşâ eyledik, velâkin Paşa efendimiz gayretlerinden "Bir şey yoktur." deyü halka bildirmediler.

Zağarcıbaşı ağanın hâzır bahâne eline girmekle sekiz gün tabyadan taşra çıkmadılar.[2] Efendimiz ertesi güni hezârâna istinâd ederek kal'a bedenine çıktukta paşalar ve ağalar haber verdiler ki varoşta birkaç fâhişe avratlar[3] ile kendülerin bilmezlerden ba'zı kimesneler varup fi'l-i şenî' etmeleriyle **[84a]** hemân ol mahalden piyâde yürüyüp varoşa vardıkta gümrükhâne kurbında bir hânede mezbûre iki avratı birkaç nefer yaramaz ile basup herîfler çâpük olmağla ard kapudan bakçadan firâr ve avratları ahz edüp ol mahalde gırâre[ye] vaz' ve Nehr-i Tuna'ya ilkā ettürdüp avdet eyledüklerinde tehevvür ile piyâde yuruduklerinden zahm-dâr olan ayağı ziyâde elem vermekle ertesi güni aslâ yerinden direnmeğe mecâli olmayup gittükçe müştedd olduğından dört gün dil ağız vermeyüp bî-hod[4] yatmağıla herkes hayâtından nâ-ümmîd oldukta, yine in'âm u ihsânın görenlerden

Beyt: Görür ihsân eder isyân acebdir
Acebdir âdet-i insân acebdir

mazmûnınca esfelden birkaç nefer kimesneler meşveret eylemişler ki: "Ca'fer Paşa bu zahmdan halâs olmaz. Ve asker-i İslâm'ın dahı imdâdımıza

1 Kreutel'in de belirttiği gibi Silâhdâr Mehmed Ağa, Cafer Paşa'nın yaralanmasını yardım ordusu Belgrad'a geldikten sonra cereyan eden hadiselerle birlikte zikretmiştir. Bununla birlikte, ilgili kayıtta Cafer Paşa'nın yaralanması dolayısıyla Sadrazam'ın otağına davet edilip kendisine ikramda bulunulduğu kaydedilmiş fakat Paşa'nın ne zaman yaralandığı açıklanmamıştır. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 260, 148; krş. *Zeyl-i Fezleke*, s. 1506.

2 Müellif, Török F. 60 numaralı nüshada yaralı olması dolayısıyla kendisinin de zağarcıbaşıyla birlikte tabyada kaldığı bilgisini hazfetmiştir. Török O. 205: "Biz hâzır bahâne elimize girmekle zağarcıbaşı ile yedi-sekiz gün tabyadan taşra çıkmadık." (vr. 53b).

3 Török O. 205: "fâhişe çingâne avratları" (vr. 53b).

4 Yazmada < بيهوت > [bî-hot] şeklinde imlâ edilmiştir.

erişüp gelmesi muhâl-ender-muhâl olmağla kal'anın hâli mükedder ve bizim dahı keyfiyyetimiz ma'lûm olup kefere yürüyüş edüp darb-ı destiyle almazdan evvel Hıra Alî Paşa'yı baş u buğ nasb edelim ve kal'ayı vire ile teslîm edelim." deyü tasmîm eylemişler. Velâkin henüz ittifâk u ittihâd etmeden bi-emr-i Rabbânî beşinci güni Paşa efendimiz gözin açup su taleb etmekle cerrâh bir mikdâr şerbet **[84b]** verüp "Kal'anın hâli neye müncer oldı?" deyü su'âl eylediler ve paşalara ve ağalara âdem gönderüp taleb eylediler. Her biri mesrûren gelüp bükâ ile efendimizin ayağına düştiler ve hâtırların ele aldıktan sonra "Düşmanın meterislerini ve tedârik ü fikr-i fâsidelerinin[1] keyfiyyet-i ahvâlinden ne haberiniz var?" deyü su'âl eyledükte cevâb verdiler ki: "Keferenin meterisleri ziyâde yakın geldi, dünki günden berü el humbarasıyla cenk etmekteyüz. Velâkin elhamdülillâhi Te'âlâ efendimin devletinde guzzât-ı İslâm merdâne hareket edüp bugünki gün cümlemiz sıhhatteyüz, elemimiz ancak efendimizin böyle olduğıdır." deyü sâyir paşalar ve ağalar [ve] haber alanlar gelüp her birine bir yüzden ikrâm ve dil-nüvâzlık edüp rû-yı dil gösterdiler, sürûr ile herkes me'mûr oldukları gedüklerine revâne oldılar. Ve kendülerinin zahmı teşennüşe[2] yüz çevirmiş iken ba'zı mu'âlece ve dütsüler ile def' ve cerâhat bağlayup işlemeğe başlayınca iki aya kadar biri çürüyüp birden düşmekle tüfenk ve fitil ile tîmâr olunup günden güne ifâkat-yâb oldılar.[3]

Ve'l-hâsıl yaralandukları günden on beş gün mürûr eylemiş idi. Kal'anın burc u bârûsı darb-ı gülûle-i humbaradan hâke berâber olup, şöyle ki bir fâris-i meydân taşradan at salsa burc u bârû **[85a]** ve hendeği üzerinden derûn-ı kal'aya duhûl eylemek âsân idi. Keferenin meterise girüp top ve humbara ile darba başladığı eyyâmdan kırk üçünci güni yürüyüş tedârikin gördi.[4] Ve gece ile kal'aya top atmak âdet-i mekrûhesi olmayup ahşam vakti erdükte topın kat' ederdi, hemân yiğirmi dört pâre havanı birden âteş ve sabâha değin ârâm vermeyüp bârân-misâl yağdırırdı.

---

1 Yazmada < فكرو فاسده لرينك > [fikr ü fâsidelerinin] şeklinde yazılmıştır.

2 "Teşennüş", sinir çekilmesi, kasılma ve spazm manalarına gelen Arapça < تشنّج > [teşennüc] kelimesinin Türkçeleşmiş hâlidir.

3 Török O. 205: "iki aya kadar çürüyüp mıkrâs ile oyup tathîr eyledükten sonra tiftik ile memlû ve işlemeğe başlayınca günden güne ifâkat-yâb olmağın" (vr. 54a-54b).

4 Török O. 205: "Küffârın meterise girüp on günden sonra top ve humbara ile kal'ayı döğmeğe başladuğı vakitten kırk birinci güni yürüyüş tedârikin görüp" (vr. 54b).

Beyt: Hafîz ismine meşgūl olsa her-bâr
Bi-iznillâh olur derdine tîmâr

mazmûnınca esmâ-i şerîfi zikr ile, ***el-âye:*** ﴿فَاللّٰهُ خَيْرٌ حَافِظاً وَهُوَ اَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ﴾[1] âyet-i kerîmesin pey-ender-pey vird-i zebân etmekten gayrı melce-i istinâdımız yoğ-idi. Rûz u şeb hâb u râhattan ârî ve berî olup şâfi'î vakti erdükte bir mahalde altmış ve bir mahalde dahı on pâre kal'a-kûb toplarına birden fitil edüp ahşama dek bilâ-te'hîr ü terâhî ikdâm u ihtimâm ile darb-resân ve der ü dîvârını hâke yeksân ederdi. Gecelerde top ile fâsıla verdüğini biz ni'met-i uzmâ zannı ile gündüz açtuğı gedükleri zalâm-ı şebde ağaçlar ile çatma ve çubuk sepet edüp toprak ile memlû ve ke-ennehû istihkâm verürdük. Ertesi olduğı gibi üç-dört yaylım darb-ı top u gülûleden **[85b]** çatma ağaçlarını ve sepet çubuklarını hallâc penbesi gibi toprak ile mahlût, derûn-ı hendeğe düşürüp hâke berâber eylerdi. Ma'nen kal'a hendeğin kendi meşakkatimiz ve elimiz ile doldurmış olurduk. Meğer fikr-i fâsidi ve zamîr-i şeytaneti, dahı hendek memlû olmak içün bize ruhsat verdüğinin sebebi bu imiş.[2]

Çün ki meterise girdüğinin kırk üçünci güni ve kırk dördünci gecesi oldı,[3] ahşam ile yatsu beyninde[4] üç pâre top ve üç havâyî fişek atup top gülleleri kal'a üzerinden gıjgırarak adaya doğru aşup gitti. Gece ile misli sebkat etmiş ahvâlden olmamağla "Âyâ bunun aslı nedir ve neye işârettir?" deyü herkes bir ma'nâ vermekte; ammâ iki nefer Nemçe gulâmları tabor Beligrad'a gelmezden bir ay mukaddem tabordan firâr ve gelüp şeref-i İslâm ile müşerref olmışlardı, birinin ismini Hasan ve birinin Hüseyin komışlardı. Paşa efendimiz mezbûr Hasan'ı getürüp su'âl eylediler, cevâb verdi ki: "Fişekten murâd imdâd taleb etmektir, velâkin topun aslını bilmem." dedükte Hüseyin'i getürdi ve su'âl ettüklerinde "Bu kā'ide Nemçe kā'idesi değildir,

---

1 "Allah en iyi koruyandır ve O, merhametlilerin en merhametlisidir." Yûsuf, 12/64. Âyet-i kerîmedeki ﴿حافِظاً﴾ ibaresi Török F. 60 numaralı yazmada sehven < خَافِظاً > şeklinde yazılmıştır.

2 Török O. 205: "Gece ile döğmedüğinin sebebi ol imiş ki gündüzlerde darb-ı top ile hedm eyledüği dîvârı ahşam oldukta emîn ü sâlim yapsunlar deyü top atmayup ve bu ahvâli bir ni'met bilüp karanuluk olduğı gibi açılan gedükleri ağaçlar ile çatma edüp ve çubuk ve toprak ile doldurup ke-ennehû istihkâm verürdük." (vr. 54b).

3 Habsburg genel taarruzu 7-8 Eylül 1693 gecesi başlamıştı (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 260, 150. not).

4 Török O. 205: "Âdeti olmayan ahşam ile yatsu beyninde" (vr. 55a).

Fransız nizâmıdır. Ben Fransız'da çok oldum,[1] ekser Fransız gece ile kal'aya yürüyüş eder. Üç top gecenin üçünci sâ'atine işârettir **[86a]** ve fişek işâreti Allâhu a'lem ordusında olan askerini meterise i'ânet içün da'vettir. Tahkīk bu îmâ vü işâret yürüyüş alâmetidir, gāfil olmayasız!" deyü cevâb eyledükte efendimiz dahı "Gerçeği budur ve benim zamîrime tulû' eden ahvâldir." deyü paşalar ve beğlere ve ağalara kol kol haberler perâkende ve askere tenbîh edüp "Üçünci sâ'atte[2] keferenin kal'aya hücûmı vardır, gāfil olman!" deyü herkesi habîr ü âgâh, hâzır u âmâde ettürdüp cebehâneden tulumbalar ve revgan ve zift ile âlûde paçavralar ihrâc ve parmaklıklarda müheyyâ ettürdüp "donuz ayağı" ta'bîr olunur âlâttan parmaklık önlerine ferş ü fişân ve cümle guzzât rezme nigerân üzre vakt-i ışâ mürûr ve sâ'at üçe vardığı gibi vâkı'â küffâr-ı hâk-sâr meterislerinden hurûc edüp ziyâde şeb-i târîk olduğından aslâ sît ü sadâları dahı yok, ancak ellerinde sûzân fitillerin şu'leleri zalâm-ı şebde kevâkib-misâl zâhir ü nümâyân olmağla sâyir kefereden mâ-adâ pîş-revleri olan sekiz bin serdengeçtilerinin boğazlarına âvîhte el humbarası ile memlû vü meşhûn birer torba, bir elinde humbara ve bir elinde sûzân fitil ile yürüyünce kal'ada müheyyâ olan humbara havanları ki yağlı **[86b]** paçavralar ile memlû olmışlardı, birden âteş olunup meydâna düştükte parlayup şa'şa'ası zâhir ve mûr-vâr kara bulut gibi hücûm eyledükleri müşâhede vü mu'âyene olmağla parmaklıklarda âmâde kılınan tulumbalara ve meş'allere dahı âteş verilüp zıyâlarından gelen düşmanın gözi ve kaşı fark olunmağın ol kavm-i şûm mânend-i gurâb u bûm hücûm eyledükte evvelâ parmaklıklarda ve tabyalarda olan guzzât-ı İslâm ve kal'anın gedük yerlerinde ve burc u bârûsında cenge müterakkıb olan asker-i zafer-peyker sadâ-yı *"Allâh Allâh"* zemzeme-i tesbîhi mele-i a'lâya peyveste etmekle

Li-münşi'ihî: Cibâl ü kûh u sahrâ hem zemîn ü âsumân inler
Sadâ-yı hây hûy u na'ra-i ra'd-ı mübârizden

bir fitilden top ve tüfenklere âteş verilüp, şöyle ki dağ u sahrâ lerzeye gelmekle vahde-i ûlâda niçe bin kâfir ka'r-ı cahîme revân ve niçesi zahm-dâr

1 Török O. 205: "Bu kā'ide Nemçe kā'idesi değildir, Fransız âdetidir. Ben Fransız'da haylî zamân eğlendim." (vr. 55a). Müellifin "Fransız" kelimesini hem ülke olan Fransa hem de Fransalı manalarına gelecek şekilde kullandığı anlaşılmaktadır.

2 Yaklaşık olarak saat 21.00-22.00 arası (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 260, 151. not).

olup meydân-ı kâr-zârda bî-dermân ve niçelerinin dahı üzerlerinde olan melbûsâtları tulumbaların âteşlerinden sûzân ve ciğerleri büryân olmağla bu mertebe âteşi aynlarına almayup dolular içmiş mest ü lâ-ya'kıl kefere kat'â tevakkuf eylemeyüp hınzır sürüsi gibi parmaklığa ve kal'aya hücûm **[87a]** ve ellerinde olan el humbaraların tegerek-misâl parmaklığa ve hendeğe yağdırup kal'adan dahı atılan top güllelerinin gıjgırdısı[1] ve saçma toplarının ve tüfenk dânelerinin vıjıldısı[2] ve havâyî kazgan humbaraları parçalarının fırıldısı[3] ki her biri düşmen-i bî-dînin cânını şikâr etmek kasdıyla kazâ-i mübrem gibi havadan mânend-i matar başlarına nâzil ve kimi görünmez belâ ve redd olunmaz kazâ gibi mânend-i ta'n-ı tâ'ûn koltukları altından ve kasıkları üstünden ve böğürlerinden vurup kiminin alnından ve kiminin göğsünden güzer edüp cân-der-cehennem etmekle

Beyt: چه گویم که از هول این داستان
بلرزد زمین و بترسد جهان[4]

mersûmınca hengâme vü âvâz-ı[5] dâr u gîr sakf-ı sipihre peyveste ve atlas-ı kebûd-ı âsumâna beste olup bir buçuk sâ'at mikdârı gedük tarafında olan parmaklıkta anlar taşradan ve guzzât u mücâhidîn içerden, ammâ cümlesi meydâna çıkup göğüs göğüse taşradan yaka yakaya cenk edüp dolular içmiş kâfirler parmaklık ağaçlarına elleriyle yapışup girift ve gāzîler şimşîr-i hûn-fişân ile çalup kat' etmekle bileklerinden elleri parmaklık ağaçlarına kısılup âvîhte ve buna misâl kemâl-i gayret-i câhiliyye ile niçe def'a hücûmdan sonra gulgule-i guzzâtın sadme-i salâbeti gûş-ı küffârı asamm edüp ﴿اِنَّ هٰذَا الْيَومَ عَسِيرٌ وَ ﴿اِنَّ عَذَابِی لَشَدِيدٌ﴾[6] alâmâtını her cânibden kendüleri müşâhede ve mu'ayyen eyledüklerinden gayrı **[87b]** subh-ı zafer matla'-ı İslâm'dan tulû' etmekle kâfirler bir dürlü parmaklığa duhûle mecâl emr-i muhâl olduğın yakînen ıttılâ' hâsıl eyledüklerinde me'yûsen ve mağbû-

---

1 Yazmada < غَژغَردی > [gajgardı] şeklinde imlâ edilmiştir. Kelimenin lugatlarda "gıjgırmak" şeklinde geçmesi (mesela bkz. *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, C. VI, s. 2037) ve yazmadaki hareketleme hataları (bkz. bu çalışmadaki "Eserin Dil ve İmlâ Hususiyetleri" kısmının "a" maddesi) sebebiyle böyle yazılması tercih edilmiştir.

2 Yazmada < وَژلْدی > [vejeldı] şeklinde yazılmıştır.

3 Yazmada < فَرلْدِی > [fereldı] şeklinde yazılmıştır.

4 "Yeri titreten, dünyayı ürküten bu hadisenin korkusundan ne diyebilirim ki!"

5 Yazmada < هنکامهٔ آواز > [hengâme-i âvâz] şeklinde yazılmıştır.

6 "Şüphesiz bu zor bir gündür." "Muhakkak ki benim azabım çok şiddetlidir." Arabî ibare bir bütün olarak âyet-i kerîme olmayıp yalnızca ikinci cümle bir âyet-i kerîmenin parçasıdır (İbrâhîm, 14/7).

nen gedük tarafından fâriğ olup, orta tabya "Ca'fer Paşa Tabyası" ismiyle müsemmâ olup ol vakitte süvârî tabyası add olunurdı, anın üzerine hücûm edüp derûn-ı tabyada Seksarlı İbrâhîm Paşa baş u buğ ve Turnacı-başı İbrâhîm Ağa ki sonra cülûs-ı Sultân Mustafâ Hânî'de[1] kul kethudâsı, ba'dehû Feteran Cengi[2] avdetinde iki tuğ ile Ağrıboz'da muhâfız iken Daltaban Mustafâ Paşa Sofya'dan Eğridere'ye nefy olundukta Diyârbekir ayâleti ihsân ve Senta Ma'rekesi'nde şehîd olmağla on oda yeniçeri ile muhâfazasına me'mûr olmış idi; küffâr askeri üzerlerine vardıkta

Mısrâ': İki yerden kuşanup gayret kuşağın er gibi

kahramân-vâr yalın kılıcın eline alup yanında mevcûd olan yeniçeri askerine kemer-i gayreti miyânlarına bend ettürdüp "Koman yoldaşlar, gün bugündür!" deyü kolları kıvrık, baldırı çıplak yeniçeri merdleri merdâne vü dilîrâne bir savaş u perhâş eylediler ki gelen düşmanın yüreklerin yakup ve ciğerlerin dağlayup bir sâ'at mikdârı yaka yakaya kırışma **[88a]** cenk eylediler. Niçe kâfirin leşleri meydân-ı rezmgâhda zemîne berâber olup anda dahı la'în-i bî-dîn bir iş zuhûra getüremedüğinden Tabya-i Kebîr üzerine musallat oldılar. Derûn-ı tabyada Arab Abdülkādir Paşa muhâfız ve Koca Hasekî Mehemmed Ağa altı oda yeniçeri ile ve Fazlullâh Bölükbaşı bin beş yüz nefer Bosna'nın şîr-i ner levendâtı ile hırâsetinde idiler. Düşmen-i dîn, hınzır topı olup üzerlerine hücûm edince cümle-i guzzât birden tekbîr edüp bir yaylım tüfenk ile tabyada olan saçma ile memlû toplara ve darbzenlere âteş vermeleriyle

Beyt: Olurdı zehresi çâk ol gırîvi
İşitse Kûh-ı Kāf'ın nerre dîvi

mazmûnınca kefere-i dûzah-mekîn serâsime vü mebhût olup darb-ı top u tüfenkten hazân yaprağı gibi zemîne ser-nigûn olmalarıyla hemân Fazlı Ağa miyânında olan tîğ-ı hûn-âşâmın keşîde vü uryân eyleyüp Boşnak

1 Sultan II. Mustafa 6 Şubat 1695 tarihinde tahta cülus etmiştir.

2 Osmanlıların zaferi ve General Veterani'nin ölümüyle neticelenen Lugoş Muharebesi'ne işaret edilmektedir. Savaşın tarihi *Vak'anâme*'nin Almanca tercümesinde 20 Eylül 1695 olarak kaydedilmiş (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 257, 96. not), Danişmend ise bu tarihi 22 Eylül olarak tespit etmiştir (*İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. III, s. 479).

lisânı ile "Koman oğullar!" deyü na'ra edince bölükbaşılardan Gāzî Dursun Bölükbaşı ve Mustafâ Bölükbaşı ve sâyir bölükbaşılar bayrakların kendi ellerine alup ve neferâtlarının önlerine düşüp parmaklık kapuların küşâde ve bî-bâk ü bî-pervâ yalın kılıç ile taşradan gelen düşmana kendülerin vurınca **[88b]** elle meterislerde fürûzân olan meş'aller ve revgan ve zift ile âlûde paçavralar ve sûzân olan tulumbaların şavkından gece ile kılıçların berk-ı hâtıf[1] gibi şa'şa'aları ve *"Allâh Allâh"* sadâsı hayret-efzâ-yı nâzırîn ü sâmi'în olmağla bir mertebe düşmana heybet ü dehşet verdi ki ta'bîr olunmaz.

Nazm:

بجنبش در آمد زمین و زمان
تو گفتی نخواهد پرید جهان

اجل بر گشاده زهر سو کمین
چو دریای خون شد سراسر زمین[2]

Kâfirler vâdî-i hayrette dem-beste kalup perîşânlıklarından nâşî meterislerine girîzân olmaklığı dahı hâtır edemeyüp hayretlerinden ol rezmgâhda ellerin tîğ-ı ser-tîze karşu vermekten gayrı ilâc bulamadılar.

Sa'dî:

وقت ضرورت چو نماند گریز
دست بگیرد سر شمشیر تیز[3]

mefhûmınca kılıç yüzine ellerin dutup şakaşak olan şakrandısı dehşet-engîz-i müşrikîn olmağla ayaklarına cüst ü çâbük Mısır atından mu'allem Bosna levendâtı yemîn ü yesâra perendeler atup merdâne vü dilîrâne bir ceng-i şîrîn eylediler ki dimâğ-ı düşmeni telh-kâm edüp gökte melekler bunların şîrâne cünbişlerine ve dilîrâne revişlerine sad-hezâr tahsîn ü âferîn eylemişlerdir.

[Beyt]:

اگر تیغ عالم بجنبد زجای
نبرد رگی تا نخواهد خدای[4]

---

1 < خاطف > [hâtıf] şeklinde yazılması gereken kelime müellif tarafından metin boyunca < هاتف > [hâtif] şeklinde imlâ edilmiştir.

2 "Yeryüzüne bir titreme geldi. Dünya titremeyecek dedin (ama) ecel her taraftan pusudan çıktı, yeryüzü baştan başa kan deryasına döndü."

3 "Zaruret vaktinde kaçış imkanı kalmayınca / İnsan eliyle keskin kılıcın ağzını tutar" (Sa'dî-i Şîrâzî, *Gülistan*, çev. Hicabi Kırlangıç, s. 25).

4 "Bütün âlemin kılıcı kınından çıksa da Allah istemedikçe bir damla kan akıtamaz."

Düşman kelleleri bozulmış bostân gibi meydânda galtân ve küştelerden püşteler olup **[89a]** bir sâ'atte dört-beş bin mikdârı kâfirin şimşîr-i âb-dâr ile tûmâr-ı ömürlerin dürüp dâru'l-karârları olan çâh-ı cahîme revân eylediler.

Nazm: Çalup merdâne gāzîler adûya tîğ-ı hûn-rîzi
Melâ'în tu'me-i şimşîr-i pûlâd olduğın gördük

Hezârân küşte düşmenden niçe püşte olup peydâ
Şümâr-ı küşte-gân bîrûn-ı ta'dâd olduğın gördük

Guzâta şevk-ı nusretle behişt-âbâd olup âlem
Adûnun başına sad-dûzah îkād olduğın gördük

Kırıldı kâfir-i bî-dîn o denlü kan revân oldı
Vegāda birbirin kırmakta cellâd olduğın gördük

Ol şeb ki guzzâta Leyle-i Kadr ve düşmen-i dîne kazâ vü kader idi. Düşman ile olan ceng ü cidâl ve harb ü kıtâli Semendire tarafından ve Böğürdelenli seriyye tarîkıyle Havâle tarafına gelmiş bulunduklarından vâki' olan mürtefi' yerlerden seyr ü temâşâ edenler sonradan şöyle haber verdiler ki; Beligrad Kal'ası eflâke ser çekmiş bir yalın âteş olup alevleri buram buram havaya su'ûd ve tarafeynden atılan tüfenk ve el humbaralarının parıldısı[1] gûyâ ol alevin şerârı ve derûnında olan guzzât-ı İslâm dahı semender-vâr ol âteşin içinde düşman ile keşân-ber-keşân olup;

Beyt li-münşi'ihî: [89b] Havâ üzre bulut âhım duhânı berk şerârımdır
Bu sînem nâr-ı hicrinle yanar dil san semenderdir

Ceng ü cidâl ve gayret-i tâmm ile ol mikdâr gelen bî-hadd düşmana göğüs gerüp bî-bâk ü bî-pervâ üç buçuk sâ'at mütevâliyen şerâre-i cenk îkād bulup avn ü inâyet-i Bârî ve fer-i mu'cizât-ı Muhammedî berekâtıyla sıyup ferih fahûr ve mansûr u muzaffer oldılar. Ve düşmen-i bî-dîn me'yûs u mecrûh meterislerine münhezimen firâr eyledükten sonra gece ile top atmayan kâfir top ve tüfenklerine nizâm verüp yetmiş pâre top ve yiğirmi dört kıt'a havana bir fitilden âteş ve sabâha değin aslâ ârâm vermeyüp kal'ada ve tabyalarda câ-be-câ işleyen toplarımızın kondaklarını ve tekerleklerini şikest ve topların kiminin ağzın ve kulağın ve kiminin orta yerinden râst

1 Yazmada < پارَلْديسى > [paraldısı] şeklinde yazılmıştır.

getürüp hurd ile tüfenkçi siperlerin ve top sepetlerin hallâc penbesi gibi havaya pertâb ve birbirlerine katmağla guzzât u mücâhidîn siper ardından baş göstermeğe mecâlleri muhâl olduğından gayrı, çün ki cenkte yorgun ve niçeleri şehîd ü zahm-dâr olup bî-mecâl olduklarından aslâ âvîze-i sem' etmeyüp tüfenk-endâzlığa adem-i i'tibârlarından herkes olduğı yerde başların çeküp râhat semtin göstermekle, sabâh oldukta bu siyâk u sibâk üzre ol gün ahşama dek âteşin saçup nısfu'l-leyl erdükte **[90a]** altmış pâre top attuğı tabyasından otuz pâre top ve on pâre top attuğı yerden beş top atmağa başladı.

Ertesi zuhr vaktinde[1] Yalıağası Osmân Ağa üç-dört bin mikdârı güzîde Tatâr-ı hasm-şikâr ile Sava Köprüsi tarafına seğirdüm edüp[2] kendin izhâr eyledükte keferenin dahı ziyâde perîşânlıklarına bâ'is olmağla dahı ertesi gece [küffâr] top sadâsın kat' ve humbaradan ancak on aded havan alıkoyup anı dahı sabâha karşu ihrâc ve dördünci güni kendüsi dahı meterislerin boşadup tahliye ve ordu-yı menhûsın kaldırup Sirem yakasına güzer eyledi.[3] Kal'ada atı olan guzzâtın sağîr ü kebîri atlanup bin beş yüz kadar süvârî keferenin berü tarafda kalan dümdârın te'âkub ile kemâl-i sür'at ü şitâb ettüklerinde dümdârı endâhte-i cân etmek ârzûsıyla cisirlerine doğru girîzân ve cisrin berü başında olan tabya muhâfazasında bin mikdârı piyâdeleri[4] atlu askerimizin sür'at-ile hücûmına tâkat getüremeyüp süvârîsi ile mahlût yerden cisirlerine oğramağla mahall-i mezbûrda niçeleri suya düşüp gark ve niçelerini kelle ve dil etmeleriyle kemâl-mertebe hirâsânlıklarından nâşî iki kıt'a köprülerinin her bir tunbazlarına humbaralu revgan ve zift ile paçavralar vaz' **[90b]** ve âteş etmekle cisirlerin bi'l-külliyye ihrâk bi'n-nâr eylediler.

1 Török O. 205: "Ertesi kaba kuşluk vaktinde" (vr. 58a).
2 Muhtemelen Silâhdâr'da da geçen ve üç bin Tatar ile bin kadar da Rumeli askerinin yaptığı anlatılan akından bahsedilmektedir. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 260, 154. not; krş. *Zeyl-i Fezleke*, s. 1505.
3 10 Eylül 1693 gecesi (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 260, 155. not).
4 Török O. 205: "iki bin mikdârı atlusı ve köprü başında olan bin kadar piyâdesi" (vr. 58b).

Li-münşi'ihî: Sıkup takye başını geldi çün dar
Edüp nâmûs u terk-i gayret-i âr[1]

Kemâl-i havf-ile oldı çü lerzân
Yakup cisrini hem oldı girîzân

Ve donanmamızın havfından Zemin burnında olan çam zahîre sefînelerinden yüzden mütecâviz gemilerini dahı ihrâk edüp ertesi güni Zemin'den kalkup dâru'l-fücûrları semtine revâne oldılar. Ba'dehû Paşa efendimiz müjde-resânlık ile Kapucılar Kethudâsı Alî Ağa'yı Sâhib-i Devlet hazretlerine irsâl etmekle, asker-i İslâm dahı Batıçına Palankası'na dâhil olup "Âyâ Beligrad'ın ahvâli neye müncer oldı? Top sadâsı dahı kesildi." deyü hezâr gam u gussa ve endîşede iken kapucılar kethudâsı varup tabor-ı makhûrun nuhûset ile yıkılup gittüğini haber verdüğinden gayrı Paşa efendimizin mektûbını Sâhib-i Devlet hazretlerine verüp[2] mefhûmına ıttılâ' hâsıl eyledükte secde-i şükr ile sürûr-ı gûnâ-gûn hâsıl edüp sâyir asker-i zafer-encâm dahı bu haber-i meserretten bir mertebe ferah-nâk olmışlardır ki ta'bîri kalem-i dü-zebân ile mümkin olmayup, ba'zı kendülerin bilmezlerden mukaddemâ Sâhib-i Devlet Beligrad imdâdına isti'câl ile birkaç konak sür'at ettükte "Be cânım bu mikdâr asker ile **[91a]** bu dîvâne mi oldı ki Alaman düşmanı üzerine şitâb eder?" diyenlerden çün ki düşman firâr eyledi, şecâ'at damarları ol vakit tahrîk etmekle "Allâh ıslâh eylesün! Ne var idi bîhûde oturaklar edüp asker-i İslâm'ı avk u te'hîr ettürecek? Düşman hâzır helvâ iken komadı, birkaç gün mukaddem gelinmiş olsa bütün kefereyi Sava'ya dökmek ve kemâliyle ahz-ı intikām eylemek bir iş değildi." diyenlerin nihâyeti yoğ-idi. Velâkin öyle değil, asker-i İslâm'ın te'ennî ile geldüği mahz-ı isâbet[3] oldı. Zîrâ Beligrad altına güzer eden düşmanın kal'adan mâ-adâ ol nehrin azîm azîm düşmanı olduğın kefere bilmez mi? Başı sıkılup hayâtından nâ-ümmîd olduğı hâlde[4] "İki el bir baş içündür." dedükleri bîhûde cevâb değildir. Her

1 Mısra bu tuhaf şekliyle vezne uymaktadır fakat mana itibarıyla anlaşılır değildir. "Edüp terk-i nâmûs u gayret-i âr" şeklinde yazılması daha doğru olurdu.

2 Cafer Paşa'nın kapucılar kethudâsı Ali Ağa 13 Eylül 1693'te Batıçına'da konaklayan Osmanlı ordusuna ulaşmış ve Belgrad'ın muhasaradan kurtarıldığı haberini vererek Paşa'nın mektubunu Sadrazam'a teslim etmiştir. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 260, 156. not; krş. *Zeyl-i Fezleke*, s. 1505 (zikredilen yer adı bu çalışmada sehven "Batbahne" olarak yazılmıştır).

3 Török F. 60'ta "isâbet-i mahz" şeklinde yazılmış olup Török O. 205'teki imlâ (vr. 59a) tercih edilmiştir.

4 Török O. 205: "Düşman askeri zedelenüp ve cenkten kendülere osan gelüp kal'adan dahı me'yûs olmışlardı." (vr. 59a).

ne kadar âciz olsa ol vakitte her biri bahâdır u cengâver olur, yüz elli bin kâfir mürd olmaklığa ekall-i kalîl bir ol kadar asker ifnâ-yı vücûd eylemeğe muhtâcdır[1] ki ol mikdâr düşmanın hakkından geline.[2]

1 Török O. 205: "Her ne kadar âciz olsa ol vakit her biri cengâver olacağına şübhe olmayup yüz bin kâfir tu'me-i şimşîr olmaklığa iki ol kadar asker dahı ifnâ-yı vücûd eylemeğe muhtâcdır ki ol mikdâr düşmanın hakkından geline. Anın içün her ne kadar kalîl dahı olsa cenkte düşmanın bir tarafın küşâde eylemek şarttır. Zîrâ selâmet tarafı nümâyân oldukta herkes *"bi-şarti's-selâme"* deyü meyl ü rağbet etmesi mukarrerdir. Köprüli-zâde şehîd olduğında Varadin tarafından asker-i İslâm düşmanın firâr edecek semtin almasalar ol vakit düşman firâr edeceğine şübhe yoğ-idi. Ol mertebe düşmanın cengi bi'z-zarûrî olduğına kendüleri dahı mu'terifdir ve hezâr-kerre kendülerinden dahı istimâ'ımız olmıştır." (vr. 59a).

2 **Derkenar:** Bin yüz yiğirmi dokuz [1717] senesinde Beligrad Kal'ası giriftâr-ı dest-i düşmen olup asker-i İslâm dahı Edirne'ye geldükte bazı dostlar ile hem-meclis olup ol vak'a zikr olundukta derlerdi ki: "Eğer vardığımız gibi asker-i İslâm kol kol olup ve herkesin eline bir demet çalı siper olmak üzre alup askeri yürütmiş olsalar idi ol düşmanı bozup cümle kılıçtan geçürmek bir iş değil idi, komadılar; yohsa askerimizin cezb ü talebine göre ümmîd olunurdı." deyü birbirleriyle müzâkere ve hakîr sem' müsâfiri olup bîhûde kelâmlarını istimâ' ile ta'accüb ederdim. Hele düşman sizi Hisârcık'ta veyâhûd Boş(?) Deresi'nde karşulasa bu akl u firâset ve bu re'y-i dirâset ile ol düşmana cevâb vermeğe kâdir olabilür miydiniz ve kudretiniz olur mıydı? Eline çalı demedi alup düşmana yürüdüğün var mı ve yürüyen asker hîç gördüğün var mı ki bu cevâbı söylersin?

Doksan dokuz [1687] târîhinde Vezîr Süleymân Paşa Beligrad meştâsında iken ser-çeşme ile iki bin kadar levend ve Ca'fer Paşa karındaşı ve kethudâsı Topal Yûsuf Beğ kapusı halkı ile ve Tımışvar muhâfızı olup Şâm Vâlîsi Ahıskalu İbrâhîm Paşa karındaşı ve kethudâsı Abdülbâkî Beğ, sonradan vezâret-i mümtâz olmış idi, kapusı halkı ve Şâm ayâleti ile **[91b]** ve Tımışvar'ın bin beş yüz kadar süvârîsi ve Tököli Kral dört bin kadar askeriyle ki mecmû'ı on bin kadar asker olurdı; Çanad Palankası ki hendeği dört arşun ve içinde dört-beş yüz mikdârı haydûd tahassun eylemez idi, me'mûren vardığımızda bu çalı re'yini eylediler ve asker birer demet çalı ellerine alup açıktan hücûm ve hendek kenârına geldükte ol çalıyı hendeğe pertâb ve memlû edüp üzerinden kal'aya yürüyeler deyü bu ittifâkı eylediler ve öyle ettiler. Zuhr vaktinden ahşam namâzına değin bu asker açıktan çalı demedin götürüp bıraktılar. Düşman dîvâr ardından mazgallardan gelen askeri kuruşun ile bir mertebe haşladı ki herkesin gözi büyüdi ve bir zafer bulamadılar. Hemân dört-beş yüz kadar Ümmet-i Muhammed kimi şehîd ve [kimi] zahm-dâr olup gerü çekildiler.

Cenk öyle midir ki sen elinde olan demedi yolıyla hendeğe bıragup da üzerinden geçesin! Cân pazarıdır, elindeki demedi bıraktuğun mahalle ol biri bıragabilür mi? Ya hemân bir yerden mi köprü edeceksin? Turna Feneri ardından gelüp de ol mahalle pertâb ile ve hendek dolup da üzerinden geçesin. Husûsâ altı arşun arz ve altı arşun umkı olan tabor hendeğinin ardında yüz elli bin kefere top ve tüfengin müheyyâ ve askerin tertîb eylemiş düşmanın üzerine açıktan askeri yürütmek ancak dîvâne veyâhûd mest ü medhûş olanın kârıdır. Öyle yürümek âsân olsa Beligrad Kal'ası keferenin taborından ziyâde metîn değildi ve derûnında yiğirmi otuz bin asker ancak var idi. Ol mikdâr asker düşmanın taborına kıyâs ile şey'-i kalîl eder. Niçün kefere geldüği gibi umûmen askerin yürüdüp içine girmedi? Bizim askerimiz ise hod düşman ile dengâ-denktir, hîç üzerine yürümek mümkin midir? [Bu] mülâhaza ile ve öyle yürümek lâzım gelse ol gün ber-aks olmak ihtimâli olurdı. Köprüli-oğlı şehîd Mustafâ Paşa cenginde bizim yalın kat bir meterisimiz üzerine düşman açıktan yürüdi. Ne aldı ve ne sattı! Kırk bin askeri kırılduğından gayrı dört yüz kadar hersek ve ceneral ve kaprar ve sâyir regimend sâhibleri mürd oldı. Ve merhûm şehîd olmasa düşman firâr ederdi ve firâr ederken bizim askerimiz döndi ve geldi. El-ân kefere ol cengi yâd eder. Velâkin ol tedbîr-dânların ettükleri sû-i tedbîr idi, öyle gerekmez idi. Çün ki düşman ol yüzden askerimizi katl etti, berüden varanlar **[92a]** düşmanın karşusında hîn-i âteş-endâz olmak gerekmez idi.

Nehr-i Sava tarafına güzer ve varup "Topçı Deresi" demekle ma'rûf dere ki ortasından âb cârî ve taş köprüsi vardır ve ol su Çingane Adası adası mukābilinde Nehr-i Sava'ya mülâkī olur ve ol derenin Beligrad tarafında olan semti bayırdır, Beligrad'ın bâğları ve düşmanın tabor eyledüği Abaza Köşki'ne ve

Sava üzerinde binâ eyledüği cisrine nâzır ve havâledir ve ardından dahı ki Böğürdelen tarafıdır, ol semti dahı hem-çünân bayırdır. Ol derenin içi sahrâdır, ol sahrâya köprünün iki tarafına ordu-yı hümâyûnı tınâb-ender-tınâb edüp ve civârın ihâta eyleyen ol bayırlardan ordu-yı hümâyûnı dâyiren-mâ-dâr hendeğe alup düşmanın meteris eyledüği gibi bunlar dahı meterisleyüp top ve piyâdeyi meterise vaz' ve kemâl-mertebe orduya üç-dört gün içinde istihkâm verdükten sonra Abaza Köşki'nde taborlarına ve Nehr-i Sava'da cisirlerine nâzır ve havâle olan ol bayıra balyemez topları ve havanları vaz' ve ordusını döğüp cisrinden mürûr u ubûr edeni rahne-dâr ve bu nizâm üzre düşmana hem rahne vermekten hâlî olmayup ve hem ayâletlere fermân edüp Nehr-i Sava yalısında olan azîmü'l-cism ağaçlara balta vurup dört-beş bin kadar ağaç dalı ve budağıyla Nehr-i Sava'ya ilkā ve suyun akındusına verseler, Sava üzerinde olan cisirleri binâ eylemiş idi, pulâddan olsa ol suyun akındusı ile ol ağaçların darbını tahmîl edemeyüp ve cisirleri toparlayup Nehr-i Tuna'ya ve Nehr-i Tuna cisrin dahı toparlayup Vişençe'ye doğru götürüp giderdi. Ol vakitte düşmanın eli ve ayağı kesilüp tedbîrlerine perîşânlık el verürdi.

Ve Tatar askerin umûmen ve asker-i İslâm'dan on bin kadar güzîde süvârî ile beğlerbeğilerden bir kâr-güzârın üzerlerine ta'yîn ve Nehr-i Sava'da sal ile bir gece içinde karşu Zemun yakasına ubûr ettürdüp; çün ki cisirleri yok, tabordan imdâd dahı edemeyüp karşuda olan kefere meterisin basup fazl-ı Hakk'la ol karşuda olan düşmanı kılıçtan geçürüp yetmiş seksen kadar balyemez topların ve havanların ve cebehânesin alsalar idi Beligrad altında **[92b]** meterise girüp tahassun eden tabor-ı makhûrı ol vakitte ne tedârik edecek idi? Berüde olan asker-i İslâm'ın bir vechile üzerine gitmeğe cesâreti olamazdı. Zîrâ iki tarafı su, bir tarafı kal'a, bir tarafı asker-i İslâm ve cisri dahı yok. Firâr iktizâ eyledükte suya vurmaktan gayrı çâre yok, andan ise halâs bir vechile mümkin değildi. Bu mahzûrât ile düşman aslâ yerinden deprenmeğe mecâli kalmazdı. Emân demedüği hâlde Nemçe düşmanı birdenbire kendüsine perîşânlık vermez, elbette şeytanet ile halâsı içün bir hîleye sâlik olurdı. Farazâ akl-ı kāsırımca köprüleri gittükte elbette ordusında yedek köprüsi olmak ihtimâldir ve ekser mevcûddur. Arabaların dört-beş kat edüp ve içine piyâde ve süvârîsin vaz' ve etrâfına şâhî topların ceste ceste kurup bi'z-zarûrî ol meterisden taşra hurûc ederdi ve geldüği semt ki Vişençe'nin üsti tarafı "Yeniköy İskelesi" derler, Tuna çatal vâki' olup büyücek adadır; ol tarafa giderdi ve gittüği hâlde asker-i İslâm'dan te'âkub câyiz değil idi. Ancak keyfiyyetlerini tecessüs içün iki-üç yüz mikdârı süvârî mesâfeden kollayup ol mevzi'ada âdet-i müstemirresi üzre ordusın ihâta, meterisini ve cisrini kurup güzere mübâşeret eyledüğini pey-ender-pey haber etmek üzre tenbîh edüp ol vakte dek ki sülüsi yâhûd rub'ı bu tarafda kaldukta ol meteris üzerine demet ile yürümeği câyiz görmez. Mezbû[r]lar ol vakitte er olup baş yarsunlar. Ve fazl-ı Hakk'la berüde olan keferenin kaydı görüldükten sonra yâhûd selâmet ile mürûr eylemiş tutalım; Receb Paşa'nın yanında olan asker ve umûmen Tatar askerin dahı karşu geçürüp ol sahrâ-yı bî-pâyânda konup göçtükleri yerlerde ve âyâb u zehâbında rahne-dâr olan keferenin sağından ve solundan ve önünden [ve] ardından vurup kemâl-mertebe rahne verseler idi ve asker-i İslâm dahı umûmen Nehr-i Sava'dan ubûr ve Varadin Kal'ası üzerine varup öyle askerden tehî kal'ayı ale'l-fevr ayağı tozıyla alup dâhil-i kabza etmek ednâ himmete vâ-beste bir iş idi. Düşman Tımışvar yakasından Segedin'e ve andan Nehr-i Tisa'yı güzer edüp Baçka yakasından Varadin'e varmağa hîç mâni'i olmadığı hâlde sür'at ile on beş güne dek varamazdı. Yohsa Beligrad altında eyledükleri meteris tedbîri husûsâ ordu-yı hümâyûnun hayme-endâz olduğı mahal ki قمتدراس (?) Karyesi'dir, ol mahalden Sava bir buçuk ve Tuna iki sâ'atten [ziyâde] mesâfedir.

[93a] Evvelâ asker-i İslâm ve devâbb [u] hargele ol sulardan saky olunmağa muhtâcdır. Ne kadar zahmet çekmişlerdir, bunı dahı mülâhaza edemediler. Hattâ hîn-i müşâv[e]rede Sebzî Efendi "Nehr-i Tuna'yı semtimize alalım." demiş. Nehr-i Tuna'yı semte almak dahı münâsib değildi ve aslâ fâ'idesi yoğ-idi. Bunı meteris iktizâsından ötürü söylemiş, meteris ise bir vechile ma'kūl ve münâsib değildi Beligrad altında ve ol düşmana bir kuruşun atmak münâsib değildi. Zîrâ düşman Nehr-i Tuna'dan Nehr-i Sava'ya aldığı iki kat meterise göre bizim alacağımız meteris anı muhît edüp ve ziyâde metîn ü müstahkem [olmak] iktizâ ederdi, ol ise muhâl.

Meterisden murâd düşmanı olduğı yerde kam' u kal' etmektir ki aslâ hurûca mecâlleri olmaya; yohsa câ-be-câ meteris ve bir tarafı umûmen küşâde olunca ziyâde muhâtaradır, âkıl işi değildir. Aldıkları meterisden Tuna ve gerek Sava nehirleri gittükçe birbirinden küşâdedir ve Tuna'dan Sava'ya meteris mülhakı ve tûli hasebiyle muhâfaza içün asker komak lâzım gelse iki kerre yüz bin asker meterise vaz' iktizâ ederdi ve böyle olduğı hâlde yine düşmanın askerine mu'âdil olmazdı ve yeke yek gelmezdi. Bel-

Ve'l-hâsıl Vezîr-i A'zam ol sürûr u hubûr ile Kapucılar Kethudâsı Alî Ağa'ya Rumeli pâyesiyle Mar'aş ayâletin ihsân ve kaftan ilbâs eylemek içün da'vet etmiş iken Alî Ağa niyâz edüp "Âlem-i sabâvetten **[91b]** berü hizmetin edüp husûsâ efendimin direm-hırîde abd-i memlûki olduğumdan kendülerinin kullukları bana sermâye-i rif'at yeter." deyü afvın recâ ve aslından Gürci olmağla Alî Ağa'nın taleb ve iltimâsı ile sipâhîler ağalığı pâyesiyle Erzurum gümrüğinden yüz yiğirmi akça tekā'udluk ile bir semmûr kürk ve bin eşrefî altun inâyet ü ihsân etmekle Sâhib-i Devlet kendi lisânları ile "Hoş, imdi şimdilik böyle olsun da inşâ'allâhu Te'âlâ Beligrad'a vardığımızda Paşa karındaşımızın izniyle yine sana kaftan geydirüp Erzurum Karsı'nı birkaç sene avâtıf-ı aliyyeden ihsân ederiz." deyü va'd etmekle ol dahı kürki ve altunı ve pâye ile tekā'udluk berâtın alup ber-murâd ve sürûr-ı nâ-mahsûr

---

ki düşmanın ikisi bizim birimize düşerdi. Mülâhaza olunur ise fehm olunur ve erbâbına ma'lûmdur, dirâz etmeyelim. Bunları hîç mülâhaza eder bulunmadı. Elhamdülillâhi Te'âlâ ol vak'alarda bulunmadım. Asker-i İslâm'ın meterise duhûli haberi geldükte evvelden ol taraflara vukūfumuz olduğından ba'zı dostlar ile müzâker[e] olunurdı ve haberi geldükte birkaç ahbâb gelüp meteris ahvâlin dedükleri gibi iş bir yüzden olacağı kalbime tulû' eyledi ve "Münâsib etmemişler!" dedim. "Ya nice gerek idi?" [dedüklerinde] bâlâda zikr ettüğüm gibi takrîr eyledim. Cenk ahvâlin bilüp dedüğüm mahalleri bilenler "Belî, öyle gerek idi." dediler. Bilmeyüp fehm etmeyenler "Meteris almayınca ve düşman ile cenk etmedükçe nice olur? Hîç mümkin midir?" dediler. Ve eğer bundan böyle niçe yıllar ol kefere ile cenk eyleseler bu mertebe fursat elimize girmez. Ve düşman bu husûsda ziyâde gaflet etmiş idi ki geçüp askeriyle öyle mahalde meterise girüp asker-i İslâm'a karşu durdı. Bilmedi; zîrâ misli sebk eden cenklerde bir batağı güzer etmezdi ve askerimizi güzer ettürmeğe sa'y eylerdi. Düşmanın fikr-i fâsidine ve hîle vü hud'asına göre tedbîr değildi. Bunlar dahı edemediler.

Zamânıyla esrâr-hor bengîlerden birkaç bengî esrârların yedükten sonra ta'âmdan her birinin tabî'atı bir ta'âm ârzû eder. İttifâk ile herkesin ârzû eyledüği ta'âmı alurlar **[93b]** ve "Yemek için bir hâlî yer olsa ki ecnebîden kimesne gelüp de bizimle bile ta'âmımızı yemeye." deyü bu tahayyül kendülere müstevlî olur. Meğer şehrin kenârında bir mağāra var imiş, ol mağāra hâtırlarına hutûr eder ve andan a'lâ hâlî yer olmaz deyü giderler ve ta'âmların ortaya koduktan sonra refîklerinin biri der ki:

-"Hayf, bu dahı olmadı!"

-"Ya nice etmek gerek?"

-"Ba[k] mağāranın kapusı açık kaldı, kapanmadı. Şimdi gelürler ve bizim ta'âmımıza şerîk olurlar, kapatmak gerektir."

deyince "Kalk, kapa!" derler. "Yok, sen kalk!" deyü birbirlerine teklîfi dirâz ederler. Biri dahı kalkmağa cesâret edemez ki "Ben gidince bunlar ta'âmı yerler ve ben aç kalurum." mülâhazası havfından âkıbet bunun üzerine karâr verürler ki: "Her kangımız ibtidâ kelâma mütesaddî olursa ol kalksun ve kapuyı kapasun." der[ler] ve dem-beste ve sükût ederler. Meğer şehrin kelblerinden bir kancık kızana gelmiş, on kadar kelb dahı ardına düşmişler ve doğru mağāra kapusından içerü duhûl ederler. Ve çün ki bunlarda sadâ ve hareket yok, önlerinde olan ta'âmı ekle başlarlar ve yerler. Meğer bengînin biri mukaddem herîseden bir kaşık almış imiş ve bir parçası sakalına bulaşmış. Ortada ta'âm kalmayınca kelbin biri istişmâm ederek sakalından herîseyi yalamağa başlar ve [...] dendânıyla ziyâdece çekince acısından "Oş!" deyü düşer. Hemân obirleri "Sen söyledin; kalk, kapuyı beste eyle!" derler. Ol dahı "Ba'de harâbi'l-Basra, bundan sonra ta'âm gitti, kapuyı kapamanın fâ'idesi nedir?" demiş. Bizim dahı hayâl ile tasavvur u tedbîrimiz ve tatvîl ü tasdîkimiz ol bengîlerin hikâyesi gibidir.

ile avdet edüp asker-i İslâm'dan mukaddem Beligrad'a gelmekle efendimize ahvâli ifâde ve asker-i nusret-makrûn ile Sadr-ı A'zam hazretleri dahı beşinci gün Beligrad Sahrâsı'na dâhil olup[1] top şenlikleri ile hezâr sürûr u şâdî izhâr olunup şükr-i Yezdân eylediler.

Mukaddemâ köprü başında ahz olunan dillerden söz anlar bir nefer kaprar[2] kâfirinin takrîri üzre ol yürüyüş gecesi altı bin yedi yüz kâfir ber-mûceb-i defter mürd ve sekiz binden mütecâviz zahm-dârı olduğını ifâde eylemiş idi. Bizim dahı **[92a]** ol gece dört yüzden mütecâviz şehîd ve yedi yüze bâliğ zahm-dârımız[3] ki bahşiş alup defterde mukayyed olanlardır, cerrâhlara tîmâr eylemek üzre sipâriş olunmış idi. Ol muhâsarada ber-mûceb-i defter iki bin sekiz yüz şehîd[4] ve iki bine bâliğ zahm-dâr ki yaralular kiminin ayağın ve kiminin kolun top ve humbara götürüp, ba'dehû sıhhat bulup amel-mânde kayd ve sonradan tekā'udluk ile behre-yâb olan ancak kırk dört nefer idi.[5] Hattâ Kirli İsmâ'îl Efendi defterdâr olmağla Sâhib-i Devlet'e ol amel-mândelerin tekā'udluklarını arz ve telhîs eyledükte re'y-i veliyyü'n-ni'amîye havâle etmekle defter olunup ve "Her birine ne mikdâr vazîfe ta'yîn edelim?" deyü defterdâr efendi Paşa efendimizden istîzân eyledükte efendimiz kendi kalemiyle herkesin dil-hâhı üzre diledükleri mahalden kimine kırk ve kimine elli ve ziyâde ve noksân vaz' ve sebt-i defter edüp ve mûcebince berâtları verilmek üzre Sadr-ı âlî-kadr hazretleri fermân etmekle ve herkes berâtların gelüp Paşa efendimizin yedinden alup devâm-ı devlet-i Pâdişâhî'ye hayr du'â ederek vilâyetlerine revâne oldılar. Ve asker-i İslâm dahı Rûz-ı Kāsım'a değin[6] Beligrad Sahrâsı'nda meks ve kal'anın mümkin mertebe ta'mîrine ikdâm u ihtimâm etmekle[7] ancak havalar yağmur ve şitâ **[92b]** dahı karîb olduğından kireç ve taş amelesinin vakti olmamağla ta'mîr olunan yerler dahı eyyâm-ı sayf erdükte dökilüp münhedim olduğından Paşa efendimiz dahı bi'l-külliyye hedm ve Sava ta-

1 Sadrazam Bozoklu Mustafa Paşa 19 Eylül 1693'te Belgrad'a ulaşmıştır (Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. III, s. 475; *Zeyl-i Fezleke*, s. 1506).
2 < قپرار > [kaprar] <der Korporal (Alm.): "onbaşı".
3 Török O. 205: "sekiz yüze bâliğ zahm-dârımız" (vr. 59b).
4 Török O. 205: "iki bin sekiz yüz doksan şehîd" (vr. 59b).
5 Török O. 205: "kırk beş nefer kimesne kalup" (vr. 60a).
6 5 Kasım 1693.
7 Török O. 205: "kal'anın mümkin mertebe ta'mîrine ve hendeklerinin tathîrine ikdâm etmekle" (vr. 60a).

rafında olan Kemânkeş Tabyası'ndan Tuna cânibinde vâki' köşede dizdâr karavulhânesine gelince cümle kıble semtini müceddeden ibnâya şürû' ve orta kapuyı ol vakitte küşâde ve önünde "Ca'fer Paşa" ismiyle müsemmâ tabya binâ edüp asker-i zafer-me'âsir Beligrad'a dâhil oluncaya değin[1] gerek kal'a ve gerek tabyalardır, top mazgalları ve sepetleri ile dört ayda itmâm ve topların çeküp hâzır u âmâde eylediler.

Hikâye-i Sefer-i Varadin ve Kam'-ı Tabor-ı Makhûr

Bu sefer-i zafer-rehber bin yüz beş[2] senesinde vâki' olmağla Bozoklı Silâhdâr Mustafâ Paşa vezâretten azl ve yerine Trâblusşâm Vâlîsi Defterdâr Alî Paşa'ya mühür gitmekle[3] dâhil-i atebe-i aliyye oluncaya değin Silâhdâr Osmân Paşa hazretleri vekâlet-i uzmâ vekâleti ile rikâb-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn kâymakāmı olup Sadr-ı A'zam hazretleri asker-i encüm-şümâr ile Beligrad'a varıncaya değin ol serhadd-i mansûrenin kemâ-fi'l-evvel hıfz u hırâseti emrinde **[93a]** mücidd ü sâ'î olup müstakıllen ser-askerlik unvânı ile mu'anven hatt-ı hümâyûn-ı sa'âdet-makrûn ile bir tîğ-ı murassa'-ı adû-tedmîr ve bir sevb-i semmûra kaplu hil'at-i fâhire ve iki bin sikke-i hasene avâtıf-ı aliyyeden devletlü Paşa efendimize inâyet ü ihsân ve sâdır olan hatt-ı hümâyûn-ı celâdet-makrûn Silâhşör-i Şehriyârî Habeşî Süleymân Ağa ile vâsıl olup kā'ide-i kadîm üzre istikbâl ve top şenliği olup hitâm-ı hizmet-i me'mûresiyle Süleymân Ağa dahı avdet ettürüldükten sonra evvel bahâr-ı huceste-âsâr[4] erişmekle efendimizin mansıb-ı sâmîleri[5] olan Halebü'ş-Şehbâ'da birâder-i muhteremleri Yûsuf Beğ mütesellim olmalarıyla iki sene mikdârı kendüleri ile görüşmedüğünden ârzû-yı dîdâr u muvâsalatları olmak iştiyâkıyla yerine Bekir Beğ'i mütesellim nasb ve kendüleri sebük-bârîce iki yüz kadar etbâ' ile şedd-i rahl edüp asker-i İslâm'dan bir ay mukaddem[6] Beligrad'a gelmişlerdi. Hattâ Nâbî merhûm tebrîk-i gazâ-yı Beligrad'ı müş'ir mektûb ile Paşa efendimizin keşîdeleri olan tuğrâ-yı garrâları hakkında bir kasîde-i nev tarh ve derûn-ı mektûba vaz' ve irsâl etme-

1 1694 yazı (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 260, 160. not).
2 1694.
3 14 Mart 1694 (Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. III, s. 475).
4 Yazmada < حجستهٔ آثار > [huceste-i âsâr] şeklinde yazılmıştır.
5 Yazmada < سامیه لری > [sâmiyyeleri] şeklinde yazılmıştır.
6 Török O. 205: "kırk gün mukaddem" (vr. 60ma).

leriyle teberrüken ol kasîde-i dil-âvîzi dahı tahrîr **[93b]** eylemek münâsib görülmekle tahrîr ü zîver-i erkām kılınmıştır.

El-Kasîde:[1] Habbezâ sûret-i tuğrâ-yı hümâyûn-sîmâ
Tarz-ı garrâ-eser-i Hazret-i Ca'fer Paşa

İstikāmette alem her elif-i mümtâzı
Bâğ-ı fermânda nişân-dih görinür serv-âsâ

Reşk eder beyzasına beyza-i tâvûs-ı bihişt
Bend olur zülfesine ukde-i zülf-i havrâ[2]

Beyzalar devr-i felek gibi[3] metîn ü muhkem
Birbiri içre letâfetle çekilmiş ber-câ

Nedir ol beyzadaki dâ'ire-i rûhânî
Nedir ol zülfedeki çîn ü ham-ı müstesnâ

Çâk eder sîne-i ârâmını ehl-i nazarın
Her biri hançerenin hançer-i ser-tîz-âsâ

Ne kafesdir o kafes kim heves-i vuslat ile[4]
Bî-karâr olmadadır evc-i hevâ üzre hümâ

Pâdişâh'ın kafes içindeki nâmın görsün
Kafese girdüğini münkir olanlar ankā

[94a] Görmedi tarzını tuğrâ-keş-i eyvân-ı felek
Çekmedi resmini tevkī'-i dîvân-ı kazâ

Hatt-ı Yâkūt değil kıt'a-i Elmâs bile
Hüsn-i sîmâda letâfette[5] nazîr olmaz ana

---

1 Nâbî'nin (ö. 1712) divanında "Medh-i Tuğrâ-yı Hakānî Bâ-Sitâyiş-i Vezîr-i Zî-Şân Ca'fer Paşa Muhâfız-ı Halebü'ş-Şehbâ" başlığıyla kayıtlıdır. Bkz. Ali Fuat Bilkan, *Nâbî'nin Türkçe Dîvânı (Karşılaştırmalı Metin)*, Gazi Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora tezi), Ankara, 1993, s. 113-115. Bu kaside Nâbî'nin divanında *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*'dakine nazaran daha uzun olup ayrıca bazı beyitlerin divandaki sırası farklıdır. Kasidenin vezne ve manaya uygun olduğu düşünülen kısımları metinde, aynı manzumenin divandaki formunda bulunan farklılıklar ise dipnotta gösterilmiştir.

2 Yazmada: "zülfe-i akd-i havrâ"

3 Yazmada: "devr-i felek-kerde"

4 Divanda: "heves-i vaslı ile"

5 Yazmada: "Hüsn ü sîmâda letâfetle"

Kāleb-i rûha dökülmiş gibi bir resm-i metîn[1]
Safha-i câna çekilmiş gibi bir hûb-likā[2]

Hayret-efzâdır o kürsîde olan kā'ideler
Dîdeye nûr verür ol reviş-i bî-hemtâ

Görinür kasr-ı şehân gibi leb-i deryâda
Mevce-i satr-ı berât[3] üzre binâ-yı tuğrâ

Nesh ü ta'lîkde yektâ idiler Şeyh ü İmâd
Oldı tuğrâda sivüm anlara Ca'fer Paşa

Âsafâ dâ'î-i mahsûs-ı kadîmin Nâbî
Oldı tuğrâ-yı dil-ârânı görünce şeydâ

Şi'rden haylî zamân fâriğ idim lîk beni
Bî-karâr etti bu tuğrâdaki hüsn ü sîmâ

Mâye-i şevk-ı cedîd etti beni[4] tâ o kadar
Oldı bülbül gibi vasfında zebânım gûyâ

[94b] Vâdî-i medhde ta'bîr-i riyâ-gûne ile
Müttehemdir bilürüz gerçi gürûh-ı şu'arâ

Lîk Allâh bu da'vâma benim şâhiddir
Yok bu medhimde benim zerre kadar bûy-ı riyâ

Bunca tuğrâsı görülsün vüzerâ-yı selefin
Kimin olur görelim resmi bununla yektâ

Oşte köhne berevât oşte ferâmîn-i kadîm
Hakk-ı insâf-ile tatbîk olunursa[5] da'vâ

Eder isbât-ı yemîn-ile bunı ehl-i nazar
Ki bu tuğrâya dahı olmadı peydâ hemtâ

Hak budur kim dahı devlette zuhûr eylemedi
Bârekallâh katı nâzik katı dil-keş tuğrâ

1 Yazmada: "bu resm-i metîn"
2 Yazmada: "mahbûb-likā"
3 Yazmada: "Satra-i mevc-i berât"
4 Divanda: "oldı bana"
5 Yazmada: "olur ise"

Haleb'e nâm-ı şerîfin salalı sâye-i adl
Oldı âsûde-i geh-vâre vü râhat fukarâ

Mîr Yûsuf aḫ-i ekrem geleli Şehbâ'ya
Size aldırmada mahsûle bedel hayr du'â

Eylesün zâtını Allâh hatâlardan emîn[1]
Olasın mesned-i devlette hem-âgūş-ı safâ

[95a] [Nazm]:

صورت طغرای غرّا شد عروس بی نقاب
بر برات شاه آن ده زیور نقش نگار

زلف عنبر جُعد مستثنای دلبر آن چنین
از دل و صبرم کند یغما چون ترک دشمن شکار

زلف خواری بهشت رشک آور آن غرّای زلف
سنبل گیسوی آن بود بهتر از زلف نگار

در میان دو دشنه دارد از برای تا برد
در دو چشم دوشمنان شاه آن عالی تبار

یا سر تیزی ستاند خون رگ در دشمنش
نشتری بود یا بود سر تیز تیغ آبدار

بیضهٔ طاوس جنّت غبطه کرد آن بیضه را
بر نیامد بیضهٔ طاوس خلد گیتی بکار

شد ید بیضاء موسی معجز صنع خداست
برکشد بیضاء طغرا حکم برما روزگار

در درون کرسی نقشش نام او نقش نگین
یا بود اورنگ بالا کرسئ زرّین کار

آفریدند جهان آل عثمان را ظفر
کرد عنایت المظفّر دائما آن کردگار

این قصّه نیک افتد از دل من یادگار
اینچنین طغرای غرّا هیچ ندیدی روزگار[2]

1 Yazmada: "Eylesün zâtını şol Bâr[î] hatâlardan emîn"

2 Nâbî'nin kasidesinin hemen ardından gelen ve başlığı bulunmayan bu Farsça şiirin, devamında müellifin tuğra hakkında birkaç beyit yazdığını ifade etmesi dolayısıyla kendisine ait olduğu anlaşılmaktadır. Şiirde geçen "zülfe", "kürsü", "hançer", "beyza" ve "el-muzaffer dâ'imâ" ibareleri tuğradaki rükünlere işaret etmek üzere kullanılmıştır: "O yüce tuğra duvağı açılmış bir gelin gibidir, padişahın

[95b] Nâbî merhûmun bu kasîde-i bî-bedelinde

Mısrâ': Hatt-ı Yâkūt[1] değil kıt'a-i Elmâs bile

mısrâ'ı[2] ol asırda Elmâs Mehemmed Paşa merhûm tevkī'î bulunmağla nezâket ile anı îmâ eylemiştir. Hattâ Yûsuf Beğ merhûm bu kasîdeyi getürüp efendimize arz eyledükte mîr-i mûmâ-ileyhin hizmet-i kitâbetlerinde olup hâliyâ vezâret ile Diyârbekir vâlîsi olan Ârifî Ahmed Paşa'ya huzûrında kırâ'at ettürmekle Nâbî'nin ârifâne ve şâ'irâne bu yüzden nezâketine hezâr tahsîn ü pesend eylemişlerdi.

Merhûmun keşîdeleri olan tuğrâlarını serhadlerde müzehhib olmadığından şikeste-beste bu hakīr tezhîb ederdim ve çün ki münâsebetle bu mahalle tahrîri iktizâ eyledi, bizim dahı tuğrâ-yı garrâ hakkında bir güftemiz olsun deyü hezâr rekâket ü noksâniyyet ile birkaç beyt tarh edüp bu mahalle işâret olunmıştır. Manzûr-ı âlî buyurılan erbâb-ı ma'ârifin vüfûr-ı kerem ü zihn-i müstakīmlerinden mutazarrı'dır ki zühûlimize haml buyurulmayup dâmen-i afv ile mestûr u nasîh buyurmaları mercûdur. Bu âna değin şi'r ü ebyâta heves ettüğimiz yoğ-idi, bu vak'anâmenin sebebiyle ba'zı mahallerde birer kaçar beyt nazm edüp tahrîre cesâret kılındı.

Nazm li-münşi'ihî: Ḫâdim-i Bathâ vü Yesrib şehriyâr-ı kâm-kâr
Pâdişâh-ı heft-kişver sâye-i Perverdigâr

[96a] Ba'dehû Sadr-ı A'zam ve Sipeh-sâlâr-ı mu'azzam Alî Paşa hazretleri asâkir-i zafer-şi'âr ve Kırım Hânı Selîm Giray Hân dahı umûmen

---

beratının üst tarafını süsler. O dilberin güzel kokulu zülfeleri ve dağınık saçları öylesine müstesnadır ki düşman avlayan bir Türk gibi gönlümü ve sabrımı yağmalar. Cennet hurileri zülfeleri kendilerininkinden daha güzel olduğu için o güzeli kıskanırlar. [O güzelin] belinde o necip padişahın düşmanlarının iki gözünü oymak için iki hançer vardır. Bir neşter veya parlak ve keskin bir kılıç gibi olan keskin uçları düşmanın damarındaki (döktüğü) kanı geri alır. Cennet kuşunun yumurtası onun (o tuğranın) beyzasına gıpta etti; (çünkü) cennet tavusu dünya tavusununki gibi bir yumurta dünyaya getirmedi (Dünya tavusu tuğra yerine, yumurtası tuğranın beyzası yerine geçmek üzere mecazen kullanılmıştır). Feleğin bizim üzerimizde hükmetmek için çektiği tuğranın beyzası Allah'ın Hz. Mûsâ'ya verdiği yed-i beyzâ mucizesi gibi oldu. Onun ismi kürsünün içine, mührüne, tacına yahut altın tahtına nakşedilmiş hâldedir. Allah Osmanoğullarına zafer versin, onları "dâ'imâ muzaffer" kılarak yardım etsin! Böyle yüce bir tuğra şimdiye kadar görülmedi. Bu şiir bir yadigâr olarak kalması için gönlümden koptu."

1 Mısradaki "yâkūt" ve "elmâs" kelimeleri kıymetli birer taş ismi olduğu gibi burada Elmas Mehmed Paşa'nın yazısının, hat sanatının en büyük üstatlarından olan Yâkūt el-Müsta'sımî'nin (ö. 698/1299) yazısına benzetilmesi ve bu yolla Elmas Paşa'ya iltifat edilmesi söz konusudur.

2 < مصراع > [mısrâ'] kelimesinin son hecesi yazmada mütemadiyen kısa olarak < مصرع > [mısra'] şeklinde imlâ edilmiştir.

Tatâr-ı hasm-şikâr ile Beligrad Sahrâsı'na dâhil ve hayme-endâz oldukta[1] Nehr-i Tuna ve Nehr-i Sava cisirlerin[2] ibnâya şürû' ve ba'dehû itmâma Zemin Sahrâsı'na asker-i İslâm'ın güzeri fermân olunmağla Köprüli-zâde meterislerine[3] ceste ceste paşalar ubûr edüp ba'dehû Yeniçeri Ağası Murâd Ağa Yeniçeri Ocağı'yla ve ikinci güni Sâhib-i Devlet umûmen asâkir-i nusret-makrûn ile[4] mürûr edüp darb-ı hıyâm u tınâb eyledükten sonra devletlü Paşa efendimiz asker-i İslâm'a dümdâr olmak üzre mükemmel ve müretteb kapuları halkıyla güzer etmek üzre ikindü vaktinde fermân sâdır olmağla hemân ertesi güni cisirden ubûr ve Zemin Kasabası kurbında sahrâya nüzûl etmeleriyle ol gece anda olup ertesi umûmen asker-i mansûr ol mahalden hareket ve Çervenka Karyesi'ne ve dahı ertesi Islankamen kurbına ve üçünci güni alaylar saf-ender-saf olunup azamet ü şükûh ile asker-i deryâ-hurûş Varadin Kal'ası ve düşmanın taborı karşusına[5] nüzûl ve hayme-endâz-ı iclâl oldılar.[6]

Beyt: گرفته سراسر خیام سپاه
همه کوه و صحرا در آن عرصه گاه[7]

Leşker-i encüm-ihtişâm u süreyyâ-nizâm ile karâr ve ol gece düşmen-i dînin meterisleri karşusında meteris alınmak fermân olunmağla ahşamdan sonra asker-i İslâm'a haber olundukta herkes kollı kolından yürüyüp **[96b]** ve ellerine siper içün birer demet çalı almak üzre fermân ve tenbîh olunmağın bu tertîb ile azîmet eylediler. Sağ kol semti ki Karlofça tarafıdır ve Varadin karşusında olan adanın mukābilidir, Anadolı Vâlîsi Vezîr-i mükerrem Mısırlı-zâde İbrâhîm Paşa kapusı halkı ve ayâleti askeriyle ve ma'an Bosna levendâtı ile Fazlullâh Ağa ve sâyir sağ kola me'mûr paşalar ayâletleri askeriyle, ba'dehû yeniçeri ağası ocak halkı ile ve Sâhib-i Devlet'in kapusı

1 Sürmeli Ali Paşa'nın başında bulunduğu Osmanlı ordusu 16 Ağustos 1694'te Belgrad'a varmıştı (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 261, 165. not; Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. III, s. 475).

2 Kreutel, müellifin Tuna'da köprü inşasından bahsetmekle hataya düştüğünü, o tarihte Tuna'da köprü yapılmadığını belirtmiştir. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 261, 166. not.

3 Bu meterisler 1690 yılındaki Belgrad kuşatması esnasında Köprülüzâde Mustafa Paşa tarafından Sava'nın karşı yakasına kurdurulmuştu (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 261, 167. not).

4 Török O. 205: "ikinci güni Sâhib-i Devlet Livâ-i Resûlullâh ve umûmen asâkir-i nusret-makrûn ile" (vr. 60b[2]).

5 Bu ifade Török F. 60'ta "düşmanın kal'ası ve taborı karşusına" şeklinde yazılmıştı. Hangi kalenin kastedildiğinin anlaşılabilmesi için metin kısmında Török O. 205'teki ifadeye (vr. 61a) yer verildi.

6 9 Eylül 1694 (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 261, 168. not; *Zeyl-i Fezleke*, s. 1545).

7 "O savaş meydanındaki bütün dağlar ve taşlar baştan başa ordunun çadırlarıyla dolmuştu."

halkı ve Cebeci Ocağı ve tavâyif-i askeriyye yollı yolınca tertîb ü nizâm ile; sol kola gelince Rumeli Beğlerbeğisi Mahmûd Beğ-zâde Mahmûd Paşa ayâleti halkı ve mîrî Arnavud piyâdesi ile yokaru Ilok tarafına ve Başka yakasına nâzır mahalle merhûm Ca'fer Paşa efendimiz dört oda yeniçeri ve Topçıbaşı Mehemmed Ağa dokuz pâre balyemez top ile ma'an me'mûr olup[1] iki bin mikdârı seccâdesi omuzında Arnavud piyâdesi ile intihâya düşüp bu tertîb ü tedârik üzre meteris almak içün tahmîn ü tasmîm ve âheste âheste yürüyüp gece karanuluğında düşmen-i dînin taborı meterislerine mukābil kuruşun menzili mahalle gelindükte hurûş-ı deryâ-cûş-ı askeri meterisde olan kefere istimâ' edince "Âyâ ne ola?" deyü beş on bin tüfenk birden boşattuklarında pîş-rev-i ceyş **[97a]** olan Arnavud askeri dahı *"Po po"*[2] deyü bir yaylım kuruşun serpüp ve attukları kuruşun kefere meterislerine değil kimi havaya ve kimini dahı gerüden kafâdâr olan süvârî askerine ki merhûm Ca'fer Paşa efendimiz ile olan asker idi, ve kefere zannı ile berüden dahı birkaç bin tüfenk atılup perîşânlıklarından Arnavud piyâdesi ellerinde olan çalı demedin bıragup girîzân olduklarında cümle-i askerden gülbâng-i Muhammedî birle keferenin taborı [ve] meterislerine bir yaylım kuruşun serpilince kâfirler kemâl-i havflarından "Asker-i İslâm üzerimize hücûm eyledi!" deyü meterislerin boşadup anlar Varadin'e ve köprülerine doğru firâr ve biz dahı orduya doğru girîzân olup kimi ok menzili kadar ve kimi orduya varup ekser asker-i İslâm yerlerinde sâbit ü ber-karâr olmağla âmedânî bir şaşkınlıcak olup gayret-i tâmm ile "Dur, kaçma!" diyerek hele herkes yüreklenüp durdılar, ammâ *"Po po"* diyen Arnavudların niçeleri ol hengâmede at ayağı altında kalup pây-mâl ve korktuklarına oğradılar.

Ba'dehû ahvâl ne yüzden olduğını herkes ıttılâ' hâsıl edince gereği gibi yürüyüp ve ol gece meterise duhûl eylediler. **[97b]** Ancak ol vak'a "Çalı Bozgunı" ismiyle müsemmâ kalmağla ertesi meterislere dahı ziyâde takviyet ve istihkâm verilmeğin câ-be-câ toplar ve humbara havanları vaz'

1 Török O. 205: "kolumuza me'mûr olup" (vr. 61a).

2 < پُوپُو > [Po po] <Po po (Arnavutça): "Evet evet!" Bu Arnavutça ifade eserin Almanca tercümesinde "Pupu" olarak Latin harflerine nakledilip "askerlerin ateş açarken çıkardıkları gürültü, bağırış" olarak manalandırılmıştır (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 150). Kelimenin doğru okunuşu ve manası için kendisine danıştığımız Dr. İlir Rruga ise "Po po!" (Evet evet!) şeklinde okumanın daha doğru olacağını ifade ederek bunu muhtemelen kendilerine ateş emri verilen askerlerin "Evet!", "Tamamdır!", "Baş üstüne!" anlamında karşılık vermeleri şeklinde yorumlamıştır. Verdiği izahat için kendisine müteşekkiriz.

olunup henüz nizâm verilmeden üçünci güni düşmen-i dîn meterislerimize hücûm edüp örkündüluk vermek ve hem askeri imtihân eylemek zu'mıyla altı-yedi bin mikdârı piyâdesi taborlarından çıkup evvelâ sağ kol tarafına [ki][1] Mısırlı-zâde'nin ve Fazlı Ağa'nın olduğı mahaldir, üzerlerine hücûm eyledükte yanlarında olan tavâyif-i asker merdâne hareket ile cenk eyleyüp üzerlerinden def' ettüklerinde yeniçeri meterisleri üzerine müstevlî olup anlar dahı âteş-fişân olmağla kefere-i dûzah-karâr ol mahalden dahı firâr eyledükte Mahmûd Beğ-zâde Mahmûd Paşa ile bizim meterislerimiz üzerine yürüyüp, olduğumuz mahal intihâ-i meteris ve hem mürtefi' yer olup aşağısından Tuna'ya varınca on bin süvârî askeri alur sahrâ idi ve mahall-i mezbûrda meteris dahı alınmayup ancak bin beş yüz mikdârı sipâhî terakkīlisi ile Köprüli-zâde'nin peşkîrcilığından çıkma Abdurrahmân Ağa nigehbân misillü kafâdârımız olmağla neferâtı ile ol sahrânın nihâyetinde kemîngâhda idiler; ol piyâde askeri üzerimize gelince derûn-ı tabordan **[98a]** yiğirmi bin mikdârı atlusı hâzır olup ve ol sahrâya olan tabor hendeği kapusın küşâde ve oluktan su cereyân eder gibi taşra yürüyünce Abdurrahmân Ağa dahı mevcûd olan terakkīli ile kemîngâhdan meydâna çıkup kendin izhâr edinceye değin kefereden iki bin mikdârı süvârî hendek kapusından taşra çıkmış idiler. Hemân *"Allâh Allâh"* deyü ol iki bin süvârînin üzerine hamle edince bi-fazlillâhi Te'âlâ aslâ mukāvemete kudretleri olmayup girîzân ve çıktukları kapu gözlerine teng ve dar görünmekle kimi kapuya ve ekseri atların bıragup üzerimize gelen piyâde ile mahlût hendeğe ve hendekten endâhte-i cân ile tabora firâr eylediler. Ve te'âkub eden süvârîleri bu musîbeti müşâhede eyledüklerinde hendek kapuların bend ve ol sevdâdan fâriğ olup bir dahı baş göstermediler ve havflarından nâşî istihkâm-ı tabor içün ertesi güni içerden bir metîn ü müstahkem hendek hafrına mübâşeret ve kemâl-mertebe metânet vermiş idi.

Asker-i zafer-peyker dahı top ve humbara ile taborun döğmeğe başlayup gece ve gündüz ihtimâm-ı mâ-lâ-kelâm ile üzerlerine âteşler saçılup sâyir mahallerden gayrı Ca'fer Paşa efendimizin kolında olan dokuz pâre balyemez ve yiğirmi **[98b]** kadar şâhî topların dehân-ı âteş-fişânı ile ru'ûs-ı kefere-i müşrikîne ﴿وَجَعَلْنَاهَا رُجُوماً لِلشَّيَاطِينِ﴾[2] fehvâ-yı şerîfi üzre şihâb-en-

1 Török F. 60'ta unutulan "ki" bağlacı Török O. 205'ten (vr. 62a) ilave edilmiştir.

2 "Onları şeytanlara atılan taşlar yaptık." Mülk, 67/5.

dâz-ı şitâb iken, on günden sonra ol balyemezlerin falyalarından gayrı barut durduğı hazînelerinin cevânib-i erba'alarında sûrâhlar peydâ olup âteş olundukta ol deliklerden barutun kuvveti taşra hurûc etmekle her doldurup atmak murâd olundukta ol sûrâhlara ağaç çiviler kakup ba'dehû üzerinden palamar ile[1] sarup atarlardı. Gâhîce darbından palamarı atup ağaç çivileri erbâb-ı tîmârdan çok kimesneleri zahm-dâr eylemiş idi. Bu takrîb ile murâd olunan mahallere, husûsâ top menzilinde olan keferenin cisirlerine[2] darb-resân-ı gülle edemediler ve humbara havanları dahı topların ardında olmağla Arnavud humbaracılarının attuğı humbaraların kimi havada paralanup ve kimi dahı kefere meterislerinden berü meydâna düşmekle; hattâ bir def'a kendi humbaramızı meterisde üzerimize düşürdiler, dil-hâh üzre düşman meterislerine bir humbara düşüremediler. Ve'l-hâsıl "Kâfire mashara olmaktan ise atmamak dahı münâsibdir!" deyü efendimiz humbaracılara tehevvür edüp **[99a]** ferâgat ettürmişlerdi.

Âkıbet bir gün Humbaracıbaşı Osmân Ağa yine efendimizin Beligrad muhâsarasında çırağı idi, san'atında kemâliyle mahâreti olduğından muhâsaradan sonra humbaracıbaşılık ile ser-efrâz olmış idi; aslından Fransız olup Köprüli-zâde merhûm Beligrad'ı muhâsara eyledükte şeref-i İslâm ile müşerref olup Beligrad Kal'ası'nın cebehânesine humbarayı düşürmekle lutfına mazhar olup vefâtından sonra[3] mahâreti sebebiyle humbaracıbaşı olur deyü ocaklarından dûr ve derd-mend leyle-i aşâya muhtâc kalup Tuna donanmasında topçı yazılmağla Beligrad muhâsarasında iken kendünün mukaddemâ ihtirâ'ı olan humbara tapaları[4] ki Beligrad cebehânesine vaz' olunmış idi, "Âyâ ol tapalar el-ân mevcûd mıdır?" deyü, Türkçe dahı bilmez, donanmadan çıkup birkaç yeniçeriye "Cebehâne ne mahaldedir?" deyü su'âl eyledüğinden kasdı olmak mülâhazasıyla câsûsdur deyü ahz ve Paşa efendimize getürdüklerinde keyfiyyet-i hâlin su'âl ve muttali' olduğında humbaracılık hizmetine istihdâm eylediler.[5] Vukūf-ı tâmmı hasebiyle müceddeden sepet

1 Török O. 205: "isparçina âlâtı ta'bîr olunur palamarlar ile" (vr. 62b).
2 Török O. 205: "düşmanın top menzilinde olan köprülerine ve çadırlarına" (vr. 62b).
3 Bu ifade muğlak olup "[Hâlihâzırdaki humbaracıbaşının] vefâtından sonra" şeklinde anlaşılmalıdır. Kreutel de o sırada humbaracıbaşı olan şahsın kastedildiğini belirtmiştir. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 261, 172. not.
4 < طپه > [tapa] <tappo (İta.): "tıpa".
5 Török O. 205: "Tuna Kapudanı Alî Paşa'ya keyfiyyetin su'âl ve humbaracı olduğın ihbâr ettükte ol hizmete istihdâm edüp" (vr. 63a).

humbaraları ve paçavraları ve sâyir âlât-ı humbaraya müteʿallik olanı yapup düşmana ziyâde rahnesi dokunmış idi. Hattâ humbaracılarımız reşk etmekle[1] garazan **[99b]** bir gün Paşa efendimize bir boş humbarayı arz eylediler ve dediler ki: "Osmân mürteddir, dâyimâ kefereye boş humbara atar. Numûnesi dahı budur, manzûrınız olsun." deyü humbarayı efendimizin önüne bıraktılar. Efendimiz dahı Osmân'ı getür[t]üp "Bu humbara nedir?" dedükte Osmân dahı "Efendim, benim memlû eyledüğüm humbaraların her bir tapalarında içerden nişân eylemişim. Eğer bu humbarada ol nişân bulunur ise kabâhat benimdir, yoğ-ise efendim aʿlemdir." dedükte nişânın baktılar, eser yok. Osmân'ın memlû eyledüği humbaralardan beş on dânesin tabyadan getürdiler ve tapaların çıkarup nazar eylediler, cümlesi memlû ve nişânlu buldılar. "Ya bunun aslı nedir?" dedükte Osmân dedi ki: "Efendimin lutfına mazhar olduğumdan arz eylediler, kendülerinin işleridir." deyü cevâb verdükte Paşa efendimiz humbaracılara değnek eyledi. Korkularından birkaçı "Bizim cürmümüz nedir? Humbaracıbaşımızın işidir!" dedüklerinde melʿanetleri zâhir olup başlarının başını tîğ-ı hûn-rîze havâle edince paşalar ve ağalar niyâz etmekle afv edüp velâkin Arnavud humbaracıların işe istihdâm eylemediler, beldârlık pâyesiyle âhar işe taʿyîn eylediler. Bunların böyle vakitte hıyânetleri dahı eksik olmaz, hem bilmezler ve hem bilenleri dahı gedükleri havfından garaz ve isnâd ederler.[2]

Ve'l-hâsıl Osmân Varadin senesi[3] humbaracı**[100a]**başı olmağla efendimiz "Zikr olunan havanlara bir üstâd humbaracı taʿyîn eyle!" deyü emr eyledükte der-ân-sâʿat bir üstâd humbaracı taʿyîn ve havanları teslîm edüp tenbîh eyledükten sonra efendimiz tekrâr Osmân'a cevâb eylediler ki: "Osmân, çün ki geldin; şu havanlarda olan humbaraları keferenin meterislerine düşür." Ve hem Varadin Kalʿası kurbında yalınız bir çerge[4] kurulmış ve

1 Török O. 205: "Arnavud tîmârlı humbaracıları reşk edüp" (vr. 63a).

2 Török O. 205: "Buna misâl, Moskov senesi [1711] Rumeli Vâlîsi Hasan Paşa efendimizin kethudâlığı hizmetinde olup otuz pâre şâhî top kolımıza taʿyîn olunmış idi. Ol gün ki tabora mülâkî olundı, topları iki-üç yaylım kadar atınca topçılar "Hartuçumuz dükendi." deyü özr ile cenk yerinden topları gerü çekmek içün bahâne eylediler. Topların ise ekall-i kalîl on beşer yaylıma varınca hartuçları mevcûd olmaludur. Hasan Paşa efendimiz barut içün âdem göndermek murâd eder. Hakīr illerü vardığımda şâhîlerin sandûklarını küşâde içün topçılara ibrâm eyledim, açmak istemezler. Paşa efendimiz dahı ikdâm edince küşâde ve sandûklar hartuç ile leb-ber-leb memlû olduğı âşikâre olmağla efendimiz birkaçına topuz ile darb edüp baʿdehû topları işletmeğe başladılar." (vr. 63b).

3 1694 yılı.

4 Török O. 205: "iki direkli bir çerge" (vr. 64a).

haylî âyâb u zehâb ve etrâfın atlu ihâta edüp gûyâ bir meşveret mahalli gibi nümâyân idi. Hattâ vâfir top dahı ol çadıra atılup gülle erişmemiş idi. "Şu çadıra humbara eriştürebilür misin?" dedüklerinde Humbaracıbaşı Osmân dahı "Efendim, humbaraları ben doldurmadım. Bunları meterise atalım, ba'dehû ben bildüğüm gibi doldurup sıkı edeyim. İnşâ'allâhu Te'âlâ eriştürürüm." deyü cevâb-dâde olduktan sonra memlû olan humbaraları keferenin meterislerine nezzâr[e]ye alup ve iki eline birer fitil alup birbiri ardınca dördin dahı âteş eyledükte gûyâ eliyle vaz' etmiş gibi dördin dahı keferenin meterisleri içine düşürüp bir sarı geyimlü Nemçe'yi iki mızrak boyı havaya atup çâr-pâ-misâl havada ellerin ve ayakların gerüp cümle mevcûd olanlar müşâhede ve Paşa efendimiz hezâr tahsîn ü âferîn ile rû-yı dil gösterdükte Osmân Ağa dahı ziyâde iftihâr kesb etmeğin **[100b]** tekrâr havanın birini bildüği gibi vezn ile barutın vaz' ve mesâfe olduğından bir dirâz menzil tapası yerleştirüp[1] gereği gibi hendese ile nezzâreye aldıkta kendüsi âteş edüp, humbara dahı ol kadar havaya gitti ki görinürken gözden nihân oldı. Nâzır olanlar kal'a kurbında olan ma'hûd çergeye çeşm-dûhte olup nazar ederken hemân çadırın etrâfında olan bârgîr ve keferenin kalabalığına perîşânlık el verüp humbara dahı şikest ve gerd-i duhânı eflâke ser çekince gûyâ evvelden dahı ol mahalde çadırdan eser olmayup âsârından nişân kalmadı. İçinde olanlar ot yemiş kelbler gibi perâkende ve her biri bir tarafa firâr eylediler ve bir dahı ol mahalde çadır kurmadılar.[2] Efendimiz ziyâde memnûn u mesrûr olup Osmân Ağa'ya vâfir altun bahş eylediler. Ol dahı mesrûren me'mûr olduğı Sâhib-i Devlet kolına revâne oldı.

Hâsıl-ı kelâm ve muhassal-ı merâm; yiğirmi üç gün ol meterisi yastanup Serdâr-ı mu'azzam Alî Paşa hazretleri kemâl-i gayret-i tâmm ile kahr u tedmîr-i a'dâya icrâ-yı merâsim-i sa'y-i cemîl[3] ve kemâliyle kûşiş ü ihtimâm-ı mâ-lâ-kelâm eylemişlerdi. Evvel duhûlimizde üç gün havalar i'tidâl üzre rûşen olup velâkin takdîr-i Îzed-i Müte'âl ile gürûh-ı izdiyâd-ı bârânın istîlâ-

1 Török F. 60 numaralı nüshanın bu cümlesinde birkaç kelime unutulmuş gibi gözükmektedir. Török O. 205: "Humbaraların tapaları kûtâh olduğından müceddeden menzil tapası vaz' edüp" (vr. 64a).

2 Silâhdâr Mehmed Ağa 3 Safer 1106 (23 Eylül 1694) günü Tuna üzerindeki küçük adadan yapılan top atışlarının Habsburg ordusuna mensup birçok askere zayiat verdirdiğini ve bir kumandanın çadırının da bu sebeple isabet aldığını kaydetmektedir (*Zeyl-i Fezleke*, s. 1553). Bu hadise, Kreutel'in de işaret ettiği gibi muhtemelen metinde bahsedilen olay ile aynıdır. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 261, 173 numaralı not.

3 Yazmada < سعی و جمیل > [sa'y u cemîl] şeklinde imlâ edilmiştir.

sından asker-i zafer-karîne küllî za'f târî olmağla yiğirmi gün ve gecesi mütevâliyen yağmurlar ârâm vermeyüp bi-emrillâhi Te'âlâ kesret-i nüzûlünden meterisler mâlâ-mâl ve içinde olan Ümmet-i Muhammed kuşağına varınca sakız misâli balçık içinde üftân ü hîzân yürüyüp kemâl-i incizâbından ayağımızda olan **[101a]** çizmelerimizi çeküp alurdı. Bir dürlü yatmak ve oturmak mümkin olmayup ta'âmı dahı meteris köşesinde lenger duracak kadar dolâb gibi bir yer hafr edüp üçer dörder kişi nöbet ile kıyâmen durup ekl ederlerdi. Bu zahmet ü meşakkat ile yiğirmi gün ve geceyi geçürdük. Sâyir asker-i İslâm dahı yağmurı ve çamurı, husûsâ Kāsım eyyâmlarına kıyâsen rûzgâr ile souğı çeküp meşakkate tahammül eylediler. Ve bu mertebe zahmetin tahammülüne dahı bâ'is ü bâdî, merhûm Sadr-ı A'zam Alî Paşa'nın rû-yı dil ile askere olan sehâ vü keremi cümleyi şerm-sâr eylemişti.

Li-münşi'ihî: Kerem bir dürr-i yektâdır ki ehlinde nihân olmaz
Sehâvet bir marazdır kim giriftâr olmayan bilmez

Cümle asker oğurına cân u başların fedâ eylemişlerdi.[1] Çün ki ol sefer-i zafer-nümûnda takdîr-i irâde-i aliyye bu yüzden cârî olmağla âkıbetü'l-emr

---

1 **Derkenar:** Hakîkat-i ayn-ı insâf ile nazar ve tetebbu'-ı ahvâl-i hayr u şer eyleyen erbâb-ı basîrete mahfî vü mestûr değildir ki hâlâ Serdâr-ı sâhibü't-tedbîr, a'nî Hazret-i Sadr-ı A'zam Müşîr İbrâhîm Paşa hazretlerinin hüsn-i sülûkleri hakkında adem-i ta'bîr ü ta'rîf ile güncâyiş-pezîr-i havsala-i takrîri muhît olmayan âsârından sehâ vü keremi iktizâsı ve hüsn-i hısâl-i hamîdelerinin muktezâsı üzre zamân-ı meymenet-tev'emleri hengâm-ı âşûba mukārin ve ol âvânda sadr ile mümtâz olup cünûd-ı zafer-nümûd ile azm-i gazâ-yı fî-sebîl[illâh] eyleselerdi erbâb-ı ceng ü cidâl olan asker-i nusret-karîn müşârun-ileyhin yolına cân u başların fedâ edeceklerine şübhe yoğ-idi.

Nazm li-münşi'ihî: Elâ ey Âsaf-ı devrân vekîl-i mülk-i Hâkānî
Eyâ dâmâd-ı İskender-zamân u zıll-i Yezdânî

Eğer eyyâm-ı âşûbda olaydın sadr ile mümtâz
Edeydi cümleten âlem yoluna cân kurbânı

Sen ol düstûr-ı efhamsın zamân-ı adl ü dâdında
Buluptur sâ'ib fikrinle âlem emn ü emānı

Müzâ'af iktidârınla cihân âsûde-hâl oldı
Atâ-bahşâ-yı ihsânınla âlem buldı şâdânî

Nigâh u lutfunun ger şemmesi bir bendene olsa
Olur âzâde gamdan ol halâs eyler girîbânı

Bu hasletlerle kim mevsûf olupsun ey kerem-kârâ
Beşerden herkese olmaz nasîb illâ ki erzânî

Edüptür Hakk Te'âlâ sana ol denlü inâyet kim
Derûn-ı pür-safâ-meknûzuna kılmıştır im'ânı

Nefsü'l-emrde cevher-i zâtü's-sıfâtları âsâr-ı hasene-i uhreviyyeden hayrât u hasenâta dahı mâ'il olmağla niçe cevâmi' u mesâcid ve medreseler ta'mîr ü ihyâ **[101b]** ve çeşme ve selsebîller ibnâ edüp dâru's-sa'âdet-i âhiretlerin te'sîs ü teşyîd eylemeğe sa'y-ı cemîl üzre oldukları muhtâc-ı beyân değildir.

kesret-i bârân ile rûzgârın vefretinden eyyâm-ı şitâya mânend tasallut-ı sermâdan asker-i İslâm'ın çektüği âlâm u mihnet ü meşakkate kendüleri dahı insâf etmekle cümlenin ittifâk u ittihâdı ve hüsn-i re'y-i savâb-dîdleri üzre yiğirmi üçünci güni meterisde olan top ve humbaraları ihrâc ve asker dahı gerü çekmek üzre kol kol fermân olundukta bi-hikmetillâhi Te'âlâ ol sâ'at câ-be-câ bulutlar sökilüp havalar hande-gîr ve i'tidâle rû-nümâ olmağla ol gece **[101b]** sabâha karşu umûmen asâkir-i İslâm ile meterislerden hurûc olunduğı gibi havada buluttan aslâ eser kalmayup evvel bahâra mânend i'tidâl-i hava ile avdet olundı, ammâ nice avdet! Çadırların ve tavlada atların pây-bend kazıkların dahı bırakmayup bu yüzden metânet ile Karlofça Dağı'nı güzer eyledüğimiz gibi bî-bâk ü bî-pervâ meterissiz ol sahrâda meymene ve meysere ordu-yı hümâyûnı kurup ol gece meks ü râhat ve envâ'-ı ıyş ü tarab ile tevakkuf ve ârâm olundı. Çün ki Paşa efendimiz askere dümdâr ta'yîn olunmış idi, bi'l-cümle asker-i İslâm kalkup gittüklerinden sonra bir sâ'at mikdârı dahı tevakkuf olunup ba'dehû alayımızı ârâste ve mehterhânemizi çalarak keferenin meterisleri önünden asker-i İslâm'ı te'âkub ederek reh-revân olduğumuzda top menzili mahal, belki tüfenk dânesi dahı erişmek ihtimâli olurdı, bu mertebe karîb yerden güzer eyledik; aslâ kefere meterislerinden ne top ve ne tüfenk atmayup câ-be-câ meterisleri üzerinde küme küme seyrâna çıkup başları ancak görinürdi.

Ordu-yı hümâyûnun olduğı yurd yerin güzer eyledüğimizde Karlofça Dağı'nın Varadin tarafında olan mahallinde **[102a]** Anadolı Vâlîsi Mısırlı-zâde İbrâhîm Paşa ve Adana Beğlerbeğisi Tırnakçı İbrâhîm Paşa ayâletleri askeriyle toplara me'mûr olmalarıyla ol mahalle vusûlimizde nısf kıyye atar bir şâhî topı kazâ-i Samedânî birle derenin içine balçığa uçurmışlar, ol topun ihrâcına sa'y u ikdâm ederlerdi. Paşa efendimiz dahı varup bu ahvâli müşâhede edince atının başın çeküp askerleriyle kenârda durdılar ve i'ânete ikdâm gösterdiler, ammâ bir dürlü mümkin olmayup yemîn ü yesârdan deprettükçe top balçığın içine girüp kaldı. Ve çıkacak dört tarafı ziyâde yokuş olduğından koşılan bârgîrlerin tırnakları dutmayup her çend ki bârgîrlere ikdâm olunurdı, yüzlerinin üzerine kapanup çoğı balçığın içine yuvarlanurdı. Hattâ Mısırlı-zâde kendi yedek davarlarını dahı koşup ihrâcına ikdâm üzre iken Tatar askerinden bir mikdârı o mahalle oğramağla ihrâcı

içün yüz altun va'd edüp anlar dahı bârgîrlerin kuyruklarına resenler bağlayup bu kadar cidd ü cehd eylediler, bir dürlü mümkin olmayup me'yûsen Tatarlar dahı fâriğ olup gittiler.

Asker-i İslâm dahı menzile varup câ-be-câ tabordan kefere süvârîsi çıkup yurd yerlerin dolaşmağa **[102b]** başladılar, câyiz ki beş on bin atlusı tabordan çıkup üzerimize gele ve hâzır yüz aklığı ile avdet eylemiş iken bir şâhî topun sebebiyle yüz karalığına bâ'is ola deyü ihtimâlinden nâşî topı olduğı balçığın içine ihfâ içün Mısırlı-zâde kendi kapucılar kethudâsını Sadr-ı A'zam'a irsâl ve istîzân eyledüklerinde Sâhib-i Devlet dahı "Bir şâhî topun kemâli nedir? İhfâ eylesünler ve durmayup orduya erişsünler." deyü lisânen fermân eyledüğini kapucılar kethudâsı gelüp haber verdüğinde Mısırlı-zâde dahı "Ya fermân tahrîr eylediler mi, kanı fermân?" dedükte kapucılar kethudâsı redd-i cevâb edüp "Fermân tahrîr etmediler ancak lisânen kuluna emir buyurdılar." dedükte, Allâh garîk-ı rahmet-i bî-pâyân eyleye, merhûmun ol vakit metânet ü gayretini müşâhede eyledim; dönüp dedi ki: "Lisân ile olan fermân bana sened olmaz. Yarın "Mısırlı-zâde Anadolı vâlîsi iken Varadin altında bir şâhî topı çamura düşürüp ve çıkarmağa kādir olamadı da havfından düşmana bıraktı, gitti." desünler, ben bu nâmı kabûl etmem! Ve bu düşman gelür ise dahı ben bu topun yanında ölmedükçe bu topı bırakmam!" deyü hemân attan aşağı ol balçığın içine **[103a]** inüp çizmesinin koncundan balçığın girdüğini Paşa efendimiz müşâhede edince "Âferîn, âferîn!" deyü merhûm dahı attan nüzûl eyledükte Tırnakçı İbrâhîm Paşa dahı kendüsin çamurun ortasına bırakup yer yer ayâlet defter kethudâları ve alaybeğileri ve sâyir zu'amâ ve erbâb-ı tîmârları kuşağa varınca balçığın içine yürüyüp, merhûm Mısırlı-zâde topun yanına vardıkta tekerleğinden yapışup ve bir tarafdan dahı Tırnakçı İbrâhîm Paşa ve sâyirleri umûm üzre el bir edüp ikdâm gösterdüklerinde bi-fazlillâhi Te'âlâ top yerinden hareket ve âsânlıg-ıla çıktı ki cümle olanlar ta'accüb eylediler. Gûyâ bir mücevvef, çürük ve hafîf ağaç idi. El üzerine alup ol berzahdan halâs ve bârgîrlerin koşup cümlemiz handân olduğumuz hâlde selâmet ile ordu-yı hümâyûna mülâkī olduk. Ve ertesi güni ol vâdîden hareket ve Çervenka Karyesi'ne nüzûl, ba'dehû dahı ertesi Beligrad tarafına ubûr olundı.

Dördünci güni Paşa efendimiz Tımışvar ve Göle kal'alarının zahîre ve mevâcibleri nakli içün ta'yîn ed[il]üp[1] bir mikdâr terakkīli ve birkaç ikişer tuğlı paşalar kapuları halkıyla ve Kalgay Sultân dahı üç-dört bin mikdârı Tatar ile ma'an me'mûr olmağın karşu Pançova yakasına **[103b]** ubûr ve nakli lâzım gelen zahîre ve mevâcibi alup Tımışvar'a revâne oldılar. Zahîrenin ekseri arabalar ile olmağın âheste âheste dördünci güni Tımışvar'a dâhil ve zahîreyi teslîm-i anbâr eyledükten sonra Göle'nin zahîre ve mevâcibi nakli iktizâ etmekle emr-i mezbûrun tekmîline sarf-ı kudret olunup, velâkin bi-emr-i Rabbânî kesret-i bârândan suların vefreti olup Göle Kal'ası'na güzer edecek tarîkın beyninde Nehr-i Morış'ın tuğyânından ve şiddet ile cereyânından Nehr-i Sava'ya mânend olmağla tuğyânı bir mikdâr tenezzül buluncaya değin birkaç gün Tımışvar'da meks ile imhâle müsâ'ade iktizâ etmeğin tevakkuf olunup, velâkin Rûz-ı Kāsım vakitleri[2] olduğından bi-emrillâhi Te'âlâ tekrâr yağmurlar boşanup sular gittükçe terakkī bulduğından gayrı Varadin altında olan tabordan Erdel cenerali Feteran nâm la'în on bin mikdârı Nemçe ve dört bin kadar Macar ve Sırf askeriyle[3] Nehr-i Morış'ın güzergâhı olan Arad nâm mahallin üsti yanında Mandurluk Adası'na girüp tahassun ve bu takrîb ile Göle'nin zahîresi nakline mümâna'at semtin gösterüp yolumuz kesdürmekle zikr olunan adada taborın kurup meks eyledüği haberi dahı gelmeğin bi'l-iktizâ yiğirmi günden mütecâviz **[104a]** Tımışvar Sahrâsı'nda meksimize bâ'is olmağla kalkup gitmedüğinden âkıbetü'l-emr asker-i İslâm ile mahall-i ma'ber olan Arad'a varıldıkta Nehr-i Morış yarlar ile yeksân olup tabor olmasa dahı imrârında su'ûbet nümâyân ve bir vechile güzeri mümkinâttan olmaduğın gerek paşalar ve gerek Kalgay Sultân hazretleri bi'l-mu'âyene müşâhede; ve çün ki gelmiş oldılar, taborun karşusına varıldıkta berü yakadan karşuya ancak kuruşun menzili yer olmağla kefere-i müşrikîn çadırlarının içinden sipere çıkar gibi çıkup anlar bizi ve biz dahı anları iki sâ'at mikdârı seyredüp tarafeynden top ve tüfenge dahı iltifât olunmamağla, farazâ olduğı hâlde bî-fâ'ide-i encâm olduğından vakt-i asr hulûliyle ol mahalden avdet olunup bir buçuk sâ'at mikdârı gerü geldüğimizde nüzûl olunup ol gece anda ârâm ve ertesi Tımışvar'a gelüp keyfiyyet-i hâli

1 8 Ekim 1694 (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 261, 174. not; *Zeyl-i Fezleke*, s. 1561).
2 O sene Kasım günleri (Rûz-ı Kāsım) 5 Kasım 1694 tarihinde başlamıştır.
3 Török O. 205: "ve top ve cebehânesiyle" (vr. 65b).

Sadr-ı A'zam hazretlerine i'lâm eyledüklerinde Göle'nin zahîre vü mevâcibin Tımışvar'da alıkoyup ve ma'an olan asker-i İslâm ile ordu-yı hümâyûna avdet eylemek üzre fermân olunmağın bu haber vürûd edinceye değin sekiz gün kadar Tımışvar Sahrâsı'nda ormanlık içinde meks olunmağla dokuzuncı **[104b]** güni Beligrad savbına ric'at olunup dâhil olduğumuzda asker-i İslâm dahı dört günden sonra hareket[1] ve Edirne tarafına azîmet edüp devletlü efendimiz hizmet-i muhâfazaya me'mûr oldılar.

Merhûm [ve] Mağfûrun-leh Sultân Mustafâ Hân *Aleyhi'r-Rahmetü ve'r-Rıdvân* Lipova Kal'ası'n Feth ve Feteran Nâm La'înî Bozup Titel Kal'ası'n Dahı Me'mûren Ca'fer Paşa Varup Aldığının Menâkıbıdır

Ol sene-i amîmetü'l-meymenede dahı ki bin yüz altı[2] senesidir, Beligrad meştâsında olup üç ay mürûrından sonra mesned-nişîn-i evreng-i cihân-bânî Sultân Ahmed bin İbrâhîm Hân saltanat-ı sûriyyeden cüdâ ve râhat-güzîn-i civâr-ı Hudâ olmağla cülûs-ı sa'âdet-fânûs-ı Sultân Mustafâ Hân *aleyhi'r-rahmetü ve'r-rıdvân* vâki' olmıştı.[3]

Rubâ'î:

نعمت دنیا سراسر خورده گیر
هر تماشا کم نکردی کرده گیر
چون نماند ملك دنیا پایدار
مغرب و مشرق یدت آورده گیر[4]

manzûmınca bu dünyâ-[y]ı denînin izz ü devleti zıll-i hayâl ve tâc ü tahtı[5] bî-bekā ve âkıbeti zevâl olmağla i'lâ-i kelime-i dîn içün [6] السفر وسيلة الظفر [...][7] bi'z-zât cenâb-ı şevket-me'âb-ı Pâdişâhî['nin] asker-i encüm-şümâr ile sefer-i hümâyûna azîmeti haberi vürûdıyla evvel bahâr-ı huceste-âsâr[8] erdükte

---

1 Osmanlı ordusu 12 Kasım 1694 tarihinde Belgrad'dan ayrılmıştır (*Zeyl-i Fezleke*, s. 1566).

2 Hicri 1106 senesi miladi olarak 22 Ağustos 1694 ile 11 Ağustos 1695 tarihleri arasına denk düşmektedir.

3 Sultan II. Mustafa 6 Şubat 1695 tarihinde tahta cülus etmiştir.

4 "Dünya nimetlerinin hepsinden tat, seyreylemediğin ne varsa seyret. Dünya mülkü payidar değil, Doğu'yu ve Batı'yı elinde tut."

5 Yazmada "bahtı" şeklinde yazılmıştır.

6 "Sefer zaferin vesilesidir."

7 Burada çok silik bir şekilde yazılan bu kelimenin bir darbımeselden sonra geldiği göz önüne alınırsa "mazmûnınca" yahut "fehvâsınca" anlamında bir ifade olduğu söylenebilir.

8 Yazmada < حجستهٔ آثار > [huceste-i âsâr] şeklinde geçmektedir.

Kıt'a: Çün Süleymân-ı bahâr aldı diyâr-ı çemeni
Tîğ-ı hurşîd ile kahr oldı şitâ ehremeni
Kasr-ı bâğı bezedi çün ki Züleyhâ-yı zamân
Yine çâk oldı ten-i Yûsuf-ı gül-pîreheni

asâkir-i zafer-encâmdan ba'zı paşalar ceste ceste gelüp Beligrad Sahrâsı'na nüzûl etmeğe başladılar ve şevketlü Pâdişâh-ı âlem-penâh hazretleri dahı ordu-yı hümâyûn ile Edirne'den hareket edüp devlet ü ikbâl ve sa'âdet ü iclâl ile Sofya Sahrâsı'na hayme-endâz-ı iclâl buyurduklarında[1] Sadr-ı A'zam Elmâs Mehemmed Paşa ile maktûl Şeyhu'l-İslâm'dan[2] Paşa efendimize birer mektûb ile mufassalan birer kāyimeleri vürûd etmekle, hulâsaları bu idi ki:

"Şevketlü, azametlü Pâdişâhımız e'azzellâhu Te'âlâ ensârahû hazretleri **[105a]** devlet ü ikbâl ve umûmen asâkir-i İslâm-ı zafer-encâm ile Sofya Sahrâsı'na darb-ı hıyâm-ı iclâl edüp gerüden gelecek askerin vürûdına terakkuben on gün meks îkā' [ve] evtâd ü tınâb ku'ûd u kıyâm olunmak fermân olunmağla vech-i muharrer üzre meks ü ikāmet olunmıştır. Cenâb-ı şerîfleri Devlet-i Aliyye'nin her vechile sadâkat ü istikāmet ile ma'rûf ve ırz u nâmûs-ı saltanat-ı aliyyeyi sıyânet ile mevsûf sâdıku'l-kavl hayr-hâhı olduğunuzdan birkaç seneden berü ol serhadlerde kemâl-mertebe düşmen-i dînin ahvâl ü akvâline ve cünbiş ü hareket-i fâsidelerine vâkıf olduğunuzdan nâşî imtidâd-ı seferler takrîbi ile Hazîne-i Âmire'nin ahvâli ve askerimizin keyfiyyet-i hâli bi'l-cümle ma'lûm-ı şerîfiniz olmağla bu emr-i mühimmenin ahvâline dâyir ve ırz u nâmûs-ı saltanat-ı aliyyeyi sıyânet içün ﴿وَشَاوِرْهُمْ فِى الْأَمْرِ﴾[3] ile amel olunup bu tarafda istişâre olunmağla Beç senesinden bu âna gelince vâki' olan seferlere gâh serdârlar ve gâh Livâ-i Resûlullâh ile vekîl-i saltanat olanlar asker-i bî-şümâr ile düşman üzerine varup niçe yüzden kesr-i ırz vukū'ıyla her ne hâl ise **[105b]** yine gayret ü hamiyyet olunup oğur-ı dîn-i mübîne sarf-ı kudret olunmağın, bu def'a şevketlü Pâdişâhımız hazretleri bi-nefsihî gazâya âzim ü câzim

1 Kreutel Osmanlı ordusunun Sofya'ya varışı için 25 Temmuz 1695 tarihini kaydederek Silâhdâr'ı kaynak göstermiştir (*Der Löwe von Temeschwar,* s. 261, 177. not). Bununla birlikte ilgili kaynaktan ordunun Sofya'ya 29 Zilkade 1106 (11 Temmuz 1695) tarihinde vardığı anlaşılmaktadır. Bkz. *Nusretnâme*, s. 114.

2 Edirne Vakası'nda katledilen Şeyhulislâm Feyzullâh Efendi (ö. 1703) kastedilmektedir.

3 "İş konusunda onlarla müşâvere et." Âl-i İmrân, 3/159.

olup ol savba varıldığı hâlde zâhiren düşmen-i dîn üzerine gidilmek iktizâ eder. Bu sûrette *el-ıyâzü billâhi*[1] *Te'âlâ* ber-aks olmak ihtimâli olur ise fî-mâ-ba'd ol havâlîlerden hayr me'mûl olunmaduğından gayrı külliyyet ile kesr-i ırza bâ'is ahvâlden olduğı mülâhazası havfından cümlenin ma'kūl ve münâsib gördüği üzre bu tarafda olan umûmen asker-i İslâm ile aşağı bölükler ve Yeniçeri Ocağı ile kul kethudâsı ma'an irsâl ve cenâb-ı şerîfleri dahı müstakıllen serdâr-ı âlî-mikdâr olup umûr-ı mehâmm-ı enâm ve bi'l-cümle hall ü akd vâ-beste-i uhdeniz olmak şartıyla re'y-i rezîn-i isâbet-karînleri ile bu emirde dîn ve Devlet-i Aliyye'ye enfa' [ve] vukūf-ı tâmmınız olan mahzûrâtı hüsn-i ta'bîr-i dil-pezîr ile kaleme getürüp izz-i huzûr-ı Pâdişâhî'ye arz u i'lâm eylemeniz ile şevketlü efendimizi bu sene-i mübârekede Sofya Sahrâsı'nda meks ettürülmek üzre re'y-i sedâd-ârâları birle bu emr-i hatardan fâriğu'l-bâl olmak me'mûliyle bir gün evvel i'lâm **[106a]** u işâretiniz ile bizi memnûnü'l-hâtır buyurmanız me'mûldür. Her ne kadar hazîne ve levâzımât iktizâ eder ise i'lâmınızın kat'an aksi olmak ihtimâli olmayup cümlesine cân u baş ile müsâ'ade olunacağı ma'lûm-ı şerîfleri buyuruldukta vech-i ensebi üzre bu tarafdan hareket olunmazdan evvel i'lâm u işâret buyurmanız me'mûldür."

deyü kelâma hitâm vermeleriyle, devletlü efendimiz dahı redd-i cevâblarında tahrîr eyledükleri hulâsanın icmâl-i mazmûnı bu idi ki:

"Benim mürüvvetlü efendim, vârid olan mektûb-ı emr-üslûb ve kāyime-i devlet-mashûblarında îmâ vü işâret buyurılan ahvâl bi'l-cümle ma'lûm-ı kulları oldı. Hazret-i Cenâb-ı Bârî şevketlü, mehâbetlü efendimizin oğur-ı hümâyûnların küşâde ve düşmen-i dîn üzerine mansûr u muzaffer eyleye. Şevketlü efendimiz devlet ü ikbâl ve ferr ü şevket ü iclâl ile taht-ı âlî-bahta cülûs-ı hümâyûn-ı meymenet-makrûnları vâki' olaldan berü düşmen-i bî-dîn üzerine gazâ niyyetiyle azîmet üzre olduklarını Nemçe'den mâ-adâ cemî'-i millet-i Nasârâ istimâ' edüp ve kefere dahı ana göre tedârikin gördüklerinden gayrı şevketlü, azametlü efendimiz bu niyyet-i hâlisa ile **[106b]** dâru's-saltanat-ı aliyyelerinden asker-i süreyyâ-nizâm u encüm-ihtişâm ile Nemçe üzerine

1 Yazmada sehven < اَلْعِيَاذاً بِاللهِ > [el-ıyâzen billâhi] şeklinde imlâ edilmiştir.

âzim ü câzim iken Sofya'da meks edüp bu taraflara adem-i teşrîfleri şâyi' olduğı gibi düşmen-i dîn ne mertebe mahzûz olduğından gayrı tahvîfe haml ile bâ'is-i şemâtet-i a'dâ ve sebeb-i takviyet-i kibr ü kînleri olacağına iştibâh olmayup ve hem kendi umûrumdan âciz ve karıncadan ahkar ve ednâ bir bende iken bu gāyile-i hâ'ilenin ve bu emr-i azîmin uhdesinden gelürüm deyü asker ve hazînenin irsâlini taleb ve iltimâs etmek dâyire-i akıldan hâric vaz'dan olmağla, kişinin makdûrı olmayan işe sülûk ile dağdağa-i dünyâyı taleb ile başına almak kâr-ı hıred-mendân olmadığı ma'lûm-ı devletleridir. Ancak zamîr-i tâb-nâklerine hutûr eden evhâm u hayâli selb-i kalb buyurup mütevekkilen-alallâh umûmen asâkir-i İslâm ve Pâdişâhımız ile Sahrâ-yı Beligrad'a teşrîf buyurup inşâ'allâhu'l-Melikü'l-Müte'âl teşrîf-i kudûm-i meymenet-lüzûmlarında gereği gibi istişâre ve iktizâ-yı hâle göre hareket olunup şevketlü efendimizi öyle varta-i hevl-nâk müşâhede olunur mahalle götürmeyüp keferenin hareket-i bî-bereketleri ne yüzden zuhûra gelür ise biz dahı bu tarafdan **[107a]** vech-i ensebin mülâhaza ve ana göre hareket edüp ırz u nâmûs-ı saltanat-ı Cihânpenâhî'yi gereği gibi sıyânet ve her şeyi tetebbu' ile husûle getürmekliğe sa'y u ikdâm olunur. Hemân Hazret-i Cenâb-ı Çâre-sâz tedbîrimizi takdîr-i şerîfine muvâfık[1] eyleye."

deyü buna misâl tahrîr ve irsâl eyledüklerinde asker-i İslâm dahı Sofya'dan hareket ve Beligrad Sahrâsı'na hayme-endâz-ı celâdet oldukta[2] gelen câsûsların takrîrlerinden düşmen-i dînin mümkin mertebe hareketleri haber alındukta âşikâre olan meşveret cümlenin ma'lûmı olup, velâkin Sadr-ı A'zam ve Şeyhu'l-İslâm ve Ca'fer Paşa ve Vezîr Kethudâsı el-Hâc Mustafâ Paşa ol asırda kethudâ olmağla dört devletlünün beyninde olan tenhâ meşverettir ki Ca'fer Paşa merhûmun mi'yâr-ı re'y-i sâ'ib ve mîzân-ı fikr-i sâkıblarından zâhir ve bu siyâk u sibâk üzre karâr verilmiş idi.

Evvelâ yiğirmi bin mikdârı güzîde asker Beligrad'da Ca'fer Paşa ile gûyâ emr-i muhâfazada kalup ve sâyir asker-i İslâm ile Pâdişâh-ı âlempenâh hazretleri Tımışvar yakasına güzer ve ferr ü şevket ü iclâl ile Tımışvar'a doğru revâne olmak üzre azîmetini düşmen-i dîn haber aldıkta

1 Yazmada "muvaffak" şeklinde imlâ edilmiştir.

2 9 Ağustos 1695 (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 262, 182. not; *Nusretnâme*, s. 127).

bi-eyyi-vechin-kâne Varadin meterisinden çıkup asker-i İslâm'ın üzerine gitmek mukarrer olmağla ol dahı asker-i nuhûset-eseriyle reh-revân **[107b]** ve Segedin Cisri'nden Tımışvar yakasına ubûra başladuğı haberi istimâ' oldukta Ca'fer Paşa efendimizin yanında kalan yiğirmi bin asker ve Tuna donanması kadırgalarıyla Titel üzerine varup bi-lutfillâhi Te'âlâ Titel Kal'ası kabza-i tasarrufa dâhil olduktan sonra düşmen-i dîn avdet etmeyüp tekrâr asker-i İslâm'ın üzerine giderse Pâdişâh-ı İslâm asker-i zafer-encâm ile Erdel tarafına atf-ı inân-ı azîmet ile Deva Boğazı'ndan Erdel memleketine duhûl ve te'âkub eden düşmanın sedd-i râhı içün Deva Boğazı'na beş-altı bin tüfenk-endâz piyâde ile bir paşa ta'yîn edüp Tököli Kral'ı dahı Erdel'e kral nasb ve ma'iyyetine otuz kırk bin güzîde asker alıkoyup, bu tertîb ü nizâmı verdükten sonra Pâdişâh-ı İslâm Erdel'i çalkayarak Braşov Boğazı'ndan Eflak yakasına güzer ve bu aralıkta Ca'fer Paşa efendimiz dahı Titel'i aldıktan sonra düşmanın ardından donanma ile Segedin Kal'ası üzerine varup Segedin Cisri'ni ihrâk ve kal'asın muhâsara eylemek üzre kavl ü karâr etmeleriyle düşmen-i dîn asker-i İslâm'ı te'âkub edüp Deva Boğazı sedd ü bend [ve] asker-i İslâm ile mâlâ-mâl ve Segedin Cisri dahı ihrâk oldukta Erdel'e duhûl ile Segedin'den me'yûs **[108a]** u nâ-ümmîd olduğı hâlde câyiz ki ol dahı Tımışvar Kal'ası'n muhâsara etmek ihtimâli ağleb ihtimâlden olup buna şürû' ederse ve Pâdişâhımız dahı asker-i İslâm ile gitmiş bulunup tekrâr Tımışvar imdâdına avdet ahvâli emr-i müşkil, belki hîç mümkin olmayan ahvâlden olmağla ol hînde tedbîr nice olur deyü encâm-ı kârı dahı mülâhaza eyledüklerinde[1]

[Beyt]: بهنگام آشوب یک رأی نیک
به از صد سپاه چو دریای ریگ[2]

---

1 Török O. 205: "Segedin Cisri'n ve varoşın ihrâk ve Segedin'i muhâsara etmek üzre ve Pâdişâhımız ile olan asker-i İslâm dahı Deva Boğazı'ndan Erdel memleketine güzer eylemek üzre tasmîm ü karâr verilmiş idi. Zîrâ ol vakitte Erdel'de olan kal'alardan düşman ancak Sibin ile Braşov'a istihkâm vermiş idi. Asker-i İslâm'ın duhûli ile te'âkub edecek tabora Deva Boğazı dahı mesdûd olmak mümkin idi ve memleket-i mezbûr zîr-i pây-i asker-i deryâ-hurûş oldukta ale's-seviyye ahâlîsi itâ'at ü inkıyâd edüp Tököli'yi dahı kral nasb ve otuz kırk bin mikdârı güzîde asker intihâb ile kralın ma'iyyetinde alıkoyup şevketlü Pâdişâh-ı İslâm Braşov Boğazı'ndan Eflak yakasına ubûr etmek üzre bu takrîb ile memleket-i mezbûrı kabza-i tasarrufa idhâl etmeğe âsân mülâhaza olunup ve bir tarafdan Segedin üzerine gidilmekten murâd tabor-ı makhûrun üzerimize avdeti ağleb ihtimâl olmağla maksûd olan dahı asker-i İslâm üzerinden def' içün idi." (vr. 68b).

2 "Fitne zamanı iyi bir fikir, bir yığın kuma benzeyen yüz askerden evlâdır."

mazmûnı üzre ahvâl ber-minvâl-i muharrer zuhûra gelmek lâzım gelürse Beligrad'da Ca'fer Paşa ile olan yiğirmi bin asker ve Erdel'de Tököli Kral ile olan kırk bin asker ve Tatâr-ı sabâ-reftâr askeri dahı birlenüp ve cümlenin üzerine Ca'fer Paşa serdâr olup Tımışvar'a müstevlî olan tabor ile re'y-i rezîn-i isâbet-pezîr üzre hareket edüp eyyâm-ı şitâ hulûline değin fazl-ı Hakk'la keyd ü mazarrat-ı a'dâdan Tımışvar'ı dahı halâs ve belki bu iş zuhûrına değin Segedin Kal'ası'n dahı kabza-i tasarruf-ı İslâm'a idhâl ile Erdel memleketi hükûmet-i İslâm'da ber-karâr olduğının ni'met-i uzmâsı bu sene-i mübârekede bize kâfî mevâddan olmağla deyü bu yüzden meşverete encâm verdükten sonra asker-i İslâm Tımışvar yakasına güzer etmekle ve güzer eyledüklerinin haberi tabora vardıkta Varadin meterisinden çıkup Segedin tarafına doğru yıkılup gittiler.

[108b] Şevketlü Pâdişâh-ı gerdûn-vakār hazretleri dahı Tımışvar'a varup andan Lipova Kal'ası üzerine azîmet eyledüğini kefere haber aldıkta Segedin Cisri'nden Tımışvar yakasına ubûra başlayup ve nısfı mertebe geçtüği haberiyle Paşa efendimizin câsûsı olan İriyg knezi gelüp haber verdüği hengâm zuhr idi[1] ki merhûm Ca'fer Paşa Sultân Mustafâ Hân Tabyası[2] binâsında idiler; hemân ol sâ'at topçıbaşıya ve humbaracıbaşıya âdem gönderüp der-akab geldüklerinde dört pâre balyemez ve birkaç pâre kolomborna top ile dört havan tabya kurbına yalıya nakl eylemeleriyçün fermân etmekle anlar dahı Tabya-i Cedîd'e vaz' eder zu'mıyla topları ve havanları nakl edinceye değin Kapudan Paşa'ya haber gönderüp her ne mikdâr üstiaçık sefîneleri ve ameleye istihdâm olunan çam sefîneleri ve yalıda mevcûd olan tüccâr sefîneleri ve odun otluk kayıkları ne mikdâr var ise ale'l-umûm Sultân Mustafâ Hân Tabyası kurbına mevcûd eylemek[3] üzre tenbîh ve Beligrad'a ma'iyyetlerinde kalan vüzerâdan Dursun Mehemmed Paşa'ya ve Sirke Osmân Paşa'ya ve Daltaban Mustafâ Paşa'ya[4] ve mîr-i mîrândan Arnavud Ca'fer Paşa'ya ve Serhadlü Mehemmed Paşa'ya ve Hudâverdi Paşa'ya

1 Török O. 205: "haber verdüği vakit beyne's-salâteyn mahalli idi." (vr. 69a).

2 Bu tabya Sava kıyısında ve Nebojša Kulesi'nin 250 m. güneybatısında olup Cafer Paşa'nın arzı ve Sultan II. Mustafa'nın fermanıyla 12 Ağustos 1695'te inşa edilmeye başlanmıştır (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 262, 183. not; *Nusretnâme*, s. 132).

3 Török O. 205: "ve bi'l-cümle yalıda mevcûd tüccâr sefînelerin Sultân Süleymân Kullesi kurbında mevcûd ettürdüp" (vr. 69a).

4 Török O. 205: "Vüzerâdan Haleb Vâlîsi Dursun Mehemmed Paşa'ya ve Konya Vâlîsi Sirke Osmân Paşa'ya ve Daltaban Mustafâ Paşa'ya ayâleti olmayup kapusı halkı ile me'mûr idi." (vr. 69a).

ve Fazlullâh Ağa'ya ve sâyir tavâyif-i askeriyyenin **[109a]** ser-kârlarına haberler gönderüp cümlesi geldükte Paşa efendimiz ahvâli ol vakitte vüzerâya ve beğlerbeğilere ve ağalara ifhâm edüp kapuları halkı ve ayâletleri askeriyle piyâde gelüp donanmaya girmek üzre tenbîh eyledüğinde der-ân-sâ'at askerlerin alup ve herkes gelüp [kimi] donanmaya ve kimi üstiaçık ve çam sefînelerine ve kayıklara süvâr olup topları ve havanları dahı bi-nefsihî kendüleri sefînelere vaz' ve iktizâ eden cebehâne ve âlât ve mühimmât-ı sâyiresin yerleştirdükten sonra Haleb Vâlîsi Dursun Mehemmed Paşa'yı kendü yerine Beligrad'da vekîl edüp kapuları halkıyla mehterhânesin şaykalara ve kendüleri dahı Beligrad kapudanı Yahyâ Kapudan'ın şaykasın tabya-i mezbûr kurbına yanaşdırup süvâr oldılar.

Beyt: Zevrak-ı izzetine bâd-ı muvâfık şurta
Keştî-i devletine lutf-ı İlâhî çenber

deyü mevcûd bulunan ulemâ ve meşâyih du'â vü senâ edüp ol mahalden bâdbân-küşâ-yı azîmet eylediler. Ve'l-hâsıl öyleden ikindüye dek cemî'-i asker bî-haber iken cümlesin süvâr ve ahşam namâzını Zemin'de edâ eylediler.[1] Sabâha karîb savb-ı maksûda azîmet edüp ol gün Nehr-i Tisa'nın Nehr-i Tuna'ya mülâkī olduğı **[109b]** mahal ki Islankamen karşusıdır, varılup ertesi güni Nehr-i Tisa ile Titel Kal'ası'na iki sâ'at mesâfe aşağı tarafında olan neyistâna donanma ile yanaşup[2] sefînelerde olan askeri umûmen karaya çıkardılar. Hattâ üç bin Bosna levendâtı ile Fazlullâh Ağa cümleden üç-dört sâ'at mukaddem mürûr etmiş idi. Varadin cenerali olan Nem Ceneral asker-i İslâm'ın donanma ile azîmetini haber almağla dört-beş bin mikdârı kefere ile Fazlullâh Ağa'nın çıktuğı mahalle gelüp ve bizden mukaddem azîm ceng ü âşûb eylemişlerdi.[3] Hattâ vâfir dil ve kelle dahı alınup ve birkaç def'a hücûmlarından sonra asker-i İslâm'ın te'âkubından münhezimen dönüp Varadin tarafına revâne ve tabor-ı menhûslarına[4] haber göndermiş

1 Almanca tercümede o gün ikindi vaktinin 17.30'da olduğu, dolayısıyla bütün harekâtın beş buçuk saat sürdüğü belirtilmiştir (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 262, 184. not).

2 Török O. 205: "Nehr-i Tisa ile Titel'in aşağı tarafı ki azîm göllüktür, donanma ile iki sâ'at mesâfe yere yanaşup" (vr. 69b).

3 Török O. 205: "iki bin kadar süvârî ile kendüsi Fazlı Ağa'nın çıktuğı mahalle gelmekle bir mikdâr cenk edüp" (vr. 69b).

4 Bu ordunun başında Nalkıran (Saksonya elektörü I. Friedrich August) bulunmaktaydı ve ordu Tisa'nın sol kıyısından Arad'a doğru ilerliyordu (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 262, 185. not).

ki "Ca'fer Paşa top, cebehâne ve kırk bin askeriyle Tuna donanmasın alup Titel üzerine ve andan Segedin'e yâhûd Varadin'e gelmek üzredir!" deyü ihbâr etmeğin biz dahı ol mahalden iki sâ'at yeri piyâde yürüyüp ve varup Titel Kal'ası'n muhâsara eyledik.

Ol gün ahşama dek top ve humbara ile döğüp ertesi yürüyüş olunmağla[1] bi-lutfillâhi Te'âlâ taşrada olan büyük tabyasın ve umûmen parmaklıkların zabt edüp üç-dört yüz mikdârı kefere **[110a]** tu'me-i şimşîr-i âb-dâr olmağla bakıyyetü's-süyûf olan müşrikîn derûn-ı kal'aya kapandukta sadme-i guzzât-ı İslâm'a tâkat getüremeyüp bi'z-zarûrî emân talebiyle beyâz bayrakların burc u bârûya nasb eyledüklerinde emân müsâ'ade olunmağın, velâkin birkaç şart dâhil-i ahd olmağla; evvelâ bir takrîb ile cebehâneye âteş vaz' olunup hîle olunmamak ve sâniyen kılıç ve tüfenklerin bıragup üzerlerinde âlet-i çarhadan bıçak dahı bulunmamak ve sâlisen içlerinde olan Müslümân avratların ve uşakların alıkoyup ihfâ etmemek, ve'l-hâsıl buna misâl birkaç şart dahı olunup ve bunların birisi zuhûr ederse fesh olunmak şartıyla kavl ü karâr ve bu yüzden emân kâğıdı verilüp tarafeynden rehînler dahı alınmak lâzım geldükte Feyzullâh Beğ ile Titel Beği[2] Mustafâ Beğ kal'aya gönderilüp ve kal'adan dahı Nemçe kumandanı ve Sırf haydûdlarının baş u buğı ve cenerali olan İştete[3] nâm la'în ki birkaç seneden berü ol serhadlerde Ümmet-i Muhammed'e niçe yüzden rahnesi dokunmış kâfir idi, devletlü Paşa efendimiz her-bâr la'în-i mezbûrun ele girmesini Cenâb-ı Bârî'den niyâz eylerdi; ol dînsiz dahı kumandan ile rehîn olmak üzre çıktuğında **[110b]** Paşa efendimize bir katîfe gılâflu fîrûze taşlu kılıç hediyye getürmekle ve hezâr bîm ü hirâs ile efendimizin ayağına sarmaşup[4] yüzün fersûde-i hâk eyledüğinde tercümân dahı "Efendim, İştete Kapudan budur." deyince efendimizin kendüye olan adâvetinden levni tağyîr olup ve derûnı bir âh-ı serd ile İştete'ye rû-gerdân olup dedi ki: "Mel'ûn!

1 16 Eylül 1695 (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 262, 186. not; *Nusretnâme*, s. 163).

2 Titel'in 1688 Temmuz'unda Habsburglarca işgal edilmesi dolayısıyla "Titel Beği" unvanı kâğıt üstünde kalmıştı (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 262, 187. not).

3 Stephan Brodan Stetta (ö. ?), 1694-95 yılları arasında Titel Kalesi'ndeki Sırp milislerin başında yüzbaşı rütbesiyle bulunuyordu (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 282). Eserin Almanca tercümesinde Stetta'nın "Raizenkapitäns" rütbesini taşıdığı, dolayısıyla metinde onun için "Sırf haydûdlarının baş u buğı ve cenerali" ifadesinin kullanılmasının abartılı olduğu belirtilmiştir (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 262, 188. not).

4 Török O. 205: "kalpağın çıkarup ayağına düştükte" (vr. 70a).

Ben seni Cenâb-ı Bârî'den böyle niyâz eylemedim ki gelüp ubûdiyyet arz ile ayağıma düşesin. Benim niyâzım senin başın önümde top-misâl hâke galtân olmak üzre derûnî recâ vü niyâz eylemiş idim ve benim bu Titel üzerine gelmekliğe ârzû-yı iştiyâkım mahsûs sen idin!" dedükte Daltaban Mustafâ Paşa ol mahalde ma'an dururlardı, redd-i kelâm eyleyüp dediler ki: "Hoş, imdi mukadder böyle imiş, şimdilik böyle oldı. İnşâ'allâhu Te'âlâ anın dahı vakti var, ol dahı olur." deyü cevâb-dâde ve kal'adan keferenin taşra çıkmasına muntazırlar iken nîrân-ı kahr-ı Zü'l-Celâlî'den kapu yanında olan cebehânesine âteş isâbet edüp birdenbire barut parlayup ve havaya münkalib olunca[1] parmaklık hâricinde olan asker-i İslâm dahı cebehânenin havfından gürûh gürûh **[111a]** gerü çekilmekle paşalar ile olan bir mikdâr halk çekme kapusı önünde sâbit ü pâyidâr ve sâyirleri girîzân oldukları hâlde takviyet-i kulûbları içün Daltaban Mustafâ Paşa ve Sirke Osmân Paşa yalın kılıç ile önlerin kesdürüp askeri ric'at ve te'hîr ettürmeleriyle cebehânenin bu yüzden olması şürût-ı ahde mugāyir ve muhâlif vaz'dan olduğı âşikâre olunca Paşa efendimiz gazab-âlûd rû-gerdân olup İştete'ye "Bu ne ahvâldir dînsiz!? Verdüğimiz emân kâğıdının şürûtı böyle midir?" deyince kâfir dem-beste kalup aslâ nutka mecâli olmaduğından kalpağın çıkarup îmâ ile ya'nî "Benim bu işten haberim yok. Bilmem ne hâldir!" diyesiye kalmayup efendimiz işâret edince mukaddemâ hediyye getürdüği kılıç silâhdârda bulunmağla hemân gılâfından uryân ve İştete kâfirinin durduğı yerde kafasına darb eyleyince yemîn ü yesârda on beş kılıç birden inüp cahîme revân ve işi tamâm olduğını Nemçe kumandanı müşâhede eyledükte başından kalabakasın ihrâc[2] ve niyâz ile eline almağın efendimiz dahı kenâra çektirüp üsârâ zümresine ilhâk ve sâyir askere kol salup "Koman!" deyü ruhsat **[111b]** verdüklerinde cevânib-i erba'adan kal'aya hücûm edüp gulgule-i guzzâtı derûn-ı kal'ada olan müşrikîn müşâhede ve hayâtlarından me'yûs u nâ-ümîd olup kimi cenge ve kimi firâr ve ihtifâya çekilmekle asker-i İslâm kal'aya duhûl ve ân-ı vâhidde iki binden mütecâviz Sırf haydûdı eşkıyâsı ile yedi yüz mikdârı Nemçe

1 Kale garnizonu vire ile teslim olma kararı aldığı hâlde Varadin tarafından Habsburgların yardım ordusunun gelmekte olduğu görülünce askerler muhtemelen zaman kazanmak için cephaneliği havaya uçurarak Osmanlılara zayiat verdirmeyi hedeflemişlerdir. Metinde bahsedilen hadise budur (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 262, 189. not; *Nusretnâme*, s. 163-164).

2 Török O. 205: "şapkasın eline alup" (vr. 70b).

keferesin tu'me-i şimşîr-i âb-dâr etmeleriyle, hattâ Sırf keferesinden ahz eyledüklerinin bir ferdine aman verilmeyüp kal'adan çıkarduklarını kal'a kapusı önünde ceneralleri olan İştete'nin yanında tu'me-i tîğ-ı alef ettürdiler. Ve cenkten sonra her kimde Sırf esîri bulunur ise bahşişi dahı verilmedüğinden mâ-adâ kendüleri mu'âteb olur deyü münâdî nidâ ettürmekle herkes ahz eyledüklerini sonradan getürüp sâyebânda kendülerinin karşularında boyunlar vurdurup ve onar groş bahşişlerin verüp Sırf'dan bir ferd halâs mümkin olmadı, cümlesin kılıçtan geçürdiler. Ve bu ahvâl çün ki bu yüzden vukū'a gelüp ber-taraf oldı ve İştete'nin tûmâr-ı ömri dürüldi.[1]

Ol ferah u sürûr ile Paşa efendimiz meterisde olan sâyebânda karâr eyledükte Küçük Ca'fer Paşa gelüp tebrîk-i gazâ etmeğin efendimiz dahı cevâb eylediler ki: "Paşa **[112a]** birâder! Bu İştete kâfirinin birkaç seneden berü Ümmet-i Muhammed'e olan rahnesinden emân ile çıkup selâmet-yâb olduğına gāyet ile elem üzre idim. Zamîrimden öyle geçerdi ki Tanrı Te'âlâ bana fursatını ihsân eylese kendi elimle cezâsını tertîb eylemekliğe âzim ve derûnî niyâz ederdim. Çün ki emân ile bu kâfir selâmet bulup gidecek oldı, hem derûnumda âsâr-ı melâlet ve hem zann-ı gālibim bu dînsiz inşâ'allâhu'r-Rahmân sezmeduğum bir belâya giriftâr olur deyü sürûrum var idi. Elhamdülillâhi Te'âlâ hadîs-i kudsînin bugün âsârını müşâhede eyledim ki buyurmışlar: [2] أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي [بِي] Ya'nî "Ben kulumun zannı katındayım." deyü. Ma'nâ-yı sa'âdet-karîni hurşîd-i cihân-tâb gibi âşikâre oldı. *Fe-lillâhi'l-hamd ve'l-minne* bugün dünyâ murâdlarından bir murâd aldım." dedüklerinde fakīrin dahı bu beyt hâtırıma hutûr edüp, bu münâsebetle nitekim demişlerdir:

Beyt: Kişiye haylî müşkildir fenâ dünyâda kâm almak
Bütün dünyâ değer ammâ adûdan intikām almak

dedüğümde merhûm efendimiz tebessüm edince Küçük Ca'fer Paşa dahı "Bunun bir dürlüsi dahı vardır." deyü bu kıt'ayı dediler:

---

1 Titel Kalesi Garp kaynaklarına göre 5 Eylül 1695'te Osmanlılar tarafından istirdad edilmiştir (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 262, 190. not).

2 "Ben kulumun zannı üzereyim." Buhârî, Tevhîd, 15. < ظَنِ > [zanni] ibaresi her iki nüshada da sehven < ظَنَّ > [zanne] şeklinde harekelenmiştir.

[112b] [Kıt'a]: Edüp tâli' inâyet bahtiyârî
Adûdan intikām almak ne hoştur
İçüp mey gibi kanın kana kana
Cihândan ya'nî kâm almak ne hoştur

deyü îrâd etmekle bu yüzden sürûr ile kelimâtta iken Tımışvârî Payo-oğlı nâm serhadlü Tımışvar yakasından Nehr-i Begay'ın Tisa'ya mülhak olduğı mahal ki Titel'in karşusıdır, bir nefer süvârî ile nümâyân ve tüfenk atup ya'nî haber etmekle kayık gönderilüp bu tarafa ubûr eyledüğinde ordu-yı hümâyûn tarafından bir kıt'a fermân-ı şerîf ile Sâhib-i Devlet'in bir mektûbı vârid olup mefhûmında

> "Eğer bu âna değin Titel Kal'ası bir sûrete ifrâğ olunmadıysa dahı lâzım değildir. Hemân Beligrad'da alıkoduğumuz askeri ale'l-acele ordu-yı hümâyûna irsâl edesiz."

deyü el-hâsılı tahrîr ile tenbîh ü te'kîd olunmış. Meğer taborun Segedin tarafından güzerini haber almalarıyla üzerimize gelür zannı ile evvelden olan re'y ü tedbîr ve kavl ü karârı bi'l-külliyye terk edüp askeri taleb eylediler. Ammâ İriyg knezi câsûsluk ile Varadin'e gitmiş idi ve Varadin cenerali mukaddemâ Ca'fer Paşa'nın kırk bin asker ve donanma ile Titel'e ve andan Segedin'e veyâhûd Varadin üzerine gideceğini haber almış idi. Bu haber taborlarına vardığı gibi Nehr-i Tisa'yı Tımışvar yakasına güzer eylemiş iken **[113a]** avdet edüp tekrâr Segedin tarafına ubûr ve bizim üzerimize gelmek üzre kavl ü karârlarını tahkīk edüp ve haber-i esahh ile Varadin ceneralinin âdemîsi gelüp haber vermekle İriyg knezi bu haber-i esahhı aldığı gibi karyesine gitmek üzre ceneralden izin alup bu bahâne ile Kobila Adası'ndan güzer ve andan gelüp ol gece ki Titel'i alup ve altından henüz hareket etmeden fermânın vürûdından sonraca gelüp bu haberi vermekle, hattâ ordudan gelen Payo-oğlı'nı Paşa efendimiz evvelki tedbîr üzre ordu-yı hümâyûna tahrîr ve Titel Kal'ası'nın fethi haberini yazup Segedin üzerine yürümek murâd eylemişlerdi.

Çün ki İriyg knezi bu haberi getürdi; yiğirmi bin âdem ile tabora karşu durmak ve mukāvemet eylemek emr-i muhâl olduğından gayrı, tedbîr dahı muvâfık-ı takdîr olup Pâdişâhımız üzerinden taborı ric'at ve her vechile

anlara emniyyet hâsıl oldı, murâd u maksûd olan iş dahı bu idi deyü ol gece Titel altında ârâm ve ertesi donanmaya süvâr olup Peçeriz Adaları'na geldüğimizde sâbıkā sipâhîler ağası olup Arad Mütevellîsi Alî Ağa dahı ordu-yı hümâyûndan Beligrad'a gelüp Dursun Mehemmed Paşa merhûm bir kıt'a Tuna şaykasıyla Paşa efendimize **[113b]** irsâl eylemişler, mahall-i mezbûrda mülâkī ve şaykayı efendimizin şaykasına yanaştırup dâmen-bûs eyledükten sonra bir kıt'a fermân ve Sadr-ı Âlî mektûbın teblîğ etmekle, mefhûmı mukaddem Payo-oğlı ile gelen mektûbun tahrîr olunduğı üzre

> "Eğer bu âna değin Titel Kal'ası ber-taraf olunmamış ise dahı hâli üzre koyup ve siz avdet edüp yanınızda olan tavâyif-i askeriyyeyi müsâra'aten ordu-yı hümâyûna irsâl edesiz."

deyü ekîd olunmağla ol gün ikindü vaktinde Beligrad'a dâhil ve ber-mûceb-i fermân vüzerâya ve paşalara haber olunup mefhûmını herkese ifhâm eyledüklerinde ertesi güni bi'l-cümle asker Nehr-i Tuna'yı Pançova yakasına güzer ve alâ cenâhi'l-isti'câl ordu-yı hümâyûn savbına âzim oldılar.

Ol gün ki biz Titel'den ayrılup ve ikindü vaktinde Beligrad'a dâhil olduk, Segedin altında olan tabordan yiğirmi bin Nemçe süvârîsi ile on bin Macar ve Sırf katanası ayrılup ılgar ile Titel'in imdâdına sür'at ü şitâb edüp anlar dahı vakt-i asrda Titel'e dâhil olduklarında ahvâl gayrı yüzden olduğın müşâhede ve kırılan üç binden mütecâviz keferenin mürdelerini seyr ü temâşâ edüp dest-der-bagal hâyib ü hâsir ol mahalde meks ü karâr **[114a]** ve keyfiyyet-i hâli taborlarına i'lâm edüp berüden emniyyet hâsıl eyledüklerinde tekrâr avdet ve ordu-yı hümâyûn üzerine gitmekliğe Nehr-i Tisa Cisri'ni ubûr edinceye değin asker-i İslâm Lipova Kal'ası'n feth[1] ve avdet ile Lugoş üzerine doğru revâne olup Feteran nâm la'înı ve askerini kırup[2] Demirkapu'dan Eflak yakasına güzer eyledükleri haberi ordu-yı menhûslarına vardıkta Feteran'ın ve askerinin böyle ölmesinden ziyâde rahne-dâr olup me'yûs u mağbûn kalmağla, Feteran'ın on bin kadar askeri Nemçe'nin bütün taborına mu'âdil olup gāyet güzîde ve öründülenmiş asker idi

1 Silâhdâr Mehmed Ağa Lipova'nın fethedildiği tarihi 8 Eylül olarak kaydetmiş, Oswald Redlich ise eserinde 7 Eylül 1695 tarihini vermiştir (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 262, 192. not; *Nusretnâme*, s. 149-153).

2 Veterani, Silâhdâr'a göre 22 Eylül, O. Redlich'e göre 20 Eylül 1695 tarihinde hayatını kaybetmiştir (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 262-263, 193. not; *Nusretnâme*, s. 172-173).

ve hem kendüsi dahı bir re'y ü tedbîr sâhibi kâfir idi. Nemçe keferesinin bir hâli dahı bu makūle askerlerinden bir mahalde beş on bin askeri kırılup inhizâm sûreti nümâyân oldukta değme hâl ile kalkup bir dahı asker-i İslâm üzerine gelmez, meğer berü tarafdan üzerine varılur ise bi-eyyi hâl mukāvemet eder. Feteran yanında on bin askeri kırılmağla taborlarında yüz binden mütecâviz askerleri mevcûd iken ve Pâdişâh-ı âlem-penâh hazretleri Eflak yakasına güzer eylemiş iken ol dahı bu acının intikāmı ile Segedin'den geçüp Tımışvar'ı muhâsara eylese olmaz mı? Olurdı **[114b]** ve nefsü'l-emr muhâtaralu iş idi. Zîrâ evvelki tedbîr ü tedârik üzre asker-i İslâm Erdel'e gitmeyüp ve asker alıkomayup Paşa efendimizin yanında olan askeri dahı alup ve Demirkapu'dan güzer eylediler, Beligrad ve Tımışvar'a muhâfızlarından gayrı hâric asker komadılar. Velâkin Cenâb-ı Bârî düşmanın basîretin bağlayup ve hem [Nemçe keferesi] işini cemî'-i zamânda acele ile etmeyüp dâyimâ te'ennî ile eder[1] ve hem askeri zedelendükte bir dahı mukāvemete mübâşeret semtin eylemez.

Beyt:

تیغ رأی از تیغ آهن تیزتر
بل ز صد لشکر ظفر انگیزتر[2]

Ve'l-hâsıl ol sene-i mübârekede[3] bu re'y-i dil-pezîr üzre düşmen-i dîn ne askerin üzerine gidebildi ve ne hod berü tarafa bizim üzerimize gelmeğe yetişebildi, ne bal etti ne mum! Elhamdülillâhi Te'âlâ asker-i İslâm ale'l-umûm mansûr u muzaffer olup ferah u sürûr ile avdet ü insırâf eylediler. Ve Rusçuk'a vardıklarında devletlü Paşa efendimize Haleb ayâleti ihsân[4] ve fermânını kapu kethudâları olan Karanfil-zâde Mevkūfâtî Alî Efendi tarafından irsâl etmekle Ağrıboz'da olan İbrâhîm Paşa Beligrad'a muhâfız ta'yîn olunup hizmet-i muhâfazaya dâhil olunca Tımışvar'ın iktizâ eden senevî zahîresinin nakli dahı efendimize fermân olunmağın Rumeli ayâleti

1 Yazmada "iledir" şeklinde yazılmıştır.

2 Bu beyit *Mesnevî*'de yer almakta olup ilk kısmı < تیغ حلم > [tîğ-ı hilm] şeklinde farklıdır: "Hilm kılıcı [yazmada: re'y kılıcı] çelikten yapılmış kılıçtan daha keskindir. Belki yüzlerce ordudan ziyade zafer temin eder." (Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Şerh-i Mesnevî*, çev. ve şrh. Tahir-ül Mevlevi, yy., ts., C. V, s. 1820).

3 1695 senesi.

4 6 Ekim 1695. Kreutel'in de işaret ettiği gibi Silâhdâr Mehmed Ağa bu tevcihin Rusçuk'ta değil Severin isimli bir palanka yakınlarında konaklandığı esnada yapıldığını ifade etmiştir. Ayrıca Mühürdâr Ali Efendi, Cafer Paşa'ya daha önce yani 1692 Ekim'inde tevdi edilen Haleb beylerbeyiliğinin bilahare 18 Aralık 1694'te Dursun Mehmed Paşa'ya verildiğini kaydetmemiştir (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 263, 196. not; *Nusretnâme*, s. 186; *Zeyl-i Fezleke*, s. 1586).

ile Süleymân Paşa ve Bosna levendâtı ile Fazlullâh Bölükbaşı Beligrad'a gelüp Rûz-ı Kāsım'a değin[1] **[115a]** Beligrad'da muhâfaza emrinde olup, ba'dehû keferenin tabor-ı makhûrı kışlalarına perâkende olduğı haberi geldüği gibi Tımışvar'ın fermân olunan zahîresini alup mevcûd olan asker-i İslâm ile Tımışvar'a nakl ve teslîm-i anbâr edüp Beligrad'a geldüğimizde on gün mikdârı mürûr edince muhâfız-ı Beligrad olan İbrâhîm Paşa dahı Beligrad'a dâhil olduktan sonra üçünci güni Beligrad'dan hareket ve Halebü'ş-Şehbâ savbına revâne oldılar. Hattâ hareket olunduğı gün zemherînin ibtidâ güni olmağla altmış ikinci güni mahrûse-i Haleb'e dâhil oldılar.[2]

Der-Beyân-ı Vekāyi' u Ahvâl ki der-Haleb Vukū' Yâfte Bûd

Hengâm-ı vusûllerinde selefleri olan Dursun Mehemmed Paşa'nın etbâ' u levendâtı Haleb pazarına rencber tâyifesinin taşradan getürdükleri arpa ve saman ve hatab ve sâyir me'kûlât u meşrûbâta müte'allik olan zehâyir kısmını farazâ on pârelik eşyâya birer ve ikişer para ellerine vermekle cebren ve kahren celb ve bu yüzden te'addî eyledüklerinden mâ-adâ izhâr-ı tazallüm ile dahı ziyâde şey üm[ni]yyesinde olup akça talebinde olanların **[115b]** enselerine birer kaçar sille vurup tecâvüzluklarından rencber tâyifesi çekilüp getürmekten fâriğ olmışlardı. Hattâ vardığımız eyyâmlarda arpa ve saman ve odun ve sâyir dihkānîlere mahsûs getürdükleri tavuk ve yumurta ve yoğurt makūleleri bahâda olup bulunmazdı.

Bir gün rencberin biri himâr ile pazara getürdüği samanı dîvânegândan bir levend beş paraya pazar edüp konağına nakl ve yükin yıktuktan sonra Arab'ın eline dört para vermekle Arab dahı "Ben beş paraya pazar eyledim, bir param dahı kaldı!" deyü feryâd ile taleb eyledüğinde çehresine birkaç sille vurup tard u redd ile Arab dahı burnının kanın akıdarak arzıhâl edüp efendimize izhâr-ı tazallüm etmeğin der-ân-sâ'at âdem ta'yîn ve ol levendi huzûrına ihzâr edüp keyfiyyet-i hâli su'âl eyledükte vâkı'â aldığı samanın dört parasın edâ ve birini kat' eyledüğini ikrâr ve i'tirâf edince efendimiz dahı redd-i cevâb eylediler ki: "Yaramaz! Bunlar rencberdir, nâhun-ı mihnet ü meşakkat ile gece ve gündüz çalışup vücûda getürdükleri şeylerin

1 5 Kasım 1696.

2 Buna göre Belgrad'dan Haleb'e yolculukları 22 Aralık 1695 ilâ 21 Şubat 1696 tarihleri arasında sürmüş olmalıdır.

pazarlara nakl ile fürûht ve peydâ eyledükleri **[116a]** birer kaçar akçaların cem‘ edüp tekâlîf-i Pâdişâhî'ye sarf ve nice nice derdlerine em ve mâ-lâzımelerine medâr edüp rencberânın yanında bir para sâyirin indinde on groş kadar iken ale'l-husûs rızâ-dâde olup pazarda pazar eyledüğün akçayı tamâmen edâ eylemedüğinden mâ-adâ darb-ı şedîd ile derd-mendin başın yarup kana müstağrak edersin!" deyü tehevvürinden nâşî elinde olan hezârân ile başına ve döşüne niçe kerre darb eyledükten sonra yıkup beş yüz değnek dahı darb ve meydândan bî-hod ref‘ eylediler. Ve tekrâr dâhil-i meclis olanlara rû-gerdân olup hitâb eylediler ki: "Bir vâlî bir memlekete vardıkta tahsîl-i nîk-nâm edeyim deyü ol memleketin yaramazlarını tecessüs etmekle zu‘mınca nizâmına dikkat eyler. Hâlbuki o makūleleri tecessüsde niçe fukarâyı âzürde-hâl edüp âsûdeliğine kûşiş [üzre] iken hezâr yüzden zulm ü te‘addîye bâ‘is ve rencîde ile inkisâr-ı kulûb hâsıl ederler. Memlekete nizâm vereyim diyen vâlî evvelâ kendi etbâ‘ı yaramazlarının bu makūle te‘addî vü tecâvüzluklarını âhâlî-i vilâyet fukarâsı **[116b]** üzerinden men‘ u def‘ ve kapusı halkının zabt u rabtı ile mukayyed olmak cümleden a‘lâ ve ehven umûrdan olduğı ehline ayândır. Bunı fehm ü idrâk eylemeyen vâlîler her ne kadar zulmden ictinâb eyleseler bir vechile mümkin olmayup ırzına şeyn getürmekle beyne'l-akrân mezmûm olduklarından gayrı, âkıbetü'l-emr zulm-ile neşv ü nemâ bulup mazhar-ı gazab-ı âteş-tâb-ı husrevânî olageldükleri hezâr kerre vâki‘ olmıştır. Zîrâ ilmiyle âmil olmayan nâsıhın pend ü nasîhati sâyire te'sîr etmez ve kendi hizmetkârının zabtına kādir olmayan kimesne zîr-i hükûmetinde olan halkı zabt edemez." deyü bu nasîhat-i dil-pezîri eyledükten sonra karşusında hizmete bel bağlayan etbâ‘a dönüp dediler ki: "Bu def‘a manzûrınız olan ol bed-baht yaramaz ta‘zîr-i hadd ile ser-pençe-i kahrdan halâs oldı. Ammâ bundan sonra âgâh olasız ki re‘âyâ vü berâyâdan bu makūle şikâyet ile her kangınız içün ferd-i vâhidden biri gelmek vâki‘ olur ise Hudâ-yı Müte‘âl hakkıyçün oğlum Mehemmed dahı olur ise ibret-nümâ-yı âlem içün bilâ-tereddüd salb edüp cezâsın ederim!" deyü ekîd ü şedîd tenbîh ile **[117a]** kelâma encâm vermekle bu mertebe te'kîdi müş‘ir tenbîhlerini ahâlî-i vilâyet ve re‘âyâ vü berâyânın istimâ‘ı oldukta rencberân tâyifesi cevânib-i erba‘adan ol kadar yürüyüp geldiler ki çarşu ve pazar zehâyir makūlesi ile mâlâ-mâl olup farazâ ol vakte değin onar paraya fürûht olunan saman ve odun yükleri üçer

dörder paraya, şa'îr ve boğday ve sâyir hubûbât makūlesi dahı evvelkiden birkaç noksânıyla ucuz ucuz fürûht olunmağa başlayınca vilâyetin sağīr u kebîr ve a'lâ vü ednâsı ellerin kaldırup hayr du'a eylemeğe başladılar.

Ca'fer Paşa merhûmun gerçi mukaddem olan ahvâlindendir, velâkin münâsebetle bu mahalle işâreti iktizâ eyledüğinden anı dahı beyân edelim. Bundan esbak on seneden mütecâviz Tımışvar ve Bosna ve Beligrad muhâfazalarında iken[1] hizmet-i muhâfazada olan ocak halkı ve gerek yerlü neferâtlarının birer senelik mevâcibleri kendülerinin hüsn-i himmetleriyle an-nakdin Hazîne-i Âmire'den ihsân olunugelüp herkes neferâtlarına tevzî' u taksîm ederlerdi. Mataracı ve tüfenkçilerden mâ-adâ etbâ'ının **[117b]** ferd-i vâhidinde yerlüden ve askerîden esâmeye mâlik âdem yoğ-idi ve kendülerinin ağalara tenbîhi [bu] idi ki: "Her kangınızın ocağından etbâ' u levâhıkıma bir esâme veyâhûd ulûfesin verdüğünüz istimâ' olunur ise ağalığınızı âhara tevcîh ve etbâ'ımdan her kim olur ise hem değnek çalup ve hem kapudan redd ederim!" deyü herkese tenbîh eylemiş idi. Bu kadar zamânda enderûn u bîrûnda ve gerek karakullukçılarda bir kimesnede esâme sâhibisi yoğ-idi. Tîmâr ve ze'âmetten her kangı hizmetkârı sâhib çıkup tâlib ü râgıb olurdıysa istedüği hizmetkâr ise "Sana olmaz, bununla çerâğ olayım dersen olamazsın. Seferlerde hâsılın masrafına vefâ etmez, düyûna müstağrak olursun." deyü cevâb verürdi. "Yok, elbette ben bununla çerâğ olur ve geçinürüm." deyü talebinde musırr olanlara veyâhûd istemedüği hizmetkârdan ise buyurup ve senedâtın eline verdükten sonra "Var bayrağının altına git." deyü tenbîh ederdi ve bir dahı içerde ve taşrada hizmetine istihdâm eylemezdi. Defterlü âdem aslâ yoğ-idi ve "Ca'fer Paşa defterlüsi" deyü ferd-i vâhide nasîb olmış değildir. **[118a]** Ve Beligrad'da iken neferâta bu kadar hazîne paralanup tevzî' u taksîm ederlerdi, ubûdiyyet nâmıyla kendüye hılâl vermiş değillerdir ve verseler dahı kabûl etmezlerdi ve teklîf dahı etmeğe kimesnenin cesâreti yoğ-idi. Hattâ be-şart-ı ân sâyir neferâtları mevcûd olmak üzre her ağanın neferâtı ta'dâdına göre ta'ayyüşlerine medâr olmak içün kimine üç ve kimine beş ve dahı ziyâde ve noksân kendülerinin izniyle mahlûle ruhsat vermişlerdi ve "Bundan ziyâde

1 Müellif, Kreutel'in dikkat çektiği gibi (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 269, 289. not) eserin başka bir yerinde Cafer Paşa'nın serhad bölgesindeki görev müddetini dokuz sene olarak zikreder: "dokuz sene mütevâliyen Tımışvar ve Bosna ve Beligrad serhadlerinde oldılar." (vr. 183b).

her kangısının bayrağında noksân bulursam bilâ-emân katl ederim!" deyü ağalara şâfî cevâb vermişlerdi ve edeceğini günden ayân bilüp ferd-i vâhidi neferâtın noksân etmeğe cerâ'et edemezlerdi. Rûz-merre bayrak bayrak neferâtları ile kal'a hizmetinde mevcûd idiler. Ol kadar olmıştı ki neferin birini görse "Bu fülân ağanın neferidir." deyü teşhîs ederlerdi. Bu mertebe iltizâm u ihtimâmlarından ne mümkin idi ki ağalar emrinden hâric mahlûl ihfâ eyleyeler.

Bir def'a asker-i İslâm'ın avdetinde mevâcib tevzî'inde ağalar ittifâk u ittihâd eylediler ki: "Bu devletlünün sebebiyle bilâ-noksân her sene mevâcibimizi Hazîne-i Âmire'den nukūden alup tevzî' ederiz ve kendülerine aslâ ubûdiyyet eyledüğimiz yok, **[118b]** hîç olmadığı hâlde bir mikdâr kahve tedârik ve arz eylesek olmaz mı?" deyü beynlerinde meşveret ve dört yüz vukıyye kahve[1] alup Dîvân Efendisi Mehemmed Efendi vesâtatıyla arz içün konağına nakl ve ifhâmını niyâz etmeleriyle dîvân efendisi dahı efendimize ifâde eyledükte "Bu ne şekil nâ-puhte kelimâttır?!" deyü tehevvürlerinden nâşî ser-i kârda olan ağalardan birkaçın da'vet içün âdem gönderüp geldüklerinde dîvân efendisi vesâtatıyla "Bize ubûdiyyet arz eyledüğünüz kahve nenin zımnında ve ne husûs içündür?" deyü su'âl eylediler. Anlar dahı dâmen-bûs edüp "Efendim, Hazret-i Allâh seni dâyim eyleye. Vâlîmizsiz, bunca mevâcib tevzî' u taksîm ederiz. Cümlenin ittifâkı ile bir mikdâr kahve hediyye olmak içün arz eyledik, gayrı husûs içün değildir." dedüklerinde "Zâhiren size himâye eyledüğimiz esâmelerin kahvesidir. Biz anı size merhameten harc u masrafınıza medâr olsun deyü verdik. Yohsa sizden alalım deyü vermedik. Varun kahvenizi alıkoduğunuz mahalden kaldırın." dedükte anlar tekrâr edüp "Hayır efendim, bu kahve cümleden hediyyedir ve yine efendimin ihsânı olan bizimdir." deyü henüz lisânlarından bir hoş [söz] cârî olmadan **[119a]** hemân efendimiz âteş-i mahz olup dediler ki: "Zâhiren neferât fukarâsının yevmiyyelerinden ihrâc edüp fukarâya noksân vermişsiz." deyü "Bre yaramazlar! Size bu kadarca ruhsat verdüğimden kim bilür herkese ne mikdâr noksân mevâciblerin vermişsiz!" deyü ol tehevvür ile mukābeleden icmâli ve neferâttan bildüği birkaç söz anlar âdemlerine haber gönderüp da'vet ve hezâr yüzden teftîş ü

1 Bu miktar kahve yaklaşık 513 kilograma tekabül etmekte olup sehven yazılmış olma ihtimali mevcuttur (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 270, 291. not).

tefahhus edüp künhine ıttılâ' hâsıl edince halkı birbirlerine katup, ağaların çektükleri havf u nedâmet[in] tahrîr ile beyânı mümkin değildir. Ve kahveyi dahı ağalar dîvân efendisinin konağından kaldırmağa âr edüp dîvân efendisi dahı havfından kabûl edemeyüp konağında nerdübân başında durdı. Her gelen kimesneler makramalarına ikişer üçer vukıyye alup götüre götüre kahve dahı muzmahill oldı. Hîn-i müzâkerede Beligrad ağaları beyninde bir darb-ı mesel gibi oldı. Sonradan ba'zı münâsebetle "Bizim Ca'fer Paşa'ya verdüğimiz kahve misâlidir." deyü zikr ederlerdi ve rûhını Fâtiha-i Şerîf ile yâd eylerlerdi.

Arabî:

تعلَّم واستفد منّى
وخلّ القيل و القالا

فساد الدين و الدنيا
قبول الحاكم المالا[1]

Merhûmun esâme husûsıyçün etbâ'ına olan ikdâmından hengâm-ı şebâbda fehm ü idrâk etmeyüp **[119b]** derdik ki:

-"Paşamızın etbâ'a dûn-himmet olduğıdır."

-"Ya ne olur?"

-"Hele bizim ihtiyâcımız yok, devletinde verseler dahı tenezzül etmeyüz. Ammâ ruhsat verseler bâri hizmet eden sarrâclarımıza birer ve ikişer esâme ederdik."

deyü esnâ-yı kelâmda her birimizin aklı yettüği sözleri söylerdik. Bilmezdik ki nihâyeti rezâlete mukārin olup envâ'-ı nedâmet ü hacâlet müşâhede olunacak a'mâl-i kabîhadan ve merhûmun her cevâb-ı bâ-savâbı nâsıha-i haseneden idüğini sonradan gözümüzle gördük ve ıttılâ' hâsıl edüp tekrâr-be-tekrâr rûhını du'â-yı hayr ile yâd ederdik.

1 "Benden öğren ve istifade et, kulaktan dolma bilgileri boşver. İdarecinin mal kabul etmesi din ve dünya hayatının ifsadına sebep olur." İkinci mısraın ilk kelimesi yazmada yanlış olarak < حلّ > şeklinde yazılmıştır.

Hikâye-i Manzûm

Tahrîr ile îmâ edeyim bu sebk üzre
Bir vak'a zuhûr etti bu tavr u nesak[1] üzre

Birkaç sene evvel idi bundan akdem
Yerlü kulına Koskos idi ağa ol dem

Herkesde bulunurdı esâme ikişerden
Noksân yoğ-idi var idi ba'zında beşerden

Mahlûle dutup ol neferâtın niçe mâlın
Almış ve yemiş olmış idi her biri kalın

Gittükçe üni devlete oldı şâyi'
Fermân ile âdem gelüp yoklama oldı vâki'

[120a] Mahlûl yerine vaz' içün âdem çok ammâ
Halkın dilini akde ilâc olmadı aslâ

Her bayrağın ashâbı olan doğru ağalar
Düştiler başları kaydına edüp gavgālar

Dediler lecc ile gavgā edüben ne hâsıl
Kapuya verdüğimiz pîş edelim ve'l-hâsıl

Tâbi'-i paşa deyü her biri düzdi defter
Ol deftere kayd oldı esâme çoğı ezber

Aslı olanı yazsa hele olmayanın da
Fer'ini edüp kendülerin aybına perde

Aldıkları dursun şu yana almadığın âhir
İsnâd edüben eylediler sebt-i defâtir

Dillendi o devletlü etbâ'ı ucundan
An-aslını sorsan eğer Koskos ucundan

Etbâ'dır efendisin eden nâmıyla mezkûr
Kim şeyhi mürîdidir eden zühd-ile meşhûr

1 Yazmada < طَوْرِ نَسَقْ > [tavr-ı nesak] şeklinde yanlış yazılmıştır.

Etbâ'ına ruhsat vere çün kim beğ ü paşa
Dillenmeğe bâ'is ola baştan başa

Az idi aldığı lîk elemin çok çekti
Hâsılı âr ile gayret elemin çok çekti

[120b] Sînesi sâf idi gıll ile gıştan anın
Yemez idi gamını zerrece bu dünyânın

Ehl-i insâf edemez hakkını inkâr anın
Zîrâ cevr ü siteme yoğ-idi rızâsı anın

Vâlî olduğı yere eyler idi nîk ile dâd
Hüsn-i hulkıyla[1] çıkarmış idi ol yahşi ad

Zulme meyl etmedüğiyçün ömri efzûn oldı
Sinni doksandan aşup yüzde kemâlin buldı

Adle sa'y eyledüğiyçün yaşar ol dünyâda
Dahı Hakk vere murâdın varıcak ukbâda

Düşüp ardına anın her ki ana kasd etti
Behre-dâr olmayup âhir menzilin terk etti

Edeyim her ki diye nîk ile yahşi nâmı
Hoşnûd edeyim her ki diye hâss ile âmmı

Tatbîk ede ol Şer'e kamu kavl ü fi'âlin
Hem eyleye mebzûl-i atâ hod duta mâlın

Kim Şer'-i mübîn-i Hakk'a gider râh-ı dürüsttür
Ol yola gider ol kişi kim kalb-i dürüsttür

[121a] Çün Şer'-i kavîm üzre gide hâkim ü vâlî
Bir söz diyemez anlar içün cümle ahâlî

Dut doğru yolı gitme sakın râh-ı dalâle
Oğrar kişi yoldan sapıcek renc ü melâle

Çün kim ala ol gözgöre mâlın fukarânın
Kādir ola mı zabtına hâkim süfehânın

1 Yazmada < حُسْنُ و خلقيله > [hüsn ü hulkıyla] şeklinde yazılmıştır.

Minnet-keş-i ihsân-ı fukarâdır anı bil
Add eylemez âdem yerine ol kişiyi il

Herkes tama'ından eder kendüyi tahkîr
Zemm-i siper-i ta'n ile çün kim hedef-i tîr

İdbâra ere zerrece ikbâli o şahsın
Mânend-i sihâm olur o demde sözi halkın

Söyler yüzüne karşu durup cümle edânî
Derler ki getür vermiş-idik biz sana anı

Mezmûm ola halk içre anın söylene adı
Her kanda varursa ola noksânına bâdî

Ey âkıl ü dânâ-yı Aristo-yı zamâne
Pest eyleme kadrini düşüp hırs u gümâne

[121b] Ol kim ki ede hırs u tama' kasrını bünyâd
Şeksiz eder ol hâne-i îmânını berbâd

Her kim ki saça tohm-ı tama' kendi yedinden
Mahsûl-i nedâmet biçe âhir bedeninden

Bî-hûde sanup sözlerime olma gümânda
Gördüm ben anı gözüm ile kurb-ı zamânda

Sem' eyledüğüm sözleri derc eylemedim ben
Her ne ki gözüm gördi ise yazdım anı ben

Rûhını şâd ede Ca'fer Paşa'nın Hazret-i Hakk
Almadı kimsenin ol akçasını hîç nâ-hakk

Sonradan bildik anda kadrini hem kıymetini
Vüzerâ içre henûz bildik anda rif'atini

Sa'yi kendüye değil dîn içün idi ancak
Mîrîye eyler idi sa'yini mebzûl el-hakk

Zabt u rabtında kemâliyle ederdi kûşiş
Zâbitân u neferât hâlin ederdi pürsiş

Zehresi yoğ-idi cevr ü siteme etbâ'ın
Oynamaz idi atı illerüye bir ferdin

[122a] Ehl-i ırz râhat u âsûde idi devrinde
Yaramaz hâli sorarsan katı pek efgende

Öldürür derler idi korkar idi bay u gedâ
Kaçın öldürdi hele bak ne idi özge sadâ

Yatmaz idi ölüsi öldürduğı nâdir idi
Ne idi dehşeti halkın bu mehâbet ne idi

Haydûda vermez idi gerçi emân bir sâ'at
Kazığa vurmak içün eyler idi pek sür'at

Yedi bin beş yüze bâliğ idi haydûd ölüsi
Kuruyup kaldı kazıklarda anın her birisi

Cümle öldürduğı dokuz senede serhadde
On iki Müslim idi zikri gelür hâtimede

Dördi avrat idi anın ikisi çingâne
Birisi Ermeni mürted tâbi' idi Pingân'e[1]

Hikâye-i Subaşı Hasan

Var idi bir subaşı adına derlerdi Hasan
Kazık erbâbı idi gerdeni şâyân-ı resen

Kaddi kûtâh idi ammâ değnek vurdukta
Sıçrar idi değnek-ile bile ol çaldukta

[122b] Bükülürdi beli çenber gibi hırsından anın
Yoğ-idi merhameti atasına zerre anın

Fır fır[2] eylerdi başında sarığı durmaz idi
Öni ardına gelür gāyet ile onmaz idi

Gözi şimşek gibi oynar sakalı hem bıyuğı
Yüzine bakanın assı etmez idi yedüği

1 **Derkenar:** "Pingân, Eğin ile Divriği mâ-beyninde kefere karyesidir, ze'âmettir." (Bu köy Sivas'ta olup bugün "Adatepe" adıyla bilinmektedir. Bkz. Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, Ankara, 2007, s. 618).

2 Yazmada < فزفز > şeklinde yazılmıştır.

Haydûdun gelmesine cân-ile müştâk idi ol
Kisvesinden eder idi nafaka kisvesin ol

Gelmeden evvel alurdı haberin haydûdun
Kazığı yapmak içün gelüp isterdi odun

Der idi anı gören sür'at-ile reftârın
Yine hayr ola subaşı, var mı nedir ahbârın

Gülerek ahz olunan ismi ile haydûdı
Şu kadardır der idi eyler idi ta'dâdı

Dikilürdi Paşa'nın karşusına bekler idi
Kim görünce neye geldüğini fehm eyler idi

Görüp eylerdi tebessüm derdi hâzır mı ana
Belî hâzırdır efendim hemân emr eyle bana

[123a] Çün işâret edüben her ne ise fermânı
Yapışup haydûda ol sürüyü nerdübânı

Ölmeden evvel ölürdi tutılan haydûdlar
Neye oğrayacağın anlar idi merdûdlar

Sağ tutılanlar ederdi ser-i guzzâta niyâz
Derler idi bizi götürme Paşa'ya şehbâz

Tîğ-ı ser-tîze havâle eyleniz gerdenimiz
Tâ helâl eyleyelim biz de bir avuç kanımız

Anun-içün yoğ-idi Sırf'a anın merhameti
Zîr-i pâ eyledilerdi hakk-ı nân u ni'meti

Ettiler terk-i ra'iyyet kuşanup her biri tîğ
Niçe nisvân u sabîye çektiler hançer ü tîğ

Çün kılıç olmayana anlar revâ görmiş idi
Bu sebebden kazığa vurmağa ahd etmiş idi

Gördiler çün ki kazıktan gayrı yoktur çâre
Fâriğ olmışlar idi Sava Suyu'n imrâre

Şöyle olmış idi ki Niş'e gelince yollar
Emn ü âsûde idi dağ ile sahrâ [i]ller

[123b] **Hikâye-i Hâfız İmâm**

Var idi âlim ü kārî Paşa'nın imâmı
Maskatı Kastamonı Hâfız Mehemmed nâmı

Sadr-ı Rûm'a yazuben verdi ana istihkāk
Ol da etmişti anı silk-i kuzâta ilhâk

Çün kazâ tâlibi oldı alup ele râhın
Oğradı yolda kazâya vurup haydûd râhın

Şüplek'ten(?)[1] geçer iken vurılup kurşun ile
Mansıb olmadı müyesser gitti ol hasret-ile

Olmadıysa n'ola ol dâr-ı fenâda kādî
Bastı hod câh-ı şehâdete ola Hakk râzî

Çün ki erişti şehâdet haberi Paşa'ya
Acıdı gāyet-ile cümlemiz ettik girye

Derdi dâyim ola mı almağa intikāmın
Vere mi Tanrı bana kātilini imâmın

Aradı cân u gönülden yalvarup Ma'bûd'a
Ne kadar gitse sipâriş eyler idi Mahmûd'a

Tuttı gāzîler o bî-dîn imâm öldüreni
Görüben dedi ana nice öldürdün anı

[124a] Dedi ki zahmı şedîd idi be-gāyet anın
Yürümeğe yoğ-idi tâkati bir dürlü anın

Çekmeğe zahmetini görmedim ana lâyık
Eyledim tîğ ile ben dâr-ı fenâdan 'âtık

Eyledi çün işidüp böyle esahh takrîri
Çağırup subaşıya dedi al şu bî-dîni

1 < شوپلك > şeklinde imlâ edilmiştir. Kelime'nin üzerine düşülen not: "Derbend ismi".

Dilerim bunı obirleri gibi etmeyesin
Bunı böğründen urup tîz sakın öldürmeyesin

Subaşı bildi nedir çün ki Paşa'nın kasdı
Haydûdun taktı boğazına ipi hem kıstı

Bilürüm dedi efendim ana edeceğimi
Gelemez hâtırına kimsenin edeceğimi

Yedüp eylerdi nidâ hâli budur haydûdun
Bâ-husûs kātilidir Hâfız İmâm merhûmun

Sürüyüp kelbi gibi çün ki götürdi anı
İledüp menziline *"her çi küned ân dânî"*[1]

Geçürüp san'at-ile yufka yerinden kazığı
Götürüp eyledi encâmını kazık azığı

[124b] Bir gün oldı kazık üstünde diri ol nâ-pâk
Geberüp gitti cihândan teni oldı hem hâk

Haleb'de Vâki' Kırlangıç-oğulları'nın ve Kara Hüseyin Nâm Düzd-i Bî-Sâmânın Hikâyeleridir

Merhûm Haleb'de iken birkaç nefer tüccârlar Haleb'e gelürken esnâ-yı râhda vâki' Atarib[2] nâm karye kurbında gece ile üç yük eşyâları sirka olunup efendimize arzıhâl eyledüklerinde "Bir mazanne[ye] ittihâd eyledüğünüz var mı?" deyü kendülerden su'âl eylediler. Tüccârlar dahı "Aslâ mazannemiz yok ve bu âna değin bu diyârlara gelmiş dahı değilleriz." deyü cevâb-dâde olduklarında efendimiz dahı redd-i kelâm edüp dediler ki: "Sizin mesrûk zâyi'âtınız olan eşyâ Haleb'e iki konak mesâfe olup husûsâ gece ile dağda ve sahrâda sirka olunan eşyânızı kim aldı ve ne yere götürdüğini ben dahı bilmem, beklemek gerek idiniz!" deyü gazab-âlûd cevâb ve arzıhâllerin şakk edüp dîvândan tard u redd eylediler ve herîfleri taşra ihrâc edüp hadd ile ta'zîr olunmaduklarına şükr-i

1 < هر چه کند آن دانی >: "Her ne yaptıysa senin bildiğin gibi yaptı."

2 Haleb şehir merkezine 25 km. mesafede bulunan bu yerleşim biriminin ismi < أتارب > imlâsıyla yazılmakla beraber müellif muhtemelen duyduğu şekliyle < اطریب > olarak kaydetmiştir. Köyün ismini ve yerini tespit eden F. Alibaz Dursun'a müteşekkirim.

Yezdân ederek kapudan taşra oldılar. Bu makūle vaz' kendülerden sudûr etmeyüp hilâf-ı meşrebleri olduğından ekser-i nâs ta'accüb-künân olup pesend etmediler. Ammâ dîvân ber-taraf olduktan sonra dîvânegânın başçavuşını **[125a]** çağırup arzıhâl veren tüccârları hufyeten bulup ihzâr eylemesi içün fermân etmekle ol dahı varup tecessüs ve alup huzûrına getürdükte tüccârlara rû-yı dil gösterüp tesliye-i hâtır eyledükten sonra "Sizin eşyânızı bulmak üzerimize lâzım olan mevâddandır, elem-keşîde olman. İnşâ'allâh takayyüd edüp her ne yüzden olur ise buldurmağa sa'y ederiz. Velâkin sirka olunan eşyâ ne makūle eşyâ idi?" Anlar dahı "Ekseri Bursa bâlîni metâ'ındandır." dediler. Paşa efendimiz dahı "Gerçi misliyyât makūlesidir, velâkin her ne kadar olsa tüccâr tâyifesi metâ'ın gördüği mahalde teşhîs eder. Varun çarşuda pazarda cüst ü cû ve mahfîce tecessüs eylen, eserinden bir müşâhede edebilürseniz -delibaşı çavuşını gösterüp- buna haber eylen. Eğer âsârından nişân bulmazsanız yine bana gelesiz." deyü tenbîh eyledükte herîfler taşra çıkup esvâk u pazarı cüst ü cû eylemekte; meğer zikr olunan sârikļar şehr-i Haleb'de sâkin "Kırlangıç-oğulları" demekle ma'rûf u meşhûr yedi nefer karındaş imişler, Karanuluk Kapu semtinde sâkin olup ve sârikļ olduklarını ahâlî-i Haleb'in sağīr u kebîri bilürlermiş. Birkaç def'a paşalar ve mütesellimler birer kaçın ele getürüp **[125b]** akça kuvvetiyle halâs ve dâyimâ bu kârda gezdükleri كالشمس فى وسط النهار[1] ayân u beyân imiş. Hattâ ol gün ki tüccârlar arzıhâl etmişler, sârikļ-ı mezkûrlar dahı tebdîl-i câme paşa kapusı etrâfın dolaşup teftîş ü tefahhus-ı eşyâ içün âdem ta'yîn olunur mı deyü gûş-dâr üzreler imiş. Çün ki herîflere bu yüzden mu'âmele olunup me'yûsen [ve] merdûden taşra çıktuklarını müşâhede edince kemâl-mertebe emniyyet hâsıl edüp ferâğu'l-bâl ile hânelerine rücû' ve kendülere müte'allik bildükleri dellâlin birine birkaç çift yastık verüp dellâl dahı bir mikdâr gezdirdükten sonra bir dükkâna emânet vaz' etmekle, tüccârlar tecessüs ederek yastıklara gözleri dûş olup ve metâ'ların fehm etmeleriyle der-ân-sâ'at delibaşı çavuşına haber ve ma'an varup gördükleri dükkândan metâ'ları ile ashâb-ı dükkânı keşân-ber-keşân huzûra ihzâr ve keyfiyyet-i hâl su'âl olundukta dükkân sâhibi olan merd-i müstakīm "Bu metâ' benim

1 "Gün ortasındaki güneş gibi."

değil, fülân dellâl alâ tarîkı'l-emâne getürüp dükkânda alıkodı. Emîn olduğumuz hasebiyle bu makūle emâneti dâyimâ kabûl edegelmişüzdür ve bilmedüğümüz kimesneden dahı kabûl etmeyüz." dedükte ol dellâlı dükkân sâhibi olan şahıs ihzâr ve huzûra getürdükte **[126a]** inkâra mecâli olmayup "Kırlangıç-oğlı Mustafâ getürüp verdi." deyü ikrâr etmekle "Ya şimdi kendüsi ne mahaldedir?" deyü su'âl olundukta "Hânesinde olmak gerektir." deyü haber verince ol sâ'at on beş kadar âdem ta'yîn ve varup hânesin bastuklarında haylî eşyâ-yı mesrûka ile dört nefer karındaşların ahz u ihzâr eylediler. Ba'de't-tefahhus üç nefer karındaşları bir mikdâr eşyâ ile Bâb taraflarına fürûht içün revâne olduklarını inhâ vü ifhâm etmeleriyle anların dahı ahz u ihzârlarına gönüllüyân bayrağın ta'yîn edüp vardıkları gibi üç nefer karındaşları dahı yedlerinde mevcûd bulunan eşyâ ile ahz ve dîvân-ı Haleb'e ihzâr eylediler. Cümlesin der-zencîr eyledükten sonra tüccârların eşyâlarını huzûrında ashâblarına bi't-tamâm teslîm edüp eşkıyâ-i mezbûrlar dahı hayâtlarından nâ-ümîd oldukları hâlde necât u istihlâsları içün on kese akça arz eylediler. Kendülere ifâde olundukta "Zâhiren hırsızlığa bizi dahı şerîk etmek dilerler!" deyü mültefit olmayup yedisin dahı her birini bir köşede salb ettürdiler.

Çün ki Haleb ahâlîsi Paşa'nın bu mikdâr akçayı kabûl etmedüğini müşâhede edince هـذا وزيـر[1] deyü hezâr tahsîn eylediler. **[126b]** Ve a'yân-ı Haleb dahı Paşa'nın bu makūle yaramaza adem-i müsâ'adesini müşâhede ettüklerinde bir gün efendimize gelüp ilkā eylediler ki: Urbândan Kara Hüseyin demekle meşhûr bir kuttâ'u't-tarîk on beş yiğirmi seneden berü Haleb etrâfın kurudup niçe Haleb vâlîleri ve mütesellimleri ve muhassılları ol şakīnin ele getürülmesine bölükler ta'yîn edüp vardıklarında bölüklerini bozup ve kaçurup, gittükçe ol etrâflarda nâm u şân vermeğe bâ'is bir şakī-i rûzgâr olmağla ve zûr-ı bâzû-yı mütegallibesi ile taşrada alâka sâhibi olan a'yân u eşrâf îsâl-i mazarratı havfından bendelik tavkını gerdenlerine geçürüp farazâ kendüsi içün her ne iktizâ ederse "Fülân ağaya benden selâm eyle, fülân şeyleri alup göndersün." deyü kāsıd ile haber irsâl eyledükte bilâ-tereddüd dil-hâhı olan eşyâları alup göndermeğe müdârâ ederlermiş. Bu ahvâli îrâd ile şakī-i mezbûrun dahı ele getürülmesini niyâz ve "Hakkından gelinmesi ile diyâr-ı

1 "İşte vezir!"

Haleb'i ve cemî'-i re'âyâ vü berâyâ ve ebnâ-yı sebîli keyd ü mazarrat-ı eşkıyâdan halâs ve kemâliyle tathîr-i fesâd ani'l-bilâd buyurmış olursız." deyü i'lâm u ifâde eyledüklerinde efendimiz dahı "Ol dedüğünüz şakī çölden tiziyye ele girer mi? Husûsâ biz seferlü bir âdem iken ve hengâm-ı azîmetimiz dahı ziyâde karîb olup **[127a]** sefer tedâriki gāyilesinden vaktin müsâ'adesi dahı olmayup; ancak tarafımızdan Haleb'e mütesellim nasb edeceğimiz Bekir Beğ bir gayret-keş âdemdir, ana sipâriş edelim. Ola ki ele getürüp hakkından geleydi." dedükte tekrâr a'yân cevâba mütesaddî olup dediler ki: "Efendim, cevâbınız gerçektir. Ancak lutf u kerem buyurun, mütesellime sipâriş buyurman; zîrâ ele girmesi muhâldir. Ve sonradan bizden bilüp taşrada olan alâka vü âdemlerimizi rencîde eder, belâya giriftâr oluruz. Velâkin inşâ'allâhu Te'âlâ sefer avdetinde Hazret-i Allâh, efendimizi yine bu diyârlara nasîb edersе ol vakitte kendiniz himmet buyurun." deyü niyâz eylediler ve gittiler.

Ammâ bu makūle ahvâle ihtimâmları olduğından üç günden sonra şakī-i mezbûrun cevelângâhı olan Ma'arratü'n-Nu'mân semtinde birkaç ma'rûf urbân şeyhlerine maslahat-ı âhar sipârişi içün bir buyuruldı tahrîr ve şakī-i mezbûrun ele getürülmesi içün varan âdemlere mu'âvin olmak üzre ekîd ü şedîd başka bir buyuruldı dahı tahrîr edüp ağalardan Koca Halîl Paşa'nın kapucılar kethudâsı Debreli Bekir Ağa'yı getürüp ol hizmete ta'yîn eyledükten sonra Kara Hüseyin içün olan buyuruldıyı mahfî verüp tenbîh eylediler ki: "İnşâ'allâhu Te'âlâ ol taraflara vardığında sırren tefahhus eyle, eğer âsân vechile yatak**[127b]**landırmak mümkin olup ve üzerine varılmak hadd-i imkândan olduğı hâlde bu buyuruldıyı şeyhlere veresin; yok gözüne kesdürüp âsân mülâhaza eyledüğünde buyuruldıyı izhâr etmeyesin, hemân başını kesüp getüresin." deyü te'kîd ve irsâl eyledüklerinde mezbûr Bekir Ağa dahı me'mûriyyeti üzre nâhiye-i mezbûra dâhil oldukta karyelerde sırren tecessüs ederek ol havâlîde karyenin birine duhûl ve âfitâbın harâretinden bir mahalle nüzûl edüp hâne sâhibi olan Arab ile esnâ-yı musâhabette münâsib getürüp Arab'a der ki: "Bu semtlerde kadîmî bir dostum ve bir kardaşlığım var idi ve hukūkum kendüsi ile katı çok idi. Bilmem hayâtta mıdır yohsa vefât mı eyledi." dedükte "Kimdir?" deyü Arab su'âl edince "Kara Hüseyin demekle ma'rûf u meşhûr sâhibü'l-merz[û]k bir nâm-dâr Arab'dır." dedüği gibi hemân hâne sâhibi olan şahıs "Sultânım müjde sana!

Kardaşlığınız Kara Hüseyin sizden bir sâ'at mukaddemce karyemize gelüp hammâma girdi ve hâlâ hammâmdadır." dedükte Ebûbekir Ağa'nın[1] cân başına sıçrayup hemân Arab'ın iki gözünden[2] bûs edüp "Bana ne güzel müjde eyledin, elhamdülillâh!" deyü "Bre uşaklar! Hâzır olun, varayım kardaşlığım ile hammâmda görüşeyim ve bir hammâm safâsı edeyim!" deyü altı nefer güzîde hizmetkârların intihâb ve uryân kılıçların etekleri **[128a]** altına ihfâ edüp hammâma vardıkta Kara Hüseyin'in atı ve bir Arab oğlanı kapuda bekleyüp içerü duhûl eyledüklerinde Ebûbekir Ağa nâtıra su'âl eder, nâtır inkâr tarafın tutunca hemân kılıcı üzerine havâle edüp "Tez doğru söyle, yohsa başını keserim!" deyü tahvîf ettükte nâtır dahı Kara Hüseyin'in havfından "Ağa benden dinlemiş olmasun. Ol araduğun âdem içerde halvette. Ancak bir peştemâl ile uryân kurna başındadır ammâ akvası(?)[3] yanındadır, gāfil olma. Zîrâ sizin gibi beş on âdeme ahz olunur şahıs değildir. اِفْتَحْ عَيْنَكَ[4]" deyü cevâb eyledükte hemân Bekir Ağa altı nefer âdemisi ile sell-i seyf içerüye duhûl ve Kara Hüseyin dahı kurna başında ahvâli müşâhede edince akvasın eline alup peştemâli dahı üzerinden gidüp uryân üzerlerine oğrayınca ale'l-fevr ikisini mecrûh ve sâyirleri önünden savuşup yol vermekle hammâm kapusından câmekâna oğrayup Bekir Ağa ile kalan dört nefer hizmetkârı ardına düşüp câmekâna çıktukta Kara Hüseyin tekrâr bunların üzerine te'âkub eyledüğinden Kara Hüseyin dönüp karşuladukta birin şehîd ve birin dahı zahm-dâr ve Bekir Ağa'nın dahı başına bir akva salup sarığını boğazına **[128b]** geçürüp ve taşrada olan atına cân atmağla ve selâmet-yâb ayağın üzengüye vaz' etmeden pertâb ettükte Bekir Ağa'nın bir Arnavud gulâmı elinde olan "meç" ta'bîr olunur dirâz kılıç ile ardından kafasına darb-resân etmekle kemâl-i şiddet-i pertâbından atın öte tarafına mürûr ve zahmın te'sîrinden yüzünün üzerine yıkıldığı gibi Arnavud gulâmı bir dahı darb edince kellesini gövdesinden cüdâ eyledi.

Mezbûr Kara Hüseyin matrak lu'bı ilminde kemâliyle mahâreti olduğından yalınız akva ile bunlara cevâb vermez değildi ve belki hammâmdan

---

1 Burada ismi "Ebûbekir Ağa" olarak zikredilen zât yukarıda Koca Halîl Paşa'nın kapucılar kethudâsı olduğu ifade edilen Debreli Bekir Ağa ile aynı kişidir.

2 Yazmada sehven "yüzünden" yazılmıştır.

3 Yazmada "akva" yahut "akve" okunmaya müsait bir şekilde < اَقْوَه > imlâsıyla yazılan bu kelimenin bir tür kesici alet olduğu anlaşılmaktaysa da baktığımız lugatlarda tam manası tespit edilememiştir.

4 "Gözünü aç!"

taşra dahı çıkmaya tenezzül etmezdi, hammâmda cümlenin işini tamâm etmek indinde bir iş değildi derler; velâkin taşrada hammâmı bayraklar ihâta eylemiştir deyü bu zu'm-ile taşraya cân atup gitti, yohsa altı-yedi nefer olduğın bilmiş olsa firâra âr ederdi derler. Sâbıkta üzerine varan kırk elli nefer süvârîyi yalınız bir mızrak ile perîşân eylemiş eşkıyâdan idüğini nakl ederlerdi. Ve'l-hâsıl gulâmın dahı ahz edüp süvâr olduğı kısrağını ve koynunda mevcûd bulunan dokuz yüz groşluk altunını ve yüz elli groş eder sîm gılâflu pîrûze taşlu akvasını Ebûbekir Ağa alup ser-i maktû'ıyla Haleb'e geldükte cümlesi ta'accüb-künân [ve] küşâde-bahta **[129a]** haml ile du'â vü senâ edüp Bekir Ağa dahı ahâlî beyninde "Kara Hüseyin'in başını kesüp getüren ağa budur!" deyü müşârun-bi'l-benân[1] kabîlinden oldı ve "Henüz memleketimiz eşkıyâdan emîn oldı." dediler.

Ba'dehû Iyd-i Ramazân dahı karîb[2] olmağla salıncak kurulması tâ öteden berü vâlî-i memleket olan devletlülerin mataracı ve tüfenkçi ve şâtırlarına menût u merbût olmağla izin talebi içün efendimize arzıhâl eylediler ve "Ne mikdâr şey hâsıl olur?" deyü su'âl eylediler. "Üç mahalde kurılup iki bin groş kadar hâsıl olurmış." deyü çavuşlar kethudâsı haber verdükte "Çün ki böyledir, mataracı ve şâtırbaşının sıkletlerinden emîn olalım." deyü latîfe ile arzıhâllerin buyurup mataracıya verdi. Mezbûrlar dahı varup kerâste tedârikine şürû' edince a'yân u eşrâf haber alup; meğer Beç senesinde Kara Mehemmed Paşa kethudâsı Bekir Paşa vâlî iken salıncak kurılup ve Arabistân'ın ahvâli Rum diyârına kıyâs değil, gecelerde dahı avrat u oğlan salıncak yerlerinde kalup meş'aller ve fânûslar ile donanma-misâl sabâha değin salınup ıyş ü işretler ve kahvehânelerde çeng ü çağana ve envâ' dürlü lu'bler ile umûmen dekâkîn küşâde ve bu yüzden dört gün ve dör[t] gece **[129b]** şenlikler edüp, ba'zı eşkıyâ dahı şürb-i hamr ile avrat u oğlana dest-dirâz edüp niçe ef'âl-i kabîha zuhûrıyla birbirlerine "Senin!", "Benim!" deyü aralıkta fesâd olup ol vakitte niçe avrat u oğlan tasarruf ile zuhûr eden gavgâdan birbirlerine kılıç pazarına girüp yüz elli kadar âdem helâk ve niçeleri zahm-dâr olmağla ol vakitten berü men' olunup Haleb'de salıncak kurulmaz imiş deyü a'yân-ı vilâyet gelüp efendimize bu yüzden nakl ü ifâde eyledüklerinden gayrı "Kâr-ı mezbûrdan mataracılara ve şâtırlara hâsıl olacak şeyin mukābelesine üç kese

1 Yazmada < مشاهر بالبنان > şeklinde geçmektedir.

2 O senenin Ramazan Bayramı'nın ilk günü 4 Mayıs 1696 tarihine denk gelmektedir.

akça hizmet ederiz, hemân ferâgat olunsun." deyü niyâz eyledüklerinde Paşa efendimiz dahı "Bu dedüğünüz ahvâl fermân-ı Pâdişâhî ile men' olunmış ahvâlden midir, yohsa misli sebkat eyledüği kubhun havfından beyninizde siz mi men' eylemişsiz?" dedükte anlar dahı "Hayır, fermân ile men' olunmış mâddeden değildir. Velâkin ol vakitte şöyle bir ahvâl vukū'ından havf olunmağla men'ini niyâz ederiz." deyü tekrâr eyledüklerinde efendimiz dahı "Böyle olduğını mukaddem bilmiş olsam buyuruldı vermezdim. Velâkin çün ki vermiş bulunduk, aksi olmak ihtimâli olmaz. Ancak o makūle fesâdı siz bizim boynumuza âvîhte eylen. Eğer eder[1] olursa ben anların **[130a]** hakkından gelürüm." deyü a'yân muvâcehesinde mataracı ve şâtırlara hitâb edüp "Varun, salıncak ve dolâblarınızı kurun." deyü ruhsat verince cümle ahâlî dem-beste olup bir dahı cevâba kādir olamadılar, ammâ taşrada birbirleri beyninde "Allâhu a'lem bu Iyd-i Şerîf'de yine şehrimizde bir fesâd-ı azîme zuhûr ede gibi." deyü anlar ol havfla söz söylemekte, bunlar dahı salıncak ve dolâbların düzüp müheyyâ etmede; Iyd-i Şerîf dahı gelüp Halebü'ş-Şehbâ'nın sağīr ü kebîr, avrat u oğlanı ale'l-umûm ıydgâha revâne ve salıncaklara binüp mehterhâne ile ıyş ü işrete âgāz eylediler.

Ol gün ve ol gece sabâha dek şem'ler sûzân ve meş'aller fürûzân olup envâ' dürlü lu'blar ve seyr ü temâşâlar ile sabâh oldukta a'yândan Abaza Mehemmed Ağa'nın hânesi ma'hûd salıncak vaz' olunan meydâna karşu olmağla nâsın izdihâmını seyr ü temâşâ içün efendimiz dahı kalkup Abaza'nın sarâyına teşrîf etmekle cümle a'yân u eşrâf dahı mahall-i mezbûra cem' olup mahşere kıyâs avrat u oğlan, şebâb u sabînin ictimâ'ını seyr ü temâşâ ve ziyâfetler yenilüp herkes sürûr u hubûr **[130b]** ve her nev'den şâdlıklar eylediler. Hattâ ol gün Paşa efendimiz kendi yanlarına kese ile para koyup şehnişînden ba'zı uşacıklara ve fukarâya in'âm u ihsân eyledüklerinden gayrı enderûn ve bîrûn huddâmından yanında mevcûd olanlara ale's-seviyye birer kabza para in'âm u bezl edüp ve lisânen "On senedir ki serhadlerde muhâfaza vü muhâsara ve muhârebelerde envâ'-ı renc ü mihnet ve meşakkat-i cû' ile güzârende-i evkāt olup bu âna değin semere-i dünyeviyyeden mükâfâtına nâ'il olamayup bundan sonra dahı kim bilür ne çenberden hallâc olacağız. Ve bu günde dehr-i bî-emânın bu mertebece diş-handelik ile el vermiş fursatı var iken varun

1 Burada "eder"den önce gelmesi gereken bir kelimenin yazılması unutulmuş gibi gözükmektedir.

salıncağa süvâr olun!" deyü ibrâm ile fermân eyledüklerine binâ'en tabî'atı ikbâl etmeyenler dahı fermân-ı veliyyü'n-ni'amîye imtisâlen muhâlefet semtin göstermeyüp herkes varup birer kabza parayı alup salıncağa süvâr oldılar. Ve bu yüzden ıyş ü tarab üzre güzârende-i eyyâm iken, meğer bir âşık-ı şûrîde

Mısrâ': Kāleb-i fersûdedir aşka giriftâr olmayan

fehvâsınca bir dil-rubânın meftûnı olup

Mısrâ': Akl meftûnı gönül âvâzesi cân çâkeri

mefhûmınca gül-i ruhsârından bir şeft-âlû niyâz ve "Olmazsa geçtik mübârek Iyd-i Şerîf'dir; bir merhabâya dahı kā'il oldum, kuluna rahm eyle!" deyü i'tizârın edince bî-rahm çelebi i'tirâz ile sefâhatinden nâşî bir mikdâr şîr-i şîrden dahı görmekle şîrâne cünbiş gösterüp miyânında olan hançere dahı adem-i i'tibârından buçağın çeküp âşık-ı bî-çârenin uyluğına aşk eyledi.

Li-münşi'ihî: Bî-vefâ dilbere dil verme eğer cân ise de
Geç o sevdâdan eğer âfet-i devrân ise de

Bakma hergiz yanağı gül ise de gün yüzüne
Dişidür ger dudağı la'l-i Bedahşân ise de

Ya ne var ya bu kadar cevr ü cefâyı mümtedd
Merhamet yok mı ara yerde eğer kan ise de

Gece arz eylemiş ağyâre yanağın dediler
Bu kadar lutfa ne lâyık ger o mihmân ise de

Çekme ey Nakşî ebed dîdene bundan sonra[1]
Ayağı tozın eğer kuhl-i Sıfahân ise de

Tâ ez-kabza birleştirdükte "Hay koman, beni öldürdi, kātilimdir!" deyü feryâdın âsumâna peyveste **[131a]** edince yer yerden nigehbânlar erişüp âşık u ma'şûkı der-çenber edüp keşân-ber-keşân[2] huzûr-ı Âsafî'ye ihzâr eyledüklerinde keyfiyyet-i hâli su'âl ve vâkıf oldukta olduğı şehnişînin zîrinde ol meydâna küşâde olan kapunun önünde bî-minnet elli binden mütecâviz mevcûd olan ricâl ü nisvân u sıbyânın nazarında ikisine dahı

1 Müellif, şiirin bittiği kısımdan sonra sayfa kenarına bu beyti -ilk mısraını iki kere olmak üzere- farklı bir şekilde (*Çekme sen dîdene Nakşî ebed ol yârin / Ayağı tozı eğer kuhl-i Sıfâhân ise de*) yazmıştır.

2 Yazmada < کشان و بر کشان > [keşân u ber-keşân] şeklinde yazılmıştır.

değnek edüp tabanları şerha şerha olduktan sonra çevirüp bir fasıl dahı yeniçeri meydânı eylediler. Zîrâ ikisi dahı ol kıyâfet ile bulunduğından muhâlefet-i kānûn olmasun deyü ri'âyeten icrâ, ve'l-hâsıl dem ü nefesleri kesildükten sonra kapunun önünden meydân ortasına varınca değin ayaklarından sürüdüp bıraktılar. Bunların bu yüzden keyfiyyetlerini müşâhede edenler şeft-âlû değil bâğ u bostânlarında olan şeftâlü ağaçların tâ-ez-bîh ihrâc ve endâhte etmek kasdından nâşî avrat u oğlanın yanından ta'avvüz ile geçmeğe başladılar. Cümleye ibret olup dört gün ve dört gece bu kadar izdihâm ve gûnâ-gûn lu'b-perdâzlıklar eylediler, ferd-i vâhidden birine dest-dirâzlık değil nâ-puhte kelimât dahı vâki' olmadı. Ahâlî-i memleket dahı "Bu makūle edebâne sürûrı ve şenliği bir târîhde görmedik ve işitmedik." dediler ve andan sonra dahı olmadı. **[131b]** El-ân memnû'âttan olup ol merâsime i'tibâr ile ol Iyd-i Şerîf'i yâd ettüklerinde "Kangı ıyd?" deyü su'âl edenlere "Ca'fer Paşa Bayramı." deyü cevâb verürler.

Ve'l-hâsıl temâdî-i meksleri iki buçuk aya ancak bâliğ olmağla[1] tedârîklerin görüp sefere[2] azîmet eylediler. Tayy-i merâhil ve kat'-ı menâzil ederek asâkir-i nusret-makrûna Semendire'de mülâkī olup ve andan dahı umûmen asâkir-i İslâm-ı zafer-encâm ile kalkup Beligrad Sahrâsı'na hayme-endâz-ı ikbâl olundı.[3]

Hikâye-i Sefer-i Na'lkıran ve İnhizâm-ı Tabor-ı Makhûr der-Nezd-i Tımışvar

Nazm li-münşi'ihî:

Gel ey hâme yine bir ceng ü âşûbı beyân eyle
Ki Sultân Mustafâ Hân'ın gazâsından ayân eyle

Rivâyet-nâme evrâkın zer-ender-zeyn ü tarh ile
Süreyyâ-veş nukat dürrin fişân et zer-nişân eyle

Edüp Pervîn-âsâ silk-i nesre nazm-ı mevzûnun
Reh-i maksûd u mevsûla tarîk-ı Kehkeşân eyle

1 Buna göre muhtemelen 1696 Mayıs'ının ortasına kadar Haleb'de bulunmuşlardı.
2 Sultan II. Mustafa'nın II. Macaristan Seferi (1696) kastedilmektedir.
3 Ordu 4 Ağustos 1696 tarihinde Belgrad'a ulaşmıştır (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 264, 201. not; *Nusretnâme*, 249).

Bu dehr-i pîre-zen keyfiyyetinden eyleyüp îmâ
Yine bir rezm-i hûn-âlûdı bir hoş dâsitân eyle

[132a] Çeküp Mirrîh-sıfat tîğ-ı mücellâsın niyâmından
Yine sahn-ı zemîne hûn-ı a'dâyı fişân eyle

Felek burcındaki kavsin kazâ sehmiyle pertâba
Gözetsün şasd-ile kalbin hadengine nişân eyle

Neşât-engîz olup çalsun rebâbın Zühre şevkıyle
Felekler raks ile girsün semâ'a şâdümân eyle

Kıran târîhini yazsun Utârid levh-i gerdûna
Desünler sâl-i ferruh-baht ceng-i Na'lkıran eyle

Edüp menkûb u mağlûb avn-i Bârî ceyş-i a'dâyı
Necât-ı râh-ı ümmîde düşüp kaçsun revân eyle

Vegā ashâbını memnûn edüp bu rezmle ey dil
Bu nazm-ı hoş-makāli kasr-ı nesre nerdübân eyle

Netîce-i ahvâl-i mâ-fi'l-bâl olan âsârın şüyû'ı ve ol sene-i ferhunde-fâlde vâki' sefer-i nusret-şümûlün vukū'ı bin yüz yedi senesi evâhiri ve yüz sekizin evâyili târîhi[1] olmağla şevketlü, azametlü Pâdişâh-ı Cem-câh-ı âlem-penâh hazretleri devlet ü ikbâl ile Beligrad Sahrâsı'na nüzûl[2] ve vaz'-ı hıyâm-ı meymenet-encâm ile ku'ûd u kıyâm fermân olundukta tedbîr-i dîn ü devlet ve tekmîl-i nevâmîs-i milk ü millete müte'allik cümle ile huzûr-ı hümâyûn-ı Hudâvendigârî'de istişâre olundukta[3] Varadin üzerine gidilmek icmâlen tasmîm olunmış iken Saks ya'nî Na'lkıran[4] dedükleri nâm prinç[5] tabor-ı makhûr ile Tımışvar Kal'ası üzerine müstevlî ve meterise girüp **[132b]** kal'ayı

1 1696 yazı.

2 Sultan II. Mustafa'nın başında bulunduğu Osmanlı ordusu 2 Ağustos 1696'da Belgrad'a ulaşmıştır (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 264, 202. not; *Nusretnâme*, s. 248).

3 Bu istişare meclisi 5 Ağustos 1696'da toplanmış ve ertesi günü Tımışvar'a doğru hareket edilmiştir (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 264, 203. not; *Nusretnâme*, s. 250-252).

4 Saksonya Elektör Hersek'i (Kurfürst) I. Friedrich August (ö. 1733), "II. August" sanıyla 1697-1704 ve 1709-1733 yılları arasında Lehistan kralı idi. 1696'daki Tımışvar kuşatmasında Habsburg imparatorluk ordusunda bulunmuştur (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 264, 204. not). Almanca literatürde "der Starke" (Güçlü) olarak geçen unvanının Osmanlı kaynaklarındaki mukabili yine Almanca "Hufeinserbrecher"ın karşılığı olarak "Nalkıran"dır. II. August'un elektörü olduğu "Saks" (Saksonya, Alm. Sachsen) *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*'da kendisinin ismi gibi kullanılmıştır.

5 < پرنج > [prinç] <der Prinz (Alm.): "prens".

muhâsara eyledüği haberi gelmekle bi'l-iktizâ Tımışvar savbına azîmet olunmak üzre ol tarafa irhâ-yı inân-ı hümâyûnları vâki‘ olmağla Nehr-i Tuna üzerine Kehkeşân'a mânend ibnâ olunan cisr-i azîmden Pançova yakasına güzere fermân buyurulmağla paşalar ayâletleri askeriyle ve sâyir ecnâs-ı asker-i encüm-nizâm u süreyyâ-intizâm ile bölük bölük piyâde ve süvârî ve ocak halkı ile yeniçeri ağası ve sâyirleri ceste ceste, fevc fevc ubûra başlayup dört günde tekmîl ve iki gün dahı Pançova yakasında meks olunup üçünci güni leşker-i nusret-fevc-i deryâ-mevc ile Pançova'dan hareket ve taraf-ı şimâle doğru[1] rû-be-râh-ı azîmet olunup Yabuka Karyesi'ne nüzûl ve Nehr-i Tamış üzerine tunbazlar ile birkaç kıt‘a köprüler kurılup güzer olundukta Titel mukābilinde vâki‘ Jel Karyesi karşusında ol sahrâya sâye-endâz-ı iclâl olunmağın Nehr-i Tisa ile keferenin dört pâre kalyonı Segedin tarafından Tuna'ya giderken mahall-i mezbûrda râst gelinüp bir mikdâr asker ve birkaç pâre şâhî toplar ile Ca‘fer Paşa efendimiz mutasarrıf olduğı Haleb ayâleti ve kapuları halkıyla ta‘yîn olunmağın varup kalyonların önlerin kesdürüp Tisa kenârında yalıya topları vaz‘ ve döğmeğe âhenk olunup kalyonlardan **[133a]** dahı müdâfa‘aya ihtimâm ile asker-i İslâm'a darb-ı top ve niçe yüzden âteşin saçup ikdâm-ı tâmm ve sa‘y-i bî-fâ'ide-i encâm göstermekle bir dürlü ilâc-pezîr olmayup, âkıbetü'l-emr kalyonları darb-ı gülûle-i şâhî ile şikest ve bi'l-külliyye ihrâk bi'n-nâr olunup içinde olan kefere-i müşrikînin kimi kamışlığa firâr ve ekseri tu‘me-i şimşîr-i âb-dâr olmağın sühûlet ile ol kâr hüsn-i hitâm bulup ve bi-lutfihî Te‘âlâ ber-taraf olduktan sonra[2] re'y-i rezîn u fikr-i dûr-bîn-i Cem-câhî Başka yakasına tab‘-ı neşât-endâz-ı ihtisâs ile Nehr-i Tisa'dan güzeri husûsî müşâvere ve "Çün ki kefere Tımışvar Kal‘ası'n muhâsara etmekle biz dahı varup Varadin Kal‘ası'n muhâsara edelim." deyü ordu-yı hümâyûnda olan vüzerâ-i devlet ve vükelâ-i saltanat ile istişâre ve ubûra karâr u tasmîm eylemişler.

Velâkin "Ca‘fer Paşa'ya dahı ifâde edelim, anın dahı bu husûsda re'y-i istisvâbı nicedir?" deyü şevketlü Pâdişâh-ı âlem-penâh hazretleri fermân buyurmağla Sadr-ı âlî-kadr hazretleri tarafından bir ağa gelüp ma‘reke mahallinden devletlü efendimizi ordu-yı hümâyûna da‘vet ve alup götür-

1 Török O. 205: "Pançova'dan yesâra doğru" (vr. 72a).

2 Bahsedilen çatışma 16-17 Ağustos 1696 gecesi vuku bulmuştur (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 264, 205. not; *Nusretnâme*, s. 260-261).

dükte husûs-ı mezbûrı ifâde eyledüklerinde bir vechile münâsib görmeyüp rızâ-dâde olmadığını huzûr-ı hümâyûn-ı **[133b]** Şehriyârî'ye arz eyledüklerinde kubhını su'âl buyurdılar. Anlar dahı bu vechile cevâb verdiler ki: "Biz bu tarafdan Nehr-i Tisa'ya cisir binâ ve Başka yakasına güzer, ba'dehû varup Varadin altında Nehr-i Tuna'yı ubûr içün bir cisir dahı binâ[1] ve asker-i İslâm ile güzer edüp meteris ahvâline şürû' ve nizâm verinceye değin zamân mürûrı iktizâ etmekle, küffâr-ı hâk-sâr ise Tımışvar Kal'ası'n muhâsara ve meterise duhûl edeli bugün on iki gündür ve biz varup Varadin'i hisâr edince Tımışvar Kal'ası'na zarar isâbeti ihtimâl ve belki mukarrer olmağla *el-ıyâzü billâhi*[2] *Te'âlâ* bu yüzden sudûra gelmek ihtimâli olur ise tutalım ki Varadin Kal'ası ile Osek'i dahı kabza-i tasarrufa idhâl eylemişiz, çi fâ'ide? Şimdi cümleden ehven ve elyak ve üzerimize vâcib ü mütehattim olan Tımışvar Kal'ası'nı halâs ve içinde mahsûr olan Ümmet-i Muhammed'i, husûsâ nisvân u sıbyânını keyd ü mazarrat-ı a'dâdan istihlâs etmektir." deyü cevâb-ı bâ-savâbı huzûr-ı Pâdişâhî'ye inhâ ve bu re'y-i sedâd âvîze-i sem' ve hüsn-i kabûl buyurulmağla mukaddem olan meşveretten fâriğ ve tevfîk-ı inâyet-i Hazret-i Bârî'yi delîl ü rehber edinüp ertesi güni ol vâdîden hareket olunmağla Rudna Kasabası mukābiline ve dahı ertesi Pobda nâm karyeye varmazdan mukaddem küffâr dahı asker-i İslâm'ın teveccüh ü azîmetini üzerine tahkīk edince meterisden topların ihrâc ve mukāvemet niyyetiyle üzerimize **[134a]** gelmeğin mahall-i mezbûrda mülâkī olundı.

Ol gün yeniçeri ve sâyir piyâde askeri meteris alup vüzerâ-yı izâmdan Sivas Vâlîsi Dursun Mehemmed Paşa çarhacı ve Şâm Vâlîsi Sirke Osmân Paşa dümdâr olup devletlü Ca'fer Paşa efendimiz sağ kolda olan Anadolı Vâlîsi Daltaban Mustafâ Paşa ve ber-vech-i ilhâk Karaman ve Adana Vâlîsi Amuca-zâde Hüseyin Paşa ve sâyir me'mûr beğlerbeğiler ile yemîn-i askere baş u buğ ta'yîn ve yesârda dahı vezîr karındaşı el-Hâc Mustafâ Paşa, Rumeli vâlîsi olan Süleymân Paşa ve sâyir sol kola me'mûr beğlerbeğiler ile yesâr-ı askere baş u buğ ta'yîn olunup bu tertîb ü nizâm üzre yiğirmi bin güzîde süvârî askeri intihâb ve çarhacı şeklinde meterislerden illerü varılup düşman ile ol gün ahşama karşu bir mikdâr elleşilüp, ba'dehû ke-

1 Török O. 205: "ba'dehû Varadin Kal'ası'n muhâsara etmekliğe tekrâr Sirem Sahrâsı'na güzer ve Nehr-i Tuna üzerine cisir binâ ve ubûra muhtâc olup" (vr. 72b).

2 Yazmada sehven < اَلْعِيَاذاً بِاللهِ > [el-ıyâzen billâhi] şeklinde yazılmıştır.

fere umûmen piyâde ve süvârîsi ile yürüyünce atlu asker ile paşalar gerü çekilüp düşman dahı meterisler üzerine gelmeğe cesâret edemedüğinden ol dahı gerü dönüp ve bir sâ'at mikdârı mesâfede tabor-ı menhûsın kurup ol gece kemâl-i basîret ü intibâh ile taraf-ı düşmene gûş-dâr üzre karavullar ta'yîn ve sabâha değin levâzım-ı merâsim-i tantana-i husrevânîden olan âvâze-i debdebe-i kös, tabl ve nagaraya âhenk ve ol sabâh ki miftâh-ı gencîne-i salâh-ı **[134b]** *"Hayye ale'l-felâh"*dır, kat'an ârâm verilmeyüp sadâ-yı heybet-nümâsı gûş-ı düşmeni asamm etmekle şâfi'î vaktinde cenâb-ı şevket-me'âb-ı Hudâvendigârî'den Paşa efendimize hitâben bir kıt'a hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn hâssa silâhşörlerinden Deli Dividdâr ile vürûd edüp min-evvelihî ilâ-âhirihî kendi mübârek dest-i şerîf ve kalem-i anberîn-rakamlarıyla tahrîr ü imlâ buyurmalarıyla teberrüken hatt-ı zerle bu mahalle tesvîd ve sebt-i varak u kilk-i erkām kılınmıştır:

> "Sen ki Haleb vâlîsi vezîrim Ca'fer Paşa'sın; sen vüzerâ-yı izâmımın emekdârlarından olmağla bi-avnihî Te'âlâ dîn-i mübîne bugün senden her vechile hizmet me'mûl-i hümâyûnumdur. Gayret ü hamiyyet vaktidir, göreyim seni! Sağ tarafda olan askere seni baş u buğ ta'yîn eyledim. Alayları iktizâsına göre tertîb edüp âkıbet-i emri te'emmül ve mülâhaza ederek kemâl-i basîret ü intibâh üzre te'ennî vü taharrî ile hareket ve rızâ-yı hümâyûnumı tahsîle himmet eyleyesin. Gün bugündür, hizmetin zâyi' olmaz; ve's-selâm."

deyü kelâm-ı hayr-encâm semt-i itmâm ile hüsn-i ihtitâm bulmağın:

Beyt: سلیمان دولت و جمشید پایه
زچتر افکند بر خورشید سایه[1]

Ertesi Pâdişâh-ı gazanfer-fer leşker-i zafer-peyker ile yemîn ü yesârın cenâheyn edüp düşmana mukābil **[135a]** güşâyende-i bâl ü per oldukta tabor-ı menhûs dahı alayların bağlayup ve kal'a-kûb toplarına nizâm ile âteş etmeğin berü tarafdan dahı rûyîn-ten ü âteşîn-dehen top-ı ejder-demler ile düşmanın alaylarına darb-resân ve tesâdüm-i gülle ile niçe bin kâfir girîzende-i dâru'l-bevâr olup bu siyâk u sibâk üzre üç gün pey-ender-pey dûrâ-dûr top cengi olunup

1 "Hz. Süleyman gibi devletlü, Cemşîd gibi itibarlı (o padişahın çadırı o kadar yücedir ki) çadırdan güneşe gölge düşer."

Nazm: Çîn-seherden her gün olurdı savaş ahşama dek
Pür-sadâ olmıştı âlem Rûm'dan tâ Şâm'a dek

Seyredüp bu cenkleri evc-i felekte çarh-ı pîr
Dedi hergiz görmedim ben yerde böyle dâr u gîr

dördünci güni düşmen-i dîn gûyâ cenkten kendüsine ye's gelmiş gibi girîzân ve dâru'l-fücûrlarına doğru askerin çeküp nuhûset ile reh-revân oldukta süvârî askeriyle mesbûku'z-zikr paşalar bir mikdâr te'âkub etmekle ba'dehû avdet ve ol gece mahall-i mezbûrda ikāmet olunup ertesi ol vâdîden hareket ve Tımışvar altından cereyân eden Begay Nehri'nin ma'berlerinden Çeney nâm mevzi'aya[1] nüzûl-i izz ü rif'at buyurılup[2] umûmen bâr ü püngâh-ı asker-i İslâm madrab-ı arsagâh oldukta herkes ârâm ve haymelerinde istirâhat edüp kimi hâb u râhatta ve kimi şiddet-i harâret-i âfitâbdan kemerlerin çözüp sîne-küşâde ve rûzgâra karşu don paça safâda iken düşmen-i bî-dîn ü rûbâh-ı hîle-mekîn vakt-i fursattır deyü piyâdesin ardına **[135b]** alup ılgar ve vakt-i asrı bir sâ'at mikdârı güzer eylemiş idi, ale'l-gafle ordu-yı hümâyûn üzerine gelüp topların atmağa başladı.

Ol gün asker-i İslâm'ın mahall-i mezbûra nüzûlünde Paşa efendimiz Sadr-ı A'zam'a gitmişti. Kapuları halkı ve ayâlet askeri ve ma'an me'mûr olan yiğirmi bayrak sipâh serdergeçtisi ile Paşa efendimizin kethudâları Hasan Ağa tabl u alem ile ordu-yı hümâyûn kurbında nüzûl edüp Paşa efendimizin vürûdlarına terakkuben çadırlarımıza dahı gitmemiş idik. Meğer Sâhib-i Devlet ile Paşa efendimiz Nehr-i Begay üzerinden top arabalarının mürûrı içün köprü olacak mahalli tecessüs ve bir münâsib olan yerde köprüler binâ eylemek üzre gitmişlerdi. Haberimiz olmadığından efendimiz ne vakit gelür deyü üç-dört bin mikdârı süvârî ile ol mahalde ikindüye değin tevakkuf olunup, hattâ dümdâr olan Şâm Vâlîsi Osmân Paşa hazretleri dahı geçtükten sonra niçe zamân te'hîr olunup vakt-i asr mürûrından bi'l-iktizâ Kethudâ Hasan Ağa kalkup mehterhâneyi çalarak ordumuz tarafına azîmet olundı. Meğer küffâr askeri ılgar ile yürüyüp Sâhib-i Devlet ile Paşa efendimizin köprü binâ edecekleri mahalle karîb gelmekle alaylarını müşâhede edince ol

1 *Vak'anâme*'nin Almanca tercümesinde verilen bilgiye göre o devirde Bega/Begay Nehri, Çeney yakınlarında bugünkü Beregsau yatağından akıyordu (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 264, 210. not).

2 26 Ağustos 1696 (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 264, 209. not; *Nusretnâme*, s. 276).

mahalden kemâl-i sür'at ile at boynuna düşüp biz dahı orduya gelüp nüzûl etmek **[136a]** üzre iken Paşa efendimiz karşudan sür'at ile erişüp ve askeri avdet ettürmekle doludizgin mukaddem nüzûl eyledüğimiz mahal ki düşmanın geldüği semttir ve hem sol kol tarafıdır, vardığımızda çarhacı olan Sivas Vâlîsi Dursun Mehemmed Paşa kapusı halkıyla ve ayâleti askeri ve iki bin mikdârı silâhdâr terakkīlisi ile düşmana karşu alayların saf edüp Mısır askeri dahı kafâdâr ve Rumeli ayâleti ile Süleymân Paşa ve sol kol ser-askeri el-Hâc Mustafâ Paşa alayların tertîb edüp düşmen-i dîn dahı sür'atini bir mikdâr te'ennîye tebdîl edüp ârâm vermeğin, ol mahal idi ki düşman topın atarak yürümiş idi ve cenge tarafeynden mübâşeret olunmış idi;

Beyt: برهوا ابر تیره از چپ و راست
آتش جنگ را دخان باشد[1]

âvâze-i dâr u gîr evc-i ayyûka peyveste olduğı hengâm idi ki cânib-i Şehriyârî'den Re'îs Râmî Efendi hattıyla mu'anven sâdır olan hatt-ı hümâyûnun sûretidir ki def'a-i sânîde musâhib-i Şehriyârî ile vârid olmıştır:

"**Mûcebince amel oluna**

Sen ki Haleb vâlîsi vezîrim Ca'fer Paşa'sın; senin kolunda me'mûr olan piyâde ve süvârî askeri başına cem' edüp ve meteris alup yerinize takviyet ve metânet verüp avn-i Hakk'la basîret ü intibâh üzre hareket eyleye[sin]. Kolunda olan vüzerâ ve mîr-i mîrân ve gāzî kullarıma selâm ederim. Gün bugündür, kendinize perîşânlık vermeyüp âkılâne hareket ve ırz u nâmûs-ı dîn ü devleti sıyânet eyleyesin. **[136b]** Du'â-yı hayrım seninle biledir ve seninle bile olan kullarımladır."

deyü du'â-yı hayrı mutazammın hüsn-i itmâm ile encâm vermeğin gelen musâhib ağa[2] dahı lisânen "Şevketlü efendimizin tenbîh-i hümâyûnları böyledir ki, sağ kolda olan askere kemâl-i metânet ü istihkâm vereler." deyü ifhâm u ifâde eylediler. Hatt-ı hümâyûnun vürûdı mahall[i] sol kol tarafıdır ki sağ kol ol mahalden bir buçuk sâ'at mesâfe ve hem sağ kolda aslâ düşmandan eser olmayup top ve tüfenkten emîn olmağla umûmen düşman taborı sol koldan yürümekle fermân-ı Pâdişâhî'ye muhâlif harekette bulunmak dahı emr-i müşkil, ammâ çâre yok. Hem hatt-ı hümâyûn ve hem lisânen tenbîh

1 "Cenk ateşinin dumanı hava üzerinde sağdan soldan kara bulut gibi belirdi."
2 Yazmada "musâhib ağanın" şeklinde yazılmıştır.

dahı böyle olduğından bi'z-zarûrî kapusı halkı ve ayâlet askeri ve serdengeçtileri alup sağ kol tarafına revâne oldılar. Ammâ bir mertebe sür'at ü isti'câl ki kaba nakl ve doludizgin kemâl-i şitâb ile ordu-yı hümâyûn üzerinden otağ-ı Şehriyârî kurbından güzer olunup ordumuza karîb gelinmiş idi, ammâ hatt-ı hümâyûnı getüren musâhib ağa itmâm-ı hizmet ile vardıkta cevâb eylemiş ki: "Hünkârım, Ca'fer Paşa'nın durduğı mahal cenk yeri idi. Emriniz üzre sağ kola gitmekde; velâkin sağ kolda düşmanın eseri yok, solda bulunduğı gibi durmış olsa pek münâsib idi." deyü huzûr-ı hümâyûna arz ve bu yüzden **[137a]** ilkā edince Sâhib-i Devlet dahı Hünkâr yanında mevcûd bulunmağla "Tez Ca'fer Paşa'ya âdem gönder ve askeriyle sol kola avdet ettür!" deyü emr-i hümâyûnları sudûr etmeğin efendimizin me'mûriyyetleri olan sağ kola gelmiş iken akībimizden âdem gelüp tekrâr emirleri üzre yine sol kola avdet ve evvelkiden dahı ziyâde sür'at ü şitâb olunup kaba nakl ve doludizgin bir buçuk sâ'ati bir çeyrekte alup geldüğimizde atlarımızın dermânı kalmayup bî-tâb ve nefes almakta her biri muztaribü'l-hâl olmağla her ne hâl ise acele ile alayımızı ârâste eyledüğimizde çarhacı olan Dursun Mehemmed Paşa yanında olan terakkīli ve kapusı halkı ve ayâlet askeri ve kafâdârı olan Mısır askeriyle gülbâng-i Muhammedî'yi evc-i a'lâya peyveste etmekle her biri tîğların uryân ve gelen düşmen-i dînin üzerine hücûm edince pîş-rev-i ceyş-i düşmen olan piyâdesi çarh-ı felekleri ardından bir yaylım top ve tüfengine âhenk etmekle

Beyt: بر آمد چنان از دو لشکر خروش
که چرخ نهم را بدرید گوش[1]

mefhûmınca bu mertebe dâr u gîr ve hengâme-i âteşi aslâ aynlarına almayup gayret-i dilîrânelerinden nâşî mânend-i rîh-ı sarsar hücûm ve aslâ top [ve] tüfenklerine bakmayup çarh-ı felekleri ile kendülerin âmîht ve zîr-i huyûl ü akdâm-ı asker-i nusret-encâm oldukları hâlde pây-mâl ve cümlesi tu'me-i şimşîr-i guzzât-ı zafer-me'âl olup, ikinci gürûhı dahı bu vech üzre top [ve] tüfenklerin serpüp; ve'l-hâsıl olduğumuz mahal sâyire nispet ile bir mikdâr mürtefi'ce **[137b]** olmağla illerüde olan askerin cengini seyr ü temâşâ ederdik. Mısır beği[2] dahı askeriyle Dursun'a kafâdâr olmağla

1 "İki ordu öylesine hurûşa geldi ki çıkan gürültüden göğün dokuzuncu katı inledi." (Firdevsî [ö. 1020?], *Şâhnâme*).

2 Mısır askerine kumanda eden ve Zenta Savaşı'nda şehid düşen Murad Bey kastedilmektedir. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 264, 212; *Nusretnâme*, s. 284.

ma'iyyetinde bulunup yedi def'a bu siyâk üzre üzerlerine top ve tüfengin atup ve âteşin saçup merdâne hareket ile rû-gerdânlık tarafına meyl eylemediler. Keferenin alaylarını birbirlerine katup kimi tu'me-i şimşîr-i cünd-i gāziyân ve kimi dahı pây-mâl-i semend-i merdân olmağla Rumeli alayları ile mâ-beynleri ok atımı meydân kalup anlar dahı bunların temâşâsında olup akablerinden imdâd u i'ânet aslâ hâtırlarına hutûr etmemekle; meğer "Baş gidince ayak pâyidâr olmaz." derler, sol kolun baş u buğı olan el-Hâc Mustafâ Paşa merhûm top güllesi ile mecrûh olup ma'reke yerinden ref' ve haymesine nakl etmeleriyle ayâlet vâlîsi Sülo Paşa, ya'nî Süleymân Paşa, cenk gördüği yok, vâdî-i hayrette dem-beste kalup bir-iki def'a Paşa efendimiz "Bre bu asker niçün durur? Neye gitmezler?!" deyü, hattâ Sadr-ı A'zam'ın kapusı halkıyla Fazlı Kethudâ dahı ma'an Paşa efendimiz ile durup Rumeli askerinin yürümesine muntazırlar idi.

Âkıbet Paşa efendimiz kapucılar kethudâsın gönderdükte[1] sağ kol alaybeğisi Hüseyin Beğ gelüp Paşa efendimiz dahı "Baş u buğunuz ve vâlîniz nerededir **[138a]** ve siz ne dursuz?" deyü tehevvürâne cevâb verdüğinde "Baş u buğ olan Mustafâ Paşa hazretleri top güllesi ile vurılup şerbet-i şehd-i şehâdeti nûş ve paşamız dahı fermâna bakar." dedükte hemân Paşa efendimiz redd-i cevâb edüp dedi ki: "Bre mel'ûn! Önünde olan asker-i İslâm düşman ile keşân-ber-keşân olup cenk etmekte, bundan sonra sizden gayrı i'ânet edecek asker yoğ-iken dahı ne şekil fermân istersiz?!" deyü elinde olan tîğ-ı âteş-tâb ile alaybeğinin üzerine yürüyünce alaybeği dahı atına mahmuz edüp illerüye doğru sür'at ve çün ki Paşa efendimiz yerinden hareket eyledi, iller[ü]de olan Rumeli askeri dahı tahrîk-i rikâb u inân etmekle hemân *"Allâh Allâh"* deyü Dursun'un ardından öküz boynuzı olup kollayan kâfirin üzerine hücûm[2] ve bizim askerimiz dahı Paşa efendimiz ile ma'an ve Fazlı Kethudâ dahı Rumeli askerini te'âkub ederek gittüğimizde melâ'în-i hâsirîn otuz kırk kadar şâhî ve kolomborna toplarına ve on bin

1 Török O. 205: "Fazlullâh Kethudâ dahı Paşa efendimiz ile ma'an olup "Rumeli askeri ne vakit düşmana hücûm eder ki biz dahı kafâdârlık edüp akablerinden yürüyelim." deyü nigerân üzre durmakta; âkıbet Paşa efendimiz "Bre şundan kimesne yok mı? Bu askerin baş u buğı nice oldı?" deyü illerü kapucılar kethudâsın gönderdükte" (vr. 74a).

2 Török O. 205: "Ol vakte değin ki keferenin öküz boynuzı olan alayı Dursun ile Mısırlı'nın ardından kollayup ve Rumeli alayları önünden ardın kesdürmiş idiler. Düşman ile mahlût kılıçların şa'şa'ası ve terakkîlilerin sarı bayraklarından gayrı eserleri müşâhede olunmazdı." (vr. 74a).

kadar tüfengine birden âteş etmekle gerd-i[1] duhânı mânend-i şeb-i târîk olup Rumeli dilâverleri düşman üzerine varmayup yesâra doğru inân-ı azîmeti pîş-nihâd etmeleriyle; çün ki Rumeli'ne kafâdâr idik, biz dahı ard**[138b]**larından bir mikdâr gittüğimizde Rumeli askerinin gittüği semt hilâf ve taraf-ı selâmet ol[ma]duğın efendimiz re'yü'l-ayn müşâhede edince at başın çeküp "Bre durun! Nereye?" deyü hitâb etmekle

Mısrâ': Varak-ı mihr ü vefâyı[2] kim okur kim dinler

mevzûnınca ol vakit sözi kim dinler ve kime te'sîr ettürebilür? Herkes başın alup gûsifend-misâl birbirlerin te'âkub edüp gittiler. Ancak kapu halkından enderûn huddâmı ki Paşa ile ma'an idiler, yetmiş seksen kadar süvârî yanlarında kalup top ve tüfengin dahı gerd-i duhânı evc-i ayyûka su'ûd etmekle düşmanın karşusında tek ü tenhâ kaldılar. [Paşa'nın] altında olan hünkâr kırı at dahı kuruşun ile zahm-dâr olmağla tebdîl-i rükûb edecek yedeklerden bir yedek bulunmadı. Düşman dahı saf-ender-saf alayların bağlayup, şöyle ki cilit menzili yok; tekrâr kuruşun atsa veyâhûd yürüse cümlemizi kollayup ahz etmek bir iş değildi. Yürümek ve kuruşun atmak şöyle dursun, başın yokaru kaldırmaz ki karşusında kimesne var mı ve duran kimdir deyü nazar ede. Ancak pîş-rev-i askerlerinde üçer dörder nefer bellü başları ellerinde şiş ve piştov ile askerlerinin önünde tekâpû ederler, cümle cenkçileri **[139a]** anlara nâzır olup hareket ve işâretlerine muntazırlar.

Ve'l-hâsıl Paşa efendimiz bu hayret ü ıztırâb ile askerin hilâf gittüğinden elem ü ıztırâb üzre iken önümüzde olan düşman atlusı tarafeyn olup düşman içerüsinden Dursun Mehemmed Paşa ile Mısır askeri dahı avdet edüp doludizgin yanımızdan oğrayup geçtiler. Askerin intihâsı olduğı gibi keferenin yiğirmi kadar Papa bayrağı, yeniçerinin meteris eyledükleri arabaların üzerine hücûm ve yeniçeri askeri dahı girîzân olup ol bayraklar ale'l-umûm içerüye duhûl etmekle karşumuzda duran süvârî saflarına nizâm kaydında olup henüz yürümeğe dahı mübâşeret etmedüğinden yetmiş seksen kadar süvârî ile mukābelesinde durup ne anlardan ve ne hod bizden tüfenk atılmayup, şöyle hayretteyiz ki "Düşman ne vakit üzerimize yürüyüp gelür ve biz dahı girîzân oluruz?" deyü tefekkürde iken[3] Elmâs merhûm askerin

1 Burada ve müteakip varakta < گِرْدِ دُخانی > [gird-i duhânı] şeklinde yazılmıştır.
2 Yazmada < مِهرِ وَفایی > [mihr-i vefâyı] şeklinde yanlış yazılmıştır.
3 Yazmada "tefekkürinde iken" şeklinde yazılmıştır.

önün alup kılıç ile kiminin çehresinden ve kiminin arkasından çalup bir mikdâr askeri gerüye avdet ve şevketlü Pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerinin pîş-i rikâb-ı devlet-medârlarında olan bostâniyân-ı hâssa piyâdeleri Seylü'l-Arim[1] gibi yürüyüp **[139b]** arabalardan içerü giren Papa bayrakları ve askerinin üzerine tegerek-misâl bir yaylım kuruşun serptükten sonra tekbîr ü tehlîl ile sell-i seyf olup ve bî-bâk ü bî-pervâ merdâne vü dilîrâne birden bi'l-iktizâ [...][2] şimşîrlerin uryân ve hücûm eyledüklerinde

Nazm:

در زمینی که از غبار مصاف
چهرهٔ آسمان نهان باشد

در زمانی که از هجوم سپاه
رستخیز از دو صف عیان باشد

گه ز دست یلان تیر انداز
لرزه در پیکر کمان باشد

گه ز سهم خدنگ طائر روح
مرگ گم کرده آشیان باشد[3]

mevzûnı üzre tarafeynin gerd-i duhânı de[r]vâze-i çarha peyveste ve tîğ u teberlerin ahşam güneşine karşu şa'şa'aları berk-ı hâtıf gibi leme'ân olup ân-ı vâhidde içerü duhûl eyleyen iki binden mütecâviz kefereyi bi'l-cümle tu'me-i şimşîr-i hûn-fişân etmeleriyle mukābilimizde[4] pâ-ber-câ olan kefere-i müşrikîn bu sadme-i bostâniyânı müşâhede edince aslâ te'hîr ü tevakkuf eylemeyüp ﴿اَيْـنَ الْمَفَـرُّ﴾[5] makālini gûyâ ve karârların firâra tebdîl edüp yer yer guzzât-ı İslâm dahı atlu keferesinin ardına düşüp, ammâ ahşam namâzı vakti olmağla zalâm-ı şeb dahı yer yer kendin âşikâre edüp herkes durduğı yerde pâ-ber-câ olmağla; çün ki bostâncı askeri arabadan içerü

1 Bu ibare ﴿فَاَعْرَضُوا فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ وَبَدَّلْنَاهُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ ذَوَاتَىْ اُكُلٍ خَمْطٍ وَاَثْلٍ وَشَىْءٍ مِنْ سِدْرٍ قَلِيلٍ﴾ ("Fakat onlar yüz çevirdiler. Biz de *Arim Seli*'ni gönderdik. Onların bahçelerini ekşi meyveli ağaçlar, acı ılgın ve biraz da sedir ağacı bulunan iki bahçeye çevirdik." Sebe', 34/16) âyet-i kerîmesinde geçmekte ve Sebe' halkının helâkinden bahsetmektedir. Tabir yazma nüshada < سِيْلِ الْعَرِمِ > [Siyli'l-Arimi] şeklinde yanlış yazılmıştır.

2 Burada, satırın bittiği yerden devam ederek yazmanın iki varağının arasına doğru yazılmış birkaç kelime mevcuttur. Yazmanın dijital kopyasında görünemediği için okunamamıştır.

3 "Yeryüzündeki savaş meydanından yükselen toz yüzünden gökyüzü görünmez olur. Askerler hücuma geçtikleri zaman iki taraftan da kıyamet kopar. Kâh olur yiğit okçuların elinde yay titrer; kâh olur kuş gibi uçan okun korkusundan kuşlar yuvalarını kaybederler." (Muhteşem-i Kâşânî).

4 Yazmada < مقابله مزده > [mukābelemizde] şeklinde yazılmıştır.

5 "Kaçış nereye?" Kıyâmet, 75/10. Bu ibare Kur'ân-ı Kerîm'de Kıyamet günü insanların kaçacak yer arayacaklarının anlatılması bağlamında geçmektedir.

duhûl eden düşmanı kırup ve sâyir atlusı dahı yüz karalığıyla girîzân oldı,[1] yeniçeri askeri dahı illerü gelüp arabaların ardında pâyidâr ve herkes kollı kolında ber-karâr olmağla Paşa efendimiz dahı yanında mevcûd yetmiş seksen kadar etbâ' ile ol mahalle nüzûl ve sâyir etbâ' dahı birden ve ikiden mânend-i düzd-i şeb-gerd gelmeğe başladılar.

Tekrâr savb-ı Şehriyâr-ı cihân-dârîden Re'îs Râmî Efendi kalemiyle **[140a]** mu'anven sâdır olan hatt-ı hümâyûn-ı celâdet-makrûnun sûretidir:

"**Mûcebince amel oluna**

Sen ki Haleb vâlîsi vezîrim Ca'fer Paşa'sın; ne iştesin? Sen de bir kolda olan atlu askerin baş u buğısın. Gayret günidir, düşmanın üzerine yürüyesin. Yürimek ma'kūl ve münâsib değil ise olduğun mahalde metânet veresin. Karanlık bastığı gibi meteris alup takviyet veresin."

deyü kelâma ihtitâm vermekle devletlü Paşa efendimiz olduğı mahalde arabaları birbirlerine yanaştırup ve müctemi' olan tavâyif-i askeriyyeden süvârî ve piyâdeden mümkin mertebe askeri biriktirüp meterislere vaz' ve takviyet vermekle, ammâ tarafeynden âteş-i harb ya'nî sâ'ika-girdâr top ve humbara ve tüfenklerin ard [ve] ârâmı olmayup sevâd-ı şâmda âvâze-i dâr u gîr küngüre-i eflâke ser çekmiş idi. Bu yüzden sâ'at üçe[2] varınca[ya] değin ceng ü cidâl olunmağla bi-fazlillâhi Te'âlâ nesîm-i fevz ü nusret vezân ve ufk-ı ikbâlden tâli' u lâmi' olup düşmen-i dîn-i hezîmet-karîn yüz karalığıyla reh-revân olduktan[3] sonra Hacıkıran Hasan Paşa ol vakit silâhdâr olmağla vesâtatıyla sâ'at dörtte iken Re'îs Efendi kalemiyle mu'anven sâdır olan hatt-ı hümâyûnun[4] sûretidir:

"**Mûcebince amel oluna**[5]

Siz ki Haleb Vâlîsi Ca'fer Paşa ve Adana Vâlîsi Hüseyin Paşa ve Rumeli **[140b]** [Vâlîsi] Süleymân Paşa ve Şâm Vâlîsi Osmân Paşa'sız; yeniçeri meterisinden yürük meterisine varınca bu aralıkta olan mesâfe metâ-

1 Török O. 205: "sâyir atlusı dahı yüz karalığıyla gece karanuluğında girîzân oldı." (vr. 75b).
2 Saat 22.00-23.00 arası (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 265, 216. not).
3 26 Ağustos 1696'da Çeney yakınlarında vuku bulan muharebeden bahsedildiği anlaşılmaktadır. Bkz. *Nusretnâme*, s. 276.
4 Török O. 205: "Re'îs Efendi kalemiyle def'a-i râbi'de Silâhdâr Ağa vesâtatıyla şeref-sudûr eden hatt-ı hümâyûn" (vr. 76a).
5 Török O. 205: "Mûcebince amel ve hilâfından hazer [oluna]" (vr. 76a).

net ü istihkâm üzre meterise muhtâc olmağla, siz ki vüzerâ-yı müşârun-ileyhimsiz, birbiriniz ile haberleşüp kapunuz halkı ve ayâletiniz askeri ile şimdilik kavî meterisler alup düşmen-i dîn gelüp ne yüzden hareket ederler ise iktizâsına göre izhâr-ı gayret ü hamiyyet eyleyesiz. Cümlenizi Allâh'a emânet eyledim."

deyü hüsn-i hitâm vermekle sabâha değin herkes basîret ü intibâh üzre dâmen-i gayreti miyân-ı câna bend edüp ale's-seher firâr eden düşmanın ardınca gitmek üzre fermân olunup umûmen paşalar kapuları halkı ve ayâletleri askeri ile ve sâyir süvârî askerinden dahı ta'yîn olunmağla efendimiz baş u buğ nasb olunup[1] revâne ve ordu-yı hümâyûndan iki sâ'at mikdârı ayrılduğumuz gibi hezîmet-ger olan tabor-ı makhûra erişilüp düşmen-i dîn-i sakar-mekîn ol sahrâda arabaların birbiri ardınca dört kat edüp tûli bir sâ'at mesâfe ve arzı kuruşun menzili olup iki tarafdan arabalarının beynine piyâdesin vaz' ve câbe-câ onar ve on beşer pâre şâhî topın arabalardan hâric dizüp ortada olan aralığa süvârîsin vaz' **[141a]** ve arabaların illerüsinde taşradan çarhacı şeklinde on bin kadar süvârî ve intihâsında dahı dümdâr şeklinde on bin mikdârı güzîde Brandiburk piyâdesin hınzır topı edüp ve etrâfına çarh-ı feleklerin kurup kırk elli pâre şâhî topların dahı etrâfına dizüp[2] bu tertîb üzre kendüye nizâm ve takviyet vermiş ki bir sâ'atlık mahalli üç sâ'atte ancak alur, âheste âheste; şöyle ki gittüği durduğıyla fark olunmaz.

Çün ki ardından erişüp bir mikdâr çarhada olanlar illerü varınca orta kolda arabalar içinde olan süvârîsi der-ân-sâ'at illerüden taşra çıkup iki tarafdan öküz boynuzı yürüyüp ve yine çarhacı gerü çekildüği gibi birden bire arabaların içine duhûl ve tahassun etmekle birkaç def'a hurûc ve duhûllerin seyr ü temâşâ edüp, hattâ iller[ü]de olan serhadlü paşalarından Şarkan İbrâhîm Paşa ile Seksarlı İbrâhîm Paşa'yı kollayup ihâta eyledüklerinde atlarından cüdâ düşmekle esîr eylediler.[3] Hâsıl-ı kelâm; bir vechile

1 28 Ağustos 1696 (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 265, 217. not; *Nusretnâme*, s. 290).

2 Török O. 205: "Arabalarının oğurına beş bin mikdârı süvârîsin çarhacı şeklinde taşradan kümelendirüp ve intihâsında dahı dümdâr şeklinde arabalardan hâric on bin mikdârı kırmızılı Brandiburk piyâdesin hınzır topı edüp etrâfına iki kat çarh-ı feleklerin kurup otuz kırk pâre şâhî topların dahı etrâfına ihâta etmekle" (vr. 76b-77a).

3 Silâhdâr, 28 Ağustos 1696 günü vuku bulan bu hadisede sadece Şarkan İbrâhim Paşa'nın esir düştüğünden bahsetmiş, Mühürdâr Ali Efendi'nin verdiği diğer detayları eserine kaydetmemiştir (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 265, 218. not; *Nusretnâme*, s. 291).

üzerine varılmak münâsib olmaduğından gayrı, kaçanı kovmak ve zebûnı öldürmek âdet-i me'lûfe-i Hâkānî olmaduğından nâşî avd ü insırâf içün mahsûs âdem gelmekle avdet olundı.

Nazm li-münşi'ihî:

[141b] Begay Nehri ki anda cârî idi
Çeney derler mahall-i ma'ber idi[1]

Kenâr-ı âb u mîşe lâle-zârı
Kuruldı bârigâ[h]-ı Şehriyârî

Nüzûl eyledi anda cümle asker
Ferâğ-ı bâl olup yatmıştı ekser

Ki herkes râhat etmişti yerinde
Yoğ-idi havf-ı düşmen hîç birinde

Bak imdi gözle a'dâ hîlesini
Alup fitrâkine piyâdesini

Ki vakt-i fursatı bildi ganîmet
Vere zu'mınca kendüsine gayret

Şitâb u sür'at ile geldi çattı
Yürüyüp ordu üzre topın attı

Asr vakti geçüp gelmişti küffâr
Basup gafletle kendin etti izhâr

Adû alayları çün ki göründi
Alemler kaldırup tekbîr olundı

Olup guzzât-ı İslâm cenge hâzır
Kimi rezm ehli kimi seyre nâzır

Ki bir sâ'at idi ferhunde meymûn
Tulû'-ı necm-i nusret bahta makrûn

1 Bu mısraın ardından gelen mısraların bir kısmının üstü çizilip ok işareti ile bu bölümden sonra geleceğine işaret edilerek 141b'den başlayıp 142a'nın etrafı boyunca uzanan manzum parçalar eklenmiştir. Üzeri çizilmemiş kısımlar derkenarların bittiği "Çü deşt-i lâle-zâra döndi sahrâ" mısraından sonra metne dâhil edilmiştir.

Süvârîler gelüp at arkasına
Yürüdi düşmen üzre çarhasına

Piyâdeler meterise düşendi
Kadem sâbit olup kâfir üşendi

Görünce düşmen İslâm gayretini
Alup hayret giderdi kuvvetini

Edüp tahvîl te'ennîye şitâbın
Etti Hayzer dahı Saks'a hitâbın

Dedi sana dedim gel gitmeyelim
Ki ırz-ı Hıristiyânı yıkmayalım

[142a] Bu asker cenk eder askere benzer
Ki her biri tünen aslana benzer

Husûsâ şâh-ı a'zam kim biledir
Bunun üstine varmak hâ'iledir

Sakın varma ki olursun peşîmân
Bugün öldün sezesin dahı düşmân

Sataştırdın sen ettin bize rengi
Göresin sen dahı Osmânlu cengi

Dönüp Saks verdi Hayzer'e cevâbı
Gerüden gel sakın etme şitâbı

Büyüdi gözlerin havf eyledin sen
Sakın cenk etme dümdâr ol bugün sen

Papa bayrakların ancak alurum
Bu asker üstüne kendim varurum

Temâşâ eyle cengi öğrenesin
Ki hasma nice varılur göresin

Çeküp askerini kattı önüne
Yürütti meterisler üzerine

İki cânibden oldı cenge âgāz
Cihânı tuttı hây u hûy u âvâz

Tüfeng ü topların gerd-i duhânı
Şeb-i târîk olup tuttı cihânı

Karıştı iki asker birbirine
Ki döndi arsagâh mahşer yerine

Adû başına san koptı Kıyâmet
Kıyâmet'ten nişân verdi alâmet

Arabaları top kırdı geçürdi
Papa bayrakları orduya girdi

Haberdâr ettiler bize cihânı
Bozıldı askeri bostâniyânı

Çeküp şimşîrlerin ettiler uryân
Ki her biri peleng ü bebr ü arslan

Yürüdi sell-i seyf sebük menendi
Adûyâ darb edüp taktı kemendi

Bi-hamdillâh ki fursat verdi Bârî
Kılup nusret inâyet bahtiyârî

Papa bayrakları haşr oldı anda
Kırıldı altı bin kâfir bir anda

Adûnun tâli'i ber-geşte oldı
Niçe kâfir o demde küşte oldı

Olup çün küştelerden püşte peydâ
Çü deşt-i lâle-zâra döndi sahrâ

Sebât-ı pâyı etti şâh-ı âlem
Verüp nusret dahı Hallâk-ı âlem

Erişti feyz-i Hakk'tan çün inâyet
Esüp semt-i şimâlden bâd-ı nusret

Bi-hamdillâh ki mansûr u muzaffer
Olup askerle şâh-ı heft-kişver

Kemâl-i havf-ile oldı girîzân
Firâr etti adû oldı perîşân

Süvârî askerinin baş u buğı
Alaman düşmeninin yüzi ağı

Ki ya'nî Hayzer'i ol bed-fi'âlin
Götürdi top kırup iki ayağın

Biri dahı ki meşhûr kâfir idi
Bolond derlerdi nâmın almış idi

Top urup göğsüne tâ ol la'înin
Çıkardı sînesinden buğz u kînin

Kırıldı cenkt[e] ol dem niçe küffâr
Ki ten ber-küşte şüd rûh fi'n-nâr[1]

Ve niçe regimend-başıları ve kapudan ve kaprarları mürd olup meydân-ı kâr-zârda kalan mürdeleri altı binden mütecâviz tahmîn ve otuz pâre kolomborna topları dahı zabt olunup, ol gün **[142b]** Sadr-ı A'zam Elmâs Mehemmed Paşa'nın kahramâ[nâ]ne revişi ve Rüstemâne cünbişi hakkā ki inkâr olunmaz. Top güllesi ve kuruşun dâneleri bârân-misâl iken aslâ aynına almayup mânend-i Sâm-ı süvâr bir eşheb-i sebük-reftâra süvâr olup kākuma kaplu bir sürh-reng sof serhaddî ber-dûş ve Mirrîh-vâr yalın kılıç ile girîzân olan askerin önün kesdürüp bâd-ı sarsar gibi yemîn ü yesâra eşheb-i sabâ-reftârına mahmuz[2] u mişvâr edüp

Li-münşi'ihî: Elinde tîğı gûyâ berk-ı hâtıf
Semendi sür'atiyle rîh-ı âsıf

kimini göğsünden ve kimini arkasından dûn-ı tîğ-ı âteş-tâb ile darb ve döndürüp ol meydân-ı ma'rekede ki düşman alayları karşusıdır, kefereden dahı merhûmun hareket-i dilîrânesini seyredüp ve bahâdırlığıyla keferede şân vermeğe bâ'is yevm-i mezbûrda olan cünbişinin sebebidir. Birkaç def'a Ca'fer

1 < که تن بر کشته شد روح فی النّار >: "Bedenleri öldürüldü, ruhları ise cehennemlik oldu."
2 Yazma nüshada < مهمیز > şeklinde imlâ edilmiştir.

Paşa merhûmun ol vak'ada yanına oğrayup "Paşa baba! Göreyim seni, gayret günidir. Allâh'a emânet ol!" deyü gözünden yaş, yüzünden arak revân olup bu kadar cüst ü cû ve etrâf u eknâfa at ile tekâpû eyledi, kemâl-mertebe fârislığından serhaddîsinin dâmeni uyluğı altından çıkmak olmadı. Firdevsî-i Tûsî *rahmetullâhi aleyh, Şâhnâme*'sinde Rüstem hakkında söyleduğı **[143a]** beyttir ki Elmâs Mehemmed Paşa hakkında dahı aynı müşâhede olunmıştır:

Beyt: جهان آفرين تا جهان آفريد
چو رستم سواری نيامد پديد[1]

Merhûm dahı cerâ'ette hemân sânî-i Rüstem-i Dâsitân-ı zamân idüğine şübhe yoğ-idi, *rahmetullâhi aleyh*. Ve'l-hâsıl on gün ma'reke mahallinde karâr ve ertesi güni Sahrâ-yı Tımışvar madrab-ı hıyâm-ı gerdûn-nizâm-ı izz ü rif'at ve şeref-i vusûl ü kudûm-i ferr ü şevket olmağla[2] Şehinşâh-ı kahramân-ı heycâ hazretleri çetr-i a'lâ ve bârgâh-ı mu'allâlarına nüzûl ettükten sonra ertesi güni vüzerâ-yı izâm ve mîr-i mîrân-ı fihâm ve ümerâ-i zevi'l-ihtirâm ve sâyir ocak ağalarına hil'at-i fâhireler ilbâs içün

Beyt: Çalındı câ-be-câ tabl-ı beşâret[3]
Mübârek-bâd içün bezl oldı hil'at

Erkân-ı devleti elbise-i fâhire ile muğtenem olduktan sonra şevketlü Pâdişâh-ı İslâm *e'azzallâhu ensârahû* hazretleri ikinci güni hayme-i şevket-mekînlerinden seyr tarîkıyle Tımışvar Kal'ası'na varup[4] enderûn-ı kal'ada vâki' kasr-ı mu'allâya câlis ü temkîn buyurduklarında Tımışvar Kal'ası'nı nezzâreye alup burc u bârûsı[5] ve gerek top mazgalları **[143b]** ve sepetlerini müşâhede ve ziyâde harâba müşrif olduğından Ca'fer Paşa merhûmı da'vet etmekle, bir mikdâr inhırâf-ı mizâc üzre bulunup haymede istirâhat şeklin göstermişlerdi. Çün ki Pâdişâh-ı âlem-penâh hazretleri taleb ve fermân buyurmağla bi'z-zarûrî şikeste-mizâc ata süvâr olup on kadar çokadâr ile ordudan Tımışvar'a revân olmağın kal'a-i enderûna vardıkta pîş-i rikâb-ı gāşiye-dâr-ı Saltanat-penâhî olan kapucılar kethudâsı olup hâlâ Bağdâd-ı

1 "Allah dünyayı yarattığından beri Rüstem gibi bir süvari gelmedi." (Firdevsî, *Şâhnâme*).
2 Sultan II. Mustafa'nın başında bulunduğu ordunun Tımışvar'a varışı *Nusretnâme*'ye göre 1 Safer 1108 (30 Ağustos 1696) günü (s. 292), *Zübde-i Vekayiât*'a göre ise ertesi gün vuku bulmuştur (s. 595).
3 Her iki nüshada da < طبل و بشارت > [tabl u beşâret] şeklinde yazılmıştır.
4 Sultan II. Mustafa Tımışvar Kalesi'ni 2 Safer 1108 (31 Ağustos 1696) günü ziyaret etmiştir (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 265, 221. not; *Nusretnâme*, s. 292).
5 Bu terkip, yazmada < بُرْجِ باروسی > [burc-ı bârûsı] şeklinde yanlış harekelenmiştir.

bihişt-âbâd vâlîsi Hasan Paşa hazretleri ve Mîrâhor-ı Evvel Çalık Ahmed Ağa karşulayup huzûr-ı hümâyûn-ı Şehriyârî'ye vardıkta cebhe-fersâ-yı hâk olduktan sonra kelâm-ı dürer-bâr-ı mülûkânelerinden "Paşa! Bu Tımışvar Kal'ası'nın hâlini müşâhede edeyür misin? Derûnında olan muhâfızlar aslâ ta'mîr ü termîmine mukayyed olmayup ikdâm u ihtimâm etmedüklerinden külliyyet ile harâba rû-nümâ olmıştır." dedükte "Evet Hünkârım, kal'anın harâbı manzûr-ı hümâyûnunuzdur. Velâkin muhâfız olan kullarının bu husûsda cürmleri yoktur, ma'zûrlardır." "Niçün?" dedükte "Efendim, Hazret-i Allâh seni dâyim eyleye. Tımışvar Kal'ası'nın ta'mîri husûsına iktizâ eden kerâstesi taşradan nakle muhtâcdır. Ol ise re'âyânın i'ânet ü istihdâmı ile **[144a]** olup bu âna değin etrâf re'âyâsı elde olmayup ekser adem-i itâ'at u inkıyâd sûretin göstermekle bu mertebe harâba rû-keşîde olmasına bâ'is olmıştır. Yohsa ne ân ki muhâfazasında olanlar bu emr-i mühimmeye taksîrât edeler." dedükte "Yok, yok. Âdemden âdeme fark çoktur. Her ne kadar olsa yine bu mertebe ihmâle cevâz gerekmez idi. Velâkin sen her vechile hayr-hâh-ı devletim olduğından bu kal'anın ta'mîr ü termîmi emrine ve muhâfazası umûrına seni münâsib gördüm ve me'mûr eyledim." deyü fermân-ı vâcibü'l-imtisâlleri sudûra cilve-ger ve "Kürk!" deyü kapucılar kethudâsına fermân buyurdukta Paşa efendimiz dahı hezâr özr ü niyâz ile def'ine ikdâm ve bir vechile mümkin olmaduğından âkıbetü'l-emr "Hünkârım, kulun bu kal'ada üç sene muhâfız olduğum hengâmda Sofya'ya varınca olan müdün ü emsâr düşmen-i bed-kirdâr yedinde olup çektüğüm âlâm u mihnet şevketlü efendimin mesmû'-ı hümâyûnları olmıştır. Bu kal'ada nöbetim savmış kulunum. Benden gayrı ordu-yı hümâyûnunda altı vezîrin dahı var, anlardan birini ta'yîn buyur." deyü niyâz etmekle şevketlü Pâdişâh-ı cihânpenâh hazretleri dahı "Paşa! Senin dedüğün vezîrlerim[1] bu işe istihdâma sezâ vü elyak değillerdir." **[144b]** deyü buyurduklarında tekrâr cevâba mütesaddî olup "Hazret-i Allâh Pâdişâhımı tûl-i ömr-ile mu'ammer eyleye. Bu makūle işe sezâ olmayup elinden gelmeyenlere vezâret niçün ihsân buyurursız?" deyü bu mertebeye kelimât varınca "Sana benim her vechile i'timâd-ı külliyyem olduğından ana binâ'en seni me'mûr eyledim." deyü tekrâr kapucılar kethudâsına "Kürk!" deyü emir buyurduklarında bir sevb-i semmûra kaplu hil'at-i fâhire ilbâs edüp, [Paşa efendimiz] nerdübândan nüzûl etmezden nısf-ı ner-

1 Yazmada "vezîrlerimden" şeklinde yazılmıştır.

dübânda kürki dûşından bıragup kapucılar kethudâsına "Ben bu kal'aya girmem!" deyü cevâb-dâde olup ol tehevvür ve perîşânlık ile ata süvâr ve haymeye gelmezden mukaddem Sadr-ı A'zam'a varup niçe yüzden kelimât söyledükten sonra anlara dahı "Ben kal'aya girmem!" deyü intihâ-i kelâm ile atına süvâr ve gelüp haymede karâr eyledi ve girmemekliğe azîmet edüp ölümün ihtiyâr etmiş iken sıyânet-i nâmûs-ı Devlet-i Aliyye içün fâriğ olup kal'aya girmeğe sebeb oldı. Ve me'mûriyyetleri üzre üçünci gün Tımışvar'a nakl edüp, ba'dehû asker-i İslâm dahı ertesi güni Sahrâ-yı Tımışvar'dan Beligrad savbına hareket ve umûmen asâkir-i İslâm ile

Beyt: ظفر بر یمین نصرتش بر یسار
قولاوز ره لطف پروردگار[1]

[145a] ol aradan kalkup mansûr u muzaffer envâ'-ı sürûr u şâdî birle tayy-i merâhil ve kat'-ı menâzil ederek revâne oldılar.[2]

Beyt: همی رفت منزل بمنزل روان
سعادت قرین و ظفر همعنان[3]

Ca'fer Paşa'nın Def'a-i Sânîde Tımışvar'a Muhâfız Olduğının Menâkıbıdır

Asker-i İslâm-ı zafer-encâm Beligrad savbına revâne olduktan sonra ümerâ-i Mısır'dan Ahmed Beğ Mısır askeriyle hizmet-i muhâfazada kalup ayâletlerden Rumeli ayâleti ve Mar'aş ayâleti ve Anadolı ayâletinden birkaç pâre sancak Kāsım'a değin hizmet-i muhâfazada olmak üzre kalmışlardı. Ba'dehû Kāsım hulûlinde[4] ayâletlere izin verilüp Rumeli sancaklarından Köstendil ve Elbasan ve Prizrin sancaklarının zu'amâ ve erbâb-ı tîmârları ve Sülo Paşa dahı Rumeli'nden azl olunup hizmet-i muhâfazada kalmışlardı.[5] Paşa efendimiz kal'anın ta'mîrine şürû' edüp evvelâ derûn-ı

1 "Zafer sağında, Allah'ın yardımı solunda idi, Allah'ın lutfu ona rehber olmuştu."

2 Török O. 205: "tayy-i merâhil ve kat'-ı menâzil ederek dördünci güni Beligrad'a dâhil oldılar." (vr. 79b).

3 "Menzilleri birbirleri ardı sıra geçerek devamlı gittiler, saadet ve zafer onlarlaydı."

4 11 Kasım 1696.

5 Török O. 205: "Ahmed Beğ Mısır askeriyle hizmet-i muhâfazada kalup ve ayâletlerden Rumeli ayâleti vâlîleri olan Süleymân Paşa ile Mar'aş ayâleti ve Anadolı'dan birkaç pâre sancak Rûz-ı Kāsım'a değin emr-i muhâfazada kıyâm eylemek üzre fermân olunmış idi. Kāsım hulûlinde Rumeli ayâleti Küçük Ca'fer Paşa'ya tevcîh olunmağla ayâletlere izn-i hümâyûn erzânî buyurılup, ancak Rumeli sancaklarından Köstendil ve Elbasan ve Prizrin sancakları ve sâbıkā Rumeli Vâlîsi Süleymân Paşa kapusı halkıyla hizmet-i muhâfazaya me'mûr olmağla" (vr. 79b-80a).

kal'ada fevkânî bir tabya ve zîrinde cebehâne olmak üzre müceddeden mahzen[1] ibnâ edüp kerâstenin taşradan **[145b]** nakli müte'assir olduğından kal'anın dizme ağaçlarını ihrâc ve zemînde olan çürük yerlerin kat' ve ser-nigûn olmak üzre dizüp çubuk ve toprak ile memlû ve bu yüzden cevânib-i erba'asın tecdîd ve top mazgalların ve sepetlerin ve sâyir cenk yerlerin kemâl-mertebe ihtimâm-ı mâ-lâ-kelâm ile ta'mîr ü istihkâm vermekle kireç ve taş amelesi olmayup ağaç ve toprak olduğından ol şitâda havalar mu'tedil olduğı günlerde i'ânet-i neferât-ı kal'a ve sâyir muhâfızîn olan asker-i mansûr ile cidd-i belîğ eyleyüp itmâm-pezîr olmış idi. Hattâ bi-emr-i Rabbânî ol şitânın gāyet ile şiddeti olmağla etrâfında olan kılâ' u palankalardan Lugoş ve Şebeş ve Mehâdiye ve Lipova ve Çanad bi'l-cümle hâlî olup ancak Segedin ve Senta'da kefere olmağla anlar dahı mesâfe-i ba'îde olduğından çokluk çeteye dahı gidilmeyüp kal'ada askerin vefretinden nâşî düşman dahı Tımışvar altına seğirdüme gelmeğe havf u haşyet edüp cesâret edemezlerdi.

Ancak bir def'a ki zemherînin ibtidâ güni idi,[2] bi-emrillâhi Te'âlâ sermânın ol kadar şiddeti oldı ki kalem-i dü-zebân ile **[146a]** şerh u beyânı mümkin olmayup ol günün gecesi kahve ocağında ahşamdan âteş kenârında su ile memlû güğüm souğun şiddetinden yah-beste olup ale's-seher ortasından iki şakk olmış bulunduğından gayrı kapucılar kethudâsının güğümi ve dîvân efendisinin el ibrığı hem-çünân souktan çâk olmağla odalarımız ekser soba iken ortalarına mankal ile âteş vaz' edüp adem-i te'sîrinden kürklerimize sarılup ve herkes hânelerinde câlis iken kal'a-i enderûndan top atılup; meğer Senta ve Segedin'in bin kadar Macar ve Sırf katanası Tımışvar'a seğirdüme gelüp pusuda bulunmalarıyla souğun şiddetine bir vechile tahammül edemedüklerinden ol gece ormanlık içinde âteşler sûzân eylemişlerdi. Hattâ karavulcılarımız dahı kal'adan âteşin şu'lesini müşâhede ve haber dahı edüp, velâkin bu makūle hareket seğirdüme gelen keferenin hilâf-ı vaz'ı olduğından re'âyânın oduncıları olmak ihtimâliyle mukayyed olunmadı. Sabâh oldukta gelen kefere kal'anın kapuları küşâdeliğine dahı bakmayup çün ki gelmiş bulundılar, kendilerin

1 Török F. 60'ta unutulan bu kelime Török O. 205 numaralı nüshadan (vr. 80a) ilave edildi.
2 22 Aralık 1696.

izhâr etmek içün ormandan çıkup geldüklerini izhâr **[146b]** ve kat'an tevakkuf etmeyüp kaba nakl ve link ile avdet eylediler. Çün ki kal'adan top atılup keferenin geldüği mu'ayyen oldı, herkes kılıcın ve tüfengin alup parmaklığa şitâb ile vardıklarında düşmandan eser görünmeyüp avdet ve hânelerine gelinceye değin sükkân-ı kal'adan yiğirmi beş neferin kiminin parmakları ve kiminin burnı ve kulağı düşüp mecrûh oldılar. Kefereden dahı kal'alarına varınca yüz seksen kadar kâfirin kimi helâk ve kiminin eli ve ayağı düşüp giriftâr-ı belâ ve mazhar-ı kahr-ı Zü'l-Celâl oldılar. Ve'l-hâsıl seksen ve doksan yaşında müsinn ü ihtiyârlar olmağla "Ol mertebe şiddetli souğı bir târîhde dahı müşâhede ettüğimiz yoktur." dediler. Hattâ kenâr âdemîsinin mücerrebâtı üzre "Bugün şitânın yüreği çâk oldı!" dediler. Fi'l-vâki' ertesi tenezzül bulup nısfı mertebe souk olmadı. Dahı ertesi evvel bahâr menendi mu'tedil havâ olup ol şitânın zemherîsi ve gerek hamsîni[1] i'tidâl üzre mürûr ve sinîn-i mâzıyyelerden yiğirmi gün mukaddem atları çayıra çıkardılar.

Ba'dehû evvel bahâr erdükte Tımışvar'da olan müste'men Kurus[2] tâyifesinden Guti nâm hadnak ki sonradan Rakoçi-**[147a]**oğlı'nın Nemçe ile olan mâcerâları vaktinde cenerali olmış idi, bir nâm-dâr ve cerî kefere idi. Kırk kadar Kurus ve on nefer Müslümân ile, hattâ dördi efendimizin etbâ'larından ve altısı serhadlülerden cem'an elli nefer kimesne ile dil almak içün Senta'ya doğru çeteye gittiler. Anlar Tımışvar'dan çıkup gitmekte, Senta'da olan Tököli nâm Sırf kapudanı dahı dört yüz süvârî kefere ile Tımışvar'a gelmek üzre çıkup kal'aya karîb mahalle kemîngâha geldüklerinde, giden süvârîmizin izlerin müşâhede ve "Bundan a'lâ şikâr olmaz!" deyü iz saydına gider gibi süvârîmizin ardlarına düşüp bizim süvârîmiz dahı Senta'ya karîb vardıkta keferenin Tımışvar cânibine gittükleri izlerin müşâhede ve der-ân-sâ'at avdet edüp endâhte-i cân ile kal'aya doğru sür'at edüp gelürken Na'lkıran ile cenk olan mahalle vusûllerinde bi-emrillâhi Te'âlâ karşu-be-karşu birbirlerine râst gelüp keferenin atlusı Tımışvar'dan tarafa ve bizim süvârîlerimiz keferenin gideceği Senta tarafında bulunmala-

1 O seneki kış mevsiminin 31 Ocak 1697 gününü takip eden elli günlük ikinci devresi kastedilmektedir.

2 < قروس > [Kurus] <Kurucok (Mac.): 1670'li yıllardan 1711'e kadar Macar krallık topraklarında faaliyet gösteren Habsburg aleyhtarı direnişçilere verilen isimdir. Bkz. *Şerefe - Studies In Honour of Prof. Géza Dávid On His Seventieth Birthday* (ed. Pál Fodor, Nándor Kóvács vd.), Budapeşte, 2019, s. 461, 8. dipnot.

rıyla firâr eyleseler diyâr-ı düşmene firâr eylemek iktizâ eder, ellerinden bir dürlü halâs muhâl olduğın herkes ayne'l-yakīn müşâhede **[147b]** edince "Hemân yeğreği top olup ve gelen düşmanın üzerine birden oğrayup, kalan kalur ve selâmet bulan Tımışvar'a doğru firâr ederiz." deyü bu tedbîri etmeleriyle ittifâk u ittihâd ile toplanup ve tüfenk atmamak üzre hemân sell-i seyf hücûm etmek niyyetiyle kavl ü karâr edüp kefere süvârîsi dahı karîb geldüği gibi gözlerin karardup dört yüz atlunun üzerine toptan hücûm edince bi-fazlillâhi Te'âlâ taraf-ı Bârî'den keferenin kalblerine vehm ârız olmağla aslâ mukāvemete mecâlleri olmaduğından gayrı karârların firâra tebdîl etmeleriyle kırk beş kelle ve on dört dil alup cümlesi sâlimen Tımışvar'a avdet ve envâ'-ı sürûr u şâdî birle dâhil-i kal'a oldılar. Keferenin gurûriyyetlerinden nâşî elli nefer süvârîyi gözlerine kesdürüp cümle şikâr deyü add eylemişlerdi. Hazret-i Cenâb-ı Perverdigâr anları makhûr u münhezim edüp yetmiş seksen kadarını bunların elinde helâk ve esîr ü giriftâr eyledi. "Gurûriyyet mağlûbiyyet." demişlerdir.

Buna kıyâs; ol gün ki Na'lkıran-ı mağrûr asker-i İslâm üzerine gelmeğe tasmîm ve cümle ceneraller ile meşveret eyledükte atlu askerlerinin serdârı olan Hayzer bir dürlü münâsib **[148a]** görmeyüp rızâ vermedüğinden Na'lkıran dahı "Ne sebeb-ile münâsib görmezsin?" dedükte cevâb eylemiş ki: "Anın içün münâsib görmem ki ben on beş senedir asker-i İslâm ile her cenkte mevcûd bulunup bu sene asker-i Âl-i Osmân'da gördüğüm metâneti ben bir vakitte müşâhede etmiş değilem. Sâyir vakitlerde bir top güllesi alaylarına vardıkta hezâr-gûne perîşânlıkların müşâhede ederdim. Bu sene dört gün pey-ender-pey üç yüz pâre topumuzun karşusına göğüs gerüp bî-bâk ü bî-pervâ durdılar. Bu asker sâlifü'z-zikr askere kıyâs olunmayup cenk eder askerdendir. Hemân münâsibi askerimizi gerü çektüğümüz gibi âheste âheste yolımıza gidelim. Eğer akī[bi]mizden gelürler ise ol vakitte cenge mübâşeret ederiz." dedükte Na'lkıran ya'nî Saks'a bu nasîhat hoş gelmeyüp gurûr-ı Fir'avnî ve sürûr-ı Nemrûdî ile "Sen gelmezsen kendin bilürsün, ben askerim ile Papa bayrakların alup giderim!" deyü kalkup asker-i zafer-peyker üzerine geldi ve lutf-ı Hakk'la menkûb u mağlûb yüzi karalığıyla firâr eyledi.

Hâsıl-ı kelâm; evvel bahâr duhûliyle asker-i İslâm'ın dahı hareketi vakti karîb olmağla paşalardan Avlonya **[148b]** ve Delvine sancakları muta-

sarrıfı Arnavud Kaplan Paşa ve Hersek sancağı mutasarrıfı Boşnak Receb Paşa ve Ohri mutasarrıfı Bektaş Paşa asker-i İslâm'dan iki ay mukaddem[1] Tımışvar'a gelüp hizmet-i muhâfazada ve kal'anın ta'mîr ü istihkâmı husûsına istihdâm olunmalarıyla parmaklık ve hendeklerinin nâ-tamâm kalan yerlerini gereği gibi ta'mîr ü istihkâm ve itmâm-pezîr olduktan sonra asker-i İslâm ile Pâdişâh-ı âlem-penâh hazretleri dahı Niş'e dâhil oldukları[2] haberi vürûd eylemiş idi ki Orta Macar tarafından yedi yüz nefer süvârî ile Orta Macar'ın umûr-dîde ve kâr-âzmûdelerinden olup kal'a ve karye sâhibi olan kapudanlarından yiğirmi kadar bellü başluları[3] bir gün Tımışvar'a çıkageldiler. Ve devletlü efendimize buluştuklarında Orta Macar'ın umûmen keferesi baş kaldırup Tokay ve Şarpatak kal'alarında olan Nemçeleri kırup kal'a-i mezbûrları zabt ve on bin mikdârı askerleri[4] kal'a-i mezbûr altında tabor edüp etrâf u eknâfa haberler irsâl ile günden güne ictimâ' ve terakkī üzre olduklarını[5] haber verüp ve takviyet kılup ve cezb-i hurûbları içün paşalardan bir paşa mehterhânesi ile taleb eylediler ve alup götürmek üzre tasmîm ü tasavvurların Paşa efendimize **[149a]** ifhâm u niyâz ile ibrâm ettüklerinde;[6] çün ki asker-i İslâm'ın Niş'e duhûli haberi geldi, elbette i'lâm u ifâdeye muhtâc mevâddan olmağla kapudanlara bu yüzden cevâb verdiler ki: "Pâdişâhımız hazretleri asker-i İslâm ile Niş'e dâhil oldılar. Karîben Beligrad'a gelmek üzrelerdir. İnşâ'allâhu Te'âlâ teşrîflerinde sizin her ahvâlinizi tafsîl üzre tahrîr ve murâdınızdan ziyâde müsâ'ade olunmaklığa her vechile müte'ahhid olmışımdır. Hem asker ile paşalardan birkaç paşa ve hem kralınız olan Tököli İmre'yi dahı ma'an ta'yîn edüp dil-hâhınız üzre tedârikinizi görüriz." deyü cevâb verdükte anlar dahı ziyâ-

1 Török O. 205: "kırk gün mukaddem" (vr. 81b).

2 30 Temmuz 1697 (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 266, 228. not; *Nusretnâme*, s. 388).

3 Török O. 205: "on kadar bellü başlu kapudanları" (vr. 81b).

4 Török O. 205: "on beş bin mikdârı askerleri" (vr. 82a).

5 Hegyalja'da patlayan bu isyan 1697 Temmuz'unun sonunda bastırılmıştı (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 266, 229. not).

6 Török O. 205: "Zikr olunan kapudanların gelmelerinden murâd u maksûdları Tököli Kral'ı veyâhûd paşalardan bir paşa taleb ve alup götürmek içün tasmîm ü tasavvurların zamîr-i mâ-fi'l-bâllerin Paşa efendimize ifâde ve dil-hâhları üzre taleb ve iltimâs etmeleriyle ve "İnşâ'allâhu Te'âlâ bu sene-i mübârekede asker-i İslâm berüden ve Orta Macar askeriyle biz öteden düşmanın kemâl-mertebe hakkından gelinmek me'mûldür." dedüklerinde Paşa efendimiz dahı cevâb eylediler ki: "Kralınız olan Tököli İmre asker-i İslâm ile biledir ve şimdilik bilâ-izn-i Pâdişâhî bu tarafdan size paşa ta'yîn edemem. Ancak şevketlü Pâdişâhımız asker-i İslâm ile Niş'e dâhil oldukları haberi geldi. İnşâ'allâhu Te'âlâ on güne dek Beligrad'a vusûllerinde dil-hâhınız üzre hem kralınızı ve hem paşalardan bir değil birkaç paşa askerleriyle ta'yîn ettürmeğe ta'ahhüd ederim." deyü" (vr. 82a).

de memnûn olup dediler ki: "Böyle olmak lâzım geldükte inşâ'allâhu Te'âlâ bu sene-i mübârekede siz berüden asker-i İslâm ile ve biz dahı Orta Macar askeriyle öteden yapışup düşmanın kemâl-mertebe hakkından gelinmek âsân görinür emirdendir. Hemân Hazret-i Allâh muvaffak eyleye!" deyü varoşta kendülere mekân ta'yîn ve iktizâ eden yem ve yeyeceklerin verdirüp istimâlet ile hâtırların tatyîb ettükten sonra, mâ-beyni beş-altı gün mürûr edince[1] asker-i İslâm dahı Beligrad'a dâhil olup[2] sâbıkā Rumeli Vâlîsi Süleymân Paşa'yı **[149b]** efendimiz hizmet-i muhâfazada vekîl alıkoyup kendüleri ordu-yı hümâyûna gitmek üzre fermân-ı âlî sâdır olmağla üçünci güni salt u sebük-bâr Tımışvar'dan hareket ve zikr olunan Orta Macar kapudanların yedi yüz nefer süvârîleriyle alup ma'an Pançova'ya dâhil olduğumuzda Macar kapudanlarından birkaç neferini alup ve kusûrını askeriyle Pançova'da alıkoyup Beligrad Sahrâsı'nda ordu-yı hümâyûna mülâkī olduklarında[3] Sadr-ı A'zam hazretleri kendi otakları kurbında efendimize obalar ve müte'addid çadırlar kurup azîm ikrâm u iltifât etmeleriyle her vechile lutf u keremlerine mazhar olduktan sonra zikr olunan kapudanları Sâhib-i Devlet'e buluşturup zamîr-i mâ-fi'l-bâlleri olan ahvâli arz u i'lâm eylediler ve tayınâtların verdirüp matlûbları olan askerin irsâlini vaktine ta'lîk ile cevâb verdiler.[4]

Ahvâl-i Menâkıb-ı Ma'reke-i Senta

Nazm li-münşi'ihî:

Muharrif kat' edüp hâmem midâd-ı sürh-ile yazsun
Ciger-sûz-ı rivâyetten menâkıb şerh-ile yazsun

Felek kec-rev denî-perverden âlâm-zen-i(?) dehrin
Zehir-nâk-i hikâyetten şikâyet nerm-ile yazsun

[150a] Gazâ râhında cânın terk eden merdân-ı heycânın
Ki ya'nî Senta rezmin vak'asın bu nev'-ile yazsun

1 Török O. 205: "istimâlet ile hâtırların ele alup Tımışvar'da alıkoduklarında, mâ-beyni yedi-sekiz gün mürûr edince" (vr. 82a).
2 10 Ağustos 1697 (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 266, 230. not; *Nusretnâme*, s. 393).
3 12 Ağustos 1697 akşamı (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 266, 231. not; *Nusretnâme*, s. 396).
4 Török O. 205: "Sadr-ı A'zam hazretleri kendilerinin otakları yanında efendimize obalar ve çadırlar kurup azîm ikrâm u iltifât buyurduklarından şerm-sâr-ı lutf u keremleri olduğı hâlde ol çadırlara nüzûl ve gece-gündüz görüşüp meclis-i şerîfleri ile şeref-yâb oldılar." (vr. 82b).

Olup hâk-i meterisler dem-i sürh-ile reng-âmîz
Müdevver hendeğin hûn-ı revânın cirm-ile yazsun

Edîm-i taşta seylân eyleyen gark-ı[1] şehîdândan
Dem-i la'l-fişânın erguvânî reng-ile yazsun

Vegāda hâke pest olan münakkah tenlere madrûb
Açılmış cerhlerin katmer karanfil resm-ile yazsun

Felek kan ağlasun dutsun nikābın mâh u mihriyle
Bu iki mısra'ı târîh de eşk-i çeşm-ile yazsun

Du'â ibdâ' edüp ervâh melekler kıldılar âmîn[2]
Adûya kahr-ı Rabbânî ere âlâm-ile yazsun[3]

Ma'reke-i mezbûr bin yüz dokuz mâh-ı Safer'inin yiğirmi yedinci güni[4] vâki' olmağla Ca'fer Paşa merhûm dâhil-i Beligrad oldukta üç gün mürûrından sonra tedbîr ü nâmûs-ı saltanat-ı aliyyeye müte'allik meşveret içün cümle vüzerâ ve vükelâ ve ocak ağaları bârgâh-ı Cihân-dârî'ye cem' olup[5] herkes bir yüzden söze âgāz etmeleriyle Beligrad muhâfızı olan Amuca-zâde Hüseyin Paşa merhûm Varadin üzerine gidilmesini **[150b]** sevk eyledükte Ca'fer Paşa merhûm kelâma mütesaddî olup dediler ki: "Sirem tarafı ve Başka yakası tâ öteden berü bir meymenetsiz yerlerdir. Tımışvar semti kadîmü'l-eyyâmdan asker-i İslâm'ın mansûr u muzaffer olduğı sahrâlardır. Husûsâ meteris içinde olan taborun üzerine varılmak bir vechile ma'kūl ve münâsib değildir. Varadin'de olan tabor üzerine varmaktan garaz i'lâ-i kelime-i dîn ve def'-i mazarrat-ı müşrikîn içün; murâd u maksûd düşmen-i dîn ile cenk değil mi? Öyle olduktan sonra asker-i İslâm ile biz her ne tarafa azîmet eylesek düşman üzerimize gelmez değil, bi-eyyi-vechin-kâne anın dahı gelmesi mukarrerdir. Sahrâ dururken öyle mahall-i muhâtara olan żîḳ yere askeri götürmek ve âteşine yandırup zedelemek çendân münâsib olmadığı

1 Yazmada < غزق > [gırk-ı] şeklinde yanlış harekelenmiştir.
2 < دعا ابداء ايدوب ارواح ملكلرقلدلر آمين > Sene 1109 [1697]
3 < عدويه قهر ربّانى ايرَه آلامله يازسون > Sene 1109 [1697]
4 Kreutel'in de dikkat çektiği gibi müellif Zenta Savaşı'nın vuku bulduğu tarihi sehven 14 Eylül 1697 olarak kaydetmiştir. Doğru tarih ise üç gün evveli, yani 11 Eylül'dür (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 266, 232. not).
5 Silâhdâr, Mühürdâr Ali Efendi'den farklı olarak Cafer Paşa'nın 12 Ağustos 1697 akşamı Belgrad'a ulaştığını ve harp meclisinin ertesi gün (13 Ağustos) toplandığını kaydetmiştir (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 266, 233. not; *Nusretnâme*, s. 396).

hod cümlenin ma'lûmıdır. Tımışvar ve Göle sahrâları sânî-i Heyhât olmağla âb u alefi vefret ü kesret olduğından nâşî hâlâ Orta Macar tâyifesinin Nemçe keferesi üzerine tecemmu'ı olmağla ma'kūl ve münâsib olan bu tarafdan yine Tımışvar yakasına güzer ve asker-i zafer-makrûn ile düşman tarafına gûş-dâr olarak Çanad'a doğru revâne ve ba'dehû kurbında cârî Nehr-i Morış **[151a]** üzerine tunbazlar ile köprüler binâ ve Göle Sahrâsı'na ubûr edüp Göle Kal'ası'n eydî-i a'dâ-yı dînden istihlâs ve ba'dehû Yanova Kal'ası[1] üzerine varılup lutf u inâyet-i Bârî reh-nümûnî-i karîn-i yâver ü yârî olur ise anı dahı üç-dört gün içinde kabza-i tasarrufa idhâl ve bu takrîb ile Orta Macar semtlerine atf-ı inân-ı Cihân-dârî olduğını memleket-i mezbûrun sağīr u kebîri istimâ' eyledükte Orta Macar askerine dahı kalb-i kuvvet olup kuvvet-i kāhire-i Şehriyârî birle Orta Macar memkeketi dahı zîr-i hükûmete dâhil ve kralların nasb etmek me'mûl ü melhûz olunduğından mâ-adâ düşmen-i dîn taborı dahı üzerimize gelmekliğe çendân cesâret edemeyüp ve geldüği hâlde nehirlerden Morış Nehri'n veyâhûd Göle kurbında cârî olan Karakiriş veyâhûd Yanova'da cârî Akkiriş nehirlerinden bir nehri semtimize alup her ne mahalde olur ise lutf-ı Hakk'la düşmen-i bî-dîn ile mukābele vü mukāvemet her vechile âsân olmağla, üzerimize gelmedüği takdîrce bu kal'alar inâyet-i Perverdigârî ile kabza-i İslâm'a dâhil olduktan sonra Varat Kal'ası üzerine mi gidilmek münâsib yohsa ol tarafdan **[151b]** irhâ-yı inân olunup Erdel memleketine mi varılmak münâsib olur istişâre olunup iktizâ-yı hâle göre vech-i ensebini mülâhaza ederek hareket ederiz." deyü[2] cevâb-dâde olduğından gayrı, mukaddemâ gelen Macar kapudanların dahı birkaç gün evvel Sadr-ı A'zam'a buluşturup keyfiyyet-i hâle vâkıf olmışlardı.

Bu re'y-i dil-pezîri kabûl ve Pançova yakasına güzere fermân buyurulmağla ertesi güni pîş-rev-i ceyş-i İslâm olanlar Nehr-i Tuna cisrinden ubûra başlayup şevketlü Pâdişâh-ı âlem-penâh hazretleri dahı umûmen asker-i İslâm ile güzer ve Pançova Sahrâsı darb-ı hıyâm-ı asker-i encüm-şümâr ol-

1 Yanova 1693 Mayıs'ında, Göle ise 1694 sonunda Habsburglarca işgal edilmişti (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 266, 234. not; Mihai Maxim, "Yanova", *DİA*, C. XXIII, s. 317).

2 Kreutel'in de işaret ettiği gibi Mühürdâr Ali Efendi'nin harp meclisinde tartışılan hususlarla alakalı verdiği bilgiler Silâhdâr'ın nakilleri ile örtüşmekte ve *Nusretnâme*'de ayrıca şu bilgi yer almaktadır: Cafer Paşa, kendi teklifi olan harekât planına göre bir süvari birliğiyle Tisa'nın Segedin karşısındaki kıyısına süratle ilerleyip bir köprübaşı oluşturuyor intibaını uyandırarak Titel yakınlarında bulunan düşmanı üzerine çektikten sonra ordunun büyük bölümü Titel üzerine yürüyüp burayı alacaktı. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 266, 235. not; *Nusretnâme*, s. 397.

dukta[1] bu re'y ü tedbîr üzre tavâyif-i askerden Rumeli Beğlerbeğisi Küçük Ca'fer Paşa'yı ve Mahmûd Beğ-oğlı Hudâverdi Paşa'yı ve ba'zı elviyye[2] mutasarrıfı paşalardan birkaç paşa ve Bosna levendâtı ile Fazlullâh Ağa'yı ve on orta yeniçeri[3] ile Saksoncıbaşı Ahmed Ağa'yı ve iki bin mikdârı terakkīli ve üç bin kadar Tatar ile bir sultân ta'yîn; ve'l-hâsıl yiğirmi bin mikdârı güzîde asker intihâb olunup tunbazlardan dahı Nehr-i Morış üzerine ancak bir köprüye vefâ edecek dokuz aded tunbaz ve lâzım gelen kerâstesin arabalara tahmîl olunup cümle askere **[152a]** Ca'fer Paşa efendimizi baş u buğ ta'yîn ve Pançova'dan asker-i İslâm'dan sekiz sâ'at mesâfe illerüye ayrılup top ve cebehâne arabalarının güzeri içün asker-i İslâm'dan mukaddem Çanad kurbında Nehr-i Morış üzerine köprü binâ ve hâzır u âmâde eylemek üzre tasmîm ve ol savba müteveccih ü revâne olundı.[4]

Bu siyâk üzre üçünci gün Beçkerek nâm mahalle dâhil olduklarında asker-i İslâm dahı Titel'in mukābiline geldükte[5] Nehr-i Tisa'nın karşu yakasında kefere-i müşrikîn iki kıt'a parmaklık ihdâs ve karavulcı şeklinde muhâfazası içün ikişer ve üçer yüz mikdârı kefere vaz' eylemişler. Asker-i İslâm ol mahalle karîb nüzûl eyledüklerinde bir mikdâr asker karşuya güzer ettürdüp ol parmaklıkları yürüyüş ile içine duhûl ve tahassun eden kefereyi tu'me-i şimşîr-i âb-dâr etmeleriyle ahz olunan dillerin takrîrleri "Askerlerinde ancak on iki regimend olup[6] kusûr-ı askerleri Fransız üzerine ta'yîn olunmıştır."[7] deyü haber-i dürûğ ile her ne mikdâr dil ahz eyledilerse bu siyâk üzre birbirlerine mutâbık hilâf cevâb vermeleriyle, hattâ Paşa efendimiz Beçkerek'te iken Sâhib-i Devlet'ten bir kāyime gelüp mazmûnında

1 17 Ağustos 1697. Kreutel'in de *Nusretnâme*'yi kaynak göstermekle birlikte 18 Ağustos tarihini vermesi doğru gözükmemektedir. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 267, 236. not; krş. *Nusretnâme*, s. 399.

2 Aslı şeddesiz olan bu kelime yazmada < الويّه > [elviyye] şeklinde imlâ edilmiştir.

3 Török O. 205: "on iki orta yeniçeri ile" (vr. 83b).

4 25 Ağustos 1697. *Nusretnâme*'de farklı bir anlatım söz konusudur. Buna göre Cafer Paşa Tisa Nehri üzerinde köprü yapmak üzere Küçük Kanije'ye gönderilmiş olup yanında yalnızca üç bin süvariden müteşekkil bir birlik bulunuyordu (*Nusretnâme*, s. 401). Almanca tercümede sehven 22 Ağustos tarihi verilmiştir. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 267, 237. not.

5 28 Ağustos 1697 (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 267, 238. not; *Nusretnâme*, s. 404).

6 Török O. 205: "Askerlerinde olan kefere ancak on iki regimend Nemçe ve bir mikdâr Sırf ve Macar tâyifesinden olup" (vr. 84a).

7 Dokuz Yıl Savaşları'ndan (1688-1697) bahsedilmektedir. O tarihte Avrupa'da ateşkes hâli geçerli olup 1697 Mayıs'ında barış görüşmelerine başlanmıştı (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 267, 239. not). Yani Habsburg kuvvetlerinin Fransa üzerine sevk edildiği ve Osmanlıların karşısında Habsburg ordusunun küçük bir bölümünün bulunduğu yönündeki haberler müellifin de ifade ettiği gibi "haber-i dürûğ" (yalan haber) idi.

> "Fârisân Ağası Meçan Ağa'nın ahz eyledüği dilin takrîri; bu sene askerleri Fransız üzerine ta'yîn olunmağla **[152b]** Nemçe keferesi gāyet ile perîşânü'l-hâl ve muztaribü'l-ahvâl olup hemân karavulcı şeklinde on iki regimend ve bir mahalde dahı üç regimendleri olmağla bundan ziyâde askerleri olduğı ma'lûmımız değildir."[1]

deyü cevâb ve Fârisân Ağası Mustafâ Ağa'nın getürdüği dilin takrîri dahı hem-çünân[2] ve karşuda parmaklıklarda ahz olunan dillerin dahı takrîrleri buna münâsib ve birbirlerine mutâbık gelmekle kefere askerinin bu sene-i mübârekede kılleti ve za'fı mukarrer ü nümâyân olmağla karşu Başka yakasına mürûr ve Varadin Kal'ası'n muhâsara etmek üzre gideceklerini işâret etmekle, bu aralıkta sultân ile olan Tatarlar iki nefer dil ahz edüp Paşa efendimize getürmiş idiler. Zikr olunan keferelerin biri Macar ve biri dahı Sırf keferesinden olmağla anlara "Ne tarafdan gelürsiz?" deyü su'âl eyledüklerinde cevâblarında "Nemçe taborına bir mikdâr alef götürmiş idik, fürûht edüp gelürken Tatarlar râst gelüp ahz eylediler." "Ya şimdi tabor ne mahaldedir ve ne mikdâr askerleri vardır?" deyü tekrâr su'âl eyledüklerinde "Taborları Segedin ile Kanije Geçidi nâm mahallin beynindedir ve doksan bin Nemçe ve yiğirmi bin Macar ve Sırf askeri vardır." deyü haber verdüklerinde Paşa efendimiz "Esahh haber budur!" deyü ol sâ'at Dîvân Efendisi Mehemmed Efendi'yi **[153a]** getürüp dilleri kendüye teslîm ve yanına kırk elli kadar süvârî ta'yîn edüp ve bir kāyime dahı tahrîr edüp ordu-yı hümâyûna, Sadr-ı A'zam'a irsâl eylediler. Kāyimenin icmâlen mazmûnı bu idi ki:

> "Benim efendim, irsâl buyurılan kāyime-i devlet-mashûblarında Nemçe askeri on iki regimend deyü ahz olunan dillerin takrîri esahh olmak üzre îmâ vü işâret buyurulmış. Nemçe tâyifesi cemî'-i zamânda askerlerinden esahh haber vermezler, sıhhat-i haberi taborlarını geşt ü güzâr eden Macar ve Sırf'dan ve re'âyâ makūlesinden alınur. Bu tarafda ahz olunan dillerin takrîri yüz on bin mikdârı keferedir ve Segedin ile Kanije Geçidi beyninde tabor edüp asker-i İslâm'ın hareketine gûşdâr üzrelerdir.

1 Török O. 205: "Fârisân Ağası Mestân Ağa'nın ahz eyledüği dilin takrîri; bu sene-i mübârekede Fransız'ın ziyâde galebesi olmağla" (vr. 84a).

2 Török O. 205: "Fârisân Ağası Hasan Ağa'nın getürdüği dilin takrîri dahı hem-çünân askerlerinin kılletini ifhâm eder." (vr. 84a. Fârisân ağasının ismi 85b'de ise "Hüseyin" olarak kaydedilmiştir).

Li-münşi'ihî beyt: در کمین اعدای دین روباه حیله بین
تا فریب کرد آن خشوک لعبت سگالش میکند[1]

mevzûnınca hîlekâr düşmandır. Ve Nemçe askerine on iki regimend deyü haber verenler kizb eder, i'timâd buyurmayasız. Zîrâ altı nefer kral ya'nî mu'âvini olan herseklerin[2] imdâdından gayrı an-aslından Nemçe altmış regimenddir.[3] Macar ve Sırf keferesinin teba'iyyeti sebebiyle ne mikdâr kuvvete mâlik olduğı muhtâc-ı ifâde değildir. Ale'l-husûs sene-i mâzıyyede satvet ü kahramânîden yedüği sillenin acısı derûnlarında muzmer iken ol mikdâr kalîl asker ile Âl-i Osmân üzerine gelmek ne ihtimâldir? Tedârikleri geçen seneden dahı ziyâdedir, öyle ma'lûm-ı şerîfiniz olsun. Ve gönderilen dillerin takrîrleri dahı noksân olmak ihtimâli var, dedüklerinden dahı ziyâdedir. Mülâhaza buyurasız."

deyü işâret ile dîvân efendisini yolladukta, dîvân efendisi dahı ol vakitte varmış ki asker-i İslâm'ın nısfı mertebesi üstiaçıklar ile karşu yakaya güzer ettürdüp Sadr-ı A'zam **[153b]** hazretlerini köprü başında sâyebânda bulup köprünün itmâmına ikdâm-ı tâmm ederlermiş. Dîvân efendisi varup hâkbûs-ı kademleri olmazdan evvel akībinde olan dilleri Sâhib-i Devlet müşâhede edince "Bu Sırf kefereleri nedir ve ne mahalden ahz olunmışlardır?" deyü hitâb ettükte ol dahı "Efendim, tabordan gelürken Tatarlar ahz edüp Paşa kulun dahı efendime irsâl eyledi. Hem bir arzıhâli dahı vardır, manzûrınız olsun." deyü eline verdükte Paşa efendimizin kāyimesini kırâ'at edüp ve götürdüği dilleri söyletmeden cezâlarını tertîb ve dîvân efendisine dahı lisânen tebessüm ederek "Var, Paşa babama benden selâm eyle, korkmasun, gelsün. Ben kendüsine âdem göndermişim ve her ahvâli tahrîr edüp ahz olunan Nemçe dillerinin dahı takrîrlerini ifhâm etmişim. Hemân durmayup yanında olan asker-i İslâm ile yarın bu tarafa erişmeğe sa'y u ikdâm eylesün." deyü fermân etmekle dîvân efendisi dahı der-ân-sâ'at avdet ve ol gece nısfu'l-leylden sonraca Beçkerek'e ordumuza dâhil ve bu siyâk üzre Paşa

1 "Dinimizin düşmanı pusuda hilekâr bir tilki misali (bekliyor). O veled-i zinâ (bizi) aldatmak için birtakım fena oyunlar tertipliyor."

2 Alman İmparatorluğu'nun elektör prensleri kastedilmektedir. O tarihte bunların sayısı dokuz idi (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 267, 240. not).

3 Török O. 205 numaralı nüshadan iktibas ettiğimiz şu kısmın ikinci cümlesi mana bakımından tuhaf olup sehven yazılmış olmalıdır: "On iki regimend deyü haber verdüklerine i'timâd buyurmayasız. Nemçe düşmanı on iki regimend ile değil, altmış regimend ile asker-i İslâm üzerine geldüği yoktur." (vr. 84b).

efendimize haber verdüği gibi Hudâ-yı Müte'âl hakkıyçün hemân iki eliyle sakalına yapışup "Eyvâh! Eyvâh!" deyü "Henüz kesr-i ırz-ı Devlet-i Aliyye'ye bâ'is ahvâlin eseri vukū'a **[154a]** geldi!" deyü mevcûd olan paşaları ve ağaları da'vet edüp karşuya güzer ettükleri ahvâli ifâde eyledükte cümle mevcûd olanlar bu ahvâlden müte'ellim ve mütekeddir olup bir dürlü ma'kūl ve münâsib görmediler. "Âyâ kimin sevki ile oldı?" deyü bahr-i hayrete müstağrak olup ale's-seher melîl ü mahzûn ata süvâr ve ikindi mürûr etmiş idi, ordu-yı hümâyûn olduğı mahalle vusûl bulduğumuzda çadırlardan eser yok; bozılup karşuya ubûr içün revâne olmışlar.[1]

Biz dahı asker ile köprü başına vardığımızda şevketlü Pâdişâh-ı gerdûn-vakār hazretleri askerin izdihâmından köprü başına sâyebân-endâz olup kendüleri dahı geçmek üzre bir mikdâr tevakkuf buyurmış idiler. Merhûm efendimiz ol mahalle dâhil olduğı gibi köprüye dahı oğratmayup yetmiş seksen kadar üstiaçık sefînelerin yalıya yanaştırup ahşama dek karşu Titel tarafına mürûr eylediler. Bakıyye kalan asker ol gece sabâha değin güzer ve ertesi Titel'den hareket ve Filova Köprüsi'n dahı geçüp nüzûl, dahı ertesi Varadin'e dört sâ'at Islankamen'den yokaru Kobila Adası'nın mukābilidir ve intihâsıdır, ol mahalle nüzûl olunmak tasmîm iken[2] **[154b]** ve mahall-i mezbûra tahmînen iki sâ'at var iken Kobila Adası mukābiline geldüğimiz gibi Tatar askeri mukaddemâ tabor tarafına dil almak içün gitmiş idiler; taborun olduğı mahal ki Segedin ile Kanije Geçidi beyninden kalkup asker-i İslâm'ın üzerine yuruduğını müşâhede ve dil dahı ahz edüp sür'at ile bi-nefsihî sultân gelüp bu haberi Sadr-ı A'zam'a ifâde ve Sadr-ı A'zam dahı keferenin ne mikdâr olduğını sultândan su'âl edince sultân dahı "Hemân siz ne kadar iseniz çok eksik değildir." deyü cevâb-dâde oldukta ahz olunan dili dahı söyledüp, mukaddemâ Paşa efendimizin gönderdüği dillerin takrîrlerini tasdîk edüp Meçan Ağa'nın ve Mustafâ Ağa'nın[3] ahz eyledüği dillerin cevâbları mahz-ı kizb ü dürûğ olduğı âşikâre oldukta bu haber-i esahhdan Sadr-ı A'zam amîk-i hayrete düşüp "Tedârikine ilâc u tedbîr nice olur?" deyü tefahhusa başladılar.

1 Osmanlı ordusu 29 Ağustos 1697'de Tisa Nehri'nden geçerek Titel'in bulunduğu karşı yakaya ulaştı (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 267, 241. not; *Nusretnâme*, s. 407). Cafer Paşa da o gün orduya iltihak etmişti (*Nusretnâme*, s. 408).

2 Török O. 205: "Varadin'e dört sâ'at Islankamen Burnı ki Başka tarafından nümâyândır, ol mahalle nüzûl olunmak tasmîm iken" (vr. 85b).

3 Török O. 205: "Meçan Ağa'nın ve Hüseyin Ağa'nın" (vr. 85b. İkinci isim 84a'da "Hasan Ağa" olarak kaydedilmişti).

Efendimizin dahı ol gün mizâcları inhırâf üzre olmağla Yeniçeri Ağası Delibalta-zâde ile pîş-i askerde hem-inân olup giderlerdi. Kobila karşusına geldüğimizde tuğlar mahall-i mezbûrda tevakkuf etmek içün gerüden âdem gelmekle, meğer taborun bu yüzden haberi vürûdından te'hîre bâ'is **[155a]** olup bir sâ'atten sonra tuğlar avdet ettürülmekle Paşa efendimiz ile Yeniçeri Ağası "Âyâ aslı ne ola? Konak olacak mahal dahı illerüde idi." deyü müzâkerede iken ol mahalle nüzûl ve hayme-endâz ettürülmek üzre Sâhib-i Devlet tarafından haber gelmekle Yeniçeri Ağası durduğı yerde attan inüp Paşa efendimiz dahı ayâletleri olmaduğından hemân taraf-ı yesâra bir ok menzili kadar gidüp Kobila Adası'nı ihâta eden suyun kenârına vardığı gibi ol dahı attan nüzûl ve haymeleri kuruluncaya değin katâr iskemlesi üzerine câlis olup tefekkürde iken Sadr-ı âlî-kadr ağalarından bir ağa sür'at ile gelüp dâmen-bûs eyledükten sonra "Sâhib-i Devlet efendimiz efendime selâm ederler ve "Tekrâr dönüp bu edâ ile var, Paşa babama benden selâm edüp hâtırın su'âl eyle ve hem bu sâ'at teşrîf eylesünler." deyü sizi taleb ederler." dedükte efendimiz dahı "Hayr ola, böyle acele ile talebin aslı ne ola?" dedükte "Efendim, Allâhu a'lem tabor geliyür deyü sultân haber getürmekle zâhiren meşveret içün olmak ihtimâli vardır." deyü cevâb ettüği gibi derhâl ata süvâr olup revâne ve vardığımızda **[155b]** Livâ-i Resûlullâh ile Hünkâr'ı ol mahalden Kobila Adası'na güzer ve adadan Nehr-i Tuna donanması ile Islankamen'e ve ba'dehû Beligrad'a yollamak üzre Şeyhu'l-İslâm ile müşâvere ve münâsib gördüklerinden Paşa efendimiz varmazdan mukaddem adayı muhît ol bataklı suyun içine birkaç tunbaz dahı vaz' etmişler. Efendimiz vardıkta "Bunun aslı nedir? Bu tedârikiniz köpr[ü] tedârik[i] midir?" dedükte Sadr-ı Âlî dahı ahvâli tefhîm ve Hünkâr'ı karşuya ubûr içün tedârik eyledüklerini ifhâm edince Paşa efendimiz dahı cevâb eylediler ki: "Bu tedbîr sû-yı tedbîr[dir] ancak. Ve bu tedârikin bir dürlü münâsebeti yoktur." deyince Sâhib-i Devlet dahı "Niçün? Ya nice edelim?" deyü su'âl eyledükte redd-i kelâm edüp dediler ki: "Livâ-i Resûlullâh ile Pâdişâhımızı askerden ayırup karşu mürûr ettürdüğünüzde bunda olan askeri zabt etmeğe kādir olabilür misin? Pâdişâhımız geçtüği gibi bu halk birbirini kırup herkes bu köprüden adaya duhûl ve kimi sal ile ve kimi suya vurmağla itlâf u helâk olacaklarına kat'an iştibâh buyurmayasız." dedükte "Ya nice edelim? Düşman geliyür, tedbîr ü tedârik nedir?" dedi. Efendimiz dahı

[Beyt]: Çıkmadın dest-i tasarrufdan inân-ı ihtiyâr
Fikr edüp encâmını tedbîr necât etmek gerek

"İnân-ı ihtiyâr elden gitti. Tedbîr ü tedârik suyun öte geçesinde kaldı.[1] Bundan sonra tedbîr kılıçtır. Hemân iki el bir baş içündür. Çalışmak ile def'ine ikdâm edelim; **[156a]** yohsa savaşmak ile varta-i azîme giriftâr olacağımıza şübhe etmeyesiz, kılıçtan gayrı ilâc kalmadı." dedükte sâyir vüzerâ ve beğlerbeğilere ve ağalara âdemler perâkende olunup geldüklerinde keyfiyyet-i hâle herkesi vâkıf edüp ve "Bu ahvâlin çâresine ehven tarîk nedir?" deyü tedbîr eyledüklerinde cümlenin ma'kūl ve münâsib gördüği üzre ol mahalde ordu-yı hümâyûnun etrâfına arabaları tabor edüp ve önünden hendek kesmek üzre meteris alınmak ve süvârî asker ile vüzerâdan birini düşmana mukābil çarhacı göndermek üzre tasmîm ve bu yüzden kavl ü karâr eylediler. Ve'l-hâsıl arabaları ol sâ'at tabor edüp ve önünden dahı meterise şürû' eyledükten sonra Anadolı Vâlîsi Mısırlı-zâde İbrâhîm Paşa'yı baş u buğ edüp[2] ertesi umûmen süvârî askeriyle ve paşalar ile irsâl eylediler. Paşa efendimiz orduda Sâhib-i Devlet'in yanında kalup atlu askeriyle Mısırlı-zâde dahı iki sâ'at mikdârı gittükte düşmanın tabor-ı makhûrı yürüyüp ve ordu-yı hümâyûn üzerine dahı gelmekliğe cesâret edemeyüp Varadin tarafına revâne oldılar.

Asker-i İslâm dahı avdet edüp orduya mülâkī olduklarında tekrâr meşveret olunup **[156b]** kimi gerü avdet ve geçtüğimiz Titel'den tekrâr köprüyi kurup Tımışvar yakasına güzere tahmîn ve kimi yine Kobila Adası'na mürûr ve karşu Islankamen'e ubûr etmek üzre tasmîm,[3] velâkin Kobila Adası kamışlık sulı ve bataklı yer olup köprü vaz' olunacak mahal suya varınca kenârları ok atımı batak olduğından doldurması emr-i müşkil ve bir vechile mümkin olmaduğından ol sevdâdan fâriğ olup[4] Titel'i münâsib görmeleriyle, velâkin Titel dahı olduğumuz mahalle beş buçuk sâ'at ve

1 Kreutel'in de ifade ettiği gibi burada "su"dan kasıt Tisa Nehri'dir. Cafer Paşa'nın ve -*Vak'anâme*'de geçmemekle beraber- Yeniçeri Ağası Mahmud Paşa'nın Kobila tarafına doğru geçilmesinin bir felaket getireceğini ifade ederek karşı çıkmaları *Nusretnâme*'de de nakledilmiştir (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 267, 243. not; *Nusretnâme*, s. 412-413).

2 Muhtemelen 5 Eylül 1697 (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 267, 244. not; *Nusretnâme*, s. 415).

3 Török O. 205: "karşu Sirem yakasına ubûr etmek üzre tasmîm" (vr. 87a).

4 Török O. 205: "Kobila Adası kamışlık ve sulı [ve] bataklı yer olup Tisa ve Tuna nehirlerine yanaşacak yeri olmaduğından köprü binâsı bir vechile mümkin olmamağla kemâl-i su'ûbetinden nâşî ol sevdâdan fâriğ olup" (vr. 87a).

Varadin'e dahı beş buçuk sâ'at yer olup kurbiyyeti olduğından[1] düşmen-i dîn bir gün ve bir gecede âheste yürümekle duhûli mu'ayyen ve henüz köprümüz itmâm-pezîr olmadan vusûli âşikâre olmağla askerin yüzi döndükte zabtı dahı müşkildir deyü bu mahzûrât ile andan dahı fâriğ olduklarında Ca'fer Paşa efendimiz dahı Sâhib-i Devlet'e dönüp dedi ki: "Eğer münâsib ise Senta ile Segedin beyninde olan Kanije Geçidi ki karşu Tımışvar yakasında vâki' Beçkerek'in üsti tarafında Beçey nâm mahallin karşusıdır[2] ve bu mahalden Kanije Geçidi'ne on beş sâ'at ve Varadin'e on dokuz sâ'at yerdir. Kefere taborı üç günde gelemez, biz bu tarafdan hareket edüp ertesi güni ol mahalle dâhil oluruz.[3] Hem Kanije Geçidi **[157a]** şöyle bir geçiddir ki Başka yakasından Nehr-i Tisa öküz boynuzı gibi gelüp mâ-beyni bir ok atımı kadar ancak olur. İçerüsi bir adadır ki askerimizin üçi kadar asker olsa derûnına tahassun edüp alefi dahı mübâh, on güne dek taşradan getürmeğe muhtâc olmaz. Cümle asker-i İslâm ile ol adanın içine girüp ordu-yı hümâyûn ile hayme-endâz olduğumuzda Başka yakasından düşmanın geleceği taraf ki adanın iki ucı öküz boynuzı gibi vâki' olmıştır, sudan suya ol aralığı kavî meteris edüp ve toplar vaz' ile kifâyet mikdârı asker ta'yîn ve kemâliyle istihkâm verdükten sonra Beçey karşusına ordu-yı hümâyûn kurbından köprüye dahı mübâşeret ve te'ennî ile kurup âheste âheste araba ve ağırlık ile Tımışvar yakasına ubûr ederiz." dedükte cümlesi bunı müstahsen görüp ve bu tedbîr-i dil-pezîr üzre ertesi Kobila Adası mukābilinden kalkup Kanije Geçidi ârzûsıyla âzim-i râh ve on sâ'at mikdârı tayy-i menâzil edüp Kanije Geçidi beş sâ'at olan mahalle nüzûl ve ertesi güni hareket edüp geçid-i mezbûra iki buçuk sâ'at kalarak Senta nâm mahalle duhûlimizde pîş-rev olan alaylar tevakkuf etmekle ol vâdîde at üzerinde **[157b]** bir mikdâr te'hîr olunup; hattâ şevketlü Pâdişâh-ı İslâm taraf-ı yesârda vâki' olmağla kendüleri dahı at başın keşîde edüp, silâhşör ağalar ve sâyir enderûn ağaları cilit lu'büne başladılar.

Paşa efendimiz ile Silistre Beğlerbeğisi Çelebi Yûsuf Paşa ve Uzun İbrâhîm Paşa-zâde Cici Alî Paşa hem-inân olup musâhabet ederlerdi. Bir sâ'at mikdârı güzer edince Paşa efendimiz redd-i kelâm edüp dediler ki:

1 Török O. 205: "Tabor ile mâ-beynimizde on bir sâ'at olduğından kurbiyyeti hasebiyle" (vr. 87a).

2 Almanca tercümenin naşirleri müellifin bu yerin coğrafî tarifini yanlış yaptığını ifade ederek Beçey'in Segedin ile Zenta arasında değil Zenta'nın 40 km güneyinde yer aldığını (ve dolayısıyla Kanije Geçidi'nin karşısında olmadığını) belirtmişlerdir. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 267, 245. not.

3 Török O. 205: "ertesi öyleye değin ol mahalle dâhil oluruz." (vr. 87b).

"Âyâ bu mahalde tevakkuf eylemenin sebebi nedir? Şevketlü Pâdişâhımız dahı yemekliğe nüzûl buyurmadılar ki ana haml oluna, aslı nedir?" deyü illeri haber içün alay çavuşın irsâl eylediler. Varup ve sürʿat ile avdet etmekle haber verdi ki: "Sâhib-i Devlet illerüde köprü binâsına mübâşeret eylemişlerdir." Efendimiz dahı "Ya bu mahal ne mahaldir?" dedükte bilenler "Senta Kalʿası'nın mahallidir." deyince "Allâh!" deyü "Bu arada köprü kurulacak yer değil idi. Kanije Geçidi bu mahalle iki buçuk sâʿat mesâfedir. Tekrâr böyle olmasının aslı nedir?" deyü atın depüp illerü vardığımızda on kadar tunbazı ân-ı vâhidde suya ilkā ve köprü başlarına iktizâ eden kazıkları şâhmerdî ile darb ve binâsına mübâşeret eylemişler. Efendimiz Sâhib-i Devlet'e varup ne söyledüğini ve anların dahı cevâbları ne olduğın ıttılâʿ hâsıl **[158a]** edemedim. Hemân Paşa efendimiz dahı attan nüzûl ve Sadr-ı Aʿzam ile maʿan köprünün binâsına mübâşeret eylediler. Asker-i İslâm dahı durduğı yerde ki köprü mahalline bir buçuk sâʿat mesâfedir, darb-ı hıyâm olunmak fermân olmağla nüzûl olunup ve arabaları tabor çevirmekle ol gece ve ertesi ikindüye karîb köprü itmâm olunca[1] evvelâ Hünkâr ile Şâm Vâlîsi Bozoklı Vezîr Mustafâ Paşa[2] ve dümdâr Osmân Paşa ve yeniçeri ordusı ve cebeci ve sâyir tavâyif-i askerin birbiri ardınca ağırlıkları güzere başladı. Verilen tertîb üzre[3] Caʿfer Paşa efendimizin karşu güzere nöbeti üç günden sonra ancak gelür deyü olduğumuz yerde meks üzre iken üçünci günün gecesi[4] haber gelüp biz dahı çadırları bozup ve ol gece mürûr etmek üzre revâne olduk. Ağırlıkların ve nâsın izdihâmından şâfiʿî vaktinde köprü başına yanaşabildık ve karşu geçince namâz vakti olmağla berü tarafda edâ-yı salât-ı subh edüp orduya revâne olduk ve duhûlimizde geceden uyhusuz kalan halkın ahvâli maʿlûm, herkes birer mikdâr uyhuya varup istirâhat etmekle karşuda kalan baʿzı asker hirâsânlıklarından nâşî birbirlerine örkündülük verüp[5] **[158b]** bî-muhâbâ kend[ü]lerin endâhte-i

1 8 Eylül 1697 (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 267, 247. not; *Nusretnâme*, s. 417).

2 Török O. 205: "Şâm Vâlîsi vezîr-i aʿzam-ı sâbık Mustafâ Paşa" (vr. 88a).

3 Török O. 205: "Mukaddem verilen tertîb üzre her kola birer defter gelmiş idi. Ol tertîb üzre karşuya güzere nöbetimiz üç günden sonra iktizâ ederdi. Sonradan ol tertîbe dahı bakmayup herkes geçmeğe ikdâm edince" (vr. 88b).

4 Yani savaşın vuku bulduğu 11 Eylül 1697 gününün ilk saatleri (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 267, 248. not).

5 Török O. 205: "Öyle vaktinde karşuda kalan baʿzı asker "Tabor geliyür!" deyü örkündülük olup" (vr. 88b).

âb eyledükleri haberi orduya gelüp istimâ' ol[un]dukta tekrâr aks-i haberi ki nâsın vehminden nâşî "Tabor geliyür!" deyü birbirlerini tahvîf etmekle "Bilâ-mûcib suya vurdılar!" deyü sadâsı zâhir ve ta'accüb-künân her biri bir gûne söz söylemekle; gerçi düşmanın geleceğine iştibâh yoğ-idi, ammâ ol gün geleceği mülâhaza olunmazdı. Meğer piyâdesin süvârîsi at ardına alup sür'at eylemiş.[1]

Ve'l-hâsıl[2] birkaç enderûn huddâmı ile yine Paşa efendimizin yanına gitmek üzre tedârikte iken karşuda cenk alâmeti zâhir ve toplar tüfenkler atılmağa başlayup atlarımıza süvâr ve ordudan ayrıldığımız gibi Paşa'nın mukaddemâ yanında kalan kahveci ve kilârcı ve sâyir çokadârlara esnâ-yı râhda râst gelinüp ve "Neye gelürsiz?" deyü su'âl eyledüğimizde "Paşa efendimizin izn ü ilhâhıyla "Varun gidin!" deyü ibrâm etmekle geldik." dediler ve "Tabor dahı geldi, cenk üzrelerdir." deyü ifâde edince ikdâm edüp köprü başına vardığımızda ortada olan tunbazlardan üç-dört kadar tunbazı karşudan top ile şikest edüp köprünün ortası suya gark ve karşuda olanların kimi yokaruda meteris yerlerinde cenkte ve kimi dahı endâhte-i cân ile kendülerin **[159a]** suya vurmakta. Âkıbet yiğirmi otuz bin mikdârı tüfenk tarafeynden bir yaylımdan atılup ve ba'dehû sadâ dahı kesilmekle karşuda olanlar haşr olup şerbet-i şehd-i şehâdeti birden nûş eyledükleri zâhir ve mübeyyen oldukta ahşam namâzı vakti zalâm-ı şeb dahı târî olup ol mahalden enîn ü bükâ ile avdet ve hezâr gam u gussa ile orduya ric'at eyledik.

Beyt: آه اگر کردیم که با دل داغ هجرانم چه سود
بر سرم از غم چه آمد غصّه بر جانم چه سود[3]

veznince hüzn-efgen orduya duhûlimizde orduda olanlar çadırların bıragup Tımışvar'a doğru azîmet eylemişler. Bu siyâk üzre ol gece yürüyüp ve ertesi güni ışâdan sonra Tımışvar'a dâhil olduk.

Senta Vak'ası bu yüzden vâki' olup ve ba'zı bilmeyen nâsın ekseri "Ol vak'aya sebeb Ca'fer Paşa'dır!" derler, kizb ü bühtân ederler. Ca'fer Paşa'nın tedbîri ile hareket olunsa ol sene-i mübârekede Göle ve Yanova kal'aları ve

1 Török O. 205: "Meğer asker-i İslâm'ın ekseri Tımışvar yakasına ubûr eyledüğini haber alup vakt-i fursattır deyü piyâdesin dahı süvârîsi at ardına alup sür'at etmiş." (vr. 88b).

2 Török O. 205: "Ve'l-hâsıl ikindüden sonra" (vr. 88b).

3 "Yaralı gönülle ayrılık derdime âh etsem ne fayda eder? Üzüntüden ne çıkar, kederlenmenin bana ne faydası olur?"

Orta Macar memleketi kabza-i tasarrufa dâhil olmaları melhûz idi. Çün ki karşu geçildi ve düşman askerinin vefreti ma'lûm olup selâmet tarafın tedbîr eylediler, Ca'fer Paşa'nın re'y-i savâb-dîdi üzre Kanije Geçidi'ne varılup tahassun olunmış olsa idi düşmen-i dîn asker-i İslâm üzerine gelmez idi ve geldüği sûrette bir gün sonra gelürdi. Umûmen asker-i İslâm **[159b]** Tımışvar yakasına gelmiş bulunurdı ve geçmedüği hâlde dahı lutf u inâyet-i Bârî ile bir iş edemezdi. Ancak;

Beyt: Kaçan kim olmaya takdîr-i Sübhân
Hilâfınca olur tedbîr-i insân

Ba'zıları dahı "Yok, cümle vüzerâ Elmâs merhûma garaz eylediler de ısrârlarından böyle ettiler." [derler]. Elmâs merhûma garaz eylediler, ya kendülerine garazları ne idi ki telef-i nefs olmalarını irtikâb eylediler? Alimallâh, şehidallâh, Ca'fer Paşa efendimizden Elmâs hakkında bir nâ-puhte kelimât istimâ'ım olmamıştır. Olan oldı, gitti. Hilâfına olan kelimâtın elbette bir binâsı olurdı,[1] anı dahı tahrîr ederdim. Belî, Tımışvar'a kapanduğı vakitte[2] ol ahvâli garaza haml ile efendimiz Elmâs Paşa'dan bilmişlerdi ve huzûr-ı hümâyûn-ı Şehriyârî'de kürk ilbâs olundukta haymelerine dahı gelmeyüp ol tehevvür ile Sadr-ı A'zam'a varup niçe serd kelimât söyledüğini el-ân bilür vardır. Sadr-ı A'zam dahı "Paşa baba, benim bu işten haberim yoktur." deyü hezâr-gûne dil-nüvâzlık semtin gösterüp ve hengâm-ı avdetlerinde me'kûlât u meşrûbâta müte'allik iki katâr deve yüki sükkeri, et'ıme ve eşribe irsâl eyledüklerinde kabûl etmeyüp gerü ric'at ettürdiler. Ba'dehû asker-i İslâm ile Beligrad'a vardıkta tekrâr Sâhib-i Devlet'in kadr-şinâslığından ve kemâl-mertebe **[160a]** efendimizin hâtırların sıyâneten dil-nüvâzâne mektûb tahrîr ve hâşiyesinde ol husûsda sun'ı olmadığını mugallaza ile yemîn edüp

> "Mutlak karîha-i hümâyûndan neş'et eylemiştir, bu oğlunuza inkisâr etmeyesiz. Ve inşâ'allâhu Te'âlâ size olan incizâb-ı derûn ile meyl ü muhabbetimiz ne mertebede olduğını birâderiniz Yûsuf Paşa'dan müşâhede edersiz."

---

1 Bu cümle Török O. 205'te ifade bakımından daha anlaşılır bir şekilde yazılmıştır: "Hilâfına olan kelimâtın elbette binâsı bir şey üzerine mebnîdir ve sebebi dahı olurdı." (vr. 89b).

2 Cafer Paşa'nın ikinci defa Tımışvar'a muhafız olarak tayin edildiği 1696 senesi.

deyü tahrîr ve Edirne'ye vardıkları gibi Paşa'nın hâtırı içün Yûsuf Paşa'ya vezâret ihsân ve niçe yüzden lutf eylemişlerdi[1] ve ol ahvâlin dahı zuhûrı ne tarafdan olduğını sonradan efendimiz ıttılâ' hâsıl eyledilerdi.[2] Hattâ maktûl Şeyhu'l-İslâm Senta Vak'ası'nda asker-i İslâm Kobila Adası'nda iken Ca'fer Paşa'ya "Paşa! Benimle hüsn-i vifâk u zindegânî üzre olursan ve sözüme muhâlefet etmeyüp ve bana bir zararın dokunmayacağına yemîn edersen şevketlü Hünkârımızdan sana mühri şimdi varup alayım." dedükte ol dahı redd-i cevâb edüp "Ne bana mühür lâzım ve ne hod ben sana dediğün şart-ı yemîni ederim!" deyü derhâl Şeyhu'l-İslâm'ın çadırından kalkup ata süvâr olduğı hâlde gıyâbından "Hay gidi Kara Ca'fer!" lafzıyla telaffuz ve niçe kelâm ile fasl eyledüğini vâkıf-ı esrâr olan sikkāt-ı[3] vâcibü'l-ikrâm kimesneden istimâ' ve tasdîk-i ahvâle beyyine ve mâcerâları kadîm olduğı[4] bu hakīrin dahı ma'lûmıdır. Yohsa Sadr-ı A'zam'a derûnî muhabbet ve hulûs ile pâ-ber-câ olan muhiblerinden olmışlardı. **[160b]** Husûsâ Tımışvar'dan Beligrad'a geldüklerinde Sadr-ı A'zam-ı merhûm haymeleri kurbında Paşa efendimiz içün mahsûs obalar ve çadırlar kurup matbahlarından ta'âm ta'yîn ve hezâr yüzden ettükleri ikrâm u iltifâtlarından Paşa efendimizi şerm-sâr eylemişlerdi ki mukaddem söyledüği sözler hâtırına geldükçe hicâbın çekerdi ve ana binâ'en hulûs-ı tâmm ile hizmetlerine bel bağlamışlardı. Sonradan vukū'a gelen sû-yı tedbîr ya'nî Ca'fer Paşa'nın tedbîr ü tedârikine muhâlif olsun deyü Elmâs hakkında dahı niçeleri söz söylediler. Bunun dahı aslı olmayup mahz-ı ifk ü iftirâdır. Zîrâ Kobila Adası'nda Hünkâr'ı Islankamen'e güzer hikâyesinde Elmâs merhûm Hünkâr'a dedüği cevâba göre karşu Başka yakasına mürûr tedbîrinde sun'ı olmadığını tasdîk eder. Hemân ezel-i âzâlde mukadder böyle imiş, çâre yok. Peymâne dahı dolmış, ilâc-pezîr olacak iş kalmamış. اذا جاء القدر لا ينفع الحَذَر اذا جاء التقدير لا ينفع التّدبير اذا جاء الأجَلُ لا ينفع الأمَل[5]

---

1 *Nusretnâme*'ye göre 23 Nisan 1697'de "Rakka Beğlerbeğisi Vezîr Yûsuf Paşa"nın Sultan II. Mustafa'nın kızkardeşi Fâtıma Sultan ile evlendirilmesi Kreutel'in de işaret ettiği gibi eserde zikredilen bu bilgiyle alakalı olmalıdır. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 267, 251. not; krş. *Nusretnâme*, s. 372.

2 Török O. 205: "Tımışvar'a ta'yîn olunduklarının ahvâlini dahı ne tarafdan zuhûr ettüğini sonradan efendimiz ıttılâ' hâsıl edüp söyledüği cevâblara nâdim olmış idi." (vr. 90a).

3 Aslı şeddesiz olan bu kelime yazmada < ثقّات > [sikkāt] şeklinde imlâ edilmiştir.

4 Yazmada "olduğın" yazılmıştır.

5 "Kader hükmünü icra edeceği zaman korku, takdir vukua geleceği zaman tedbir, ecel geldiği vakit de ümit fayda etmez."

Beyt: Kazâdan ger atılsa tîr-i takdîr
Siper olmaz ana bin re'y ü tedbîr

Yohsa ısrârlarından nâşî garaz ile helâklerini taleb etmek dâyire-i akıldan hâric bir iştir, öyle değil. Hemân Elmâs merhûm **[161a]** kemâl-i gayret ile cibilliyyetinde mermûz u merkûz[1] olan şecâ'atlerinden nâşî firâr ile terk-i âr edemedüğinden mevcûd olanlar dahı ﴿اَطِيعُوا اللهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ اُولِى الْأَمْرِ مِنْكُمْ﴾[2] âyet-i kerîmesinin ma'nâ-yı şerîfi muktezâsınca adem-i itâ'at ü inkıyâdda bulunmamaları içün ve hem kemâl-mertebe gayret-i dîniyye ile âr u nâmûslarından nâşî hayâtlarına memâtlarını tercîh edüp şehâdeti kabûl ve devlet-i ebediyye ve sa'âdet-i sermediyyeye nâ'il ü ber-kâm oldılar. ﴿إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾[3]

Merhûm Ca'fer Paşa efendimiz ol vak'adan bir gün evvel bir mikdâr istirâhat içün köprü başından haymelerine teşrîf edüp temkîn eyledüklerinde bîrûn ağaları karşusına gelüp el peymânçede durdukları hâlde ağalara dönüp rû-yı dil ile hitâb eylediler ki: "Üç günden berü köprü başında değnek elimde kıyâmen hizmet-i Pâdişâhî'de olup hîç demediniz ki "Bizim dahı bir paşamız var, âyâ ne mahaldedir ve ne iştedir? Belki bir hizmet iktizâ eder ve bizi taleb eder." deyü aslâ hâtırınıza hutûr eylemedi. Hoş, imdi çok ararsınız ve bulamazsız!" deyü hatm-i kelâm eyledi. Ve dönüp hakīre dedi ki: "Mühürdâr! Yüzmek bilür misin?" Hakīr dahı cevâb eyledim ki: **[161b]** "Efendim, kulun bu âna değin âb-ı cârîye girmiş değilem." dediğimde kendüleri dahı cevâb eylediler ki: "Ben dahı dizimden yokaru suya girmiş değilem." deyü bu cevâbda iken Sadr-ı A'zam'dan tekrâr âdem gelüp taleb etmekle ikindü namâzın çadırda edâ edüp ve atına süvâr olup yine köprü başına sâyebâna revân oldılar. Cümleye olan intihâ-i kelâmı bu oldı. Bu makūle kelâma tesaddî zâhiren vâkı'alarında bu ahvâli müşâhede etmek gereklerdir ki bu yüzden cevâb-dâde oldılar.

---

1 Her iki nüshada da sehven < مذكور > [mezkûr] şeklinde yazılmıştır.

2 "Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulü'l-emre (idarecilere) de." Nisâ, 4/59. Âyet-i kerîmedeki ﴿اُولِى الْأَمْرِ﴾ [üli'l-emri] ibaresi her iki nüshada da sehven < اُولُو الْأَمْرِ > [ulü'l-emri] şeklinde yazılmıştır.

3 "Biz şüphesiz Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz." Bakara, 2/156.

İstihâre-i Selîm Dede *Kuddise Sırruhû*[1]

Hattâ Tımışvar'da iken şevketlü Pâdişâh-ı âlem-penâh hazretleri asker-i İslâm ile Sofya'ya dâhil oldukları haberi gelmiş idi. Paşa efendimiz Kanlıkulle Tabyası'nın ba'zı ta'mîrinde idiler. Bir gün hakīre dedi ki: "Selîm Dede birkaç gündür bize gelmedi ve biz dahı işgālimizden kendülere varup hâtırın su'âl edemedik. Var, benden kendülere hem selâmımızı teblîğ eyle ve hem hâtırların su'âl ettükten sonra bu sene-i mübârekede asker-i İslâm'ın ahvâline ve bizim husûsımıza dâyir bir istihâre eylemeleriyçün niyâzımızı teblîğ eyle." dedüklerinde hakīr dahı emirleri üzre Selîm Dede'ye varup **[162a]** efendimizin selâmını teblîğ ve sipâriş eyledükleri üzre istihâre husûsını dahı ifâde eyledüğimizde "Hoş, imdi bakalım bir neşât-ı tab'ım oldukta bir gece istihâre edeyim." deyü va'd ile efendimize selâm gönderüp, hakīr dahı geldim ve ahvâli efendimize ifâde eyledükten sonra mâ-beyni yedi-sekiz gün kadar mürûr ve yine efendimiz istihâre ahvâlini tefahhus içün hakīri irsâl eyledüklerinde vardım ve selâmı teblîğ edüp tenhâ yanında câlis oldum. "İstihâre buyurdınız mı?" deyü su'âl ettüğimde "Ha geçen pazar-erte gecesi istihâre ettim. Ammâ asker-i İslâm'ın hareketi mahalli, gāyilem çok; efkâr ile hâba vardığımda kendimi dört direkli üsti açık bir pûşîdesiz çardak üzerinde gördüm, ammâ gāyet ile yüksek. Ve ol çardağın ferşi ya'nî tahta düşemesi çürümiş, delik delik olduğından gayrı bir tarafdan nüzûl edecek nerdübânı dahı yok. Etrâf u eknâfa her ne kadar cüst ü cû eyledim ise andan aşağı inmeğe çâre bulamadım. Ve ol çürük tahtaların üzerine dahı basup yürümeğe havf târî olmağla n'ideceğim bilmeyüp vâdî-i hayrette kalduğumdan haşyet ile bir tarafa yürüdüm ve kadem-nihâd olduğum gibi ayağım **[162b]** ol sûrâhın birinden geçüp ve pabucum ayağımdan düşüp gitti ve "Âh benim pabucum! Âh benim papucum!" deyü nâle etmeğe başladım. Bu nâle ile oyandım. Allâh hayrlar vere, efkârım dahı kesret iledir. Hemân hayr ola." deyü vâkı'ayı söyledi. Hakīr dahı "Ya sultânım ta'bîri nicedir?" demeğe bu sözden sonra tekrâr eyidüp su'âl edemedim. Ammâ hayra benzer vâkı'adan değil deyü ta'bîri kalbime tulû' eyledi.

Ve'l-hâsıl kalkup efendimizin yanına geldim ve tenhâ edüp su'âl eylediler. Endîşe eyledim, bu vâkı'ayı söyledüği gibi tafsîl eylesem câyiz ki kederlerine

1 Yazmada yanlış olarak < قُدِّسَ سِرُّهُ > [kuddese sırruhû] şeklinde yazılmıştır.

sebeb ola deyü mülâhaza edüp hemân muhtasar edeyim deyü "Efendim, Selîm Dede'nin şimdilik özri çok. İstihâre eylemiş velâkin efkâr ile olduğından yolıyla istihâre edememiş. Vakt-i âhara ta'lîk eyledi." dedüğimde "Hele ne dedi?" deyü ibrâm eyledükte ben dahı dedim ki: "Kendüsini dört direkli bir çardak üzerinde görmiş ve nerdübânı yoğ-imiş. Ol çardaktan papucın düşürmiş. Me'âl ü muhassal yok, bu kadarca görmiş." deyü cevâb-dâde olduğumda "Ya Selîm Dede ta'bîrin dedi mi?" [dedi] "Hayır." dedim. "Bu makûle vâkı'anın ta'bîri **[163a]** ne olacaktır, husûsâ efkâr-ile ola. Ve kendüleri dahı fikr ile olduğını i'tirâf eylediler." dedüğümde Paşa efendimiz "Hayr ola, hayr ola... Selîm Dede nezâketli vâkı'a görmiş, sen anlamazsın!" deyü buyurdılar. "Ya pabuç nice oldı? Düşürdükten sonra pabucı almış mı?" dedüklerinde ta'mîr ü terbiye içün "Belî, hezâr su'ûbet ile inüp pabucı almış." dedim. Tebessüm edüp "Selîm Dede ta'bîr etmedi, ben ta'bîr eyledim ammâ bakayım sen ne dersin?" deyü hakīre hitâb edince, alimallâh Selîm Dede dahı bu vâkı'ayı söylerken çardak hikâyesi tiziyye kalbime tulû' edemedi, ammâ pabuç ahvâli derûnuma öyle lâyih oldı ki; Selîm Dede['nin] veliyyullâhdan olduğına şübhe yoğ-idi, veliyyullâhın indinde sâyir nâs paşmakları türâbı add olunmaz iken zâhiren bir vezîrdir, hem serhadde Pâdişâh'ın vekîlidir, Selîm Dede'nin pabucı olmaklığa isti'dâdı vardır, ol pabuç Paşa'dır deyü tulû' etmiş idi. Su'âl eyledüklerinde "Efendim, pabucı ekser hizmetkâra ta'bîr ederler. Allâhu a'lem Selîm Dede'nin hizmetkârlarından biri ayrılur ve pabucı bulduğı [vakit] yine gelüp hizmetine istihdâm eder." dedüğümde **[163b]** "Ahmak! Öyle değildir, Selîm Dede'yi sen bilmezsin. Ol dedüği pabuç benim ve ol köhne çardak bir berzahdır ki husûsâ nerdübânsız ola. Nerdübândan murâd sâdık dosttur. Ol berzahda bana yâr-ı vefâ-dâr olacak kimse yoktur. Ancak pabucı bulmış ise gam değil." deyü bu yüzden ta'bîr ve cevâb verdiler. Ve bunun mâ-beyni kırk güne varmadı, Senta Vak'ası zuhûr eyledi ve ta'bîri âşikâre oldı, *rahmetullâhi aleyh*.

Merhûm Ca'fer Paşa efendimizin etbâ'ından olup erbâb-ı ma'ârifden Lubinçalı Ahmed Efendi nâm bir pîr-i hurde-sâl ki devletlü efendimizin nazar-kerdelerinden idi, Haleb'den efendimiz[1] gelürken Dernişli ya'nî Firârî Hüseyin Paşa merhûm ol vakitte Kıbrıs muhâfızı olmağla âlem-i

1 Török F. 60'ta unutulmuş olan bu kelime Török O. 205'ten (vr. 92a) ilave edilmiştir.

sabâvetten berü Ahmed Efendi ile ihtilâtı olduğından taleb ve irsâli içün Paşa efendimize mahsûs mektûb tahrîr ve efendimiz dahı Hüseyin Paşa'nın hâtırından çıkamayup İskenderun İskelesi'nden sefîne ile irsâl eylemişlerdi. Merkūm Ahmed Efendi, merhûm efendimizin şehâdeti haberin istimâ' eyledükte söyledüği mersiyye[1] târîhidir; velâkin yüz sekize getürmiş, Senta Vak'ası ise bin yüz dokuz Safer'inin yiğirmi **[164a]** yedinci güni,[2] gālibâ Ağustos'un dahı yiğirmi yedinci gününe müsâdif düşmiştir, vâki' olmağla yine mâ-beyni çok değil, sekiz de olsa mâni'i olmamak gerek. Efendimizin hakkında söyledüği içün bu mahalle tahrîr olundı:

el-Kasîde: Sâhibü's-seyf Hazret-i Paşa
Dâver-i ma'delet sehâ-Hâtem[3]

A'nî hem-nâm-ı Ca'fer-i Sâdık
Sâhib-i cûd u hilm ü seyf ü kalem

Dâd ile hâkim olduğı yerde
Kendi hâlinde gezdi gürg ü ganem

Çün Beligrad'a oldı ser-asker
Anda anılmaz oldı nâm-ı sitem

Sedd-i İskender idi serhadde
Rezm ü heycâda sânî-i Rüstem

Hısn edince Beligrad'ı küffâr
Anda mahsûr idi o şîr-şiyem

Elli gün cenk ile cidâl oldı
Ceyş-i a'dâyı eyledi sersem

Savletinden adû-yı bed-encâm
Buldı azm-i firâra kâr-ı ehemm

Kimisi oldı tu'me-i şimşîr
Kimi pâ-mâl-i top-ı ejder-dem

1 Aslı "mersiye" olan bu kelime yazmada "mersiyye" okunacak şekilde şeddeli olarak yazılmıştır.
2 Müellifin burada kaydettiği tarih hatalıdır. Zenta Savaşı bundan üç gün evvel, yani 24 Safer 1109 (11 Eylül 1697) tarihinde vuku bulmuştur.
3 Mısraın vezne uyması için son kısım müellif tarafından "Hâtem-sehâ" yerine "sehâ-Hâtem" şeklinde yazılmıştır.

Kal'ayı nice yaptı lâyıktır
Haşre dek eylese du'â âlem

Hıfz edüp dört sene Tımışvar'ı
Iyş-i a'dâya verdi tîğ-ıla semm

Anı da yaptı Kûh-ı Kāf'a menend
Bezl edüp varını o kân-ı kerem

Dîn içün sa'y olunca ancak olur
Böyle etsün cihânda bir âdem

[164b] Âkıbet kendüyi fedâ kıldı
Hakk içün terk-i câna bastı kadem

Rezm-ile Senta'da şehîd oldı
Özin ol demde verdi fidye-i dem

Savletin gördi asker-i İslâm
Kıldı râh-ı gazâda sa'y u himem

Cân vermedükçe vâsıl olmazlar
Ettiler imdi terk-i cânın o dem

Erse tan mı gazâda maksûda
Şühedânın önünce çekse alem

Şühedâ hayline sipeh-sâlâr
Oldı Hazret-i veliyyü'n-ni'am

Lîk zâr-ile doldı halk-ı cihân
Erdi ummâna seyl-i dîde-i nem

Geydi mâtem libâsı sünbül
Oldı gülşende andelîb ebkem

Doldı zehr-âb-ı hüzn-ile zanbak
Bürünüp kara çullara çiğdem

Eşk-i hüzn-ile doldı ayn-ı midâd
Kara kana boyandı kara kalem

Eleminden benefşe-i mahzûn
Ser-nigûn oldı kara toprağa hem

Taş iken kalbi yine ayn-ı felek
Gülşene saçtı girye-i şebnem

Ebr-i nîsân göz[i] yaşın dökti
Acıdı kalb-i bahr ü lücce vü[1] yemm

Hele ehl-i gazâ yetîm oldı
Tan mı hüzn ile etseler mâtem

Erişilmez elem nihâyetine
Ele girmez ebed nihâyete gam

Dilerim Hazret-i Hudâ-yı Ğafûr
Ede cennette rûhını hurrem

Aḫ-i mahzûn Yûsuf-ı sânî
Ola âlemde sabr ile hoş-dem

[165a] Seyf ile alsun intikāmın anın
Yâ İlâhî bi-hakk-ı Beyt-i Harem

Çeke râh-ı gazâda nasr-ı livâ'[2]
Dem-be-dem Hızr-ile ola hem-dem

Acabâ oğlı mîr-i muhterem âh
Sabra tâkat getürdi mi bilsem

Yakmadın kevni âh âteşiyle
Kılsa sabr-ı cemîle bezl-i himem

Sûziş-i iftirâka çâre mi var
Bulunur mı ilâc-ı derd-i elem

Merhem-i intikām-ı a'dâdan
Ola yâ Rabb kalbine merhem

1 Yazmada < لجّة > [lücce-i] şeklinde hemze ile yazılmıştır.
2 Mısraın vezne uyması için müellif tarafından son kısım daha doğru bir ifade olan "livâ'-i nasr" yerine "nasr-ı livâ'" şeklinde yazılmıştır.

Külbe-i gamda kaldık ey Ahmed
Etti ol azm ile gülistân-ı İrem

Dedim ilhâm-ile iki târîh
Çün şehîd oldı ol veliyyü'n-ni'am

Gitti Firdevs'e seyyidü'l-vüzerâ[1]
Oldı Ca'fer Paşa şehîd-i ümem[2]

Bâlâ-yı târîhde Senta Vak'ası'ndan sonra ba'zı ahvâlin zuhûr u şüyû'ı deyü zikr olunmış idi. Ana binâ'en birkaç husûsun vukū'ını ki mukaddem vâki' olanlardan evvelâ bin doksan altı senesi târîhinde Budun Kal'ası muhâsarasından[3] sonra Melek İbrâhîm Paşa serdâr olup Beligrad meştâsında kalduğı sene in'ıkād-ı sulh müzâkeresi içün Beligradî Mustafâ Ağa-zâde Mehemmed Ağa'yı Nemçe'nin ser-askeri olan Karafa nâm herseğe irsâli ve vâki' olan müzâkeresi ki **[165b]** dil-firîblık ile Orta Macar kralı olan Tököli İmre Kral'ı ahz ettürdüp memleketinden dûr u cüdâ düşmesi ile Orta Macar memleketi Nemçe'nin zabtına dâhil olduğı ve ol hînde Heveş ve Sonlok ve Sarvaş kal'aların kabza-i tasarruflarına idhâl ve Tımışvar kurbında vâki' Arad Palankası'n ihrâk bi'n-nâr eyledükleri menâkıbı ve sene-i mezbûrun şiddet-i şitâsında ayâlet-i Tımışvar'ın Uyvar Kal'ası'na zahîre nakli ile Seydî-zâde Mehemmed Paşa'nın şehîd olduğı mahallin menâkıbı ve doksan yedi senesinde Kethudâ Ahmed Paşa'nın serdâr olduğı sene Yanova Vâlîsi Şâhîn Mehemmed Paşa'nın Arad Kasabası'nda Karafa ve Hayzer ile vâki' olan merdâne ceng-i garîb ü acîbi ve ba'dehû Acem'e firâr eden Yeniçeri Ağası İsmâ'îl Paşa'nın Rumeli beğlerbeğisi iken Arad Kasabası'nda ayâleti ile muhâfaza şeklinde iken Karafa ve Hayzer gelüp şeb-hûn eyledüğı hikâyesi ve Sırf re'âyâsı keferesinin an-aslından kılıç kuşanmalarına bâ'is ü bâdî olan ahvâlin bir yere derc ve icmâlen beyân edüp bu mahalle terkīm olunmıştır.

---

1 < كتدى فردوسه سيّد الوزرا > Sene 1108

2 < اولدى جعفر پاشا شهيد امم > Sene 1108

3 Habsburg ordusu tarafından 15 Temmuz ilâ 2-3 Kasım 1684 tarihleri arasında icra edilen ve başarısızlıkla neticelenen Budin Kuşatması'na işaret edilmektedir. Bkz. Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. III, s. 458-459.

Hikâye-i Müzâkere-i İn'ıkād-ı Sulh-ı Kâzib ve Menâkıb-ı Tököli İmre Kral ve Şâhîn Mehemmed Paşa ve Yeniçeri Ağası İsmâ'îl Paşa'nın Ahvâlleridir ki Zikr Olunur

Nazm li-münşi'ihî:

[166a] Gele ey kilk-i sühan-sâz u belâgat-perdâz
Ki nisâr eyle dür ü gevher ü lâl-i dil-i râz

Yine bast eyle menâkıb nûk-i müşgîninden
Sergüzeştin rakam et hâl-i perîşânından

Yâd edüp hâl-i şebâbında geçen eyyâmı
Nazra-i vak'a-i ibret çektüğün âlâmı

Rûzigârın geçürüp şiddet-ile mihnetle
Hasb-i hâl eyle dilâ derc edegör rikkatle

Mâcerâ-yı selefi sâmi'-i ihvân eyle
Geçürüp silk-i nizâma halefe kân eyle

Fehm eden ehl-i basar nükte-i ser-encâmın
Ede sitâyiş-i pür-midhat ile fercâmın

Satvet-i pençe-i kahr ile zebûn-küş eyler
Savlet-i zindeliğe dehr-i denî kasd eyler

Çü bilürsün bu fenâ kimseye kalmaz bâkī
Sen de ey dil edegör kesb-i bekāyı bâkī

Bu cihânda anılup nâmını yâd etmek içün
[166b] Mâl-ile kudretin olmazsa da hayr etmek içün

Bir vesîle edegör nîk ile nâmın kalsun
Tâ ki mazhar olasın rahmetine Hakk versün

Cidd ü cehd eyle sakın vaktini etme zâyi'
Dürüşüp eyle niyâzı deme vardır mâni'

Ki geçer ömr-i azîzin erişür encâme
Kefeni atlasa tercîh değişürsün câme

Kanı ebeveyn kanı ihvân kanı yâ evlâdın
Kanı mâzîde olup sohbet eden ahbâbın

Bu karîb ezminede bunca vezîr ü ümerâ
Bunca ağa vü efendi niçe bin bin küberâ

Ettiler terk-i diyâr terk edüben câh ile mâl
Pisteri hâk ü hacer bâlîni câ-yı a'mâl

Yâ İlâhî kereminle bizi mesrûr eyle
Cürmimiz afv ile pûşîde kılup mahv eyle

Umarız avnin-ile olmayalım nâra sezâ
Bizi afv et kereminden ey Rahîm-i rûz-ı cezâ

[167a] Bu bâbda nihâde-i tabakçe-i takrîr ve rakam-zede-i kilk-i tastîr olunmak tasmîm olunan ahbâr u âsârın vukū'ından ki Uyvar ve Eğre kal'aları henüz kabza-i tasarruf-ı İslâm'da ber-karâr ve yed-i a'dâ-yı liyâma giriftâr olmazdan mukaddem Ser-asker-i İslâm Melek İbrâhîm Paşa tarafından sulh müzâkeresi içün Beligradî Mustafâ Ağa-zâde Mehemmed Ağa'yı keferenin ol asırda baş u buğı olan Karafa dedükleri nâm la'îne irsâl edüp[1] ağa-yı mûmâ-ileyh dahı me'mûriyyeti üzre revâne ve Tımışvar'a dâhil, ba'dehû Nemçe'nin ma'denleri olan Karmaçbana tarafına âzim ve Karafa'ya mülâkī oldukta her ne ise nâmesin teslîm ve lisânen müzâkere-i sulhı eyledüklerinde Karafa hitâb eylemiş ki: "Bu iş tarafeynden gayr-ı mutasavverdir. Belî, husûli mümkin ve âsândır; ammâ bizim bir teklîfimiz vardır, siz ol teklîfi kabûl etmezsiz. Yohsa râzı olacağınızı bilsem ben böyle hayrlı maslahatın arasına içine girüp ve bu işi vücûda getürmeğe ta'ahhüd ederdim. Ammâ bilürüm ki siz ol teklîfi kabûl etmezsiz ve etmedüğünüz hâlde bu iş vücûda gelmez." dedükte Mehemmed Ağa dahı redd-i cevâb edüp der ki: "Ol dedüğün iş ne makūle iştir, ifâde eyle bakalım! Biz bilmeyüz ve mechûlimiz olan şeye cevâb dahı vermek müşkildir, söyle!" dedükte Karafa dönüp der ki: "Bizim murâd u maksûdımız **[167b]** bu fitneye sebeb

1 Böyle bir görüşmeden hem Hammer hem de Redlich eserlerinde bahsetmiş fakat ikisi de bu görüşmenin Ahmed Çavuş ile Lothringen Dükü arasında ve 30 Ağustos 1685'te (yani Uyvar'ın düşüşünden 11 gün önce) dükün Nagy Maros yakınlarındaki ordugâhında gerçekleştiğini kaydetmişlerdir. *Vak'anâme*'nin Almanca tercümesinin naşirleri, Mühürdâr Ali Efendi şayet bu hususlarda yanılmıyorsa bundan önce de bu tarz bir teşebbüsün gerçekleşmiş olabileceğini belirtmişlerdir. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 268, 259. not.

olan Tököli Kral'dır. Eğer Tököli'yi bize verürseniz sulhdan gayrı Ostrogon Kal'ası'n dahı size alıvermeğe ta'ahhüd ederim. Ve vermedüğünüz hâlde Tököli'yi siz nice ederseniz edin, mâ-beynden vücûdı kalksun, ifnâ-yı vücûd olsun. Ve hâliyâ zabtımızda olan Ostrogon Kal'ası kurbından hudûdı kat' ve Uyvar Kal'ası'n dahı tahliye ve teslîm ile rızâ-dâde olursunuz. Bu işin beynine duhûl [ve] vücûda getürmekliğe boynuma alurum." deyü bu cevâb ile Mehemmed Ağa avdet[1] ve ba'dehû Beligrad'a varup yiğirmi günden sonra tekrâr Mehemmed Ağa Karafa tarafına revâne oldı. Ve akībinden bir vezîr ağası dahı Tımışvar'dan mürûr ve Varat muhâfızı olan Çavuşbaşı Mehemmed Paşa'ya gitti ve sipâriş ve fermân olunduğı üzre Mehemmed Paşa tarafından Tököli Kral'a mektûb tahrîr olunup; ol hînde Tököli Kral Tokay ve Şarpatak semtlerinde yiğirmi otuz bin mikdârı güzîde askeriyle cüst ü cû edüp Karafa tarafına gûş-dâr ve keyd ü mazarratından ol havâlîleri muhâfaza ederdi, Mehemmed Paşa'ya bu haber vardıkta paşa-yı müşârun-ileyh tarafından Tököli'ye gönderdiği mektûbun mefhûmı bu idi ki:

> "Benim dostum kral, sizinle görüşmek pek ziyâde ârzû-yı iştiyâkım olduğından gayrı **[168a]** Devlet-i Aliyye'den birkaç umûrun temşiyyeti tarafımıza havâle ve sizin re'y-i savâb-dîdinize vâ-beste olmağla kaleme getürüp tahrîri münâsib değil, ancak lisânen ifâdeye muhtâc olmağla anın istişâresi içün sizinle görüşüp söyleşmek murâdımdır. Bu taraflara karîb mahalle nüzûl ve her ne vakit gelürseniz yine bize haber edesiz ki biz dahı Poçay nâm mahalle varup sizinle mülâkāt ve görüşüp sipâriş buyurılan emr-i mühimmenin tedâriki ne yüzden âsân mülâhaza olunur ise bir kālıba ifrâğ içün müzâkere edelim."

deyü tahrîr eyledükte Tököli dahı taraf-ı Âl-i Osmân'dan her vechile emniyyet hâsıl eylemiş idi. Mektûb var[d]ığı gibi te'hîr ü tevakkuf etmeyüp hemân üç-dört günden sonra kalkup Poçay nâm mahalle bir konak kalarak birkaç nefer kapudan ile Varat muhâfızı Mehemmed Paşa'ya haber gönderüp ol dahı Tököli'nin geldüğini haber alınca Poçay'da yemeklik tedâriki içün çadırlar ve sâyebânlar ve matbah irsâline mübâşeret edüp tekrâr redd-i cevâbın tahrîr eylediler ki: "İnşâ'allâhu Te'âlâ yarın biz dahı Poçay'a varup ol mahalde görüşürüz." deyü kapudanları avdet ettürdüp, ertesi güni Me-

1 Yazmada "Mehemmed Ağa'yı avdet" şeklinde yazılmıştır.

hemmed Paşa bir sâhte hastelik peydâ edüp ve kendüsi gitmeyüp ancak sâde **[168b]** nagara ile kapusı halkın ve kethudâsın irsâl edüp ve tekrâr Tököli'ye i'tizârâne tezkire tahrîr eylediler ki:

> "Benim dostum, sizinle tasmîm eyledüğimiz üzre görüşmek mukadder değil imiş. Bi-emrillâhi Te'âlâ bu gece vücûdımıza illet ârız olmağla bir vechile gitmeğe tâb u tâkatim olmaduğından kethudâmızı irsâl eyledim. Hâtırınıza bir gubâr getürmeyesiz. Eğer mümkin ise ve size zahmet olmazsa Varat'a gelüp bir gece mihmânımız olasız. Sizinle görüşüp mühimm ü elzem olan ahvâli müzâkere ettükten sonra ertesi yine avdet edersiz."

Tököli dahı Poçay'a geldükte Mehemmed Paşa kethudâsı karşulayup i'zâz u ikrâm ile sâyebâna nüzûl ve Paşa'nın selâmını teblîğ ve tezkiresin teslîm ve gûnâ-gûn Paşa tarafından özr îrâd etmekle Tököli dahı dil-firîb olup

Beyt: Yâr çâh-ı zekanım ayn-ı vefâdır der imiş
Ana ey âşık-ı bî-çâre inanma çenedir

kethudânın çenesine i'timâd edüp Tököli dahı "Hoş, imdi insânın elinde bir iş yok. Hastelik sağlığın karındaşıdır." Bu edâ ile cevâb-dâde ve tekrâr eyidüp "Zâhiren bizim dahı Varat'ta yiyecek ekmeğimiz vardır. Buraya geldükten sonra ben Paşa dostumun hâtırı içün iki sâ'atlık yere niçün gitmem? Giderim!" deyü cevâbını verdüği gibi ol sâ'at kethudâ dahı konaklar **[169a]** tedâriki içün Varat'a âdem gönderüp Tököli'yi Paşa'nın sarâyı kurbına nüzûl içün bir konak tahliye ve sâyir kapudanların ve hadnaklerin beher birine başka başka konaklar tedârik ve müheyyâ ettürdüp anlar dahı mahall-i mezbûrda yemeklikten sonra kalkup dört yüz kadar kapudan ve hadnak ve beğ ve beğ-zâdesi ile Tököli ve Mehemmed Paşa kethudâsı dahı önlerine düşüp Varat'a ma'an geldiler[1] ve her birine mahsûs olan konakların gösterüp perâkende eylediler.

Ve'l-hâsıl her ne ise ahşama değin konaklarda olup, ammâ her konak sâhibine şöyle tenbîh olundı ki: "Herkes müsâfirinin kaydın görüp temiz edeler." Hulâsa-i kelâm ahşam oldukta Tököli'ye Paşa tarafından âdemler varup olduğı konakta mevcûd bulunan beş on nefer âdemîsi ile ma'an ahz

1 15 Ekim 1685 (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 268, 260. not).

ve dest-beste edüp sâyir etbâ'ın dahı sipâriş olunduğı üzre herkes kaydların görüp işlerin tamâm ve üzerlerinde bulunan sîm çelenk ve kaplan postların ve miyânlarında bulunan akça ve sâ'atlerin ve kılıçların, tüfenklerin ve bârgîrlerin herkes kendi mâlı gibi zabt edüp çoğı kâmrân oldılar ve ertesi güni Tököli'yi koçuya[1] koyup sür'at ü şitâb ile Beligrad savbına irsâl eylediler. Çün ki Tököli'nin ve kapudan [ve] hadnaklerin bu yüzden keyfiyyetleri ve aks-i haberleri varup ordusında şâyi' oldı, Tököli'nin askeri dahı "Kralımızı ve bunca kapudan ve hadnaklerimizi âl ile götürüp **[169b]** helâk eylediler. Bunlarda vefâ yoğ-imiş." deyü cümle ittifâk u ittihâd edüp otuz bin mikdârı Kurus askeri birden kalkup Karafa'nın ordusına mülâkī ve "Biz sizin evvelden dahı dostunuza dost ve düşmanınıza düşmanız!" deyü itâ'at u inkıyâd ve bütün Orta Macar memleketi berü tarafdan rû-gerdân olup Nemçe'ye mu'âvin oldılar. Karafa dahı "Benim istedüğüm bu ahvâlin böyle olmasıydı. Şimden sonra gam değil, bu memleketler âsân vechile bizimdir!" deyü dahı mâ-beynde müzâkere olan sulhun cevâbı berüden varmazdan evvel Karafa askeriyle kalkup Heveş ve Sonlok ve Sarvaş kal'aların zabt edüp ve gelüp Tımışvar kurbında Arad Palankası'n ihrâk bi'n-nâr eyledi. Ba'dehû Erdel'e girüp Erdel'i zabt eyledi. Çün ki "Keferenin bu yüzden dil-firîblık ile Tököli'yi bu vartaya idhâli ve sulhun dahı aslı olmayup murâd u maksûdı şeytanet imiş!" deyü ma'lûm-ı âlem oldı, tekrâr Devlet-i Aliyye'den Tököli'ye ikrâm olunup yanına bir mikdâr serhadlü askeri koşulup ke-ennehû tekrâr memleketin zabt eylemek üzre Tımışvar'a irsâl ve ayâlet-i Tımışvar ile Şâhîn Mehemmed Paşa alup Varat'a nakl eyledi.[2] Tököli Kral Varat'ta meks edüp memleketi tarafına kâğıdlar yazup envâ'-ı istimâletler eyledi **[170a]** ve "Gelesiz!" deyü her ne kadar ki ibrâm u ikdâm ve sa'y u ihtimâm eylediyse müfîd olmayup askerinden ferd-i vâhid kendüsine yâr olmadı.

Beyt: هر که را بخت یاوری نکند
کوشش و جهد یاوری نکند[3]

---

1 < قوچو > [koçu] <kocsi (Mac.): Atlar tarafından çekilen yaysız, hafif tekerlekli araba. Kelime, XVII. yüzyıl metinlerinde < قوچی > imlâsıyla da yazılmaktaydı. Bkz. Şenlik, *Tiryâkî Hasan Paşa Gazavâtnâmesi ve Bazı Filolojik Notlar*, s. 78-79.

2 Ocak 1686 (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 268, 261. not).

3 "Talihi yaver gitmeyen kimseye çalışıp çabalamak da fayda getirmez."

Ancak ba'zı ba'zı başı boş kefereden üç-dört bin mikdârı piyâde ve süvârî ve yetmiş seksen kadar Nemçe yanına cem' olup Orta Macar'dan çün ki nâ-ümîd oldı, Erdel'den bir mikdâr Macar askeri peydâ etmek zu'mıyla Varat'tan kalkup E[r]del'e doğru revâne oldı. Vardıkta hezâr ta'b ile bir mikdâr asker peydâ eyledi, velâkin Erdel'in ekseri Nemçe tarafına inkıyâd eyledüğinden mâ-adâ Bekân-oğlı neslinden[1] olup hâliyâ Rakoçi-oğlı'nın yanında olan İstirhazi[2] Nemçe tarafından Erdel'de bulunmağla yanında mevcûd Bekân memleketi askeri ve ma'iyyetinde bulunan Nemçe ve Erdel askeriyle Tököli'nin üzerine varup Tököli ile cenk eyledi.[3] Erdel askeri vefâ-dâr olmayup inân-ı ihtiyârların İstirhazi tarafına [tevcîh] etmeleriyle Tököli'yi kaçurup Deva Boğazı'ndan Tımışvar'a doğru firâr eyledi ve yanında bâkī kalan üç-dört bin mikdârı piyâde ve süvârîsi ile Beligrad tarafına azîmet edüp bir dahı memleketi cânibine kadem-nihâd olamayup bu takrîb ile dûr u mehcûr oldı ve mürd oluncaya değin sürünüp gezdi, evvelki i'tibârın bulamadı. Husûsan ol asırlarda Eğre ve Varat ve Göle ve Yanova kal'aları ki Orta Macar'ın **[170b]** üzerine nâzır Böğürdelen'i iken ve derûnları asker ile memlû ve muhâfazalarında vüzerâdan ve beğlerbeğilerden vâlîleri mevcûd iken bir dahı Orta Macar'a dest-res[4] muvaffak olamadı.

Garîb ahvâldir ki Varadin senesi[5] Pojon-oğlı'nın[6] ilkāsıyla Şehîd Alî Paşa merhûma Orta Macar askeri i'ânete ittifâk ve der-kârlardır deyü ba'zı ba'zı Macar keferesin kapudan kıyâfetine koyup gönderdüği ve dürûğ-ı bî-fürûğ ile cevâb-ı dil-firîb edüp anlar dahı i'timâd hâsıl etmekle, hattâ Sirem yakasına güzer eyledüklerinde karşu Baçka yakasından Macar askerinin Nemçe taborı üzerine geleceklerine i'timâd-ı tâmm ve dûrbîn ile nazar ederlerdi deyü nakl ederler. Belî, Orta Macar ve gerek Erdel memleketleri Âl-i Osmân'a

1 Soylu bir Macar ailesi olan Batthyàny'ler kastedilmektedir. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 274.

2 Graf Antal Eszterházy de Galántha (ö. 1722), Erdel prensi II. Ferenc Rákóczi'nin (ö. 1735) generallerindendir. Rákóczi'nin Osmanlı ülkesinde ikamet ettiği yıllarda yanında bulunmuştur (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 274).

3 Habsburg imparatorluk ordusu 1685-86 kışında Macaristan'ın doğusundaki bazı önemli yerleri işgal ettikten sonra Mayıs ayında General Scherffenberg Tököli İmre'yi Erdel'den çıkarmıştı. Mühürdâr Ali Efendi burada bu hadiselerden bahsetmektedir. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 268, 262. not.

4 Yazmada harekeli olarak < دَسْتِ رَس > [dest-i res] şeklinde yazılmıştır.

5 Osmanlı kuvvetleri ile Habsburg ordusu arasında gerçekleşerek Osmanlı mağlubiyeti ve Sadrazam Damad Ali Paşa'nın şehadeti ile neticelenen Petrovaradin Muharebesi'nin vukua geldiği 1716 yılı.

6 Tımışvarlı Osman Ağa *Kitâb-ı İnşâ* adlı eserinde 1716 yazındaki hadiseleri anlatırken Pojonoğlu Mehmed Ağa'nın Tımışvar ağalarının en muktediri ve bütün fenalıkların müsebbibi olup Tımışvar'da ipleri elinde tutan esas kişi olduğunu nakletmektedir (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 281).

kul olmaklığı pek isterler; velâkin mâdem ki galebe bu tarafdan olmadukça mümkin olmayup Nemçe'den bir vechile yüz döndüremezler. Yakın zamânda Rakoçi-oğlı'nın ahvâli cümlenin ma'lûmıdır ve ol mertebe tasallut dahı bu zamân-ı karîbde vâki' olmamış iken yine başa çıkamadı. Âkıbet askeri rû-gerdânlık edüp Nemçe'ye inkıyâd eylediler.

Ve'l-hâsıl Tököli'nin bu ahvâlinden sonra Karafa la'în yanında olan Nemçe askerinden mâ-adâ Orta Macar ve Erdel memleketlerinin ve Başka ve Vilaşka ta'bîr olunur ya'nî Segedin ve Tımışvar sahrâlarıdır, ol semtte olan Sırf re'âyâsı eşkıyâların başına cem' edüp kırk elli bin **[171a]** mikdârı askere mâlik oldı ve her birlerini ol serhadlerde kal'a ve palankalara yerleştirüp Erdel'den Morış ile ve yokarudan Nehr-i Tisa ile güzer eden sefînelerinin ve karadan giden ebnâ-i sebîlin emniyyeti içün memerr olan tarîkta vâki' kılâ' ve palankalarına istihkâm ve kemâl-i takviyet ile nizâm verdi. Ba'dehû Budun Kal'ası yed-i a'dâya giriftâr oldukta[1] külliyyet ile ol memleketler kabza-i tasarruflarına dâhil oldı. "Her şeye bir cüz'î şey sebeb olur." derler, gerçektir. Bunun dahı an-aslından sebebi Tököli oldı ki îkāz-ı fitneye bâ'is olduğıdır. Sâniyen Karafa dedükleri la'înin sulh husûsiyçün Mehemmed Ağa'ya söylediği sözine i'timâden Tököli'yi ahz u giriftâr eyledüklerinden neş'et eyledi.

[Beyt]: Adû kimdir anı sen kılasın yâd
Helâkinle niçün olmayasın şâd

Gerçi Orta Macar askerinde vefâ yok, tâ öteden berü zü'l-vecheyn bir alay bî-dîn kavmdür. Âkıbet Nemçe'ye inkıyâd edecekleri nümâyân idi; velâkin Tököli Kral bu yüzden giriftâr ve askerinden cüdâ düşmese üç-dört sene mikdârı ol serhadlerin pâyidâr olması melhûz idi. Ancak mukadder-i İlâhî böyle, çâre yok.

Hattâ ol senenin şitâsı[2] azîm şiddetle olup ve Uyvar Kal'ası'na zahîre nakli içün ayâlet-i Tımışvar'a fermân olunup ta'yîn olunduklarında selcin kesret-i nüzûlünden üzengüden yokaru idi, ve'l-hâsıl fermân olunan zahîreyi terkilere alup nakl eylediler. Ve avdette Budun'un üsti tarafında vâki' Vaç Palankası'na dâhil olduğumuzda Vaç'ta sâkin Macar ruhbânların-

1 Budin 2 Eylül 1686'da Osmanlı hâkimiyetinden çıkmıştır (Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. III, s. 461-462).

2 1684-85 kışı (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 268, 265. not).

dan **[171b]** Papa Yançi nâm bir meşhûr ruhbân ki ekser Budun vâlîlerine câsûsluk edüp keyfiyyet-i düşmenden haber getürürdi ve hem takvîmlerinde olan ahvâli bildirirdi ve Tımışvar zu'amâsından birkaç nefer kimesneler ile ihtilât edüp âyâb u zehâbda konağına kondurup icrâ-yı merâsim-i mihmân-dârîlıkta ikrâmın efzûn eylerdi ve ziyâde dost geçinüp keferenin niçe ahvâlin bunlara dahı takrîr ederdi; esnâ-yı musâhabette ol senenin sayfında Tımışvar beğlerbeği iken Vaç Muhârebesi'nde[1] şehîden fevt olan Seydî-zâde Mehemmed Paşa'nın şehâdeti ahvâli zikr olundı, mesfûr Papa Yançi dahı Seydî-zâde'nin şehâdeti ne yüzden olduğını takrîre âgāz edüp dedi ki: "Ol ma'rekede attan tekerlenüp cüdâ düştüğinde sol kolından dirhemli tüfenk ile zahm-dâr olup, hattâ izâmın dahı şikest etmiş idi. Zîrâ attan cüdâ düşünce at yanaştırmışlardı ve kolında dermânı olmadığından ata süvâr olamayup sağ eliyle eyer hânesine bir-iki vurup ve getüren âdeme "Var git!" deyü izin verdüğini zu'amâdan dahı müşâhede eylemişlerdi. Ziyâde mücessem ve lahm u şahm sâhibi devletlü olduğından ol vakitte ekall-i kalîl beş-altı nefer piyâdeye muhtâc idi ki kimi koltuğından ve kimi hayyesinden(?) yapışup ata süvâr edeler. Herkes *"nefsuhû nefsî"* kalup düşman dahı ziyâde karîb olduğından meydânda **[172a]** kılıç elinde kıyâmen kaldığını herkes müşâhede eylemiş idi. Velâkin sonradan olan keyfiyyeti ma'lûm değil idi." Mesfûr Papa Yançi'nin takrîri üzre: "Düşman piyâdesi gelüp ve müşârun-ileyhin dahı vecâhetinden devletlü olduğı ma'lûm olmağla bedenen dutup esîr etmek niyyetiyle etrâfın ihâta eylemişler ve her ne kadar ki ele getürmek murâd etmişler, mümkin olmadığından nâşî yedi-sekiz kadar keferenin tîğ-ı âb-dâr ile tûmâr-ı ömrin dürdükten sonra kuruşuna dutmışlar, yiğirmi dört yerinden kuruşun zahmı erişüp bî-ihtiyâr zemîne düşüp başını gövdesinden cüdâ etmek niyyetiyle regimend-başının biri üzerine gayret-i dilîrânesinden nâşî düşmiş iken ol mikdâr yara ile ancak ku'ûda kudreti yetüp ve ku'ûden elinde olan tîğ-ı hûn-âşâmıyla regimend-başının sol kalçası üzerinden kemâl-i zûr-ı bâzû ile kılıcı çalınca kâfirin sol ayağını kalçasından yek-pâre düşürüp cân-ber-cehennem ve garîk-ı hâk-i mezellet olduğın sâyirleri müşâhede edince yer yerden kılıç üşürüp vücûdını lokma lokma eylemişler." deyü haber verdi ve "Dört

1 Vaç Muharebesi 27 Haziran 1684 tarihinde vuku bulmuştur (İnalcık, *Devlet-i 'Aliyye*, s. 294).

günden sonra mahall-i ma'reke olan yere vardım ve gözümle müşâhede eyledim." dedi. "Hattâ sâyir mevtânın üzerine vuhûş u tuyûr konup ekl ile meşgūl idiler, Seydî-zâde'nin vücûdı hâzır lokma iken aslâ iltifât etmemişlerdi; parça parça olan vücûdı meydânda **[172b]** yaturdı. Ve şimdiki hâlde ki cevânib-i erba'ası dâyiren-mâ-dâr kar olup vücûdının eriyüp hâk ile âlûde olan yeri ki tahmînen harman kadar olur, aslâ kar dutmayup elân çemen-zârdır." deyü nakl eyledi. Allâh garîk-ı rahmet-i bî-pâyân eyleye. Yüz seksen kıyye[1] gelürdi derler, velâkin kendünün hocası Pîrî Efendi merhûm hakīre nakl eyledüği üzre "Kanice beğlerbeğisi iken yüz elli kıyye[2] geldi." demişti. Ekser koçu ile giderdi. Gâhîce ata süvâr olurdı, nısf sâ'at gider, ba'dehû koçuya girerdi. Ve kendüsinin vücûdına mütehammil ancak iki atı var idi; bir eşheb at ile bir yağız iğdic,[3] anlara süvâr olurdı. Ve süvâr oldukça atın beli iki kat olup zemîne düşenürdi. Vâlîmiz iken esnâ-yı tarîkta müşâhede ederdik, *rahmetullâhi aleyh*.

Menâkıb-ı Ceng-i Şâhîn Mehemmed Paşa Merhûm

Müşârun-ileyh Tımışvar vâlîsi olduğı esnâda Arad Kasabası ihrâkından sonra kapusı halkı ve ayâleti askeriyle Tımışvar ve Yanova ve gâh Göle kal'aları etrâfını cüst ü cû ve muhâfaza ederlerdi. Hattâ Şâm vâlîsi olan Ahıskalu İbrâhîm Paşa dahı ayâleti ile Göle'de idi ve Tımışvar'a gelmeğe tasmîm edüp Arad'da buluşmak üzre haberleşmiş idiler. Şâhîn Mehemmed Paşa kendü kapusı halkı ve ayâletinden **[173a]** ancak Yanova ve Tımışvar sancaklarının zu'amâ ve erbâb-ı tîmârlarıyla Yanova'dan kalkup beyne's-salâteynde Arad Kasabası'na tahmînen bir sâ'at kalarak konakçı ile tuğı illerü irsâl eylediler ve kendüsi dahı yedi-sekiz yüz mikdârı mevcûd askeriyle mehterhânesin çalarak cilit ve mızrak lu'bün ederek âheste âheste gitmekte, Arad Kasabası'nın Yanova tarafından olan semti tahmînen buçuk sâ'at mikdârı mesâfede Nehr-i Morış çatal vâki' olup ada-misâl kasaba-i mezbûrı der-âgūş etmekle ol mahalle dâhil ve üzerinde vâki' köprüden Arad tarafına ubûr eyledüğimizde konakçı dahı tuğ ile kasabaya dâhil ve kasabanın derûn u bîrûnı asker

1 O dönemde Osmanlı Macaristanı'nda kullanılan okka/kıyye değerlerine göre 180 okka yaklaşık olarak 230 kilograma tekabül etmektedir. Bkz. Cengiz Kallek, "Okka", *DİA*, C. XXXIII, s. 338.

2 Aynı okka/kıyye değerlerine göre 150 okka 190 kilogram civarında bir ağırlığa tekabül etmektedir.

3 Meninski, yazmada < إكديج > imlâsıyla yazılan bu kelimeyi "igdiş"in halklılaşmış şekli olarak kaydedip "igdiş at", "inenmiş at" örneklerini vermiştir. Bkz. Tulum, *XVII. Yüzyıl Türkçesi*, s. 954.

ile mâlâ-mâl olup [...][1] mesâfeden Şâm Vâlîsi İbrâhîm Paşa'yı kıyâs ile dahı illerü yürüdükte; meğer Karafa ve Hayzer dedükleri la'înler on bin kadar Nemçe ve dört-beş bin mikdârı Macar ve Sırf askeriyle Erdel'e gitmek üzre Arad'a gelüp nüzûl, ve'l-hâsıl bunlar anları ve anlar bunları müşâhede edince tuğ ile olanlar gerü avdet etmekle Macar katanası enselerinden yetişüp birkaçın şehîd ve birkaç yaraluları kanların akıdarak erişince ahvâl ma'lûm oldı; ammâ **[173b]** ne mikdâr keferedir, anı bilür yok.

Biz hele alayımızı tertîb ve bir mikdâr illerü yürüyünce bir de anı baktık ki on-on beş bin mikdârı kefere alayların düzüp tıranpetesin ve borusın çalarak üzerimize yürüdi. Bu mikdâr düşmana karşu durmak ne mümkin! Bâri geçtüğimiz köprüyi selâmet tarafına güzer edelim ve karşuda durup cenge mübâşeret edelim zu'mıyla gerü dönmek murâd olundı ve kendülere ifâde olundukta "Allâhu a'lem murâdınız kaçmaktır!" deyü hemân mızrağın eline alup ve bayrakları çevirüp yedi-sekiz yüz kadar âdemî saf bağlayup gelen bî-hadd düşmana karşu sîne gerüp bî-bâk ü bî-pervâ gûyâ "Bu düşman hîç bir şey değil imiş!" deyü sağa ve sola rahşına mişvâr edüp cevelân ve gâhîce dizginin dürüp raks ile vakt-i cenge nigerân olup düşmanın kuruşun dâneleri sat pat erişmeğe başladı. Çarhada olan yetmiş seksen kadar süvârîmiz ile pîş-rev-i düşmen[in] üç-dört bin mikdârı süvârîsi cenk ederek gittükçe üzerimize yaklaşup geldi ve gelince bir yaylım kuruşun serpüp guzzât-ı İslâm dahı *"Allâh Allâh"* deyü yürüdükleri gibi dört-beş bin mikdârı kefereyi toparlayup kalb-i askerleri olan yedi-sekiz bin kadar keferenin üzerine döküp anlar dahı bir yaylım kuruşun **[174a]** serpince bir mikdâr tevakkuf, ba'dehû gayretlenüp tekrâr pîş-rev-i asker ile kalb-i askerleri üzerine hücûm ve cümlesin mahlût toptan kasabanın varoşına idhâl ve piyâdesi varoşta olmağla mu'âvenet ve bir mikdâr hamle ile cenk olunup, ba'dehû umûmen kefere ittifâkan üzerimize hücûm ve önümüz ardımız almağla beyne's-salâteynden ahşam namâzını yarım sâ'at mürûr eylemiş idi ki on beş bin kefere ile sekiz yüz kadar süvârî cenk edüp karşu durdı ve ne yüzden merdâne cenk eylediler, dille vasf olunmaz.

Mübâlağadan kat'-ı nazar, ol meydân-ı kâr-zârda kırılan kefere add olunmak lâzım gelse iki binden mütecâviz kefere tu'me-i tîğ-ı âb-dâr ol-

1 Burada mesafe bildirir cinsten bir veya birkaç kelimenin yazılmasının unutulduğu anlaşılmaktadır.

duğına şübhe yoğ-idi. Berü tarafdan dahı iki yüz kadar kusûr olmış idi; ammâ yine gayreti elden komayup böyle iken rû-gerdânlık tarafına meyl olunmadı, mağlûbiyyet semtin göstermediler. Hemân mukāvemet ve "İnşâ'allâh düşmanı münhezim ederiz!" deyü bu sevdâ ile cân u gönülden cenk ederlerdi. Şâhîn Paşa merhûm ise gâh mızrak ve gâh kılıç ve gâh ok ile cenk ve düşmanın alaylarını birbirlerine katup derûnî cenk etmekte ve hem "İbrâhîm Paşa gelüp erişse." deyü bin cân-ile müterakkıb olup ümîdinde iken; meğer İbrâhîm Paşa **[174b]** Arad'a iki sâ'at karîb geldükte top ve tüfenk sadâsını istimâ' ve dil dahı ahz edüp Hayzer ve Karafa ile on beş bin asker olduğını haber alup "Ol mikdâr düşman ile mukāvemet mümkin midir?" deyü necât u selâmet tarafın dutup Göle'ye doğru firâr eylemiş. Eğer gayret edüp iki bin âdem ile erişmiş olsa lutf u inâyet-i Bârî ile ol düşmanı sıyup Nehr-i Morış'a dökmek bir iş değildi. Çün ki bu mertebe ikdâm-ı tâmm ile cenk olunup ahşam dahı karîb oldı, düşmen-i dîn gayret-i câhilânesin elden komayup ale'l-umûm hınzır sürüsi gibi yürüyüp adem-i tâb u tâkatten herkes gerü çekilmekle Paşa tek ü tenhâ kalup atına dahı zahm [e]rişüp zemîne ser-nigûn olunca diri ahz etmek niyyet[iy]le haylî kefere kûşiş ü ihtimâm eyledi. Merdâneliğinden gayrı iki nefer sipâhî şâhbâzları imdâdına erişüp at dahı yetiştirmişlerdi, süvâr olunca cümlemiz rû-gerdân u girîzân olup selâmet tarafına revân olduk.

Nazm li-münşi'ihî: O düstûr-ı müşîr-i re'y ü tedbîr
Mehemmed nâm lakab Şâhîn-i hasm-gîr

Ki ya'nî şâhbâz-ı yevm-i heycâ
Şikâr-ı kârgâh-ı Kāf-ı Ankā

[175a] Zihî çâpük-süvâr-ı rezm-i meydân
Ki dersem yaraşur ana Nerîmân

Sunar eylerdi destân-vâr neberdi
Be-cüz tîğ u sinân dest-eş ne-bürdî[1]

Salardı nîzesin hiddetle cenkte
Sinân geyü[r]di san ceng-i Peşenk'te

1 < بجز تیغ وسنان دستش نبردی >: "Elinde kılıç ve mızraktan başka bir şey taşımazdı."

Şitâb ettükçe sür'atle semendi
Süreyyâ'ya ererdi na'l-bendi

Elinde tîğı gûyâ berk-ı hâtıf
Semendi sür'ati[y]le rîh-ı âsıf

Neberdin şîr-i ner-vâr çün ederdi
Ferâmurz olsa da boynun eğerdi

Vurınca ceyş-i a'dâ içre kendin
Sıyup eylerdi düşmen hayl-i cündin

Sezâ ana demek sânî-i Rüstem
Ki tîğından adû nûş eyledi semm

Fenâya vermiş etmiş idi teng-dil
Ger olsaydı ana birkaç mu'âdil

[175b] Görünce savletin a'dâ-yı kirdâr
Kemend endâht edüp kasd eyledi dâr

Çü çâpüklük edüp Behrâm menendi
Müfîd olmazdı a'dânın kemendi

Görüp düşmen ki yok ahzına çâre
Helâke kasd edüp düşti o kâre

Beher sûdan hücûm edince a'dâ
Yanında kalmadı bir kimse ferdâ

Çü âhenk ettiler birden tüfenge
Atına zahm erüp oğradı renge

Düşürdiler sebük-reftârın anın
Yere düşti mehi san bu cihânın

Çeküp gaddâresin aldı eline
Kemer-beste edüp gayret beline

Kızıl kan olmış idi ez-ser ü pâ
Gelüp cûşa neheng-i heft-deryâ

Piyâde eyleyince cenge âgāz
Erişti yardımına iki şehbâz

[176a] Biri Hasan Sipâhî idi anın
Biri Selîm Sipâhî nâmı anın

Kafâdâr oldılar heycâda ana
Eriştürünce dîger issi ana

Şitâbla el edüp zemîn-i dârı
Rikâba basmadın oldı süvârî

Ol iki merd olup hasma giriftâr
Rehâ buldı Vezîr-i âlî-mikdâr

Herkes *"nefsuhû nefsî"* olup girîzân ve Yanova tarafına pûyân u şitâbân oldılar. Macar katanası eşkıyâsından te'âkub etmekle esnâ-yı râhda, husûsâ şeb-i târîkte niçelerin ahz u giriftâr-ı bend-i belâ eylediler. Hemân Tımışvar sancağı zu'amâ ve erbâb-ı tîmârından altmış kadar neferi kimi şehîd ve kimi esîr oldılar. Hattâ Şâhîn Paşa'ya kafâdâr olan Selîm Sipâhî esîr olup sonradan bahâ ile halâs olmış idi. Hasan Sipâhî'nin ol vakitte hayât u memâtı nâ-ma'lûm olmağla, sonradan şöyle haber alındı ki ol vakitte esîrliği kabûl etmeyüp şehâdet talebiyle cenk ve düşmandan ziyâde kefereyi tu'me-i tîğ-ı alef eyledüğinden ol sebeb-ile kendüsin dahı nîme nîme eylediler deyü essah **[176b]** haber alınmış idi. Nefsinde bir şâhbâz-ı âlem idi ki ol asırda kılıcı üzerine kılıç asmış yoğ-idi ve bahâdırlıg-ıla kendüye öykünür bulunmazdı. Hîn-i şehâdetinde sinni on sekizde idi, yiğirmiye dahı bâliğ olmış değil idi. Gāyet hüsn-dâr[1] ve dil-ber-i şîrîn ü şûh bir bâlâ-bülend, kadd ü kāmet sâhibi dilîr ü dilâver idi. Sinni cihetle kalîl, cüssesine nazar eden otuz yaşında emred zannederdi.

Babasına Uzun Hüseyin Ağa derlermiş. Gāyet ile gürbüz ve zûr-ı bâzû [ve] kuvvet sâhibi, yararlık ile meşhûr u ma'rûf kimesne idi. Şebâblığı hâlinde İstanbul'ı seyretmek içün Tımışvar'dan birkaç ahibbâsıyla kalkup azîmet ve duhûlinde seyir tarîkıyle bir gün Tophâne'ye vardıkta yüz dirhem atar tahmînen bir buçuk arşun uzunı bir münakkaş ve musanna' şâhî top görür. Ziyâde ta'aşşuk eyledüğinden yanında olan refîklerine der ki: "Şu topı serhaddimize götürmeğe istesem verürler mi? Ya vermedükleri hâlde akçasın versem olmaz mı?" deyü ist[î]zân eder. Anlar dahı "Bu dedüğün bir vechile mümkin değil-

1 Yazmada harekeli olarak < حُسْنْ دار > [hüsün-dâr] şeklinde yazılmıştır.

dir, vermezler ve taleb etmek dahı münâsib değildir!" dedüklerinde "Hemân öyle vermezlerse görmeden almağa kim mâni' olur?" deyü usûl ile yanına yanaşup kontoşunun altından **[177a]** sağ eliyle ol topa yapışup koltuğı altına alur ve musâhabet ederek Tophâne kapusından taşra çıkarken rûzgâr kontoşunun eteğini küşâde ve koltuğında ihfâ eyledüği top zâhir ve nöbetçiler müşâhede eyledükte "Hay koman! Top sirka etmiş, götürüyür!" deyü ihbâr edince mevcûd olanlar "Bu ne garîb iştir! Top sirka olsun mı?" [deyü] başına üşerler ve topçıbaşıya haber ederler. Ol dahı "Top sirka eden şahıs ne makūle kimesnedir?" deyü karşusına getürüp su'âl ve "Bu topı n'eylersin?" dedükte Hüseyin Ağa dahı "Devlet-i Pâdişâhî'de benim buna ihtiyâcım yok ve sârik dahı değilem. Ancak bir nakışlı şîrîn top olduğından ta'aşşuk edüp serhaddimize götürmeğe murâd edindim. Taleb eylesem vermezsiz, akçasın versem yine olmaz deyü alup bu yüzden götürürken rûzgâr komadı, fâş eyledi. Yine siz a'lemsiz." dedükte topçıbaşı dahı zûr-ı bâzûsına pesend ü tahsîn etmekle Sâhib-i Devlet'e keyfiyyet-i hâli arz edüp der ki: "Bugün Tophâne'den üç kantâr bir küçük şâhî topı bir şahıs bir eliyle koltuğı altına alup taşra götürürken[1] nöbetçiler haber eylediler. Kendüsin getürüp su'âl eyledüğimde..."[2] tahrîr olunduğı üzre cevâb verdüğini ifâde edince Sâhib-i Devlet **[177b]** dahı görmek murâd eder. Ol vakitte Ermeni Süleymân Paşa vezîr olmağla[3] getürdüp ve ma'hûd top dahı koltuğında, haylî ta'accüb edüp endâmına nazar eyledükte ziyâde kadd ü kāmet ve lahm u şahm sâhibi olmağla kuvvetine pesend edüp haylî in'âm u ihsân eyledüğinden gayrı ol topı dahı hibe edüp "Var, murâdın üzre serhaddine götür!" deyü izin vermekle alup Tımışvar'a nakl ve maymuncuk üzerine bindirüp el-ân mevcûd idi ve tophânede dururdı. *Rahmetullâhi aleyh*.

Zikr olunan Arad Kasabası Köprüli-zâde evkāfından olup hayrâtı olan câmi'-i şerîf ve imâret ve hân ve hammâm ve medresenin sebe[bi]yle ziyâde şenlenüp ma'mûr kasaba olmıştı. Hemân varoşında dört yüz hâne kefere

1 Kullanıldığı döneme, coğrafyaya ve malzemenin cinsine göre farklılık arz eden kantarın Osmanlı döneminde Balkanlarda 50 kilogramdan az olmayan bir ağırlığa tekabül ettiği bilinmektedir. Bkz. Cengiz Kallek, "Kantar", *DİA*, C. XXIV, s. 319. Şu hâlde -Mühürdâr'ın verdiği bilgi doğru ise- mezkûr Hüseyin Ağa'nın tek koluyla taşıdığı topun ağırlığı asgari 150 kilogram civarında olmalıdır.

2 Müellif bu kısmı topçubaşının ağzından naklederken birden üçüncü şahıs gözüyle anlatmaya devam etmiştir.

3 Ermeni Süleyman Paşa 19 Ağustos 1655-28 Şubat 1656 tarihleri arasında sadarette olduğuna göre (Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. V, s. 40-41) bu hadise bu zaman zarfında vuku bulmuş demektir.

re'âyâsı mevcûd idi. Tököli Kral ahz u ihzâr olundukta Acem'e firâr eden Yeniçeri Ağası İsmâ'îl Paşa ol vakitte Rumeli beğlerbeğisi olup Arad Kasabası'nda muhâfazada idi. Karafa[-i] la'în Heveş'i ve Sonlok'ı ve Sarvaş'ı zabt ve Arad Kasabası'na müstevlî oldukta[1] İsmâ'îl Paşa kapusı halkı ve ayâleti askeriyle mevcûd idi. Düşman yiğirmi-otuz bin kadar asker ile Arad üzerine gelmekte, Sırf keferesi re'âyâsı cümle **[178a]** haberdâr iken Ümmet-i Muhammed'den bir ferde haber etmediler. Hattâ beş-altı gün mukaddem Sırf keferesi re'âyâsının hânelerinde gelecek tabor içün ekmek tabhına mübâşeret eylemişler ve mübâlağadan nâşî beher birleri nân tabh ettüklerinde hânelerinde müsâferet vechi ile sâkin olan Rumeli sipâhîleri su'âl eyledüklerinde ve "Bu mikdâr kesret ile nânı niçün tabh edersiz?" dedüklerinde "Yarın bir gün cereyân eden Morış Nehri yah-beste olup âsiyâblarımız devirden kaldukta nân ile zahmetimiz mukarrer olduğından tabh ettüğimiz nânı peksimat edüp ol vakte hıfz ederiz, dâyim âdetimiz budur." deyü cevâb-dâde olurlarmış. Hattâ taborun ale'l-gafle geldüği günün şâfi'î vaktinde bir sâ'atlık yere varoşun bellü başlu knezleri tabora karşu gitmeleriyle varoşta kalanlar dahı ittifâk u ittihâd edüp herkes kılıç ve tüfenklerin âmâde ve hânelerinde müsâfir olan Rumeli erbâb-ı tîmârlarının uyhuda iken odaları kapuların üzerlerine beste ve ahorlarında olan bârgîrlerini muhkem pây-bende çeküp ahor kapuların dahı bend ü beste; ve'l-hâsıl herkes kendi konağında olanı **[178b]** kendinin minelenmiş şikârı gibi add ve taşradan kollayup taborun hücûmına nigerân iken tabor dahı sabâh namâzı vaktinde varoşa duhûl ve herkes hâb-ı gaflette iken beş-on bin mikdârı tüfenge birden âteş vermekle sadâ-yı mehîbinden bîdâr olanlar hezâr bîm ü hirâs ile don paça[2] hânelerinden taşra oğrayup uyhu sersemlığı ile cânların halâs içün her biri bir tarafa firâra rû-gerdân olmalarıyla kimi[ni] şehîd ve ekserin esîr-i bend-i belâ eylediler.

Çün ki taborun bu yüzden hücûmı âşikâre oldı, vakt-i fursata nigerân olan re'âyâ keferesi evvelâ hânelerinde hıfz ettüklerinin kârların tamâm ve

---

1 Silâhdâr Mehmed Ağa Arad'ın işgalini 1685 senesi kışında yaşanan hadiseler arasında zikretmektedir. Bkz. *Zeyl-i Fezleke*, s. 1011. Eserin Almanca tercümesinde Viyana'daki harp arşivi vesikalarına ve O. Redlich'in eserine istinaden Habsburg kuvvetlerinin 9 Aralık 1685'te Arad'a sürpriz bir saldırı yaptıkları ve Mühürdâr'ın naklettiğinin aksine bu birliğin başında General Caraffa'nın değil Feldmarschall-Leutnant Florimund von Mercy'nin (ö. 1734) bulunduğu bilgisi verilmiştir. Diğer detaylar için bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 268, 270. not.

2 Yazmada sürekli < دون پچه > şeklinde yazılan bu tabir bu kez < طون پچه > biçiminde yazılmıştır.

ba'dehû derûn-ı palankada sâkin bildükleri hacı ve hocalardan mün'amcelerinin hânelerine duhûl ve mâl u erzâkların yağma vü gāret ve sonradan bilinmemek maslahatı içün avrat u oğlanın bere ve gûsifend-misâl boğazlayup envâ'-ı hakāret eylediler. Çün ki İsmâ'îl Paşa dahı muhâfazada idi, ale's-seher dâr u gîr âvâzesi ile hây hûy ve tüfenk şamâtasın istimâ' eyledükte don paça ata süvâr ve aslâ mukāvemete kādir olamayup Tımışvar'a doğru firâr eyledi. Rumeli'nden ve kapusı halkından rehâ bulanlar kılıçsız ve tüfenksiz ser ü pâ-bürehne, kimi piyâde ve kimi çıplak bârgîrlere süvâr ve kaçup Tımışvar'a geldiler. Ekall-i kalîl kendünün üç-dört yüz tevâbi'i ile üç-dört bin Rumeli sipâhîleri mevcûd iken kemâl-i gafletlerinden nâşî karavul dahı vaz' etmemişler. Düşman geldüği gibi herkes firâr ve cân kurtarmak sevdâsına düştiler ve nısfiyyet üzre halâs bulamadılar, **[179a]** kimi şehîd ve ekseri esîr oldılar. Ve ol ma'rekede kasaba-i mezbûrı dahı ihrâk bi'n-nâr eylediler.

Çün ki kasaba-i mezbûrda sâkin keferenin bu yüzden hıyânetleri zâhir oldı, mâ-beyni üç ay kadar[1] mürûr edince şitânın şiddeti vaktinde ki keferenin mîlâd-ı Îsâ ta'bîr ettükleri Bozuk[2] günlerinin gecesi Tımışvar'dan yedi-sekiz yüz kadar süvârî atlanup ale's-seher kasaba-i mezbûra duhûl ve ale'l-gafle gülbâng-i Muhammedî'yi evc-i a'lâya peyveste ve *"Allâh Allâh"* sadâsıyla kefereler hâbdan bîdâr ve bîm ü hirâs ile her biri endâhte-i cân etmekle; Nehr-i Morış hafîfçe yah-beste olmış idi, ol zu'm-ile karşu güzer ederiz deyü ol tarafa firâr ve suya vuranların altlarında olan buz tahammül edemeyüp şikest ve suya gark ve kimi cenge durup kimi dahı havfından "Amân!" demekle cerâyim-i sâbıkalarına binâ'en kat'an müsâ'ade olunmayup cümlesi tu'me-i şimşîr-i âb-dâr ve ehl ü evlâdları esîr olunup mâl u erzâkları ganâyim-i guzzât-ı İslâm oldı. Mukaddem eyledükleri mel'anetlerinin ez'âf-ı muzâ'af[3] mükâfâtın buldılar.

---

1 *Vak'anâme*'nin Almanca tercümesinde de dikkat çekildiği gibi burada "üç ay" yazılması yanlış olup 9 Aralık (Arad'ın işgali) ile Noel arasında yaklaşık üç hafta olması dolayısıyla doğru ifade "üç hafta" olmalıdır. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 268, 271. not.

2 < بوزوق > [Bozuk] <Božuk (Slavca): "Noel". Bu kelime ile 1685 senesi Noel'ine işaret edilmektedir. Zenker kelimeyi "j" ile "Bojuk" olarak kaydetmiştir. Bkz. Julius Theodor Zenker, *Türkisch-Arabisch-Persisches Handwörterbuch*, Leipzig, 1866, C. I, s. 218.

3 Yazmada sehven < اضعاف و مضاعف > şeklinde yazılmıştır.

Beyt: هر که او نیک میکند یابد
نیک و بد هر چه میکند یابد[1]

Ve Sırf keferesi re'âyâsının aslından kılıç kuşanmalarına bâ'is ü bâdî olan ahvâlidir ki; Beç senesi avdetinde Tatar askeri Başka ve İflaşka'**[179b]** dan avdet ve Demirkapu Boğazı'ndan Eflak yakasına güzer ve revâne olduklarında ol havâlînin karyeleri ma'mûr u âbâdân ve mevâşî ile sahrâları mâlâ-mâl olup ahâlîsi zer' u harsa[2] meşgūl iken Tatar askeri seyl-revân gibi oğrayup her karyenin taşrada buldukları sığır ve hargelelerin önlerine katup sürüp götürdüklerinden gayrı karyelerden hâric tarla ve bâğ u bakçalarında buldukları avrat u oğlanın yağı düşman gibi bi'l-cümle esîr edüp vilâyetlerine reh-revân ve bu yüzden te'addî vü tecâvüz ederek güzer ve şitâbân oldılar. Re'âyâ tâyifesi çün ki bu yüzden rahne-dâr olup kiminin ıyâli vü evlâdı ve kiminin babası ve vâlidesi Tatar elinde esîr ü giriftâr oldı, bu acının intikāmı ile ra'iyyetlerin terk ve kılıç kuşanmalarına bâ'is oldı. Bundan mâ-adâ; iki sene pey-ender-pey Tatar'a kışla verilüp re'âyânın mevcûd olan zahîresin ekl ü bel' eyledükten sonra ism-i mâl ıtlâk olunur mâlik oldukları bi'l-cümle eşyâların fürûht ve tayınâtlarına sarf ve envâ' dürlü mihnet ü şedâyid gördükleri hâlde adem-i tahammüllerinden firâr ve ra'iyyetlerin terk edüp isyân eylediler. Ve iki senede olan tasallut ve rahnelerine göre serhadde bir intifâ'ları oldı mı? İnkıyâd eden re'âyânın mâlın almak ve ıyâlin esîr etmekten gayrı bir kârları müşâhede olunmadı. Zararları ise tafsîl ü beyândan bîrûndur, ancak zikri çendân münâsib olmaduğından tahrîr ü tafsîl olunmadı.

[180a] Hâtime-i *Vak'anâme*

Bundan esbak birkaç nefer ahbâb ile hakīr bir meclisde bulunup mechûlüm olanlardan iki nefer kimesneler dahı ma'an dâhil-i meclis olduklarında güzeşte ba'zı ahvâller müzâkere olunarak الكلامُ يجرّ الكلام[3] fehvâsınca Senta Ma'rekesi zikr olundı. Ma'lûmum olmayan şahsın biri "Ol vak'anın ber-aks olmasına sebeb Ca'fer Paşa'dır!" deyince ol biri dahı tasdîk

1 "İyilik eden iyilik, kötülük eden kötülük bulur." (Şâh Ni'metullâh-ı Velî, *Dîvân*). Yazmada ilk mısradadaki < او > yerine sehven < از > yazılmıştır.
2 Yazmada < زَرْعُ وُ حِرْثُه > [zer' u hırsa] şeklinde yazılmıştır.
3 "Laf lafı açar." Yazmada ilk kelime yanlış olarak < الكَلَامْ > şeklinde cezimli yazılmıştır.

eyledüğinden gayrı "Aslından bir zâlim vezîr idi!" deyü dürûğ-ı bî-fürûğ ile ifk ü iftirâ etmeleriyle mevcûd bulunduğumdan ziyâde müte'ellim olup, hâlbuki söyleyenler ol asırda çift sürer dihkânî makūlesinden olmağla ahvâlden bî-haber olup Ca'fer Paşa'nın ancak adını istimâ' eyleyenlerden olmağın kasd eyledim ki: "Siz bu ahvâli bilür de mi söylersiz, yohsa cehlinizden nâşî murâdınız kizb ü bühtân mıdır?!" deyü dehân-küşâde iken sûz-ı sözden encâmı mu'ârazaya, belki niçe nâ-puhte kelimâta vesîle ola deyü sabr edüp

Attâr: دل ز پر گفتن بمیرد در بدن
گرچه گفتارش بود درّ عدن[1]

mazmûnı üzre sâkit olup ammâ çün ki bir devletlünün nân u ni'meti ile niçe zamân perverde ve lutf u **[180b]** ihsânın gördüğimden

Beyt: چون ز حد بگذشت زخم تیغ جاهل بر دلم
خون دل آمد سیاه ریخت از نوک قلم[2]

mazmûnınca gittükçe âteş-i gayret derûna eser etmekle ol vakit dahı ahvâl kaleme getürüp vukūfum olan kelâm-ı râstı bir târîh misillü tahrîre getürmek murâd olunmış idi. Ba'zı gavâ'il ü şevâgıl-ı dünyeviyye sebebiyle الأمور مرهونة بأوقاتها[3] mefhûmı üzre te'hîr olunup vaktine merhûn olmağla mübâşeretine bâ'is ü bâdî oldı. Senta Vak'ası bâlâda tafsîl olunmağın, velâkin zulm-ile şöhreti neden neş'et eyledi, anı dahı kaleme getürmek iktizâ etmekle اُذْكُرُوا مَوْتَاكُمْ بِالْخَيْرِ[4] hadîs-i şerîfiyle amel olunup mü'mine isnâd lâyık değildir. Husûsâ vüzerâ-yı izâm efendilerimiz hakkında nâ-puhte kelimât bir dürlü câyiz değildir. Nitekim demişlerdir: "Her ne kadar zâlim olsa vüzerânın vefâtından sonra dahı hayr-ile yâd eyle ki, câyiz ki zikr eyledüğün meclisde in'âm u ihsânın görmiş kimesne mevcûd ola ve hâtırına hoş gelmeyüp belki bir vakitte zararın göresin!" dedükleri bîhûde cevâb değildir. سلامة الإنسان فى حفظ اللسان[5] mazmûnınca ol ecilden her şeyin evvel ü intihâsını mülâhaza ederek söylemek münâsibdir.

1 "Çok konuşmak kalbi beden içinde öldürür. O sözler isterse Aden incisi olsun." (Ferîdüddîn-i Attâr, *Pendname - Öğüt Kitabı* (çev. M. Nuri Gencosman), İstanbul, 1993, s. 9).

2 "Cahilin kılıcı kalbimi delip geçince yüreğimin kanı kalemimin ucundan siyah mürekkep hâlinde aktı (ve bunları yazdım)."

3 "Her iş ancak vakti gelince gerçekleşir."

4 "Ölmüşlerinizi hayırla yâd ediniz." Bu hadîs kaynaklarda bu şekliyle tespit edilememiştir. Aynı manada bir hadîs-i şerîf için bkz. Tirmizî, Cenâ'iz, 34.

5 "Kişinin selameti dilini tutmasından geçer."

Ca'fer Paşa merhûm evvelâ hakkı bâtıldan fark etmez cühelâ değil idi ki **[181a]** zulm ede. Karşusına gelen da'vâyı ber-muktezâ-yı Şer'-i Şerîf mevâlî-i izâm kadar görürlerdi. Niçe kuzâtın nâ-meşrû' huccetlerini bi'l-muvâcehe şakk edüp hakk üzre icrâ-yı ahkâm ederlerdi. Devlet-i Aliyye'ye tahrîr olunan mekâtîbi bi'l-cümle kendüleri tesvîd edüp ve arzıhâlleri kendi kalemiyle buyurup dîvân efendisine muhtâc etmezdi. Ancak zulm-ile iştihâr bulmasının sebebi teftîşte iken şâyi' olmağla; velâkin zulm dahı çok dürlü olur, teftîşte şüyû' bulan zulmi ne vechile idi ve kime zulm eyledi? Gerçi konup göçüp müft ü meccânen yemek zulmdür, ancak başında müctemi' ve mevcûd olan levendâtın konup göçtükleri karyelerde misli sebkat edüp mukaddem ve mu'ahhar olanlara kıyâs ile ehl-i ırzın ırzına ve ehl ü ıyâllerine ve mâl u eşyâlarına dahl ü ta'arruz olunduğı yoktur. İbtidâ teftîşe çıktuğında[1] ayâlet-i Sivas'da Tokat'a karîb Kazâbâd nâm mahalle nüzûl eyledüğinde levendâtın biri bir karyede bir dihkânînin hânesinden kilimin alup izhâr-ı tazallüm edince der-ân-sâ'at buldurdup bilâ-tereddüd cezâsın tertîb eyledi. Bunı gören **[181b]** ve işiden etbâ' u levendât bir dahı konduğı yerde kilim almak değil, belki levendât makūlesinin âdet-i kabîhaları üzre ekl ü şürbe müte'allik hâne sâhibine "Şunı getür, bunı getür!" demeğe cesâret dahı edemedükleri muhakkaktır. Ale'l-husûs teftîşine me'mûr olduğı eşkıyâların sâkin oldukları karyelerine nüzûl ve hânelerinde her birinin kiminin karındaşı ve kiminin babası ve sâyir akrabâ vü ta'allukātları mevcûd iken câyiz ki şey getürüp ihfâ eylemiştir veyâhûd kendüsi bir takrîble gelüp ihtifâya çekmiştir deyü o makūleleri getürüp su'âl dahı eylemezdi ki bu yüzden hareket cerr-i nef'a haml ve re'âyâ vü berâyâya zulm-i sarîh ve nâ-sezâ evzâ'dan olmağla eylemediler. Mürtedâbâd'da Gedik'in karyesine nüzûl[2] ve Yeğen'in hânesi olduğı Ilgın'a birkaç def'a konup oğulları ve hâne kethudâları mevcûd iken bir ferdi getürüp su'âle dahı irtikâb etmedi ki, meşhûr meseldir: "Güci eşeğe yetmez, paldımı döğer." derler deyü iltifât u rağbet etmediler. Sâyir müfettişler gibi kazâlardan akça talebinde dahı olmadılar ve cerr-i nef' içün mâlına tama' edüp "Sen harâm-zâde yatağısın!" deyü isnâd ile kendüluklerinden katl edüp mâlını almadılar. Meğer a'yân-ı

1 Cafer Paşa'nın Anadolu'da eşkıyalık hareketlerinde bulunan Akkaş, Yeğen Osman, Kara Mahmud ve Yâdigâroğlu'na karşı 1686'da vazifelendirilmesine atıf vardır (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 269, 273. not; *Zeyl-i Fezleke*, s. 1024-1025).

2 Török O. 205: "Mürtedâbâd'da ve Çubukâbâd'da Gedik'in hânesine ve çiftliğine nüzûl" (vr. 94b).

vilâyetin birbirlerine olan buğz u adâ**[182a]**vetlerinden nâşî iftirâya tesaddî edüp sözlerine amel ile katl ettiyse anı bilmem; ol dahı kasd ile değil. Velâkin yaramaz olduğına vukūf tahsîl ettükten sonra dünyâ dolusı mâl verse elinden halâs muhâl-ender-muhâl idi. Olmayup kendüye bühtân olduğına ıttılâ' hâsıl eyledüğinde her ne kadar hakkında yaramaz söz söyleseler ısgā etmeyüp garaza haml [ve] ubûdiyyet dahı arz eylese kabûl etmeyüp ol şahıs her kim ise[1] tesliye-i hâtır ile niçe yüzden lutfına mazhar olurdı.

Husûsan müfettiş olduğı vakit ne vakit idi ki el-ân ma'lûm-ı âlemiyândır; Celâlîlerin kesretinden Anadolı mûy-ı zengî-vâr birbirine âmîhte idi. Evvelâ Yâdigâr-oğlı Hasan nâm düzd üç yüz kadar eşkıyâ ile ve Akkaş nâm Celâlî yüz seksen kadar kuttâ'u't-tarîk ile ve Kara Mahmûd dedükleri şakī yüz yiğirmi Celâlî ile ve Leh Yûsuf nâm düzd-i bî-sâmân yüz elli kadar hevâ-dârı ile Yeğen ve Gedik ve Deli Velî ve İspir ve sâyir a'vân u ensârı ki dört-beş yüz kadar zaleme-i eşkıyâ ile her biri bir tarafdan îsâl-i mazarrat[a] kasd etmeleriyle memleket-i Anadolı'nın altını üstüne getürmiş idiler. O makūle işe me'mûr olan devletlü **[182b]** ol asrın iktizâsına göre her ne kadar ictinâb eylese katl-i nüfûs etmez mi? Bi-eyyi-hâl edeceği günden ayândır. Hattâ me'mûr olduğı hengâm Sivas beğlerbeğisi olup[2] vezâret ile müfettiş oldukta fezâ'il-penâh Sivâsî Tefsîrî Mehemmed Efendi'ye[3] "Efendi, şöyle bir mekrûh işe me'mûr olduk. Darb-ı meseldendir ki: "Kuru yanınca yaş dahı yanar." Ahvâlim rûz-ı cezâda nice olur deyü bu fikr ü ıztırâb ile elem-zede[y]im." dedükte cevâb eylediler ki: "Siz re'âyâ vü berâyâya zulmden ictinâb buyurun ve herkes konup göçtüğünüz yerlerde sizden emîn ve âsûde-hâl olsunlar da;

Beyt: از این خوشتر وز آن خوبتر نباشد
که خلق عالمی آسوده گردد[4]

---

1 Török F. 60 numaralı nüshada bulunmayan bu kısım O. 205'ten ilave edildi (vr. 95a).

2 Silâhdâr bu tayinin tarihini gün ve ay vermeden 1096 senesi hadiseleri arasında zikreder. Söz konusu tayin 1685'in son aylarında gerçekleşmiş olmalıdır. Bkz. *Zeyl-i Fezleke*, s. 1013.

3 Török O. 205: "Sivâsî Tefsîrî Mehemmed Efendi *rahmetullâhi aleyh* ilm ü fazl ile ârâste ve zühd ü takvâ ile pîrâste, Sivas'ın rükn-i a'zamı olup" (vr. 95a-95b). Bahsedilen bu zât meşhur *Tibyân Tefsîri*'nin müellifi olan Ayıntâbî/Sivâsî Mehmed Efendi'dir (ö. 1699). Bkz. Recep Arpa, "Tibyân Tefsiri", *DİA*, C. XLI, s. 127-128.

4 "Âlem halkını rahat ettirecek bundan daha güzel ve daha iyi bir şey olmaz."

Bu zamân bir zamândır ki dest-i zaleme-i eşkıyâ ile âlem harâba varup fukarâ vü ağniyânın ehl-i ırzı pây-mâl olmıştır. O makūlelerin bilâ-emân cezâsın tertîb eylemek inşâ'allâhu Te'âlâ ẕaḫr-ı âhiretiniz olacağına iştibâh buyurmayasız." deyü delâ'il-i kavî ile fetvâ-yı şerîf dahı vermişlerdi. Çün ki me'mûr olup ol eşkıyâların tefahhusına ve ahz u istîsâllerine[1] âzim ü câzim olup revâne oldılar, makdûrı mertebe etbâ'ının zabt u rabtında olup mâl sevdâsına zâhib olmadılar. Husûsan zikri sebk eden eşkıyâların **[183a]** izâle vü istîsâlleri içün merhûm ve mağfûrun-leh Sultân Mehemmed Hân *aleyhi'r-rahmetü ve'l-ğufrân* hazretlerinin taraf-ı bâhirü'l-izzi ve'ş-şereflerinden her birinin hakkında müte'addid hatt-ı hümâyûnları sâdır olup her biri "Ya eşkıyâ-i mezbûrûnı ele getürüp ser-i maktû'ların rikâb-ı hümâyûna irsâl edersin, yâhûd senin başını keserem." deyü şâh-râhdan tahvîfi müş'ir ekîd ü şedîd hatt-ı hümâyûnları[2] te'âkub ederdi. Bi'l-iktizâ a'vân u ensârlarından ele girenleri katl, ve'l-hâsıl Yeğen ve Gedik'ten ve Deli Velî'den mâ-adâsının; mesbûku'z-zikr olan evvelâ Yâdigâr-oğlı'nın ve sâniyen Kara Mahmûd'un ve sâlisen Akkaş'ın ve râbi'an Leh Yûsuf'un ve sâyir a'vân u ensârından ki her biri ol asrın şöhret ile nâm vermiş eşkıyâsından olmağla bi-fazlillâhi Te'âlâ ele getürüp ser-i maktû'ların rikâb-ı hümâyûna irsâl eylemişlerdi.[3] Mukaddem ve mu'ahhar, halef ve seleflerinin niçeleri "Bu kazâ kaftan-bahâ vermedi ve bu karye konak vermedi. Varan âdemlerimize karşu kodı." deyü nefsâniyyet edüp de üzerlerine asker çeküp ehl ü ıyâllerine ta'arruz ve hânelerinde bulunan emvâl ü erzâkların yağma vü gāret eyledükleri gibi[4] zamânında bir kazâda ve bir sancakta **[183b]** o makūle ahvâl vukū' bulduğı yoktur. Teftîşten azl olunup Diyârbekir ayâleti ile Rumeli'ne güzer eyledükte[5] bir sene Beligrad'da Vezîr Süleymân Paşa ile kışla-

1 Yazmada < اَخْذْ استيصالَرينه > [ahz istîsallerine] şeklinde yazılmıştır.

2 Silâhdâr Mehmed Ağa, Cafer Paşa'ya 17 Cemâziyelâhir 1097'de (11 Mayıs 1686) gönderildiğini belirttiği bu hatt-ı hümâyûnu biraz farklı ifadelerle şu şekilde kaydetmiştir: "Mazmûnunda me'mûr olduğun türedi eşkıyâsı üzerine neye varmayup avrat gibi gezüp yürürsün?! Ya varup haklarından gel veyâ başını kesüp rikâb-ı hümâyûnuma gönder!" (*Zeyl-i Fezleke*, s. 1037). Ayrıca bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 269, 274. not.

3 Cafer Paşa'nın Erzurum'a yakın bir kiraz bahçesinde Yâdigâroğlu ile yirmi sekiz yoldaşının keserek İstanbul'a gönderdiği başları 18 Şaban 1097'de (10 Temmuz 1686) İstanbul'a ulaşmıştı (*Zeyl-i Fezleke*, s. 1040). Kreutel'in 8 Eylül tarihini vermesi doğru olmamalıdır. Bkz. *Der Löwe von Temeschwar*, s. 269, 275. not.

4 Török O. 205: "ehl ü ıyâllerine ta'arruz ve hânelerin ihrâk eyledükleri gibi" (vr. 96a).

5 Cafer Paşa'nın vezaretle Diyarbekir beylerbeyiliğine tayini 18 Ekim 1686 tarihindedir (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 269, 276. not; *Zeyl-i Fezleke*, s. 1044). Ertesi sene Rumeli'de sefere iştirak etmiştir.

yup eyyâm-ı sayf erdükte Varadin Cisri muhâfazasına me'mûr ve ol senede vâki' Şikloş Ma'rekesi'nde dahı bulunmamağla asker-i İslâm'ın avdetinde ol vak'a-i kübrâdan sonra müte'âkiben Tımışvar'a me'mûr ve dokuz sene mütevâliyen Tımışvar ve Bosna ve Beligrad serhadlerinde oldılar.

Haydûd eşkıyâsından mâ-adâ Ümmet-i Muhammed'den katl eyledüği kimesnelerin ferden ferden ne töhmet ile katl ettüği ma'lûmum olmağla anın dahı tahrîri ile zulm-kârlıklarını beyân edelim ki ma'lûm ola. Evvelâ; Tımışvar'a muhâfız oldukları şitânın sayfı erdükte Erdel Boğazı'ndan berüde vâki' Varadiya Kal'ası'nın dizdârı etrâf re'âyâsının dürûğ haberlerine i'timâden "Varadiya üzerine düşman geliyür!" deyü haber vermeleriyle bilâ-izn ü i'lâm kal'ayı tahliye ve firâr etmekle ahz edüp merkūmı getürdüklerinde katl eyledi. Sâniyen; bâlâda zikr eyledüğimiz muhâsara hengâmı[1] ki Beligrad Sofya['ya] varınca düşman elinde iken Tımışvar **[184a]** sâkinlerinden kendüsin bilmez bir herîf dağa oduna gitmeyüp Ümmet-i Muhammed'in ehl ü ıyâli ile düşmen-i dînden tahassun eyledüği taşra varoş parmaklığı ağacından gece ile çıkarup sirka ve hânesine götürüp ihrâk eylemek âdeti olmağla gece ile mu'temedlerden âdem koyup ol herîfi sirka eyledüği ağaç ile ahz eyledüklerinde ol ağacı boğazına âvîhte ve kendüsin ber-dâr ettürdiler. Kal'anın harâbına bâ'is olduğı ecilden istiftâ olunsa müsâ'ade-i Şer'iyye dahı iktizâ ederdi. Ve sâlisen; mîrî tahta anbârın altından burgu ile sûrâh edüp ve gece ile sirka ve kurbiyyeti hasebiyle hânesine nakl etmekliği âdet edinen anbâr nâzırı Pîrî Efendi'nin Ahmed nâm hizmetkârını sirka[2] edüp nakl ederken ahz eyledüklerinde hîn-i su'âlde efendisinin izniyle olduğını ikrâr ve efendisi olan şahsı dahı ihzâr ettüklerinde inkâr edüp hânesin tecessüs eyledüklerinde Tımışvârî seksen kile erzen ve boğday anbâr zahîresinden mevcûd bulunmağla ittifâk ile sârikļıkları nümâyân olunca karşu-be-karşu ikisin dahı salb ettürdiler. Muhtâc değil iken tama'ından nâşî husûsâ sârikļığı zuhûr eden bu makūle şahsa müstahak değil midir? Râbi'an; Meryem nâmında bir avrat terk-i dîn edüp **[184b]** mürtedd olmağla Kurus keferelerine hevâ-dâr ve Macar avratı libâsında ahz edüp huzûrına getürdüklerinde gırâre[ye] vaz' ve suya ilkā eyle-

1 Tımışvar muhasarası kastedilmektedir.

2 Yazmada harekeli olarak < سَرَقه > [seraka] şeklinde yazılmıştır.

diler, *aleyhi mâ-yestahıkk*.[1] Üç senede Tımışvar'da katl eyledüği bunlardır, bundan ziyâde değildir.

Ba'dehû Bosna'ya varıldıkta on bir ay mikdârı vâlî olup Ümmet-i Muhammed'den bir ferdi katl ettüği yoktur. Ancak Çelebipazar ahâlîsinden nefîr-i âmm tarîkıyle ta'yîn ve buyuruldı gönderdükte anlar dahı şiddet-i şitâ olduğından i'tizârın pîş-nihâd ve def'i içün bir mikdâr ubûdiyyet arz ve arz u mahzar ile bir nefer âdemlerin irsâl ve geldükte ubûdiyyetlerin kabûl etmeyüp gelen âdemlerine birkaç değnek darb ile me'mûr oldukları mahalle erişmeleriyçün tekrâr buyuruldı gönderdükte anların âdemleri gelüp ve tekrâr itâb-âmîz buyuruldı ile avdet ve vusûl buluncaya dek vakit fevt olup ta'yîn oldukları mahalle düşman tarafından îsâl-i mazarrat vâki' olmağın bâ'is ü bâdî oldukları ecilden otuz kadar âdemlerin ihzâr ve cümlesine değnek çalup beynlerinde iki neferinin ayakları darb-ı hadd ve şiddet-i sermâdan teşennüş olmağla bi-emrillâh vefât eylediler. Bosna serhaddi birbirlerine i'ânet ile muhâfaza olunagelmeğin bu yüzden taksîrâta iğmâz-ı ayn ile vâlîler müsâ'ade etmek lâzım gelse zamânenin halkı buyuruldıya değil **[185a]** fermâna dahı itâ'at etmekten kalurlar, bu sebeb-ile ol serhadde niçe yüzden hasârete bâ'is olurlar deyü te'dîb olunup bi-emrillâh vefât eylediler. Kasd olmayup ve serhadd-i mansûreye göre bu makūle hareket ziyâde töhmettir, katl dahı iktizâ eder.[2]

Ba'dehû Beligrad'a geldükte Topal Hüseyin Paşa serdâr olup kendüleri kal'a muhâfazasına me'mûr idiler. Ecnâs-ı muhtelife ile Beligrad'ın içi memlû ve Hüseyin Paşa dahı çokluk zabt u rabta kādir olmaduğından gecelerde sabâha değin tüfenk sadâsından hâb u râhat yoğ-idi ve her sabâh mezâristânda ve vîrân hâneler içinde birer ve ikişer maktûl bulunurdı. Hattâ bizim dahı iki nefer sarrâclarımız ahşamdan sonra çayırda olan atlara giderken gāyib oldılar, üçünci gün varoştan taşra taş ma'denleri içinde maktûlen bulundılar. Ba'dehû kendüleri serdâr oldukta bu makūleler kendülerin çeküp, hattâ Vişençe'de olan mîrî fârisân bayrakların seriyyeye ta'yîn eyledi. Üç nefer kimesneler bayrakları ile gitmeyüp bilâ-izn karyelerde ekl ü şürb içün âdet-i müstemirreleri üzre reh-revân olup ahâlî-i kar-

1 "Hak ettiğini bulsun." Esasen bu ifadenin muhatabı bir kadın olduğu için Arapça gramer kaidelerine göre < عَلَيْهَا مَا تَسْتَحِقّ > [aleyhâ mâ-testahıkk] şeklinde yazılması icap ederdi.

2 Török O. 205: "Nizâm-ı âlem içün katl dahı iktizâ eder." (vr. 97a).

yeyi rencîde, belki tenhâ bulduklarını katl ve eşyâların dahı almak âdetleri olmağla; vech-i muharrer üzre taşrada gezerlerken bir çobandan **[185b]** bir keçi almak murâd eylemişler, çoban dahı vermedüğinden şeşper ta'bîr olunur topuz ile başın mecrûh ve zûr-ı bâzû ile keçisin alup gitmişler.[1] Çoban dahı başının kanın akıdarak gelüp izhâr-ı tazallüm eyledükte hemân ol sâ'at âdem ta'yîn edüp vardıklarında mezbûrları dağda bir mahalde bulup[2] gasb ettükleri keçiyi kebâb etmeleriyle nîm-puhte kebâbların şişleri ile alup getürdüklerinde evvelâ tayınâtlarından su'âl eylediler ki: "Mîrîden ta'yîn olunan nân u gûşt ve şa'îrinizi rûz-merre ve ulûfenizi[3] beher mâh mîrîden alur mısız, yohsa almayup yâhûd noksân teklîfi ile size gadr olunmış mıdır?" dedüklerinde anlar dahı "Hayır, beher yevm tayınâtımızı ve şehriyye ulûfemizi tamâmiyle mîrîden alup aslâ noksân teklîfi ile bir dürlü gadrimiz yoktur." deyü cevâb-dâde olduklarında dönüp tekrâr eylediler ki: "Devlet-i Pâdişâhî'de tayın ve ulûfe ile kusûrınız olmayup nân u gûşta muhtâc değil iken cebren [ve] kahren koyun [ve] keçi alup re'âyâ fukarâsına zulm ü te'addî ve tecâvüzün iktizâsı olmayup, hâlbuki sâlik olduğunuz tarîk guzzât u mücâhidîn kā'idesinden olmayup yaramazlık ve şekāvet silkinden olmağla cibilliyyetinizde merkûz[4] ve derûnunuzda muzmer olan mel'aneti dâyimâ icrâ ve tâ öteden berü âdet-i me'lûfenizden olduğından gayrı bayraklarınız hidemât-ı aliyyeye istihdâm olunmağla terk-i hizmet ve firâr dahı edersiz!" deyü aldıkları keçinin nîm-puhte kebâbını şişi ile **[186a]** boğazlarına âvîhte ve kendülerin dahı salb edüp ibret-nümâ-yı âlem eylediler. Bunların bu yüzden keyfiyyetlerini müşâhede eden yaramazların kimi firâr ve kimi dahı ıslâh-ı nefs ile yaramazlıktan fâriğ olup tüfenk sadâsından herkes emîn oldılar.

Sâniyen; Tımışvar Kal'ası'nda olan Ümmet-i Muhammed'in aksâm-ı zehâyir ile müzâyakaları kemâlde olduğını muhâfazasında olan Topal Hüseyin Paşa i'lâm etmekle zahîre nakli içün Böğürdelen muhâfazasında yedi

---

1 Török O. 205: "میروه (Mirve?) Karyesi'nde bir çobandan bir keçi taleb eylemişler, çoban dahı akçasın taleb eyledüğinden ششتوپر (şeştüper?) ta'bîr olunur topuz ile başın yarup zûr-ı bâzû ile keçisin alup gitmişler." (vr. 97b).

2 Török O. 205: "Mezbûrları dağda bir mahalde bulup biri firâr ve Tuna'ya vurmağla gark olup ikisin ahz" (vr. 97b).

3 Török O. 205: "ulûfe ve bahşişinizi" (vr. 97b).

4 Yazmada sehven < مزکور > [mezkûr] olarak yazılmıştır.

bayrak mîrî beşlü olmağla[1] zahîre nakline ta'yîn ve Beligrad'a gelmeleriyçün buyuruldı gönderdükte neferâtlarının nısfı mevcûd olmaduğından gayrı Tımışvar'a kaparlar deyü ağalarının havflarından nâşî adem-i itâ'at semtin gösterüp firâr etmeleriyle haberi geldüği gibi âdemler ta'yîn ve Üjiçe semtlerinde yetişüp yedi nefer ağaları ahz ve Beligrad'a getürdüklerinde[2] sebeb-i firârlarını kendülerden su'âl eylediler. Anlar dahı "Tımışvar'a kaparsız!" deyü i'tizârını pîş-nihâd edüp "Havfımızdan firâr eyledik." dediler. Ammâ an-aslından firârlarının mebde'[i] neferâtlarının nısfı mevcûd olmayup çün ki bu hizmet ile Beligrad'a gelecek oldılar, hıyânetlerinin zuhûrı âşikâre ve bunca ulûfe ve bahşiş ve tayınâtlarının ekl ü bel'i zuhûra geleceği nümâyân olmağla firârdan gayrı çâre **[186b]** bulamaduklarından tarîk-ı hîleye sâlik ve zamîr-i mâ-fi'l-bâllerinden güzerân eden tezvîrâtlarını efendimiz yüzlerine karşu îrâd ettüklerinden gayrı "Tımışvar'da olan Ümmet-i Muhammed'in zahîreye eşedd-i ihtiyâcları olup def'-i zarûriyyetleri cümlemize lâzım ve mühimm ve umûr-ı dîniyyeden olan işten iken ve hem Pâdişâh'ın ulûfe ve bahşiş ve tayınâtın alup bu makūle umûr-ı mühimme-i dîn zuhûrında nükûl ve fermân-ı Pâdişâhî'ye adem-i inkıyâd ile firâr edersiz!" deyü yedisin dahı şimşîr-i hûn-rîze havâle eylediler. Bunların katli ile ol iki nefer keçi sârıḳlarının salb olunmaları Devlet-i Aliyye'de aks olup "Ca'fer Paşa bir keçiden ötürü iki nefer yiğidi ve bilâ-mûcib yedi nefer gāzî beşlü ağaların katl eylemiş!" deyü aslın bilmeyüp herkes bir gûne söz demekle niçe yüzden güft ü gûya bâ'is oldı. Ammâ ol yedi nefer gāzî ağaları bilenler sonradan öyle haber verdiler ki mukaddemâ Üsküb ve İştib'i kâfir gāret ettükte[3] firâr eden Ümmet-i Muhammed'in nisvân u sıbyânı arabalar içinde ve kimi piyâde hezâr bîm ü hirâs ile firârda iken mezbûrlar katana kıyâfetine girüp ve gece ile üzerlerine tüfenk atup hây u hûy[4] ile derd-mendleri tahvîf ve dağlara kaçurup mâl u erzâkların terk ve meydânda kalduğı hâlde **[187a]** yağma vü gāret ve bu yüzden hasârete irtikâb eyleyen eşkıyâdan olduklarını işhâd eylediler.

1 Török O. 205: "yedi bayrak mîrî fârisân olmağla" (vr. 98a).

2 Török O. 205: "yedi nefer ağalarını ahz ve Beligrad'a getürdüklerinde bayrakları ile neferâtları dahı gelüp her bayrak elli dörder harcıye iken bayraklarında on beşer âdemleri mevcûd olmayup mîrîye hıyânetlerinden gayrı adem-i itâ'at ü inkıyâdlarından yedisin dahı katl eyledi." (vr. 98a).

3 1689'da General Enea Silvio Piccolomini ve Herzog Georg Christian von Holstein tarafından yapılan işgaller kastedilmektedir (*Der Löwe von Temeschwar*, s. 269, 281. not).

4 Török O. 205: "Macar lisânı ile hây u hûy etmekle" (vr. 98a).

Beyt: Yaramazı sanma ki ber-hurdâr olur
Ya başı kesilür ya ber-dâr olur[1]

Ve sâlisen; Bosnevî Hasan Efendi nâmında bir âdem dâyimâ niyâbet eder nüvvâb makūlesinden olmağla merkūmun zulm ü teʿaddîsi hadd-i kemâli tecâvüz eyledüğinden nâşî nâ'ib olmamak üzre birkaç kıtʿa evâmir-i şerîfe sâdır olmış iken mütenebbih olmayup ahâlî-i kazâ arz u mahzar birle izhâr-ı tazallüm eyledüklerinde Bosna'dan ihzâr edüp kalʿa-bend eyledi. Baʿdehû âdem gönderüp keyfiyyet-i hâlin âhar kazâdan su'âl ve mukaddem[â] hakkında olan arz u mahzarların âhar kazâ ahâlîsi dahı tasdîk etmeleriyle halâsı içün üç kese akça arz eyledi, müfîd olmayup muzırrâttan olduğı hasebiyle katl eyledi.

Râbiʿan; Feteran senesi[2] Pâdişâh-ı İslâm ordu-yı hümâyûn ile Beligrad'a dâhil olmazdan mukaddem Anadolı Vâlîsi Mısırlı-zâde İbrâhîm Paşa ve Diyârbekir Vâlîsi Şâhîn Mehemmed Paşa ve Haleb Vâlîsi Dursun Mehemmed Paşa on beş gün mukaddem[3] vusûl bulup hayme-endâz olmışlardı. Mevcûd olan ayâlet askeri ve kapuları levendâtı taşrada olan bâğ u bakçalara ve bostânlara taʿarruz ve ahâlîsi birkaç defʿa şikâyet edüp arzıhâl **[187b]** verdüklerinde menʿine kûşiş edüp münâdî nidâ ve her ne kadar tenbîh eyledilerse müfîd olmayup, âkıbet paşalara âdem gönderüp ayâletleri askerin ve kapuları halkın zabt u rabt ve tecâvüzlukların menʿ u defʿ eylesünler deyü tenbîh eyledüklerinde Anadolı ayâletinden bir nefer sipâhîyi Mısırlı-zâde tarafından taʿyîn olunan nigehbânlar[4] bir bostânda hıyar [ve] kabak sirka ederken ahz edüp eşyâ-i mesrûkası ile huzûrına ihzâr ettüklerinde vezîr-i müşârun-ileyh dahı kapucılar kethudâsı ile sipâhî-i mezbûrı Paşa efendimize irsâl eylediler, geldüği gibi cezâsın tertîb ve kabak ve hıyarı başı ucuna vazʿ ettürdiler. Ve cümleye mûcib-i ibret ve sebeb-i nasîhat olmağla bağçe vü bostân tahrîbinden fâriğ olup ashâbları dahı emniyyet hâsıl eylediler.

1 Török O. 205: "Ya boynı vurılur ya ber-dâr olur" (v. 98a).
2 1695 yılı.
3 Török O. 205: "yiğirmi gün mukaddem" (vr. 98b).
4 Török O. 205: "erbâb-ı tîmârdan biri" (vr. 98b).

Müteveffâ-yı müşârun-ileyhin dokuz senede serhadlerde katl eyledüği âdemler bunlardır ve bundan ziyâde bir âdem katl ettüği yoktur.[1] Farazâ ba'zı huccet-i Şer'iyye ile kātillerin kısâsları ve vâcibü'l-izâle yaramazlar ki Şer'an katli lâzım ve haklarında huccet-i Şer'iyye olup zâbitleri ma'rifetiyle fetvâ-yı şerîf ve huccet-i Şer'iyye ile katl olunanlar bunların tahtına dâhil değildir; bunlar bilâ-huccettir ki zikr olunmıştır. Vüzerâ-yı izâmın sebeb-i nizâm-ı âlem içün âdem katl eylemesine cevâz verilmiştir. Aslâ bîhûde **[188a]** yere âdem katl etmezdi.

Ve mîrî husûsında dahı ol mertebe ihtimâm ederdi ki makdûr-ı beşerden hâric[dir]. Farazâ Beligrad Kal'ası'nın ta'mîri husûsında iktizâ eden masârıfı mîrî muhâsebât defterlerinde mestûr olup mîrîden aslâ nukūd verildüği yoktur. Her ne ise, Beligrad havâlîsinin on dokuz bin ednâ cizyesi evrâkının mâlından gayrı mâl-ı mîrîye dest-res[2] müyesser olmamıştır. Hattâ Varadin senesi[3] Vezîr Alî Paşa merhûm Ca'fer Paşa merhûma taraf-ı Pâdişâhî'den olan i'tibâr u iltifâta adem-i tahammül ile gıbta misillü reşk etmekle bir mikdâr şeker-âb ve nev'an garaz izhâr eyledüğinden Beligrad Kal'ası'nın ta'mîri husûsında niçe izâ'atı olmak mülâhazasıyla ve bu bahâne ile ahz-ı intikām sadedine zâhib olup defterdâr-ı şıkk-ı evvel olan Köse Halîl Efendi'ye "Ca'fer Paşa'nın kal'aya eyledüği masârıfını defter ile getür bakalım." deyü emr etmekle Halîl Efendi dahı gelüp masârıf defterini taleb ve cizye[4] mâlından ücret-i neccâriyye ve sâyir masârıfın beyâz edüp cizye mâlından ba'de'l-harc ve'l-masraf Paşa efendimizin zimmetinde on kese akça teslîm-i mîrî olunmak üzre zimmeti zuhûr etmekle vech-i meşrûh üzre olan masârıf defterin Defterdâr Halîl Efendi **[188b]** Alî Paşa merhûma arz eyledükte nazar edüp "Bu masârıf ancak cizye mâlının îrâd masrafıdır. Şimdi Ca'fer Paşa'nın ta'mîr ü ibnâsı olan kal'a ve tabyaların taş ve kireç amelesi ve sâyir mâ-lâzımesinin masârıfı ile ücret-i neccâriyye ve ırgādiyye ve sâyir masârıfının defterini ve mîrîden dahı matlûbı nedir, anın muhâsebesini gör deyü emr eyledim!" dedükte defterdâr efendi

1 Török O. 205 numaralı nüshada Török F. 60'ta bulunmayan bir hadise daha nakledilmiştir: "Tekrâr Tımışvar'a me'mûr olduklarında bir nefer çoban çekme kapusının küşâde olmasına bakmayup ale's-seher kapunun taşra parmaklığı içinden hendek aşurı çıkarmağla kendüleri dahı mahfî dolaşurken râst gelüp serhadde kıyâs ile töhmet olduğından parmaklı[k]tan tarîk açtuğı içün ol çobanı dahı katl eyledi." (98b-99a).

2 Yazmada < دَسْتِ رَسْ > [dest-i res] şeklinde yanlış imlâ edilmiştir.

3 1694 yılı.

4 "Cizye" kelimesi yazmada harekeli olarak < جِزِيَّه > [ciziyye] şeklinde yazılmıştır.

dahı tekrâr edüp "Efendim, Ca'fer Paşa'nın ta'mîr ü ibnâ eyledüği kal'a ve gerek tabyaların ale'l-umûm masârıfının defteri budur. Bundan gayrı masârıfı yok ve mîrîden matlûbı dahı yok. Hâlâ cizye mâlından zimmetinde beş bin groş dahı teslîm-i mîrî iktizâ eder deyni vardır." dedükte Alî Paşa merhûm elinde olan ma'hûd defteri yere bıragup gûyâ "Bu da mı olmadı?!" fehvâsı üzre başın salup ve redd-i kelâm dahı etmemekle haylî zamân tefekkür ettükten sonra defterdâr efendi cevâba mütesaddî olup "Efendim, Paşa kulunuzun zimmetinde olan beş bin groşı bir mahalle havâle edelim mi, yohsa teslîm-i mîrî eylemek üzre haber gönderelim mi?" dedükte merhûm aynıyla bu edâ ile defterdâra "Bre herîf! Bu kadar hizmetten sonra Ca'fer Paşa'ya âdem **[189a]** gönderüp bu akçayı taleb etmeğe utanmaz mısın ve dönüp bu cevâbı edersin! Ca'fer Paşa yaptuğı yerleri bugün ma'rifet-i Şer'-ile keşf olunsun. Her ne mikdâr ederse sülüsânı mîrîye ve sülüsi taleb eylese bilâ-keşfin dört yüz kese akça vermekliğe ben râzı idim. Anın eyledüği sadâkati ne ben olsam etmeğe kādirem ve ne hod sen edebilürsün! On kese akça da kendüsine in'âm olsun, dahı isterse yiğirmi ver, dahı isterse elli ver!" deyü insâf etmekle

Beyt: Nice dönmek gerek bu çarh-ı devvâr
Ki bir anın gibi ola bedîdâr

Dört seneden mütecâviz muhâfız oldılar. Mîrîden kendülere inâyet olunan nân u şa'îr tayınıdır. Mîrî anbârdan ancak anı alurlardı, ziyâde ta'arruz ettükleri yoğ-idi. Ya tayınâta vefâ eder miydi? Etmezdi. Bir ol kadar dahı alsalar "Niçün aldın?" demezlerdi. Taraf-ı mîrîden mahsûb ederlerdi. Tekmîli lâzım gelen tayınâtın akçasıyla taşradan alurlardı. Hattâ Titel'e gittüğimizde Dursun Mehemmed Paşa'yı Beligrad'da vekîl alıkomışlardı, varup gelince beş gün vekâletlerinde aldıkları nândan mâ-adâ dört bin İstanbulî kile şa'îr mîrî **[189b]** anbârdan kendü kapusının tayınâtiyçün alup anbâr emîni olan sâbıkā nüzül emîni Kara Mustafâ Ağa'ya buyuruldı vermekle Paşa efendimiz geldüği gibi Mustafâ Ağa buyuruldıların getürüp gösterdükte haylî ta'accüb eylediler ve dediler ki: "Beş günde Dursun Mehemmed Paşa karındaşımız dört bin kile şa'îr almağla bir sene muhâfız olsalar mîrî anbârın zahîresi ancak kendülere kifâyet ederdi." deyü vâfir kadh[1] u itâbâne söz söylediler. Hattâ Mustafâ Ağa'ya dahı "Niçün verdin?!" deyü

1 Yazmada harekeli olarak < قِدْحْ عِتَابانه > şeklinde yazılmıştır.

itâb etmekle "Bir vezîrin emrine muhâlefet edemedim." deyü cevâb-dâde ve hezâr niyâz ile hesâbına mahsûb eylediler. Hudâ'ya ma'lûmdur ki gâhîce hazînesinde akça bulunmazdı. Ba'zı dil ve kelle getüren guzzât u mücâhidîne bahşiş içün vermek iktizâ eyledüğinde karîb olan hizmetkârlarından ellişer yüzer altun karz alup o makūle bahşiş verdüği çoktur.

Mîrî anbârda olan kerâstenin üzerine şâtırbaşıyı nasb eylemişlerdi. Bir gün bir tahta ile üç-dört parça amele yaramaz kerâste ağaçların konağına götürürken kazâ-i Samedânî birle râst gelmeğin şâtırbaşıyı getürdüp "Ben seni emîn deyü nasb eyledim. Sen hod hâyin imişsin!" deyü dört yüz değnek vurduğı meşhûrdur. Kendülerinden sonra **[190a]** sâyir muhâfız olan devletlülerin etbâ'ı mîrî kerâste ile konaklar ve hâneler ibnâ ve üzerlerine mu'temed ta'yîn eyledükleri kerâste emînleri mîrî kerâsteyi fürûht eyledükleri hod cümlenin ma'lûmıdır. Senta Vak'ası'nda hayât u memâtı henüz ma'lûm olmayup ekser efvâh-ı nâsda "Esîr oldı!" deyü şâyi' olmağla Beligrad ve gerek Tımışvar ahâlîsi "Kâşki esîr olsa ve bahâ ile çıksa. İktizâ eden bahâsiyçün bir senelik mevâcibimizden geçüp oğurına sarf u fedâ ederdik." dedükleri hezâr-kerre vâki' olmıştır. Zâlim olsa ifnâ-yı vücûd eyledüğine şükr-i Yezdân edüp niçe kelimât-ı nâ-sezâ ile zikr ve bed-du'â ile yâd ederlerdi. El-ân zikr olundukça ol serhadlerde rûhını Fâtiha-i Şerîf ile yâd ederler. Erbâb-ı hırede merhûmun zulm ü adli ve hüsn ü kubhı bundan ma'lûm olmağla keyfiyyet-i hâlinin yüzde birin nakl ü tastîr eylemek lâzım gelse tûl ü dirâz olur deyü livâ-i hâme pîş ü pes sunûf-ı sutûrda bundan ziyâde cilve-ger olması münâsib görülmeyüp bu kadar ile iktifâ ve kasr olunması ma'kūl ve enseb görüldi.

Nazm li-münşi'ihî: Ne mümkin zikrini etmek beyâna
Getürmez hâme evsâfın ayâna

Hıred ehli kemâl ü kadrin anlar
Dürûğa haml edüp düşmez gümâna

[190b] Çü meddâhâne arz etmek değildir
Garaz vasfını kilk-i dü-zebâna

Değildir maksadım ifhâm u inhâ
Edüp arz-ı şecâ'at gāyibâna

Cerâ'et ârızî olmak ne mümkin
Çü mâder-zâd iken şîr-i jiyâna

Ne mâl u câh u ne dünyâ katında
Değildi kadri bir çöp samana

Yetişmez mi sadâ-yı neng ü nâmı
Ceres kim pîşvâdır kâr-bâna

Çü Senta Vak'ası'nda oldı nâ-bûd
Esîr oldı dediler ol yegâne

Halâsıyçün ederdi cümle serhad
Mevâcib mâlını bahş müjdegâna

Felek olsaydı asrında ana râm
Erişürdi külâhım Ferkadân'a

Ki [hem bize][1] var idi hüsn-i zannı
Ederdi lutfını ben nâ-tüvâna

Ze'âmet ile terk-i hizmet etmek
Neden gelür idi[2] fikr ü gümâna

Ki dûr etmezdi nezd ü hâhişini[3]
Ederdi ana bî-hadd ü bahâne

Olurdı ecnebî lutfına mazhar
Ederdi himmetini Âsafâne

Meseldir tâ ezelden kim demişler
Ki vermez şu'le şem' şem'-dâna[4]

1 Yazmada dağılan mürekkep lekesi yüzünden okunamayan bu kısım seçilebilen harflerden vezne ve manaya uygun olacak şekilde tamamlanmaya çalışılmıştır.
2 Mısraın üzerine yazılan ibare: "Ebed gelmez idi"
3 Mısraın üzerindeki ibare: "Nezd-i hâhişin etmezdi ol dûr u mehcûr"
4 Yazmada < شَمْعِ شَمْعدانه > [şem'-i şem'idâna] şeklinde yazılmıştır.

Edüp âlûde dehr-i şuğl u âmâl
Melâl-i gerd[1] eser etme[z]se câna

Edeydim tarz-ı nev âhar ile ben
Semend-i tab'a darb-ı tâziyâne

Anunçün binde birin etmedim şerh
Getürmedim ayân ile beyâna

Kılup evsâf-ı *Vak'anâme*'yi kasr
Niçesin tarh edüp attım yabâna[2]

[191a] Yeter vasf ettin ey dil kim demidir
Elin kaldır yüzün tut âsumâna

Hulûs-ı tâmm ile işbu recâmı
Niyâz-âverde-em kerr ü beyâna

Ki etsünler du'âmı arz u inhâ
Huzûr-ı Kibriyâ-yı izz ü şâna

---

1 Yazmada < گِرد > [gird] şeklinde yazılmıştır.

2 Sayfa kenarında bu şiire dâhil olduğu anlaşılan ve sırası tespit edilemeyecek kadar karışık bir şekilde yazılmış şu beyitler yer almaktadır:

Zamâne beğlerinden etme ümmîd
Hemân yalvar niyâz et Müste'ân'a

Ger etmezse neşât-ı tab' hâsıl
Boğazdan geçmez aslâ âb u dâne

Sürûr ile şu'ûr olmazsa yek-dil
Ne mümkin nesr ü nazm-ı şâ'irâne

Belâ deryâsın aşurdı başımdan
Cefâ sikkîni vardı üstühâna

Kalursun böyle mihnet içre ey dil
Ne Sa'dâbâd'a var ne gül-sitâna

Velîkin bükti kaddim çarh-ı devvâr
Cefâ destiyle döndürdi kemâna

Gözümden şol kadar akıttı eşkim
Gören teşbîh eder âb-ı revâna

Sitem sâkîsi destinden bu gerdûn
Ciger kanım içerdi kana kana

Sihâm-ı cevr-ile hâtır perîşân
Hadeng-i kahrına etti nişâne

Kebâba döndi [...] mihnet üzre
Bu bağrım nâr-ı gamda yana yana

Civâr-ı rahmet-i Rahmân ola tâ
Safâ kesb ile ergöre cinâna

Hemân Hakk Celle ve Alâ hazretleri sâhib-temkîn, müttekâ-yı cihândârî ve sadr-nişîn-i evreng-i şehriyârî olan şevketlü azametlü Pâdişâh-ı gerdûn-vakār hazretlerinin ömr ü devletlerin yevmen-fe-yevmen ziyâde ve mâh-tâb-ı ferr ü şevketlerin ânen-fe-ânen zıyâ-dih edüp düşmen-i bedhâh-ı Devlet-i Aliyye'lerin hemîşe makhûr u ser-nigûn eyleye. Şimdiki zamânımız ol zamâna kıyâs olunur mı? Lâ! Vallâhi ol hengâm bir vakit idi ki mûy-ı zengî-vâr âlem birbirine girişme ve pîç-ender-pîç olup ne re'âyâda râhat ve ne hod askerîde istirâhat var idi.

Mısrâ': Biz böyle lâkin görmemişiz devr-i zamânın

mazmûnı üzre, elhamdülillâhi Te'âlâ zamân-ı sa'âdet-encâmlarında âmme-i fukarâ vü ağniyâ pister-i emânîde istirâhat-yâb olup devâm-ı devlet-i ebed-peyvendleri du'âsında oldukları [1] كالشمس فى وسط النهار ayân **[191b]** u beyân olmağla

Veysî: Memâlik zıll-i re'fette re'âyâ hâb u râhatta
Zemîn âsûde adlinde zamân emn ü emân üzre

herkes âsûde-hâl ve müreffehü'l-bâl üzrelerdir. Bâ-husûs Sadr-ı sa'âdet ve kesîrü'l-mürüvvet efendimiz hazretlerinin devha-i devlet ve sâye-i sa'âdetlerinde havâss u avâmm müsterîhu'l-hâl olup herkes bi-kadri-tefâvüt kimi mansıb ile ber-murâd ve kimi atıyye-i inâyeti ile mesrûru'l-fu'âd ve kimi rû-yı dil ile mazhar-ı kerem-i imtidâdları olmağla eyyâm-ı sa'âdet-fercâmlarında lutf u keremin görmedik pek nâdirdir. Belki inâyet ü ihsânına mazhar olmamış kimesne kalmadı diyecek mertebeye varmıştır.

Beyt: Cihân durdukça salsun mihr-i rûyı âleme pertev
Dil-i âgâhı olsun mehbit-i envâr-ı Sübhânî

1 "Gün ortasındaki güneş gibi."

Münâcât-ı Kādıye'l-Hâcât li-Münşi'hî

İlâhî sensin ol Rahmân u Mennân
Sana muhtâc eğer insân eğer cân

Hakîm-i Lem-yezel hem Lâ-yezâl'sin
Edersin cümlenin derdine dermân

[192a] Salât-ile selâm olsun Resûl'e
Kim oldur Şâfi'-i Arsât u Mîzân

Anın Sahb-ı Kirâm'ı Çâr-Yâr'ı
Ebû Bekr ü Ömer hem dahı Osmân

Alî ibn-i Ebî Tâlib ki bunlar
Oluptur dîn-i Silm'e çâr-erkân

Hüseyn ile Hasan dürreyn-i şeh-vâr
Ser-efrâz-ı şehîdân şâh-ı mîrân

Kıyâmet'te oluptur cümle bunlar
Sirâc-ı ümmete şem'-i şebistân

Edüp senden Hudâyâ isti'ânet
Alup destime zer-hâme dür-efşân

Çü erdi *Vak'anâme* hâtemine
Gerektir nazm-ile vermek ana şân

Husûsâ Pâdişâh-ı heft-kişver
Du'âsı farz oluptur bize her ân

Devâm-ı devleti lâzımdır anın
Bizim de işimiz tâ ola âsân

Cihânın pâdişâhı adl ü dâdı
Şeh-i şâhân-ı devrân Âl-i Osmân

Ki Ahmed Hân-ı Gāzî ibn-i Sultân
Mehemmed Hân ibn-i İbrâhîm Hân

[192b] Odur şimdi zamânın Kahramân'ı
Dahı İskender-i sânî-i devrân

Olur zıllinde râhat cümle âlem
Odur ma'nâda şimdi zıll-i Yezdân

Sa'âdet bâbıdır anın kapusı
Dağılur ol kapudan cümleye nân

Vere haşmetle evreng üzre revnak
Çü ber-evc-i felek hurşîd-i rahşân

Ede devletle Hakk ömrin ziyâde
Vere maksûdını ol yüce Sübhân

Dahı Dâmâd-ı âlî-şâh-ı ekrem
Semiyy-i Hazret-i Halîlü'r-Rahmân

Edüp kullarına ol Hakk inâyet
Ki verdi böyle bir düstûr-ı zî-şân

Eder halk kapusına ilticâyı
Olur anda menâsıb cümle a'yân

Sebeb kılmıştır anı yüce Allâh
Ki ede kullarına dürlü ihsân

İki eli anın cûd u sehâdır
Dür-efşân-bahş olur san ebr-i nîsân

Sa'âdet sadrı üzre devletiyle
Zıyâ vere nitekim mâh-ı tâbân

[193a] Geçe eyyâmı dâyim izzet-ile
Vere Hakk Hazreti ömr-i firâvân

Hudâyâ herkese sen ver murâdın
Benim dahı merâmım eyle ihsân

Şu dem ki hâlet-i nez'a erişem
Bana yol bulmasun mekr-ile şeytân

Dilim tesbîhin ile eyle cârî
Bi-hakk-ı kalb-i Kur'ân nûr-ı Furkān

Ki cânım tenden ettükte cüdâyî
Hitâmım eyle Kur'ân ile îmân

Dahı hem mûnis eyle mülk-i nazmı
Şu dem ki olayım sin içre mihmân

Benem ol âsî vü mücrim güneh-kâr
Sezâ-vârım ki olam nâra sûzân

Uyup nefse hevâda geçti ömrüm
Ki ettim niçe yüzden dürlü isyân

Sana lâyık ibâdet etmedim ben
İbâdet ettüğüm hep cümle noksân

Dedin *lâ taknatû min rahmetillâh*[1]
Kelâm-ı izzetindir bize burhân

Şefî' kıldım getürdüm Hazretüne
Umup lutfun senin ey Hâlık-ı cân

[193b] Hatâ-pûşâ atâ-bahşâ İlâhâ
Beni kılma sezâ-yı nâr-ı nîrân

Çü nefh-ı sûr ola ihyâ ola halk
Verile cân dirile cümle insân

Livâ'ü'l-Hamd açıla şark ez-garb
Beni altında haşr et yevm-i Mîzân

Şefî' kıldın çü ümmete Resûl'ün
Şefâ'atiyle eyle beni handân

Yüzüm kara günâhım çok za'îfim
Beni yarlıga rahmet issi ğufrân

Dahı kıl maksadım fânîde rûzî
Beni nâ-merde muhtâc etme Sübhân

Verürsün kullarına kenz ile mâl
Ki yoktur lutfuna hadd-ile pâyân

1 ﴿لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللهِ﴾: "Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin." Zümer, 39/53.

Senin gayb hazâyininden eyle
Bana lutf-ı amîmin zerre ihsân

Müsâ'id kıl İlâhî fazlın-ile
Olayım ben dahı[1] mümtâz-ı akrân

[194a] Koma târîk-ı gamda ben hakīri
Ola tâ bahtımın şem'i fürûzân

Cemî'-i mü'minîn ü mü'minâtın
Günâhın afv ede ol Rabb-i Rahmân

Dahı emvât-ı îmân ehline tâ
Eriştüre atâ-yı lutfın her ân

Olalar cümlesi rahmetle mağfûr
Vere cennette hûrî ile gılmân

Olup avninle itmâm bu ser-encâm
İlâhî eylegil makbûl-i a'yân

1 Mısraın altındaki ibare: "bu Nakşî de"

تحريراً فى اليوم الخامس عشر من شهر رمضان المبارك سنة أربع وثلثين ومائة وألف
من الهجرة النبويّة عليه أفضل الصلوة والتحيّة[1]

Beyt: Hayra yazsun şerrini anın Kirâmen Kâtibîn
Her kim anarsa du'âyile bu hattın kâtibin[2]

1 "Hz. Peygamber'in -salât ve selâmların en güzeli onun üzerine olsun- hicretinin 1134. senesinde, mübarek Ramazan ayının 15. gününde [29 Haziran 1722] yazılması tamamlandı."

2 Török F. 60 numaralı nüshada ferağ kaydından sonra gelen 195b'de "Sa'dâbâd'a söyledüğüm târîhdir, fî 10 Za 1134 (22 Ağustos 1722)" başlığı altında 3a numaralı varağın derkenarında da bulunan şiir yer almaktadır. 196b'de ise "Sâhib-i Devlet'e Arz Ol[un]an Vak'anâmeden Sonra Tertîb Ol[un]an Menâkıblardır" başlığı altında Török O. 205'te bulunmayan fasılların isimleri metinde geçtikleri şekilden biraz farklı olarak şöyle sıralanmıştır: "1) Hikâye-i Seriyye-i Pançova ve 2) Menâkıb-ı Âmeden-i Mâhî ve 3) Ahvâl-i Tercümân Ignad ve 4) Hikâye-i Manzûm ve 5) Top Hikâyesi ve 6) Menâkıb-ı Ba'zı Ahlâk-ı Ca'fer Paşa ve 7) Hikâye-i Subaşı Hasan ve 8) Menâkıb-ı Hâfız Mehemmed Efendi İmâm-ı Paşa ve 9) Haleb'de Vâki' Kırlangıç-oğulları ve 10) Düzd Arab Hüseyin ve 11) Iyd-i Şerîf Hikâyeleri ve 12) Menâkıb-ı Tököli Kral ve 13) Keyfiyyet-i Hâl-i Orta Macar ve 14) Sulh-ı Kâzib ve 15) Ceng-i Şâhîn Mehemmed Paşa ve 16) Menâkıb-ı Uzun Hüseyin Ağa ve 17) Oğlu Hasan Sipâhî ve 18) Menâkıb-ı Şehâdet-i Seydî-zâde Mehemmed Paşa ve 19) Hikâye-i Yeniçeri Ağası İsmâ'îl Paşa Vâlî-i Rumeli der-Vak'a-i Arad ve 20) Na'lkıran Cengi ve Senta Vak'ası'nın Manzûm Eva'illeri ve Tuğrâ Kasîdesi ve ba'zı ba'zı nazmlar ki dâhil-i tahrîr-i vak'anâme-i mukaddem olmayup sonradan tertîb ve bu nüshaya vaz' olunmıştır. Cümle izdiyâdı beş cüz' kadar olur. Ma'lûm olmak içün bu mahalle işâret olundı." Török O. 205 numaralı nüshada metnin bittiği yerden (vr. 103a) itibaren müteakip varaklarda -yazıdan anlaşıldığı kadarıyla- muhtemelen müellif haricinde birisi tarafından yazılmış birkaç beyit bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

Aclûnî, Ebü'l-Fidâ İsmâ'îl b. Muhammed. *Keşfü'l-Hafâ'*. C. II. Kahire: Mektebetu'l-Kudsî, 1351.

Afyoncu, Erhan. "Osmanlı Siyasi Tarihinin Ana Kaynakları: Kronikler". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. C. I. sy. 2 (2003). s. 101-172.

Afyoncu, Erhan. *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2014.

Afyoncu, Erhan. "Zenta". *DİA*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013. C. XLIV. s. 279-281.

Ak, Mahmut. "İbrâhim Hamdi". *DİA*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000. C. XXI. s. 314-316.

Aktepe, M. Münir. "Damad İbrâhim Paşa, Nevşehirli". *DİA*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993. C. VIII. s. 441-443.

Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116 / 1688-1704). (haz. Abdülkadir Özcan). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.

Arpa, Recep. "Tibyân Tefsiri". *DİA*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012. C. XLI. s. 127-128.

Atik, Hikmet. "Türk Edebiyatında Nakşî Mahlaslı Şâirler". *İstem*. sy. 5 (2005). s. 169-180.

Babinger, Franz. *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*. (çev. Coşkun Üçok). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.

Bâkî Dîvânı - Tenkitli Basım. (haz. Sabahattin Küçük). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1994.

Bartınlı İbrâhim Hamdi Efendi. *Atlas*. Süleymaniye Ktp., Esad Efendi. nr. 2044.

Bayramoğlu Ali Ağa. *Ümmü'l-Gazā: Harp Sanatı ve Aletleri.* (haz. Salim Aydüz - Şamil Çan). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013.

Bilkan, Ali Fuat. *Nâbî'nin Türkçe Dîvânı (Karşılaştırmalı Metin)*. Ankara: Gazi Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), 1993.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâ'îl el-Cu'fî. *el-Câmi'u's-Sahîh.* (thk. Mustafâ el-Buğā). Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1987.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). *Mühimme Defterleri*. nr. C, CII, CVIII.

Çapraz, Hüseyin Ş. Ç. "İmre Tököly'nin Kâtibi Yanoş Komáromi'nin Günlüklerinde Osmanlılar". *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*. C. XX. sy. 1 (2016). s. 171-201.

Danişmend, İsmail Hâmi. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. C. III, V. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1971.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa. *Zübde-i Vekayiât - Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*. (haz. Abdülkadir Özcan). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.

Demirtaş, Yavuz. *XVII. Yüzyıl İstanbul'unda Mutasavvıf Musikişinaslar*. İstanbul: Hiperyayın, 2017.

Der Löwe von Temeschwar, Erinnerungen an Ca'fer Pascha den Älteren, aufgezeichnet von seinem Siegelbewahrer 'Alî. (haz. Richard F. Kreutel - Karl Teply). Graz: Verlag Styria, 1981.

Develi, Hayati. *XVIII. Yüzyıl İstanbul Hayatına Dair Risâle-i Garîbe*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1998.

Develi, Hayati. *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre XVII. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995.

Die Autobiographie des Dolmetschers 'Osm̱ān Aġa aus Temeschwar: Der Text des Londoner Autographen in normalisierter Rechtschreibung. (haz. Richard F. Kreutel). yy. 1980.

Duman, Musa. *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyılda Ses Değişmeleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995.

Duman, Musa. *Makaleler: Eski Türkiye Türkçesinden Osmanlı Türkçesine*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2013.

Emecen, Feridun M. "Ali Paşa, Sürmeli". *DİA*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989. C. II. s. 427.

Emecen, Feridun M. - Afyoncu, Erhan. *Savaşın Sultanları: Osmanlı Padişahlarının Meydan Muharebeleri*. C. II. İstanbul: Bilge Yayım Habercilik ve Danışmanlık, 2018.

Ferîdüddîn-i Attâr. *Pendname - Öğüt Kitabı.* (çev. M. Nuri Gencosman). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993.

Fleischer, Cornell. *Tarihçi Mustafa Âlî: Bir Osmanlı Aydın ve Bürokratı.* (çev. Ayla Ortaç). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002.

Fodor, Pál. ([ed.] Nándor Kóvács ve Benedek Péri ile birlikte) *Şerefe - Studies In Honour of Prof. Géza Dávid On His Seventieth Birthday*. Budapeşte: Research Centre for the Humanities - Hungarian Academy of Sciences, 2019.

Gezer, Ömer. *Kale ve Nefer: Habsburg Serhaddinde Osmanlı Askeri Gücü (1699-1715)*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2020.

Gezer, Ömer. "Temeşvarlı Osman Ağa - Esir, Tercüman ve Yazar". *Türkbilig*. sy. 35 (2018). s. 73-88.

Göyünç, Nejat (tanıtan). "Der Löwe von Temeschwar, Erinnerungen an Ca'fer Pascha den Älteren, aufgezeichnet von seinem Siegelbewahrer 'Alî (Temeşvar arslanı, Koca Cafer Paşa hakkında Mühürdarı Ali'nin hatıraları), giriş, tercüme ve açıklamalar: Richard F. Kreutel, çalışma yardımcısı: Karl Teply, Styria Yayınevi, Graz, Wien, Köln 1981, 296 sahife ve 1 harita (Osmanische Geschichtsschreiber 10)". *Osmanlı Araştırmaları*. sy. 3 (1982). s. 352-354.

Güllüoğlu, Abdullah. "Büyük Bozgun'un İlk Senelerinde Osmanlı Diplomasisi (1683-1685)". *Deutsch-Türkische Begegnungen: Festschrift für Kemal Beydilli = Alman Türk Tesadüfleri: Kemal Beydilli'ye Armağan.* (haz. Hedda Reindl-Kiel - Seyfi Kenan). Berlin: EB Verlag, 2013. s. 88-105.

https://ganjoor.net

https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf

Hâkim en-Nîsâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh. *el-Müstedrek*. (thk. Ebû Abdurrahmân el-Vâdi'î). Kahire: Dâru'l-Haremeyn, 1997.

Hazai, Georges. "Macar İlimler Akademisinin Kitaplığındaki Türk Tarihi İle İlgili Yazma Eserler". *IX. Türk Tarih Kongresi: Ankara 21-25 Eylül 1981, Kongreye Sunulan Bildiriler*. C. II. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988. s. 753-756.

İlgürel, Mücteba. "Köprülü Mehmed Paşa". *DİA*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002. C. XXVI. s. 258-260.

İnalcık, Halil. *Devlet-i 'Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-III, Köprülüler Devri*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

İnalcık, Halil. "Kalgay". *DİA*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001. C. XXIV. s. 259.

İnalcık, Halil. "Kırım [Kırım Hanlığı (1441-1783)]". *DİA*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002. C. XXV. s. 450-458.

Kallek, Cengiz. "Kantar". *DİA*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001. C. XXIV. s. 317-320.

Kallek, Cengiz. "Okka". *DİA*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007. C. XXXIII. s. 338-339.

Karpat, Kemal. "Eflak". *DİA*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994. C. X. s. 466-469.

Karpat, Kemal. "Erdel". *DİA*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995. C. XI. s. 280-283.

Kartallıoğlu, Yavuz. *Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni (16, 17 ve 18. Yüzyıllar)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.

Kendi Kalemiyle Temeşvarlı Osman Ağa: (Bir Osmanlı Türk Sipahisi ve Esirlik Hayatı). (haz. Harun Tolasa). Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1986.

Kopčan, Vojtech. "Uyvar". *DİA*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012. C. XLII. s. 253-254.

Kurz, Marlene. "Gracious Sultan, Grateful Subjects: Spreading Ottoman Imperial 'Ideology' throughout the Empire". *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*. sy. 102 (2012). s. 135-156.

Maxim, Mihai. "Yanova". *DİA*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013. C. XXIII. s. 316-317.

Meninski, Francisci à Mesgnien. *Complementum Thesauri Linguarum Orientalium*. C. IV. Viennae, 1687.

Meninski, Francisci à Mesgnien. *Thesaurus Linguarum Orientalium*. C. I-III. Viennae, 1680.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî. *Şerh-i Mesnevî.* (çev. ve şrh. Tahir-ül Mevlevi). C. V. yy. ts.

Mühürdâr Ali Efendi. *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa.* Macar İlimler Akademisi Ktp., Şark Yazmaları. Török, nr. F. 60.

Mühürdâr Ali Efendi. *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa.* Macar İlimler Akademisi Ktp., Şark Yazmaları. Török, nr. O. 205.

Németh, Gyula. *Folklorik ve Dinî Metinler Üzerinde Vidin Türkleri Ağız Araştırmaları.* (çev. Abdurrahman Güzel). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2014.

Nizâmî-i Gencevî. *Mahzen-i Esrar.* (çev. M. Nuri Gencosman). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1960.

Orhonlu, Cengiz. "XVIII. Yüzyılda Osmanlılarda Coğrafya ve Bartınlı İbrahim Hamdi'nin Atlası". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*. C. XIV. sy. 19 (1964). s. 115-140.

Özcan, Abdülkadir. "Süleyman Paşa, Sarı". *DİA*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019. EK-II. s. 541-544.

Özkan, Selim Hilmi. "Türk Tarihinin Kırılma Noktası: Zenta Faciası". *Turkish Studies*. sy. 4/3 (2009). s. 1779-1793.

Öztürk, Necdet. *İmparatorluk Tarihinin Kalemli Muhafızları: Osmanlı Tarihçileri-Ahmedî'den Ahmed Refik'e*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2015.

Parlatır, İsmail - Hazai, György. *Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi'ndeki Türkçe El Yazmaları Kataloğu*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 2007.

Péri, Benedek. (Mojdah Mohammadi ve Miklós Sárközy ile birlikte). *Catalogue of the Persian Manuscripts in the Library of the Hungarian Academy of Sciences*. Leiden-Boston: Brill-MTAK, 2018.

Redhouse, James W. *A Turkish and English Lexicon - Shewing in English the Significations of the Turkish Terms*. Beyrut: Mektebetü Lübnân, 1987.

Sa'dî-i Şîrâzî. *Gülistan.* (çev. Hicabi Kırlangıç). İstanbul: Kopernik Yayınları, 2018.

Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm en-Nîsâbûrî. *el-Keşfü ve'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'ân.* (thk. Ebû Muhammed b. Âşûr). C. X. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2002.

Sezen, Tahir. *Osmanlı Yer Adları*. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2007.

Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa. *Nusretnâme, İnceleme - Metin (1106-1133 / 1695-1721)*. (haz. Mehmet Topal). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 2018.

Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa. *Zeyl-i Fezleke (1065-22 Ca.1106 / 1654-7 Şubat 1695)*. (haz. Nazire Karaçay Türkal). İstanbul: Marmara Üni. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), 2012.

Stavrianos, Leften Stavros. *The Balkans Since 1453*. New York: Rinehart & Company, Inc. 1958.

Sudár, Balázs. "Bektaşi Monasteries in Ottoman Hungary (16th-17th Centuries)". *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*. C. 61. sy. 1/2 (2008). s. 227-248.

Şenlik, Ahmet Şefik. *Tiryâki Hasan Paşa Gazavatnâmesi ve Bazı Filolojik Notlar*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 2017.

Tımışvârî İbrâhim Naîmeddin Efendi. *Hadîkatü'ş-Şühedâi's-Serhad.* (haz. Mehmet Karataş -Mehmet Ali Yaşar). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019.

Tietze, Andreas. *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı / Sprachgeschichtliches und etymologisches Wörterbuch des Türkei-Türkischen*. C. I. İstanbul-Wien: Simurg Yayınları, 2002.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre. *Sünenü't-Tirmizî (el-Câmi'u's-Sahîh)*. (thk. Ahmed Muhammed eş-Şâkir - Muhammed Fuâd Abdulbâkī). Mısır: Mektebetü Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1975.

Tulum, Mertol. *XVII. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.

Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü. C. VI, VIII, X. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1993.

Ursinus, Michael. "Fünf Briefe Öküzöldüren Ahmed Paschas des Kriegsgefangenschaft vom 23 Juli 1690". *Osmanlı Araştırmaları*. sy. 24 (2004). s. 345-364.

Üsküdârî Abdullah Efendi. *Vâkı'ât-ı Rûz-merre.* (haz. Muzaffer Doğan, Recep Ahıskalı, Erhan Afyoncu ve Mahmut Ak). C. I-IV. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 2017.

Yurdagül, Ahmet. *Bartınlı İbrahim Hamdi Efendi'nin Atlas'ında Rumeli*. İzmir: Ege Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2019.

Zenker, Julius Theodor. *Türkisch-Arabisch-Persisches Handwörterbuch*. C. I. Leipzig: Verlag von Wilhelm Engelmann, 1866.

DİZİN

A

Abaza Köşki 183, 205, 206
Abaza Mehemmed Ağa 254
Abdurrahmân Ağa 216
Abdurrahmân Kethudâ 188; bkz. Cebecibaşı Abdurrahmân Ağa
Abdülbâkī Beğ 205
Abdülfettâh Efendi 171
Abdülkerîm-zâde Abdullâh Efendi 171
Abdüllatîf Paşa 187, 193, 194
Acem 315; bkz. Îrân
Adana 23, 177, 221, 259, 267
Adatepe 245
Âdem Paşa 182, 187
Ağrıboz 200, 236; bkz. Eğriboz
Ahıskalu İbrâhîm Paşa 18, 93, 205, 309, 310, 311
Ahmed Beğ (Mısır ümerâsından) 275
Ahmed (bir serhadli) 141
Ahmed Çavuş 302
Ahmed Efendi-zâde Alî Çelebi 134
Ahmed Kethudâ 188
Ahmed (Pîrî Efendi'nin hizmetkârı) 322
Ahram (Ram, Sırbistan) 94
Akkaş 319, 320, 321
Akkiriş Nehri (Fehér-Körös [Mac.], Crişul Alb [Rumence]) 282
Ak Tabya (Belgrad) 180; bkz. Tabya-i Beyâz
Alaman 91, 204, 272
Alî Ağa (Arad mütevellîsi) 235
Alî Ağa (Cafer Paşa'nın hazinedârı) 143
Ali Ağa (müellifin teyzesinin oğlu) 27; bkz. el-Hâc Alî Ağa
Alî bin Mehemmed (müellif) 92
Ali Efendi, bkz. Mühürdâr Ali Efendi
Alî Efendi (tîmâr defterdârı) 169
Âl-i İzâm 89
Âl-i Osmân 91, 278, 285, 303, 306, 333; bkz. Osmanoğulları
Alî Paşa (Tuna kapudanı) 217
Ali (Yeniçeri kâtibi) 28, 43
Alman İmparatorluğu 285
Amuca-zâde Hüseyin Paşa 259, 267, 281
Anadolı 152, 181, 214, 221, 222, 259, 275, 288, 319, 320, 326
Andreya Mi'mâr (Andrea Cornaro) 178
Anton (Antonio Zichy) 126
Antonio von Caraffa 19, 315; bkz. Karafa
Apardı-oğlı Hüseyin Sipâhî 127
Arab 237, 251, 252
Arab Abdülkādir Paşa 187, 200
Arab Abdünnebî Paşa 182
Arabacı Alî Paşa 174
Arab Hüseyin 336; bkz. Kara Hüseyin
Arabistân 253
Arad (Romanya) 20, 95, 126, 223, 230, 235, 309, 310, 311, 315, 316, 336
Arad Kasabası 300, 309, 314, 315
Arad Palankası 300, 305
Ârifî Ahmed Paşa 213
Arnavud 176, 182, 215, 217, 218, 252
Arnavud Ahmed Ağa 188
Arnavud Ca'fer Paşa 182, 229; bkz. Küçük Ca'fer Paşa
Arnavud Kaplan Paşa 279
asker-i İslâm 93, 95, 116, 117, 119, 121, 130, 146, 149, 152, 153, 154, 155, 157, 162, 164, 165, 166, 167, 169, 173, 178, 181, 182, 186, 195, 204, 205, 206, 207, 208, 214, 215, 220, 221, 222, 223, 224, 226, 227, 228, 229, 230, 232, 235, 236, 237, 240, 256, 258, 259, 261, 264, 275, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 285, 286, 288, 289, 291, 292, 293, 295, 298, 302, 322
Atarib (Haleb, Suriye) 248
Atîk Cânpolad-oğlı 171, 133
Avlonya (Vlora, Arnavutluk) 278
Avrupa 98, 104, 151, 283
Azeb Kapusı (Tımışvar Kalesi kapılarından) 133
Âzerbaycân 91

B

Baba Hüseyin Tekkesi 98, 101, 111, 127, 136
Bâb (el-Bâb, Suriye) 250
Bačka (Bačka [Sırp-Hırvatça], Bácska [Mac.]) 95, 143, 206, 215, 258, 259, 281, 284, 286, 289, 293, 306, 307, 317
Bağana Alî Paşa 190
Bağdâd 273
Bahâdır Ağa 152, 153, 157, 161
Bâkî (şair) 64, 96, 145
Balkanlar 151
Banaluka (Banja Luka, Bosna-Hersek) 173
Banatsko Novo Selo (Sırbistan) 119
Bartınlı İbrâhim Hamdi Efendi 15, 16, 179
Bathâ 213
Batıçına Palankası (Batočina, Sırbistan) 204
Bator Palankası (Batăr, Romanya) 155, 162
Batthyàny'ler 306
Bayramoğlu Ali Ağa 15, 64
Beç 18, 92, 104, 110, 133, 134, 144, 225, 253, 317; bkz. Viyana
Beçey (Bečej, Sırbistan) 98, 126, 289
Beçkerek (Zrenjanin, Sırbistan) 98, 126, 283, 285, 289
Beç Seferi 134; bkz. Viyana Seferi
Begay Nehri (Bega) 119, 120, 127, 234, 261, 269
Bejaniya Karyesi (Bežanija, Sırbistan) 169, 183
Bekân memleketi 306
Bekân-oğlı 306
Bekir Ağa (enderûn çokadârı) 143
Bekir Beğ (Haleb mütesellimi) 209, 251
Bekir Paşa (Kara Mehemmed Paşa'nın kethüdası) 253
Bektaşî tekkeleri 39
Bektaş Paşa 279
Belene (palanka) 183
Belene Kasabası (Bijeljina, Bosna-Hersek) 169
Beligrad (Belgrad) 15, 16, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 32, 36, 93, 94, 95, 104, 106, 110, 111, 119, 144, 149, 152, 168, 169, 173, 175, 176, 178, 180, 183, 184, 190, 195, 197, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 214, 217, 222, 224, 227, 229, 230, 234, 235, 236, 237, 239, 241, 256, 257, 275, 279, 280, 281, 287, 292, 293, 297, 300, 303, 305, 306, 321, 322, 323, 325, 326, 328, 329
Beligradî Mustafâ Ağa-zâde Mehemmed Ağa 300, 302, 303, 307
Beligrad Kal'ası 93, 95, 96, 105, 148, 149, 178, 152, 202, 205, 217, 327
Beligrad Sahrâsı 181, 208, 214, 225, 227, 256, 257, 280
Beregsau 261
Bitovnja dağ silsilesi 172
Bolond (Franz Wilhelm Pollandt) 126, 272
Bosna 16, 22, 25, 32, 93, 134, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 175, 182, 200, 201, 214, 230, 237, 239, 283, 322, 323, 326
Bosnevî Fazlullâh Bölükbaşı 182, 188, 200, 214, 230, 237, 283; bkz. Fazlı Ağa
Bosnevî Hasan Efendi 326
Bosnevî Mustafâ Paşa 169
Bosnevî Selmân Paşa 169
Bostâncıbaşı Hüseyin Paşa 168
Boş Deresi 205
Boşnak lisânı 201
Boşnak Receb Paşa 279
Bozoklı Mustafâ Paşa 182, 208, 209, 290; bkz. Silâhdâr Mustafâ Paşa
Böğürdelen (Šabac, Sırbistan) 169, 183, 202, 306
Böğürdelen Kal'ası 169, 183
Brandiburk 268
Braşov Boğazı (Pasul Predeal, Romanya) 160, 228
Budin (Budapeşte, Macaristan) 15, 21, 162, 307; bkz. Budun
Budin Kuşatması 300

Budun 118, 133, 136, 307, 308; bkz. Budin
Budun Kal'ası 300, 307
Buhârî 101
Bursa 249
Büyük Türk Savaşları 15, 26, 34, 40; bkz. Kutsal İttifak Savaşları

C-Ç

Ca'fer Paşa 11, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 30, 31, 33, 35, 36, 37, 39, 45, 92, 93, 94, 99, 104, 105, 106, 107, 108, 110, 116, 121, 122, 127, 131, 133, 154, 155, 168, 175, 176, 177, 180, 195, 204, 205, 209, 210, 211, 215, 216, 224, 227, 229, 231, 234, 236, 239, 241, 244, 256, 258, 259, 260, 262, 263, 267, 273, 275, 281, 282, 283, 286, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 296, 300, 317, 318, 319, 321, 325, 327, 328, 336
Ca'fer Paşa Tabyası (Belgrad) 200
Camcı Mustafâ Ağa 188
Câmi'-i Kebîr (Tımışvar) 134
Canbekli Halîl 109
Cebecibaşı Abdurrahmân Ağa 193; bkz. Abdurrahmân Kethudâ
Cebeci Ocağı 215
Celâlî 320
Constantin Brâncovenau 166
Çakova (Ciacova, Romanya) 123, 124, 126
Çakova Palankası 122, 124
Çalı Bozgunı 215
Çalık Ahmed Ağa 274
Çanad (Cenad, Romanya) 95, 98, 111, 126, 136, 137, 139, 144, 150, 151, 276, 282, 283
Çanad Kal'ası 99, 151
Çanad Palankası 205
Çasar 105
Çavdar Sipâhî 113, 114, 127, 137, 138, 140
Çavuşbaşı Mehemmed Paşa 303, 304
Çekem-oğlı Mehemmed Ağa 177
Çelebi Mehemmed Ağa 187
Çelebipazar (Rogatica, Bosna-Hersek) 323
Çelebi Yûsuf Paşa 289
Çeney Nehri (Cenei, Romanya) 261, 267, 269
Çerkes Ahmed Paşa 135
Çervenka Karyesi (Batajnica, Sırbistan) 214, 222
Çingâne 195
Çingane Adası (Ada Ciganlija, Sırbistan) 183, 205
Çorbacı Mûsâ Ağa 102, 116, 126
Çubukâbâd (Ankara) 319

D

Daltaban Mustafâ Paşa 152, 159, 174, 200, 229, 232, 259
Damad Ali Paşa 306; bkz. Şehîd Alî Paşa
Debreli Bekir Ağa 251, 252, 253; bkz. Ebûbekir Ağa
Defterdâr Ahmed Paşa 144
Defterdâr Alî Paşa 110, 209, 219, 220, 327, 328; bkz. Sürmeli Ali Paşa
Delibalta-zâde [Mahmûd Paşa] 287, bkz. Mahmud Paşa (yeniçeri ağası)
Delibaşı Hasan Ağa 167, 168
Deli Dividdâr 260
Deli Ömer Paşa 93
Deli Velî 320, 321
Delvine (Delvinë, Arnavutluk) 278
Demirkapu 164, 235, 236
Demirkapu Boğazı (Poarta de Fier, Romanya) 167, 317
Deşt-i Kıpçak 151
Deva Boğazı (Romanya) 157, 228, 306
Devlet Giray Hân 152
Devlet-i Aliyye 92, 105, 106, 152, 165, 225, 226, 275, 286, 303, 305, 319, 325, 332; bkz. Osmanlı Devleti
Dietrich Heinrich Freiherr von Nehem 35, 104; bkz. Nem Ceneral
Divriği 245
Diyârbekir 18, 200, 213, 321, 326
Dizdâr Kapusı (Belgrad Kalesi kapılarından) 190, 194
Dobrusın (Debrecen, Macaristan) 156, 157
Dobrusın Sahrâsı 157
Dokuz Yıl Savaşları 283
Drava Nehri 106

Drin Nehri 169, 176
Duboko Potok 176, 183
Dursun Bölükbaşı 201
Dursun Mehemmed Paşa 229, 230, 235, 236, 237, 259, 262, 263, 264, 265, 326, 328

E

Ebâ Hureyre (ra) 101
Ebûbekir Ağa 252, 253; bkz. Debreli Bekir Ağa
Ebû Kavuk Mehemmed Paşa 174
Edirne 104, 181, 182, 205, 224, 225, 293
Edirne Vakası 225
Eflak 160, 166, 167, 182, 228, 235, 317
Eflâku'l-mille 161
Efrenk 91; bkz. Frenk
Eğin 245
Eğre (Eger, Macaristan) 100, 302, 306; bkz. Eğri
Eğreli Beşîr 127
Eğri 15; bkz. Eğre
Eğriboz 27; bkz. Ağrıboz
Eğridere (Kriva Palanka, Makedonya) 200
ehl-i İslâm 129
Elbasan (Arnavutluk) 275
el-Hâc Alî Ağa (müellifin teyzesinin oğlu) 100; bkz. Ali Ağa
el-Hâc Alî Paşa 181
el-Hâc Mehdî 129
el-Hâc Mustafâ Paşa 227, 259, 262, 264
el-Hâc Osmân Ağa (kapucılar kethudâsı) 112
Elmâs Mehemmed Paşa 34, 110, 213, 225, 265, 272, 273, 292, 293, 294
Enea Silvio Piccolomini 325
Erdel 19, 22, 36, 38, 94, 103, 108, 122, 130, 135, 136, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 160, 161, 162, 164, 165, 167, 182, 223, 228, 229, 236, 282, 305, 306, 307, 310; bkz. Transilvanya
Erdel Beligradı (Alba Iulia, Romanya) 160
Erdel Boğazı 157, 322
Erdel Seferi 22, 32, 93, 165, 169, 170
Ermeni 245
Ermeni Mehemmed Ağa 172
Ermeni Süleymân Paşa 314
Erzurum 207, 321
Erzurum Karsı 207
Evliya Çelebi 83

F

Façet (Făget, Romanya) 150
Fâtıma Sultan 293
Fazlı Ağa 200, 216, 230; bkz. Bosnevî Fazlullâh Bölükbaşı
Fazlullâh Kethudâ (Fazlı Kethudâ) 264
Fenlak (Felnac, Romanya) 32, 95, 111, 115, 126
Fenlak Palankası 111, 113, 125, 126
Ferhâd Paşa-zâde Mustafâ Beğ 169
Ferîdüddîn-i Attâr 43, 318
Feteran (Friedrich Veterani) 160, 223, 224, 235, 326
Feteran Cengi 200
Feyzullâh Beğ 231
Filek (Fiľakovo, Slovakya) 133, 134, 157
Filova Köprüsi (Vilovo, Sırbistan) 286
Firârî Hüseyin Paşa 296, 297
Firdevsî-i Tûsî 64, 263, 273
Florimund von Mercy 315
Forforoz Çekmesi (Tımışvar) 100
Fransa 198, 283
Fransız 198, 217, 283, 284
Frenk 141; bkz. Efrenk

G

Galata 108
Garb Kapusı (Tımışvar Kalesi kapılarından) 154
Gedik 319, 320, 321
Gence 91
Georg Christian von Holstein 325
Gilau 162
Göğercinlik (Golubac, Sırbistan) 182
Göğercinlik Kal'ası 183
Göle (Gyula, Macaristan) 95, 152, 223, 224, 282, 291, 306, 309, 311
Göle Kal'ası 223, 282
Göle Sahrâsı 282
Guti 277

gülbâng-i Muhammedî 114, 129, 215, 263, 316
Gülistân 64, 125
Gümülcine 171
Gürci 165, 207

H

Habeşî Süleymân Ağa 209
Hâbil Efendi Câmi'i (Belgrad) 185
Habsburg 19, 23, 24, 26, 32, 35, 36, 94, 95, 105, 116, 122, 126, 156, 160, 178, 179, 182, 197, 219, 232, 257, 277, 283, 300, 306, 315
Hacıkıran Hasan Paşa 267
Hâfız İmâm (Hâfız Mehemmed) 247, 248
Haleb 16, 23, 24, 32, 37, 177, 181, 209, 212, 229, 230, 236, 237, 248, 249, 250, 251, 253, 254, 256, 258, 260, 262, 267, 296, 326, 336
Halîl Paşa (Konya valisi) 181
Halmaş Nâhiyesi (Almaş, Romanya) 162
Halmaş Palankası 163
Hasan (bir mühtedi) 197
Hasan Ağa (Cafer Paşa'nın kethüdası) 261
Hasan Ağa (çorbacı) 153
Hasan Ağa (fârisân ağası) 284, 286
Hasan Efendi 181
Hasan Paşa (Bağdad valisi) 274
Hasan Paşa (Yörük) 20, 218; bkz. Yörük Hasan Paşa
Hasan Sipâhî 313, 336
Hasekî Hüseyin Ağa 188
Hasekî Ömer Ağa 55, 128, 136
Havâle (Avala, Sırbistan) 190, 202
Haydar Ağa 169
Hayretî (şair) 43, 64, 98
Hayzer (Graf Donat Heißler) 122, 130, 131, 132, 135, 136, 160, 190, 192, 270, 272, 278, 300, 310, 311
Hazînedâr Hasan Ağa 180
Hazînedâr Hasan Paşa 93
Hazîne-i Âmire 225, 239, 240
Hazret-i Îsâ (as) 111, 316
Hazret-i Muhammedü'l-Mustafâ (sas) 89
Hazret-i Peygamber (sas) 101
Hazret-i Resûl-i Ekrem (sas) 101
Hegyalja 279
Helvâcı-oğlı Mehemmed Çelebi 134
Hemedân 91
Hermannstadt 121; bkz. Sibin
Hersek 279
Heveş Kal'ası (Heves, Macaristan) 300, 305, 315
Hıra Alî Paşa 156, 182, 185, 187, 196
Hırvatistan 136
Hilyetü'l-Evliyâ 101
Hisârardı (Tımışvar Kalesi kapılarından) 98, 126, 127, 145, 154
Hisârcık 205
Horos Kapusı (Tımışvar Kalesi kapılarından) 124
Hotin (Khotyn, Ukrayna) 27, 101
Hoy 91
Hristiyan 107, 121, 125, 145, 151, 270; bkz. millet-i Nasarâ
Hudâverdi Paşa 229; bkz. Mahmûd Beğ-oğlı Hudâverdi Paşa
Humbaracıbaşı Osmân Ağa 217, 218, 219
Hüseyin Beğ (alaybeyi) 264
Hüseyin Beğ (vezîr ağası) 173
Hüseyin (bir mühtedi) 197
Hz. Mûsâ (as) 213

I-İ

Ignad (Ignatius von Verebell) 121, 122, 123, 124, 126, 127, 131, 336
Ilgın (Konya) 319
Ilok (Hırvatistan) 169, 215
Islankamen (Slankamen, Sırbistan) 214, 230, 286, 287, 288, 293
Islankamen Burnı 286
István Maróthy 44
İbn-i Kemâl 43, 106
İbrâhîm Ağa (gönüllüyân ağası) 127
İbrâhîm Çavuş 191, 194
İbrâhîm Kethudâ 194
İbrâhim Naîmeddin Efendi 16
İbrâhîm Paşa (Belgrad muhâfızı) 236, 237
İbrâhîm Paşa (Nevşehirli) 90, 220; bkz. Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa
İflaşka 317
Îrân 44, 91; bkz. Acem

İriyg (Irig, Sırbistan) 18, 104
İriyg knezi 229, 234
İskender Ağa 180
İskenderun İskelesi 297
İskopya Kasabası (Donji Vakuf, Bosna-Hersek) 174
İslâm 34, 89, 95, 118, 125, 129, 130, 148, 151, 152, 157, 159, 177, 179, 181, 185, 186, 197, 199, 202, 205, 206, 209, 217, 225, 227, 229, 231, 266, 269, 270, 273, 282, 284, 290, 302, 310, 316, 326
İsmâ'îl Ağa (Silâhşör Süleyman Paşa'nın kethüdası) 155, 156
İsmâ'îl Paşa 181, 188, 300, 301, 315, 316, 336
İspir 320
İstanbul 2, 5, 25, 27, 42, 44, 91, 93, 101, 130, 131, 172, 313, 321
İstanbul Kal'ası 91
İstirhazi (Eszterházy de Galántha) 306
İştete (Stephan Brodan Stetta) 231, 232, 233
İştib (Štip, Makedonya) 325
İzvornik (Zvornik, Bosna-Hersek) 169
İzvornik Kal'ası 169

J

Jel Karyesi 258
Jidovar (Jdioara, Romanya) 150

K

Kalo (Nagykálló, Macaristan) 134, 157
Kanice (Nagykanizsa, Macaristan) 309
Kanije Geçidi 26, 284, 286, 289, 290, 292
Kanlıkulle Tabyası (Tımışvar) 168, 295
Karafa 94, 108, 300, 302, 303, 305, 307, 310, 311, 315; bkz. Antonio von Caraffa
Kara Hasan Bölükbaşı 127
Kara Hüseyin 248, 250, 251, 252; bkz. Arab Hüseyin
Kara İbrâhîm Paşa 93
Karakiriş Nehri (Fekete Körös [Mac.], Crişul Negru [Rumence]) 282
Kara Mahmûd 320, 321
Karaman 259
Kara Mehemmed Paşa 253
Kara Mustafâ Ağa 328
Karanfil-zâde Mevkūfâtî Alî Ağa 204, 207, 236
Karanuluk Kapu (Haleb) 249
Kara Vasil 178
Kara Velî-oğlı Mehemmed Ağa 151
Karlak 134, 147
Karlofça 214
Karlofça Dağı 221
Karlofça Muahedesi 20, 32, 106, 111
Karl von Lothringen 116; bkz. Lothringen Dükü
Karmaçbana (Kremnica, Slovakya) 302
Kastamonı 247
Kaşa (Košice, Slovakya) 133, 134, 157
Katana Mustafâ Beğ 169, 185, 187
Kayaburnı (Belgrad) 184
Kazâbâd (Kazova, Tokat) 319
Kazak 106
Kemânkeş Ahmed Paşa 168
Kemânkeş Tabyası (Belgrad) 192, 209
Keşkemet (Kecskemét, Macaristan) 179
Kethudâ Ahmed Paşa 117, 121, 300
Kethudâ Hasan Ağa (Cafer Paşa'nın kethüdası) 261
Kıbrıs 296
Kırım Hanlığı 153
Kırk Geçid 162
Kırlangıç-oğlı Mustafâ 250
Kırlangıç-oğulları 248, 249, 336
Kızılhisâr (Karistos, Yunanistan) 127
Kirli İsmâ'îl Efendi 208
Klausenburg Kalesi 160; bkz. Koloşvar Kal'ası
Kobila Adası (Kovilj, Sırbistan) 234, 286, 287, 288, 289, 293
Koca Halîl Paşa 177, 178, 251, 252
Koca Hasekî Mehemmed Ağa 188, 200
Koloşvar (Cluj-Napoka, Romanya) 158, 159, 162
Koloşvar Boğazı 157, 158
Koloşvar Kal'ası 160, 162; bkz. Klausenburg Kalesi
Konya 24, 181, 229
Koskı Câmi'i (Belgrad) 187

Koskı Mahallesi (Belgrad) 186
Koskos 242
Koskos (Ağa) 242
Köprüli-zâde Ahmed Paşa 168
Köprüli-zâde Fâzıl Mustafâ Paşa 21, 22, 32, 110, 135, 144, 145, 146, 152, 154, 156, 171, 173, 179, 205, 214, 216, 217
Körinburot Palankası (Bosanski Brod, Bosna-Hersek) 173
Köröş 179
Köse Halîl Efendi 327
Köstendil 275
Kucur Mehemmed Paşa 168
Kur'ân-ı Kerîm 22, 47, 62, 64, 85, 89, 266
Kurt Mehemmed Beğ 168, 185, 187
Kurus 277, 305, 322
Kutsal İttifak devletleri 106
Kutsal İttifak Savaşları 31, 36; bkz. Büyük Türk Savaşları
Küçük Ca'fer Paşa 187, 193, 233, 275, 283; bkz. Arnavud Ca'fer Paşa
Küçük Kanije 283
Küçük Mîrâhor Hasan Ağa 154, 155
Kürkçi Nikola 19, 109, 110

L

Lağata Mustafâ Sipâhî 127
Latın 121
Leh 157
Leh Yûsuf 320, 321
Leva (Levice, Slovakya) 136, 137, 139, 145
Leva Kal'ası 21, 144
Lipka Hüseyin Ağa 143
Lipova (Romanya) 18, 19, 20, 21, 32, 94, 95, 98, 101, 102, 103, 104, 106, 108, 109, 111, 126, 141, 150, 152, 154, 155, 164, 165, 235, 276

Lipova Kal'ası 35, 94, 101, 108, 111, 140, 152, 153, 154, 155, 164, 224, 229, 235
Livâ-i Resûlullâh 225, 287
Lothringen Dükü 302; bkz. Karl von Lothringen
Lubinçalı Ahmed Efendi 296, 297, 300
Lugoş (Lugoj, Romanya) 98, 122, 123, 126, 150, 151, 165, 166, 167, 235, 276
Lugoş Kal'ası 98, 123
Lugoş Muharebesi 200
Luristân 91

M

Ma'arratü'n-Nu'mân (İdlib, Suriye) 251
Macar 43, 44, 94, 98, 101, 107, 111, 121, 126, 128, 129, 136, 137, 140, 141, 150, 157, 159, 160, 161, 223, 235, 276, 277, 280, 282, 283, 284, 285, 306, 307, 310, 313, 322, 336
Macaristan 39, 42, 93, 94, 95, 109, 126, 136, 160, 182, 306
Macaristan Seferi 23, 24, 25, 32, 256
Macar lisânı 143, 325
Maglaylı Mahmûd Paşa 21, 133
Mahmûd Ağa (köprü ağası) 182; bkz. Mahmûd Paşa (Semendire muhâfızı)
Mahmûd Beğ-oğlı Hudâverdi Paşa 283; bkz. Hudâverdi Paşa
Mahmûd Beğ-zâde Mahmûd Paşa 215, 216
Mahmûd Paşa (Semendire muhâfızı) 182; bkz. Mahmûd Ağa (köprü ağası)
Mahmud Paşa (yeniçeri ağası) 288; bkz. Delibalta-zâde [Mahmûd Paşa]
Mandurluk Adası (Mândruloc, Romanya) 223
Mar'aş 207, 275
Mátyás Maróthy 44
Meçan Ağa 284, 286; bkz. Mestân Ağa
Medîne-i Münevvere 135
Mehâdiye (Mehadia, Romanya) 122, 126, 167, 276
Mehemmed Ağa (Cafer Paşa'nın mîrâhoru) 139
Mehemmed (Cafer Paşa'nın oğlu) 238
Mehemmed Efendi (dîvân efendisi) 240, 284
Mehemmed Paşa (Topal Hüseyin Paşa'nın kethüdası) 175
Mehter Abdullâh 167
Melek İbrâhîm Paşa 116, 117, 118, 300, 302

Meryem (Tımışvarlı mürted bir kadın) 322
Merzifonlu Kara Mustafa Paşa 18, 110, 134
Mestân Ağa 284; bkz. Meçan Ağa
Mısır 168, 201, 262, 263, 265, 275
Mısırlı-zâde İbrâhîm Paşa 181, 214, 216, 221, 222, 264, 288, 326
millet-i Nasârâ 226; bkz. Hristiyan
Minkaç Kal'ası (Mukaçevo, Ukrayna) 157
Mirve Karyesi 324
Mokra Dağı (Mocrea, Romanya) 164
Moralı Ali Paşa 20, 26, 111
Morış Nehri (Mureş [Rumence], Maros [Mac.]) 95, 111, 114, 136, 153, 223, 282, 283, 307, 309, 311, 315, 316
Moskov 218
Moşniça Karyesi (Moşniţa, Romanya) 127
Mu'abbir Hasan Efendi 172
Muharrem Ağa 126
Murâd Ağa 183
Murâd Ağa (yeniçeri ağası) 214
Murâd Beğ (mîr-i alem) 169
Murad Bey 263
Murâdiyye Câmi'i (Tımışvar) 128
Muslı Ağa 134
Mustafâ Ağa (fârisân ağası) 284, 286
Mustafâ Ağa (Kanlıkulle ağası) 127, 168
Mustafâ Beğ (Karlak za'îmi) 134, 147
Mustafâ Bölükbaşı 201
Mustafâ Çelebi 176
Mustafâ (Kara Hasan Bölükbaşı'nın oğlu) 127
Mustafâ Paşa (Titel beyi) 187, 231
Mü'ezzin Nâbî Çelebi 134
Müftî İsmâ'îl Efendi 112, 135, 136, 147
Mühürdâr Ali Efendi 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 49, 50, 62, 64, 65, 67, 84, 94, 111, 122, 139, 179, 236, 268, 281, 282, 294, 302, 306, 315
Mürtedâbâd 319
Müslim, bkz. Müslimîn
Müslimîn 93, 104, 105, 107, 184, 245; bkz. Müslümân
Müslümân 18, 35, 99, 105, 106, 110, 129, 141, 144, 145, 151, 163, 231, 277; bkz. Müslimîn

N

Nâbî (şair) 209, 210, 211, 212, 213
Nagy Maros 302
Nakşî 17, 91, 92, 255, 336
Na'lkıran (I. Friedrich August) 230, 256, 257, 277, 278
Na'lkıran Cengi 93, 336
Nem Ceneral 104, 110, 230; bkz. Dietrich Heinrich Freiherr von Nehem
Nemçe 94, 101, 102, 103, 107, 118, 121, 126, 128, 129, 132, 141, 158, 159, 160, 178, 197, 198, 206, 219, 223, 226, 231, 232, 235, 236, 277, 279, 282, 283, 284, 285, 300, 302, 305, 306, 307, 310
Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa 27, 32, 41, 42; bkz. İbrâhîm Paşa (Nevşehirli)
Niğbolı 95, 182
Niğdeli Alî Paşa 93
Nikolaus Motesitzky 139
Niş 21, 32, 95, 135, 144, 145, 146, 148, 156, 173, 183, 247, 279
Niş Kal'ası 135, 156
Nitra (Slovakya) 136, 137, 138, 139, 140
Nizâmî-i Gencevî 64, 114

O-Ö

Ofça 190
Ohri 279
Orahoviça (Orahovica, Hırvatistan) 173
Orak-oğulları 149
Ordu Köprüsi 182
Orta Avrupa 15
Orta Macar 157, 279, 280, 282, 292, 300, 305, 306, 307
Osek (Osijek, Hırvatistan) 106, 117, 169, 259
Osmanlı 15, 21, 26, 34, 35, 36, 38, 40, 42, 44, 62, 64, 98, 116, 135, 136, 143, 145, 149, 151, 153, 173, 182, 204, 224, 225, 257, 270, 286, 306, 307
Osmanlı Avrupası 15

Osmanlı Devleti 106; bkz. Devlet-i Aliyye
Osmanlılar 18, 38, 151, 162, 178, 233
Osmanlı Macaristanı 39, 309
Osmanoğulları 213; bkz. Âl-i Osmân
Osmân Paşa-zâde Ahmed Paşa 93, 117
Ostrogon (Esztergom, Macaristan) 116
Ostrogon Kal'ası 116, 303
Öküzöldüren Ahmed Paşa 39, 104
Ömer Ağa (alaybeyi) 127
Ömer Alaybeği 142

P

Palanka-i Cedîd (Banatska Palanka, Sırbistan) 94
Pal Deyak (Pál Deák von Mihály) 98, 128
Palı 168
Paliş 176, 183
Pançova (Pančevo, Sırbistan) 32, 98, 119, 126, 149, 168, 182, 223, 235, 258, 280, 282, 283, 336
Pançova Palankası 119, 182
Pançova Sahrâsı 282
Papa Yançi 308
Parfiş (Max Emanuel von Bayern) 95
Paul Motesitzky 139
Payo-oğlı 234, 235
Peçeriz adaları 235
Peçuyî Pîrî Efendi 135, 309, 322
Peskoluk 119, 149, 168
Peşkîrci Halîl 165
Peşte (Pest, Macaristan) 109, 137, 139
Peşte Kal'ası 136
Pingân 245
Pîr Alî Ağa 165
Pobda (Bobda, Romanya) 259
Poçay (Pocsaj, Macaristan) 303, 304
Pojega (Požega, Hırvatistan) 117
Pojon-oğlı 306
Porça (Borča, Sırbistan) 184, 191, 192
Porça İskelesi 190
Poreça Adası 179
Poşta Hasan 106
Prens Eugen 26
Prinç Kuroy (Karl Eugen von Croy) 182
Prinç Luy (Ludwig Wilhelm von Baden) 160, 173
Prizrin (Prizren, Kosova) 275
Prut Seferi 27

R

Radosav 98
Rakka 293
Rakoçi (II. György Rákóczi) 162
Rakoçi-oğlı (II. Ferenc Rákóczi) 277, 306, 307
Ramazân Sipâhî 127
Receb Paşa 206
Re'îs Râmî Efendi 262, 267
Re'îsli Şeyh Ahmed Efendi 106, 110, 111
Revân 91
Romanya 15
Rudna Kasabası (Tımışvar) 259
Rum 91, 253, 261
Rumeli 16, 22, 27, 60, 66, 98, 130, 131, 166, 179, 182, 203, 207, 215, 218, 236, 259, 262, 264, 265, 267, 275, 280, 283, 300, 315, 316, 321, 336
Rumeli Ağzı 66
Rusçuk 236

S-Ş

Sa'dâbâd 90, 91, 331, 336
Sa'dî-i Şîrâzî 43, 64, 94, 102, 117, 124, 125, 142, 175, 201
Sahb-ı Kirâm 89, 333
Sahrâ-yı Tımışvar 152, 273, 275; bkz. Tımışvar Sahrâsı
Sakmar (Satu Mare, Romanya) 134, 157
Saks 257, 270, 278
Saksoncıbaşı Ahmed Ağa 283
Salankamen Muharebesi 173
Sancağ-ı Resûlullâh 170
Saray 171, 174; bkz. Saraybosna
Saraybosna 23, 169, 171, 172, 174, 176; bkz. Saray
Sarı Süleyman Paşa 93; bkz. Vezîr Süleymân Paşa
Sarvaş (Szarvas, Macaristan) 300, 305, 315
Sava Nehri 168, 169, 173, 177, 178, 183, 189, 204, 205, 206, 208, 214, 223, 229, 246
Sava Köprüsi 203

Saz 161
Scherffenberg 306
Sebzî Efendi 206
Sefer Beğ 169
Segedin (Szeged, Macaristan) 95, 106, 126, 137, 139, 151, 153, 206, 228, 229, 231, 234, 235, 236, 258, 276, 282, 284, 286, 289, 307
Segedin Cisri 228, 229
Segedin Kal'ası 228, 229
Seksarlı İbrâhîm Paşa 187, 200, 268
Selîm Dede 112, 135, 136, 295, 296
Selîm Giray Hân 152, 213
Selim Paşa 44
Selîm Sipâhî 113, 127, 313
Semendire 21, 24, 32, 94, 144, 145, 146, 148, 176, 182, 183, 202, 256
Senta (Sırbistan) 276, 277, 280, 289, 298; bkz. Zenta
Senta Kal'ası 290
Senta Ma'rekesi 93, 106, 200, 317; bkz. Zenta Savaşı
Senta Vak'ası 93, 191, 291, 293, 296, 297, 300, 318, 329, 330, 336
Serhadlü Mehemmed Paşa 169, 229
Severin 236
Seydî Ahmed Paşa 162
Seydî-zâde Mehemmed Paşa 300, 308, 309, 336
Sırf 94, 98, 101, 107, 109, 110, 111, 114, 126, 160, 223, 231, 233, 235, 246, 276, 277, 283, 284, 285, 300, 307, 310, 315, 317; bkz. Sırp
Sırp 19, 126, 231; bkz. Sırf
Sibin (Sibiu, Romanya) 121, 160, 228; bkz. Hermannstadt
Silâhdâr Mustafâ Paşa 104; bkz. Bozoklı Mustafâ Paşa
Silâhdâr Osmân Paşa 209
Silâhşör Süleymân Paşa 152, 153, 154, 155, 156, 157
Sîm-zâde 171
Sipâhîler Tabyası (Belgrad) 185
Sirem 134, 169, 181, 203, 259, 281, 288, 306
Sirke Osmân Paşa 229, 232, 259, 261, 267, 290
Sivas 152, 245, 259, 262, 319, 320
Sivâsî Tefsîrî Mehemmed Efendi 320
Siyarto Hüseyin Beğ 144, 145, 146, 148
Siyâvuş Paşa 117
Sofya 24, 95, 130, 131, 200, 225, 227, 274, 295, 322
Sofya Sahrâsı 225, 226
Someş Nehri 157
Sonlok (Szolnok, Macaristan) 300, 305, 315
Srebreniça Kasabası (Srebrenica, Bosna-Hersek) 176
Subaşı Hasan 245
Sultan I. Abdülhamid 42
Sultân Ahmed Hân (II. Ahmed) 224
Sultân Ahmed Hân (III. Ahmed) 32, 41, 89, 91, 333
Sultan II. Mustafa 23, 24, 25, 32, 160, 200, 224, 229, 256, 257, 273, 293
Sultân Mehemmed Hân (IV. Mehmed) 321
Sultân Mustafâ Hân Tabyası (Belgrad) 229
Sultân Süleymân Kullesi (Belgrad) 185, 229
Surna-zen Yûsuf 139
Süleymân Paşa (Rumeli valisi) 237, 259, 262, 264, 267, 275, 280; bkz. Sülo Paşa
Sülo Paşa 264, 275; bkz. Süleymân Paşa (Rumeli valisi)

Sürmeli Ali Paşa 23, 110, 214; bkz. Defterdâr Alî Paşa
Şâhîn Mehemmed Paşa 117, 155, 164, 165, 300, 301, 305, 309, 311, 313, 326, 336
Şâhîn Paşa Ocağı 176
Şâhnâme 273
Şâm 93, 117, 205, 259, 261, 267, 290, 309
Şarkan İbrâhîm Paşa 183, 268
Şarköy (Şehirköy/Pirot, Sırbistan) 148
Şarpatak (Sárospatak, Macaristan) 279, 303
Şebeş (Caransebeş, Romanya) 122, 126, 150, 151, 160, 165, 167, 276
Şehîd Alî Paşa 306; bkz. Damad Ali Paşa
Şemşeyi (László Semsey) 98, 128

Şeyhulislâm Feyzullâh Efendi 225
Şırın beğleri 153, 157, 161
Şikloş Ma'rekesi 322
Şüplek 247

T

Tabya-i Beyâz 180; bkz. Ak Tabya
Tabya-i Cedîd (Belgrad) 229
Tabya-i Kebîr (Belgrad) 180, 200
Tahtalugirdâbı (Djerdap, Sırbistan) 182
Tamış Nehri (Temes [Mac.], Timiş [Rumence]) 182, 258
Tatar 149, 150, 151, 152, 153, 155, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 166, 203, 206, 214, 221, 223, 229, 283, 286, 317
Tatar Köle 139
Tebrîz 91
Tezkireci Mehemmed Efendi 169
Tımışvar 9, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 31, 32, 34, 35, 36, 64, 92, 93, 94, 95, 99, 101, 102, 103, 106, 109, 111, 119, 120, 121, 123, 124, 125, 126, 127, 131, 133, 134, 135, 136, 137, 139, 142, 144, 145, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 165, 167, 168, 181, 182, 205, 206, 223, 227, 229, 234, 236, 239, 256, 257, 261, 273, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 288, 289, 291, 292, 293, 295, 298, 300, 302, 303, 305, 306, 307, 308, 309, 313, 316, 322, 325, 327, 329
Tımışvar Kal'ası 15, 25, 98, 121, 123, 153, 181, 228, 257, 258, 259, 273, 274, 324
Tımışvarlı Osman Ağa 16, 20, 67, 306
Tımışvar Sahrâsı 223, 224; bkz. Sahrâ-yı Tımışvar
Tırnakçı İbrâhîm Paşa 221, 222
Tiflîs 91
Tisa Cisri 235
Tisa Nehri 26, 95, 206, 230, 234, 258, 259, 282, 283, 286, 288, 289, 307
Titel (Sırbistan) 23, 32, 187, 228, 230, 231, 234, 235, 258, 282, 283, 286, 288, 328
Titel Kal'ası 224, 228, 230, 231, 233, 234, 235
Titel Muhârebesi 93
Tochanu Muharebesi 135
Tokat 319
Tokay (Tokaj, Macaristan) 279, 303
Topal Hüseyin Paşa 170, 175, 177, 180, 181, 323, 324
Topal Yûsuf Beğ 171, 172, 205, 209, 212, 213, 292, 293, 299; bkz. Yusuf Bey
Topal Yûsuf Paşa, bkz. Topal Yûsuf Beğ
Topçıbaşı Ahmed Ağa 192
Topçıbaşı Mehemmed Ağa 215
Topçı Deresi 205
Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi 64
Tophâne (İstanbul'da semt) 313, 314
Toylı (bir Tımışvarlı) 145
Tököli (Sırf kapudanı) 277
Tököli İmre 22, 32, 135, 152, 154, 157, 159, 160, 161, 205, 228, 229, 277, 279, 300, 301, 303, 304, 305, 306, 307, 315, 336
Trâblusşâm 71, 209
Transilvanya 160; bkz. Erdel
Travnik Kasabası 173
Tuna Nehri 94, 95, 106, 119, 131, 145, 146, 149, 168, 182, 183, 184, 190, 192, 195, 206, 209, 214, 216, 217, 219, 228, 230, 235, 258, 259, 282, 287, 288, 324
Tuna Tabyası (Belgrad) 190
Turda (Romanya) 160, 161
Turnacıbaşı İbrâhîm Ağa 187, 200
Turna Feneri 205
Tutkun-zâde Osmân Ağa 126, 131
Türk 34, 105, 145, 213
Türkçe 108, 109, 145, 217

U-Ü

Uşşâkī tarîkatı 34, 134
Utbî 98
Uyvar (Nove Zamky, Slovakya) 302; bkz. Ügvar
Uyvar Kal'ası 116, 300, 303, 307
Uzun Hüseyin Ağa 313, 314, 336
Uzun İbrâhîm Paşa-zâde Cici Alî Paşa 289
Ügvar 116; bkz. Uyvar

Üjiçe (Užice, Sırbistan) 325
Üjiçeli Alî Beğ 139
Ümmet-i Muhammed 89, 94, 95, 96, 115, 121, 123, 125, 127, 132, 145, 146, 148, 163, 165, 174, 179, 185, 205, 220, 231, 233, 259, 315, 322, 323, 324, 325
Üsküb 325
Üsküdar 44

V

Vaç (Vác, Macaristan) 307
Vaç Muhârebesi 308
Vaç Palankası 307
Vâ'iz Hasan Efendi 112, 134, 136
Valeva Palankası (Valjevo, Sırbistan) 176
Vam (Tımışvar Kalesi kapılarından) 98
Varad (Oradea, Romanya) 20, 179; bkz. Varat
Varadin (Petrovaradin, Sırbistan) 35, 104, 105, 106, 110, 169, 182, 205, 206, 209, 214, 218, 221, 222, 223, 228, 229, 230, 231, 232, 234, 257, 259, 281, 286, 288, 289, 306, 327
Varadin Cisri 322
Varadin Kal'ası 93, 206, 214, 218, 258, 259, 284
Varadin Seferi 23, 32, 110
Varadiya (Vărădia, Romanya) 126, 322
Varadiya Boğazı 94
Varadiya Kal'ası 322
Varad Kalesi 20
Varat 95, 152, 155, 156, 157, 158, 161, 162, 303, 304, 305, 306; bkz. Varad
Varat Kal'ası 155, 161, 179, 282
Varyaş (Variaş, Romanya) 32, 99
Veliko Ratno Ostrvo 190
Veterani 121, 131, 160, 200, 235
Veysî 41, 64, 332
Vezîr Süleymân Paşa 93, 205, 321; bkz. Sarı Süleyman Paşa
Vidin 67, 95, 101
Vilaşka 307
Viraçar Sahrâsı (Vračar, Sırbistan) 183
Virsence (Vršac, Sırbistan) 168
Vişençe (Vinča, Sırbistan) 168, 184, 206, 323
Vitovla (Bitovnja, Bosna-Hersek) 173
Vitovla Yaylağı 172, 173
Viyana 18, 121, 315; bkz. Beç
Viyana Kuşatması 18, 31, 110
Viyana Seferi 18, 31, 32, 92; Beç Seferi
Vize 183

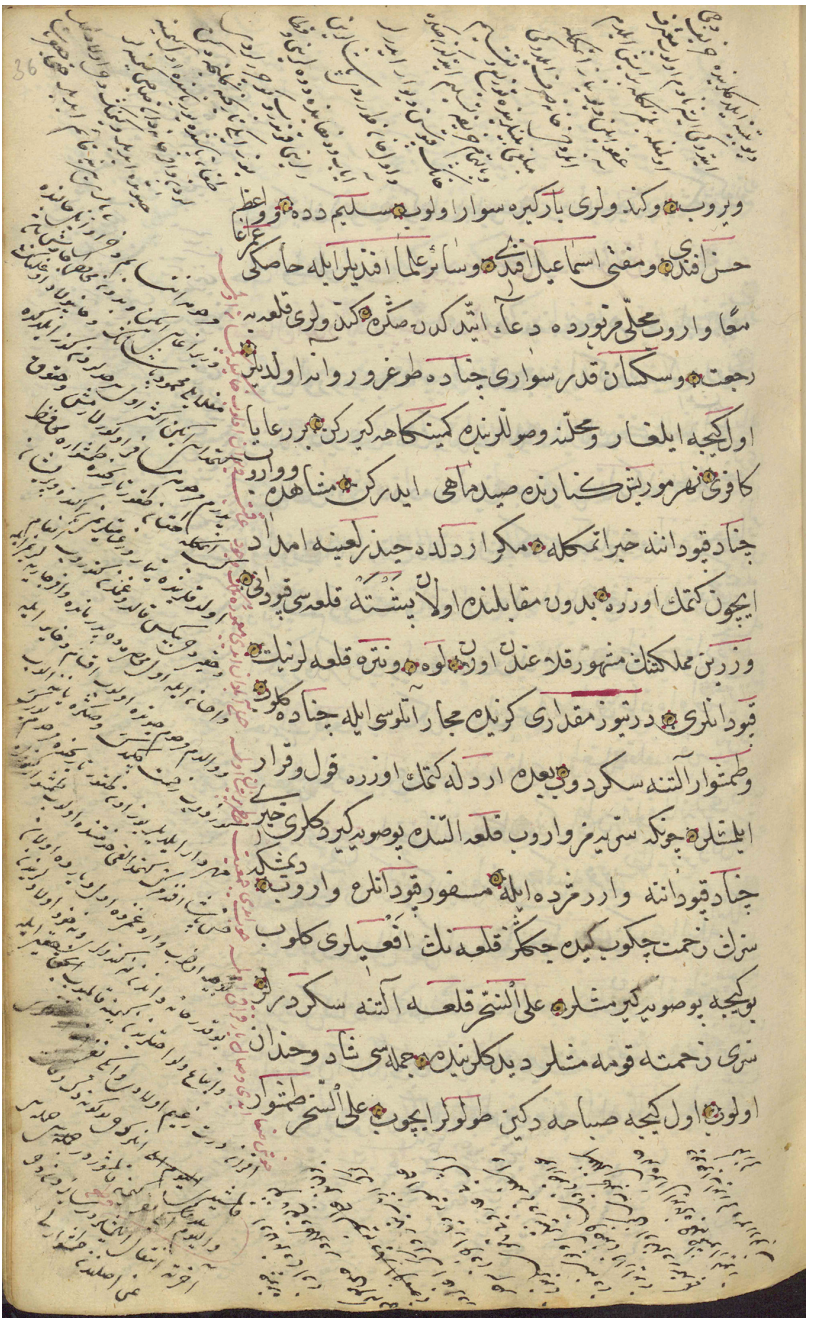
Y

Yabuka Karyesi (Jabuka, Sırbistan) 258
Yâdigâr-oğlı Hasan 320, 321
Yağşı Ahmed 127
Yahyâ Kapudan 230
Yâkūt el-Müsta'sımî 213
Yalıağası Osmân Ağa 160, 203
Yalınızkürek-dâmâdı Hüseyin Efendi 179
Yanık (Yanıkkale/Győr, Macaristan) 18, 134
Yanova (Ineu, Romanya) 95, 152, 155, 162, 164, 282, 291, 300, 306, 309, 313
Yanova Kal'ası 94, 282
Yeğen Osmân 319, 320, 321
Yeğen Osmân Paşa 95
Yeniçeri Ocağı 43, 181, 214, 226
Yeni Kasaba (Nova Kasaba, Bosna-Hersek) 169
Yeniköy İskelesi 206
Yesrib 213
Yörük Hasan Paşa 26, 133; bkz. Hasan Paşa (Yörük)
Yûsuf Beğ (Cafer Paşa'nın kethüda vekili) 151
Yusuf Bey 23; bkz. Topal Yûsuf Beğ

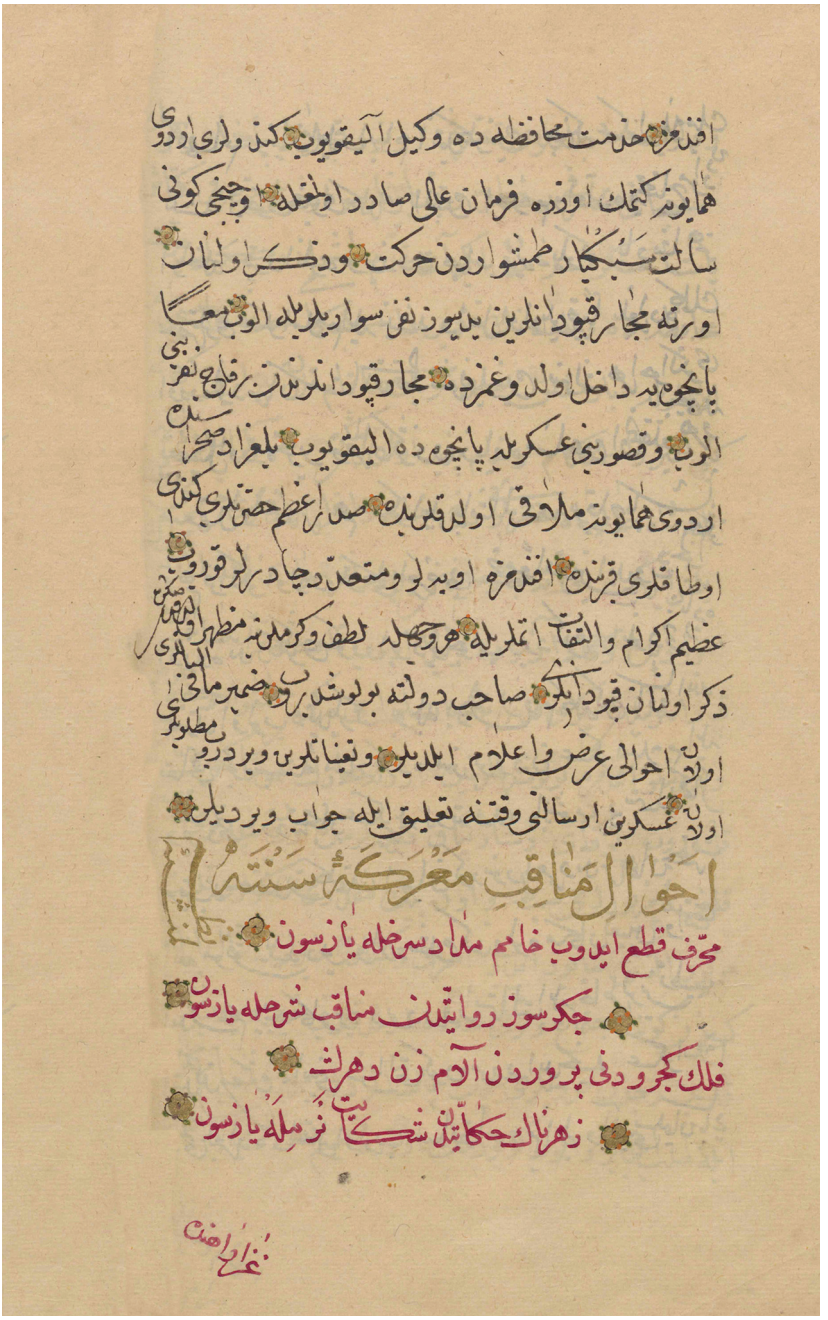
Z

Zabran Korusı (Tımışvar) 167
Zarneşti Muharebesi 135
Zemin 169, 190, 191, 204, 230; bkz. Zemun
Zemin Kasabası 169, 214
Zemin Sahrâsı 182, 183, 214
Zemun (Sırbistan) 206; bkz. Zemin
Zenta 26, 31, 111, 289; bkz. Senta
Zenta Muharebesi 32
Zenta Savaşı 16, 26, 31, 32, 40, 263, 281, 297; bkz. Senta Ma'rekesi
Zirin memleketi 136
Zsámbék (Macaristan) 109

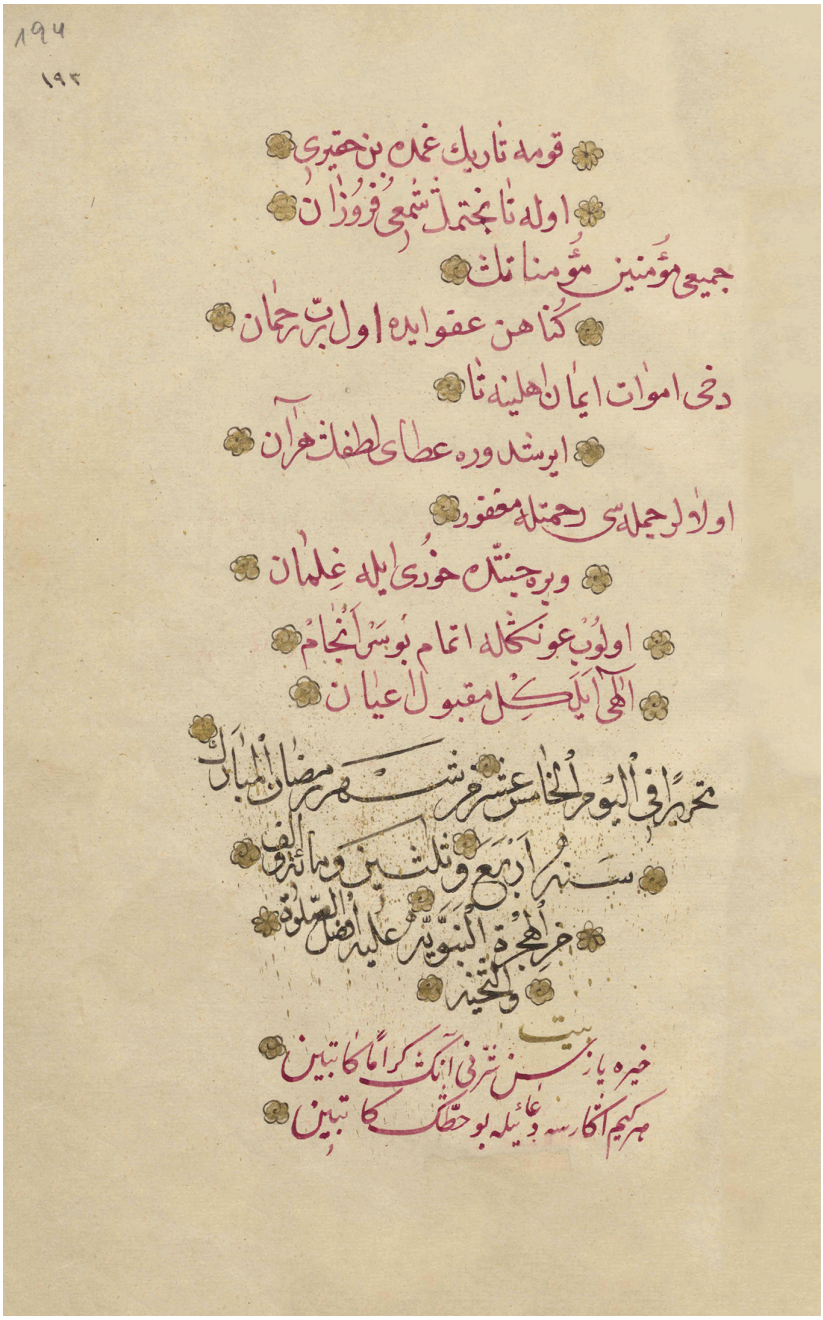
EKLER

Ek 1: Eserin derkenarında bulunan otobiyografik kısımlara bir örnek: Ali Efendi'nin, Cafer Paşa'nın mühürdârı olma hikayesini anlattığı bölüm (Török F. 60, vr. 36a).

Ek 2: Eserin Macar İlimler Akademisi Kütüphanesi'nde Török F. 60 katalog numarasıyla kayıtlı nüshasında Zenta Savaşı'nın anlatıldığı bölümün baş tarafı (vr. 149b).

Ek 3: Eserin Macar İlimler Akademisi Kütüphanesi'nde Török F. 60 katalog numarasıyla kayıtlı nüshasının ferağ kaydının bulunduğu son sayfası (vr. 194a).

بسم الله الرحمن الرحيم
منشئه
بر سر مهر سورهٔ نظم کریم

حمد بیحد و ثنای لایحصی ولایعد ول صانع کردگار الله عظیم الشانه
اولدوکه ذات محمد بن جمیع ملائکه ممتاز و دین اسلام ایله مشرف اولدوب
غزا و جهاد ایله معزز و سرافراز ایلدی الحمد لله الذی فرض الجهاد علی عباده
فقال وجاهدوا فی الله حق جهاده بیت

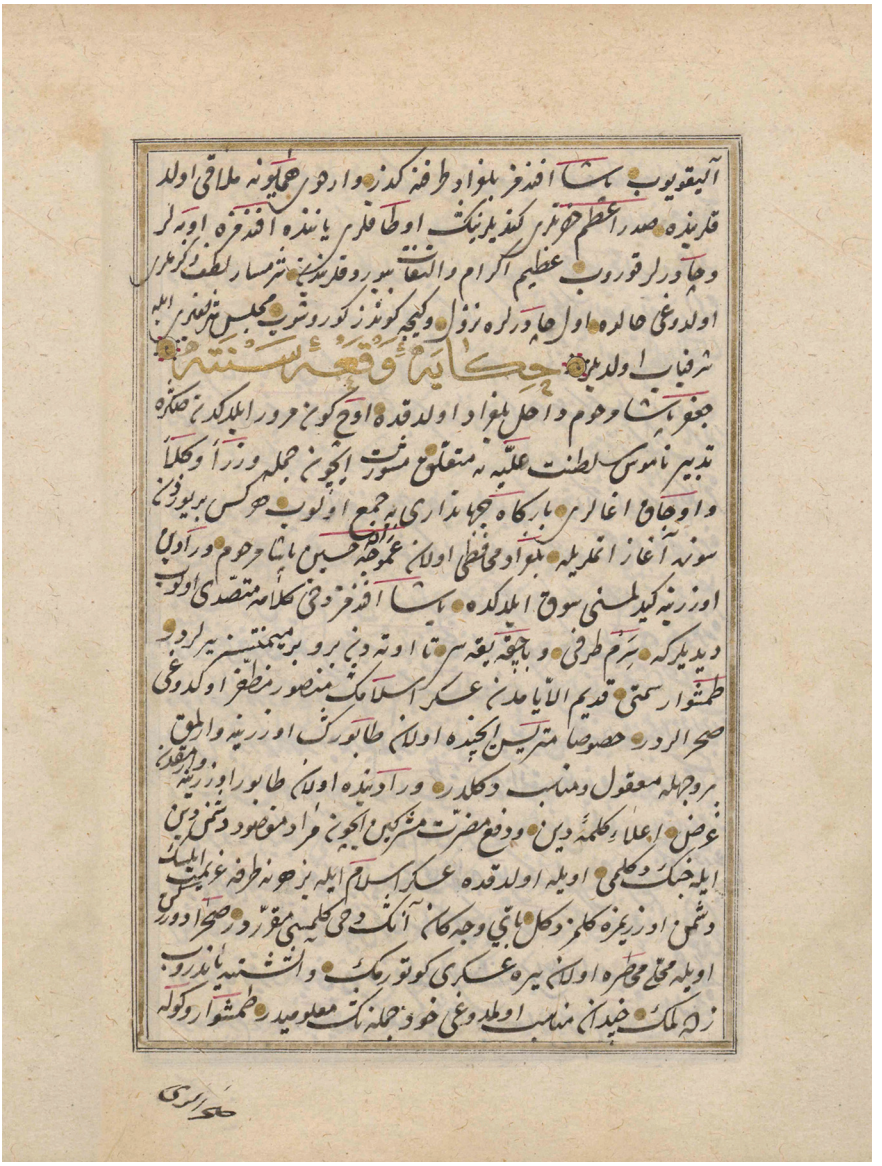
اولی یوق اولی بی ابتدا	آخری یوق آخری بی انتها

وصلوة سلام بی غایه خیر الانام اولکه رسول مجتبا سرور انبیاء
حضرت محمد المصطفی صلی الله تعالی علیه وسلم اوزره وانک
آل عظامی وصحب کرامی اوزره اولدوکه الی یوم القیام کمال

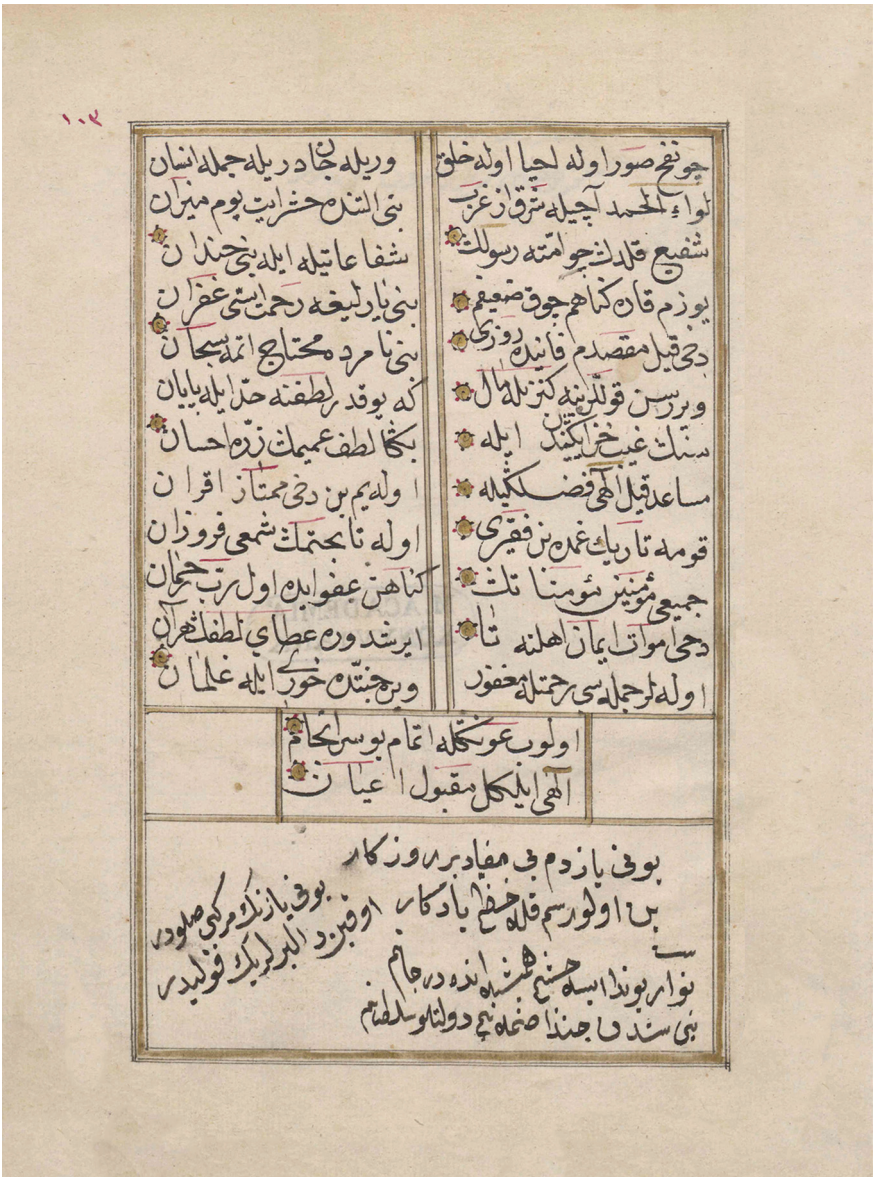
کل ما زاغ سرمه بصرش	ما طغی وصف پاکی نظرش
قائد الخلق یا الهک والعون	شاه لولاک ما خلقت الکون

علی الخصوص سلطان سلاطین جهانه وزبدهٔ خواقین دوران وارث
ملک سلیمان باسط الامن والامان ثانی اسکندر ذوالقرنین

Ek 4: Eserin Macar İlimler Akademisi Kütüphanesi'nde Török O. 205 katalog numarasıyla kayıtlı nüshasında dîbâcenin yer aldığı ilk sayfa (vr. 1b).

Ek 5: Eserin Macar İlimler Akademisi Kütüphanesi'nde Török O. 205 katalog numarasıyla kayıtlı nüshasında Zenta Savaşı'nın anlatıldığı bölümün baş tarafı (vr. 82b).

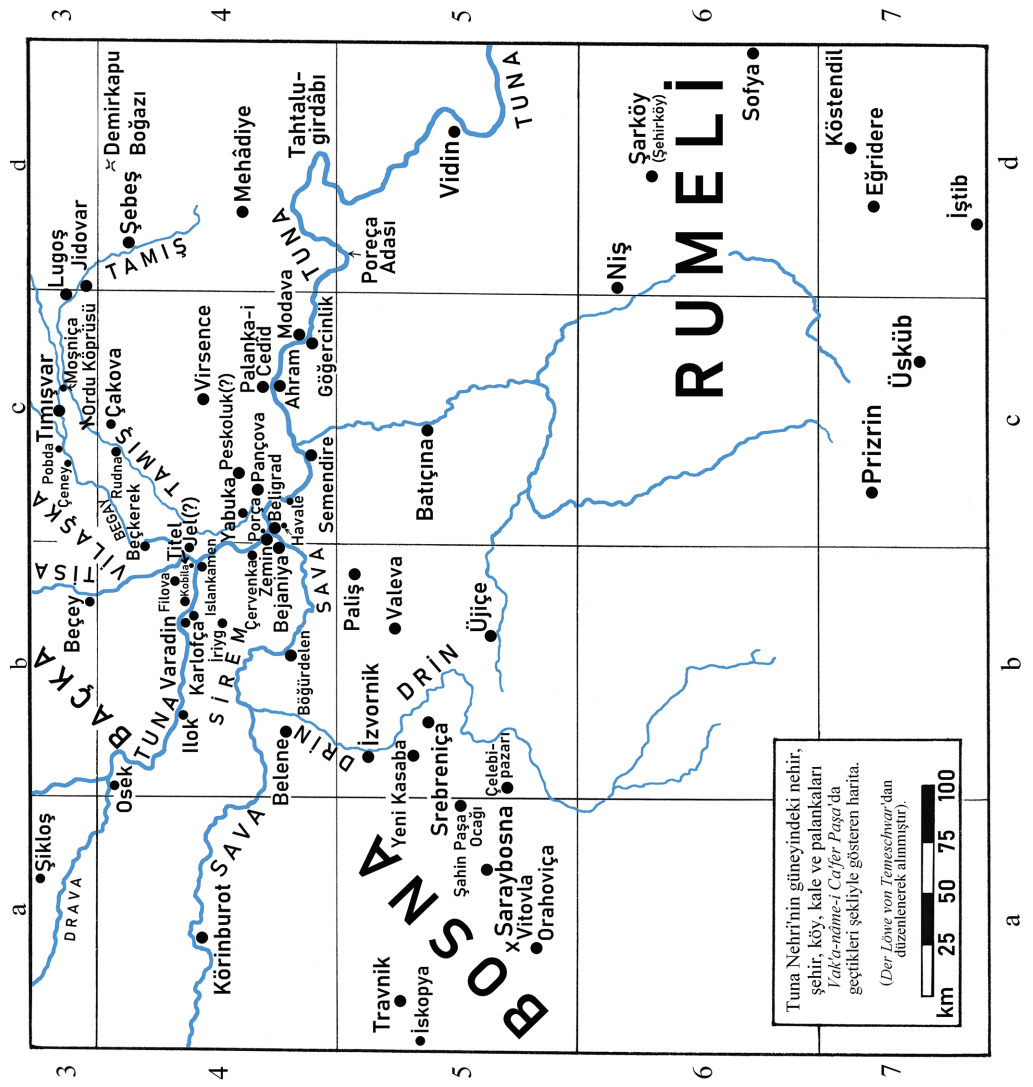

Ek 6: Eserin Macar İlimler Akademisi Kütüphanesi'nde Török O. 205 katalog numarasıyla kayıtlı nüshasının son sayfası (vr. 103a).

Harita 1[*]**:** Tuna Nehri'nin kuzeyindeki nehir, şehir, köy ve palankaları *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*'da geçtikleri şekliyle gösteren harita.

[*] Burada ek olarak verilen haritalar *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*'nın R. Kreutel ve K. Teply tarafından hazırlanan Almanca tercümesinden alınmış olup haritalardaki şehir, nehir, kale, palanka, kasaba, köy ve geçit adları eserde geçen Türkçe isimlerine göre yeniden düzenlenmiştir.

Harita 2: Tuna Nehri'nin güneyindeki nehir, şehir, köy ve palankaları *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*'da geçtikleri şekliyle gösteren harita.